

T.C
NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK EDEBİYATINDAKİ YUSUF U ZÜLEYHA
MESNEVİLERİNDE ANLATILAN KONULARIN
KAYNAKLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Mete HALICI

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ömer BAYRAM

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Nevşehir
Temmuz 2013

T.C
NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK EDEBİYATINDAKİ YUSUF U ZÜLEYHA
MESNEVİLERİNDE ANLATILAN KONULARIN
KAYNAKLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Mete HALICI

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ömer BAYRAM

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Nevşehir
Temmuz 2013

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Mete Halıcı, 2013

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

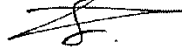
Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Mete HALICI

KILAVUZA UYGUNLUK ONAYI

“Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha Mesnevilerinde Anlatılan Konuların Kaynakları” adlı yüksek lisans tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Mete HALICI

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ömer BAYRAM

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL

Yrd. Doç. Dr. Ömer BAYRAM danışmanlığında Mete HALICI tarafından hazırlanan “Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha Mesnevilerinde Anlatılan Konuların Kaynakları” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

11/07/2013

JÜRİ:

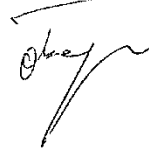
Üye : Prof. Dr. Filiz KILIÇ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Hasan YAVUZER

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Ömer BAYRAM

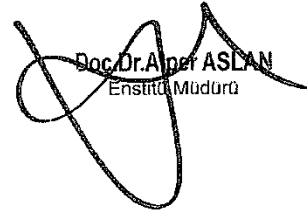

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ~~16.07.2013~~ tarih ve ~~2013.22.07~~ sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...16.1.07...1.2013..

Doç. Dr. Alper ASLAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

TÜRK EDEBİYATINDAKİ YUSUF U ZÜLEYHA MESNEVİLERİNDE ANLATILAN KONULARIN KAYNAKLARI Mete HALICI

Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans, Temmuz 2013
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ömer BAYRAM

Mesnevi yazar şairlerimiz tarafından en çok tercih edilen konulardan birisi olan Yusuf u Züleyha kıssasının kaynakları hakkında pek çok söz söylenmektedir. Pek çok edebiyat araştırmacısı, Tevrat'ın ve Kur'an'ın bu kıssanın kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmamızda Tevrat'ın Yusuf u Züleyha mesnevilerine doğrudan kaynaklık etmediği gösterilmektedir. Kur'an-ı Kerim bu kıssaya kaynaklık etmektedir. Fakat kıssada anlatılan konuların çoğunun Kur'an'da geçmemesi, Kur'an dışındaki kaynakları tesbit etme zarureti ortaya koymaktadır. Bazı Edebiyat araştırmacıları, Kur'an tefsirlerinin bu kıssaya kaynaklık ettiğini söylemektedir. Çalışmamız bu sözü temellendirmekte, tefsirler ve İslam tarihleri gibi dini kaynakların kıssa üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir.

Edebiyat araştırmacıları, Molla Câmî'nin aynı konudaki mesnevisinin, Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevilerine etkisi hususunda hem fikirdir. Çalışmamızda bu etki de somut bir şekilde gösterilmiştir. Ayrıca mesnevilerdeki bazı konularda göze çarpan halk hikâyesi üslubuna dikkat çekilmiş ve halk hikâyelerinin, mesnevi müelliflerinin kurgusu üzerindeki muhtemel etkisine işaret edilmiştir. Aynı konuda yazılan mesnevilerin birbiri üzerindeki etkisine de temas edilmiştir.

Türk Edebiyatında, Yusuf u Züleyha konulu çok fazla sayıda mesnevi kaleme alındığı için çalışmamızın sınırlandırılması zaruri olmuştur. Bu sınırlandırma farklı yüzyıllara ait üç örnek seçilerek yapılmıştır. Bunlardan ilki Şeyyad Hamza'nın 14. yüzyılda kaleme aldığı eseridir. Bu eseri tercih etmemizin sebebi, eserin, Türkçe olarak Anadolu sahasında yazılan ilk Yusuf u Züleyha mesnevisi olmasıdır. İkinci eserimiz Hamdullah Hamdi'nin 15. yüzyılın sonlarına doğru kaleme aldığı eserdir. Bu eseri tercih etmemizde, eserin yüzlerce yazması olacak kadar rağbet görmesi ve beğenilmesi etkili olmuştur. Seçmiş olduğumuz üçüncü örnek 16. yüzyılın başlarında kaleme alınan Kemalpaşazade'nin Yusuf u Züleyha'sıdır. Bu eseri tercihimizde, Osmanlı'nın on dokuzuncu şeyhülislamı olan müellifin, ilmi otoritesinin herkes tarafından kabul edilmesi ve çok yönlü bir yazar olması etkili olmuştur.

Netice itibarıyla bu çalışmada, incelenen mesnevilerden de yola çıkılarak, Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevilerinin Kur'an tefsirleri ve İslam tarihleri gibi İslamî kaynaklardan beslendiği, Tevrat'ın bu eserlere doğrudan kaynaklık etmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Yusuf u Züleyha, Tevrat, Kur'an.

ABSTRACT

SOURCES OF THE SUBJECTS NARRATED IN THE YUSUF U ZULEYHA MASNAVIS IN TURKISH LITERATURE

Mete HALICI

Nevsehir University, Institute of Social Sciences

Turkish Language and Literature, Master's Degree, July 2013

Advisor: Assist. Prof. Dr. Ömer BAYRAM

There is a wealth of information about the sources of Tale of Yusuf u Zuleyha, one of the most preferred subjects by poets writing Masnavi. A lot of literature researchers state that Torah and Quran are the sources of this tale. In this study, it is demonstrated that Torah is not the direct source of Yusuf u Zuleyha masnavis. Quran is the source of this tale. However, as most of the subjects narrated in the tale are not mentioned in Quran, there has arised a need to find the sources other than Quran. Some literature researchers point out that the books on the interpretation of Quran are the sources of this tale. Our study uses this as base, and show clearly the effect of the religious sources such as the books about the interpretation of Quran and history of Islam on the tale.

Literature researchers agree on the effect of Molla Cami's masnavi about the same subject on Yusuf u Zuleyha masnavis in Turkish Literature. In our study, this influence is indicated substantially. Furthermore, the style of folktale which is significant in some of the subjects in masnavis is given importance, and the possible influence of folk tales on the viewpoint of masnavi writers is pointed out. The influence of masnavis written on the same subject on each other is touched upon.

As there are plenty of masnavis written about Yusuf u Zuleyha, the study has had to be limited. This is carried out by selecting three samples belonging to different centuries. The first is the work of Seyyad Hamza which he wrote in the 14th century. The reason why we have chosen this work is that it is the first Yusuf u Zuleyha masnavi written in Turkish in Anatolian region. The second work is the one which Hamdullah Hamdi wrote towards the end of 15th century. The fact that the work was popular and in demand as there are hundreds of its manuscripts was effective in our selection of this work. The third one is Yusuf u Zuleyha written by Kemalpasazade in the early 16th century. We have chosen this work because the writer who was the 19th shaykh-al islam in Ottoman state was accepted as a great scholar and was sophisticated.

As a result, considering the masnavis studied, it is clear in this study that the books on the interpretation of Quran and the history of Islam were the sources of Yusuf u Zuleyha masnavis in Turkish literature, and Torah was not the direct source of these works.

Key Words: Masnavi, Yusuf u Zuleyha, Torah, Quran.

ÖN SÖZ

Konusu itibariyle evrensel olan Yusuf kıssası, aradan geçen binlerce yıla rağmen önemini ve güncelliğini hiç kaybetmemiştir. Çünkü bu kıssa, bir yönüyle insanoğlunun macerasıdır. İnsanın olduğu yerde sevgiler, kıskançlıklar, kötülükler, iyilikler, menfaatler, hırslar, şehvetler, hileler, aşklar, ayrılıklar, vuslatlar, zulümler, adaletler, rüyalar, nazarlar, zindanlar, saraylar, yönetilenler, yönetenler, açlık tokluk, bolluk kıtlık nasıl ki bitmezse bu kıssanın güncelliği de sona ermez.

Her yönüyle evrensel olan bu kıssa, Kur'an'ın anlatımıyla da en güzel kıssa hüviyetini kazanmış, derin manaları da bünyesinde toplamıştır. Hiçbir tedbirin ilahi takdirin önüne geçemeyeceği hakikatini bu kıssada çok veciz bir şekilde görmekteyiz. Mesela Hz. Yakub, Hz. Yusuf'un rüyasını diğer oğullarının duymamasını istedi ve Hz. Yusuf'u "Sakın rüyayı kardeşlerine anlatma." diye uyardı fakat ilahi takdirin önüne geçemedi ve kardeşleri rüyayı işitti. Rüyanın yorumunu bilen kardeşleri bunun önüne geçmek istediler ve Hz. Yusuf'u kuyuya attılar. Fakat ilahi takdirin önüne geçemediler. Nihayetinde kendileri zillet içinde onun izzet kapısına geldiler. Kardeşleri Hz. Yusuf'tan kurtulunca babalarının Hz. Yusuf'u unutacağını ve sevgisinin kendilerine kalacağını zannettiler fakat babaları yüzlerini dahi görmek istemedi, içindeki Yusuf sevgisi gün geçtikçe daha da ziyadeleşti. Hz. Yusuf'u kovalayan Züleyha, kapıda kocasıyla karşılaşınca söze ilk başlayan kişi oldu ve suçu Hz. Yusuf'a yükledi fakat ilahi takdir onun da hilesini bozdu ve Hz. Yusuf'un suçsuzluğunu ispat eden bir yırtık gömlek oldu. Hz. Yusuf zindandan kurtulmak için sakiden yardım istedi fakat ilahi takdir sakiye Hz. Yusuf'u unutturdu. Ekmekçi ise, rüyasının asılacağına işaret ettiğini öğrenince rüyasını inkâr etti ama ilahi takdirin önüne geçemedi. Bu kıssada daha nice buna benzer örnekleri bulmak mümkün. Aslında bunların hepsi Yusuf suresi 21. ayetinde şu şekilde özetlenmektedir: "Allah emrinde galiptir fakat insanların çoğu bunu bilmezler."

Hayatın inişlerine ve çıkışlarına en güzel örnekleri de bu kıssada bulmaktayız. Sezai Karakoç'un tespitiyle bu kıssa bize zindandan devlete, devletten zindana yol olduğunu göstermektedir. Hz. Yusuf, Hz. Yakub'un gönül tahtından kuyunun derinliklerine inmekte, oradan çıkıp Aziz'in sarayına yerleşmekte, saraydan zindana, zindandan tekrar saraya yol gitmektedir.

Zindandan devlete, devletten zindana; varlıktan yokluğa, yokluktan varlığa her an yol olduğunu bilen ve bunların hepsinin, emrinde galip olan Allah'ın kudretiyle olduğunu düşünen bir insanın gönlünde gam ve keder yer bulamaz, hırsları ve emelleri onu esir alamaz. Esaretten sultanlığa geçiş de bu olsa gerektir. Belki de Hz. Yusuf'un esaretten sultanlığa geçişi bize bu gerçeği göstermek içindir.

Yusuf kıssası, nefesine tabi olarak hata yapanlara da bir ümit kapısıdır. İntikama yer yoktur bu kıssada. Kötülük yapanlar karşılığında iyilik görürler ve onlar da tövbe ve kurtuluş kapısından girerler. Tıpkı Hz. Yusuf'un kardeşleri ve Züleyha gibi.

Bizi bu kıssaya çeken de Züleyha'nın macerası olmuştur. Züleyha'nın nihayette Hz. Yusuf ile evlenmesi, Kur'an'da geçmediği halde mesnevilerin hepsinde ana tema olarak işlenmektedir. Mesnevilerdeki bu ana temanın İslamî kaynaklarda yerinin olup olmadığını merak etmemiz bu tezin nüvesi olmuştur. Bu ana tema gibi mesnevilerde geçtiği halde Kur'an'da geçmeyen diğer pek çok konunun kaynağının ne olduğu sorusu bizi bu tezi hazırlamaya sevk etmiştir.

Çalışmanın neticesinde aradıklarımı büyük ölçüde bulabilmiş olmak ve ortaya bir eserin çıkması beni son derece memnun etmiştir. Bu memnuniyetimde pay sahibi olanlara teşekkür etmek en birinci vazifemdir.

Bu vesileyle ömür boyu hep yanımda olan, her hususta olduğu gibi bu tez çalışmamda da beni destekleyen aileme, anne baba ve eşime teşekkür ederim. Tez çalışması boyunca fikirleriyle ve tecrübeleriyle bana yol gösteren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ömer Bayram başta olmak üzere beni yetiştiren tüm hocalarıma teşekkür ederim. Word'un kullanımındaki incelikleri gösteren Mehmet Şahin Hocama ve İngilizce özette yardımını esirgemeyen Nevzat Kalay Hocama da ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: ŞEYYAD HAMZA, HAMDULLAH HAMDİ VE KEMALPAŞAZADE’NİN YUSUF U ZÜLEYHA MESNEVİLERİ.....	8
1.1. Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi.....	8
1.1.1. Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi Hakkında Bilgi.....	8
1.1.2. Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Kapsamlı Özeti.....	8
1.2. Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi.....	25
1.2.1. Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi Hakkında Bilgi.....	25
1.2.2. Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Kapsamlı Özeti.....	27
1.3. Kemalpaşazade’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi.....	64
1.3.1. Kemalpaşazade’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi Hakkında Bilgi.....	64
1.3.2. Kemalpaşazade’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Kapsamlı Özeti.....	66
II. BÖLÜM: ŞEYYAD HAMZA, HAMDULLAH HAMDİ VE KEMALPAŞAZADE’NİN YUSUF U ZÜLEYHA MESNEVİLERİNDE ANLATILAN OLAYLARIN KARŞILAŞTIRILMASI VE BU OLAYLARIN KAYNAKLARA GÖRE TAHLİLİ.....	106
2.1. Hz. Âdem’in, Hz. Yusuf’a Güzelliğin Üçte İkisini Vermesi.....	106
2.2. Hz. Yusuf’un Nesli.....	108
2.3. Hz. Yakub’un Annesinin Hilesiyle Peygamber Olması ve Kardeşi İs’ten Kaçarak Şam’a Gitmesi.....	109
2.4. Hz. Yakub’un Evlilikleri, Çocukları.....	111
2.5. Hz. Yakub’un Şam’dan Kenan’a Dönmesi ve Kardeşi İs ile Barışması.....	114
2.6. Annesinin Ölümünün Ardından Hz. Yusuf’un Halasında Kalması ve Halasının Hileyle Onu Yanında Tutması.....	114
2.7. Kardeşlerinin Kıskançlıklarını Artıran Olaylar.....	116
2.8. Hz. Yusuf’un Rüyası.....	118
2.9. Kardeşlerinin Hz. Yusuf’u Kuyuya Atmaya Karar Vermeleri.....	121
2.10. Kardeşlerinin Hz. Yusuf’u Babalarından İstemeleri ve Hz. Yakub’un Gördüğü Rüya.....	122
2.11. Hz. Yakub’un Hz. Yusuf’u Hazırlaması.....	125
2.12. Kardeşlerinin Hz. Yusuf’u Götürüp Kuyuya Atmaları.....	126

2.13. Hz. Cebrail'in Hz. Yusuf'u Tutması ve Ona Müjde Vermesi.....	127
2.14. Kuyunun Hikâyesi ve Özellikleri.....	129
2.15. Kuyuda Bekleyen Salih Zâtın Hikâyesi	131
2.16. Kuyuya Attıktan Sonra Kardeşlerinin Hz. Yusuf'a Laf Atmaları.....	132
2.17. Hz. Yakub'a Hatiften Gelen Ses	133
2.18. Kardeşlerinin Ağlayarak Hz. Yakub'a Dönmeleri ve Hz. Yusuf'u Kurt Yedi Demeleri.....	134
2.19. Hz. Yakub'un Bayılması ve Gömleği Görünce Çocuklarına Gerçeği Sorması	135
2.20. Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'u Araması ve Rüyasında Onu Görmesi.....	136
2.21. Hz. Yakub'un Kurt İle Konuşması ve Kurdun Hikâyesi	137
2.22. Yehuda'nın Gizlice Hz. Yusuf'a Yiyecek Götürmesi, Kardeşlerine Hz. Yusuf'u Kuyudan Çıkarmayı Teklif Etmesi ve Şeytanın Onları Bu İşten Vazgeçirmesi	140
2.23. Mısır'da Yaşayan Mâlik İsimli Kervancının Elli Yıl Önce Gördüğü Rüya	141
2.24. Bezirgânın (Mâlik'in) Hz. Yusuf'u Atıldığı Kuyudan Çıkarması	142
2.25. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u Satmaları	144
2.26. Hz. Yusuf'un Kuyuya Düşme ve Ucuz Bir Bedele Satılmasının Sebebi.....	148
2.27. Hz. Yusuf'un Kardeşleriyle Vedalaşması	149
2.28. Kervan Mısır'a Doğru Giderken Hz. Yusuf'un, Annesinin Kabri Üzerine Kendisini Atması.....	149
2.29. Yolculuk Esnasında Hz. Yusuf'un Uğradığı Şehirler ve Buralarda Yaşananlar	151
2.30. Hz. Yusuf'un Nil'de Yıkanması, Yıkanırken Ejderhanın veya Balığın Siper Olması	152
2.31. Hz. Yusuf'un Mısır'a Girmesi, Yüzündeki Örtüyü Açınca Güneş Gibi Mısır'ı Aydınlatması ve Mısır'da Meydana Gelen Değişiklikler	153
2.32. Mâlik'in Hz. Yusuf'u Gizlemesi ve Ücret Karşılığında İnsanlara Göstermesi	155
2.33. Züleyha'nın Mısır'a Geliş Hikâyesi	156
2.34. Züleyha'nın Aziz'i İlk Defa Görmesi ve Gayptan Ses İşitmesi.....	161
2.35. Züleyha'nın ve Aziz'in, Açık Artırmadan Önce Hz. Yusuf'u Görmesi	162
2.36. Pazarın Kurulması ve İplikçi Kadının Hikâyesi.....	164
2.37. Hz. Yusuf'a Teklif Edilen Bedelleri Züleyha'nın İki Katına Çıkarması ve Aziz'in Hz. Yusuf Karşılığında Bütün Malını Vermesi.....	165
2.38. Aziz'in Önce Pişman Sonra Memnun Olması; Mâlik'in İse Hz. Yusuf'un Kim Olduğunu Öğrenince Pişman Olması.....	167
2.39. Mâlik Hakkındaki Bilgiler	168
2.40. Aziz Hakkındaki Bilgiler	169
2.41. Mısır Meliki Hakkındaki Bilgiler.....	170
2.42. Baziga'nın Hikâyesi	173

2.43. Hz. Yusuf Sarayda İzzet ü İkrâm İçinde	174
2.44. Hz. Yusuf'un Kuyuya Atıldığı Gün Züleyha'nın İçinin Sıkıntı İle Dolması..	175
2.45. Züleyha'nın Hz. Yusuf'u Puthaneye Götürmesi	175
2.46. Hz. Yusuf'un Çobanlık Yapması	176
2.47. Dadısının Züleyha Adına Hz. Yusuf'a Gidip Yalvarması	176
2.48. Züleyha'nın Bizzat Hz. Yusuf'a Gidip Yalvarması	177
2.49. Züleyha'nın Güzel Bir Bahçe Yaptırması ve Cariyeleri Kullanarak Hz. Yusuf'u Elde Etmeye Çalışması.....	178
2.50. Züleyha'ya Hekimin Gelmesi	180
2.51. Dadının Planı ile Züleyha'nın Saray Yaptırması ve Hz. Yusuf'u Çağırması .	180
2.52. İblisin Ağlaması	182
2.53. Yedinci Hanede Yaşanılanlar	183
2.54. Kapıda Aziz'le Karşılaşmaları ve Züleyha'nın Hz. Yusuf'u Suçlaması.....	191
2.55. Beşikteki Bebeğin Hz. Yusuf'a Tanıklık Etmesi	192
2.56. Züleyha'nın Mısır Kadınlarının Diline Düşmesi ve Mısır Kadınlarının Elleri Kismeleri	194
2.57. Mısır'ın Kadınlarının, Züleyha ve Kendileri İçin Hz. Yusuf'u İkna Etmeye Çalışmaları	196
2.58. Hz. Yusuf'un Zindanı Tercih Etmesi	197
2.59. Kadınların Hz. Yusuf'u Züleyha'ya Şikâyet Edip Onu Zindana Atmayı Tavsiye Etmeleri	198
2.60. Hz. Yusuf'un Zindana Atılması	198
2.61. Züleyha'nın Pişmanlığı ve Gizlice Zindana Gidişleri.....	200
2.62. Züleyha'nın Zindana Yemek Göndermesi	201
2.63. Züleyha'nın Yere Akan Kanının "Yusuf" Yazması.....	202
2.64. Hz. Yusuf'un Rüyaların Tabirini Öğrenmesi.....	202
2.65. İki Gencin Zindana Atılması	202
2.66. Hz. Yusuf'un Zindana Atılan Gençlerin Rüyasını Yorması ve Tabirin Gerçekleşmesi	204
2.67. Hz. Yusuf'un Sâkî'den Medet Umması ve Hz. Cebrail'in Sorular Sorarak Hz. Yusuf'u İkaz Etmesi.....	206
2.68. Hz. Yusuf'un Zindandan Babasına Selâm Göndermesi.....	207
2.69. Mısır Meliki'nin Gördüğü Rüya	209
2.70. Sakilik Yapan Gencin Rüyanın Tabirini Öğrenmesi.....	210
2.71. Hz. Yusuf'un Mısır Sarayına Gelmesi ve Mısır'ın Yeni Azizi Olması	212
2.72. Aziz'in Ölümünden Sonra Züleyha'nın Durumu	214
2.73. Züleyha'nın Hazreti Yusuf'un Geçtiği Yola Kulube Yaptırması	216
2.74. Züleyha'nın Putunu Kırması	217
2.75. Züleyha İman Ettikten Sonra Hz. Yusuf'un Züleyha'yı İşitmesi.....	217

2.76. Züleyha'nın Sarayda Hz. Yusuf İle Görüşmesi	218
2.77. Züleyha'nın Gençliğine ve Güzelliğine Kavuşması.....	220
2.78. Hz. Yusuf ile Züleyha'nın Evliliği	221
2.79. Züleyha'nın Bekâreti.....	223
2.80. Hz. Yusuf ile Züleyha'nın Çocukları	225
2.81. Züleyha'nın İlahi Aşka Ulaşması, Kendisini İbadete Vermesi, Hz. Yusuf'tan Kaçması ve Gömleğinin Yırtılması.....	226
2.82. Hz. Yusuf'un Bolluk Zamanındaki Faaliyetleri.....	227
2.83. Kuraklık Yıllarının Başlaması ve Kuraklığın Şiddeti	228
2.84. Halkın Kuraklık Yıllarındaki Durumu ve Sonunda Karnlarını Hz. Yusuf'a Bakarak Doyurmaları	229
2.85. Mısır Halkı Kuraklık Yıllarında İman Ediyor.....	230
2.86. Hz. Yusuf'un Kendisine Yardımcı Bulması	231
2.87. Hz. Yusuf'un Kardeşleri Mısır'a Geliyor	232
2.88. Hz. Yusuf'un Yoksullara ve Mısır'a Gelen Her Yabancıya Ekmek Vermesi	233
2.89. Kardeşleri Hz. Yusuf'un Karşısında	234
2.90. İblis'in Yolda Hz. Yusuf'un Kardeşlerine Musallat Olması.....	236
2.91. Hz. Yusuf'un Kardeşlerinin Kenan'a Gelip Babalarından Bünyamin'i İstemeleri.....	236
2.92. Hz. Yusuf'un Kardeşlerinin Tekrar Mısır'a Gelmeleri ve Hz. Yusuf'un Bünyamin'e Özel İlgi Göstermesi.....	238
2.93. Ziyafete Geçilmesi ve Herkesin İkişerli Oturup Bünyamin'in Yalnız Kalması	239
2.94. Bünyamin'in Çocuklarının İsmi.....	241
2.95. Hz. Yusuf'un Bünyamin'i Yanında Alıkoyması.....	242
2.96. Kardeşlerinin Bünyamin'e Kızmaları ve Hz. Yusuf'a İftira Atmaları.....	243
2.97. Çalınan Tasın Kardeşlerinin Bütün Yaptıklarını Haber Vermesi	245
2.98. Hz. Yusuf'un Kardeşlerinin, Savaşarak Bünyamin'i Kurtarmayı Düşünmeleri	247
2.99. İçlerinden Birisi Hariç Kardeşlerinin Kenan'a Dönmesi	249
2.100. Hz. Yakub'un Esefle Hz. Yusuf'u Anması ve Oğullarından Yüz Çevirmesi	250
2.101. Hz. Yakub'un Azrail'le Görüşüp Hz. Yusuf'un Hayatta Olduğunu Öğrenmesi	251
2.102. Cebrail Aleyhisselamın Hz. Yakub'a Hz. Yusuf'u Müjdelemesi.....	251
2.103. Hz. Yakub'un Mısır Azizine (Hz. Yusuf'a) Bünyamin İçin Mektup Yazması	252
2.104. Hz. Yusuf'un Mektubu Gözyaşıyla Okuması, Kendisini Tanıtması ve Kardeşlerini Affetmesi	254
2.105. Hz. Yusuf'un, Gömleğini Hz. Yakub'a Göndermesi	256

2.106. Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'tan Ayrılmasının Sebebi.....	257
2.107. Beşir'in Hikâyesi.....	259
2.108. Hz. Yakub'un, Gömleği Yüzüne Sürmesi, Çocukları İçin Allah'tan Af Dilemesi	260
2.109. Hz. Yakub'un Bütün Aile Efradıyla Birlikte Mısır'a Gelmesi	261
2.110. Hz. Yusuf'un Babası Hz. Yakub'u Karşılması	262
2.111. Hz. Yakub'un Züleyha İle Tanışması	264
2.112. Hz. Yakub'un ve Oğullarının Hz. Yusuf'un Önünde Hürmetle Eğilmeleri..	264
2.113. Hz. Yakub'un Ölümü	265
2.114. Hz. Yusuf'un Üzüntüsü.....	267
2.115. Vefatından Önce Hz. Yusuf'un Gördüğü Rüya	269
2.116. Hz. Yusuf'un ve Züleyha'nın Vefatı.....	270
2.117. Hz. Yusuf'un Vefatından Sonra Yaşanılanlar.....	272
III. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME	274
3.1. İncelenen Mesnevilerin Değerlendirilmesi	274
3.1.1. Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Değerlendirilmesi	274
3.1.2. Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Değerlendirilmesi ...	276
3.1.3. Kemalpaşazade'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Değerlendirilmesi	279
3.2. Mesnevilerde Anlatılan Olayların Kaynakları Hakkında Değerlendirme	281
3.2.1. Antik Mısır Yazıtlarında Geçen İki Kardeş Hikâyesinin Değerlendirilmesi .	281
3.2.2. Tevrat'ın ve Tevrat Tefsirlerinin Etkisinin Değerlendirilmesi	283
3.2.3. Kur'an Tefsirlerin ve İslamî Kaynakların Etkisinin Değerlendirilmesi.....	287
3.2.3.1. Kur'an Tefsirlerinin Yusuf u Züleyha Mesnevilerine Etkisi Üzerine Yapılan Yorumların Değerlendirilmesi	289
3.2.3.2. Hz. Yusuf ile Züleyha'nın Evlenmesinin İslamî Kaynaklardaki Yerinin Değerlendirilmesi	290
3.2.4. Aynı Konuda Yazılan Mesnevilerin Birbirleri Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi	293
3.2.5. Molla Câmî'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Etkisinin Değerlendirilmesi	296
SONUÇ	301
KAYNAKÇA	305
ÖZ GEÇMİŞ	311

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
Çev.	: Çeviren
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
M.	: Miladî
M.Ö.	: Milattan önce
ö.	: Ölümi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi vesellem
Sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfa araları
Ty.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl
Yyy.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

Bu çalışmada, Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevilerinde anlatılan konuların kaynaklarının ne olduğu sorusuna cevap aranacaktır. Hiç şüphesiz Türk Edebiyatında en fazla ele alınan ve işlenen mesnevi konularından birisi Leyla ile Mecnun, diğeri de Yusuf u Züleyha'dır. İslam kültürü çerçevesinde şekillenen Divan Edebiyatında Yusuf u Züleyha mesnevilerinin birincil kaynağı elbetteki Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'de "en güzel kıssa" olarak nitelendirilen bu hikâye 111 ayetlik müstakil bir sure (Yusuf Suresi) ile işlenmiştir. Kur'an'da Yusuf kıssası dışındaki diğer kıssalar hangi sebeple naklediliyorsa, onların sadece maksadı ihtiva eden kısımları, tarih sırası gözetilmeksizin ele alınır. Yusuf kıssasının Kur'an'daki diğer kıssalardan farkı, hikâyenin baştan sona kadar fasilasız işlenmesi ve kronolojik bir sıra takip etmesidir.

Kur'an-ı Kerim'deki bütün kıssalarda dini irşat ve ilahi mesaj ön planda olduğu için gereksiz ayrıntılara girilmez. Bu yönüyle Kur'an kıssaları biyografik ve edebi eserlerden ayrılır. Yusuf kıssasını da bu çerçevede değerlendirecek olursak Kur'an-ı Kerim'de işlenen konu öz ve verdiği mesaj bakımından nettir. Fakat edebi hikâyelerde bu konu çok aşırı detaylandırılır. Kur'an'da geçmeyen pek çok konu kıssaya eklenir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'in 13 sayfada 111 ayetle anlattığı kıssa yüzlerce sayfayı ve binlerce beyti bulur. Kur'an'da geçmeyen konular ve teferruatlar eklenir ve kıssa çift kahramanlı aşk hikâyesine dönüştürülür. Mesela mesnevilerin ana kahramanı olan Züleyha'nın Kur'an'da adı dahi geçmez. O, Mısır Azizi'nin karısıdır ve Hz. Yusuf zindandan çıkmadan önce suçunu itiraf etmesiyle Kur'an'daki mevzusu sona erer. Mesnevilerde geçtiği gibi kocasının ölmesi, Züleyha'nın fakirleşmesi, güzelliğini ve gençliğini kaybetmesi, putunu kırıp Müslüman olması, Hz. Yusuf'un duasıyla gençliğine ve güzelliğine tekrar kavuşması ve nihayetinde Hz. Yusuf ile evlenmesi Kur'an'da geçmez. Halbuki bu konu Yusuf u Züleyha mesnevilerinin ana temasıdır. Ana teması dahil, mesnevilerde anlatılan konuların çoğunluğunun Kur'an'da yer almaması, mesnevilerin Kur'an dışındaki kaynaklardan da beslendiği göstermektedir.

Şairler, eserlerinde konuları işlerken İslam kültürünün diğer önemli eserleri olan tefsirlerden ve İslam tarihlerinden mi faydalanmaktadırlar? İran ve Arap edebiyatından etkilenmişler midir? Tasavvuf klasiklerimizde Yusuf kıssası nasıl işlenir ve bunların şairlerimiz üzerindeki etkileri nelerdir? Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında Yusuf kıssası nasıldır ve bunların şairler üzerinde etkisi olmuş mudur? Yusuf kıssasının halk muhayyilesindeki şekli ve sözlü gelenekte anlatılışı nasıldır, bunların Divan şairleri üzerinde etkisi var mıdır? Şairler bu konuyu işlerken İsrailiyyat türü rivayetleri kullanmışlar mıdır?

Yukarıdaki sorulara aranacak cevaplar tezimizin konusunu oluşturmaktadır. Özetle söylemek gerekirse tezimizde, Divan Edebiyatı şairlerince yazılan Yusuf u Züleyha mesnevilerinde anlatılan konuların kaynakları araştırılmaya ve bu mesnevilerde yer alan bilgilerin İslam kültürü içindeki yeri değerlendirilmeye çalışılacaktır. Öncelikle kıssanın mesnevilerdeki şekli ortaya konacak, sonra da mesnevilerde işlenen konuların ve verilen bilgilerin kaynakları gösterilmeye çalışılacaktır. Yusuf u Züleyha mesnevilerinin beslendikleri kaynakları tespit edebilmek amacıyla yaptığımız bu çalışmadaki hedefimiz, antik Mısır kaynaklarından itibaren konu ile ilgili her bilgiye mümkün mertebe ulaşmak ve bunların mesneviler üzerinde etkisinin olup olmadığını tespit etmektir. Konuya genişçe yer veren Tevrat'ın Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevilerine doğrudan veya dolaylı etkisinin olup olmadığı da bu çalışmada ele alınacaktır. İslam kültürünün temel kaynakları olan tefsirlere, İslam tarihlerine, tasavvufi eserlere bakılacak, konunun bu eserlerde ne şekilde ele alındığı ve bu eserlerin mesnevilere etkilerinin ne olduğu, ne ölçüde mesnevilere kaynaklık ettikleri tesbit edilecektir. Molla Câmî'nin Yusuf u Züleyha mesnevisi başta olmak üzere Türkçe olmayan edebi eserlerin Türk Edebiyatındaki etkisi de değerlendirilecektir. Ayrıca Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevilerinin kendi içindeki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya konularak birbirleriyle olan etkileşimleri de gösterilmeye çalışılacaktır.

Her yazar ve şairin beslendiği edebi eserler ve etkilendiği kişiler mevcuttur. Kültürel altyapı ve bilgi birikimi olmadan bir eser meydana getirebilmek mümkün değildir. Bu çalışmamızın bir diğer amacı da Türk şairlerin bilgi kaynaklarını ve kültürel alt yapısını oluşturan eserleri ortaya çıkarmaktır. Böylece şairin yaşadığı çağın kültürünü şekillendiren unsurlar ve eserler ortaya konulabilecektir.

Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevilerinin sayısının ellinin üzerinde olması (Ayan, 1997, s. 32) sebebiyle bu çalışmanın sınırlandırılması zarureti doğmaktadır. Bu sebeple tez çalışmamı, farklı yüzyıllara ait üç örnek üzerinde çalışarak sınırlamayı uygun bulduk. Seçtiğimiz örneklerden ilki Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha mesnevisidir. Şeyyad Hamza'yı seçmemizin birçok sebebi vardır. Şeyyad Hamza'nın, eserini Molla Câmî öncesi dönemde yazmış olması ve onun etkisinin eserinde bulunmaması bu sebeplerden birisidir. Diğer taraftan âşıklık geleneğine sahip bir şair olan ve sunumunu halk önünde sesli olarak yapan Şeyyad Hamza, bilindiği kadarıyla Anadolu sahasında bu mesneviyi kaleme alan ilk kişidir. Bu özelliği de tercihimizde etkili olmuştur. Seçtiğimiz ikinci örnek Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha mesnevisidir. Hamdullah Hamdi büyük mutasavvıf Akşemseddin'in oğludur. Tasavvuf terbiyesi ile yetişmiştir. Kardeşleri tarafından himaye edilmeyen şair kendi hayatını Hz. Yusuf'un hayatıyla özdeşleştirmektedir. Ayrıca Hamdullah Hamdi'nin bu mesnevisi yüzlerce yazması olan, beğenilen bir eserdir. Hamdi'nin eserleri içinde de en başarılı olanıdır. Eser üzerine pek çok çalışma yapılmış, hakkında pek çok söz söylenmiştir. Seçtiğimiz üçüncü örnek ise Kemalpaşazade'nin Yusuf u Züleyha mesnevisidir. Kemalpaşazade Osmanlı'nın en ihtişamlı dönemlerinde şeyhülislamlık yapacak derecede büyük bir âlim, edip, aynı zaman önemli bir tarihçidir. Üç yüzden fazla eseri olan ve ilmi otoritesi herkes tarafından kabul edilen Kemalpaşazade'nin konuyu ele alışının nasıl olacağını merak etmemiz, incelediğimiz eserler arasına onun Yusuf u Züleyha'sını da almamızda etkili olmuştur. Ayrıca bu üç mesnevi sırasıyla 14, 15 ve 16. yüzyıllarda kaleme alınmıştır. Her ne kadar Hamdullah Hamdi ile Kemalpaşazade'nin yaşadıkları dönemler birbirine yakın olsa da incelenen eserlerin farklı yüzyıllardan olması konunun zaman içindeki işleniş seyrini göstermesi bakımından önemlidir.

İncelediğimiz mesnevilerin dışında, Türk Edebiyatında yazılan Yusuf u Züleyha mesnevilerinin müelliflerini, yaşadıkları ve eserlerini verdikleri yüzyıllara göre şu şekilde sıralayabiliriz: XIII. yüzyılda Harezmi Ali ve Kırmı Mahmur¹; XIV. yüzyılda Sule Fakih, Erzurumlu Darir, Rabguzî, Hamzavî, Garib; XV. yüzyılda Ahmedî, Çâkerî, Abdulvahhab, Kırmı Abdülmecid, Hatayî, Nahif, Dur Big, Hamidî, Bihişti Ahmed Sinan, Şeyhoğlu Mustafa; XVI. yüzyılda Taşlıcalı Yahya,

¹ Kırmı Mahmur'un Kıpçak Türkçesiyle yazmış olduğu bu eser, Haliloğlu Ali isimli bir şair tarafından Oğuz Türkçesine aktarılmıştır. Her iki eser de hece vezniyle ve dörtlükler halinde yazılmıştır (Ertaylan, 1960, ss.6-19).

Gubarî, Şerîfî, Ziyâî Yusuf Çelebi, Nimetullah, Celîfî, Likaî, Manastırlı Celal, Halîfe, Karamanlı Kâmî Mehmed, Şikârî, Manastırlı Kadı Sinan; XVII. yüzyılda Nurmammed Andalip, Bağdatlı Zihni Abdüdelil, Bursalı Havaî Mustafa, Rifatî Abdulhay; XVIII. yüzyılda Ahmed Mürşidî, Kerküklü Mehmed Nevruzî, Köprülüzade Esad Paşa, Hevaî Abdurrahman Efendi, Molla Hasan; XIX. yüzyılda Mehmet İzzet Paşa, Süleyman Tefvik Bey (Özzorlu). Bunların dışında XIV. yüzyılda Aydınöglu Mehmed Bey tarafından Arapça Ara'is isimli bir eserden tercüme ettirilen ve mütercimi meçhul bir Yusuf kıssası ile XVIII. yüzyılda müellifi meçhul bir Yusuf kıssası daha vardır (Türkdoğan, 2011, ss. 39-69; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1998, s. 620).

Üzerinde çalıştığımız bu konu Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevileri üzerine yapılan bir çalışma olduğu için bir edebiyat tezidir. Aruz vezniyle ve Klasik Türk Şiirinin kuralları dâhilinde eser verdiği için Divan şairi olarak nitelenen müelliflerin eserleri incelendiği için tezimiz Eski Türk Edebiyatı sahasına girmektedir. Fakat tezimizin amacı, incelenen eselerin kaynaklarını tesbit etmek olduğu için ilahiyat ve tarih sahası ile iç içedir ve disiplinler arası bir çalışma niteliğindedir.

Tez çalışmamız, üç ana bölümden oluşmaktadır. I. bölümde, çalışmamızı sınırladığımız Yusuf u Züleyha mesnevileri üzerinde durduk. Öncelikle bu eserler hakkında bilgi verdik. Ardından bu mesnevilerin kapsamlı bir özetini sunduk. Kapsamlı özetlerde şairlerin anlattığı hiçbir konuyu atlamamaya özen gösterdik. Eserlerin geniş çaptaki bu özetlerinin, eserin tamamını okuma fırsatı bulamayanlar için de iyi bir müracaat kaynağı olacağını düşünmekteyiz. Özeti hazırladıktan sonra Agah Sırrı Levend'in hazırladığı Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'nin mesnevilerinin özetine vakıf olup onları da inceledik (Levend, 1968, ss. 173-211; Levend, 1969, ss. 251-281). Agah Sırrı Levend'in özetinin daha muhtasar olduğunu ve özetinde atladığı bazı konular olduğunu gördük. Bu bakımdan, Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'nin mesnevilerinde anlatılan olayların eksiksiz özetine ulaşmak isteyen araştırmacılar yahut okuyucular için, hazırlamış olduğumuz özetin yegâne müracaat kaynağı olduğunu düşünmekteyiz.

Çalışmamızın ana bölümü olan II. bölümde, incelenen üç mesnevide geçen olaylar konu konu ayrıldı. Konu başlıklarına ayırmada mümkün olduğunca kronolojik sıra takip edildi. Anlatılan olayların, mesnevilerin hangilerinde geçtiği tek tek gösterildi. Konunun işlenişindeki farklılıklara ve benzerliklere dikkat çekildi.

İşlenen olayın, mesnevilerdeki şekli tespit edildikten sonra incelenen kaynaklarda geçip geçmediğine bakıldı. Benzerlikler ve farklılıklar ortaya konularak kaynaklar nezdinde değerlendirmeleri yapıldı. Ayrıca yer yer, Türk Edebiyatında yazılan diğer Yusuf u Züleyha mesnevilerinde ve halk hikâyelerinde konu ile ilgili olayların nasıl geçtiğine de değinildi.

Mesnevilerde geçen konuların kaynaklarına ulaşmak amacıyla çalışmanın II. bölümde incelenen eserler hakkında bilgi vermekte de fayda vardır. İncelenen kaynaklardan bir kısmı mesnevilerin yazıldığı tarihten önceki dönemlere ait ve doğrudan mesnevilere kaynaklık edebilecek vasıftaki eserlerdir. Bunlar başta Kur'an-ı Kerim ve Tevrat gibi kutsal kitaplar olmak üzere pek çok tefsir ve tarih kitabıdır. Mesela uzun ismi Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmülî et-Taberî el-Bağdadî (ö. 923) olan yazarın Târihü'l-Ümem ve'l Mülûk isimli tarih kitabı bizim kaynaklarımızdan birisidir (Fayda, 2010, s.314; s.317). Çalışmamızda yazar için kısaca "Taberî", eseri için de "Taberî tarihi" dedik. Çalışmamızda kısaca "Fahredden Razi" diye bahsettiğimiz yazarın uzun ismi Ebu Abdillâh (Ebü'l Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö.1210) dir. Tefsirü'l-Kebîr diye şöhret bulan ve bizim de "Tefsir-i Kebîr" diye bahsettiğimiz eserin asıl ismi "Mefâtihü'l Gayb"dır (Yavuz, 1995, s. 89; s. 94). Çalışmamızda "Kurtubî" diye bahsettiğimiz yazarın uzun ismi Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 1273) dir. Çalışmamızda "Kurtubî tefsiri" olarak bahsettiğimiz tefsirinin asıl ismi de "El-Câmi li-Ahkâmî'l-Kur'ân"dır (Altıkulaç, 2002, s. 455). Çalışmamızda İbni Kesîr olarak isimlendirdiğimiz yazarın uzun ismi Ebü'l-Fida' İmâmüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö.1373) dir. Yazarın çalışmamızda kullandığımız tarih kitabının asıl ismi "El-Bidâye ve'n-Nihâye", tefsir kitabının ismi de "Tefsîrü'l Kur'âni'l-Azîm" dir. Türkçe'ye "Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri" adıyla tercüme edilmiştir (Özaydın, 1999, ss.132-133). Mesnevilere doğrudan kaynaklık eden bu eserler titizlikle okunmuş, her bir bilgi konulara göre tasnif edilmiş ve ilgili konularda kaynak gösterilirken öncelik bu eserlere verilmiştir. Çalışmamızda, mesnevilerde anlatılan konulara gösterilen kaynakların büyük çoğunluğunu bu eserler oluşturmaktadır.

Ayrıca tasavvufî eserlerden Feridüddin Attar'ın Mantiku't-Tayr ve İlahinâme isimli eserleri ile Mevlâna'nın mesnevisi de taranmış, bu kaynaklarda Hz. Yusuf ile

ilgili bulunabilen bilgilerden incelenen konuya uygun olanlara çalışmada yer verilmiştir.

Çalışmamızda, İsmail Hakkı Bursevî'nin Ruhu'l-Beyan Tefsiri, Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l Kasas'ı gibi, mesnevilerden sonraki dönemlerde kaleme alınan ve doğrudan mesnevilere kaynaklık etmeyen eserler de kullanılmıştır. Fakat konuları çok detaylıca ele alan ve büyük çoğunlukla mesnevilerin yazıldığı dönemlerden önce yazılan İslamî eserlere atıflar yapılan bu eserlerin, mesnevilere doğrudan kaynaklık yapan eserler kadar önemli olduğu kanaatindeyiz. Yine Celal Settari'nin Züleyha'nın Aşk Derdi isimli çalışması, tamamen eski kaynaklardan yapılan rivayetlerden oluşmaktadır. Çalışmamızda kaynak olarak kullandığımız ve ismini burada saymadığımız onlarca eser, olayları hep eski kaynaklara dayandırarak ve bunları dipnotlarında göstererek anlatmakta, bir nevi eski kaynaklardan aktarım yapmaktadır. Bu sebeple, incelenen mesnevilerden sonraki dönemlerde kaleme alınan tefsir ve tarih kitaplarını da çalışmamızda önemsedik ve ciddiyetle ele aldık.

Bir edebî eserin daha ziyade başka bir edebî eserden etkilenmesi bilinen bir gerçektir. Şeyyad Hamza'dan önce bu eseri yazan Ali (Harezmi Ali / Kul Ali / Kul Gâli)'nin Şeyyad Hamza dâhil bütün mesnevilerimize kaynaklık etmesi mümkündür. Bu sebeple Kültür Bakanlığının sitesinde e-kitap olarak yayımlanmış olan Melike Gökcan Türkdoğan'ın "Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma" isimli doktora tezi tarafımızdan dikkatle okunarak gerekli görülen yerlerde alıntılar yapılmıştır. Türkdoğan, Yusuf u Züleyha mesnevilerinin kurgusal özelliklerine, temalarına ve motiflerine yoğunlaşmış, çalışmasında, mesnevilerde geçen konuların mukayesesi zayıf kalmıştır. Bu konuda başka çalışmanın olmaması, bizi bu esere müracaata mecbur bırakmıştır. Yusuf u Züleyha kıssasının halk hikâyelerindeki şeklini görebilmek için Özkan Daşdemir'in "Halk Hikâyesi Olarak Yusuf ile Züleyha" isimli eseri de incelenmiş, bazı konular için bu eserden de alıntılar yapılmıştır.

Yusuf u Züleyha mesnevileri bakımından, Türk Edebiyatının kendi içinde birbirini etkilemesi olmuşsa da, Türk Edebiyatına asıl etkiyi Molla Câmî yapmıştır. Asıl ismi Nureddin Abdurrahman İbni Ahmed-i Câmî (ö.1492) olan meşhur İranlı şairin Yusuf u Züleyha mesnevisinin Türk Edebiyatındaki etkisi o kadar fazladır ki edebiyatımızdaki Yusuf u Züleyha mesnevilerini kanaatimizce Câmî öncesi ve Câmî sonrası diye sınıflandırmak bile mümkündür. İncelediğimiz mesnevilerden Câmî sonrası dönemde yazılan Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade mesnevilerinde bu

etki çok açık görülmektedir. Bu sebeple, Molla Câmî'nin Ali Nihat Tarlan tarafından Türkçe'ye tercüme edilen eseri, titizlikle okunmuş, Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'nin mesnevileri üzerindeki etkisi, çalışmamızda gösterilmiştir.

Çalışmamızın III. bölümünde genel bir değerlendirme yapılmıştır. İlk olarak, incelenen mesneviler değerlendirilmiş; ardından da bu mesnevilerde anlatılan konuların kaynakları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Türk Edebiyatındaki mesnevilere kaynaklık ettiği iddia edilen Tevrat'ın etkisinin olup olmadığı sonuca bağlanmış, İslamî kaynakların etkisinin ne ölçüde olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Molla Câmî'nin edebiyatımız ve Yusuf u Züleyha mesnevileri üzerindeki etkisi de bu bölümde değerlendirilmiştir. Bunların dışında halk hikâyeleri gibi mesnevilere kaynaklık edebilecek diğer faktörler üzerinde de düşünülmüş, yorumlar yapılmıştır.

Özetle şunu söyleyebiliriz ki çalışmanın I. bölümünde hazırlanmış olduğumuz mesnevilerin kapsamlı özetleri çalışmanın II. bölümünün ana malzemesi olmuş, II. bölümde ulaştığımız sonuçlar da III. bölümde değerlendirilmiştir. III. bölümde yapılan değerlendirmeler de sonuç bölümünde özetlenmiştir.

I. BÖLÜM

ŞEYYAD HAMZA, HAMDULLAH HAMDİ VE KEMALPAŞAZADE’NİN YUSUF U ZÜLEYHA MESNEVİLERİ

Bu bölümde, Şeyyad Hamza, Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade’nin Yusuf u Züleyha mesnevileri hakkında bilgi verilecek ve bu eserlerin kapsamlı özetleri sunulacaktır.

1.1. Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi

1.1.1. Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi Hakkında Bilgi

Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Zeliha mesnevisinin bilinen tek nüshası vardır. Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde bulunan ve Raif Yelkenci nüshası olarak tanınan bu nüshanın istinsah tarihi 952 (M. 1545) dir. Müstensihî, Abdurrahim İbn Kâsım İbn Hasan isimli birisidir. Eserin tam ismi “Destân-ı Yusuf Aleyhisselam ve Haza Ahsenü’l-Kasasî’l-Mübarek”tir. Toplam 1529 beyitten oluşmaktadır. Aruz ölçüsüyle yazılan eserin vezni “fâilâtün/fâilâtün/fâilün”dür. Eser üzerinde ilk çalışmayı yapan ve ilk olarak yayımlayan Dehri Dilçin’dir (1946). Talat Tekin (1951), Stephanie Bowie (1992), Osman Yıldız (2008) ve Ümit Özgür Demirci ile Şenol Korkmaz (2008) da eser üzerinde çalışmışlardır (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 16-22).

Yusuf u Zeliha mesnevisi, Şeyyad Hamza’nın en meşhur ve üzerinde en fazla çalışma yapılan eseridir. Bu çalışmamızda biz, Ümit Özgür Demirci ve Şenol Korkmaz’ın yayımladıkları metni esas aldık.

Şeyyad Hamza’nın bu eseri, bilindiği kadarıyla, Anadolu’da ve Türkiye Türkçesiyle yazılmış ilk aşk mesnevisidir (Kabaklı, 1997, s. 350). Bu bakımdan edebiyat tarihimiz açısından önemli bir yere sahiptir.

1.1.2. Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Kapsamlı Özeti

Bu kıssa, Kur’an içindeki kıssaların en güzelidir. Yakup Peygamberin oğlu Yusuf Nebi yedi yaşında idi. Bir gece yatarken rüyasında ayın, güneşin ve on bir yıldızın kendisine secde ettiğini gördü. Ertesi sabah babasına rüyasının tabirini sordu. Babası “Rüyanı kimseye anlatma, eğer anlattırsan sana zulmederler.” diye

tembihledikten sonra rüyayı şu şekilde yorumladı: “Ömrün sultanlıkla geçecek ve on bir kardeşin de sana hizmet edecek.”

Hz. Yakub rüyayı bu şekilde yorumlayarak, üvey kızı bütün söylediklerini işitti ve Hz. Yusuf'un diğer kardeşlerine haber verdi. Kardeşleri, Hz. Yusuf'u çağırıp yemin ettirdiler ve düşü bir de ona sordular. O da anlatınca hep birden onu öldürmeye karar verdiler.

Hz. Yakub'un yanına gelip usulünce sözler söyleyip Hz. Yusuf'u götürmek için izin istediler. “Baba biz ava gidiyoruz, Yusuf'un da bizimle gelmesini istiyoruz.” dediler. Hz. Yakub ise, rüyasında on bir kuzu gördüğünü, kuzularını güderken hepsinin dağıldığını ve aralarında en körpe olanını kurdun kaptığını, söyledi. Düşünün gerçekleşmesinden korktu. “Sizin oyuna dalmanızdan ve bir kurdun Yusuf'u kapmasından endişe ediyorum.” dedi. Fakat yine de Hz. Yusuf'un başını okşadı, öpüp kokladı, beline kuşak bağlayıp onu kardeşlerinin eline verdi.

Kardeşleri Hz. Yusuf'u babalarından aldıktan sonra kendi aralarında onu öldürmeye yemin ettiler. “Onu öldürelim, sonra tevbe ederek Allah'tan suçumuzu affetmesini dileyelim. Eve gelince de hep beraber ağlaşıp onu kurdun kaptığını söyleriz.” diye karar verdiler.

Hz. Yakub'un Dünye Hatun isminde güzel bir üvey kızı vardı. Hz. Yakub'a, “Yusuf nerede?” diye sordu. Hz. Yakub “Daha yeni kardeşleriyle birlikte gezinti ve av için çıktı.” dedi. Hz. Yakub, Dünye Hatun'a, “Arkalarından koş ve Yusuf'u bana geri çağır.” dedi. Dünye Hatun hemen arkalarından yetişip Hz. Yusuf'tan geri dönmesini istedi. Hz. Yusuf ise “Tanrı hakkı için dönmem.” dedi. Dünye Hatun ağlayarak geri döndü.

Kardeşleri dağı aşınca Hz. Yusuf'u yere çarptılar. Hz. Yusuf, Rubil'e sığındı. Rubil onu şiddetle yere vurdu. Şemun da onu öldürmek istedi. Kime sığınsa o, daha beter yere vuruyordu. Hz. Yusuf, gülmeye başladı. Yehuda niçin güldüğünü sorunca Hz. Yusuf: “Babam beni size emanet etti ve ben size sığındım; fakat bana kötülük sizden geliyor.” dedi. Bunu duyan Yehuda, Hz. Yusuf'a acıdı ve “Ah!” çektikten sonra “Beri gel, korkma. Ben seni Tanrı hakkı için öldürmeyeceğim.” dedi.

Kardeşleri Yehuda'ya: “Hani onu öldürmek için and içmiştik. Şimdi niye caydın?” diye çıkıştılar. O da: “Onu kuyuya atın. Orada kendi kendine ölür, hem siz öldürmemiş olursunuz.” diye cevap verdi. Hepsi bu görüşe razı oldular.

Hz. Yusuf'u kuyuya atmadan önce Şemun elbisesini çıkarttı. Hz. Yusuf ise ona, “Ey katı yürekli, elbisemi bırak da ölürsem bana kefen olsun.” dedi. Zabil, Hz.

Yusuf'u elinden çekip yerde yuvarladı. Hz. Yusuf, Yehuda'ya yalvarınca o da "Beline ip bağlayıp kuyunun dibine sarkıtalım." dedi. Elbisesini çıkardılar, beline ip bağlayıp kuyuya sarkıttılar. Ölsün diye ipi kestiler. O sırada Hz. Cebrail'e şöyle emir geldi: "Koş, Yusuf'a yetiş! Yere düşmesine izin verme. Kuyu içinde ona yer yap ve ona cennetten elbiseler getir."

Hz. Yusuf'u attıkları kuyuyu Ad kavminden Şeddad isimli bir kâfir kazdırmıştı. O zamanın peygamberi Hz. Hud idi. Gece gündüz Hz. Şit'in kitabını okurdu. Okurken Tanrı ona Hz. Yusuf'un güzelliğini övmüştü. Hz. Hud, Hz. Yusuf'un sıfatına âşık oldu ve onu görmek istedi. El kaldırıp dua etti, Hz. Yusuf'u görebilmek için yalvardı. Hak Teâlâ'dan ona şöyle bir nida geldi: "Kuyuya in ve orada kulluk eyle. Bin iki yüz yıl orada oturursan Yusuf'un yüzünü görürsün." Hz. Hud, kuyunun içine inip oturdu. Her gün ona cennetten bir nar gelir, karşısında bir kandil yanardı. Bin iki yüz yıl tamam olunca Hz. Yusuf kuyuya geldi. Hz. Yusuf'a "Başına gelen bu işi kardeşlerinden değil Tanrıdan bil." diye nasihat etti. Bunları söyleyip Hz. Yusuf'u kucakladı ve oracıkta öldü.

Hz. Hud ölünce Cebrail aleyhisselam kuyuya inip "Kaygılanma, sen padişah olacaksın." diye müjdeledi. Hz. Cebrail gidince Hz. Yusuf'un gönlüne bir endişe düştü.

Bu arada kardeşleri bir oğlak boğazlayıp Hz. Yusuf'un elbisesini oğlağın kanına buladılar. Eve gidince "Biz geyiğe ok atmak için dağılınca Yusuf'u kurt kaptı." diyelim diye sözleştiler. Hz. Yakup yolda, büyük bir ağacın altında, Hz. Yusuf'un gelmesini bekliyordu. Ona "yetmiş" diye bir ses geldi. Hz. Yakup: "Yetmiş yıl mı yetmiş gün mü ben bunu bilmiyorum." dedi. Başka bir rivayete göre ise ona "Kırk yıldan sonra onu göreceksin." diye bir ses geldi. Hz. Yakup ağlayarak ve kaygılı bir şekilde evine vardı. Az sonra oğulları ağlaşarak geldiler. "Yusuf'u kurt yedi." dediler. Hz. Yakub, düşüp bayıldı. Aylınca "Hani Yusuf'um?" diye sordu. Kanlı gömleği gösterdiler. Gömleğe baktı ki büsbütün duruyor, hiç yırtığı yok. Oğullarına "Bu gömlekte kurdun izi hani nerede? Onu siz kaybettiniz." dedi.

Hz. Yakub, "Gidin, Yusuf'u yiyen kurdu yakalayın." dedi. Gittiler, bir kurt yakalayıp geldiler. Ağzına kan sürüp "Yusuf'u bu yedi." dediler. Hz. Yakub, "Yusuf'u sen mi yedin?" diye kurda sordu. Kurt "Ey Yakub, uyan! Peygamberler iftira atmaz. Bana izin ver gidip bütün kurtları buraya getireyim. Onu ne ben yedim ne de diğer kurtlar yedi. Gerekirse yemin edeyim ki ben yemedim. Ben de yavrularımdan ayrılmışım. Gece gündüz onların hasretiyle geziyorum. Beni bırak da

yavrularımın peşinden gideyim.” dedi. Hz. Yakub, kurdu bıraktı. Kurt gitti, Hz. Yakub yine Yusuf’unun kaygısına düştü.

Bu arada Mısır’da bir Bezirgân bir rüya görmüştü. Rüyasında, Kenan ülkesindeki Ad kuyusunun yanında olduğunu, güneşin gökten yere indiğini, kuyunun çevresine nur yağdığını, o güneşin geri koynundan çabucak çıktığını ve ardından inciler topladığını görmüştü. Tabirci, iki altın karşılığında rüyasını şu şekilde yordu: “Derhal oraya git. Orada ucuz bir köle bulup satın alacaksın. Onu geri satmak istediğin zaman Mısır’ın malı yetmeyecek.” Bezirgân Kenan’a varıp kuyunun başına geldi fakat ona şöyle bir nida geldi: “Sabret, elli yıl bekle.” Elli yıl sonra Bezirgân tekrar o kuyuya geldi. Beşir ve Mamil isimli iki kölesine kuyudan su getirmelerini söyledi. Bunlar kuyuya ip saldıği sırada Hz. Yusuf aynada kendine bakıyordu. Güzelliğini görüp kendi kendine, “Köle olarak satılsam bana paha biçilemez.”, diyordu. Hz. Cebrail, “İpe tutun.” dedi. Bu sözü sebebiyle çok ucuz bir pahaya satılacaktı. Hz. Cebrail, “Ey Yusuf şimdi değerini gör.” dedi.

Hz. Yusuf’u alıp Bezirgâna getirdiler. Bu arada kardeşleri kuyunun başındaki kervanı görüp hemen oraya geldiler. “Bizim bir kölemiz vardı, sakın onu saklamayın.” dediler. Bezirgân, Hz. Yusuf’u sakladığı yerden çıkardı. Kardeşleri Hz. Yusuf’a ana dilleriyle konuşup onu korkuttular. “Sakın ha köle olmadığını söyleme!” diye tembihlediler. Kervancıya da: “Bu bizim kölemizdir. Üç ayıbı olduğu için onu ucuza satarız.” dediler. Bezirgân önce Hz. Yusuf’a, köle olup olmadığını, sordu. O da korkusundan “Kulum.” dedi. Ama aslında Allah’ın kulu olduğunu, kastetti. Üç ayıbını kardeşleri şöylece sıraladılar: “Bu, yalancıdır, hırsızdır ve kaçkıncıdır. Onun için ne para verirsen razıyız.” Bezirgân ise “Yanımda para yok, kumaş vereyim.” dedi. Kardeşleri: “Kumaşı ne yapalım. Hiç pulun da mı yok?” diye sordular. Bezirgânın yanında on dokuz yarmak pul² vardı. On dokuz pula Hz. Yusuf’u satın aldı. Bezirgân satış sözleşmesinin yapılmasını istedi. Kardeşleri: “Yalancılık,

² Yarmak: Akçe, sikke, para (Dilçin, 1983, s. 237).

Pul: Bir akçanın üçte biri (Dilçin, 1983, s. 174). / I. Murad döneminden itibaren kullanılan bakır paradır, makkur(mangır) veya fels de denir. Osmanlılarda kuruluşundan itibaren “akça” denilen gümüş sikkeler kullanılmaktaydı. I. Murad’dan itibaren bakır para (pul), Fatih’ten itibaren de sultani denilen altın paralar kullanılmaya başlandı. İslam geleneğinde gümüş sikkelere dirhem, altından olanlara dinar veya miskal denir (Sahillioğlu, 1989, ss. 224-227).

Bu iki tanımı birleştirirsek “Yarmak pul” ifadesinden akçanın üçte birine tekabül eden veya akçadan (gümüş paradan) daha düşük bir paraya (bakır paraya) tekabül eden bir para birimi olduğunu anlıyoruz. Şayet akçenin üçte biri ise Hz. Yusuf’u sattıkları bedel yaklaşık altı akçanın mukabili olmaktadır.

kaçkıcılık ve hırsızlık gibi üç ayıbı olan bu kulu satıyoruz.” diyerek sözleşme yaptılar.

Kervandakiler Hz. Yusuf'u alıp sıkıca bağladılar, Kenan'dan ayrıldılar. Hz. Yusuf o gün, hiç ağlamadığı kadar ağladı. Ertesi gün yolda annesinin kabrinin yanından geçerken kendini yere attı. Kabre kapanıp ağladı. Kafile onu kaçı zannetti. Her bir tarafa dağılıp aradılar. Habeşli bir köle onu kabrin başında ağlarken buldu. Yüzünü yere çarpıp iyice dövdü. Hz. Yusuf inleyerek bir kez “Ah!” etti. Gökte kara bir bulut belirip gürlledi. Her taraf kar, dolu ve yağmur suyuyla doldu. Sahra, seldom geçilmez oldu. Hoca³, kafiye “Aramızda suç işleyen biri var.” dedi. Habeşli siyahî köle, “Ben Yusuf'u dövdüm.” dedi. Hoca, “Git özür dile de üstümüzden bu bela gitsin.” dedi. Siyahî köle gidip Hz. Yusuf'un elini öptü, ondan özür diledi. Hz. Yusuf onu affetti. Hava birden açıldı. Bunu gören hoca, Hz. Yusuf'un ipini çözdürdü. Ona güzel elbiseler giydirdi. Diğer kölelere de “Beyiniz budur, ona hizmet edin.” diye emir buyurdu.

Kervan, Beynan adında bir şehre vardı. Oranın halkı puta tapardı. Hz. Yusuf'un güzelliğini görüp şaşkırdılar, “Seni kim yarattı?” diye sordular. O da “Tek olan Tanrı yarattı.” dedi. “Ne kadar dev ve peri, cin ve insan varsa hepsini o yaratmıştır.” dedi. O kavmi imana davet etti. Hepsi birden iman edip arındılar.

Ona yakın Benlus adında bir şehir daha vardı, halkı kâfirdi. Onlar da Hz. Yusuf'u görünce Tanrı diye ona taptılar.

Oradan Kudüs şehrine vardılar. Oranın puta tapan bir beyi vardı. Rüyasında, Yusuf Nebinin “Beni karşılamaya gel.” dediğini gördü. Hemen onu karşılamaya çıktı. Güzelliği karşısında akli başından gitti. Akli başına gelince putlarıyla tanıştırmak istedi. Hz. Yusuf “Putlarının yanına gidelim, hâlimiz nice dir, bu putlar söylesin.” dedi. Putların olduğu yere girince bütün putlar “Allah birdir, Yusuf onun peygamberidir.” deyip yere düştüler, parça parça oldular. Kudüs'ün beyi de bir olan Tanrıya sığındı ve iman etti. Kalan putları da kendi eliyle kırdı.

Kervan oradan Aris isminde bir şehre vardı. Aris halkı Hz. Yusuf'u karşılamaya geldi. Yusuf'un içine yine kibir geldi. “Hak Çalap benden güzel yaratmamış.” diye düşündü. Kendini güzel gördüğü için Aris halkı onu beğenmedi, Hz. Yusuf bu duruma hüznünlendi. Gökten nida geldi: “Kendini bil, in atından, secde

³ “Hoca” kelimesinin aslı Farsça kökenli “Hâce”dir. Hâce kelimesinin 1. efendi, 2. hoca (öğretmen), 3. varlıklı, zengin, 4. vezir, 5. sahip, 6. tüccar 7. beyim, efendim, anlamları vardır (Kanar, 2009, ss.1137-1138). Şeyyad Hamza'da “hoca” kelimesi, “sahip” veya “tüccar” anlamlarında kullanılmaktadır.

kıl.” Hz. Yusuf secdeye kapandı, gözyaşı akıtıp tövbe etti. Secdeden ağlayarak başını kaldırınca yine bakan herkes ona hayran kaldı. Oradan da yola düşüp sonunda Mısır’a ulaştılar. Mısır halkı onu karşılamaya geldi. Hoca onu bir saraya koydu. Sarayın damı bacası insanla doldu. Hoca, birinci gün Yusuf’u görenlerden bir altın aldı, ikinci gün iki... böylece onuncu gün görmeye gelenlerden onar altın aldı. On birinci gün Hz. Yusuf’u Nil’e götürdü. Ona, “Suya gir ve yıkan.” dedi. Hz. Yusuf tam suya girecekken bir balık gelip ona perde oldu, Hz. Yusuf yıkandı. Bir rivayete göre Hz. Yusuf balığın sırtına binip gezdi. Balık kendisine âşık olduğunu söyledi. Balık: “Tanrım dileğimi kabul etti ve seni gördüm. Benim hiç evladım olmuyor, Tanrıdan benim için evlat dile, Tanrı cömerttir, senin sözünü kabul eder.” deyince Yusuf Nebi balığa dua etti. Balığın iki oğlu oldu. Biri, Yunus Nebiyi yutan balıktır, diğeri de Hz. Süleyman’ın mührünü yutan balık. Bu işler Tanrının bir lütfuydu ve bu durum levh-i mahfuzda bu şekilde yazılıydı. Bezirgân sudan çıkan Hz. Yusuf’u çok güzel elbiselerle giydirdi.

Zeliha, Mağrib⁴ hükümdarının kızıydı. Babasının adı Taymus’tu ve yüzden fazla askeri vardı. Zeliha düşünde Hz. Yusuf’u gördü, aklı başından gitti. İkinci sene bir kez daha gördü, aşkından deliye döndü. Üçüncü yılki görüşünde ısrarla Hz. Yusuf’a nerede olduğunu sordu. Mısır azizi olduğunu öğrenince babasına durumu anlattı. Babası Mısır’a mektup yazıp gönderdi, Mısır Azizi Kutayfer’e durumu bildirdi. Kutayfer de memnun olup adamlarını gönderip Zeliha’yı aldırdı. Zeliha Kutayfer’in düşünde gördüğü adam olmadığını görünce düşüp bayıldı. Zeliha’ya, “Sabret, hayra kavuşursun.” dediler. Bütün olanlara rağmen Kutayfer, Zeliha’yı istedi. Kutayfer her ne zaman Zeliha’yı arzulasa bir peri kızı gelir onun yanına yatarı.

Bu hadisenin üzerinden çok geçmeden Hoca, Hz. Yusuf’u pazara satmaya getirdi. Herkes onu görmek için toplanmaktaydı. Zeliha, köşkünden bakıp onu görünce canı aşk ateşiyle yandı, feryat etti. Nihayet düşünde gördüğü kişiyi buldu. “Her ne malım varsa verin, onu satın alıp getirin.” dedi. Kutayfer’e haber verdiler. O

⁴ Mağrib: Doğu İslam dünyasının (Meşrik) sınırı kabul edilen Mısır’dan Atlantik Okyanusu’na kadar uzanan Kuzey Afrika bölgesi ve Güney Sahra, İslam kaynaklarında Mağrib adıyla anılmaktadır. Günümüzde bu coğrafyada Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya devletleri bulunmaktadır. Mısır’ın batısında yer almasından dolayı bazı kaynaklarda Endülüs de Mağrib coğrafyasına dâhil edilmektedir (Harekat, 2003, ss. 314-318). Melike Gökcan Türkdoğan, Mağrib ile kastedilen yerin Avrupa olabileceğini söyler. Züleyha’nın babasının adının Taymus/Thomas olmasının da bunu düşündürdüğünü ifade ederek o zamanki Mısır ile Roma’nın ilişkisine dikkat çeker (Türkdoğan, 2011, s. 97).

da Hz. Yusuf'un güzelliğini görünce şaşırıldı. Bir müddet şaşkınlığını üzerinden atamadı. Hz. Yusuf'un fiyatını sordu. Bezirgan: "Bunu tartarız, her bir nesneden ağırlığınca isterim." dedi. Kutayfer buna razı oldu. Terazinin bir kefesine Hz. Yusuf'u diğer kefesine 5000 altın koydular, yine de Hz. Yusuf ağır geldi. Kutayfer, hazinesindeki bütün malını verip Hz. Yusuf'u satın aldı.

Hoca, Hz. Yusuf'u sattıktan sonra ona kim olduğunu sordu. Hz. Yusuf da halka söylememesi şartıyla Yakub Nebinin oğlu olduğunu, İshak ve İbrahim Peygamberlerin soyundan geldiğini bezirgâna söyledi. Bezirgân bu işi öğrenince çok üzüldü. "Söyleseydin seni anana babana götürürdüm." dedi. "Seni satanlar kimdi?" diye sordu. Hz. Yusuf da "Ben gammazlık yapmam." dedi. Bezirgân, "Madem senin aslın peygamber, sen siddıksın, senin duan kabul olur." diyerek kendisine oğul vermesi için Tanrıya dua etmesini istedi. Yusuf Nebi dua etti. Bezirgânın kırk tane oğlu oldu.

Kutayfer, Hz. Yusuf'u almak için hazineyi boşalttığına pişman oldu. Hazinedara malının kalıp kalmadığını sordu. Hazinedar, hazine odasına varınca bütün hazinenin baştan başa malla dolu olduğunu gördü. Hazinedar bir de bir kuşun Hz. Yusuf'a şunları söylediğini duydu: "Değerini bil, sen bir vakit aynaya bakıp kendi değerini övmüştün, bu sebeple on dokuz pula satıldın. Bu kez kendini hakir görünce şüphesiz Tanrı da sana değerini verdi. Hazinenin içinin boşalıp dolması mucizesini Tanrı senin için yaptı." Hazinedardan bu sözleri duyan Kutayfer şaşırıldı. Hz. Yusuf'u alıp Zeliha'nın yanına götürdü. Zeliha'ya "Bu kulun yüzü bize kutludur, onu aziz tut." dedi. Zeliha Hz. Yusuf'u öpüp kucakladı. Ona, her biri her bir gün için olmak üzere, üç yüz altmış beş elbise diktirdi. Her birini, altından bin kat kıymetli taşlarla bezetti. Hz. Yusuf, "Kul böyle elbise giyer mi?" diye sorunca "Senin gibi bir kulun giymesine şaşılmaz." dedi. Zeliha, aşkından her şeyde Hz. Yusuf'u görür oldu.

Bir gün Zeliha, Hz. Yusuf'u puthaneye götürdü. Zeliha putlara: "Bu kulun sevdasına düştüm, layık mıdır?" diye sorunca putlar "O, büyük bir Nebidir, aklını başına topla." deyip yere düştüler, paramparça oldular. Hz. Yusuf, "Benim Rabbim bunları paramparça etti." deyince Zeliha, Hz. Yusuf'tan tekrar putların tek parça olmasını istedi. O da dudağını kıpırdatır kıpırdatmaz parçalar birleşip tek hale geldi.

Zeliha, her gün sararıp solmaya başlayınca Kutayfer bir tabip getirdi. Tabip, bu derdin aşk derdi olduğunu anladı, "Bunun tedavisi olmaz." diyerek çekip gitti. Dadısı, Zeliha'ya "Sana ne oldu?" diye sorunca o da Hz. Yusuf'a âşık olduğunu,

kararının kalmadığını söyleyip dadısından derdine bir çare bulmasını istedi. Dadısı “Bir saray yaptır, her yanını süsle, nakkaşlara kendi suretinle Yusuf’unkini nakşettir. O da gelsin, bu süslü saraya bakınca, tahtta seni, her yanda suretini görünce kararı kalmasın ve sana âşık olsun.” diyerek akıl verdi.

Zeliha, dadısının bu fikrini uygulamaya başladı. Kutayfer’e saray yaptırttı. Kendi suretini saray duvarına nakşettirdi. Gözlerini sürmeletti ve gözlerinden şehvet saçtı. Ondan sonra Hz. Yusuf’u içeri çağırdı, Hz. Yusuf girince Zeliha ayağa kalkıp kapıları kilitledi. Hz. Yusuf ile halvete girdi. Hz. Yusuf ağlayarak Allah’a sığındı. Hz. Yusuf sarayda kendi suretiyle Zeliha’nın suretinin kucak kucağa birleştiğini gördü. Resimler sanki canlıydı. Zeliha, Hz. Yusuf’a “Gel beri! Elli yıldır yanarım senin hasretinle...” dedi. Hz. Yusuf “Ey deli, benim yaşım ya dokuzdur ya da ondur.” dedi.

Bu arada oraya İblis gelip onlara fitne dolu gözlerle bakmaya başladı. O melun İblis’e hatiften gelen bir ses fitne ve fesattan vazgeçmesini söylüyordu. Bunun üzerine İblis üzülüp ağladı. Tanrı Hz. Yusuf’u onun şerrinden sakladı. Burada gönlüme bir nükte geldi. Kıyamet günü Tanrı bütün günahkârları sırat köprüsüne sürerken İblis sevinip gülecek. Fakat Tanrı kullarına rahmet edip cennete geçirince İblis ağlayarak kör olur.

Hz. Yusuf’un da Zeliha’ya gönlü olup tam ona meyledecekken elinin ayasında şu yazıtı gördü: “Allah’a döneceğiniz günden korkunuz (Bakara, 2/281).” Hz. Yusuf bunu görünce “ah” eyledi. Tevbe edip sabreyledi. Zeliha ise deliye döndü, utanma duygusunu kaybedip başını açtı, gözyaşını akıttı. “Ateş vurdun canıma, bari biraz otur yanıma.” diyerek yalvardı. Hz. Yusuf, tekrar Zeliha’ya niyet etti. Duvar yarıldı ve içinden bir el çıkarak Hz. Yusuf’a “Beri gel! Ey kişi, Tanrıdan kork ve bu işi yapma.” dedi. Onu görünce vazgeçti. Sabreyledi. Zeliha iyice delirdi, ayağa kalkıp onu kucakladı. Yusuf tekrar niyetlendi. Bir el çıktı görüldü, onda “Zinaya yaklaşmayın (İsra, 17/32)!” yazılıydı. Onu görünce Hz. Yusuf yine geri durdu. Bir saat geçince yine niyetlendi. Bu sefer duvar yarıldı ve içinden Hz. Yakub’a benzeyen bir suret görüldü. Parmağını ağzına almış, parmaklarını ısırarak Hz. Yusuf’a “Hatadan dön, tevbe et ki günahlardan bağışlanasın. Bu işi gönlünden çıkar ve yola gel, peygamberler bu işi nasıl yapar?” diye sorunca Hz. Yusuf bu suretten utanıp geri döndü. Zeliha “Dur beri!” diye çağırınca yine Hz. Yusuf, Zeliha’ya niyetlendi. O sırada o suret şunları söyledi: “Zerre kadar şer işleyen (Zilzal, 99/8) ve zina eden cehennemde yanar.” Hz. Yusuf bu sözü işitince tekrar tekrar tövbe etti. Bir saat

geçince yine tövbesini unutup aşk ile Zeliha'ya dönüp baktı. Sonunda gökten bir melek indi ve Hz. Yusuf'un sırtını sıvazladı. Zeliha'ya karşı bütün şehveti parmağından döküldü ve sakinleşti. Allah ona ismet kapısını açtı.

Hz. Yusuf kaçtı, Zeliha kovaladı. Zeliha çekiştirirken Hz. Yusuf'un gömleği yırtıldı, kapıda Kutayfer'le karşılaştılar. Zeliha "Bu bana kötülük düşündü, onu zindana at." dedi. Hz. Yusuf, "Suçlu olan Zeliha'dır, beşikteki genç oğlan bana tanıktır." dedi. Yeni doğmuş çocuk konuşup şöyle dedi: "Eğer gömleği Yusuf yırtsaydı gömleğin ön tarafında büyük yırtık olurdu." Kutayfer gömleğin arkadan yırtılmış olduğunu görünce Zeliha'nın suçlu, Hz. Yusuf'un doğru sözlü olduğunu anladı. Kutayfer, Zeliha'ya nasihat etti.

Bunca mucizeye ve Kutayfer'in ikazına rağmen Zeliha akıllanmayıp sürekli Hz. Yusuf'u çağırma devam etti. Halkın diline düştü. Kadınların kendi hakkında yaptıkları gıybetlerini işitince ne kadar kadın varsa saraya çağırtdı. Turunç getirtti. Çünkü Mısır halkının âdeti o zaman öyleydi. Misafire yemekten önce turunç yedirirlerdi. Kadınlar turunçları soyarlarken Zeliha, Hz. Yusuf'u sakladığı hücreden çıkarttı. Onu gören kadınlar kendilerini kaybettiler ve ellerini kestiler. Hepsi "Bu bir insan değildir; bu kesinlikle melektir. "dediler. Zeliha kadınlara "İşte gece gündüz beni yakan budur. Siz bir görmekle elinizin kesildiğini bile fark edemediniz ya niçin kölesini sevdi diye beni ayıplarsınız." dedi. Kadınlar Zeliha'ya "Bu köle, sevmeye ve uğruna canı feda etmeye layıkmiş." deyip gittiler.

Zeliha, Hz. Yusuf'a "Bana naz etme, yoksa seni zindana attırırım." dedi. Hz. Yusuf dileğini yapmayınca sinirlendi. Hz. Yusuf'un üzerindeki elbiseleri çıkarttırdı. Melik Reyryan'a gidip ondan Hz. Yusuf'u cezalandırmasını istedi. Melik Reyryan "Kul senindir, istediğin gibi cezalandır." deyince Zeliha, Hz. Yusuf'u zindana attırdı.

Hz. Yusuf zindana girdikten sonra Kutayfer hastalandı ve öldü. Zeliha dul kaldı. Yerine kardeşi Reyryan oturdu. Zindandakileri azad etti. Yalnız Hz. Yusuf'u orada bıraktı. O, zindanda yalnız kaldı. Gökten Cebrail aleyhisselam gelip ona sabrı tavsiye etti. Ona cennetten ak renkli bir taş getirdi. Allah'ın ismini anarak taşı ağzına koydu ve ona rüyaların tabirini öğretti.

Bu arada Rum hükümdarı Kayser, saki ve sofracıbaşı ile ittifak kurması ve Melik Reyryan'ı zehirletip öldürmesi için bir askerini Mısır'a gönderdi. Melik Reyryan bunların konuşmalarını duydu ve bunları zindana attırdı. Zindanda iken saki rüyasında üç üzüm salkımını sıkıp suyunu efendisine verdiğini gördü. Sofracıbaşı ise rüyasında üç fırıncının yaptığı ekmekleri başı üstünde götürdüğünü, efendisinin

yanına gelince “dur” diye bir ses geldiğini ve bu sırada gökten kuşların gelip başı üstündeki ekmeği kaptıklarını gördü. Hz. Yusuf sakinin hapisten çıkacağını, iyi bir devlet mertebesine erişeceğini, diğerinin ise asılacağını söyledi. Sofracıbaşı “O düşü ben görmedim.” diye inkâr etti. Lakin üç gün sonunda onu astılar. Diğer de üç gün sonunda kaftan giyip zindandan çıktı. Zindandan çıkmadan önce Hz. Yusuf ona “Melik Reyyan’ın yanına gidince ona benden iyi sözlerle bahset, suçumun olmadığını söyle.” dedi.

Hz. Cebrail geldi ve Hz. Yusuf’a şu soruları sordu: “Yakub’a seni kim sevdirdi, kardeşlerinden seni kim kurtardı? Seni kuyudan kim çıkardı? Seni Zeliha’dan kim sakladı, Kutayfer’e karşı seni kim bekledi? O küçük çocuğu konuşuran kimdi?” Hz. Yusuf “Bütün bunların hepsini yapan Tanrıdır.” dedi. Hz. Cebrail “O halde neden Tanrıyı dile getirmedin de kurtuluşu bir kâfirden bekledin?” diye sordu. Hz. Yusuf secdeye kapandı, tövbe etti. Hz. Cebrail ona geri geldi ve Tanrının selamını ilettikten sonra bir yıl daha zindanda kalacağını, sonra çıkıp sultan olacağını müjdeledi.

Zindanda bir teras vardı. Hz. Yusuf orada gezinirken bir Arap gördü. Arap sözünü dinlemeyen devesini dövüyordu. Hz. Yusuf ondan devesini dövmeyip yanına gelmesini istedi. Hz. Yusuf, Arap’a nereden geldiğini sordu. Arap, Kenanlı garip bir Bezirgân olduğunu, söyledi. Hz. Yusuf ona Hz. Yakub’u sordu. Sonra ondan Hz. Yakub’a varıp “Zindandaki bir garibin sana selamı var, senden dua istiyor.” demesini istedi. Arap’a kızıl yakuttan değeri on bin altın akçeye karşılık gelen bir bilezik verdi. Arap selamı Hz. Yakub’a iletti. Hz. Yakup “Onun adını sordun mu, yüzünü gördün mü?” diye Arap’a sordu. Arap, adını sormadım, yüzü de örtülüydü, dedi. Hz. Yakub “Acaba Yusuf’um mudur, yoksa beni tanıyan başka bir garip midir?” diye düşündü. “Yusuf’umsa da başka biriye de Allah’ım sen onu zindandan bir an önce kurtar.” diye dua etti.

Saki ile sofracıbaşının rüyalarının tabirinden sonra bir yıl tamamlandı. Hz. Cebrail gelip zindandan kurtuluş müjdesini verdi.

Melik Reyyan bir düş gördü. Düşünde yedi zayıf inek yedi semiz ineği yiyordu. Yedi tane yaş ve kuru sümbül ve buğdayın gökyüzüne uçtuğunu ve görünmez olduğunu gördü. Muabbirler tabirini bilemedi. Şaraptarın aklına Hz. Yusuf geldi. Melik Reyyan’a Hz. Yusuf’tan bahsetti. O da “Tez zindana git, rüyanın tabirini öğrenip gel.” dedi. Şaraptar tabiri öğrenip geldi. Yedi yıl bolluk ve ardından yedi yıl kuraklık olacağını söyledi. Bu tabiri duyan Melik Reyyan: “Hemen zindana gidin ve

Yusuf'a bir kaftan giydirin." dedi. Onu yanına çağırtd. Hz. Yusuf, "Melik, benim suçumun ne olduğunu sorup soruşturmada buradan çıkmam. Melik, Mısır kadınlarını toplasın, kadınlar ellerini niçin kestiklerini söylesinler, aralarında Zeliha da olsun." dedi. Kadınlar henüz konuşmadan Zeliha suçunu itiraf etti. Melik, Zeliha'ya çok kızdı. Hz. Yusuf'u karşılamaya zindana gitti. Zindandakiler Hz. Yusuf'tan kendilerinin affi için de Melik'e rica etmesini istediler. Hz. Yusuf diğere suçluların da başşlanmasını isteyince Melik Reyyan onları da serbest bıraktı. Bak burada aklıma ne geldi. Kıyamet günü mücrimler cehennemde yanarken yüce Tanrı Muhammed (s.a.v.) aşkına onları serbest bırakacak.

Melik Reyyan Hz. Yusuf'a "Kuraklığa karşı ne tedbir almak gerekir?" diye sordu. Hz. Yusuf: "Hazineyi bana emanet et." deyince Melik Reyyan "Bütün malım senindir." dedi. Hz. Yusuf hazinedeki bütün parayla yedi yıl boyunca ekin ektirdi. Buğdayları başağıyla birlikte toplattı. Ambarlar tahıl ile doldu. Yedi yılın sonunda kuraklık başladı. Birinci sene Mısır halkı altınlarını vererek buğday aldılar. İkinci sene gümüşlerini vererek buğday aldılar. Üçüncü yıl atlarını, katırlarını vererek buğday alırlar. Dördüncü yıl bağlarını, bostanlarını sattılar. Beşinci yıl verecek bir şeyleri kalmadı. Altıncı yıl oğlanlarını kızlarını Hz. Yusuf'a köle olarak verdiler. Yedinci yıl buğday için kendileri köle oldular. Yedi yılın bitmesine üç ay kala buğdaylar tükendi. Hz. Yusuf şehrin dışına çıkıp halka görüdü, böylece halkın karnı doydu. Açlıklarını unuttular. Yusuf'u satan hoca da geldi. Kırk oğluyla birlikte o da Yusuf'a köle oldu.

Cebrail aleyhisselam Hz. Yusuf'a "Şehrin dışına çık, karşına kim çıkarsa onu kendine danışman yap." dedi. Hz. Yusuf şehrin dışına çıkınca elbisesi yırtık, kendisi hasta, garip bir adam gördü. Bu olamaz, deyip geçti. Hz. Cebrail indi "Tevbe et, onu kendine yardımcı kıl" dedi. Hz. Yusuf ona kaftan giydirip onu hoş tuttu.

Hz. Yusuf'un çok muhteşem bir atı vardı. Hz. Yusuf, ona binince at hoş bir şekilde kişnerdi. Atın kişnemesini işiten herkes orada toplanırdı.

Zeliha'ya gelince o iyice fakirleşti, ağlamaktan gözleri kör oldu. Hz. Yusuf'un sürekli geçtiği bir yol vardı. Zeliha, Hz. Yusuf'un geçtiği yola ağlamasını duyması için bir ev yaptırdı. Bir kadına da Hz. Yusuf geçerken haber etmesini tembihledi. Hz. Yusuf geçerken kadın Zeliha'yı yola çıkarır, Zeliha "ah" edip ağlamaya başlardı. Bir gün kadın yine Zeliha'ya haber edip yola çıkardı. Zeliha ağlayıp Hz. Yusuf'tan yardım istedi. Hz. Yusuf onu duymadı. Kendi ahını ancak kendisi duydu.

Zeliha gönlü kırık evine döndü. Putuna sinirlendi “Ben sana gece gündüz taparım, ne hallere geldim. Yusuf’un Tanrısı, kul iken onu sultan yaptı.” diyerek putunu yere vurup kırdı. Tek olan Tanrıya inandı ve Hz. Yusuf’u Allah’tan diledi. Yine bir gün Hz. Yusuf geçerken yola çıktı ve “Dur, gitme. Halime bak ve bana acı.” dedi. Hz. Yusuf bu sefer Zeliha’nın sesini duydu. “Kimsin?” diye sordu. Zeliha kendini tanıttı, aşk esiri olduğunu söyleyip merhamet dilendi. Hz. Yusuf, isteğinin alametini göstermesini istedi. O da Hz. Yusuf’tan kamçısını istedi. Hz. Yusuf kamçıyı verince Zeliha tuttu bir “ah” etti. Kamçı ateş aldı yandı. Hz. Yusuf bunu görünce şaşırıp kaldı ve “Tanrı sana ne güzel bir aşk vermiş.” dedi.

Gökten Hz. Cebrail geldi. Tanrının selamını iletikten sonra Zeliha ile evlenmesini söyledi. Hz. Yusuf saraya döndü. Onun da Zeliha’ya gönlü oldu. Hz. Cebrail Zeliha’yı sıvazladı. Zeliha gençleşip on dört yaşında genç kız oldu. Güzelliği geri geldi. Melik Reyyan da orada hazır bulundu ve Zeliha’yla Hz. Yusuf’un nikâhını kıydı. Hz. Yusuf, Zeliha’yla gerdeğe girince onun daha kız olduğunu gördü. Zeliha da “Kutayfer ne zaman gelse, Tanrı bir peri kızı yaratırdı.” dedi. Tanrı Hz. Yusuf’a Zeliha’dan on dört oğul verdi. En büyüğü ve en akıllısı Mişelüm idi. Diğerlerinin adı Mamil, Şemdin, Kasan idi.

Hz. Yusuf, Mısır’daki kapılardan birine bir kulübe yaptırdı ve artık bütün Mısır halkı o kapıdan şehre girmeye başladı. Kapıya bekçi koydu. Bekçi şehre girenlerin kimliklerini soruyordu. Hz. Yusuf’un maksadı kardeşlerini bulmaktı. Bulduktan sonra o kulübeyi yıktırdı.

Kenan’da açlık başlayınca Yakub Nebi oğullarını Mısır’a gönderdi. Mısır azizini övdü. Onun doğru dinli ve cömert olduğunu söyleyip oğullarını buğday almak üzere Mısır’a gönderdi. Bir deve yükü buğdayın bedeli iki yüz altın idi. Hz. Yusuf’un kardeşleri Mısır’a geldiler. Hz. Yusuf yoldan gelen herkese bütün bir ekmek verirdi ki o ekmek akşama kadar o kişiye yeterdi. Kardeşleri bu uygulamayı görünce şaşırıp kaldılar ve Mısır Azizinin cömertliğine hayran kaldılar.

Hz. Yusuf köşkten bakarken kardeşlerini görünce düştü bayıldı. Ayılınca vezirine “Kaç gündür burada olduklarını öğren.” dedi. Beş gündür Mısır’da olduklarını öğrenince “Onları saraya çağır ve çeşitli nimetlerle güzelce ağırla.” dedi. Vezir onları sarayda güzelce ağırladı. Vezir gittikten sonra kardeşleri “Sultan herhalde bizde çok altın olduğunu zannediyor, o sebeple bizi ağırlıyor” diye düşündüler. Yehuda “Babamızı işitmiştir, babamıza olan hürmetinden dolayı bize yardım ediyordur.” dedi. Hz. Yusuf yüzünü örtüp yanlarına geldi ve onlardan

haberlerini sordu. Kardeşleri, Yakupoğullarından olduklarını, on iki kardeş olup birini evde hizmet etmek üzere bıraktıklarını söylediler. Babamızın çok sevdiği bir kardeşimizi de kurt yedi, dediler. Kardeşleri, “O kardeşimizi babam çok sevdiği için biz de çok severdik. Fakat yalan bir düş anlattı, biz de ondan nefret ettik. Babamız düşünü, Mısır mülkü senin olacak, diye yorumladı.” diyerek hikâyelerine devam ettiler. Hz. Yusuf kardeşlerine, “Mısır mülküne o kardeşiniz ulaştı mı?” diye sordu. Onlar da: “Nerede, onu kurt yedi, onun canı şimdi cennettir.” dediler.

Yusuf buğdaylarını verdi ve buğday için getirdikleri yüklerini buğdayın içine koydu. “Bir dahaki gelişte küçük kardeşinizi de getirin. Ben de size daha fazla buğday vereyim.” dedi.

Kardeşleri Kenan’a dönerken İblis, Hz. Yusuf’un güzel kokusunu gidermek için yolda bunlara musallat oldu. Hz. Yakub, oğulları gelince önce güldü sonra ağladı. “Önce sizden güzel koku geldi, sonra kötü koku geldi.” dedi. Oğulları bir dahaki gidiş için babalarından Bünyamin’i istediler. Sultanın “Bir dahaki gelişte kardeşinizi de getirin” dediğini naklettiler. Hükümdarın dininin İslam olduğunu ve kendisinin de yoksullara sürekli ekmek veren cömert birisi olduğunu söylediler. Hz. Yakub Bünyamin’i vermek istemedi; lakin oğulları onu koruyacaklarına yemin ettiler. Götdükleri kumaşların da yükten geri çıktığını görünce “Ey baba, baksana eşyalarımız da bize iade edilmiş.” dediler. Hz. Yakub “O, bunları beğenmediği için geri gönderdi. Bu defa da gidin ve o kumaşı ona yine verin.” dedi. Hz. Yakub oğullarını “Bünyamin’i gece gündüz koruyun. Sakın oraya vardığınızda hep beraber şehre girmeyin, Allah’ın adını anarak ikişer ikişer girin.” diye tembihledi.

Yol boyunca Bünyamin’i sakladılar. Şehre girdiklerinde ikişer ikişer girdiler. Bünyamin tek kaldı. Şemdin onu kapıda bekledi. Cebrail aleyhisselam Hz. Yusuf’a kardeşinin geldiğini haber verdi. Hz. Yusuf deveye binip kardeşinin yanına gitti, kardeşine selam verdi, nerden geldiğini, sordu. Bünyamin, Kenan ilinden geldiğini, on bir kardeş geldiklerini, şehre ikişer ikişer farklı kapılardan girdiklerini söyledi. Kendisinin tek kaldığını ve bu kapıdan giriş yaptığını, kapıdaki nöbetçinin dilini bilmediğini söyledi. Hz. Yusuf’tan kendisine yol göstermesini istedi ve ona bu dili nereden öğrendiğini, sordu. Hz. Yusuf “Ben Kenan ülkesini gördüm ve küçükken bu dili öğrendim.” dedi. Hz. Yusuf, Bünyamin’e kıvı yakuttan bir bilezik verdi ki bu bilezik on iki bin Mısır altını değerindeydi. Bünyamin onun değerini bilemedi, onu sırça zannetti. Hz. Yusuf “Koluna tak.” dedi ve Bünyamin’i alıp kardeşlerine götdü. Bünyamin, Hz. Yusuf’tan ayrılınca “ah” etti ve başından geçenleri

kardeşlerine anlattı. Yehuda bileziği istedi. O da sırça zannetti. Kendi koluna taktı. Bilezik az sonra tekrar Bünyamin'in koluna geldi. Kim takarsa taksın o bileziği, o yine gelir Bünyamin'in koluna girerdi.

Hız. Yusuf, eni boyu kırk arşın olan bir saray yaptırdı, Hız. Yakub'un resmini ve on bir kardeşiyle kendi çocukluk yıllarını içine nakşettirdi. Sarayın duvarlarında kardeşlerinin Yusuf'a yaptıkları (kuyuya attıkları, ayıplı diye sattıkları...) şeyler bir bir yazılı idi. Kardeşleri saraya girince canları yanar ve "ah" ederler. Önlerine konulan yemekleri yiyemezler. Hız. Yusuf niçin yemediklerini sorunca "Buna benzer bir kardeşimiz vardı, onu kurt yedi." derler. Hız. Yusuf, karınlarını doyurabilirsiniz diye, onları başka bir saraya götürür.

Bu sefer Bünyamin ağlamaktan yemek yiyemez, olur. Hız. Yusuf'tan tekrar o saraya gitmeyi rica eder. "Buna benzer bir kardeşim vardı, bunlar kurt yedi, dedi. Ona biraz bakıp da avunayım." diye rica eder. Hız. Yusuf onu tekrar saraya götürür. Oğlu Mişelum'a "Orada duran senin amcandır. Yanına var ve gerçekleri ona söyle." der. Mişelum'u görünce Bünyamin ağlar, onu Hız. Yusuf'a benzetir. Mişelum "Ben Mısır azizi Yusuf'un oğluyum, o senin kardeşindir." deyince Bünyamin düşer bayılır.

Ayılınca Mişelum onu babasının yanına götürür. Beraber oturup ağlaşırlar. Hız. Yusuf, babasını sorar. Bünyamin, ağlamaktan gözlerinin görmez olduğunu haber verir. Kızkardeşi Dünye Hatun'un kırk yıldır üzerine yeni elbise giymediğini söyler. Hız. Yusuf "Evlendin mi?" diye Bünyamin'e sorar. O da evlendiğini ve üç çocuğunun olduğunu söyler. Çocuklardan birinin adı Kurt, biri Kan, biri de Yusuf'tur. "Bir oğluma Kurt dedim, kurdu hatırlayıp ağlayım. Diğerine Kan dedim, kanlı elbiseyi hatırlayıp ağlayayım. Üçüncüye Yusuf dedim ki seni hiç unutmayayım."

Hız. Yusuf, Bünyamin'i yanında tutmak için başvuracağı tedbiri kardeşine anlatır. Beraber diğer kardeşlerinin yanına giderler. Sultan olması sebebiyle Hız. Yusuf'un yüzü örtülüdür. Kardeşler sofrada ikiye ikiye otururlar, Bünyamin yalnız kalır. Hız. Yusuf ona yoldaş olur ve beraberce yemek yerler.

Hız. Yusuf, Bünyamin'in yüküne hükümdarın su kabını koyar. O zaman hırsızlık yapan kişi malını çaldığı kişiye iki yıl kölelik yaparmış. Hız. Yusuf tek tek yükleri aratır ve Bünyamin'in yükünde su kabını yakalattır. Hepsini utandır. Kardeşleri "Bu oğlanın sütü bozuk. Bunun bir kardeşi vardı, o da bundan beter hırsızdı." derler.

Şimdi hoş bir hikâyeyi dinle. Hız. Yusuf'un bir dadısı varmış. Ona, dört yıl bakmış. Hız. Yakub, Hız. Yusuf'u geri isteyince on iki bin altın değerinde kıymetli bir boncuğunu Hız. Yusuf'un koluna saklamış. Oğlun hırsızlık yaptı diye Hız. Yakub'a

varıp boncuğu buldurmuş ve iki yıl kölelik yapması şartıyla yanında alıkoymuş. Ona sütü bozuk ve hırsız demelerinin sebebi buydu. Bir diğer rivayete göre de olay şöyledir: Hz. Yusuf yemek yerken yiyecekleri alır, onları götürüp gizler ve yoksul zengin herkese onları yedirirdi.

Hz. Yusuf “Sizin gönlünüz bozuktur. Siz babanızı niye azarladınız, küçük kardeşinizi köle olarak satıp niye haram para yediniz.” diye sordu. Hz. Yusuf, Bünyamin’i tutturup iki yıl kalsın diyerek zindana attırdı. Diğer kardeşleri ne kadar yalvarsalar, onun yerine bizden birini al, deseler de onu bırakmadı.

Yehuda “Kılıç kalkan kuşanalım, savaşılm, Bünyamin’i kurtarıp gidelim.” dedi. Yehuda çok güçlü kuvvetli biriydi. Hz. Yusuf oğlu Mamil’e “Git amcanın sırtını elinle sıvazla.” dedi. Mamil amcasının sırtını sıvazlayınca Yehuda’nın bütün gücü kuvveti çekildi. Hz. Yusuf onları saraya çağırdı. Onlara, “Siz bu şehir halkını kırılım, diye konuşursunuz. Benim gücümü ve kuvvetimi bilerseniz bunu konuşmaya bile cesaret edemezsiniz.” deyip ayağını yere vurunca saray sallandı. Hepsi korkup bayıldı. Hz. Yusuf onlara “Babanız hatırına sizi bırakıyorum, gidin.” dedi. Yehuda “Ben Bünyamin’i yalnız bırakıp gidemem. Siz gidin ve olanları babama anlatın” deyip orada kaldı.

Oğulları Kenan’a dönünce bütün olanları Hz. Yakub’a anlattılar. Eğer bize inanmıyorsan kafiye sor, dediler. Hz. Yakub ise her ikisini de görmeyi Tanrıdan dilerim, dedi ve ümitsizliğe kapılmadı. Çünkü bir gün Hz. Yakub, Azrail aleyhisselamı gördü. “Yusuf’un canını aldın mı?” diye sordu. Azrail aleyhisselam, Hz. Yusuf’un canını almadığını ve onun şimdi sultan olduğunu söyledi.

Hz. Yakub, Hz. Yusuf’u anıp ağlarken düşüp bayılır. Oğulları yanına gelip “Sen Yusuf’u unutmadın ve yıllardır ağlaya ağlaya helak oldun. Yusuf’tan ümidini kes ve onu hiç anma, kendini buna alıştır.” dediler. Hz. Yakub da “Ondan ümidimi kesmem, birgün ona kavuşacağım. Siz bunca gücünüze rağmen Bünyamin’i kurtarıp getiremediniz.” dedi. Oğulları ise “Baba, sen bize inan ki oraya varınca bizden güçlü olduklarımızı görüp korktuk, karşı çıkamadık.” dediler. Bunun ardından Hz. Yakub oğlu Şemun’u çağırarak Mısır Azizine bir mektup yazdırdı. Oğlu Bünyamin’in böyle bir şey yapmayacağını, bunu, sultanın elemanlarının yaptığı ifade ederek oğlu için gece gündüz ağladığını söyledi. Eğer Bünyamin’i salmazsa kendisine beddua edeceğini yazdırdı. Oğullarını, “Azize saygı gösterin ve Bünyamin’i ondan isteyin.” diyerek tekrar Mısır’a gönderdi.

Kardeşleri Hz. Yusuf'un yanına gelip babalarının mektubunu ona verdiler. Hz. Yusuf onu aldı, öptü. Alına götürdü. Okurken gözlerinden seller gibi yaşlar akıttı. Sonra hazinedara, "Git hazineden sandığı getir." dedi. Sandıktan satış namesini çıkarttı. Üç ayıbı vardır, diye yazdıkları satış namesini bunlara gösterdi. Yazıyı aldılar, şaşkınlıkla birbirlerine baktılar. Biz bunun ne olduğunu bilmeyiz, dediler. "Yusuf adında bir oğlanı satmışınız, üç ayıbı var diye yazmışınız." dedi. Hepsinin dili tutuldu, korkudan benizleri sarardı. "Biz böyle bir satış namesi yazmadık." dediler. Bunun üzerine Hz. Yusuf taşı getirin dedi, getirdiler. Mili tasa vurunca tas çınlamaya başladı ve içindeki sırları döktü. Kardeşlerinin Yusuf'a neler yaptıklarını, öldürmek istediklerini, Yehuda'nın öldürtmediğini bir bir anlattı. Hz. Yusuf, "Suçlarını yüzüne vurun. Bunları bağlayıp öldürün." diye emir buyurdu. Hepsi ağladılar. "Bizim kardeşimiz öldü diye babamız sabah akşam ağladı. Birimizin ölüsüne böyle ağlarsa hepimizin öldüğünü duyunca babamız helak olur." dediler. Hz. Yusuf'un, bu söze canı yandı. O güne kadar örtülü olan yüzünü açtı. Hz. Yusuf "Gördüğünüz kişi benim, Allah beni sultan yaptı." dedi. Kardeşlerinin başları yere eğildi. "Suçumuzu affet." dediler. Hz. Yusuf onları affetti. Kucaklaşıp sohbet ettiler.

Hz. Yusuf, "Gömleğimi babama göndereyim." dedi. Hz. Yusuf kuyuya atıldığı zaman kardeşleri gömleğini çıkartmışlardı. Onun yerine Cebrail cennetten gömlek getirmişti. İşte Hz. Yusuf, Hz. Yakub'a bu gömleği gönderdi ki bu gömleği hasta giyse şifa bulurdu. Bu gömleği Hz. Yusuf, Beşir isimli bir yardımcısı ile göndermişti. Beşir yolda iken Yakub Nebi "Bana Yusuf'un kokusu geliyor." dedi. Torunları "Sen daha hâlâ Yusuf mu diyorsun?" dediler.

Beşir'in annesi Hz. Yakub'un cariyesi idi. Hz. Yakub, Hz. Yusuf'un annesi Rahil ölünce onu, Hz. Yusuf'u emzirsin diye satın almıştı. Oğlu Beşir'i de süt Hz. Yusuf'a kalsın diye satmıştı. Annesi Yakub Nebiye "ah" etti. "Dilerim sen de evladından ayrı kalırsın." diye beddua etti. Kadın "Sen oğluna, Yakub'un Yusuf'a kavuşmasından önce kavuşacaksın." diye hatiften gelen bir sesle müjdelenmişti.

Beşir, mektubu ve gömleği getirince çamaşır yıkayan bir kadın gördü ki bu annesi idi. Ona Yakub Nebinin evini sordu. Oğlunun müjdesini ve mektubunu getirdiğini, söyledi. Kadın üzüldü, "Yakub Yusuf'una kavuşuyor, ben ise oğluma daha kavuşamadım." dedi. Beşir durumu anladı ve annesini kucakladı.

Beşir, gömleği Hz. Yakub'a götürdü. Yakub Nebi gömleği gözlerine sürünce gözleri açıldı. Etrafindakilere "Ben size Yusuf'un kokusunun geldiğini söylemedim mi?" der. Sonra oğulları da Hz. Yusuf'un gönderdiği hediyelerle birlikte Yakub

Nebiye geldiler. Suçlarını itiraf edip babalarından af dilediler. Yakub Nebi onları affetti, “Suçunuzu bağışladım. Günahları affeden Allah da sizin suçunuzu bağışlasın.” dedi.

Hz. Yakub, akrabalarını ve çocuklarını toplayıp Tanrının emriyle Hz. Yusuf’un yanına varmak üzere yola çıktı. Yetmiş üç günde Mısır’a vardı. Hz. Yusuf, askerleriyle birlikte babasını karşıladı. Dadası da Hz. Yusuf’u görünce ağladı. Hz. Yusuf’un babasından ayrılalı yetmiş yıl olmuştu.

Hz. Yusuf babasının gelişi sebebiyle bütün Mısır halkını topladı. “Siz kimin kölesisiniz?” diye sordu. Hepsi de “Senin” diye cevap verdi. Yusuf Nebi de “Babama kavuşmam hürmetine hepinizi azat ettim” dedi. Bütün Mısır halkı çok sevindiler ve Yakub Nebiyi en iyi şekilde ağırladılar. İşte kıyamet günü de Hak Çalab bu günahkâr ümmeti Muhammed Nebi hürmetine yarlıgayacaktır.

Hz. Yakub, Hz. Yusuf’un oğulları ve Zeliha ile tanıştı. Zeliha’ya hâl hatır sordu. Zeliha Hz. Yusuf’a, “Babanı ağrlamak için saray yaptırmak istiyorum.” dedi. Yusuf Nebi, “Peygambere saray gerekmez, sen ona Kenan’daki evi gibi mütevazı bir ev yaptır.” dedi. Zeliha da öyle yaptı. Fakat çok güzel yemekler hazırlattı. Yakub Nebi evi görünce şaşırđ. Yemekleri yiyince “Yüz yirmi yaşına kadar yaşadım ama bugüne kadar ben böyle güzel yemek yemedim. Fakat peygambere böyle yemekler yemek yakışmaz.” dedi.

Hz. Yakub Mısır’da kırk yıl kaldı. Sonra Azrail aleyhisselam gelip “Senin ölümün yakındır. Mısır senin yurdun değildir. Babanın kabrini ziyaret et de canımı orada alayım.” dedi. Hz. Yakub on oğlunu alıp Kenan’a doğru yöneldi. İshak Nebinin kabrinin yanında meleklerin kabir kazdığını gördü. “Bu kabir kimindir?” diye sordu. Melekler, “Bu mezar Allah’ın sevdiği bir kuluna aittir.” dedi. Hz. Yakub’un canı mezarı çekti. Bir melek içi şarapla dolu büyük bir kadeh sundu. Hz. Yakub “Bismillah” deyip onu içti, canı uçtu. Melekler Hz. Yakub’u yıkadılar, on bir oğlu orada hazır bulundular. Kefenleyip İshak Nebinin yanına defnettiler. Orada dört ulu kişinin mezarı vardır. Biri Hz. İbrahim, biri Hz. İshak, biri Sara vâlidemiz, biri de Hz. Yakub.

Hz. Yakub’un oğulları Hz. Yusuf’un yanına gelip babalarının öldüğünü söylediler. Hz. Yusuf “ah” edip ağladı. “Teveffeni müslimen ve elhıkñî bi’s-sâlihîn / Beni Müslüman olarak öldür ve salihlerin arasına kat.” diye dua etti. Hz. Cebrail, Hak’tan selam getirdi ve vadesinin yetmesine altmış ay olduğunu söyledi. “Ağlayıp

durma, kalk; halkı, hak dine çağır.” dedi. Hz. Yusuf halkı topladı, dine çağırdı. Kilise yıktı, haç parçaladı.

Halk Melik Reyyan’a şikâyete geldi. Reyyan, gel bu işten vazgeç, dedi. Hz. Yusuf, “Vazgeçmem, gerekirse şehri terk ederim, şehir halkına bela gelir.” dedi. Şehri terk edip Nil suyunun ayrıldığı yere, inananlarla birlikte yerleşti. Daha önce oraya Yakub Nebi de gelmişti. Hz. Yusuf da o zaman yanında bulunmuştu. Nil’in iki yanına şehir kurdu. Bu şehrin adı Şehrü’l-Gayyum idi. Bu şehre Harmen dendi. Melik Reyyan onu görmek istedi. Yusuf Nebi “Kâfir bu şehre giremez.” dedi. Melik Reyyan gönülden iman getirdi. Hz. Yusuf’un yanına gelirken şehri gezdi, hayran oldu. Hz. Yusuf, bu şehirde yaşlandı. Kendinden önce Zeliha öldü. Az zaman sonra da Hz. Yusuf öldü.

Hz. Yusuf’u tabuta koydular onu ıssızca bir yere gömdüler. Mısır’da kuraklık oldu. Hz. Yusuf’un gömülü olduğu yerde bolluk, bereket vardı. Melik Reyyan Hz. Yusuf’un oğluna adam gönderip Hz. Yusuf’un tabutunu Mısır’dan yana koymalarını istedi. Aksi takdirde onları mahvedeceğini söyledi. Tabutu Mısır’dan yana koydular. Bu sefer diğer tarafta kuraklık oldu. Oğulları, Reyyan ile görüştüler. Tabutu Nil’in tam ortasına koydular. Her iki taraftaki şehirde de bolluk oldu. Tabut orada gizli kaldı. Sonra Musa Nebi’ye Allah, Hz. Yusuf’un tabutunu bulup babasının yanına gömmesini emretti. Hz. Musa, Nil’e geldi, tabutu bulamadı. Bir kadın yerini bildiğini, şefaati karşılığında söyleyeceğini söyledi. Musa Nebi tabutu aldı ve Yusuf Nebi’yi babası Hz. Yakub’un yanına götürüp oraya defnetti.

1.2. Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi

1.2.1. Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi Hakkında Bilgi

Yusuf u Züleyha mesnevisi, Hamdullah Hamdi’nin en meşhur eseridir. Hamdullah Hamdi’nin, kendi hayat hikâyesini, mesnevinin ana kahramanı olan Hz. Yusuf ile özdeşleştirmesi, eserin etkili olmasına katkı sağlamış olabilir. Nitekim Akşemseddin’in on iki çocuğundan en küçüğü olan Hamdullah Hamdi, on yaşında iken babasını kaybetmiş, ağabeylerinden yeterli şefkat ve himayeyi görmemiştir. Hamdullah Hamdi, Yusuf u Züleyha mesnevisinin sebab-i telif bölümünde, bu kıssayı yazış sebebi olarak kendi hayat hikâyesinin Hz. Yusuf’unki ile benzerlik gösterdiğini, babası Akşemseddin Hazretleri öldüğünde kendisinin henüz çocuk olduğunu, babasının, hayattayken kendisini çok sevdiğini, o ölünce kardeşlerinin kendisine düşman olduğunu; öyle ki bu düşmanlığın, Hz. Yakub’un oğullarının Hz.

Yusuf'a düşmanlığından da şiddetli olduğunu ifade etmektedir. Yine Hamdullah Hamdi sebab-i telif bölümünde, bu kıssayı Türkçe olarak doğru dürüst anlatan birisini bulamadığını, Hz. Yusuf ile kendi hayat hikâyesinin benzer olması sebebiyle de bu konuyu daha iyi ele alıp işleyeceğini düşünerek bu kıssayı kaleme aldığını ifade etmektedir (Onur, 1991, ss. 48-49).

Eserin gördüğü rağbet Hamdullah Hamdi'nin bu öngörüsünü desteklemektedir. Nitekim hamsesi içindeki mesnevilerden en çok beğenilen, en çok istinsah edilen mesnevisi budur. 25'i yurt dışında 104'ü yurt içinde olmak üzere eserin bilinen 129 yazma nüshası vardır. Hamdullah Hamdi'nin ömrünün son dönemlerinde geçimini Yusuf u Züleyha mesnevisini istinsah edip satarak sağlaması ve buna rağmen eserin müellif hatlarından hiçbirinin elimizde olmaması düşünülürse, eserin elde bulunan nüshalarının kat be kat fazlasının günümüze ulaşmadığı tahmin edilebilir.

Hamdullah Hamdi'nin bu eseri, gerek yazıldığı dönemde gerek sonraki dönemlerde rağbet görmesine rağmen II. Beyazıt bu esere iltifat etmemiştir. Latifi ve Mecdî'nin Zâtî'den naklen verdiği bilgiye göre Hamdullah Hamdi, Yusuf u Züleyha mesnevisini II. Beyazıt'a takdim etmiş, herhangi bir iltifat görmeyince padişahı övdüğü kısmı çıkartarak yerine zamanındaki anlayışsızlıktan, değerbilmezlikten şikâyet eden yeni bir bölüm eklemiştir.

Hamdullah Hamdi, Yusuf u Züleyha mesnevisini 1492 (H. 897) tarihinde tamamlamıştır. Eser, 6241 beyittir. Aruzun “fâilâtün/mefâilün/fa'lün” kalıbıyla yazılmıştır. Farklı vezinlerde yazılan ve dokuzu Züleyha'nın, üçü Hz. Yakub'un, biri Mısır halkının, biri Mâlik'in, biri de Baziga'nın ağzından olmak üzere toplam 15 tane gazel mesnevinin çeşitli yerlerine serpiştirilerek mesneviyi monotonluktan kurtarmış ve esere canlılık katmıştır. Naci Onur, istinsah tarihi en eski olan on nüsha üzerinde çalışarak ortaya çıkardığı metni 1991 yılında yayınlamıştır (Onur, 1991, ss. 9-24; Köprülü, 1997, s. 184; Öztürk, 1997, s. 453; Şentürk ve Kartal, 2004, s. 198; İsen, 1999, ss. 210-212).

Biz bu çalışmamızda, Naci Onur'un hazırladığı metni esas aldık. Mesnevinin kapsamlı özetini de Naci Onur'un neşrettiği metinden hareketle çıkardık.

1.2.2. Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Kapsamlı Özeti

Hız. İbrahim vefat edince İslam'a ondan iki rehber kaldı. Biri Hız. İsmail Mekke'de kaldı. Diğeri Hız. İshak Kenan'ı seçti. Hız. İshak, Hız. Lut'un kızı ile nikâh kıydı. Ondan ikiz çocuğı meydana geldi. İlkinin adı İis, ikincisinin adı Yakub idi.

İis avcı idi. Yakub ise çiftçi idi. İshak Nebi'nin muhabbeti İis'e, annesininki ise Yakub'a idi. Annesi Yakub'un getirdiğı kuzu biryanını İshak Nebi'nin önüne koydu ve oğlun getirdi, dedi. Hız. İshak da İis'in getirdiğini zannetti. Nübüvvet duasını "Bunu getiren oğlum peygamber olsun." diye yaptı. Böylece annesinin hilesi ile Yakub Nebi peygamber oldu. Sonra İis de biryan getirdi. Ona da çok evladı olması ve bereketli olması için dua etti. İis'in pek çok malı ve evladı oldu. Rumlar ondan türedi. Rumilerin aslı odur. İis, yapılan hileye vâkıf olunca Hız. Yakub'u katletmeye niyet etti. Hız. Yakub da İis'ten korkup gece gündüz saklandı.

İshak Nebi, dünyadan irtihal vakti gelince Hız. Yakub'a, İis'in mekrine uğramaması için Şam'daki dayısının yanına gitmesini ve onun kızlarından birisini almasını söyledi. Hız. Yakub dayısının yanına varınca dayısı gelişine çok sevindi ve iki kızını da ona verdi. O zamanki şeriatta bu caizdi. Bunlardan birinin adı Leyyâ, diğlerinin adı Rahil idi. Leyyâ'dan altı oğlu oldu. Bunlar: Şem'ûn, Yehûdâ, Riyâlûn, Yeşcer, Lâvî ve Rubîl idi. Ravi böyle söylemekteydi. Leyyâ'dan bir de Deyne adında kızı oldu. Fakat nice zaman geçmesine rağmen Rahil doğurmadı. Zülfê adlı bir cariyesi vardı, kendi neslinin devamı adına onu Hız. Yakub'a verdi. Hız. Yakub'un ondan iki oğlu oldu. Bunların adı Dân ve Yağşâlâl idi. Leyyâ da cariyesi Bülhe'yi Hız. Yakub'a verdi. Ondan da iki çocuk oldu. Onların adı da Câdu ve Âşer idi. Aradan nice yıl geçtikten sonra Rahil Hız. Yusuf'a hamile kaldı. Hız. Yusuf doğdu.

Hız. Âdem Hakkın ihsan ettiğı nurla nesline nazar etti. Bir yanda enbiyaları saf saf dizili gördü. İçlerinden birisi parıl parıl parlıyordu. Onun kim olduğunu sordu. "Yusuf" olduğu söylendi, ona güzelliğinden ve kemâlinden vermesi istendi. Âdem aleyhisselam güzelliğinin üçte ikisini Hız. Yusuf'a verdi ve ona dua etti.

Dayısı yanında olan Hız. Yakub'un gönlüne memleket hasreti düştü. Dayısından izin alıp Şam'dan Kenan'a döndü. Her ne kadar İis'ten korksa da İis'in düşmanlığı geçmişti. Hız. Yakup gelince kucaklaşıp barıştılar.

Hız. Yakub Kenan'a geldiğı yıl Rahil, Bünyamin'e hamile kaldı. Bünyamin doğduğu gün anası öldü. O sırada Hız. Yusuf, iki yaşında idi. Onu halası İnas besledi. Hız. Yusuf'a o baktı. Daha sonra Hız. Yakub, kardeşinden Hız. Yusuf'u istedi. Onu çok seven halası vermemek için bir hile düşündü. Babası İshak Nebiden kalan kemeri

gizlice Hz. Yusuf'un beline bağladı ve "Kemerim gitmiş!" diye feryad eyledi. Etrafı aradıktan sonra en son Hz. Yusuf'a baktı. Kemerini bulunca onu kendine köle olarak aldı. O zamanki şeriatla hırsızlık yapan, hırsızlık yaptığı şeyin sahibine köle olurdu. Hz. Yusuf yedi yaşına gelinceye kadar Hz. Yakub hasret ile bekledi. Sonunda İnas ölünce Hz. Yakub, Hz. Yusuf'a kavuştu. Hz. Yusuf, yaşı küçük olmasına rağmen güzellikte, ilim ve hünerde bütün kardeşlerinden önde idi. Kardeşleri bu sebeple onu kıskandılar ve onun Hz. Yakub'un nazarında kötü olması için hileler düşündüler.

Bir bayram günü Hz. Yakub Hz. Yusuf'u iyice süsledi. Sırtına da Hz. İbrahim'in gömleğini giydirdi ki bu gömleği Hz. İbrahim'e ateşe atıldığı zaman Hz. Cebrail cennetten getirmiş idi. Bu durum karşısında kardeşleri Hz. Yusuf'u çok kıskandı.

Efsane ravisinin haberine göre Hz. Yakub'un evinin avlusunda Tuba ağacı gibi büyük bir ağaç bitti. Bu ağacın güzel bir kerameti vardı. Hz. Yakub'un bir oğlu dünyaya gelse bu ağaç bir budak çıkarırdı. O budak, doğan çocukla büyür ve çocuk ayağının üstünde düzgün bir şekilde yürüyecek çağa gelince ona bu dal asa olurdu. Fakat bu ağaç Hz. Yusuf için budak vermedi. Çünkü ona benzer bir budak veremeyeceğini bildiği için küstahlık etmedi. Bir gün Hz. Yusuf, Hz. Yakub'a "Bana sıkıntı zamanında yar olacak bir şey olsa." dedi. Hz. Yakub'un duası üzerine Cebrail cennetten ona zebercetten bir asa getirdi ki bu aslında ne ağaçtı ne demir ne de taş. Üzerinde hiç balta darbesi yoktu. Bunu gören haset ehli kardeşleri, haset nazarlarını tekrar Hz. Yusuf'a diktiler.

İnsanın başına ne sıkıntı gelirse sıyrılmayı ifşa etmesinden gelir. Hz. Yusuf, on iki yaşında iken bir rüya gördü. Rüyasında on bir yıldız, ayın ve güneşin kendisine secde ettiğini gördü. Hz. Yakub'a düşünüyü anlattı. Hz. Yakub, "Sakın kimseye söyleme, kardeşlerine rüyayı anlatma, Hak Teâlâ sana nimetini tamamlayacak, peygamberlik müyesser kılacak." dedi. Hz. Yusuf'a bunca eziyet, bu düş yüzünden geldi. İzzetine de bu düş sebep oldu. Sefâyı da cefâyı da bu rüya yüzünden gördü; lakin sonu güzel oldu.

Şayet kader, sır perdesini açsa insan onu örtmeye nasıl muktedir olabilir ki. Kardeşleri rüyayı işittiler ve aralarında istişare ettiler: "Biz babamın her işini yapıyoruz, o ise yalancı Yusuf'u bize tercih ediyor. Gelin Yusuf'un işini bitirelim." dediler. Şemun "Onu öldürelim." dedi. Rubil ise "Onu uzak bir mağaraya atalım, orada aç susuz kalıp kendisi ölsün, biz kan akıtmayalım." dedi. Yehuda ise "Açlıkla ölüm, hançerle ölümden daha şiddetlidir. Gelin onu Şam kervanlarının geçtiği ve

konakladığı bir su kuyusuna bırakalım. Onu bulanlar ya oğul edinirler ya da köle. O gider, biz de sefaya kavuşuruz. Çünkü babamızın onunla irtibatı kesilir.” dedi. Hepsi birden böyle yapmaya karar verdiler.

Kardeşleri, Hz. Yakub’dan Hz. Yusuf’u oyun ve eğlenceye götürmek için istediler. “Her taraf yeşillendi, çocuk evde hapsolmasın, onu bizimle gönder, mutlu olsun.” dediler. Hz. Yakub da “Korkarım siz oyuna dalınca onu ovada kurt yer.” dedi. Kurdu onlara andı. Kurdu anmasının sebebi gördüğü rüya idi. Kendisini bir yüce dağın zirvesinde görmüştü, aşağıdaki vadide ise Hz. Yusuf vardı. On kadar kurt ona yapışıp lokma lokma kapıştılar. Hz. Yusuf aralarında kayboldu. Hz. Yakup uyanınca “Rüya imiş!” diyerek şükretti.

İbni Abbas’a sordular: “Hz. Yakub rüyasının tevilini bildiği halde nasıl oldu da Hz. Yusuf’u kardeşlerine verdi?” İbni Abbas şöyle dedi: “Hak’tan ne zaman bir kaza gelse insanın basireti kör olur.”

Hz. Yakub “Ben korkarım ki onu kurt yer.” diye cevap verince kardeşleri “Biz güçlü kuvvetliyiz, onu nasıl kurt yer?” dediler; babalarını ikna etmeye çalıştılar lakin Hz. Yakub’dan yine izin çıkmadı.

Kardeşleri Hz. Yakub’dan yüz bulamayınca Hz. Yusuf’a döndüler. Ona, baharın güzelliğini anlattılar. Hz. Yusuf’un gönlü bu anlatılanlara meylecti. Hz. Yakub’a varıp ondan izin istedi. O kadar yalvardı ki sonunda Hz. Yakub dayanamayıp izin verdi.

O gece Hz. Yakub üzüntüden, Hz. Yusuf göreceği yerlerin hayalinin heyecanından, kardeşleri de sevincinden uyuyamadı.

Gece geçip seher vakti geldi. Hz. Yakup zamanın çabucak geçişine “ah” ederek yatağından kalktı. Hz. Yusuf’u leğende yıkadı. Bu leğen Hz. İbrahim’den gelmekteydi. Hz. İbrahim, Hz. İsmail’i kurban edeceği zaman bu leğeni Hz. Cebrail getirmişti. Leğen ansızın titremeye, sallanmaya başladı. Daha önce leğenin titrediğini hiç görmeyen Hz. Yakub, şimdi leğenin titrediğini görünce kendisi de titremeye başladı ve “Ya Rabbi, sen Yusuf’u benden ayırma!” diye dua etti. Hz. Yusuf’u, Hz. Cebrail’in Hz. İsmail için getirdiği yağla yağlayıp süsledikten sonra ona Hz. İbrahim’in gömleğini giydirdi. Bu gömleği Cebrail aleyhisselam getirmişti. Hz. İbrahim de Hz. İsmail’e giydirmişti. Hz. İshak, Hz. Yusuf’un yaşındayken Hz. Yakub’a giydirmiş ve ona şunları söylemişti: “Senin bir oğlun olacak ki sûreti de ahlakı da çok yüce olacak. Onun adını Yusuf koy.” Hz. Yakub da o gömleği şimdi

Hız. Yusuf'a giydirdi. Hız. İshak'ın ridasını ve kendi kuşandığı kemeri de ona giydirdi.

Bazı râviler derler ki Hız. Yakub bir heykelin⁵ içine Hız. İbrahim'in gömleğini koyup diğer oğulları görmeden onu Hız. Yusuf'un koluna taktı.

Hız. Yakub önce Hız. Yusuf'a, "Her zaman Hakka sığınması ve onu anması" için, sonra kardeşlerine "Yusuf'a iyi bakmaları" için nasihat etti. Kardeşleri, Hız. Yusuf'u severek aldılar. Seve seve götürdüler. Çöle ulaşınca onu yere attılar. Çizmesini, elbisesini çıkarıp kızgın çölde yürüttüler. Hız. Yusuf her kime sığınıp şefkat dilesse o, daha beter dövüyordu.

Hız. Yusuf'u bileklerinden bağladılar, elbiselerini çıkardılar, beline kıldan yapılmış halat bağladılar, kuyuya saldılar. Birisi urganı kesti ve onu kuyuya attılar. Suyun üzerinde bir taş vardı ve Hız. Yusuf o taşın üzerine düştü. Kuyudaki her taş onunla birlikte ağladı.

Rivayet: İhvanı onu kuyuya atınca göklerdeki melekler feryad ü figan ile Hız. Yusuf'a zarar gelmesin diye Hakka yalvardılar. Hakkın emri ile Hız. Cebrail yetişti. Hız. Yusuf'un ayağına kanadımlı gerdi. Kuyunun duvarlarına kanadımlı vurdu ki kuyu fersah fersah genişlesin de Hız. Yusuf'un içi daralmasın. Toprağını amber ile güle çevirdi. Suyunu şarap ile şekere çevirdi. Hız. Yusuf'un gönlünü aldıktan sonra elini Hız. Yusuf'un koluna vurdu ve heykeli açıp Hız. İbrahim'den kalan gömleği giydirdi. Hız. Yusuf'a pek çok müjdelere verdi. Sabrederse büyük nimetlere kavuşacağını ve Mısır mülkünü, emrine musahhar kılacağını söyledi. Hız. Yusuf'un kuyudaki arkadaşı Hız. Cebrail oldu. Hız. Yusuf namaz kılabilsin diye ayağının altındaki taşlar ve çukurlar öyle bir dizildi ki biri Beytullah oldu biri mihrap.

Hız. Yusuf'un kardeşlerinin Hız. Yusuf'a pek çok düşmanlıkları oldu. Bunları işitip de onlardan nefret etme. Zira onlar, başta zillet ehli idiler fakat ne de olsa bir peygamberin ailesidirler. Hız. Yusuf'u kuyuya atınca Şem'un kuyunun ağzından ona şunları söyledi: "Ey yalancı, biz sana galip geldik. Artık babamızın gözü seni görmez. İşte bu talihin de gösteriyor ki o gördüğün düş yalandan ibarettir."

Hız. Yusuf şöyle cevap verdi: "Hüküm Allah'ındır. Çok şükür, düşman yüzüne bakmaktansa kuyunun belası daha iyidir. Belaya uğrayan sabrederse hazineye kavuşur. Ona sayısız ecir ve sevap verilir."

⁵ "heykel" kelimesinin "gövde" ve "muska" anlamları da vardır (Kanar, 2009, s. 1342).

Ardından Rûbil ona, “Sen yalancısın, gördüğün rüya da yalan.” dedi. Hz. Yusuf ise cevap bile vermedi. “Niçin cevap vermezsin?” diye sorulunca “Tınmamak en büyük cevaptır.” dedi. Ardından Lâvî “Hani sen misin bize sultan olacak, yerin kuyu oldu.” diyerek laf attı. Hz. Yusuf ona “Senin kalbin taştan daha sert. Eğer kalbinde merhamet olsa idi haset edip de beni bu kuyuya salmazdın. Şeytan seni yoldan çıkardı.” diye cevap verdi.

Ardından Yehûda nida etti. Onun kalbinde şefkat ve merhamet vardı. Ona şefkatle hâlini sordu. O da “Merak etme, benim ecelim için endişe etme, ben burada Huda’nın lütfü üzereyim.” diye cevap verdi ve şunları ekledi: “Tek derdim, babamın, hasretimden zayıflaması ve ağlamaktan gözünde nur kalmamasıdır. Ey kardeşim nerede mazlum, yetim birisini görsen beni hatırlayıp şefkatle ağla ki yarın bu gözyaşların ateşini söndürsün. Mazlumlar için ağlayan kişi rahmete kavuşur.”

Hz. Yusuf’un kuyusunun hikâyesini yazan der ki bu kuyuyu kazan Şeddad idi. Ürdün diyarını abad etmek için o kuyuyu kazdırmıştı. Orada abid, âlim bir zat vardı. Hz. Şit’in suhufunda Hz. Yusuf’un kıssasını gördü. Görmeden ona âşık oldu. Yüce Allah’tan uzun ömür diledi. Hak duasını kabul etti ve ona “Şeddad’ın kazdığı kuyuya gir, Hz. Yusuf’u orada bekle.” dendi. Ona her gece Haktan bir nar geliyordu. Önünde Kevser misali bir pınar akıyordu. Üzerine bir kandil asıldı ki yağı ve fitili olmadığı halde yanıyordu. Kardeşleri Hz. Yusuf’u getirip kuyuya atınca o zat onu tuttu. Vaslına erdi. O zat Hz. Yusuf’a “Bunca senedir seni beklemekteyim. Senin güzelliğine âşığım. Sakın kardeşlerinden şikâyet ederek kalbini üzme. Bütün bu olanları, beni sana kavuşturmak için Hak Teâlâ bahane etti. Benim vadem şimdi doldu, sana selamete ömür dilerim.” dedi ve secdeye kapanıp canını teslim etti.

Nükte: Bir kulun vaslını isteyen biri bile bu kadar keramete nail olursa bir de Hakka vuslatı dileyenin erişeceklerini var sen hesap et.

Rivayet: Hz. Yusuf’un bunca sıkıntı çekmesine sebep olan şey şu idi: Bir gün eline bir ayna alıp güzelliğini seyredip ”Güzellik içinde bana benzeyen biri var mıdır? Köle olarak satılsam bana paha biçilemezdi.” demişti. Zillete düşüp sıkıntı çekmesine bu düşünceleri ve bu sözleri sebep oldu.

Rivayet: Rahil ölünce Hz. Yakub Hz. Yusuf’a bir dadı almıştı. Dadının bir oğlu vardı ve onu emzirirdi. Hz. Yakub, Hz. Yusuf’un içtiği sütün daha çok olmasını istediği için o oğlanı sattı. Kadının ciğeri yandı ve Allah’a Hz. Yakub hakkında şöyle beddua etti: “Ey halka adaletle muamele eden yüce Sultan! Yakub bana zulmetti, bana zarar verdi. Beni göz nurumdan ayırdı, sen de onu sevdiğinden ayr.

Ağlamaktan gözünün ışığı tükensin.” Hak Teâlâ bu duayı kabul etti. Hz. Yusuf'u Hz. Yakub'dan ayırdı. Ne zaman ki o cariye oğluna kavuştu, işte o zaman Hz. Yakub'a Hz. Yusuf'un müjdesi geldi.

Pend: Bu haber her ne kadar rivayet olsa da yine de akıllılar için nasihattir. Akıllı isen kimseye sıkıntı verme çünkü bunun cezası vardır. Ne kadar kötü olursa olsun kimseye zulmetme. Nitekim zalimin canı mermer gibi bile olsa mazlumun ahı onu mum gibi eritir.

Oğulları her zaman akşam olmadan gelirlerdi. Bu sefer gelmediler. Hz. Yakub'un içini bir endişe kapladı. Yatsı vakti oldu. Hz. Yusuf'un kardeşleri eve gelmeden önce kendi aralarında anlaştılar. Feryad u figan ederek, ağlayıp sızlayarak babalarının yanına vardılar. Hz. Yakub'a şunları söylediler: “Biz birbirimizle ok yarıştırdık. Yusuf'u elbiselerimizin başına bekçi koyduk. Takdir, Yusuf'u kurda yedirdi.” Sonra kanlı gömleği Hz. Yakub'un önüne koydular. Hz. Yakub bunu işitince bir iki saat ölü gibi baygın kaldı. Ayılınca feryad u figandan sonra gömleği sordu. Kanlı gömleği görünce bir nara atıp yine yıkıldı. Cansız ve suskun vaziyette sabaha kadar kaldı. Oğulları babalarının haline endişelendiler. Şem'un: “Babamız bizim yalancı olduğumuzu anlar, gelin kuyuya gidip Yusuf'u çıkaralım ve onu parçalayalım. Parçalarını babamıza getirelim. O zaman doğru söylediğimizi anlar.” dedi. Yehûda bu söze çok öfkeleni. Öfkeden gözü kanla doldu. “Yusuf'un kılına dokunanı yaşatmam.” dedi. Yehuda'nın öfkesini görünce diğer kardeşleri korkup bir şey söyleyemediler.

Hz. Yakup, seher vakti, gözündeki kanlı yaşları silip gömleğe tekrar nazar etti. “Ah!” etti. Sonra dikkatle baktı ki her ne kadar kana bulanmış olsa da diş ve pençe izi yoktur. Firasetiyle o kanın sonradan sürüldüğünü anladı. Oğullarına “Bana doğru söyleyin, Yusuf'a ne yaptınız?” diye sordu. Onların yüzü kızardı. Gömlekte diş izi olmaması sebebiyle sözlerinin mantıksızlığı ortaya çıktı. Bu sefer “Biz gezintiye çıkınca o elbiselerimizin yanındaydı. Haraminin birisi gelip onu şehit eylemiştir.” dediler. Oğullarının yalan söylediğine Hz. Yakub'un şüphesi kalmadı. “Harami bir oğlanı öldürüp onun gömleğini bırakır mı? Tam tersi, gömleğini ister, gömleği için bazen başını alır.” diyerek oğullarına, nefislerine uyduklarını bildirdi.

Hz. Yakub, Hz. Yusuf'u aramak için Kenan ilinde sefere çıktı. Yedi gün boyunca yemeden içmeden Hz. Yusuf'u aradı lakin bulamadı. Ah u figan eyledi. Hz. Cebrail gelip ona sabretmesini tavsiye etti. O da sabr-ı cemile azmeyledi.

Münasip Bir Hikâye: Ebudderda'dan rivayet edildiğine göre Hz. Süleyman'ın oğlu ölünce rahatı ve sabrı kalmadı. Bunun üzerine iki melek insan suretinde, biri davalı biri davacı olarak, yanına geldi. Davacı olan: "Ben bir yere tohum ekmişim, ekinleri toplama zamanı bu adam basıp çiğneyerek ekinlerimi helak etti." dedi. Davalı şunları dedi: "Herkesin gittiği yüce bir yola giderdim. Meğer bu adam ekinini yola ekmiş, insanların başına bela etmiş. Ben de yol bulamayıp ekinine bastım." Bunun üzerine Hz. Süleyman davacıya dönüp kızdı: "Ey akılsız adam, insanların yolunun üstünde ziraat mı yapılır, madem yola tohum ektin, ziyanına da katlan." Bunun üzerine o melek şöyle dedi: "Pes doğrusu ya Nebiyallah, o halde sen niçin bunca 'ah' edip oğlun için ağlarsın. Bilmez misin ki bu dünya, ukba yoludur. Bu yol üzerinde ektiğin tohumu zarar geldiyse niçin ağlarsın. Ukba yolu olan bu dünyada her kim ki tohum ekip hâsılat umdu ise boş yere ziyan çekmiştir. Burada zarar eden kimsenin ziyanı ödenmez. Buna ancak sabır ve tahammül gösterilmelidir."

Hz. Yakup Haktan başka sığınmak olmadığını görüp sefere çıkmaktan vazgeçti. Ah u figan ile sabretti. Yüzünü Hakka çevirdi. Kimseye Hz. Yusuf'u sormuyor, gece gündüz ibadet ediyordu. Bir gece rüyasında Hz. Yusuf'u gördü. Ona, ayrılığından dert yanarken Hz. Cebrail geldi ve "Niçin ona halini arz edip şikâyet edersin?" diye itab etti. Hz. Yakub'un gözleri yaş ile doldu, Hz. Yakub tevbe eyledi. Haktan ona selam geldi ve "Yusuf'u anıp mihnetle günlerini geçirmeye devam etsin. Ahdini sınamak için Yusuf'un suretinde bir melek yarattım. O, aşk ile kendini kaybetti lakin suçunu itiraf etti. Suçunu itiraf eden kişi taat kılan kişiden yeğdir." dendi.

Hz. Yusuf'un kardeşleri, babalarını aldatmak için yalan haber düzmelerine rağmen babaları aldanmayınca içlerine bir tasa düştü. Babalarına şöyle dediler: "Biz kurt yedi diyerek doğru söylemiştik. Sen doğru sözüme inanmayıp gam ateşiyle yanınca biz de harami öldürdük, dedik. Çünkü nerede doğru söz kesada uğrarsa oraya eğri söz yerleşir. İstersen o kan dökücü kurdu avlayıp getirelim de durumun ne olduğu ortaya çıksın." Hz. Yakub: "Peki öyleyse, gidin kurdu getirin." dedi.

Kardeşleri çöle çıktılar. Orada bir kurdu ulurken gördüler. Onu yakalayıp bağladılar. Dişlerini kırıp Hz. Yakub'a getirdiler. "İşte Yusuf'unu bu yedi." dediler. Hz. Yakub: "Brakın onu, ipini çözün de dinlensin." dedi. Sonra namaza durdu. Hz. Yakub: "Ey cansızlara can veren Rabbim, kuru toprağa dil veren Rabbim, bu kurda da fasih bir dil ver de Yusuf'un hikâyesini açıkça beyan etsin." diye yalvardı. Kurt, kuyruğunun üzerine oturup "La ilahe illallah" dedikten sonra "Ey resul, ne sorun varsa buyur sor." dedi. Hz. Yakub: "Sen benim Yusuf'umu yedin ise perişan olasın,

onu nasıl yedin?” dedi. Kurt, “Ya Nebiyallah, ben bu anlatılandan uzağım. Bize Nebi eti yemek haramdır. Biz edep gözetir, Nebi eti yemeyiz. Yemin ederim ki onu ben yemedim. Oğullarına uyup da bana iftira etme. Ben buraya garip olarak gelmişim. Şaşkınlıkla dolaşırken oğulların beni tuttu ve bana iftira attı. Ben bunlardan çare beklerken bunlar yaramın üstünde yara açtılar. Ben bunlardan nimet beklerken bunlar sebepsiz yere benim dişlerimi çektiler.” dedi. Hz. Yakub, kurdun anlattıklarını dinleyince yüreği ona acıdı. Kurdun bu sözlerini duyan oğullarının yalanı apaçık ortaya çıktı ve hepsi mahcup oldu. Hz. Yakub kurda: “Ne iş için gelmiştin buraya, bu memleketten ne talep ederdin?” diye sordu. Kurt: “Benim bir kardeşim vardı. Ben onunla hayat bulurdum. Fakat sonra o Mısır’ı terk edip Şam’a gitti. O gidince huzurum kalmadı. İzini araştırıp buralara kadar geldim. Fakat dediler ki onu padişah avladı ve niyeti onu meydana çıkarıp öldürmektir. Bunu duyunca derdinden yemek bile yiyemedim. Gözlerime uyku dahi girmez.” dedi. Hz. Yakub’un üzüntüsü arttı. “Kurt bile bir kurt için böyle ağlarsa ben ceylanım (Yusuf’um) için nice yanmayayım?” dedi. Sonra oğullarına kızarak: “Niçin bu hayvancağıza cefa edersiniz?” dedi. Oğulları ise “Bizim sözümüz doğrudur. Kenan’da pek çok kurt vardır. Bu yemediyse de bir başkası yemiştir.” dediler. Hz. Yakub kurdun kardeşini buldurdu, kurt da Hz. Yakub’un, Hz. Yusuf’a kavuşması için dua etti. Sonra kurt, bir tepe üzerine çıkarak bütün yırtıcı hayvanlara seslendi, her yan onun avazı ile doldu. Kurtlar ve bütün yırtıcı hayvanlar geldiler. Kurt, diğer kurtlara şöyle dedi: “Yakup’un oğulları Yusuf’u kurt yedi, demişler. Yakup’un size beddua edip neslinizin kesilmesinden korkarım, gidin Yakup’a Yusuf’u yemediğinizi haber verin.” Kurtlar şehre girdiler, bütün insanlar korkudan koyun gibi dağılıp kaçtılar. Kurtlar hiç kimseye ilişmeden doğru Hz. Yakub’a geldiler. Hz. Yusuf’u yemediklerine yemin ettiler. Hz. Yakub da “Bilirim, size bühtan etmektedirler, bana durum malumdur fakat sabredip sonunu gözlüyorum.” dedi. Sonra bütün kurtlar meskenlerine geri döndüler. “Enbiya hâlidir bu kissa ey yâr / Sakın etme bu kıssayı inkâr.

Yehûda gizlice kuyuya varıp Hz. Yusuf’a yiyecek ve içecek getirirdi. Kuyuya varınca Hz. Yusuf’un izzet içinde olduğunu ve nur yüzlü birisinin ona ilim ve hikmet öğrettiğini gördü. Gördüklerini kardeşlerine haber verip Hz. Yusuf’u kuyudan çıkarmayı teklif etti. “Yusuf’u tembihleriz, ona yaptığınız kötülükleri babamıza demez, bakın babamız da sürekli ağlamakta, gözüne bir zarar gelmesin.” dedi. Yehûda’nın bu sözünü duyan kardeşleri, Hz. Yusuf’u taşıyıp öldürmeye kast ettiler.

Bu hâle Yehûda vâkıf olunca öfkeyle onları uyardı. Bu mazluma karşı zulme devam ederlerse yerlerinin ateş olacağını bildirdi. Yehuda'nın ikazları ve tesirli nasihati üzerine kardeşleri Hz. Yusuf'u kurtarmaya karar verdiler.

Kuyuya doğru giderlerken yollarına insan suretinde şeytan çıktı. Şeytan onlara: “Sizin hiç aklınız yok mu? Peder size inanmış ve onu kurdun yediğini sanmışken Yusuf'u geri mi getireceksiniz. Hem artık bundan sonra feryad etmez, gönlünü size bağlar. Hem herkes sizin anlattıklarınıza inandı. Şimdi Yusuf'u ortaya çıkararak kendi yalancılığınızı halkın ağızına destan mı yapacaksınız? Bundan sonra sözünüze kimse inanmaz. Herkes size hain ve yalancı, der. Babanız Yusuf'u daha çok sever, size daha çok gazaplanıp sizi reddeder.” dedi. Şeytanın bu sözüne inandılar. Eğri sözünü doğru sandılar. Hz. Yusuf'u kurtarmaktan vazgeçip geri döndüler. Hz. Yusuf da kuyunun içinde üç gece daha kaldı.

Hz. Yusuf kuyuda dört gün hapis kaldı. Medyen'in bir kervanı Mısır'a hareket etmişti. Bu kervanın başkanı Mâlik isimli tedbirli ve iş bilir birisi idi. Râviler der ki: Bu Mâlik çocuk iken acayip bir rüya görmüştü. Rüyasında Kenan diyarına sefer ettiğini ve orada elbisesinin yeninden bir güneş girdiğini ve oradan çıkıp bütün cihana gözüktüğünü ve sonra bu nurun insan şekline girdiğini gördü. Sonra başı üzerinde, geniş bir çöl kadar büyük beyaz bulut gördü. O buluttan kıymetli inciler saçılıyordu. Mâlik de mücevher kutusuna bunları doldururken uyandı. Tabirciye gidip sordu. Tabirci ona “Ey Mâlik, sen bir köleye sahip olacaksın. Onun sayesinde hazineye kavuşacaksın. Her iki dünyada da saadete erişeceksin. Bunlara nail olmak için Kenan iline sefer et.” dedi. Mâlik o sıralar Şam'a gidecekti. Bundan vazgeçip Kenan'a gitti. Orada sağna soluna bakıp dururken hatiften bir ses geldi: “Ey Mâlik, muradını şimdi bulamazsın. Bunun için elli yıl gerek.”

Elli yıl sonra Şam seferi için hazırlığa başlayan Mâlik, elli yılın tamamlandığını fark edip Şam seferinden vazgeçti ve Kenan'a sefere çıktı. Mâlik'in Büşrây isminde itaatli bir kölesi vardı. Ona, “Eğer aradığımı bulursan seni azat edip kızımı sana vereceğim.” dedi. Kenan'da muradını aramaya başladı. Merkebini kuyuya sürdü. Kuyunun üstünde kuşların tavaf ettiğini gördü. Aslında o kuş gibi görünenler melekler idi. Kuşların kuyuya üşüşüklerini görünce bunun suya alamet olduğunu anladılar. Orada konaklayınca Mâlik suya doğru gitti. Büşrây'ı yanına aldı. Ünkûd adında pek sevdiği bir kölesi de yanında idi. Hemen kuyuya gitti. Orada nurlu ve uğurlu çocuğu buldular.

Rivayet: Bezirgân kuyuya gelince bütün develer Hz. Yusuf'un kokusuyla sarhoş oldu. Kuyuya koştular. Derhal Semerlerini yere vurup toprağa yüz sürdüler.

Pend: Ey gönül, Mâlik putperest iken Hak Teala Hz. Yusuf'a sahip olmayı ona nasip etti. Hakka tapan birisi talip olsaydı kim bilir Huda ona neler ihsan ederdi, var bunu kıyas et.

Mâlik kuyuya bakıp içinde saf ve güzel suyun aktığını gördü. Kuyuya halat ve kovayı saldı. Cebrail aleyhisselam Hz. Yusuf'a "Kurtulma vaktin geldi. Kovaya gir; ay ve güneş gibi ufuklar nurlandır. Ayna karşısında suretine bakıp dünyada senden kıymetli şey yok sanırdım. Dışarı çık da kıymetinin ne kadar olduğuna bir bak." dedi. Kendisine kıymet verenin âlemde değeri olmaz. Hz. Yusuf sıçrayıp kovaya atladı. Ünkûd kovayı çekemedi. Büsrây'ın da yardımıyla çektiler. O ay yüzlü Hz. Yusuf'u gördüler. Mâlik müjdeye ulaştığını anladı. Onu kervanına doğru götürdü. Fakat insanların nazarları Hz. Yusuf'a erişti. Herkes Hz. Yusuf'u sordu. O da "Bir dostun kölesidir. Onu kendi namına satmam için bana verdi." dedi. Kervan halkı buna inanmadı. "Bu çocuğun yüzü köle yüzü değil, sen bu şehzadeyi yalnız bulup hileyle kaptın." dediler. Mâlik, insanların kendisine inanmadığını görünce fitne artmasın diye Hz. Yusuf'u bir kumaşa sardı. Fakat o arada Hz. Yusuf sebebiyle kervanda bir kavga çıktı. Oraya yakın bulunan Hz. Yusuf'un kardeşleri gürültüyü duyunca endişeye kapıldılar. Hemen kuyuya koşup nida ettiler. Ses gelmeyince öfkeyle kervana vardılar. "Bizim bir kölemiz kaçıp gitti. Üç gün, üç gecedir ortalarda yok. Eğer onu gizlerseniz kan dökeriz." dediler. Mâlik korktu. Bu arada Yehûda gizlice Hz. Yusuf'un yanına varıp, sevgi ve şefkatle hâlini hatırlı sordu. Sonra "Biz bunlara senin köle olduğunu söyledik. Eğer sana gelip sorarlarsa sen bunu inkâr etme ki işin sonu daha da sıkıntılı olmasın. Yoksa kardeşlerin seni helak ederler. Çünkü babamıza Yusuf'u kurt yedi, dediler." dedi.

Oradakiler: "Bu köle olacak birine benzemiyor." deyince kardeşleri, "Aslı han çocuğudur. Annesi babamızın cariyesidir. Biz babamız adına onu satıyoruz. Fakat bu köle isyankârdır. Bizden kaçtı. Bunun üç kusuru vardır. Birincisi kaçaktır, ikincisi yalancıdır, üçüncüsü hırsızdır. Size kusurlarını olduğu gibi söylüyoruz, dilerseniz size satarız. Bu köle doğruluktan yana eğri olduğu için size yok pahasına satarız." dediler. Saydıkları üç kusurdan gerçi ikisi tevil edilir. Hırsızdır, gönülleri çalar; kaçaktır, dünyadan kaçır. Lakin üçüncüsü olan yalancıdır yalanına hiç tevil yolu yoktur. Hırsızdır, sözünü işiten kervan halkı Hz. Yusuf'tan nefret etti. Kervan halkı Hz. Yusuf'tan soğuyunca Mâlik, sıcağı sıcağına çabucak pazarlık etti.

Kardeşleri geçmez akçeye Hz. Yusuf'u sattılar. Kaç paraya satıldığı hususunda ihtilaf olsa da ekser ulemaya göre yirmi akçeye Hz. Yusuf'u sattılar.

Münasip Hikâye: Bir bayram günü Peygamber Efendimiz o seçkin ravzasına doğru giderken birkaç çocuk onu gördü. Ceviz istediler. Peygamber Efendimiz verecek bir şey bulamadı. Onlara beni satm dedi. O güzel Nebi onlara eteğini verdi, onlar da efendimizi satmaya çıktılar. Yolda Hz. Ömer'i gördüler. Hz. Ömer, ne yaptıklarını sordu, onlar da "Resulü size satarız." dediler. Hz. Ömer yirmi cevize pazarlığı kesti. Fahri Kâinat Efendimiz tebessüm edip "Yusuf'a verilen fiyat bundan fazla idi" buyurdu.

Kardeşleri Hz. Yusuf'u satınca Mâlik "Satış sözleşmesi yapmak gerekir." dedi. Bunun üzerine Hz. Yakub'un oğulları ayıplarını da yazarak satış sözleşmesi yaptılar. "Yusuf isimli İbrani kölenin müşterisi Mâlik'e, yirmi akçe karşılığında satıldığını" yazdılar.

Hz. Yusuf Mısır Azizi olunca Mâlik'ten o satış sözleşmesini isteyip aldı. Daha sonra kardeşleri yanına gelince onlara o sözleşmeyi delil olarak gösterdi.

Kardeşleri Hz. Yusuf'u sattıktan sonra Mâlik'e şunu tembihlediler: "Yusuf'u iyice bağla, yoksa malını da alıp kaçar." Mâlik, Hz. Yusuf'un kardeşlerine teşekkür etti ve Hz. Yusuf'u demir zincirlerle bağlayıp ayağına prangalar geçirdi. Ceylan gibi olan Hz. Yusuf'u tilki sanan Mâlik, ona canavar gibi bakardı. Ona eski ve yünlü bir elbise giydirdi. O gece kardeşleri de kaçmasın diye Hz. Yusuf'u gözetlediler.

Sabah olunca Hz. Yusuf, Mâlik'ten, kardeşleriyle vedalaşmak için izin istedi. Mâlik, Hz. Yusuf kaçmasın diye Eflah isimli bir kölesiyle gönderdi. Hz. Yusuf'u gören kardeşleri ondan yüz çevirdiler. Hz. Yusuf ise "Huda hakkına, sizinle vedalaşmaya geldim, gurbete gitmekteyim, bir daha yüzünüzü göremeyeceğim." deyince yumuşadılar. Yaptıkları işe pişman olduklarını ama artık utançlarından geri döneceklerini söyleyip Hz. Yusuf'u Allah'a emanet ettiler. Hz. Yusuf, Yehûda'yla kucaklaştı. Eflah kervana yetişmek için daha fazlasına izin vermeyip çekip önüne sürdü. Hz. Yusuf kâh gözyaşları ile gitti kâh geri dönüp kardeşlerine baktı. Hz. Yusuf'un zayıf bedenini gören Eflah, Mâlike, elli yıl önce rüyasında müjdelenen bu zayıf çocuğun nasıl çok para edeceğine şaşığını söyledi. Mâlik de aynı düşüncede olduğunu ifade etti. Hz. Yusuf'un cemalini ve kıymetini bilip takdir edemediler.

Münasip Hikâye: Şeyh Ebu Osman, Mısır'a gitmek istedi. Denizde bir gemi olduğunu görünce sanki çölde yürür gibi su üzerinde yürüyerek gemiye erişti.

Teknedeki pek çok kişi bunu gördü. Fakat hiçbirini “Bu bir keramettir.” diyemedi. Çünkü Hak kerameti setredince halk bunu anlamaz.

Kervan hareket etti. Bir iki menzil gittikten sonra annesinin türbesine ulaştılar. Hz. Yusuf kendisini yere attı, annesinin mezarı üzerine yattı. Ağladı, ağladı... Biraderlerinin yaptıklarını anlatıp “Keşke ben de senin gibi ölseym ve türbe arkadaşım olsaydım.” deyince türbeden ses geldi: “Ey gözümün nuru, ağlama. Sen Mısır’a sultan olacaksın ve kardeşlerin sana muhtaç olarak gelecekler.” dedi. Hz. Yusuf bunları duyunca ayrılık derdiyle bir hoş oldu. Mezar üzerinde bir müddet yatıp kaldı. Bu arada kervan hayli yol aldı. Eflah, Hz. Yusuf’u göremeyince Mâlik’e haber verdi. Kervanı durdurup her yana bir köle yolladılar. Sonunda Eflah, Hz. Yusuf’u buldu. Bulunca acımazsızca dövdü. Hz. Yusuf gözyaşları ile Rabbine iltica etti. Günahının affını ve zalimlerden hakkını diledi. Aniden gökyüzünde siyah bulutlar belirdi. Her yana şimşekler düştü. Öyle afetler oldu, öyle dolular yağdı ki kimin başına çarpsa yere yıkıyordu. Kervandaki malları da mahvetti. Mâlik “Acaba hangimiz nasıl bir günah işledik de bunlar başımıza geldi?” diyerek günahına vâkıf oldu. Bu sırada baktılar ki Eflah’ın boynuna ejderha gibi bir yılan dolanmış, Eflah nefes alamıyor. “Ne hâl oldu sana?” diye sordular. O da işaret ile Hz. Yusuf’u gösterdi. Mâlik, Hz. Yusuf’un yanına gelip yalvardı, başışlanması için dua etmesini diledi. Hz. Yusuf elini kaldırıp dua edince Eflah kurtuldu. Kervan halkının tamamı Hz. Yusuf’un ayağına kapandılar, “Dua et de bu dolu ve sel felaketinden kurtulalım.” dediler. Eflah boynunu yere koydu. Hz. Yusuf da affetti. Ellerini kaldırıp dua etti. Gökteki karanlık gitti, yerine aydınlık geldi. Mâlik bu olaydan sonra Hz. Yusuf’un kadrini anlayıp ona hürmette kusur etmedi.

Hz. Yusuf Kervanla birlikte Nablus şehrine geldi. Nablus halkı avam havas Hz. Yusuf’a hayran kaldılar. “Kim yarattı bu güzelliğı?” diye sordular. Hz. Yusuf, yüceler yücesi sanatkârı tanıtınca cümlesi imana gelip “La ilahe illallah” dediler.

Sonra kervan Bisan’a geldi. Bisan halkı Hz. Yusuf’un güzelliğini görünce kendilerini kaybettiler ve onu ilah zannettiler. Hz. Yusuf’un suretine benzeyen bir put yapıp binlerce yıl ona taptiler. Yüce Yaratan, Hz. Yusuf’un güzelliğı ile kimilerine hidayet verirken kimilerini de sapırdı

Kervan Askalan şehrine gelir. Hz. Yusuf’u görenler deli divane oldu. Askalan emîri çok güçlü kuvvetli birisiydi. Emrindeki on iki bin zırhlı savaşçı ile kervanı yağmalamaya geldi. Hz. Yusuf’u görünce takati ve mecali kalmadı. Emrindeki askerler de kendisi de sesi soluğı kesilmiş bir vaziyette yere düştü. Hz. Yusuf’un

hayretinden üç gün üç gece yerde kendinden geçmiş vaziyette kaldılar, böylece kervan yağmalanmadan oradan ayrılabilirdi.

Hız. Yusuf Ariş şehrine vardı. Şehre girerken tıpkı önceki şehirlerde olduğu gibi yaşlı genç herkes bana hayran olacak, diye düşündü. Fakat hiç kimse ona bakmadı bile. Tam tersine Hız. Yusuf, Ariş halkının güzelliğine hayran kaldı. Gaybtan Hız. Yusuf'a şöyle nida edildi: "Ey kendisini güzellikte eşsiz zanneden Yusuf, Hak Teâlâ öyle güzeller yaratmıştır ki senin güzelliğin deryalar yanındaki katre gibi kalır." Hız. Yusuf bu hitap karşısında yere kapanıp tövbe etti. Tövbe secdesinden başını kaldırmca insanların onun güzelliğine rağbet ettiklerini gördü fakat bu sefer o nefisini hakir görüp övünmekten uzak durdu.

Hikâye: Hız. Musa Rabbini görmek istediği zaman Rabbi, etrafına bakmasını nida etti. Ufuklar tamamen Rabbini görmek isteyen kullar ile doluydu. Ve şöyle nida olundu: Senin gibi Hakkın dîdârını görmek isteyen kullar her tarafta binlerce var.

Kervan hareket etti ve Nil kıyısında durdu. Mâlik, Hız. Yusuf'a: "Ey doğru çocuk, sana yolun tozu toprağı bulaştı. Nil'de yıkan." dedi. Hız Yusuf beline peştamalı dolayınca bütün kervan halkı onu seyretmeye geldi. Hız. Yusuf ise "Ey aypları örten Tanrım, beni ört ki başkaları görmesin." diye dua etti. Daha dua sona ermeden suda kocaman bir ejderha peyda oldu. Boyu minare gibi, ağzı mağara gibi, başı hamam kubbesi gibi... Halk onun yüceliğini görünce Hız. Yusuf'u seyretmeyi bıraktılar. Hız. Yusuf da Nil'e girip Nil'i nurlandırdı. Yıkandıktan sonra Nil'den çıkıp cihanı ışıklandırdı. Sefer sebebiyle oluşan tozlardan arınca güneşten daha parlak oldu. Güzeli Yusuf, elbiselerini giyince ejderha ortadan kayboldu. Hız. Yusuf güzellikte bir hazine idi, onu ejderhanın beklemesinde şaşılacak ne var? Mâlik yaygıdan altın işlemeli elbiseler çıkarıp ona giydirdi, misk ü anber ile saçlarını tarayıp yakutlarla, mücevherlerle onu süsledi. O gece orada kaldılar.

Râviler der ki: Kervan Mısır'a yaklaşınca her yerde bir münadinin sesi duyuldu. Aslında o münadi gökten inen bir melekti, bunu sonra birbirlerine kimin seslendiğini sorup soruşturarak anladılar. O melek şöyle seslendi: "Ey Mısır halkı uyanık olun. Mâlik öyle bir köleye sahiptir ki onu gören iki cihan saadetine kavuşur." Zengin fakir, âlim cahil cümle Mısır halkı toplandılar ve kervanı karşılamak için bir fersah yol aldılar. Gördüler ki Mâlik, tahtrevanda giden Hız. Yusuf'un kapıcısı ve perdecisi olmuş. Ondaki Hız. Yusuf'u göstermesini rica ettiler. Mâlik ise "Yusuf yol yorgunudur, hamama gidip yıkayalım, sonra güzel elbiseler giydirelim, siz ondan sonra nazar edin." dedi. Mâlik'e, Hız. Yusuf'u hemen göstermesi için yalvardılar. O

da bütün herkes olmasa da seçkin bir zümreye Hz. Yusuf'u gösterdi. Hz. Yusuf'u görenler kendinden geçip secde ettiler. Bir kez ona nazar eden onun Halik'ına hayran kalırdı. Şehre varınca Mâlik örtüsünü açtı. İnsanlar başlarını semaya kaldırdılar. Güneşin bulutlar içine gizlendiğini görünce bu aydınlığın kaynağının Hz. Yusuf olduğunu anladılar. Her yerden onun cemalini gördüler. Mâlik onu evine götürüp ay yüzünü örttü. Onu gizlemek için kapısına perde astı ve kendisi hizmetine durdu. Mısır halkı evine akın ettiler. Üç gün üç gece orada kaldılar.

Üç günün sonunda Mâlik "Her kim bana bir dinar verirse Yusuf'u ona gösteririm." dedi. Mâlik Hz. Yusuf'u iyice süsledi.

İbni Abbas'tan şöyle rivayet edildi: Hz. Yusuf, Mısır'a gelemeden Mısır'da müthiş bir kıtlık vardı. Mısır'ın havası ateş, suyu toprak olmuştu. Nil nehrinin suyu iyice azalmış, yüzde biri ancak kalmıştı. Ne zaman ki Hz. Yusuf Mısır'a girdi, Mısır'daki bu darlık ve sıkıntı gitti. Bereket ve bolluk geldi. Nil nehri taşı. Ağaçlarda çiçekler açtı. Onu bir gören mest oluyordu.

Mâlik, Hz. Yusuf için kubbeli ve süslü bir mekân yaptırdı. Mücevherlerle süslü bir tahta oturtup zümrüden taç giydirdi. Mâlik bu süslemeleri müşterileri daha çok kızdırmak için yapıyordu. Hz. Yusuf için yaptırdığı binanın önünde boş bir arsa vardı. Orayı da temizletti. Gülsuyu ile yıkattı. Otağlar ve çadırlar kurdurdu. Mısır şehrinin azizi olan Kıtîr de Hz. Yusuf'u görmek için bir gözetleme yeri yapmıştı. Mısır'ın hükümdarı Reyyan görünüşte sultan idi ama memlekette hükmünü icra eden asıl sultan Kıtîr idi. Kıtîr, Züleyha'yı da oraya davet etti. Züleyha bu habere çok sevindi. Çünkü o da Hz. Yusuf'un vasfını işitmiş ve onu görmeyi arzulamıştı fakat izinsiz bir şekilde hanesinden çıkmaya korkar idi. Aziz'den izin gelince aceleyle oraya gitti.

Züleyha, emrinde güçlü ordular olan ve doğu illerinde hükümdarlık eden Taymus adında bir şâhin ay yüzlü kızıydı. Güzellikte benzersiz olan bu kızın etrafında dadıları ve hizmetçileri pervane idi. Züleyha, yedi yaşına basınca yüzü ayın on dördü gibi parlak ve güzeldi. Güzelliği tüm cihana yayıldı. Bunca nimetin içinde yüzen Züleyha bir gece rüyasında güzeller güzeli Hz. Yusuf'u gördü ve canı aşk ateşiyle tutuştu. Derken uykudan uyandı. Kimi gördüğünü bilemedi lakin aşk ateşi bedenini sardı. Sabredip hâlini dışa vurmadı fakat içten içe yanmaya başladı. İçi ağlar iken dışı gülerdi. Arkadaşlarıyla tatlı tatlı sohbet ederken gönlü ayrılık acısından şikâyet ederdi. Tek dert ortağı gecelerdi. Sırlarını gözyaşlarıyla beraber

gecelere döktü. Nerede olduğunu bilmediği sevgilisi için bedeninin rahatı kalmadı, gözlerine uyku girmedi.

Züleyha günden güne erirken çevresindekiler ona bir şeyler olduğunu anladı. Zira aşkın alameti çoktur, aşkı saklamak mümkün değildir. Dadısı, tatlı tatlı sözler ederek Züleyha'yı konuşturdu, "Derdin her ne ise çaresini buluruz." dedi. Züleyha, gördüğü rüyadaki genci anlattı, Anka kuşu gibi kim olduğunu ve nerede bulunduğunu bilmediğini, söyledi. "Bendeki bu aşkın ilacı ancak ölmektir." dedi. Dadısı, önce "Senin o rüyanda gördüğün kişi, güzel görünümüne girmiş İfrit'tir, onun hilesine aldanma." dedi. Birkaç efsun okudu fakat baktı ki Züleyha bu işten vazgeçecek değil babasını bu olaydan haberdar etti. Züleyha, Taymus'un biricik kızı idi. Taymus bu haberi işitince çok üzüldü. "Bunu sana yapan melek midir, cin midir, peri midir?" diye olanları Züleyha'ya sordu. Züleyha da "Senden bir şey saklıysam işte kılıcın orada, boynum burada. Düşümde bir suret gördüm. Onun aşkı beni esir etti, beni bütün bu dertlere o suret gark etti. Ben bu durumumu gizlemeyi dilerdim fakat sabrım tükendi ve bu iş ortaya çıktı" dedi. Taymus olanları dinleyince "Bunu halka yaymaym. Zira bu derde tedbir fayda vermez, bakalım takdir nasıl tecelli edecek?" dedi.

Züleyha ikinci defa Hz. Yusuf'u rüyada gördü. Onunla konuştu. İçindeki aşk derdi daha da büyüdü. Cinnet derecesine vardı. Elbiselerini parçaladı, her yanı kan oldu. Biri ona yaklaşacak olsa onun da elbiselerini yırtardı. Dadıları nice dualar okudular, nice füsunlara başvurular fakat Züleyha'yı yatıştıramadılar. Babası da tedbir olmak üzere Züleyha'yı zincire vurdu. Kızına tatlı tatlı nasihatlerde bulunarak bu meçhul sevdadan vazgeçmesini istedi fakat nafiye.

Züleyha üçüncü defa Hz. Yusuf'u rüyasında gördü. Bu sefer namını ve yerini sordu. Rüyadaki kişi de (Yusuf): "Meskenim Mısır'dır. Oranın azizi benim." dedi. Züleyha rüyadan uyanınca babasına rüyayı anlattı. Bu rüyanın ardından Züleyha'ya yedi ülke hükümdarından evlenme telifi geldi. Babası; Yemen, Irak, Şam, Rum, Firenk, Hûşenk ve Tubet padişahlarından dilediği ile evlenebileceğini söyledi. İçlerinde Mısır Azizinin ismi geçmeyince Züleyha üzüntüye gark oldu. Babası Taymus ise "Üzülme kızım, Mısır Azizinden elçi gelmediyse ne çıkar, ben ona elçi gönderirim. Zira bir gönülde aşk ile ar bir arada olmaz." dedi. Yedi ülkeden gelen elçileri ağrılayıp geri gönderdi. Taymus, Mısır Azize bir mektup yazdı. Mektubunda kızının güzelliğinden ve iffetinden, onu pek çok hükümdarın istemesinden fakat onun gönlünün Mısır'dan yana olmasından bahsederek durumu

arz etti. Mısır Aziz'i mektubu okuyunca çok sevindi. Hemen cevabi bir mektup yazıp ansızın karşısına çıkan bu nasip karşısındaki sevincini dile getirdi. Oraya gelmeyi çok istediğini fakat Mısır Meliki Reyyan'ın ülkenin bütün işlerini kendisine tevdi ettiğini ve kendisini bir an bile yanından ayırmadığını ifade ederek bizzat Züleyha'yı almaya gelemeyeceği için özrünü beyan etti. Mektubu güvercinle gönderdikten sonra, binlerce cariye, köle, sayısız mal mülk, hediyeyle birlikte Züleyha'yı alması için bir elçi gönderdi. Taymus, gelen elçiyi askerleriyle birlikte yolda karşıladı. Muazzam bir düğün yaptı. Türlü türlü yemeklerle fakir fukaranın karnı doydu. Çeşit çeşit çeyizler, güzel yüzlü cariyelerle birlikte Züleyha, Mısır'a yolcu edildi.

Bir Nevruz günü, Aziz, gece gündüz beklediği Züleyha'yı karşılamak üzere sahraya çıktı. Büyük bir eğlence tertipleyerek Züleyha'yı karşıladı. Kıtıfir, Züleyha'nın çadırının yanına gelince Züleyha meraktan çatlayacaktı. Azizi görebilmek için iyice heyecanlandı. Dadısı iğne ile çadırı biraz deldi. Yırılan yerden Kıtıfir'e nazar eden Züleyha derin bir "Ah" çekti. "Melek beklerken karşıma dev çıktı. Bu adamı biri düşte görse hayra yormaz." diyerek eyvahlar etti. Nice dertli sözlerle ağlayıp inledikten sonra feleğe hitaben "Tanrın için beni esirge felek, o yâri elimine vermedin bari elimi ağyara verme." diyerek yalvardı. Derken hatiften bir nida geldi: "Ey Züleyha, ayrılığa sabreyle, gerçi bu Aziz'in cemali değildir fakat bu kavuşmanın anahtarındır. Bu şahsı reddetme; zira bu şahsın erkeklik özelliği olmadığı için sana bir şey yapamaz." Züleyha bu sözleri işitince şükrederek yere kapandı. Gözünün yaşını silip ansızın kavuşacağı devletin ümidiyle sabır yolunu tuttu. Kıtıfir, Züleyha'yı Mısır'a getirdi. Mısır askerlerinin de katıldığı büyük bir merasimle onu karşıladılar. Üzerine mücevherler saçtılar. Züleyha, Nil nehrini geçip muazzam sarayına ulaştı. Fakat âşık olanın gözünde tac u tahtın, malın mülkün ne önemi olabilir ki... Nice zaman Züleyha dert ile yaşadı. Kıtıfir onu çok seviyordu fakat tam manasıyla birleşmiş değildi.

Rivayet: Bir rivayete göre Kıtıfir ne zaman Züleyha'nın eteğine yapışıp onun vuslatına niyetlense Züleyha görünümünde bir peri aralarında anında hazır olurdu ve Kıtıfir onunla zevk bulurdu.

Hız. Yusuf'un Mısır'a geldiğini öğrenen ve onun vasıflarını işiten Züleyha onu görmek için can atıyordu. Aziz, Mâlik'e bir adam yolladı. Kölesini çabucak bir meydanda arz etmesini istedi. Bu arada Mâlik, Hız. Yusuf'u satmaya da kıyamıyordu. Ona "Her ne kadar Yakub'un oğulları seni bana köle olarak sattılsa da senin gibi biri köle olamaz, benim sana köle olmam yaraşır." dedi. O böyle söyleyince Hız.

Yusuf “Bana Yakub adını anma, gönlüme acı doluyor.” dedi. Bunun üzerine Mâlik “Bana kim olduğunu söyle, gerçeği benden gizleme.” dedi. Hz. Yusuf da “Hele önce sen beni sat, ben sonra sana neden kapına düştüğümü açıklarım.” diye cevap verdi. Mâlik, Hz. Yusuf’u hamamda güzelce yıkayıp ona güzel güzel elbiseler giydirdi. Eğeri altından olan süslü bir ata bindirdi. Hocalar rikabında, kapıcılar, perdeciler yanında ilerlerken münadiler de her bir tarafa güzel yüzlü Yusuf’un Mısır’a geldiği haberini ulaştırdılar. Onu altından bir tahta oturtular. Yüzü insanlara arz olunca âşıklar teselli buldu, her yan “yâhu” nidalarıyla doldu. Züleyha Yusuf’a bakınca düşüp bayıldı. Dadısı gül suyu ile ayıltınca aşk derdiyle ağlamaya başladı. Dadısı “Ne oldu sana?” diye halini sordu. Züleyha “Ey dadı, beni vatanımdan ayıran, düşümde gördüğüm suret bu ay yüzlüdür. O ilerde Mısır’a aziz olacak. Şükür Tanrıma ki ona kavuştum.” dedi. Yirmi bin altın değerindeki heykelini dadısına verip bunun karşılığında ona “Yusuf’a git, Mısır Azizinin hanımı seni evlat edinmek istiyor, başkası müşteri olursa razı olmasın diyor, dediğimi ilet.” dedi. Dadı, Hz. Yusuf’a bu sözleri nakledince Hz. Yusuf, “Züleyha evlat edinme hikâyesini bir kenara bıraksın, yedi yaşındayken o güzel yüzlü benim hayalimi görüp hilale dönmüştü. Ben de o zaman onu görmüştüm ve benim de yüreğime onun yarası işlemişti fakat çok seneler geçmeden ve çok bela çekmeden kavuşmak yok.” dedi. Bunları dinleyen dadı şaşırıp ve olup biteni Züleyha’ya haber verdi. Züleyha “Ah” edip düştü bayıldı.

Nihayet Hz. Yusuf’u pazara çıkardılar. Dellallar güzelliğini medh u sena ediyorlardı. Bütün Mısır halkı ona talip oldu. Bir düşkün kadın da Hz. Yusuf’a müşteri oldu. Bütün varlığı bir demet iplik olan kadın Hz. Yusuf için bütün varını verdi. Müşterinin birisi Hz. Yusuf için içi saf altınla dolu bir bedre⁶ verdi. Her bir müşteri bunu artıra artıra fiyat yüz bedreyi buldu. Ağırhınca misk ü anberler, yakutlar, mücevherler verildi. Hz. Yusuf için ortaya ne servetler döküldü. Sonunda Züleyha bütün verilen şeyleri iki misline çıkardı, herkes şaşırıp kaldı. Hz. Yusuf,

⁶ Sözlüklerde oğlak derisinden yapılan içi altın dolu olan kese olarak geçmektedir. “Bedre”nin içine 7000 altın ve 1000 gümüşün sığıdığı Lexicon lügatinde geçmektedir (Redhouse, 2006, s. 347). Bir bedrenin yaklaşık on bin gümüş dirheme tekabül ettiği de yine Lexicon ve TÜRDAV sözlüklerinde ifade edilmektedir (Redhouse, 2006, s. 347; Yeğin; Badıllı, İsmail, vd., 1999, s. 100). Fakat bir sonraki metnimiz olan Kemalpaşazade’nin Yusuf u Zeliha mesnevisinde “bedre” açıklanmış ve bir bedrenin 1000 miskal altın olduğu ifade edilmiştir (Demirel, 1979, s. 359). Bu parçada da bedrenin içinin saf altınla dolu olduğunun ifade edilmesi sebebiyle biz “bedre”nin değeri için Kemalpaşazade’nin açıklamasını esas aldık. Bu durumda 1 miskalin yaklaşık 4,8 gram civarında (Kallek, 2005, s. 182) olduğunu göz önünde tutarsak 1 bedre yaklaşık 4,8 kg altına tekabül etmektedir.

Züleyha'ya kaldı. Züleyha hemen dadısı ile Aziz'e haber uçurdu "Evladımız olmuyor, ne olur bunu alalım, evlat ediniriz." dedi. Aziz "mücevherlerim, yakutlarım, gümüşlerim, dinarlarım bir araya gelse yine ben bunu alamam." dedi. Züleyha, içi mücevherlerle dolu sandığını açtı ve "Yusuf için bunları da ver, onu almayarak sakın zarar etme." dedi. Bu defa Aziz başka bir bahaneye yöneldi: "Hem ona sultan da müşteri." dedi. Züleyha bu defa "Sultan'a söyle, himmet buyursun da bu köleyi alıp evlat edinelim." dedi. Aziz de sultana, evladının dünyaya gelmediğini ifade ederek ondan himmet istedi. Sultan da "Bu çocuk evladın olursa başım izzet ile göğe erer." diyerek Hz. Yusuf'u Aziz için uygun gördü. Böylece alışveriş tamamlandı. Hz. Yusuf'a Aziz sahip oldu, "Bize faydası olur veya hanedanımıza oğul olur." diyerek onu Züleyha'ya ısmarladı.

Mâlik, Hz. Yusuf'u sattıktan sonra sattığı için çok pişman oldu, çok ağladı. Mâlik, Hz. Yusuf'un değerini, onu kaybettikten sonra anladı. Azizden müsaade alıp gizlice Hz. Yusuf'a sırrını sordu. "Beni sattıktan sonra sırrımı söylerim demiştin, haydi şimdi söyle." dedi. Hz. Yusuf da verdiği sırrı saklaması şartıyla başından geçenleri bir bir anlattı. Mâlik ağladı, "Ya nebiyallah, kusurumu bağışla." dedi. Hz. Yusuf ona dua etti, kalbine ferahlık geldi.

Rivayet: Ravi der ki: Hz. Yusuf, Mâlik'e başından geçenleri anlatınca o, Aziz'in verdiği parayı kabul etmedi. "Ben buna yirmi dirhem verdim, sen bana onu ver, yeter." dedi. O kâfir iken bile haramdan sakındı. Yine ravi der ki Aziz ehli takva bir müslim idi.

Mısır'da Baziga isiminde çok güzel bir kız vardı. Babası Amalikalıların meliki Melik Tabur idi. Öyle ki Ad kavmindeki Şeddad'ın torunlarından idi. Güzelliği dillere destan olan Baziga, Hz. Yusuf'un methini işitince ona âşık olup bin güzel yüzlü cariyesini ve bin deve yüklü mücevherlerini, incilerini alıp Hz. Yusuf'un satıldığı meydana geldi. Her zaman herkes kendisine yönelirken bu sefer kimse ona rağbet etmeyip herkes Hz. Yusuf'a nazar ediyordu. Hz. Yusuf'u görünce hayran oldu, yanına gelip medhiyeler dizdi. "Seni kim yarattı?" diye sordu. Hz. Yusuf da "Yeri göğü, zamanı, her şeyi yaratan, en yüce sanatkâr olan Huda yarattı." diye cevap verince Baziga mecâzi aşktan ilahi aşka geçti. Bütün varlığını Allah için infak etti. Öyle ki bir parça ekmeğe muhtaç hale geldi. Nil kenarında kamıştan bir mabed yapıp orada yaşadı.

Züleyha Hz. Yusuf'u saraya götürdü. Ona her türlü izzet ü ikramda bulunuyordu. Her gün birbirinden farklı, birbirinden süslü elbiseler giydiriyor, kendi eliyle en güzel yemekler yediriyordu.

Züleyha, Hz. Yusuf'a henüz kavuşmadan önce bir gün, içine büyük bir sıkıntı oturmuştu. Ne yapsa, nereye gitse rahat edemiyor, gözyaşları sel gibi akıyordu. Dadısı sebebini sorduğunda sebebini bilmediğini söyledi. Hz. Yusuf'a kavuştuktan sonra bir gün Hz. Yusuf, kuyuya atılışını anlattı. Haftaları, günleri hesapladı, Hz. Yusuf'un kuyuya atıldığı zamanla içine sıkıntı düştüğü zamanın aynı olduğunu fark etti. Âşıkların hali böyledir, nitekim Leyla'ya neşter vurduklarında Mecnun'un da kanı akmıştı.

Bir gün Hz. Yusuf'un gönlüne gurbet acısı oturdu. Memleketine, babasına haber yollamak istiyordu. O sırada bir Arap, Mısır'daki işlerini bitirmiş Kenan'a doğru dönüyordu. Fakat devesi bir türlü gitmiyordu. Deveyi vurmakla yola getiremeyeceğini gören Arap bunda bir hikmet olduğunu sezdi ve deveyi serbest bıraktı. Deve, Hz. Yusuf'un yanına geldi, gözyaşları ile ağladı. Yalnız oldukları bir anda Arap fırsatını bulup Hz. Yusuf'a kim olduğunu sordu. O da Hz. Yakub'un oğlu olduğunu söyleyip kardeşlerinin kendisine reva gördüğü şeyleri anlattı. Arap'a babasını sordu. Arap, babasının yol üzerine Beytü'l Ahzan'ını (Hüzünler evini) yapıp orada kendisinin yolunu beklediğini, üzüntüden belinin büküldüğünü anlattı. Hz. Yusuf'un kalbi hasret ile doldu. Arap'tan, haberini babasına iletmesini istedi. Hz. Yusuf, Arap'a şu tenbihte bulundu: "Seher vakti babam ibadette olur, yalnız olur, gündüz değil de gece vakti kimse yokken babama haberimi ulaştır, ona haberimi yumuşak bir eda ile söyleyesin." Hz. Yusuf, Arap'a dua etti. Duadan sonra Arap'ın devesi de kalktı, süratle Kenan'a doğru yol aldı. Arap bir seher vakti Hz. Yakub'un yanına vardı. "Yusuftan haber getirdim." deyince Hz. Yakub düştü bayıldı. Ayılınca gördüklerini tamamen aktardı. Hz. Yakub'un narasını işiten oğulları gelip yine fitne çıkardılar, Arap'ı yalanladılar. Fakat Hz. Yakub ona teşekkür etti, onu cennet ile müjdeledi.

Enbiyalar ümmetin çobanıdır. Çobanlık yapmak enbiyalarda âdettir. Bu sebeple Hz. Yusuf bir iki gün çobanlık yapmak istedi. Hz. Yusuf'un her isteğini yerine getirmeye hazır olan Züleyha, kuzuları ve gereken malzemeleri tedarik ettirip Hz. Yusuf'un emrine verdi.

Züleyha, her vesileyle Hz. Yusuf'a yaklaşmak istiyordu lakin o hep kaçıyordu. Âşık niyaz eder, maşuk naz eder. Hz. Yusuf hiç yüz vermiyordu

Züleyha'ya. Dadısı, Züleyha'nın üzgün halini görünce, ona niçin bu hâle düştüğünü sordu: "Sevdiğin yâr senin kölen oldu, sen daha ne üzülsün?" dedi. Züleyha da "Yusuf'un kendisini sakındığını ve asla kendisine yaklaştırmadığını" anlatarak dert yandı. Züleyha, dadısı vasıtasıyla Hz. Yusuf'a haber göndermeye karar verdi. Dadısı "Lütfet, Züleyha'nın gönlünü yap, zira o sana doğduğu gündən beri âşıktır. Sana kavuşmanın mutluluğuna ererse bundan ne çıkar? Zaten seni üç defâ rüyada gördü, ömrü hep sıkıntı ile geçti. Ona bir nazar etsen izzetinden ne eksilir?" gibi sözlerle Hz. Yusuf'u ikna etmeye çalıştı. Hz. Yusuf şöyle cevap verdi: "Bana düşen onun her fermanına ram olmaktır. Fakat bana masiyet emrederek kendisine asi kılmasın. Çünkü Mısır Azizi benden menfaat umarak beni aldı, beni evlat edindi. Hanesine ve haremine karşı ben emin birisiyim. Züleyha herkesi zina eder zannetmesin, ancak zinazâdeler zâni olur. İnsandan köpek, köpekten insan doğmaz. Sînemde Yakub'un sırrı var, bu sır hiç masiyete yol verir mi? Hazreti Halil'in ve İshak Peygamberin torunu iken ve her hâlimi Celil olan Rabbim görüyor iken ben bu yola gitmem. Söyle Züleyha'ya benden uzak dursun, kerem kılın beni mazur görsün."

Dadısı bu haberi Züleyha'ya iletince Züleyha'nın gönlü dertten ve tasadan perişan oldu. Bizzat kendisi Hz. Yusuf'un yanına gidip aşkı arz etti. Ağlayarak ona gazel okudu. Züleyha'nın sözlerini işitince Hz. Yusuf ağlamaya başladı. Züleyha, "Ağlamak âşığa yaraşır. Sana gülmek yaraşır." diyerek niçin ağladığını sordu. Hz. Yusuf cevaben şöyle dedi: "Başında benim sevdam olduğu için sana ağlarım. Beni sevmekte fitneler çoktur, bana gönül verene huzur yoktur. Beni halam kendine yâr etti, sonunda bana iftira etti. Sonra babam muhabbet etti, kardeşlerim bana ziyan etti. Bu gözyaşlarım o yüzden akıyor ki şimdi senin sevdan yüzünden başıma kim bilir ne belalar gelecek." Bu sözler üzerine Züleyha nice diller döktü. Ona "Asıl sultan sensin, köle olan benim." dedi. Söz böylece uzayacak olunca Hz. Yusuf baktı ki bu kadının sohbetinde fitne var, ondan uzaklaştı. Hizmet bahanesiyle oradan ayrıldı.

Hz. Yusuf'un uzak durma isteğine Züleyha çaresizce boyun eğdi. Züleyha'nın her türlü ağaç ve çiçeklerle bezeli, her türlü meyve ve sebzenin yetiştiği cennet gibi bir bahçesi vardı. Bahçede biri süt, diğeri şarap dolu iki havuzu vardı. Züleyha bu iki havuzun arasına Hz. Yusuf için bir taht yaptırdı. Onu o bahçeye bahçıvan yaptı. Hz. Yusuf, cennetin kapıcısı olan Rıdvan meleğine benzedi. Aslında Züleyha bir hile düşünerek bu işe girişti. O bahçeye Hz. Yusuf'a hizmet etmek için yüz tane cazibeli, güzel yüzlü cariye gönderdi. Hz. Yusuf'a "Bunlar senin emrindedir, madem beni haram diye reddettin, gönlün hoş olsun, hangisini istersen helalin olsun." diyerek

cariyeleri emrine verdi. Fakat cariyelere sıkı sıkı şunu tenbihledi: “Her isteğini yerine getirin fakat içinizden birisiyle olmayı arzu ederse hemen bana haber verin.” Maksudı o cariyeenin yerine geçmek ve Hz. Yusuf’u elde etmektir.

Cariyeler saf saf Hz. Yusuf’un karşısına geçtiler, her biri kendisini gösterip vuslatını arzuladıklarını birbirinden cazibeli cümlelerle söylediler. Hz. Yusuf ise onlara nasihat edip din yolunu gösterdi, onlara şöyle dedi: “Ey Huda’nın cariyeleri, Allah sizi aziz yarattı, siz kendinizi şirke bulaştırıp hor ve hakir etmeyin. Temiz yaratılana, şirkin necaseti yakışmaz. O Allah birdir. Her iki cihanın hâkimidir. Putları bir kenara atın, sadece ona tapın. Kendi yaptığı taşta tapanlar, taştan daha katı yüreklidir.” Hz. Yusuf, cariyelere nasihat ederken hep ayağının ucuna baktı, başını kaldırıp hiçbirine nazar etmedi. Onun tesirli sohbetinin ardından bütün cariyeler tevhit yolunu bulup “La ilahe illallah” dediler.

Nice zamandır Hz. Yusuf’un hasretiyle perişan olan Züleyha, dayanamayıp bahçeye gitmeye karar verdi. Bahçeye tohum ekme bahanesiyle Hz. Yusuf’un yanına vardı. Ona, ayrılığın acısından, aşkının yarasından bahsetti. Hz. Yusuf bu sözleri duymadı. Züleyha’dan korkmaya başladı.

Züleyha üzüntüyle dadısının yanında geldi. Ona dert yandı. “Ne yapsam Yusuf bana meyletmiyor, bana bir çare bul.” dedi. Dadısı da çare olarak şunları söyledi: “Güzel bir bahçeye, güzel bir bina yaptıralsın. Harcını altınlarla, gümüşlerle katalım. Nakkaşlara binanın bazı yerlerine seninle Yusuf’u kucak kucağa gösteren resimler çizdirtelim. Göz görürken gönülde sabır kalmaz. Bu resimleri görünce Yusuf sana dayanamaz.”

Züleyha bu fikri beğendi. Usta bir nakkaş buldular. Binanın inşaatına başladılar. Birbiri içinde yedi ev yaptılar ki sanki yedi cennet. Hünerli nakkaş, öyle resimler çizdi ki sanırsın ki bunlar gerçek. Hz. Yusuf ile Züleyha’yı öyle şehvet üzere çizdi ki Züleyha binaya girip resimleri görünce kendinden geçip yüzünü duvarlara sürdü.

Züleyha yedi hâneli binayı tamamlatıp içini en mükemmel şekilde döşetti. Güzel kokularla tütsüledi. Hz. Yusuf’u oraya davet etmeden önce iyice süslendi, en güzel elbiselerini giydi. Şarap içerek utanma ve hayâ duygusunu bir kenara koydu. Hz. Yusuf gelince hile ile o yedi haneden ilkinde Hz. Yusuf’u getirtti. Yine onca dil döktü. Söyledikleri Hz. Yusuf’un kulağına girmeyince elinden tutup onu ikinci odaya girdirdi. Birinci kapıyı da sıkıca kilitledi. Hz. Yusuf’un gönlüne gam ve keder doldu. Züleyha, niyazlarını yeniledi. Hz. Yusuf yine yüz vermeyince üçüncü haneye

geçtiler. Böylece altı hâneyi de geçtiler. Bu muhteşem ev, Hz. Yusuf'a zindan gibi geldi. Züleyha da yedinci hânedeki visale kavuşmayı ummaktaydı.

Sonunda onu yedinci haneye ilettiler. Yine burada da Züleyha yalvarmaya devam etti. Bu arada Hz. Yusuf yere bakınca gördü ki yumuşak döşekte Züleyha ile kendisi zevk ile kucaklaşıyor. Bu resmi görünce utandı. Nazarını başka tarafa çevirdi, başka bir resim gördü. Başını göğe doğru kaldırdı ki orada da benzer görüntüler vardı. İşte o anda Züleyha'ya meyli oldu. "Bu kadınlar ne fitnedir ki kişi dağ olsa organlarıyla onu bağlarlar." dedi. Züleyha yine ümitle yalvarmaya devam etti. Hz. Yusuf ise "Ey Züleyha, günahsızlık perdesini yırtıp eteğini kirletme. Her şeyin içini dışını bilen zât hakkı için bu işten vazgeç. Belli bir zaman sonra zaten senin yârin olacağım, acele edip şeytanın isteğini yerine getirme. Bugün benden el çek, sabret." dedi. Züleyha ise "Niçin sonraya bırakıyoruz, bu işi şimdi yapmaya mani nedir?" diye sordu. Hz. Yusuf "Birincisi Huda'nın gazabı, ikincisi Aziz'in öfkesi. Yarı kıyamet gününde zinakârlar rezil olur." dedi. Züleyha: "Ey dost sen Aziz'den korkma, ben ona hile ile zehirli bir içki içiririm ki kıyamete kadar bir daha kalkamaz. Diğer taraftan sen değil miydin benim Rabbim kerimdir, günahkârlara merhametlidir, diyen? Bu sarayda benim mücevherlerle dolu hazinem var, eğer Rabbin öfkelenecek olursa bu günaha karşılık onların tamamını infak edeyim." dedi. Hz. Yusuf "Ben o kimse değilim ki iyiliğe uğramak için başkasına kötülük edeyim. Aziz bana iyilik ve ihsanda bulundu, ben nasıl ona ihanet edebilirim ki? Hem sen işlediğin günaha karşı mücevherlerini infak ederek Hakka rüşvet mi vereceksin? Zaten bütün varlığı yaratan odur, her şey onun mülküdür." dedi. Hz. Yusuf'un cevapları karşısında Züleyha çok üzüldü. Çünkü hilesi için ne kadar bahane ortaya koysa, o hepsinin cevabını veriyordu. Zaten dürüst birisi bahane üretmez, hileli kişi de doğruluk nedir bilmez. Bütün bu hileleri boşa çıkan Züleyha artık işi son noktaya getirdi ve "İster isteyerek ister istemeyerek emrime ram ol." dedi. Hz. Yusuf yine yanaşmayınca eline hançeri aldı ve boğazına dayayarak "Eğer beni reddedersen kendimi öldürürüm. Senin vasfına eremedikten sonra yok olsam yeridir. Hem Aziz beni öldürülmüş görünce seni de katlettirir." dedi. Susuzlukla kavrulan kişi için birkaç damla su ne ise gönlü aşk ateşiyle yanan kişi için de hançer odur. Bu sebeple Hz. Yusuf hemen sıçrayıp elini tuttu ve "Ey Züleyha biraz tahammül et, gönlünü şad edeyim, muradını hâsil edeyim." dedi. Züleyha ümide kapıldı, dudağını hazır etti, bileğini baldırına koyup Hz. Yusuf'un hamle yapmasını bekledi fakat Hz. Yusuf ona elini uzatmadı. Hz. Yusuf biraz durakladı. Eli iç elbisesinin kemerine gitti gitti geldi. Düğümlerden birini

çözdüyse ikisini bıraktı. İşte tam o sırada Allah'ın yardımı ulaştı. Eğer bir kulu Allah korursa o kulun günaha bulaşmasına mani olur. Hz. Yusuf, duraksadığı sırada perdeyle örtülü bir şey gördü. Züleyha'ya örtünün altında ne olduğunu sordu. Züleyha örtünün altında putunun olduğunu söyledi. Kendisinin putundan utandığını, "Beni günah işler vaziyette görmesin." diyerek üzerini örtüyle kapattığını söyledi. Onun bu hâli Hz. Yusuf'a çok tesir etti. "O cansız putundan utanırsa ben Hay ve Kayyum olan Rabbinden nasıl hayâ etmem." diyerek gaflet uykusundan uyanıp sıçradı ve çabucak Züleyha'dan kaçmaya başladı. Hangi kapıya varsa eli anahtar gibi kapıyı anında açıyordu. Bu şekilde kaçarken yedinci hânedeki Züleyha ona yetişti ve gömleğini arkadan çekerek yırttı. Hz. Yusuf kendisini dışarı attı.

Kapıda maiyetiyle birlikte gelen Aziz ile karşılaştı. Aziz, Hz. Yusuf'a, yüzündeki değişikliğin sebebini sordu. Hz. Yusuf, olanları anlatmayıp öylesine bir cevapla durumu geçiştirdi. Aziz, Hz. Yusuf'un elini eline alıp onunla birlikte içeri girdi. Züleyha, onları bu halde görünce Hz. Yusuf'un sırrını ortaya çıkardığını düşünerek bağırıp, Hz. Yusuf'a iftira atmaya başladı: "İnsanlığa layık olmayanın, evine ihanet edenin cezası nedir? Bu gün ben yalnız başıma uyurken Yusuf hırsız gibi sokularak beni taciz etmek istedi. Tam el uzatmışken ben uyandım ve o da kaçtı. İbreti âlem olması için ona ya zindan ya da şiddetli bir dayak gerekir." dedi. Bunları duyan Aziz öfkeyle Hz. Yusuf'a kızdı, "Bunca iyiliğe karşı nasıl nankörlük edersin?" diyerek azarladı. Hz. Yusuf ise: "Ey Aziz, sabreyle. Züleyha yalancıdır. O, bana talip oldu, ben ondan kaçıyordum." dedi. Züleyha ise bir taraftan ağlıyor, bir taraftan da birçok yeminler ediyordu. Bunca yemine ve gözyaşına kanan Aziz, cellada, Hz. Yusuf'u iyice dövüp zindana atmasını emretti. Cellat tam Hz. Yusuf'u tutup Aziz'in emrini ifa edecekken Hz. Yusuf yüzünü semâya kaldırıp "Ya Rabbi, her şeye şahit olan sensin, beni bu töhmetten kurtar." diyerek dua etti. Orada Züleyha'nın akrabalarından bir kadın ve onun henüz üç aylık olan bir bebeği vardı. Her şeye kadir olan Allah, o bebeğe lisan verdi ve bebek şu şekilde şahitlik etti: "Ey Aziz, Yusuf'un gömleğine bak ki gerçeği sana o haber versin. Gömlek önden yırtılmış ise Züleyha doğru sözlü, Yusuf yalancıdır. Şayet arkadan yırtılmış ise Yusuf doğru sözlü, Züleyha yalancıdır." Aziz bakar ki gömlek arkadan yırtılmış, Züleyha'nın yalan söylediğini anladı ve onu azarlamaya başladı: "Siz kadınların hilesi ne büyüktür!.." dedi. Sonra Hz. Yusuf'a dönüp "Ey Yusuf bu sırrı sen kimseye açma." dedi. Züleyha'ya "Be kadın, günahına tövbe kıl." deyip çekip gitti. Onun Züleyha'ya olan

sabrı ve barışı meşhur oldu. Sabır, yerinde iyidir. Eğer bir erkek eteği kirli kadına sabrederse şeref ve haysiyeti tozlanır.

Züleyha'nın bu macerası Mısır'da duyuldu. Mısır kadınları "Kölesinden murad almak istemiş, onun aşkı gönlüne işlemiş." diye Züleyha'nın arkasından konuşmaya başladılar. Bu dedikodular Züleyha'nın kulağına gelince onlara bir ziyafet tertiplemeye karar verdi. Çeşit çeşit yemeklerle, tatlılarla, içeceklerle, meyve ve sebzelerle dolu sofralar hazırlattı. Haber gönderip kadınları ziyafete çağırttı. Hepsi yiyip içtikten sonra Züleyha bunların eline bir bıçak, bir de turuncu verdi. Kadınlar turuncu yemek için Züleyha'nın gelmesini bekliyorlardı. Züleyha, dadısını, Hz. Yusuf'u çağırması için gönderdi. Hz. Yusuf, dadısını reddetti. Bunun üzerine Züleyha bizzat kendi gidip yalvardı. Öyle bir yalvardı ki kendisine kötülük edene bile iyilik eden Hz. Yusuf, Züleyha'nın isteğini kabul etti. Saçını taradı, süslü kemerini taktı. Başına tacını, ayağına süslü ayakkabılarını giydi. Züleyha eline bir de altından ibrik verdi. İşte bu güzel endamıyla Hz. Yusuf kadınların içine girdi. Mısır kadınları onu görür görmez kendilerini kaybettiler. Her birisi elindeki turuncu kesmek isterken yanılıp ellerini kestiler. "Haşa, bu bir beşer olamaz." dediler. O zaman Züleyha "İşte beni aşk ateşiyle yakan köle budur. Ben, onu istedim; fakat o benden uzak durdu. Eğer beni kabul etmezse yeri zindanın derinlikleri olur." dedi.

Mesel: Pervanenin birisi mumun etrafında tavaf ederken kanadını yakmıştı. Onu gören diğer bir pervane ne olduğunu sordu. O da ateşe dayanamayıp kanadını yaktığını söyledi. Sağlam olan arkadaşı onu "Ateşin harareti nerede sen nerede? Sende zerrece akıl yok mu?" diyerek ayıpladı. Fakat gece olup da mumun ışığını görünce kendisi de dayanamayıp kendini ateşe attı. Önceki pervaneden daha beter yandı. Yine gündüz olup aklı başına gelince arkadaşına hak verdi. Çünkü o da onun hâliyle hâllendi.

Mısır'ın kadınları Hz. Yusuf'u gördükten sonra Züleyha'ya hak verdiler. "Bir kez görmekle bizim aklımız başımızdan gitti, sen her an onu görüyorsun. Bu sebeple sen bu aşkında mazursun. Hepimiz Yusuf'a gidelim, sana itaat etmesi için nasihat edelim." dediler. Hz. Yusuf'a gelip "Ne olur Züleyha'nın gönlünü hoş etsen, o senin yoluna toprak olmuş. Hem o, bu aşk sebebiyle ya kendi canına kasteder ya da seni zindanlara mübtela eder." dediler. Bir taraftan Züleyha adına böyle konuşurken diğer taraftan da nefislerinin arzusu istikametinde "Eğer Züleyha'yı istemezsen her birimiz senin olmaya hazırız." dediler. Hz. Yusuf, onlardan yüz çevirdi ve elini açıp şöyle dua etti: "Ey Rabbim! Duaları kabul eden, beni günahlardan koruyan senin lütfundur.

Bu kadınlar beni zinaya davet ediyorlar. Bunların davetinden bana zindan daha sevimsizdir.” Hz. Yusuf zindanı isteyerek dua ettiği için Hak Teâlâ onu zindana koydu, eğer kurtuluşu için dua etseydi Cenab-ı Hak, gam hapsinden ve her türlü sıkıntıdan onu kurtarırdı.

Kadınlar Hz. Yusuf’un vaslından ümitlerini kesince Züleyha’ya gelip onu şikâyet ettiler, “Yusuf laftan anlayacak biri değil, onu zindana at ki oranın sertliğini görüp yumuşasın. Nitekim çelik bile ateş ile yumuşatılmazsa usta ona bir şekil veremez.” dediler. Bu sözler üzerine Züleyha, Hz. Yusuf’a kavuşma ümidini onu zindana attırmakta buldu.

Züleyha bir gece Aziz’e ağlayarak: “Bütün Mısır’ın diline düştüm. Herkes, ‘Züleyha, kuluna âşık olmuş.’ diyor. Bu şekilde adım çıktığından beri hasta oldum. Bu köleyi hıyanet etti diyerek şehirde gezdirelim, sonra da rezil bir şekilde hapse attıralım ki bu dedikodulardan kurtulalım.” dedi. Kıtıfır, bu fikri beğendi ve bu işi halletmek için bütün yetkiyi Züleyha’ya verdi. Aziz’den ruhsat alan Züleyha, tekrar Hz. Yusuf’a geldi, Aziz’den aldığı izni bildirdi. “Eğer benden yüz çevirirsen bil ki zindan seni yutmak için ağzını açmış bekliyor.” dedi. Hz. Yusuf’tan yine red cevabını alınca Hz. Yusuf’un bütün yeni ve süslü elbiselerini çıkarttırdı, ona eski ve yırtık elbiseler giydirtti. Boynuna zincir vurdurup bir münadinin “Sahibinin yatağında gözü olan hainin cezası budur.” sözleri eşliğinde Mısır’da dolaştırdı ve zindana attırdı. Fakat zindancıya Hz. Yusuf’u zindanda hoş tutmasını tembihledi. Hz. Yusuf zindana girince zindan saray oldu. Mahkûmlar bayram etti, dertlerini, kederlerini unuttular. Böylece Hz. Yusuf da kadınların hilesinden korunmuş oldu.

Züleyha, Hz. Yusuf’u zindana attırdı ama attığına da pişman oldu. Elbiselerini koklamaya, yüzüne gözüne sürüp gözyaşları dökmeye başladı. İçine düştüğü gaflete yandı. Üzüntüsünden hançerini çekip canına kastetmişti ki dadısı yetişip elinden tuttu ve ona sabırlı olmasını tavsiye etti.

Züleyha geceleri Hz. Yusuf’u düşünmekten uyuyamıyordu. Yine bir gece birkaç saat Hz. Yusuf’u düşündükten sonra dadısının yanına gitti ve “Ne olur dadı, zindana gidip de Yusuf’u seyredelim.” dedi. Dadısıyla beraber zindana gidip zindan kumandanına gizlice işaret ettiler ve Hz. Yusuf’u göstermesini istediler. Hz. Yusuf seccadesinde huşu ile ibadet ediyordu. Züleyha, uzakça bir yere oturup Hz. Yusuf’u seyretmeye başladı. Sabaha kadar seyretti. Dadısı, güneşin doğuşunu gösterip “Haydi artık gidelim.” dedi. Züleyha, gözlerini eşîğe sürüp zindandan ayrıldı.

Züleyha, Hz. Yusuf için yemek pişirir, onu yakın bir sırdaşı ile zindana gönderirdi. Hz. Yusuf'un hâlini, yemekleri yiyip yemediğini o sırdaşından öğrenirdi. Züleyha kâh salona çıkar, oradan zindanın çatısını seyrederek kâh zindanın duvarları ile konuşurdu. Geceleri de dadısı ile birlikte zindana varırdı. Züleyha gece gündüz ya Hz. Yusuf'a ya da zindanın duvarına bakar dururdu. Bütün işlerinden avare kaldı.

Hz. Yusuf'un derdinden hastalanan Züleyha bir gün kan aldırırken, akan kan yere düştü ve "Yusuf" ismi yere nakşoldu. Züleyha aşkta öyle derinleşti ki önü arkası, içi dışı, başı sonu hep "Yusuf" oldu.

Hz. Yusuf, zindana varınca zindan cennet bahçesi haline geldi. Bütün esirler dertlerini unuttu. Şayet birisi hasta olacak olsa Hz. Yusuf onu merhametle tedavi ederdi. Düş görenler düşünüyü ona anlatır ve tabiri ile sevinirlerdi. Meğer o zamanlar padişahın yakınlardan iki genç de orada esir idi. Onlar da orada Hz. Yusuf'a arkadaş olmuştu. Bir gece bunlar birer rüya gördüler. Birisinin rüyası kurtuluş müjdesiydi ve padişahın yakını olacağı müjdeliyordu; diğeri ise ölümünün habercisi idi ki katledileceğini gösteriyordu. Tabiri aynen çıktı. Melik Reyhan'ın yanına gidecek olana Hz. Yusuf "Fırsatını bulunca benim halimi Reyhan'a arzyle. Zindandaki bir garip esire zulmetmişler, de." dedi. Hak Teâlâ ona Yusuf'un bu sözünü unutturdu. Çünkü Hak Teâlâ, dostunun kendinden başka bir şeye meyletmesine rıza göstermez. Hakka teslim olan kişi başkasına yüzünü çevirmez.

Hz. Yusuf hatasını anladı. Tedbiri bir kenara bırakıp gözünü takdire çevirdi. Nice yıl zindanda kaldıktan sonra bir gece Mısır Şahı bir rüya gördü. Rüyasında yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yediğini, yedi kuru başağın yedi taze başağa dolaşarak onları da kuruttuğunu gördü. Tabircileri çağırttı. Onlar: "Bu düş hayalidir, bunun tabiri olmaz." dediler. İşte o zaman zindandan kurtulan gencin aklına Hz. Yusuf geldi. Şaha "Eğer beni zindana gönderirseniz, rüyanızın yorumunu öğrenirim." dedi. Hz. Yusuf rüyayı dinleyince, "Bu başaklar ve inekler yıllara işarettir. Taze başaklarla semiz inekler bolluk ve saadet yıllarını, kuru başaklarla zayıf inekler de kıtlık ve sıkıntı yıllarını haber verir. İlk yedi yıl her yer nimete ve bolluğa gark olur, sonra gelen yedi yılda yokluğun oku cana dokunur." diyerek rüyayı tabir etti. Melik Reyhan, tabiri dinleyince gönlü gonca gibi açıldı ve "Yusuf'u getirin, bu düşün cevabını bir de kendinden sorayım. Onu bu beladan kurtarıp onu has adamım haline getireyim." dedi. O genç, hızla zindana gelip Hz. Yusuf'a müjdeyi verdi. Fakat Hz. Yusuf "Elini kesen kadınların hâli ne imiş, şah bu durumu araştırmadan, ihanet etmediğim halde bana atılan iftirayı ortaya çıkarmadan gelmem." dedi. Bu haberi

alan şah, kadınları sarayına çağırıldı. “Yusuf ne zulüm etti de siz onu zindana attırdınız?” diye sordu. Kadınlar: “O tertemizdir, iffetlidir. Eteğini kirletmemiş, asla hıyanet etmemiştir.” dediler. Züleyha da orada hazır idi. O da suçunu itiraf etti. Züleyha'nın itiraflarını dinleyen padişah Hz. Yusuf'u yanına çağırıldı ve onu en yakın sırdaşı yapmaya karar verdi. Hz. Yusuf için büyük bir merasim tertip ettirdi. Bütün devlet erkânı ve askerler saf saf dizildiler. Yoluna ipek kumaşlar serdiler. Şah onu bizzat ayakta karşılayıp tahtına oturttu. Farklı dillerdeki evrakları okuyabildiğini görünce hayranlığı daha da arttı ve onu kendisine daha da yakınlaştırdı. Rüyasının yorumunu tekrar dinledi ve tedbir olarak ne yapmak lazım geldiğini sordu. Hz. Yusuf: “İlk yedi yıl her bir taraf bol bol ekilmeli, ekinler dövülmeden başaklarıyla saklanmalı, sonraki yedi yılda bunlar tüketilir. Bu işleri çekip çevirecek, işi iyi bilen, emin bir kimsenin bulunması şarttır. Ben hem işi iyi idare ederim hem de güvenilir birisiyim, bu işi bana tevdi edin.” dedi. Hz. Yusuf'un bilgeliğini gören şah, bütün işleri ona emanet etti. Herkesi ve her şeyi onun emrine verdi.

Mısır'ın yeni azizi Hz. Yusuf oldu. Kıtır bütün makamını ve yetkisini Hz. Yusuf'a verdi ve kendisi de bu dertten ölüm döşegine düştü. Kadınlara uyup Hz. Yusuf'a cefa etmesinin neticesini gördü. Nice aman bilmeyen zalimler gitmiş, yerine onların kötü namı kalmıştır. Bu felek vefasızdır, kimisini dadı gibi besler, sonunda gölge gibi yere salar. Felek dediğin nedir ki? Her şey Hakkın kazasıdır, ona razı olmayanlar ahmadır. Dost olanlar her kazaya razıdır, ondan ne gelirse gelsin âşıklar razıdır. Kul odur ki Mevlası ne ederse etsin en ufak bir üzüntü bile gönlüne gelmez.

Aziz, vefat etti. Züleyha'nın durumu daha da zorlaştı. Hz. Yusuf'a kavuşup gönlü şad olmadığı gibi Aziz'i de kaybetti, evi harap oldu. Gerçi onun akli fikri hep Hz. Yusuf'taydı. Onun kendi hâlini bilmemesinden başka gamı ve endişesi yoktu. Her daim Hz. Yusuf için ağlar idi. Kimden Hz. Yusuf ile ilgili bir haber duysa altınını gümüşünü hep o kimseye verirdi. Nice yıllar böyle ağlaya ağlaya geçti. Züleyha iyice yaşlandı, güzelliğini kaybetti. Zenginliğini de kaybedip iyice fakirleşti, bir dilim ekmeğe muhtaç hale geldi. Ne akıl danışacağı dadısı kaldı ne işlerine yardım edecek cariyesi. Tek tesellisi Hz. Yusuf'un haberleriydi fakat parası kalmadığı için haber getiren de kalmadı, sonunda Hz. Yusuf'un haberinden de mahrum kaldı.

Bunun üzerine Züleyha, Hz. Yusuf'un yolu üzerine kamıştan bir ev yaptı. Hz. Yusuf'un şahane görünümü ve çok hızlı bir atı vardı. Hz. Yusuf atın üzengisine basıp ata binince at öyle bir kişnerdi ki bütün askerler azizin ata bindiğini anlar ve

çevresinde toplanırlardı. Hz. Yusuf bu muhteşem ata binip, maiyetindeki atlı askerlerle birlikte giderken, Züleyha, neyden yapılmış evinde iyice coşardı. Zaman zaman oradan başka atlı askerler de geçirdi. Askerlerin içinde Hz. Yusuf olmadığı halde Züleyha'ya "Yusuf geçiyor." deseler, Züleyha "Kandırmayın beni, yalan söylemeyin, bana Yusuf'un kokusu gelmedi." diyerek içlerinde Hz. Yusuf'un olmadığını bilirdi. Yahut Hz. Yusuf geldiği halde "O askerlerin içinde Yusuf yok." deseler Züleyha, "Gören baş gözü değil, can gözüdür. Siz Yusuf yok deseniz bile onun güzel kokusu bana geldi." derdi. Hz. Yusuf bir yerden geçerken "Açılın, açılın!" diyerek insanları uzak tutarlardı. Züleyha da Hz. Yusuf geçtikten sonra kendisini onun izinin üstüne atardı. Topraktaki izinin üstünde nice zaman kaldıktan sonra, neyden yapılmış evine ney gibi feryad etmek için geri dönerdi.

Nice zaman böyle geçti. Züleyha bir gece sabaha kadar putuna iltica etti. Putundan Hz. Yusuf'u göreceğ göz istedi, kendisini Hz. Yusuf'a kavuşturmasını istedi. Sabaha doğru Hz. Yusuf'un geçişini duydu, hemen evinden fırlayıp yola koştu, Hz. Yusuf'a bağırdı fakat kimse sesini duymadı, kargaşa esnasında yere düşüp ayaklar altında kaldı. Sonra öfke ile eve dönüp putunu kırdı. Hak Teâlâ'ya iman ederek gözyaşları içinde ona tazarru etti. Bunca yıl puta taptığı için tövbeler etti. Hz. Yusuf'un cemalini görerek haz alabilmek için gözlerinin nurunu Cenâb-ı Haktan diledi. Bu esnada yine Hz. Yusuf'un geçtiğini duydu. Hemen dışarı çıkıp şu sözleri sarf etti: "O yüce zât ki şahları düşkün biçare eder, nice aciz ve muhtaç köleleri de şah eder." Hz. Yusuf bu sözleri işitti ve bu sözler ona çok tesir etti. Yardımcılarından birisine "Bu sözleri söyleyen kadını bul, bana getir. Onun sözleri bana çok tesir etti. Yüreğinde ateş olmasa sözleri bu kadar tesir etmezdi." dedi. Hz. Yusuf kalabalığın arasından sarayına geçti. Yardımcısı huzura çıkıp "Efendim, getirmemi arzu ettiğiniz yaşlı kadın kapıdadır." dedi. Hz. Yusuf: "Ne ihtiyacı varsa giderin, gönlünü hoş edin." diye buyurdu. Yardımcısı ise "Efendim, gizli bir dileği varmış, eğer müsaadeniz olursa size söyleyecekmiş." dedi. Züleyha'ya izin verdiler, Hz. Yusuf'un yanına girdi. Züleyha'nın yüzü Hz. Yusuf'a tanıdık geldi ama kim olduğunu bilemedi ve "Kimsin?" diye sordu. Züleyha ağlayarak "Senin arzundan her şeyini kaybeden yaşlı ve düşkün kişiyim." dedi. Hz. Yusuf, Züleyha'yı tanıdı ve "Ey Züleyha ne hâle düşmüşsün; güneş idin, zevale ermişsin." dedi. Züleyha'nın aklı başından gitti, aklı gelince Hz. Yusuf ile konuşmaya başladı. Hz. Yusuf, güzelliğini ve bunca varlığını nasıl kaybettiğini sordu. O da aşkının derdinden ve ağlamaktan güzelliğini, haberini getirenlere altın-gümüş vererek varlığını kaybedişini anlattı.

Bunlara üzülmeyi ve sadece “Yusuf” derdiyle sarhoş olduğunu söyledi. Hz. Yusuf “Celil olan Allah hakkı için bugün ne isteğin varsa, gizleme, söyle, derdine deva olayım.” dedi. Züleyha ise gençliğini, güzelliğini ve gözlerinin ferinin geri gelmesini diledi. Hz. Yusuf, gözyaşları içinde dua etti. Hak Teâlâ Züleyha’ya gençliğini verdi, yüzündeki kırışıklıkları giderdi. Gözlerini verdi. On sekiz yaşında ve önceki halinden daha güzel bir kız oldu. Hz. Yusuf “Daha başka dileğin var mıdır?” diye sordu. Züleyha da “Sana kavuşmaktan başka dileğim kalmadı.” dedi. Hz. Yusuf bu dileği işitince sustu ve gelecek olan vahyi beklemeye başladı. Rahman’ın elçisi geldi ve Hz. Yusuf’a Rabbimizin emrini bildirdi: Hak Teâlâ, acziyet içinde kendisine yakaran Züleyha’nın duasını kabul ettiğini bildirip onunla nikâh kıyıp evlenmesini Hz. Yusuf’a emretti.

İbrahim aleyhisselamın dini üzerine bir nikâh kıyıldı. Yapılan düğünde halka ikramlarda bulunuldu. Züleyha gözlerine inanamıyordu. Kâh sevincinden gültüyor kâh ağlıyordu. Odasında böyle beklerken Hz. Yusuf çıktı geldi. Onu kollarına aldı. Yüzünü açtı. Sonunda vuslat gerçekleşti. Hz. Yusuf Züleyha’nın mührünün daha önce açılmamış olduğunu görünce şaşırıp, “Goncan niçin açılmadı? Niçin hâlâ bu hazine kilitli?” diye sordu. Züleyha da Kıfir’in iktidarsız olduğunu, ayrıca kendisini düste gördüğü zamandan beri hazinesini onun için sakladığını söyledi. Hz. Yusuf bunları duyunca mutluluğu bir kat daha arttı. Züleyha artık gece gündüz Hz. Yusuf ileydi. Züleyha aşk ile kendini kaybetti, aşk ile memleketini terk etti, aşk ile darlığa düştü, sonunda aşk ile sürura ve vuslata kavuştu. Nihayet aşkta öyle bir noktaya ulaştı ki mecâzî olandan geçip Mevla’nın aşkına ulaştı. Artık gönlünde Hz. Yusuf’un şevki kalmadı.

Züleyha, İlahî aşktan öyle bir haz aldı ki bir gece Hz. Yusuf’un vuslatından kaçarken Hz. Yusuf arkasından çekti ve gömleği arkadan yırtıldı. Züleyha “Bu, bir zamanlar işlediğim günahın karşılığıdır.” dedi. Hz. Yusuf, Züleyha’daki ilahi aşkı ve kulluk arzusunu görünce onun için bir ibadethane yaptırdı. Züleyha o güzel ibadethanede ömrünü taatle geçirdi.

Hz. Yusuf, Mısır’a padişah olduktan sonra her yana bolluk bereket geldi, her tarafta adalet hâkim oldu. Yedi yıl her taraf nimetlerle doldu taşı. Hz. Yusuf: “Herkes çiftçi olsun, her taraf ekilsin.” diye emir buyurdu. Hz. Yusuf büyük bir hisar yaptırdı ve onu tamamen ambar yaptı. Dört tarafına dört kapı koydu ve her bir kapıya bin muhafız koydu.

Bir gece bu bolluk dönemi kapandı. O gece Hz. Cebrail, Hakkın emriyle yerdeki bereketi kaldırdı, açlık ve kuraklık getirdi. O anda karnı acıkmamış kimse kalmadı. Melik Reyyan, o gece, açlığının acısından feryat etti. Askerler doymak bilmedi. Padişahın mutfağı kaç kere boşaldı. Bu vaziyet Hz. Yusuf'u davet edene kadar devam etti. Melik Reyyan doymak bilmeyen açlığını Hz. Yusuf'a anlattı. Hz. Yusuf, elini melik Reyyan'ın göğsüne koydu. Melik Reyyan imana geldi. İman edince açlığı gitti. Hz. Yusuf: "Dünya sapıklıkla doldu. Bu açlık onun neticesidir. Kul, nefsinin halini değiştirmeseydi Kadir Mevlam lütfunu değiştirmezdi." dedi. Nice açlık senesi geçti, nice hür kimseler köle oldu, taç sahibi nice sultan bir parça ekmeğe muhtaç oldu. Padişahların bile ekini kalmadı, herkes Hz. Yusuf'a gelip ona müşteri oldu.

İbni Abbas'tan rivayet edilir ki o yıllar öyle büyük sıkıntılar oldu ki su kalmadı. Bulutlar ağlamayınca güller gülemedi. Rüzgâr esmedi, esince de kavurucu sam yeli esti.

Her taraftan Hz. Yusuf'a gelip adeta canları için hayat alırlardı. Hz. Yusuf ise herkese paralarına karşılık olarak eksiksiz buğday verirdi. Herkes ondan faydalandığı için Celil olan Rabbimiz ona Halil İbrahim bereketi verdi. Mısır halkı ilk sene para verdiler, buğday aldılar. İkinci sene keçilerini verdiler, buğday aldılar. Üçüncü yıl ne kadar davaları varsa verip buğday aldılar. Dördüncü sene zenginler kapısındaki köleyi verdi, buğday aldı. Beşinci sene bütün mülklerini verip buğday aldılar. Altıncı sene buğday almak için evlatlarını köle olarak verdiler. Yedinci sene buğday karşılığında kendileri köle oldular. Mısır'ın bütün malı ve ahalisi devletin oldu. Bunlar hakkında Hz. Yusuf, Melik Reyyan'a görüşünü sordu. O da "Mısır'ın asıl idarecisi sensin. Dilediğin gibi hareket edersin." deyince Hz. Yusuf bütün Mısır halkını azat edip mallarını da geri verdi. Karşılığında sapıklığı bırakıp Hak dine inanmalarını şart koştu. Genç yaşlı bütün Mısır halkı iman ile hidayet buldu. Putlar kırıldı, her taraf mescit oldu.

Pend: Eğer sen de İslam şeriatına sarılırsan o padişah seni gam gününde mutlu kılar, sana varlık verip seni azat eder.

Bazıları der ki son sene hiç mahsul kalmadı ve insanların gücü tükendi. O zaman her kim ki açlığını Hz. Yusuf'a arz etse o, cemalini onlara gösterir, kimsede açlık kalmaz idi. O gül yüzden öyle haz alırlardı ki gözleri sayesinde karnları doyardı.

Züleyha matlubuna erişince Hz. Yusuf'un visaline kavuşma sırası Hz. Yakub'a geldi. Hüzünler içindeki Hz. Yakub, oğluna hasret yaşarken Mısır'dan bir kervan geldi ve kervandakiler Mısır Azizinin izzetini, bütün âleme olan yardımlarını anlattılar. Anlatılanları dinleyen Hz. Yakub "Bu, enbiya alametidir. Bu cömertlik, evliya kerametidir. Keşke o yiğit kişiye ben de ulaşsam da dertli haberlerimi ona bildirsem. Aceba Yusuf da onun hizmetinde midir?" diye düşündüğü sırada çocukları gelerek "Baba, bu kıtlık belimizi büktü, geçimimiz çok darlaştı." dediler. Hz. Yakub da "Bana haber geldi ki Mısır'da bir Aziz varmış, kim varsa ona yardım edermiş. Siz de mallarınızı toplayın ve ona durumunuzu arz edin." dedi. Çocukları: "Bizde yeterince mal yok." dediler. Hz. Yakub "Siz de nesebinizi söyleyin, nesebinizi nimete vesile kılın." dedi. Çocukları "Nesebimize hürmet etmezse ne yapalım?" diye sordular. Hz. Yakub da "Açlık sebebiyle acı çekiyoruz, deyin." dedi. Hz. Yakub'un oğulları, babalarının bu görüşü üzerine Mısır'a gittiler.

Mısır'a gelen her kişi Hz. Yusuf'a arz olunurdu. Kardeşleri Mısır'a gelince Hz. Yusuf onları bildi. Sarayına davet edip üç gün boyunca çeşit çeşit nimetlerle bezeli sofralarda onları yedirip içirdi. Sonra şahın (Yusuf'un) huzuruna çıktılar. Gördüler ki her kapıda muhafızlar var, izin verilmeden kimse içeri giremiyor. Hz. Yusuf'un her bir yanında yalın kılıç askerlerini, maiyetini gördüler. Heybeti karşısında şaşkınlıkla. İzin ile huzura çıkınca selam verip neseplerini arz ettiler. Hz. Yusuf onlara heybet ile nazar edip: "Siz de enbiya nesebi yok, hile ve riya eseri var. Mısır'da fitne fesat çıkaracak casuslara benziyorsunuz. Hem ayrıca İran Şahının veya Rum Kayserinin buğday için Mısır'a saldırmasına da şaşılmaz. Siz ya casusunuz ya da hırsız, ben sizin doğru söyleyip söylemediğinizi sezemiyorum." dedi. Kardeşleri ağlayarak "Ey şah, bizi töhmet altında bırakma, bize zulmetme, biz Yakub'un oğullarıyız. Karışıklık çıkaran kişilerden değiliz. Bu töhmet ile bizi hapsedme. Babamızın kerametini, hüznü halini bir bilsen bizi hayırla yâd edip muradımızı verirdin." dediler. Hz. Yusuf "Siz babanıza cefa etmeseniz o niçin mahzun olsun ki?" dedi. Kardeşleri "Hâşâ, babamız eza ve cefayı bizden görmüyor. Onun bir oğlu vardı, ölmüştü, ona ağlamaktan gözleri kör oldu. Şimdi korkarız ki sen bizi ondan uzaklaştırırsan canna da bir şey olur." dediler.

Devir, ezelden beri hep aynı devirdir. Zorbalar kendi cefalarını hiç bilmezler. Eğer her zulmeden kendi zulmünü yâd etseydi bütün âlem adaletle dolardı. Hz. Yusuf: "Peki sizden birisi niçin yaşlı babanızın yanında kalmadı?" diye sordu. Kardeşleri: "Bir kardeşimiz babamızın yanındadır, onun hizmetini görmektedir."

dediler. Hz. Yusuf: “Sözlerinizin doğruluğunu test edebilmem gerekir. Bu sebeple içinizden birisi geri dönmeyip burada kalsın. Bahsettiğiniz diğer kardeşinizi de bir sonraki gelişinizde mutlaka yanınızda getiriniz. Eğer diğer kardeşinizi de getirmezseniz benden size buğday yok.” dedi. Kardeşleri Yehuda’yı orada bıraktılar. Hz. Yusuf, kardeşlerinden aldığı malları da gizlice yüklerinin içine koydurmuştu.

Kardeşleri babalarının yanına gelince başlarından geçenleri anlattılar ve bir sonraki gidiş için Bünyamin’i istediler. Hz. Yakub: “Ben size nasıl güveneyim, vaktiyle bunun kardeşini de size vermemiş miydim?” dedi. Kardeşleri yüklerini açınca verdikleri malları da yükleri içinde bulup çok sevindiler. Babalarına “Aziz sana hürmet etmiş, Bünyamin’i de bizimle gönder, biz onu korumakta emin kimseleriz. Umulur ki Aziz daha çok nimet verir.” dediler. Hz. Yakub, onu geri getireceklerine dair oğullarına yemin ettirdi ve onlara şu nasihatte bulundu: “Mısır’ın kapısına varınca şehre hep birlikte girmeyin. Nazarlardan emin olmak için ayrı ayrı girin. Çünkü haset yayı nazar okunu atarsa ona can dayanmaz. Hakka tevekkül edip şehre girin.”

Hz. Yusuf’un kardeşleri, Hz. Yakub’un nasihatleri istikametinde şehre girdiler. Hz. Yusuf’un yanına varıp yine ziyafetine nail oldular. Hz. Yusuf, Bünyamin’e özel bir alaka gösterdi. Onu taht üzerinde oturmaya davet etti. Hz. Yusuf, Bünyamin’in elbisesinde “Yusuf” isminin yazılı olduğunu görünce bu yazının ne olduğunu sordu. Bünyamin de: “Çok güzel bir kardeşim vardı. Onu ovada kurt yedi. Bu yazı onun ismidir. Onu hatırlayınca yüreğim parçalanır, bu yazıya bakıp teselli olurum.” dedi. Hz. Yusuf: “O kardeşini ovada kurt kaparken sen de gördün mü?” diye sordu. Bünyamin de: “Ben görmedim, diğer kardeşlerim haber verdi.” dedi.

Hz. Yusuf kardeşlerine dönüp “Bize haberleriniz geldi. İçinizde öyle güçlü biri varmış ki ağacı çekse kökünden koparırmış.” dedi. Hz. Yusuf’a Rubil’i gösterdiler. Hz. Yusuf: “Yine içinizde öylesi varmış ki aslan bile o yiğidin önünden kaçarmış. Korkmadan aslanın çenesini ayırırmış.” dedi. Herkes Şemun’a baktı. Hz. Yusuf: “İçinizde öyle birisi varmış ki öfke anında bir bağırsa herkesin korkudan aklı başından gidermiş.” deyince Hz. Yusuf’a Yehuda’yı gösterdiler. Hz. Yusuf “Bütün bunlar gerçek ise o kardeşiniz sizinle birlikteyken onu kurdun yemesi imkânsızdır.” dedi. Kardeşlerinin hiçbirisi cevap veremeyip sustu.

Ziyafete geçildi. Her iki kişiye bir tabak düştüğü için kardeşler yemekleri ikişer ikişer yiyordu. Bünyamin tek kalınca “Ah, şimdi benim de kardeşim burada

olsa idi beraber yemek yerdik.” dedi. Bu söz Hz. Yusuf’a çok tesir etti ve “Senin kardeşin ben olayım.” diyerek onu kendi sofrasına davet etti. Bünyamin, Hz. Yusuf’un elini görünce yine “ah” çekti. Hz. Yusuf sebebini sorunca Bünyamin “Kardeşimin eline benzettim.” dedi. Şahın neresine baksa kardeşi zannediyordu. Bunun üzerin Hz. Yusuf “Üzülme Bünyamin, gerçekten de yitirdiğin kardeşin benim. Fakat bu sırrı sakın açığa çıkarma. Çünkü Sübhan’ın emri böyledir.” dedi. Birlikteliklerinin devamı için bir hileye başvurmaya karar verdiler.

Her birinin tahılları yüklendi. Hz. Yusuf, kardeşinin yüküne padişahın kabını koydurdu. Hepsi mutlu bir şekilde dönerken arkalarından “Bizi kandırdınız, hükümdarın kabını çaldınız.” diye bağırarak kabileyi durdurdular. Hepsi birden: “Allah korusun, bizde hükümdarın kabı ne gezer? Biz buraya zahire almak için geldik, fesat çıkarmak için değil, kabı biz çalmadık.” dediler. Hz. Yusuf: “Eğer yalan söylüyorsanız ve kap sizden çıkarsa bunun cezası sizde nedir?” diye sordu. Kardeşleri de “Hırsızlık yapan kimse mal sahibine köle olur.” dediler. Hz. Yusuf tek tek yüklerini aratmaya başladı, en son Bünyamin’in yükünü açınca kap onun yükünün içinden çıktı. Utançlarından yüzleri yere indi. Bünyamin’in başına üşüşüp “Ey hırsız kardeşi hırsız, niçin böyle yaptın?” diye onu azarlamaya başladılar. Bünyamin: “Öfke ile üzerime gelmeyin. Kabı yüküme o şah sakladı. Bilmiyorum ki ne ile imtihan ediyor. Galiba sizin hakkınızda bazı düşünceleri var ve bu sebeple böyle bir hileye başvurdu.” diyerek kardeşlerini bir parça yatıştırdı.

Kardeşleri Hz. Yusuf’un yanına gittiler, izin alıp huzuruna çıktılar. Hz. Yusuf: “Ben sizi görünce bunlar hırsız demiştim, sözüm doğru çıktı.” dedi. Kardeşleri “Bünyamin hırsız ise onun kardeşi de hırsız idi. Bir hırsız uğruna bize eğri bakma.” dediler. Hz. Yusuf bu söze sabretti. İçinden “Asıl şerir olan sizsiniz. Alim olan Allah biliyor.” dedi.

Sonra has elemanlarından birine “Git, o bulunan tasta bunların haberini öğren.” dedi. O tasa vurulunca tas çınladı ve o has eleman da tasın söylediklerini dinledi. Tasa vurduktan sonra tas şunları söyledi: “Sözümü dinleyin ki sözüm doğrudur, bu kişiler geçmişten beri hırsızdır. Hür iken bir yetimi çaldılar ve babası Seyyid iken onu horladılar.” Hz. Yusuf “Tasa tekrar sor bakalım bunlar hakkında başka neler diyor?” dedi. Tas şunları söyledi: “Bunların dış görünüşüne bakmayın. Bunlar yalancı imişler. Sana kardeşimizi kurt yedi dediler fakat kardeşleri sağ imiş ve babalarından uzak imiş. O yaşlı adamı hasta eden, gönlünü kıran bunlarmış.” Tas gerçekleri haber verdikçe bunlar tas tas zehir içmeye başladı. Hz. Yusuf’a

yalvararak: “Kerem et, sırrımızı açığa çıkarma. Ne kadar hata yapmışsak da Yakuboğullarını rezil rüsvay etme. Kerem et, o yaşlı babamızı da daha fazla üzüntülere gark etme. Bünyamin yerine içimizden bir başkasını köle edin.” dediler. Hz. Yusuf bu teklifi kabul etmedi, “Resulün yolu bu mudur ki ben bir başkasını rehin alayım?” dedi.

Bunun üzerine Yehuda çok öfkeleni. Öfkesinden tüyleri diken diken oldu, rengi kıpkızıl oldu. Hz. Yusuf onun öfkeyle birçok kişiye zarar verebileceğini tahmin edip hemen oğluna “Oğlum şu amcaya git ve elini onun göğsüne sür.” dedi. Oğlu, amcasının göğsüne elini sürünce amcası yatıştı. Yehuda’nın gönlünü bir şüphe kapladı, Yehuda “Acaba bu çocuk Hz. Yakub’un soyundan mı, acaba bu şah Hz. Yakub’un oğullarından mı?” diye düşünmeye başladı. Diğer kardeşleri de ricadan ümitlerini kestiler ve Bünyamin, Hz. Yusuf’a köle oldu.

Kenan’a dönmeye başladılar. Şemun “Benim babamın yanına gidecek yüzüm yok. Ben burada kalıyorum. Babamdan izin çıkana kadar gelmem. Ya babam izin verir gelirim ya da emri Hak gelir, Mısır’ı harap ederiz. Siz varın babama haber verin. Oğlum hırsızlık etti, deyin. Zahir olan, görünen, aynen böyledir, biz gaybı bilmeyiz, deyin. Bizim sözüme inanmazsa eğer, en çok güvendiği kişiyi Mısır’a göndersin ve oğlunun ne yaptığını ondan öğrensin. Bu seferde bizimle olanlara da sorarsa bu işin böyle olduğunu görür.” dedi.

Kardeşleri Kenan’a geldiler, Beytü’l Ahzan’da oturan Hz. Yakub’un yanına vardılar. Başlarından geçen macerayı anlattılar. Hz. Yakub oğullarına “Bu, geçmişteki hikâyenin aynısı, nefsi emmâreniz yaptıklarınızı size süslü göstermiş.” dedi ve onlardan yüz çevirerek Rabbine yöneldi. Ondan sabrı cemil ve her iki canpâresine de kavuşmayı diledi. Esefle Yusuf’unu andı. Hz. Yusuf için o kadar ağlamıştı ki gözleri görmez olmuştu. Bir kimse yârinden ayrı düşerse ona körlük en iyi göz ilacı olur. Çünkü zaten can gözü hep yârini görür, ten gözü âmâ olduğu için ağyarı görme sıkıntısından da kurtulur.

Bir rivayete göre bir gün oğulları Hz. Yakub’a gelerek: “Artık Yusuf’u anmayı bırak. Nazik bedenini hasta etme, senin bu dertten helak olmandan korkarız.” dediler. Hz. Yakub, oğullarından yüz çevirerek “Benim kimseye ihtiyacım yok, münacatım sadece Hakkadır. Üzüntümü de ancak ona şikâyet ederim. Sizin yalanlarınızdan usandım, ben sadece onun rahmetini umuyorum.” diye onlara cevap verdi.

Bir gün Hz. Yakub, Azrail aleyhisselam ile karşılaştı. Ona Hz. Yusuf'un hayatta olup olmadığını sordu. Azrail aleyhisselam, "Yusuf'un canını almadığını, onun şu anda sağ olduğunu" bildirdi. Bunun üzerine Hz. Yakub Cenab-ı Hakk'a olan yakarışını artırdı. Dua ve inleyişleri sonunda Hak Teâlâ Hz. Cebrail'i, Hz. Yakub'a gönderdi ve ona Hz. Yusuf'un müjdesini verdi. Bu müjde mukabilinde Hz. Yakub nice kurbanlar kesti, fakir ve miskinleri doyurdu. Sonra da oğullarına "Mısır'a gidin, orada Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın, onları bulup hasretimi dindiriniz. Rahmanın lütfundan ümidinizi kesmeyin ki onun rahmetine erişebilirsiniz." dedi.

Hz. Yakub, oğullarına "İzhebu (Gidin), Yusuf'u ve onun kardeşini iyice araştırın." deyince oğulları "Yusuf ölmüştür, ölmüş olanı kim bulabilir fakat kardeşi Mısır şehri içindedir. Sen bize yardım edersen, umarız ki şah senin hürmetine kardeşimizi bize verir." dediler. Hz. Yakub da şaha bir mektup yazdı. Mektuba besmele ile başladı. Şaha dua etti. Ataları Hz. İbrahim ve Hz. İshak gibi kendisinin başına da pek çok belanın geldiğini yazdı. Mektubuna şöyle devam etti: "Şimdi benim ciğerparem sizde hapismiş. Ben Yusufumu onda görür, Yusufumun kokusunu ondan alırdım. O da gidince büsbütün avare kaldım. Şunu doğru söylüyorum ki benden hırsız bir evlat gelmez. Zulmetme ki yarın mahşer günü zulmün sana zulümât olur."

Oğulları bu mektubu alıp şaha gittiler. Kendi perişan hallerini arz ettikten sonra babalarının mektubunu verdiler. Mektubu okuyunca Hz. Yusuf'un gözleri yaşla doldu ve kardeşlerine "Siz cahil kimseler iken Yusuf'a ve kardeşine ne yaptığınızı biliyor musunuz?" dedi. Kardeşleri bu sözleri işitince şaşırıp "Yoksa sen Yusuf musun?" dediler. Hz. Yusuf: "Evet ben Yusufum, bu da kardeşim. Çok bela gördü bu başım, sonunda Hak Teâlâ bize yardım etti, bize çok nimetler ikram etti. Her kim sabra ve takvaya yapışsın Celil olan Allah onun emeğini zayi etmez." dedi. Kardeşleri "Bunca ikramı sana Huda, keremiyle ihsan etmiş. Takdiri değiştirmek için biz güya tedbir aldık. Fakat sonunda Hak seni mükemmel etti ve cümlemize üstün kıldı." dediler. Hz. Yusuf onları şu söz ile mutlu etti: "Bugün sizi kınamam, size sıkıntı vermem. Rabbinden dilerim ki o da lütfuyla sizi bu zilletten kurtarsın."

Hikâye: Anlatılır ki önceki devirlerde beş yüz yıl ibadet eden bir kişi kıyamet günü Hakkın huzuruna varınca Hak Teâlâ ona, "Amelinin karşılığını mı vereyim, lütfumla mı muamele edeyim?" diye soracak. O ise ameline güvenip amelinin karşılığını görmek isteyecek. Beş yüz yıllık ibadeti bir kefeye konacak. Kendisine verilen bir tek göz nimetinin bile şükürünü ifaya yetmeyecek. O kişi Rabbinin fazlı

karşısında amelinin azlığını itiraf edecek ve Hak Teâlâ onu lütfuyla cennetine koyacak. Şükür edebildiğimize bile şükretmemiz gerekir. Şükredenin bile aczi sonsuzdur.

Hız. Yusuf kardeşlerine ziyafet çektikten sonra “Babama gömleğimi ulaştırın. Onu yüzüne örtünce tekrar gözüne fer gelsin. Ailelerinizi, hayvanlarınızı, her şeyinizi toplayıp Mısır’a gelin, buradaki nimetlerden istifade edin.” dedi. O sene Hız. Yakub’un ailesi yetmiş kişiye ulaşmıştı. Hız. Yusuf, gömleğini, babasına ulaştırması için Yehuda’ya verdi. Kanlı gömleği o getirmişti, onun özrü olmak üzere bu sefer de gömleği Yehuda getiriyordu.

Bir seher vakti Hız. Yakub, “Bana Yusuf’un kokusundan hoş bir koku geliyor.” dedi. Müjdeli haber henüz yola düşmeden rüzgâr gömleğin kokusunu Hız. Yakub’a ulaştırdı. Bu koku Beşir’in(müjdecinin) gelişinin müjdecisi oldu. Hız. Yakub’un hissettiği kokuyu hissedemeyenler onu anlayamadılar. Fakat ansızın gömlek ile Beşir (müjdecî) geliverdi. Hız. Yakub gömleği yüzüne sürünce gözleri açıldı. Yehuda bu hâli görünce “Baba sana müjdeler olsun. Artık ayrılık ve hasretlerin sonu geldi. Mısır’da herkese ikramda bulunan, bizi nimetlere gark eden sultan meğer Yusuf imiş.” dedi. Hız. Yakub şükretti. Sonra diğer oğulları da geldi, onlar da “Baba, bizi affeyle, bağışlanmamız için Rabbimize niyaz eyle.” dediler. Hız. Yakub da şükretmek için namaz kıldı ve oğullarının affi için dua etti.

Sonra Kenan’da neleri varsa hepsini alıp Mısır’a göç ettiler. Mısır’a yaklaştıklarının haberi gelince Melik Reyyan ve Hız. Yusuf, üç yüz bin atlı askerle ve muazzam bir orduyla Hız. Yakub’u karşılamaya çıktı. Hız. Yakub, Mısır askerlerinin sel gibi kendisini karşılamaya geldiğini görünce Rabbini tesbih etti. Bu kadar askeri görünce şaşırđı. Hız. Cebrail de onunla birlikte idi ve yerle gök arasının meleklerle dolu olduğunu haberini verdi. Bütün melekler baba oğul ayrı kaldıkları için ağlaşırđı ve bugün kavuşacakları için sevinç içindeydiler.

Hız. Yakub, Hız. Cebrail’e “Yusuf’um hani?” diye sordu. O da “Üzerinde beyaz bulut olan Yusuf’tur.” dedi. Hız. Yakub kendini kaybedip gölge gibi kendini yere attı. Hız. Cebrail, Hız. Yusuf’a “Baban senin için atından indi, eğer sen de Allah’ın rahmetine kavuşmayı istiyorsan atından in.” dedi. Hız. Yusuf da atından indi. Hız. Yusuf ile Hız. Yakub birbirine kavuşular. Birbirlerine sarılıp ağlaştılar. Bu hâli gören insanların ve meleklerin sevinç çığlıklarından, tekbir seslerinden dünya titredi. Bu konuda gerçeği bilmeyen birisi Hız. Yusuf’un attan inmediğini söyleyerek Hız. Yusuf’a iftara attı.

Buluşup görüştüktan, bir müddet konuştuktan sonra Hz. Yusuf onları ziyafete davet etti. Cennet bahçesi gibi güzel bir yere vardılar. Çeşit çeşit yemekler yedikten sonra şehre geldiler. Hürmet ile saraya girdiler ve Hz. Yusuf'un önünde hepsi secde ettiler. Secde dediğimiz şey hürmetle biraz eğilmektir ve o zaman şahların önünde bu hürmeti göstermek âdet idi. İşte o zaman Hz. Yusuf, babasına, "İşte çocukken gördüğüm rüyanın tabiri bu idi. Rabbinden bana çok rahmet erdi, kardeşlerim de katma muhabbetle geldiler." dedi.

Bu dönen felek kimin gönlünün muradını vermiş ki?.. Bir iki gün onu mutlu etse sonra hanesini harap eder. Hz. Yusuf, Hz. Yakub'a kavuştuktan sonra nice yıllar geçmişti ki sonunda Hz. Yakub, başını ecel yastığına koydu. Evlatlarını yanına davet etti. Çocuklarına "Ben bu gam yerinden rahathığın olduğu âleme gideceğim. Hak Teâlâ size bu seçkin dini verdi. O yüce dini her an yaşayın. Eceliniz gelince canınızı Müslüman olarak teslim edin. Size iyilik edene kötülükte bulunmayın. İnsanlığı bilen kişi iyiliğin karşılığının iyilik olduğunu bilir. Birisinde bir kötülük görürseniz onu herkesten gizleyin. Asla zalime yardımcı olmayın, zalimlerle birlikte de oturmayın." diyerek nasihat ettikten sonra selamet yurduna göç etti.

Hz. Yakub'un bütün ailesi Hak din üzere kaldılar. Ona kavuştuğundan beri mutlu olan Hz. Yusuf babasının ölümüyle hüznü gark oldu. Hz. Yusuf bir gece yalnız olarak mihraba girip Mevla'ya kulluk ederken gözüne gafletten uzak bir uyku geldi ve gayb âlemini seyretmeye başladı. Annesi ve babasını ayın on dördü gibi parlak yüzleriyle, birden karşısında gördü. Onlar Hz. Yusuf'a "Oğlum, can kuşuna bu ten nasıl bağ olur. Onu tenden kurtarıp ruhlar âlemine uçur. Biz burada sana kavuşmaya hasretiz. Sen de cennet kuşusun, sen de yuvana gel." dediler.

Uyanınca Hz. Yusuf'un gönlü zevk ile doldu. Gördüğü rüyayı Züleyha'ya anlatınca Züleyha'nın gönlü gamla doldu. Hz. Yusuf'un sevinci, Züleyha'nın da kederi arttı. Hz. Yusuf Mevlaya "Benim her iki âlemde dostum ve yardımcım sensin. Beni bu gamlar ülkesinde tutma. Canımı rahmetine gark et, beni sâlihler zümresine ilhak et." diye dua etti. Peygamberin bu duasının çabuk kabul olacağını anlayan Züleyha da ellerini yüce dergâha açıp "Benim bu canımı Yusuf'tan uzak etme. Benim canımı Yusuf'tan önce al ki canımı Yusuf'suz bulmayayım, bu cihanı Yusuf'suz görmeyeyim." diye dua etti.

Lakin cihannın güneşi yolculuğa çıkmadan parlak ay gezintiye çıkamadı. Hz. Yusuf, bir gün atının üzengisine ayağının birini koydu. Hz. Cebrail: "Ey Yusuf gecikme, ecelin âmânı yok, diğer ayağını bu üzengiye koymana zamanın yok. Bütün

emellerinin dizginini çek ve bütün işlerin kederinden kurtul” dedi. Bu müjde Hz. Yusuf’a gelince çok sevindi. Derhal yerine adaletle hükmedecek temiz birisini atadı. Vedalaşmak için Züleyha’yı çağırttı. Fakat yanndakiler “O, üzüntüden iyice zayıflamıştır. Kederden yüreği kanla dolmuştur. Onun bu musibete canı dayanamaz, onu kendi haline bırakalım. Bu üzüntü onun kalbinde kıyamete kadar durur. Derdini veren Allah ona dermanını da verir. Göz görmeyince gönül katlanır.” dediler. Hz. Yusuf ayaklarını ecelin üzengisine bastı. Hz. Cebrail cennetten Hz. Yusuf’a güzel bir elma getirdi. O meyvenin canları çeken öyle güzel bir kokusu varmış ki Hz. Yusuf onu koklayınca hemencecik can vererek bu fani dünyayla olan alakasını kesti.

Bu musibet üzerine feryat u figan kopunca Züleyha ne olduğunu sordu. Hz. Yusuf’un rahmete gark olduğunu, cennete gittiğini söylediler. Bunu duyan Züleyha üç gün üç gece baygın yattı. Dördüncü gün kendine gelip hizmetçilere Hz. Yusuf’u sordu. Ne cesedini ne de tabutunu göremedi. Etrafindakiler “Onu isteyerek sıkıntı çekme; çünkü o hazine, toprağa gömüldü.” dediler. Züleyha ah u zarla yakasını yırttı. Yandıkça yandı, sanki tepesinden duman çıkıyordu. Göğsünü yumrukluyordu. Tırnağı ile elini yüzünü yolup güzelliğine zarar verdi. Gözyaşlarını sel gibi akıtıp “Yusuf” için ağıtlar yaktı. Hz. Yusuf’a kavuşma arzusuyla onun mezarına gitti. Hz. Yusuf’un kabrinin üzerine düştü. Bu musibet, canna kast etti. Zira âşıkların yoluydu bu. Âşıkların bu cömertliğini gör ki vücudunu aşka bağışlar. Sevdğine kavuşmak istediği için canının derdine düşmez. Züleyha da onsuz olmaya razı olmadığı için cansız olmaya razı oldu.

Bunu işiten kişi “Rabbimiz ondan razı ol.” diyerek o cana dua eder. Her türlü noksanlıktan münezzeh olan Huda’ya şükürler olsun ki biz de bu nazmı sona erdirdik.

1.3. Kemalpaşazade’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi

1.3.1. Kemalpaşazade’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi Hakkında Bilgi

Kemalpaşazade, ilmi derinliğinin yanı sıra aynı zamanda iyi bir şairdir. Yusuf u Züleyha mesnevisi, Kemalpaşazade’nin Türkçe eserleri arasında önemli bir yere sahiptir. Aruzun mefâilün/mefâilün/feûlün vezniyle yazılan bu eser, Kemalpaşazade’nin ifadesiyle 7777 beyittir.⁷ Mustafa Demirel 1979 yılındaki doktora çalışmasında eserin tenkitli metnini hazırlamıştır. Söz konusu metinde

⁷ Eserin son beyti şudur: “Bu dürc-i nazm içinde derç olan dür / Yidi bin yidi yüz yitmiş yididir” (Demirel, 1979, s. 742).

toplam 7729 beyit vardır.⁸ Eserin çeşitli yerlerine serpiştirilmiş ve çoğu Züleyha'nın ağzından yazılmış toplam 23 gazel esere canlılık katmıştır. Eserin başındaki tevhit, münacaat, naat, dört halifeye övgü, padişaha (II. Beyazıt'a) övgü, sebab-i telif gibi bölümler toplamda 1044 beyitlik yer tutmuştur (Demirel, 1983, ss. 11-13; Demirel, 1979, ss. 1-107).

Kemalpaşazade'nin Yusuf u Züleyha mesnevisini M.A. Yekta Saraç'ın neşre hazırladığı bilgisi 2002 tarihli Diyanet İslam Ansiklopedisinde verilse de (Turan, Çelebi, Saraç, Özen, 2002, s. 245) henüz böyle bir kitap neşredilmemiştir. Biz bu çalışmamızda, Mustafa Demirel'in altı nüsha üzerinde çalışarak hazırladığı doktora tezini esas aldık. İki ciltten oluşan tezin, metin kısmı olan ikinci cildini çalışmamızda kullandık. Eserin kapsamlı özetini de bu tenkitli metni esas alarak çıkardık. Mustafa Demirel'in Kemalpaşazade'nin Yusuf u Züleyha'sından seçtiği 2148 beyit, 1983 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Kemalpaşazade'nin Yusuf u Züleyha'sı üzerine söz söyleyen pek çok araştırmacının, eserin tamamının %28'ine dahi ulaşmayan seçme beyitlerin yer aldığı söz konusu bu yayına müracaatla yetindiğine üzülerək şahit olduk. Böylesine önemli bir mesnevinin, yayımlanmamış doktora çalışması olarak kalmayıp en kısa zamanda neşredilmesi, en büyük temennimizdir.

Kemalpaşazade, eserinin sebab-i telif bölümünde, kişinin bu cihanda bir eser bırakması gerektiğini, kendisi ölse bile eserinin yaşamaya devam edip adını yaşatacağını, zaman eskise bile taze kalacak bir eserle insanlara faydalı olmak gerektiğini ifade ederek eserin yazılış sebebini açıklamıştır. Kemalpaşazade bu mesnevi ile aşkın yüceliğini anlatmaya gayret ettiğini ifade ederek "Hakiki aşk yolunda yol alamasan bile mecazî aşktan gafil olma." diyerek şöyle bir hikâye anlatır: Bir şeyhin kerametini gören birisi ona candan mürid olmak istemiş. Şeyh ona, önce aşk ile tanışmasını öğütlemiş, aşksız bu yola girenin yolda kalacağını söylemiş.

Kemalpaşazade bu kıssanın gerçek bir olaya dayandığı için değerli olduğunu ve en güzel şekilde nazmedilmesi gerektiğini de şu şekilde ifade eder: Hak Teâlâ bu kıssaya "Ahsen" dediği için bu kıssa, kıssaların en güzelidir ve en güzel şekilde

⁸ İsmail Ünver, şairin bildirdiği beyit sayısı ile eldeki nüshaların beyit sayısının her zaman aynı olmamasının sebebini şu şekilde açıklamaktadır: "Bu durum, şairin beyit sayısını yuvarlayarak vermesinden ya da müstensihlerin ihmalinden kaynaklanır. Öte yandan, esere şairin sonradan eklemeler yapması ve önceden verdiği beyit sayısını değiştirmesi de böyle bir sonuç doğurabilir." (Ünver, 1986, s. 449).

nazmedilmelidir. Zaten inen vahiy bu kıssanın doğruluğunu kesin bir şekilde ortaya koyar. Sözün doğruluğu o sözün süsüdür, yalan söz ne kadar süslense de irfan ehli ondan lezzet almaz, ince yaratılışlı insanlar ona meyletmez.

Kemalpaşazade, Hz. Âdem'in, misal âleminde nesline nazar ettiğini ve Hz. Yusuf'a güzelliğinin üçte ikisini verdiğini anlatan bölümle konuya giriş yapmıştır.

1.3.2. Kemalpaşazade'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Kapsamlı Özeti

Gelmış gelecek mahlukat içinde güzellikte dünyada Hz. Yusuf gibisi yoktur. Hz. Yusuf gibi maşuk ve Zeliha gibi âşık bulunmaz. Zeliha, aşkında sabit idi. Hasret kılıcı göbeğini kesince dadısı ona aşk sütünü içirmiş idi. Genç iken âşık oldu, yaşlanınca da onu elinden bırakmadı. Ben size bunların kıssasını ve kederli maceralarını açıklayayım.

Hak Teâlâ keremiyle Hz. Âdem'i yaratınca misal âleminde⁹ Hz. Âdem'in önüne enbiya evliya, zengin fakir, âlim cahil bütün ümmeti dizildi. Hz. Âdem, Hz. Yusuf'un nurlu yüzünü görünce hayretinden parmağını ısırды, ona hayran kaldı. “Ya Rab bu hangi burcun ayıdır?” diye sorunca ona “Bu, Hz. Yakub'un gül bahçesinin taze gül fidanıdır, Hz. İbrahim'in ovasının ceylanıdır. Sen ona ne layık görürsen onu ver, biz onu kabul edeceğiz.” dedi. Hz. Âdem de “Güzelliğimin üçte ikisi buna bahş olunsun, kalan üçte biri de diğer bütün halka dağıtılsın.” dedi.

Bu cihanda biri gider yerini başka biri alır. Hz. Âdem ölünce onun yerine Hz. Şit oturdu. O gitti, Hz. İdris geldi. Sonra bu nöbeti Hz. Nuh devraldı. Bu böyle devam ede ede sıra Hz. İbrahim'e geldi, o gidince de Hz. İshak geldi. Daha sonra nübevvat tahtına Hz. Yakub oturdu. O da Hz. İbrahim'in şeriatine tabi olup Şam'dan Kenan'a göçtü.

Hz. Yakub'un malları ve davaları sayılamayacak kadar çoktu. On iki oğlunun içinde de en güzeli Hz. Yusuf idi. Hz. Yusuf iki yaşına girince anası öldü ve yetim kaldı. Annesi ölünce Hz. Yakub gözünü ondan hiç ayırmadı. Hz. Yusuf'un İnas adında güzel bir halası vardı. Hz. Yakub onu yanına çağırды, bakması için Hz. Yusuf'u ona verdi. Halası Hz. Yusuf'u sevgiyle bağrına bastı. İnas o kadar

⁹ Misal Alemi: Rüya, düş (Kanar, 2009, s. 2232). Kemalpaşazade zindana giren gençlerin uykuya daldıklarını “misal iklimine girdiler” diyerek ifade etmiştir. Misal iklimi, “rüya” anlamında kullanılmıştır. (Demirel, 1979, s. 674) Kemalpaşazade'den hareketle biz de “misal alemini” “rüya alemi” olarak kabul ediyoruz. Misal kelimesinin “örnek, benzer, masal” anlamları (Kanar, 2009, s. 2232) ile “Eşyanın suretlerinin ve modellerinin bulunduğu âlem” (Cebecioğlu, 2004, s. 439) anlamı da vardır.

şefkatliydi ki dadısı gibi her an Hz. Yusuf'un arkasından gider, gölgesi gibi yanında sürünürdü.

Aylar yıllar bu hâl üzere geçtikten sonra Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a olan meyli artmaya başladı. İnas her gün Hz. Yusuf'u Hz. Yakub'a getirmesine rağmen Hz. Yakub'un şevki bir türlü dinmiyor, Hz. Yusuf'u gördükçe göresi geliyordu. Onu, kız kardeşinden daimi olarak istedi. Onun bu isteği karşısında İnas'ın yüreği yandı. Onu kendinden ayırmamak için nice hileler düşündü, sonunda çareyi babası Hz. İshak'tan kalan bir kemerde buldu. O kemeri hasta kuşansa şifa bulurdu. Anası ölünce kendisine kalmıştı. Bu kemeri gizlice Hz. Yusuf'a kuşattıktan sonra onu Hz. Yakub'a gönderdi. Sonra "Ortalıkta duran kemer çalınmış!" diyerek bağırdı. İsteği üzerine Hz. Yusuf'un üzerinde araştırdılar ve sonunda onu Hz. Yusuf'un belinde buldular. Hikâyeyi nakleden râvinin dediğine göre o zamanki şeraitte, hırsızlık yapan kişi, malını çaldığı kişiye, o kişi ölene kadar, köle olurdu. İşte halası bu hileyle Hz. Yusuf'u tekrar alıp evine götürdü. İnas, Hz. Yusuf'un gül yüzüne baka baka ömrünü tamamladı. O ölünce Hz. Yusuf, annesi ölmüş gibi üzüldü. Hz. Yakub tekrar Hz. Yusuf'a kavuştu.

Mağrib'te kudretli bir hükümdar vardı. Babası ona Taymus adını vermişti. Galibiyet kılıcının dalgaları avucunun içindeydi, doğu denizi elinin altındaydı. Ne malının ve hazinelerinin ne de at ve askerlerinin haddi hesabı vardı. Eğer zekâtını verseydi her bir dilencinin Karun hazineleri kadar hazinesi olurdu. Adalet ve cömertlik yolunu tutmuştu. Bu sebeple cümle âlem emrine amadeydi, kimse sözüne karşı gelmezdi.

Bu dünyada herkesin bir derdi olduğu gibi Taymus'un da derdi vardı. Onun derdi bir evladının olmamasıydı. Bunun için ne kadar yalvarsa da fakiri fukarayı doyursa da bu iş takdir olunmamıştı. Sonunda karısı hamile kaldı ve gül yüzlü bir evlat dünyaya getirdi. Taymus'a gelip bir kızının olduğunu müjdelediler. Taymus buna çok sevindi ve adını Zeliha koydu. Ona bakması için hünerli ve aslı temiz dadılar buldular. Sedef içindeki inci gibi günden güne Zeliha'nın güzelliği arttı. Zeliha beş, yedi, on derken, on dört yaşına ulaştı.

Zeliha, güzellikte öyle bir noktaya ulaştı ki süslenmek için mücevher taksa onun yüzü o mücevherleri aydınlatır ve güzelleştirirdi. Bu güzelliğinin yanında öyle tatlı bir dili vardı ki söze başlasa ölümlü hasta derman bulurdu. Ayrıca pek çok hünerli işte eşi benzeri yoktu. Ömrünün kıymetini iyi bilir, her bir anından binlerce lezzet alırdı. Güzel yüzlü ve tatlı sözlü cariyeleriyle birlikte yaz kış sefa sürerdi.

Yazın yaylada, kışın kışladaydı. Kimi zaman gül bahçesinde gezinerek kimi zaman kubbe altında sohbet ederek, yılın tamamını neşe içinde eğlenerek geçirirdi.

Bir gece Zeliha rahat yatağında yatarken kendini kaybedip uykuya daldı. Gözü uyudu fakat gönlü uyandı. Ten gözünü kapatınca gönül gözü açıldı. Gözüne aydan ve güneşten daha parlak, melekten daha güzel birisi takıldı. Zeliha bu muhteşem sureti görünce gönül harmanına ateş düştü. Gördüğünün hayali, boylu boyunca gönlünde yer etti ve yüreğinde hasret yarası açtı. Zeliha kendisini kaybetti, ciğerindeki kanlar gözyaşıyla dışarı taşıtı. Aşkın hecesini daha çocuk yaşta ezberledi. Aşk mektebindeki ihtiyarlar onun yanında cahil kaldı. Âşık ihtiyarlar, ona hayran kaldı. Aşkın kitabı birkaç harftir ve her bir harf bin kişinin dersidir. Her bir harf göklerden yücedir. Zeliha rüyasındaki surete tutuldu, Leyla iken Mecnun oldu.

Zeliha, eğer bu suretten manaya yol bulabilseydi vuslat ehli olurdu. Kişinin surete bakınca can gözünü açıp onun mana yüzünü görebilmesi ne hoştur. Mana görüntüsüz olmaz. Bu görüntü kadehtir, mana ise içindeki şarap. Senin de can gözünü açman ve her manaya doğru bakman gerekir. Her resimden ressama bir yol vardır. Sen kaşı gözü görüp resim gözetme, bırak resmi, sen gönül ressamını gözle. Dış görünüşü bırak ki o suyla topraktır, manaya bak ki o can ve gönüldür. Can ve gönül manadan etkilenir. Ten gözü görünüşe hayran kalır fakat bu görünüş manadan haber vermeyecek olsa ona nasıl tutulsun ki... Suretten maksat manadır. Ey gönül, sureti bırak da manaya ulaş. Suret, toprak ve sudan olduğu için ne kadar sağlam görünürse de yel olur gider. İnsan, sureti bir iki gün sever, sonra hevesi geçince usanıp bırakır. Mana kadehinin sarhoşu olan ise her an “Allah’ım daha da artır.” der. Şarap kadehinin lezzeti geçer fakat mana lezzeti gönülden asla çıkmaz. İçeceksen bu tatlı şarabı iç ki mahşer gününde bile bunun sarhoşluğu geçmez.

Seher vakti olunca horozlar bağırmaya, bülbüller inlemeye başladı. Zeliha da gece içtiği şaraptan sarhoş olmuş bir vaziyette uyandı. Yardımcıları yanına geldi. Kimi yüzündeki teri, gülsuyuyla sildi; kimi elini, kimi ayağını ovdu. Zeliha, gülerken örtüsünü açtı fakat gül yüzlü yârini göremeyince bülbül gibi inlemeye başladı. Gördüğünün rüya olduğunu anlayınca gönlü hüznle doldu. Eliyle yakasını yırtmak istedi fakat halktan utanıp böyle yapmadı. Zeliha, cariyeleriyle yine zevk u sefa etti, kimseye ne olduğunu söylemedi. Onlarla tatlı tatlı sohbet ederken bağrını hasret ateşi yakıyordu. Dışı gülerken içi kan ağlıyordu. Dışa belli etmese de sabahtan akşama kadar hüznü hiç gitmedi. Gece olup da hizmetçilerinden ayrılınca gönlündeki dert ile

yalnız kaldı, coşkusu iyice arttı. Çünkü aşğın arkadaşı ve sırdaşı gecelerdir. Âşıkların derdi ve ıstırabı geceleyin artar.

Zeliha, geceleyin yârine “Bana, seni nerede bulacağımı bildir.” demeye, ona yalvarıp yakarmaya başladı. Zeliha “Kimse benim gibi elinin ulaşamayacağı yâre tutulmasın.” diyerek gazel okudu, sabaha kadar gözyaşları akıttı. Kanlı gözlerini insanlara göstermemek için onu gözyaşıyla yıkadı. Günleri böyle sıkıntıyla geçmeye başladı.

Aşk yayı âşığa bir kere ok atmışsa, bu oka siper yapmak mümkün olmadığı gibi onu ciğerde tutmak da mümkün değildir. Âşık ne kadar saklamaya çalışırsa çalışsın onun izi belli olur, ne kadar hile yaparsa yapsın yüzünün sarılığı aşkına şahit olur. Aşk ehli sırrını ne kadar saklasa da sonunda yakarışı onu ele verir. Zeliha da âşık olmadan önce uykudaydı, âşık olup uyanınca dünyanın kaç bucak olduğunu gördü. Ne yemek yiyordu ne su içiyordu; derdiyle ve gözyaşıyla arkadaş olmuştu. Her ne kadar bükük başını gizlese de gözyaşını gizleyemiyordu. Gözyaşları sırrını halka gammazlıyordu. Her ne zaman dert ile “ah” edecek olsa kebab gibi yanmış olan ciğerinden kokular gelirdi. Onu görenler benzinin sarılığından içinde ateş olduğunu anlardı. Cariyeleri onun bu halini görünce türlü türlü şeyler söylemeye başladılar. Kimisi nazar değmiştir, dedi. Kimisi “Bu, cinler periler işidir.” derken kimisi “Buna sihir yapmışlar.” dedi. Kimisi ise “Bu kesinlikle aşkın eseridir. Aşk kişinin başında ateş yakar, bu sebeple benzini sarartır. Lakin bu kimseyi görmedi, olsa olsa uykuda âşık olmuştur.” dedi.

Zeliha'nın tecrübeli bir dadısı vardı. Zeliha'yı canı gibi sever, onu imanı gibi korurdu. Ona “Sana böyle ne oldu? Yemeden içmeden kesildin, rengin soldu, bakışların dalgınlıktı. Bana bu üzüntünün sebebini bildir ki çaresini bulalım. Yüreğinin yarasını saralım.” dedi. Zeliha ağlayarak şöyle cevap verdi: “Gönül derdini ve hikâyesini sana nasıl anlatayım? Bütün denizler mürekkep, bütün bitkiler kalem ve gökler de tomar tomar kâğıt olsa, bütün melekler, cinler ve insanlar da kâtip olsa bunun binde biri bile yazılmadan kalır. Bana olanları anlattırıp da yüreğimin yarasını tazeleme.” Dadısı yüreğinde aşk yarası olduğunu anladı. Zeliha'ya yalvararak şöyle dedi: “Senin gönlüne giren ay yüzünü bana anlat. Kimin tuzağına düştün, kimin ateşine yandın, hangi avcı avladı seni, hangi bahçenin bülbülü oldun? Bunları bana söyle ki o kim olursa olsun onu hileyle sana meftun edeyim. Huda hakkı için bana sırrını söyle, sırrını bir başkasına başımı versem de demem.

Eğer bu sırrını gizleyip bana söylemezsen benden ne kadar süt emdinse haram olsun.”

Bu sözler üzerine Zeliha çaresizce gizli sırrını gözlerinden kanlı yaşlar dökerek dadısına söyledi: “Uykumun içinde bir peri yüzlü gördüm. Gül iken beni bülbül eden odur. Uyurken bulduğum bu hazineyi uyanınca kaybettim. Ne adımı işittim ne aslını bilirim ne de izini.” Bu sözleri işiten dadısı çok üzüldü. Çünkü çaresiz derde düştüğünü bildi ve Zeliha’ya şöyle nasihat etti: “Ey güzel Zeliha, deli olma; gördüğün resmin derdine düşme. Gönül, cilalı bir aynadır, onda her resim görünür. Sakın bu hevesinin peşine düşme. Çünkü aynadaki resmin zevki olmaz. Kişi her gördüğüne gönül vermemeli, her görülene ulaşmaz. Ayrıca sen onu bir de rüyada gördün ki rüyada görülenin bir daha tekrarı da olmaz. Bunlar, karmakarışık rüyalar. Bu resim şeytan işidir ve onun insana yaptığı hep hileden ibarettir.”

Zeliha, dadısından bu sözleri işitince öfkeyle ona şunları söyledi: “Ey dadı! Asıl senin sözlerin şeytan sözü gibidir, hileyle beni bu işten uzaklaştırmak istiyorsun. Eğer derdime çare bulmayacaksan bari yaramın üstünde yara açma. Yüreğime diken saplanan o gül, tamamen nurdan ibaret iken hâşâ nasıl ateş olabilir; melek yüzlü olan birisi nasıl şeytan olabilir? Meleğin geldiği yerden şeytan kaçır. Bu gördüğüm ya insan neslindedir ya da perilerdendir.”

Dadısı, nice hikmetli sözlerle nasihatlerle onu bu sevdadan vazgeçirmeye çalıştı fakat nafile. Dadısı, “Gördüğün doğru değildir.” deyince Zeliha, o genci, dosdoğru ve apaçık gördüğünü söyledi. Bunun üzerine dadısı ona “Sen hepimizden akıllısın. Adı sanı olmayan bir hayalin peşine mi düşülür?” dedi. Daha nice diller döktü. Dadı, nasihatlerinin fayda sağlamadığını görünce, gizlice durumu annesine bildirdi. Olaydan haberdar olan annesini bir düşüncedir aldı. O da kızına, dillere düşüp rezil olmaması için, aklından bu sevdayı çıkarması için, birçok nasihat etti. Annesi, kızının yüzüne bakarak ona nasihat ederken Zeliha başını yere eğdi. Yapılan bütün bu nasihatler ona hiç fayda etmedi. Zira sevdaya düşene söz kâr etmez.

Zeliha, annesinin nasihatinden sonra odasına çekildi, aklı ve sabrı kalmamış vaziyette inliyordu. Yârinin hayaliyle baş başaydı. Bağrının kebabından ve gözyaşının şarabından başka yediği içtiği bir şey yoktu. Böyle kendinden geçmiş vaziyette “ah” ederken, feleğe sitem ederken uykuya daldı. Şüphe âlemine kapanan gözleri gayb âlemine açıldı. Gül yüzlü sevgiliyi tekrar görünce kendini kaybedip perişan oldu. Yüzünü, ayağına sürüp ona yalvararak şöyle dedi: “Hangi gül

bahçesinin gülüsün? Peri misin, melek misin? Bana gizli sırlarını açıkla.” Bu sözü işiten sevgili, tatlı sözlerle şöyle cevap verdi: “Beni peri sanma, ben insanım. Gerçekte ben aciz bir kil idim; fakat gülün sohbetinde bulunarak aziz oldum, yüceldim. O gülün rengi ve kokusu bana tesir etti. İşte sen, o kokuyu alınca mest olup kendinden geçtin. Bende görülen Hakkın cemalidir, seni çılgına çeviren de onun şevkidir. Beni gül bahçesi yapan, senin de içini ateşle dolduran onun nurudur. Beni gül, seni bülbül eden odur. Ey vefalı yâr, madem benimle aşk davasına düştün ben de sana aşkın manasını göstereyim. Senin dudağından benden başka hiç kimse şarap içmesin, başka bağı bülbülü yüzünü açmasın. Can kutuna kilit vurasın, kimse nişan alıp sana ok atmasın. Cem dahi gelse dudağından şarap içmesin. Dilimin sırrına mahrem ol. Dudağımın şarabının sakisi ol. İşte o zaman ikiliği, senliği benliği bırakıp birlik sarayına gireriz. Aslında âşık da maşuk da birdir. Sadık âşıklar bu sırrı iyi bilirler.

Sabah oldu, Zeliha uykudan uyandı. Fakat yine ne yar vardı ne ağyar. Gözlerinden akan suyla elini yıkadı. Ağladı, inledi. Yüreğindeki ateşle demire dokunsa onu eritip muma çevirirdi. Onun işi Mecnun’un işi değildi. Çünkü Mecnun ona göre, uslu kişiydi. Mecnun vahşilerle sohbet etmişti fakat bu, vahşileri bile korkutacak bir vahşet üzereydi. Mecnun’un başı üzerinde kuşlar yuva yapmıştı fakat bu yuvadaki kuşu uçurmuştu. Mecnun, Necid Dağına secde için gitmişti fakat bu her yerde yârine secde ederdi. Bu aşk sanatında Ferhad da onu taklit edemezdi. Zira o kötü bir talebeydi, bu ise kâmil bir üstat idi. O kazmasını dağa vurmuştu, bu ise dilsiz dağı konuşturmuştu. Onun hüznü Bisutun Dağını yakmıştı, bununki ise bütün bir varlığı. O elbisesini yırttıysa, bu tenini yırtmıştı. O elbiselerinden kurtulmuşsa, bunu gören mezardan çıktı sanırdı, çünkü bütün teninden kurtulmuştu. O canını sevda yolunda vererek mutluga erişti, bu ise gam ve mutluluktan uzaktı.

Zeliha, yüzündeki hayâ perdesini açtı ve utanma süsünü sözlerinden giderdi. Deliliğin resmi yüzünden okunmaya başladı. Ona bakanlar, onu sefih görüp babasına “Kızın delirmiş, aşk mumunun pervanesi olmuş, git kızına sahip ol, ona nasihat et, yoksa ayağına zincir geçirmek zorunda kalırsın.” diye tembihte bulundular. Kızının aşk ateşine düştüğünü öğrenen babasının da yüreğine ateş düştü. Zeliha’nın yanına vardı, ona iltifat ederek ve merhamet göstererek baş başa konuştu. Bir babası sordu, bir Zeliha cevap verdi. Babası “Rüyada gördüğün bu hayalden vazgeç.” deyince Zeliha “Beni bana bırak, sen var git işine.” diyerek bu sevdadan vazgeçmeyeceğini söyledi. Babası onu zindanla, dayakla tehdit edince Zeliha, bunların kendisi için

nimet olacağını ifade etti. Babası, kızının nasihatle yola gelmeyeceğini anladı. Onu bağlamayı düşündü. Fakat onun zayıf halini görünce kıyamadı ve bu işi tehir etti.

Taymus, kızındaki aşk sarhoşluğunun zamanla geçmeyeceğini ve ona nasihatın fayda vermeyeceğini görünce kızını bağlamaya karar verdi. Onu karanlık bir yere hapsetti. Kimse yanına giremez, yüzünü göremezdi. Babası onu sıkıntıya sokarak, sıkıntılara dayanamayan gönlünün aşk hevesinden vazgeçmesini hedefliyordu. Fakat tam tersine Zeliha'nın gönlü bu sıkıntılardan hoşnuttu. Zincirlerine bakıp yârinin zülfünü hatırlıyordu. Zeliha, gündüz güneşi, gece de ayı görmeden zindanda iki yıl geçirdi.

Dünyada ölümden başka her derdin çaresi vardır. Bu dünyada her derdin bir bitişi, her gecenin bir gündüzü vardır. Onca sıkıntı çeken Zeliha, bir gece rüyasında yârinin yine gördü. Bu defa yemin vererek ve yalvararak kim olduğunu, adını, sanını, nerede bulunduğunu sordu. O da “Ben Mısır'ın aziziyim.” dedi. Zeliha yârinin izini bulduğu için çok sevindi. Adeta yeniden hayat buldu, içi huzur ile doldu. Onun bu sevinçli halini görenler Taymus'u müjdelediler. Müjdeyi alan Taymus, kurbanlar keserek, insanlara ikramlarda bulunarak Celal sahibi Allah'a çok şükretti. Zeliha'yı zindandan çıkardı, zincirlerini çözdürdü. O güzel hizmetçiler, yine Zeliha'nın yanına geldiler. İçkili çalgılı meclisler kuruldu. Meyler içildi, neyler çalındı. Gece gündüz sohbetle vakitler geçirildi. Yanında bulunanlar Rum'dan, Şam'dan veya Çin'den bahsetseler Zeliha hiç rağbet etmezdi. Mısır anlatılmaya başlanınca mutlu olurdu. Bütün akli fikri Mısır'daydı. Rum'dan, Şam'dan konuşurmaz fakat Mısır hakkında aynı şeyler konuşulsa dahi hep tekrar ettirirdi. Hep Mısır'ın sultanını ve devlet erkânını sorardı. Sonunda sıra azize gelince sevincinden akli başından giderdi. Günlerini ya yârinin ya da o yârin diyarını anarak geçirirdi.

Her ne kadar Zeliha'nın gönlü, aşkı sebebiyle perişan olsa da yüzü güzellikte güneş gibi parlıyordu. Dişlerinin, dudağının, saçının şöhreti her yere ulaşmıştı. Cihan sultanlarının her birisi bu ay yüzlü kızın taliplisi olmuştu. On ulu padişahın elçileri, kıymetli hediyelerle gelip Zeliha'ya talip olmuştu. Zeliha ise “Mısır'dan gelen var mı? Mısır'ın hevesinden gözlerime uyku girmiyor, Nil'in hayaliyle gözüm yaş ile doluyor.” diyordu. O bu düşüncelerin içindeyken babası kızının yanına gelip söze başladı: “Ey kızım nice tac u taht sahibi hükümdar saçlarının esiri olmuş. Irak'ın, Rum'un, Şam'ın, Hind'in sultanları sana taliptir. Hangisini dilerse seni ona vereyim.” dedi. Babası taliplileri saydıça Zeliha pür dikkat dinledi ve Mısır'a ne zaman sıra gelecek diye bekledi. Fakat Mısır anılmadı. Mısır'dan elçi gelmemişti.

Babasının karşısında söğüt yaprağı gibi titremeye, ağlamaya başladı, inleyerek şunları dedi: “Ne olurdu hiç doğmayaydım. Bu dünyanın ne acısını bileydim ne tatlısını.” Babası onun Mısır Azizi’ne olan meylini ve hüznü halini görünce, kızını istemeye gelen elçilerin her birini geri gönderdi. Onlara “Mısır Azizi sizden önce istedi ve biz ona söz verdik. Artık sözümüzden dönmemiz uygun olmaz.” diyerek her birine kıymetli hediyeler takdim ederek onları yolcu etti. Elçiler, memleketlerine geri döndüler, Zeliha da eski kederli haline tekrar büründü. Babası baktı ki aşk zorla engellenmez ve sabretmekle bu iş sona ermez, kızını Aziz’le kavuşturmayı uygun buldu. Akıllı, bilgili, firasetli bir elçiyi, birçok hediyelerle birlikte Mısır’a gönderdi. Ona “Mısır azizinin yanına varınca bizim selamımızı ilet ve kendisi ile akraba olmayı arzuladığımızı söyle. Günahsızlık sarayı içinde yaşayan dünyalar güzeli bir kızım var. Rüzgârdan başka saçını okşayan, elbiselerinden başka tenine dokunan olmadı. Rüzgâr gibi birçok beyler, yağmur gibi nice elçiler kapıma gelip kızımı istediler fakat o bunların hiçbirisini istemedi. Toprağı mı çekti, suyu mu çekti bilemiyorum ama onun gönlü Mısır’dan yana, o size eş olmayı arzuluyor. O, size hizmet etmek, saçını sizin eşliğimize süpürge etmek istiyor.” demesini söyledi. Seher vakti yola çıkan elçi günlerden bir gün Mısır’a ulaştı.

Aziz’e, Taymus’un mektubunu vermeden önce selamını ilettiler ve gönderdiği hediyeleri takdim etti. Aziz, mektubu hürmetle alıp okumaya başladı. Mektubun satırlarını okudukça gönlü miraca çıkıyordu. Mektubun siyah satırlarına nazar ettikçe gönlü sevdâyla doluyordu. Bu güzel habere o kadar çok sevindi ki külahını göğşe attı. Elçiye birçok ikramlarda bulundu. Elçiye şunları dedi: “Layık olmadığım halde benim gibi değersiz bir kuluna sultanın damatlığı teklif etmesi, tıpkı bahar bulutunun toprağa inci saçması gibidir. Bu teklif sultanın ikramıdır. Yüz üstü sürünerek kapısına varmak bize farz oldu. Fakat Mısır sultanının heybetinden korkuyorum. Çünkü onun hizmetinden bir nefes uzakta kalan kişi hiçbir şekilde mazur kabul edilmez. Şah, bizzat gelemeyeceğim için kusurumu mazur görsün, diyerek Taymus’a bir mektup yazdı ve elçiye her türlü ikramda bulunup onu yolcu etti.

Elçi gece gündüz demeden yol alıp Mağrip topraklarına ulaştı. İzin alıp hemen şahın huzuruna çıktı. Güzel haberleri iletince şah sevinip ona hayli ikramlarda bulundu. Müjdeli haberi işiten Zeliha da gam cübbesini yırttı, gönlü gül gibi açılıp mutlu oldu. Rüyası yüzünden sıkıntıya düşen Zeliha şimdi kavuşma hayaliyle mutlu olmuştu. Zaten dünyanın sevinci de hüznü de gaffillerin rüyası ile hayali değil midir?

Sultan, kızını sevinçli, çeyizini de hazır görünce düğüne başladı. Zeliha, bin tane birbirinden güzel cariyeye, bin tane güzel köleyle, birbirinden gösterişli bin tane atla ve mücevherlerle, kumaşlarla, misk u anberlerle dolu yükleri taşıyan bin tane deveyle birlikte Mısır'a doğru yola çıktı. Zeliha'yı rahat ettirmek için dışı mücevherlerle süslü muazzam bir otağı hazırladılar. Mübarek ve iyi bir vakitte yola çıktılar. Zeliha, sevdiğine kavuşmanın hayali sayesinde akrabalarının ayrılığına tahammül ediyordu. "Akraba kan gibi, dost can gibidir." demişler. Hiç kan ile can bir olur mu? Zeliha Mısır'a bir an önce varmak için öyle acele ediyordu ki yanındakiler yorgunluktan perişan olmuştu. Dağlar taşlar ona bağ bahçe geliyordu. Sabahtan akşama kadar durmadan yol gidiyorlardı. Yârinin olduğu yerden rüzgâr esse Zeliha ona yârinin haberini sorardı, o rüzgârla gelen tozu gözüne sürme yapardı ve mutlulukla yol alırdı. Gülerек oynayarak, yiyerek içerek, gece gündüz eğlenip sohbet ederek sonunda Mısır'a vardılar.

Kervan Mısır'a yaklaşınca müjdeciler Aziz'e haber ulaştırdılar. Azizin sevinçten yüreği oynadı ve müjdeciye çok fazla ihsanda bulundu. Mısır'ın her bir yanına münadiler haber uçurdu ve ne kadar Mısır askeri varsa, bir tarafta bayraklarla, bir tarafta mehterlerle onu karşılamaya geldiler. Zengin fakir ne kadar Mısırlı varsa her türlü hürmeti göstererek Zeliha'yı karşılamaya çıktılar. Temizlikçiler ve hizmetliler adeta bulut ve rüzgâr gibi dağı taşı sulayıp süpürdüler. Her tarafa insan denizinden dalgalar vuruyordu, askerler bölük bölük karşılamaya gitmişti. Atların ayağından öyle tozlar çıktı ki sanki yerin bir katı göğe ulaştı. Bu şevketle Mısır halkı Zeliha'yı karşılamaya çıktılar. Aziz ve Mısır erkânı otağı görünce sevindiler. Otağın süsüne, kervanın tertip ve düzenine hayran kaldılar. Her bir çadırın dışında erkek hizmetçiler, içinde huriler vardı.

Aziz atından inip doğru Zeliha'nın otağına doğru yürüdü. Hizmetçiler gelip onu karşıladılar. Aziz, hâl hatır sorduktan sonra, dinlenmek üzere bir yere çekildi. Zeliha'nın ise sabrı kalmadı ve "Sözünü duymam belki mümkün değil, bari yüzünü uzaktan görsem." diye dadısına o kadar yalvardı ki sonunda dadısı çadırın bir kenarını yırtıp çadırın yırtık yerinden yârinin gösterdi. Zeliha'nın gözü Mısır azizinin olduğu tarafa bakınca öldürücü zehir içmiş gibi oldu. Ağlayıp sızlayarak şunları dedi: "Bu benim gördüğüm yârim değildir. O gül kokulu bu dikene benzemez. O peri yüzlüydü, bu deve benzer. Kara bahtım bana neler etti, beni perişan etti. Yâre erişiyorum diye sevinerek buraya geldim fakat ağyarın eline düştüm. Ey felek senin elinde bir an mutlu olamadım. Gonca iken beni gül bahçemden ayırdım, derdime çare

vereceğini zannedirdim ama sen yaramın üstünde yara açtın. Ey dönen dolap, göz oluklarımı suyla doldurdun, döne döne kanlı yaşlarımı akıttın. Boyumu gam yayı yaptın. Sen benim ‘ah’ımın oklarından çekinmez misin? ‘Ah’ oklarımdan sakın ki bir gün o senin de dönen çarkına dokunur, kanlı yaşlarım bir gün senin de eteğini tutar. ‘Ah’ımdan bu cihanı duman bürür, yıldızların gözü kanlı yaşlara bürünür.”

Zeliha dertli dertli nice şiirler okudu, başını taşlara vurdu, yüzünü toprağa sürdü. Vücudu ateşler içinde kaldı, kendinden geçmiş bir vaziyette yerde yatarken gayb meleğinden şöyle bir ses duydu: “Huda’nın lütfundan ümidini kesme. Acele etme, her ayrılığın bir kavuşması vardır. Hakka tevekkül et, ağyarın sıkıntlarına tahammül et. Yârine kavuşmak istersen Mısır Azizine hizmet etmen gerekir. Her ne kadar gönlünün muradı o değilse de o olmadan da mutluluğun kapısı sana açılmaz. Belasız bal, yılsız mal olmaz. Aziz ne emrederse tereddütsüz yerine getir, onunla teklifsizce sohbet et. Onun elinde demir anahtar yokken evinin kilidini o hiç açabilir mi? Goncaya o taze dikenden zarar yok. Hiç peykansız ok siperden geçebilir mi?” Zeliha bu sözleri işitince ölümsüzlük suyu içmiş gibi oldu. Bu sesin rahmani olduğunu bildi, adeta yeniden hayat buldu. Gönlü, gamdan kurtulup tekrar huzur buldu. Dilsiz çocuk gibi ağzını yumup bir kenara oturdu. Bakalım zaman neler doğuracak, diyerek çekeceği sıkıntıların sonunu ümitle beklemeye koyuldu.

Kösler çalındı ve Doğu hükümdarı Aziz, atına bindi. Doğunun ay yüzlü güzeli Zeliha da çadırından çıkıp ömür menziline doğru yol almaya başladı. Derya misali askerler her bir taraftan fêvc fêvc Aziz’in ve Mısır ulularının ardınca yürüdüler. Atlar develer birbirinin ayak izlerine basa basa, gökyüzüne tozlar çıkara çıkara yürüdüler. Biraz yol gittikten sonra Mısır’ın siyahlığı ile Nil’in beyazlığı görüldü. Mısır, sanki gözün beyazı içindeki siyah gözbebeği gibiydi. Nil sayesinde mamur olmuş bir şehirdi. Mısır’ın ulu kadınları Zeliha’yı hürmetle karşıladılar. Hizmetliler Zeliha’ya gelip “Güneş gibi cemalini dünyaya göster.” dediler. Zeliha bu sözü uygun buldu ve huriler gibi giyindi, duvağının altından yüzünü gösterdi. Zeliha’yı görenler ona hayran oldu. Kaşları, sanki şafak vaktindeki hilal gibiydi. Şehre bir mil kala Mısır halkı sel gibi aktı. Yoluna altın dokumalı ipekler serildi. Mısır’da her şey onu görebilmek arzusundaydı. Üzerine inci ve mücevherler saçıldı. Sarayın kapısına gelip attan inince ne kadar hizmetli varsa karşısında hazır vaziyette bekleyip hürmetle yeri öptüler. Aziz bütün bu hizmetlileri ona hediye etti. Yere ipekler döşediler ve Zeliha onun üzerinde yürüyerek odasına gitti. Gelin süsleyiciler gelip altın sularıyla onu iyice süslediler. Başına mücevherden bir taç giydirdiler.

Altın tahta oturtup üzerine mücevherler saçtılar. Ne kadar tanzim varsa hiçbirini ihmal etmeyip her türlü hürmeti ona gösterdiler. Üzerine yağmur gibi mücevherler saçılrsa da Zeliha gözyaşlarından başka hiçbir şeyi görmüyordu.

İçî rüyasında gördüğü yârinin şevki ve zevki ile yanan Zeliha, Aziz ile sohbet etmezdi. Ona gonca gibi kapalıydı, hiç gül gibi açılmadı. Aziz ise Zeliha'nın aşkından onun bir dediğini iki etmezdi.

Zeliha'nın etrafında, peri yüzlü hizmetçiler vardı ve emrine amade idi. Her ne kadar cihandan ve canından geçen Zeliha'nın gözüne peri yüzlüler görünmese de sevenlerinin hatırına bunların gönlünü alır, onlarla sohbet eder, onlara tebessüm ederdi. Maslahat gereği görünüşte bunlarla söz alışverişindeydi. İçinde yâriyle konuşan Zeliha, dışından bunlara cevap verirdi. Sabahtan akşama kadar bunlardan söz alır, bunlara söz verirdi; akşam olup da odasına çekilince rahatları. Yârinin yüzüne benzediği için aya bakar, yâri ile baş başa konuşmaya başlardı. Allah'a, hâlini yârine bildirmesi için yalvarırdı. Geceleri sabaha kadar ağlardı. Seher vakti kalkıp sabah rüzgârına hâlini şöyle arz ederdi: "Ey sabah rüzgârı, sana kapı baca yoktur. Dik başlı ağaçlar bile seni görünce başlarını eğler. Sen gerek çölde gerek denizde gezersin. Senin ayak basmadığın yer, yüzünü görmediğin dilber yoktur. Benim yârimin de yanına varıp ona benim hâlimi haber ver. Ona 'Ey güzellik bahçesinin gülü, gül bahçenden uzak düşmüş avare gezen bir kölen var. Geceleri gözleri uyku görmez, senin saçının sevdasından çılgına dönmüştür. Gözü nergis gibi yolunu gözler, her an gül yüzünü özler. O müptela aşığa merhamet et, ona vaslını ikram et.' de." Zeliha halini böylece sabah rüzgârına arz ederdi, rüzgâr da yoluna devam ederdi.

Zeliha, çiçeklerle konuşuyor, derdini Nil'e anlatıyor, yârinin yolunu gözlüyordu. Yârin yolunu gözetmek, gözleri uykusuz kor, yüzü sarartır. Nitekim nergisin gözü yollarda olduğu için yüzü safran sarısıdır.

Zeliha'nın şevkini kıyamete kadar anlatsak bitmez. Biz onu bir kenara bırakalım da Hz. Yusuf'un kıssasına bakalım. O kardeşlerinin elinden ne zahmetler çekti, yoluna nasıl kuyu kazdılar, onu kim köle etti, Kenan'ın ay yüzlüsünün yolu Mısır'a nasıl düştü, biz ona bakalım.

Bu kıssayı yazanlar Hz. Yakub'dan bir keramet naklederler, şaşılacak bir kıssa rivayet ederler. Hz. Yakub, Kenan'a yerleştikten sonra Huda, onun evinin avlusunda eşi benzeri olmayan bir ağaç yarattı. Bu ağaç, hiç balta vurulmamış ve evin her tarafına gölgelik eden büyük bir ağaçtı. Hz. Yakub'un bir evladı doğunca,

ağaç da yeni bir budak verirdi. O budak, doğan çocukla büyürdü. Çocuğun ayağı yere basmaya başlayınca Hz. Yakub o budağı asa yapıp o çocuğa verirdi. O çocuk, asası ile belaları def ederdi. Bu âdet böyle devam ederken bu durum Hz. Yusuf'ta bozuldu. Huda ona eş bir çubuk yaratmadı. Bu işte bir hikmet vardı fakat bu iş Hz. Yusuf'a ağır geldi. Bir gece babasını yalnız bulup ona hâlini anlattı ve “Bana da dua et, bana da Hak bir asa versin. Cennet bahçelerinin ağaçlarından bir asa olsun. Bütün asalardan üstün olsun. Ben bu asa ile kardeşlerimden farklı olayım. Bu asa, hem elim hem ayağım olsun.” dedi. Hz. Yusuf'u dinleyen babası onun bu isteğinin hâsıl olması için dua etti. Hz. Cebrail ona, dünyada eşi benzeri görülmemiş, tek parça zebercetten bir asa getirdi. Hiç balta vurulmamış, hiç yontulmamış olan asa, dümdüzdü. Cila vurulmadığı halde parlaktı. Asa, Hz. Yusuf'a el kuvveti oldu fakat kardeşlerinin de kıskançlığına ve hasedine sebep oldu.

Hz. Yusuf güzelliğiyle boy atınca Hz. Yakub'un gönlü ona kaydı ve diğer oğullarına gözünü kapattı. Hz. Yusuf'un yüzünü, gözünden ayırmaz oldu. Onu, yanından azıcık olsun uzak tutmazdı. Kardeşleri bu hali gördükçe içlerindeki haset ateşi alevleniyordu.

Bir gece Hz. Yusuf odasında, babasının yanında yatarken bir rüya gördü. Hz. Yakub oğlunun inci gibi terler döktüğünü görünce rüya gördüğünü anladı. Rüyasını sordu. Hz. Yusuf da “Ayın ve güneşin, on bir yıldızla birlikte bana hürmet ettiklerini ve önümde secde ettiklerini gördüm.” dedi. Hz. Yakub “Bu rüyanın tabiri açık fakat sakın bunu kimseye açıklama. Böyle bir rüyanın açıklanmasından çok sıkıntılar doğar. Eğer kardeşlerin duyarlarsa sana bir hile yaparlar. Onların gönlünde sana karşı haset var.” dedi. Hz. Yakub olacakları biliyor gibi ona çok nasihatte bulundu. Fakat Hakkın takdiri Hz. Yakub'un tedbirine muhalif geldiği için onun tedbiri fayda etmedi. Kişinin ezelde alınmış yazılan takdir, nokta kadar bile olsa değişmez.

Hz. Yusuf bu sırrını bir arkadaşına açtı. O da Hz. Yusuf'un kardeşlerine duyduklarını anlattı. Kişinin bir tane sırdaşı olmalıdır, iki olursa bunlardan birisi sırrı açığa vurur. Söz ağızdan bir defa çıkar, sonra onun dönüşü olmaz. O sebeple sakın sırlarını ifşa etme.

Kardeşleri, Hz. Yusuf'un bu hikâyesini işitince hasetleri iyice arttı ve “Bu çocuk babasından yüz bulup utanmadan her şeyi söylüyor. Babamız da o çocuğa yüz verip iyice başımıza çıkardı. Onun yüzünden artık bize bakmaz oldu. Koyunlarına gündüz bakan bizleriz, evinin gece bekçisi bizleriz. O çocuğun elinden hiçbir iş gelmez. Babamın kahrını biz çekeriz, lûtfunu o görür. Bu çocuk şimdi de başımıza

geçmek, bizi kendine köle yapmak istiyor. Ona secde kılıyormuşuz. O, bunu düşünde göremez, o bunu bilerek anlatıyor. Gelin şimdi elbirliği yapıp bunu nasıl başımızdan def edeceğimize karar verelim. Götürelim, yüzünü dahi açmadan kellesini uçuralım.” diye konuştular.

Hz. Yusuf'a ne yapacaklarını karar vermek üzere bir araya geldiler. Birisi “Ney gibi bağrını söküp kanını dökelim, onu öldürelim. Biz bunu öldürürsek sırrımız gizli kalır, çünkü ölüden hiçbir ses çıkmaz.” dedi. Birisi “Bu sözleri bir kenara bırakın. Haksız yere kan akıtıp katil mi olacağız? Bizim muradımız onun buralardan uzaklaşmasıdır. Onun ölmesinden bize ne fayda var ki? Bize yakın olmasın yeter. Onu kimsenin ulaşamayacağı bir ovaya bırakalım. Birkaç gün aç susuz çaresizce gezip kendi kendisine ölü, biz de kan akıtmamış oluruz.” dedi. Bu sözleri işiten bir diğeri “Bu, onu hançerle öldürmekten daha beterdir. Aç susuz gezerek ölmektense hançerle ölmek daha iyidir. Biz onu uzak bir kuyuya atalım. O kuyuya bir yolcu ulaşınca su yerine onu çeker, mutlu olur, ya oğul edinir ya da köle. Böylece o bizim içimizden çıkmış olur. Buradan gitsin de isterse Mısır'a sultan olsun.” dedi. Kardeşlerinin hepsi bu fikri beğendi. “Bu kararı geciktirmeyelim, bir an önce uygulayalım. Sabah olunca babamızdan izin alalım, Yusuf'u mağrur mağrur gezdirelim. Biraz uzaklaşınca ona gününü gösteririz.” dediler.

Sabah olunca kardeşleri Hz. Yusuf'un yanına geldiler. İçleri kinle, dilleri ise sevgiyle doluydu. İçleri kurt, görünüşleri koyun gibiydi. Birbirinden tatlı sözlerle Hz. Yusuf'a baharı, dağları, ovaları, çiçekleri, ağaçları anlattılar. Kardeşleri “Baykuş gibi eski bir köşede pinekleme, doğan gibi avlanmaya çık. Çıkıp çiçek bahçelerini gezelim. Geyikleri, tavşanları kovalayalım. Gâh koyun sütü içelim gâh kuzu kebabı yiyelim. Bu dünyanın sefasını sürelim.” diye konuştular ve bu sözleri işiten Hz. Yusuf'un gönlü kardeşleriyle gitmeyi arzuladı.

Hepsi toplanıp Hz. Yakub'un yanına geldiler ve “Onu yarın bizimle gönder, yesin işin sabahtan akşama kadar ovaları seyretsin.” dediler. Hz. Yakub “Dağlın gidin, içinizden bu isteği çıkarın. Benim gönlümü almak isterseniz Yusuf'u bu yola yönlendirmeyin. Onu dağ bayır gezdirmeyin, o gonca güle gül bahçesinin seyri yeter. Beni ondan ayırmayın, benimle onun arasına girmeyin. Siz istiyorsanız gidin dağda bayırda sefanızı sürün. O körpe kuzuyu bırakın burada okusun yazsın, ilim öğrensın, gezmek tozmak her zaman yapılır. Onu size vermememin bir diğeri sebebi de siz ovada oyunla meşgul iken keskin gözlü bir kurdun ona yol bulmasıdır. Benim kuzumu kurda kaptırıp gündüzümü de gece gibi karartmanızdan korkuyorum.” dedi.

Oğulları: “Ey baba, aslanın yolunu kesen bunca oğlun varken hangi canına susamış kurt onu kapabilir ki? Ne kadar fazla kurt olursa olsun bizim asalarımızı görünce ejderha gördüğünü sanır. Değil kurt, kudurmuş aslan bile gelse bizi görünce titremeye başlar.” diyerek Hz. Yakub’un özrünü reddettiler. Ayrıca Hz. Yusuf da çokça ağlayıp dışarıları görmeyi istediğini söyleyince Hz. Yakub mecbur kalıp onu göndermeye razı oldu, kendi reyile belayı kabul etti. Nitekim şu hakikat hep söylenir: “Kaza gelince basiret bağlanır.”

Babası Hz. Yusuf’a izin verip onu kardeşlerine teslim ederken kurttan sakınmaları hususunda sıkı sıkı tembihle bulundu. Kaza ansızın geldi ve Hz. Yakub kuzusunu kendi eliyle kurtlara verdi. Kardeşleri Hz. Yusuf’u babasının elinden hürmetle alıp çabucak yola koyuldular, iyice uzaklaşana kadar ona sevgiyle davrandılar, el üstünde tuttular. Hz. Yakub’tan iyice uzaklaşıp ovaya varınca onu toprağa attılar, yakasını yırtıp iyice dövmeye başladılar. Yüzünü yere sürttüler. Yalın ayak, başı açık döve söve götürürler. Hiç merhamet etmediler. Hz. Yusuf kimden merhamet dileyip sığınsa ondan dayak yiyordu. Babasına seslenerek “Ey baba, gel halimi gör, hain kardeşlerim bana neler yaptılar. Boyumu çevgen gibi büküp beni çevgen topu gibi yuvarladılar. Goncanın yerini diken yapıp seni bülbül gibi inletecekler.” diyerek ağladı.

Epeyce yol aldıktan sonra cehennem gibi bir vadiye ulaştılar. Yerleşim yerlerinden uzak olan o vadide içi karanlık, ağzı dar bir kuyu vardı. Kuyunun içi, âmânın gözü gibi nemsiz ve susuzdu. Kardeşleri, gömleğini çıkarıp nazık tenini soydular. O ay yüzüğü bu kuyuya attılar. Huda, Hz. Cibril’e şöyle emretti: “Yetiş o kulum, kuyunun dibine inmeden onu tut.” Hz. Cibril süratle kuyuya inip vücuduna bir zarar dokunmadan Hz. Yusuf’u tuttu.

Hz. Yusuf kurtuluş çaresi olmadığını görünce inleyip ağladı. Onun akan gözyaşları kuyuya maya oldu ve kuyu, suyla doldu. Kuyunun ortasındaki bir taşı kendisine yer edindi.

Bu kıssayı hikâye edenler şunu da rivayet ederler ki Nemrut, Hz. İbrahim’i ateşe attığında Hz. İbrahim’in üzerinde bir gömlek vardı. O gömleği Rıdvan, cennetten getirmişti. O sebeple ateş ona gülistan oldu. Hz. İbrahim ölünce o gömleği Hz. İshak almış, o da ölünce gömlek Hz. Yakub’a kalmıştı. Hz. Yusuf, yürüme çağına gelince Hz. Yakub onu tavk¹⁰ edip Hz. Yusuf’un boynuna takmıştı. Kuyuya

¹⁰ Tavk: Boyun için olan halka, yaka, tasma, gerdanlık. 2.Güç, beceri, iktidar (Redhouse, 2006, s. 1258)

düştüğünde o boynunda idi. Hz. Cebrail onu boynundan alıp açmış ve Hz. Yusuf'a giydirmişti. Hz. Cebrail kuyuda Hz. Yusuf'a arkadaş oldu. Bu başına gelenlere sabrederse kardeşlerinin ona muhtaç olacaklarını, kendisine köle olacaklarını, haber verdi. Hz. Yusuf onun sözleriyle ferahladı ve Hakkın kazasına razı oldu.

Hz. Yusuf kuyuda üç gün, üç gece kaldı. Geçen zamanın gündüz mü gece mi olduğunu bilemezdi. Dördüncü gün seher vakti, Medyen'den Mısır'a giden bir tüccar, karanlık gecede yolunu kaybetti. Yolu bu ıssız vadiye düştü. Kervan, vadi içinde bir müddet şaşkın şaşkın dolaştıktan sonra içinde su olabileceğini düşünerek kuyunun yanına geldi. Biraz dinlendikten sonra içlerinden başına devlet kuşu konmuş biri, kuyuya gitti ve su almak maksadıyla kovasını sarkıttı. O ay yüzlü çocuğu bulunca, ansızın kavuştuğu bu nimete çok sevindi. Bu arada Hz. Yusuf'un kardeşleri de her sabah kuyunun yanına gelir ve hâlini merak ederek Hz. Yusuf'a bakarlardı. O sabah gelip de Hz. Yusuf'u kuyuda bulamayınca kervandakilerin su alırken bulduğunu anlayıp hemen kervana koştular. Kervandakilere Hz. Yusuf'u gösterip "Bu bizim kölemizdir." dediler ve "Kaçak köle, yine bizden kaçtın!" diyerek onu tekrar dövdüler. Sonra da "Biz bu ayıplı köleden usandık, onu satarız, parasında değiliz, ne verirseniz ayıbıyla size onu satarız. Tek şartımız onu bu memlekette tutmamanızdır." dediler. Onu bulan Mâlik adındaki kişi parasını verip Hz. Yusuf'u satın aldı. Mâlik onu on altı dirheme satın aldı. O güzellik şahını köle edinip sevinçle Mısır'ın yolunu tuttu. Mısır'a ulaşınca Nil'in kenarında durdular, bir gece dinlendiler.

Sabah olunca Mâlik Hz. Yusuf'a: "Ey ay yüzlü, yol zahmeti tenimize keder verdi. Nil'in kenarında yıkan da bedenini yolun tozundan arındır." dedi. Hz. Yusuf beline bir peştamal dolayarak Nil'e girdi ve orada yıkandı. Nil'i nurlandırdı. Sonra sudan çıkıp elbiselerini giydi, kemerini kuşandı. Kervan Mısır'a hareket edip şehre girdi. Şehre girince Mâlik Hz. Yusuf'a "Yüzünün örtüsünü aç." dedi. Nurlu yüzünü görenler güneş doğdu sandı. O yürüdükçe yüzünden parlayan nur da hızla yol alıyordu. Her taraf yüzünün aksinden aydınlanmıştı. Bu aydınlığı fark eden halk başını gökyüzüne kaldırıp bu aydınlığın güneşten kaynaklanmadığını anladı. Şaşkınlık içinde birbirlerine bu aydınlığın kaynağını sordular. Sonra yaradılışı nurdan olan Hz. Yusuf'u görünce her biri pervane gibi kanatlarını yaktılar.

Pazardan geçerken her bir meslek erbabı hayretlerinden yaptıkları işi şaşırdılar, kendilerini kaybettiler. Bu arada Zeliha, Hz. Yusuf'un şehre geldiğinden habersizdi. O, yüreğindeki sevda yarasıyla gözleri yaşlı yaşlı idi, perişan bir

haldeydi. Fakat onun gelişi gönlüne malum oldu. Zira gönülden gönle yol vardır. Perişan gönlüne, sebebini bilemediği bir neşe ve sevinç gelmişti. “Canım biraz dolaşmak istiyor.” bahanesiyle dışarı çıktı. Ovalarda, Nil’in kenarlarında dolaştıktan sonra akşama doğru tekrar şehre döndü. Evine dönerken yolları Mâlik’le birlikte gelen Hz. Yusuf’un yoluna düştü. Herkes Hz. Yusuf’u temaşa ediyordu. Zeliha, o kalabalığın ne olduğunu sordu. Bilenler “Bir köle getirilmiş, halk başına üşüşüp ona bakıyor, gören kendini kaybediyor.” dediler. Zeliha da merak ederek “O halde gidip biz de görelim, o gonca dudaklı neyin nesiymiş öğrenelim.” dedi. Bu sözleri söyleyip ileri doğru varınca o peri yüzlü uzaktan göründü. Zeliha perişan oldu. Dilberinin yüzünü görüp, onun kokusunu alınca yüreği yerinden oynadı. Nerdeyse kendisini kaybedip aklını oynatacaktı. Gönlü ona aktı fakat onun kendi dilberi olup olmadığını ilk başta tam bilemediği için “Bir gönülde iki dilber olmaz, bir mescitte iki mihrap olmaz.” diye kendi kendisiyle konuştu, kendisini bu köleye gönül vermeme noktasında uyardı. Biraz daha yaklaşınca gördü ki bu köle kendi dilberidir. Zeliha’nın içinde feryad koptu. Aklı, sabrı kalmadı ve kendinden geçti. Bir “Ah” çekerek bayıldı, atından yere düştü. Onu saraya götürdüler. Dehşet içindeydi. Kimsenin yüzüne bakmıyor, kimseyle bir şey konuşmuyor, öylece titriyordu. Onu gizlice odasına bıraktılar, kimseye bir şeyler demediler. Sabah oluncaya kadar hayat eseri göstermeksizin yatıp kaldı. Sabah vakti gözünü açıp kendine geldi.

Dadısı yanına gelip hâlini sordu. Zeliha: “Dadı, sana hâlimi nasıl anlatayım. O gördüğümüz köle benim uykuda aklımı alan dilberdir. Nice yıllardır aradığım sevgiliyi sonunda buldum fakat şimdi de gönlümü, ona kavuşup kavuşamama endişesi kapladı.” dedi. Dadısı: “Aman ha sakın bu sırrı kimseye söyleme. Çoğu gitti, azı kaldı. Biraz sabırlı ol, her maksat sabırla elde edilir.” diye nasihatte bulundu.

Hz. Yusuf, pazara çıkınca zengin fakir herkes pazara doluştu. Herkes elinde ne varsa onu getirip Hz. Yusuf’a müşteri oldu. Ravinin dediğine göre o zaman çok fakir, yaşlı bir kadın vardı. Eğirecek ipliğinden başka bir şeyi yoktu. O yaşlı kadıncağz, ipini alıp pazara gelmiş ve Hz. Yusuf’a müşteri olmuştu. Kadıncağz: “Bu ay yüzlüyü almam mümkün değil, bunu biliyorum; ama onun müşterisi olmak bile bana yeter. Beni de onun müşterisi olanlardan sayımlar, o bana yeter.” dedi.

Pazar insanla doldu. Münadiler Hz. Yusuf’u övmeye başladı. Bu sırada taliplinin birisi bir bedre altın verdi. Bir bedrenin içinde bin miskal altın olurdu.¹¹

¹¹ 26 Eylül 1869 tarihli kanunnameye göre Osmanlılarda 1 miskal = 1,5 dirhem = 24 kırat = 96 buğday = 4.81104375 gr. (Kallek, 2005, s. 182) Buna göre 1 miskali yaklaşık 4,8 gr alırsak, 1000

Diğer talipler artıra artıra pahası bin bedreyi buldu. O fiyatta da bırakmadılar. Birisi buna ilaveten ağırlığınca misk ziyade etti. Birisi bütün bunların üstüne ağırlığınca mücevher ekledi. Zeliha da bütün bu verilenlerin iki mislini vermeyi teklif edince kimsenin daha da artırmaya takati kalmadı. Hz. Yusuf, Zeliha'ya kaldı. Zeliha Aziz'e: "Ey iyi hükümlü, kölenin kıymetini Mâlik'e ver." dedi. Aziz ise "Bende onu alacak kudret yok. Bütün mülkümü satıp nakit parama katsam bu bedelin yarısını denkleme bile mümkün olmaz." dedi. Bunun üzerine Zeliha "Benim içi mücevherle dolu hazinem var. Onda her bir inci Mısır'ın yıllık haracına denk düşer. O hazinemden içinden ne kadar istiyorsan çıkar ve bu köleyi satın al." dedi. Bu sefer Aziz şöyle bir mazeret ileri sürdü: "Sultanın da o kölede hevesi vardır. Onu kendisine sohbet arkadaşı, sarayındaki kölelere de efendi yapmak istiyor, onun için bu köleyi o da almak istiyor. Sultan ona rağbet ederken biz ona nasıl talip olabiliriz?" Zeliha, Aziz'in bu özrünü reddederek şu şekilde cevap verdi: "Şaha yalvararak şöyle de: Zatinizin devletinde her muradım hâsıl oldu; ancak bir arzum gerçekleşmedi. Hep bir evlat arzuldum, kader nasip etmedi. Şimdi o köleyi görünce içim ısındı, sözlerini duyunca gönlüm ona aktı. Onu köle edinmek için değil, evlat edinmek için almak isterim, o da ben de sizin köleniz oluruz." Aziz, Zeliha'nın bu sözlerini işitince artık ileri sürecek mazereti kalmadı ve şahın yanına gidip onun rızasını aldıktan sonra Mâlik'e parasını sayıp Hz. Yusuf'u aldı. Onu getirip Zeliha'ya verdi ve "Bunu iyi gözet, zira bunun yüzünde mutluluk nurları var. Zaman, bizden yüz çevirince belki yerimize onu bırakırız." dedi. Zeliha yârine kavuştuğu için haline şükrediyor, kendini düste zannediyor, gözünü Hz. Yusuf'tan hiç ayırmıyordu.

Bu gülistanı bezeyen Cami, bu nazmı yazarken şu hikâyeyi de rivayet etmiş: Mısır diyarında çok güzel bir kız vardı. Güzelliği dillere destan idi. Ad kavmi içinde öne çıkmış biriydi. Adı Rum diyarında bile işitilmişti. İrem bağı, onun güzel yüzünün adıydı. Güzellik binasının Şeddad'ı o idi. Babası ona Baziga adını vermişti. Birçok bey güzelliğine köleydi ama bu, onların hiçbirisine rağbet etmezdi. Malı mülkü çok fazlaydı. İzzet içinde, yiyip içip eğlenerek ömür sürerdi. Hz. Yusuf'un güzelliğini işitince, bu sözler, gönlünde yer etti. Meddahların mehdini işitince yüreğine aşk ateşi düştü. Hevesi galip geldi, sabrı tükendi ve çaresiz onu görmeye gitti. Bilenlerden sorup çabucak Mısır'a ulaştı. Hz. Yusuf'un yüzünü görünce kendisini kaybetti. Başta

miskal altınla dolu olan bir bedre 4,8 kg, 1000 bedre ise 4800 kg altın etmektedir. Kemalpaşazade'ye göre Hz. Yusuf için bin bedrenin yanında ağırlığınca mücevherler ve miskler de verilmektedir. Zeliha ise bütün bu verilenleri iki katına çıkarmaktadır. Buna göre Zeliha iki bin bedre (9600 kg dan fazla altın), ağırlığın iki misli miskler ve mücevherler vermektedir.

dilsiz gibi konuşmadan dondu kaldı, sonra konuşmaya başlayınca bülbül gibi niyaz ederek Hz. Yusuf'tan güzelliğinin sırrını sordu. Güzelliğini sayarak “Kim seni böylesine mütenasip ve güzel kıldı?” diye sordu. Bu sözleri işiten Hz. Yusuf'un gönlünden hikmet denizi coştı ve şu sırlı sözleri söyledi: “Ben o sanatkârın eseriyim ki dünya onun emriyle döner. Onu, akıl nasıl idrak edebilsin ki? Gökler ve yerler onundur. Sekiz cenneti ve bu yüce gök kubbeyi yaratan odur. Her kim beş vakit ona kulluğa devam ederse sonsuz hayatta sürekli izzet bulur. Onun zatında ikilik yoktur, o birdir. Ona üç diyenler kâfirdir. Onun kudretinin sonu yoktur. Onun hikmet denizinin sınırı yoktur. Güneşi ve ayı hikmetiyle yürütürken yeri göğü kudretiyle durdurur. Her ne kadar cihan onun nuruyla mamur olsa da o kendi nurunda gizlidir. Âlem, onun nuruyla var olmuştur. Mevcut olan ne varsa, onun güzellik nurunun aynasıdır. Cemalinin yansıması bu âleme düştüğü için yerlerle gökler aydınlandı. Bil ki görünen her şey onun güzelliğinin aksidir. Eğer bu cihandaki her şeyin onun yansıması olduğunu anladınsa onun yansımasıyla canını ateşe atma, sen yansıyanı bırak da asıl olana meylet. Zira asıl, yansiyandan yücedir. Eğer sonsuzluk istersen gönlünü asıl olana bağla.” Bu sırları işiten kız, güzelliğın sırrına vakıf oldu. Resimden ve görüntüden uzaklaşıp mana yüzünden nur aldı. Zerreden geçip güneşe erdi, damlayı bırakıp denize kavuştu. Hz. Yusuf'a şunları dedi: “Ey parlak güneş, ay yüzünün vasfını işitince seni görmeden gül yüzüne âşık oldum. Gelip sözlerine kulak verince içimdeki aşk denizi coştı mana şarabından içtim. Dudağın bana içi dolu bir kadeh verdi ki o kadehten maceramın sırrı görüldü. Allah senin ecrini versin ki can gözümü açtın, gözümdeki suret perdesini indirdin. Yolumu aydınlattın, dalaletin karanlığından kurtardın. İyi anladım ki asıl nur mana nurudur ve görünenden geçmeyenler ondan uzak kalır. Hızır gibi bana rehber oldun ve ölü cismime ölümsüzlük suyunu içirdin. Şunu iyi bildim ki senin aşkın mecâzîdir. Sen beni mecâzî aşktan kurtarıp hakiki aşkta derinleştirdin. Bu sebeple vücudumdaki her kılın dili olsa ve bunların her biriyle sana bin yıl teşekkür etsem yine de bu nimetin teşekkürünün binde birini bile eda edemem.” Bazıga bu sözleri söyledikten sonra kanlı yaşlar dökerek uzaklaştı. Bütün varlığını, malını mülkünü dağıttı. Baykuşlar gibi bir viraneyi kendine yer edindi ve onun bir köşesini ibadethane yaptı. Gece gündüz kanlı gözlerle secde ederek, hiç uyumadan ibadet ederek ömrünü geçirdi. Cananın yüzünü görünce canından geçti, bu cihanın kirinden gözyaşıyla elini yıkayıp gitti. Canana yöneldi, canını vererek sonsuz hayata kavuştu. O, gerçi kadındı ama ne yığıtçe dirildi. Gel de erkekliği o kadından öğren.

Her ne kadar Hz. Yusuf, Aziz'in kölesi de olsa, Aziz ona köle gibi değil oğlu gibi davranırdı. Zeliha'ya sürekli "Bu çocuğa ihtimam göster." derdi. Zeliha sarayın en güzel odasını onun için ayarladı. Her ne eksigi varsa hepsini giderdi. Ona süslü süslü elbiseler giydirdi. Süslü süslü kemerlerle kuşattı. Her gün yeni bir elbise giydirdi. Başına, her gün yeni bir taç geçirirdi. Onu gölge gibi takip eder, elbiselerini giydiren, yemeğini yedirirdi. Zeliha, ona candan hizmet eder, hizmetini kendine minnet bilirdi. Elbette maşuk, aşığına köle olur. Bu dünyada ister şah olsun ister köle, ister zengin olsun ister fakir, aslında herkes sevdiğine köledir.

Bu hoş destanı tertip eden şöyle bir efsane yazar: Hz. Yusuf'a kavuşmadan önce Zeliha'nın günleri sıkıntıyla geçiyordu. Fakat bir gün, içinin sıkıntısı çok daha fazla arttı. Ne oturduğu yerde oturabiliyor ne de gittiği yerde durabiliyordu. Günler geçti ama içindeki sıkıntı hiç azalmadı. Bu sıkıntının sebebini kendisi de anlamamıştı. Hz. Yusuf'a kavuştuktan sonra bir gece ona başından geçen maceraları sordu. Hz. Yusuf da başından geçenleri bir bir anlattı. Kuyuya atılmasını anlatınca, Zeliha; gününü, ayını hesap etti ve Hz. Yusuf'un kuyuya atıldığı günün, içine sıkıntının çörelendiği günle aynı zamana denk geldiğini anladı.

Her can bu sırrı anlayabilir, nitekim gönülden gönle yol vardır. Hele hele âşığın gönlünden maşukuna olan yol sultan yoludur. O sebeple maşukların sırrı âşıklara gün gibi zahir olur. Rivayet edilen şu kıssa da bu gerçeğe şahitlik eder: Bir gün cerrah Leyla'nın kolundan kan almak için gelmiş ve koluna neşteri vurunca Mecnun'un kolundan kan akmış. Ey gönül bunu iyi duy da artık ikilikten birliğe kavuş.

İlkbahar geldi. Her taraf çiçeklerle bezendi. Vadiler, kuzularla koyunlarla doldu. Zeliha, Hz. Yusuf için kuzu kebabı hazırlar, ona şerbetler sunardı fakat o daima riyazatta idi. Gece kaim, gündüz saim idi. Hayvan etinden perhiz ediyordu. Nefsine fırsat vermemek için karnını da dourmazdı. Yüzünde peygamberlik nuru belirdi. Sözlerinde velilik sırları görünüyordu. Peygamberlik sırrı gereği gönlüne çobanlık yapma sevdası düştü. Zira peygamberler çobanlık yapmışlardır. Çünkü peygamberler, ümmetinin çobanıdır. Zeliha, Hz. Yusuf'un her isteğini yerine getirdiği gibi çobanlık yapmak istediğini de anında yerine getirdi. Çoban kıyafetlerini, esasını, kuzu sürüsünü, çıkını, altından olan esasını en güzel şekilde hazırlattı ve Hz. Yusuf'u ovaya gönderdi. Hz. Yusuf şah gibiydi, ne istese Zeliha yerine getirirdi ama hakikatte o, çobanlıktan da şahlıktan da gönlünü azat etmişti.

Bir kimsenin muradı ne kadar yerine gelirse gelsin o kişi daha fazlasını arzular. Eli yârine ulaşınca, bu defa onu öpüp kucaklamayı arzular. Zeliha da Hz. Yusuf'u görmeden önce hayalini yüreğinde saklıyordu. Tek dileği yüzünü görmektir. Yârine kavuşunca, bu defa da onu öpüp kucaklama arzusuna düştü. İnsan böyledir. Bir şey eline geçtikçe hırsı artar. Bir bahçede taze meyveler görse o yemişlere dişini vurmaya ister. İster çok bulsun ister az bulsun, insanın hırsı tükenmez. Bir kişi cihana sahip olsa bile gözünü ancak toprak doyurur, derler.

Zeliha da gece gündüz Hz. Yusuf'a kavuşmayı arzuluyordu. Sabredemiyordu. Fakat o servi, kucağına gelmiyordu. Bülbül gibi ne kadar inlese de o gül, ona kulak vermezdi. Ne kadar gözyaşı dökse de o, kendisine meyiletmezdi. Zeliha şaşkın şaşkın durur, derdinin çaresinin ne olduğunu bilemezdi. Her ne kadar onun gülden taze yüzünü görse, şekerden tatlı sözünü duysa da bunlara kanaat etmezdi. Yüzünü yüzüne sürmek isterdi. Dudağının şekerine diş bilerdi. Dudağının kadehini içmek isterdi, belini kemer gibi sıkmak isterdi. Fakat Hz. Yusuf ona ram olmaz, ona kâm aldırılmazdı.

Zeliha, Hz. Yusuf'un nefsanî arzulardan el çektiğini, peri bile gelse yüzüne bakmayacağını anlayınca iyice bunaldı, içi dert ile doldu. Yine içini elem kapladı. Başına bu sevdâyı saldığı için gönlüne sitem etti. Daha sonra gönlündeki sevdaya yol verdiği için gözüne sitem etti. Onca şahlar dururken dengi olmayan birine sevdalandığı için kendine çok kızdı. Fakat akıyla kendine ne kadar kızarsa kızsın can kulağı onun sözlerini işitmezdi. Çünkü gönlü aşka esir olan kişi, aklın sözünü dinlemez.

Dadısı Zeliha'yı üzüntülü görünce "Eline yârin geçtiği halde üzüntünün ve gözyaşlarının sebebini ne?" diye sordu. Zeliha yanık sözlerle cevap verdi: "Gülbahçesine girip de gülleri dermedikten sonra bahçenin uzaktan seyri insana sefa vermez. Benim arzum onun dudağına kavuşup susuzluğumu gidermektir. O yâr ne zaman dudağımı suyla yıkasa benim ağzım sulanır. Kemerini ince beline dolanınca benim de boyum kemer gibi eğilir. Benimle tatlı tatlı konuşmaz, bana merhamet edip güler yüz göstermez, kaşlarını çatar. Göz görmezken gönül sabreder fakat göz görürken sabretmek zordur. Ey dadı, bana yardım et. Benim adıma o yâre şunları söyle: Zeliha sana sınıksız aşık. Gece gündüz senin derdinle inler. O dertliye merhamet et, o kederli âşığa şefkat göster, güzelliğinin zekâtını vererek ona bir nazar kıl."

Dadısı, Zeliha'nın sözlerini yanık yanık Hz. Yusuf'a aktardı ama Hz. Yusuf bu sözlerle yumuşamadı ve dadısına şunları söyledi: "Ey dedi, sözlerin hilelidir. Şeytan gibi beni doğru yoldan ayırmak istersin. Günahsızlık kaleme taş atma. Zeliha benim efendimdir, ben gece gündüz onun hizmetindeyim. O bana sayısız ikramda bulunmuştur. Bana da onun emirlerine itaat etmek düşer ancak bu teklif ettiği işte alçaklık vardır. Bu isteği, hiçbir millette ve hiçbir mezhepte doğru değildir. Hz. İbrahim'in ve Hz. İshak'ın torunu, Hz. Yakub'un oğlu iken, öğretmenim Hz. Cebrail iken, ben nasıl o teklif ettiğiniz yola girebilirim. Sapıklığa uymaktan Allah'a sığınırım." Hz. Yusuf'un bu sözlerini işiten dadısı durumu Zeliha'ya haber verdi ve ona "Ey Zeliha, bu hevesten vazgeç. Zira sana buradan yol yoktur. Yusuf'a demedik söz bırakmadım fakat o hiçbirini kabul etmedi." dedi.

Dadısından bu haber alan Zeliha ağlayarak Hz. Yusuf'a gitti, gölge gibi yere yapışıp ayağına yüz sürdü, yalvarmaya başladı. Aşkından ne hallere düştüğünü anlattı. Bunun üzerine Hz. Yusuf'un gözlerinden yaş süzüldü. Hz. Yusuf'un gözyaşlarını gören Zeliha daha da mahzunlaştı. "Ne olur o gözyaşlarına bir set çek. Benim "ah"ımdan mı yüreğin yandı da böyle ağlarsın?" dedi. Hz. Yusuf ise özür beyan ederek şöyle dedi: "Beni mazur gör, bu gözyaşları hikmetten kaynaklanıyor. Zira aşk yüzünden hiçbir zaman başım rahata ermedi. Halam bana âşık oldu, beni hırsızlıkla itham edip adımları kötüye çıkardı. Sonra babamın sevgisi üzerine düştü. Bu defa da kardeşlerim bana düşman oldu. Beni vatanımdan uzaklaştırıp babamdan ayırdılar. Beni kim sevdiyse ondan dolayı canıma ateş düştü. Bugün de sevgi yüzünü sen gösteriyorsun, sonunda başıma neler gelecek onu bilemiyorum. Muhabbet bir beladır. Kime ulaşırsa onun başını belaya sokar." Zeliha yine yalvarmalarına devam etti. Mısır şehrinde aziz olduğu halde kendisine cariye olduğunu söyleyip "Sana gönülden âşık olan, aşkında sadık olan birine düşman olman reva mıdır? Ayağa düştüm, elimi tutmaz mısın?" diye sordu. Hz. Yusuf cevap verdi: "Ey Zeliha, beni halime bırak da kendi köleliğimi bileyim. Yoksul kişiye padişahlık yapmak yakışmaz. Bana, sana dost olmak, Aziz'in sofrasına ortak olmak yakışmaz. Bir kölenin kadri ne kadar yüce olursa olsun, efendisinin tabağından yemek yemez. Ne hizmet dersiniz yerine getiririm ama o işi bana emretmeyin ki ondan size de ayp bulaşır." Zeliha Hz. Yusuf'a, "Sana kulluk yaraşmaz, sen güzellik ülkesinin şahısın, ben senin hizmetinde olayım. Gümüş göğsümü tahtın kıl, baldan tatlı dudağımdan iç." deyince Hz. Yusuf şöyle cevap verdi: "Eğer aşkında gerçekten sadıksan benim isteğime tabi ol, sözüme muhalefet etme ve beni kendi halime bırak. Doğru yolumda

gideyim ve senin hizmetinde olayım fakat eteğimi heves ateşinle yakma. Eğer benim rızamı gözlüyorsan böyle yap.” Zeliha yârinin rızasını gözetip mecburen hevesini terk eder ve birkaç gün zoraki sabreder.

Bahar gelmiş ve her yer cennet gibi güzelleşmişti. Güller, sümbüller açmıştı. Bülbüller şevk ile şarkılar söylüyordu. Bu mevsimde gönlünde aşk olan kişinin zevki ve şevki artardı. Zaten aşktan habersiz olanlar görünürde insan bile olsa aslında taştan ibarettir. Hz. Yusuf Zeliha’ya hiç meyletmez, onunla sohbet etmez, ibadethanesinde ibadetle meşgul olurdu.

Zeliha, güzel bir bahçe yaptırmıştı ki o bahçeye hasta girse sapasağlam çıkardı. Mis kokulu, her tarafı birbirinden güzel çiçeklerle ve ağaçlarla bezeli, içinde sular akan, içinde birbirinin aynısı iki havuz bulunan, İrem bağından güzel bir bahçeydi bu bahçe.

Zeliha, Hz. Yusuf’u bahçeye çağırdı. Hz. Yusuf, her ne kadar Zeliha’nın sohbetinden uzak durmak istese de çaresiz onun emrine uyarak bu bahçeye geldi. Zeliha iki havuz arasına Hz. Yusuf’un oturması için bir taht kurdu. Hz. Yusuf’u bu güzel bahçenin bahçivanı yaptı. Emrine yüz tane birbirinden güzel bakire cariye verdi. Hz. Yusuf’a şunları dedi: “Ey servi boylu, madem sen beni kendine layık görmedin, benimle olmayı uygun bulmadın, o zaman bu ay yüzlülerden hangisini istersen kendine eş edin. Bunlardan hangisini istersen helalin olsun. Bu devranda gücün kuvvetin yerindeyken sefanı sür. Çünkü bu devran böyle kalmaz, geçer gider.” Zeliha, Hz. Yusuf’a bunları söyledikten sonra o cariyelere gizlice şöyle vasiyet etti: “Yusuf’a candan hizmet edin. Sizden nasıl zevk almak isterse istesin sakın ona itiraz etmeyin. Ona dosdoğru hizmet edin, bir dediğini iki etmeyin. Fakat geceleyin içinizden biriyle olmayı arzu ederse o size elini uzatmadan bir mazeret ileri sürerek çıkın ve hemen bana haber verin.” Zeliha’nın niyeti, o cariyenin yerine geçmektir. Böylece Hz. Yusuf’un yanına kendisi girerek muradına ermiş olacaktı. Zeliha, avını böylece avlamayı düşünüyordu. Fakat Hz. Yusuf, bu huri gibi güzel cariyeleri, cennet gibi güzel bahçenin içinde bırakıp ibadet etmek için odasına girdi, yüce yârinin rızasını gözettir. Akşam olunca Hz. Yusuf odasından çıkıp tahtına oturdu. Cariyeler pervane gibi etrafına doluştular. Her biri, birbirinden tatlı sözlerle, tebessümlerle gönlünü almaya çalıştılar. O kadar güzel sözler söyleyip öyle hileler ettiler ki onları Harut¹² görse hayran kalıp kendini kaybederdi. Fakat onların sözleri

¹² Harut ve Marut, Kur’an-ı Kerim’de isimleri geçen iki melektir. Ahmed b. Hanbel’in el-Müsned’inde Abdullah b. Ömer’den nakledilen bir hadise göre Hz. Âdem, Allah tarafından yeryüzüne

Hz. Yusuf'a hiç tesir etmedi, hiçbiri gönlünde yer etmedi. Zira içi, Hakkın nuruyla münevverdi. Bu cariyelere nazar etmeyen Hz. Yusuf, onlara nasihat etti, onları Hakkın yoluna ilettiler. Herkesi ve her şeyi Hakkın yarattığını, herkesin onun kulu olduğunu ve ona kulluk etmesi gerektiğini anlattı. Cansız putların, kendilerine gelen zararı bile def etmeye kudretlerinin olmadığını, böyle aciz taşların ibadete layık olmadığını, anlattı. İbadetin her şeyi yaratan, her şeye gücü yeten Hakka yapılması gerektiğini, anlattı. Sabah vaktinin alametleri görülünceye kadar cariyelere nasihat etti. Onun bu nasihatini gönüllerde yer etti ve cariyeler dalalet yolunu bırakıp hidayete erdiler. Cehalet uykusundan uyanıp şirkten kurtuldular. Yeni bir hayat buldular.

indirildiğinde melekler Allah'a, "Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?" dediler. Allah da onlara, "Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim." dedi. Melekler kendilerinin âdemoğlundan daha itaatkâr olduklarını söyleyince de Allah yeryüzüne göndermek üzere aralarından iki melek seçmelerini istedi. Hârut ve Mârut seçilerek yeryüzüne indirildi. Zühre çok güzel bir kadın sûretinde karşılına çıkınca melekler ona sahip olmak istediler. Kadın da Allah'a ortak koşmaları şartıyla tekliflerini kabul edeceğini söyledi. Melekler bunu reddettiler. Bunun üzerine kadın bir çocuk getirdi ve onu öldürmelerini istedi; melekler bunu da kabul etmedi. Daha sonra kadın içki getirdi ve bunu içerlerse tekliflerini kabul edeceğini söyledi. Melekler içkiyi içip sarhoş olunca kadınla zina edip çocuğu da öldürdüler. Ayıldıklarında kadın, daha önce kabul etmedikleri her şeyi sarhoş olunca yaptıklarını onlara hatırlattı. Meleklerden dünya ve ahiret azabından birini seçmeleri istenince dünya azabını seçtiler. İbn Kesîr, sened zincirindeki Musa b. Cübeyr sebebiyle bu hadisin "garib" olduğunu ve Abdullah b. Ömer'in bu rivayeti Ka'b el-Ahbâr'dan naklettiğini belirtir. (Demirci, 1997, s. 263) Babası Yahudi âlimi olan Kâ'b el-Ahbâr, Hz. Ömer döneminde Müslüman olmuştur. İsrailiyat türü rivayetlerde adı en fazla geçen iki kişiden biri Ka'b el-Ahbar, diğeri Vehb ibn Münebbih'tir (Kandemir, 2001, s. 2; Hatiboğlu, 2001, s. 198). İskender Pala da bu rivayetlerin İsrailiyattan olduğunu bildirmekle beraber aynı hikâyeyi birkaç değişiklikle nakletmektedir. Değişik yönler şunlardır: Hârut ve Mârut İdris aleyhisselam zamanında inmişlerdir. Zühre, İranlı bir kadındır. İnsanlar gibi kendilerine nefis ve şehvet verilen Hârut ile Mârut bu evli kadma vurulmuştur. Kadın ya içki içmelerini, ya kocasını öldürmelerini ya da puta tapmalarını şart koşmuştur. Hârut ile Mârut, kadını elde etmek için içkiyi tercih etmişler; ardından puta da tapmışlar, kadının kocasını da öldürmüşlerdir. Kadın onlardan İsm-i azam duasını öğrenmiş ve o duayı okuyarak semaya yükselmiştir. Allah da o kadını, insanlara ibret olsun diye parlak bir yıldıza çevirmiştir. Hârut ve Mârut ise İdris peygamberden şefaahat istemişlerdir. Bunlara dünya ile ahiret azabından birini tercih etme hakkı tanınmıştır. Bunlar da ahiretin ebedi, dünyanın fani olduğunu düşünerek dünya azabını tercih etmişler ve bunun üzerine Babil'de ateş dolu bir kuyuya baş aşağı asılmışlardır. İnsanlarla da sihir yoluyla konuşmuşlardır (Pala, 1989, ss. 214-215). Bu şekilde kıssayı nakleden İskender Pala, bu kıssanın batıl olduğunu söylemektedir. Kur'an-ı Kerim'de Hârut ve Mârut'tan bahseden ayeti kerime, sadece onların insanlara sihir öğretmesini anlatmaktadır. Bakara sûresi 102. ayet-i kerimesinde Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor: "Süleyman'ın hükümlerini hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihir ve Babil'de Hârut ve Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!" (Karaman, Özek, Dönmez vd., 2010, s. 15). Bu ayeti kerimenin inşi hakkında şu bilgi verilmektedir: Yahudiler arasında büyü yaygındı. Bu yüzden Hz. Süleyman'ın büyük bir büyücü olduğunu, hükümdarlığını büyü ile elde ettiğini, hayvanlara ve cinlere büyü ile hükmettiğini söylerler ve buna inanırlardı. Hz. Süleyman Kur'an'da peygamber olarak tanıtılınca "Muhammed Süleyman'ı peygamber sanıyor, halbuki o bir büyücüdür." dediler (Karaman, Özek, Dönmez vd., 2010, s. 15).

Başlarını Hz. Yusuf'un ayağına koyup "Bize dini anlat, bizi şüpheden kurtar ve Hakka yakınlaştır." dediler. Hz. Yusuf, Hak Teâlâ'nın hidayetinin eriştiğini görünce onlara kelime-i şهادeti telkin etti. Cariyelerin tamamı putlarını kırarak Müslüman oldular.

Sabah olunca Zeliha, cariyelerin, zünnarlarını kesmiş, putlarını ters yüz etmiş vaziyette Hakkı zikrettiklerini gördü. Bunun Hz. Yusuf'un talimiyle olduğunu anladı. Hz. Yusuf'un yanına gelip "Yüzünün güzelliği artmış, acaba güzellerle sohbet ettiğin için mi güzelliğin arttı? Nitekim meyve meyveden renk alır, derler." gibi sözler söyleyerek ona yaklaşmayı istedi. Hz. Yusuf'un ise yanakları hayâsından gül gibi kızarmıştı. Zeliha ne kadar laf verse de Hz. Yusuf hiç konuşmuyordu. Zeliha Hz. Yusuf'a "Niçin bizi hesaba almaz ve bir söz söylemezsin? Aşkın dilencisi olduysak ne var? Dilencinin de Huda'sı var. Günahımız seni sevmek mi? Sevdiiyse ne olmuş, kâfir olmadık ya. Hasta gönlüm dudağından bir cevap bekler. Güzelliğinin mürşidi sayesinde azgın gönlüm hidayet bulsun." dedi. Hz. Yusuf tebessüm edip cevap verdi. O cevap verdikçe Zeliha da söz açmaya devam etti ve şöyle dedi: "Ey peri yüzlü, iki dudağının arasına inci gibi dişler ne güzel dizilmiş." Hz. Yusuf cevap verdi: "Ecel, can ipini gevşetince onların hepsini saçıp savurur." Zeliha "Nergis gözlerin sulanmış, yüzündeki güzel ırmak, suyla dolmuş." dedi. Hz. Yusuf cevap verdi: "O gördüğün sular bir gün serap olur ve o gözler mahşere kadar kapalı kalır." Zeliha: "Bir de dik başlı olmasa o yüce boyun ne hoş bir servidir." dedi. Hz. Yusuf cevap verdi: "Bu servi gibi boy, bir gün gölge gibi toprağı düşecek. Kefenle onu sıkıca bağlayıp tabuta koyacaklar." Zeliha: "Ey gül, güzelliğinin baharı gelince gül bahçene reyhan ve sümbüller dolmuş." Hz. Yusuf: "Kış rüzgârı gelince sümbül de reyhan da perişan olur." Aralarında daha böyle nice tatlı-acı sözler geçti. Zeliha lütfkâr sözler söyledikçe Hz. Yusuf sonundaki kahlırlardan haber verdi. Zeliha, tatlı tatlı sorduğı sorulara acı acı cevaplar alınca gönlü gamla doldu, ağlayarak odasına gitti.

Zifiri karanlık bir gecede Zeliha kendinden geçmiş vaziyette ah u feryat ediyordu. Uykunun ansızın gelme ihtimali olduğı için yaşları her an yüzüne su serperdi. Zeliha içini dökeceğı bir arkadaş aradı. Feleğı, muma ve pervaneye seslendi. Feleğın karalığını kendi kara bahtına benzetti. Mum başına değen ateşle eriyor, pervane de ateşle doğru uçuyordu. Onların bu halini başta kendi haline benzetti fakat sonra onların her birinde bir eksiklik bularak bunların gerçek âşık olamayacağına kanaat getirdi ve kendine uygun arkadaş aramaktan vazgeçti.

Hiçbir şey ıstırabına çare olmayınca Zeliha, dadısını çağırdı, ağlayarak ondan derdine çare bulmasını istedi. Hz. Yusuf'un sözle yola gelmeyeceğini bilen dadısı onu ele geçirebilmesi için eşi benzeri olmayan bir saray yaptırmasını ve bu sarayın duvarlarına kendisinin Hz. Yusuf ile sarmaş dolaş resimlerini çizdirmesini söyledi. Böyle zevk ü sefa resimlerini gören Hz. Yusuf'un imreneceğini ve dayanamayıp günahsızlık perdesini yırtacağını söyledi. Bu yeni fikri Zeliha da beğendi ve böyle bir hile yapmaya karar verdi. Dünyayı dolaştılar ve öyle usta bir mimar buldular ki bu mimar aynı zamanda nakkaş idi. Eşi benzeri yoktu, yaptığı işi gören hayran kalırdı. Çizdiği resimler gerçeğinden daha canlı olurdu. Zeliha, bu mimarı bulan kişiye pek çok ikramlarda bulundu ve mimara da bu saray için ne kadar para istediye verdi.

Usta mimar bir ay geceli gündüzlü çalışarak birbiri içinde yedi hane olan bir saray inşa etti. Her yerini süsledi, içine güzel kokular serpti. Sarayın önüne, içinden sular akan güzel bir bahçe yaptı. Usta mimar sarayın içindeki evlerin her birine Hz. Yusuf ile Zeliha'nın vuslat resimlerini kademe kademe çizdi. Birinci evdeki resimde birbirlerine bakarken; ikinci evdeki resimde ellerini birbirlerine uzatmışken; üçüncü evdeki resimde elele, birinin eli diğerinin belinde; dördüncü evdeki resimde birbirlerinin dudağından öperken; beşinci evdeki resimde kolları boyunlarına dolanmış, sarmaş dolaş vaziyette, dudak dudağa; altıncı evdeki resimde Zeliha, elini Hz. Yusuf'un beline dolanmış, o da Zeliha'nın şeftalilerine dış geçirmiş, kucak kucağa bir halde; yedinci evdeki resimde ise artık iyice çınlıçplak vaziyette, ikisi bir elbise olup kucaklaşıp yatar vaziyette, çizmişti. Zeliha sarayı teftişe gelip de resimleri görünce kendini kaybetti. Sanki duvar, parlak bir aynaydı da gönlündekileri gösteriyordu, iyice ağzı sulandı. Usta mimara çok değerli bir kaftan giydirdi ve pek çok hediyeler verdi. Sarayın döşemeleri yapıldı, her türlü eksigi giderildi. Nihayet Zeliha bir sabah yüzünü gülsuyuyla yıkayıp iyice süslendi. Her türlü makyajını yapıp renkli renkli elbiseler giydi, güzel kokular süründü, mücevherlerini takındı. Acı şarabı, sanki şerbet içer gibi içti, sarhoş oldu. İçki yüreğine iyice ateş düşürdü. Zeliha, içkinin verdiği mutlulukla Hz. Yusuf'u yanına çağırdı.

Hz. Yusuf emrine itaat edip geldi. Zeliha sarayın bahçe kapısını açtı, Hz. Yusuf'u içeri aldı. Sarayın süslü avlusundan geçerken Hz. Yusuf'un aksı havuzun suyuna düştü, Zeliha'nın kararı kalmadı ve onu bir an önce sarayın içine aldı. Hz. Yusuf saraya girince gözüne duvarlara nakşolunan resimler takıldı. Bu resimler öyle resmedilmişti ki sanki canlıydı. Hz. Yusuf gözünü ne tarafâ çevirse, o tarafta kendisiyle Zeliha'nın resimlerini görüyordu. Zeliha, Hz. Yusuf'un mum gibi erimesi

için, ona olan aşkı ateşli sözlerle anlattı. Bülbül gibi inledi, sonra onu ikinci haneye ilettiler. Oradaki resimleri göstererek aşkı anlatmaya ve yalvarmaya devam etti. Sarayın üçüncü hanesine geçirdi. Yârine yalvardı, ilgisizliğini şikâyet etti. Sonra dördüncü bölüme girdiler. Zeliha yine yalvardı, gazeller okudu. Beşinci eve girdiler. Zeliha kendi güzelliğini sayıp ortaya döktü, güzelliğini anlatan gazeller okudu. Altıncı bölüme girdiler. Zeliha, yârini avlayabilmek için bu bölümdeki resimleri de seyrettirdi. Yine hararetle sözlerine devam etti. Fakat Hz. Yusuf, sanki bir taş gibiydi, renginde bile en ufak bir değişme olmamıştı. Hz. Yusuf, Zeliha'ya şöyle nasihat etti: "Sakin güzelliğe aldanma. Parlak ay tutulup görülmez olur. Güneş tutulunca da gözden kaybolur. Kıymetli olan şeylerin vakti geçince kimse onlara rağbet etmez. Başta, baş üstünde götürürler; sonra, ayaklar altına alırlar. Bu dünya vefasızdır, sonunda ne gülü bırakır ne bülbülü. Ey Zeliha, senin güzelliğin de böyle kalmaz. Güzelliğinle mağrur olma; çünkü güzellik baharı geçicidir. İyi gönlünde kötü fikir tutma, kötü bakışlı olma." Hz. Yusuf, Zeliha'ya böyle pek çok ibretli nasihatlerde bulundu.

Zeliha, Hz. Yusuf'u yedinci bölüme getirdi ve ona "Yeter artık bana yaptığın bunca cefalar! Senden uzak kaldığım için perişan oldum. Ey peri yüzlü, benim güneş yüzüme meylet; çünkü sen aysın, ay ile güneş birlikte ne güzel olur." diyerek hararetle hararetle nice sözler söyledi, nice gazeller okudu. Zeliha, söze sıcaklık verdikçe Hz. Yusuf utandı ve yanağından gül gibi terler döküldü. Derken Zeliha'nın iradesi kayboldu ve Hz. Yusuf'u çekip göğsüne bastı. Elini, kemer gibi beline doladı. Dudağının şarabından içti. Dudağından öptü demem, gönül çocuğuna tatlı verdi. Bunlarla da yetinmeyip can bağına girmesini istedi fakat bahçıvan buna razı olmadı ve gül bahçesinin kapısını açmadı. Hz. Yusuf, utancından ve hayâsından yere baktı. Fakat yerde Zeliha ile kendisinin sarmaş dolaş, birbirlerine girmiş vaziyette yatan resmini gördü. Hemen yerden başını kaldırıp duvara bakınca, aynı vaziyetteki resmi orada da gördü. Başını dua etmek için tavana kaldırırsa ki gene aynı resim. Nereye baksa bu resimleri gördü. Bu resimler, gönlünde yer etti ve ister istemez Zeliha'ya meyli oldu. Hevesi galip geldi ve o ana kadar öfke dolu olan bakışları tebessüme döndü.

Zeliha, Hz. Yusuf'un güler yüzünü görünce ona yalvarıp vaslını erdirmesini, muradını vermesini istedi. Susuz dudağına abı hayat suyu içirmesini, ölü cismine hayat vermesini istedi. Hz. Yusuf nezaketle şunları dedi: "Heva rüzgârıyla gül yüzünü açma, heva ateşinde kendini yakma. Gel, günahsızlık perdesini yırtma. Bir

gün, gül yüzün toprak olacak. Masiyetten uzak dur ki parlayan mumun sönmessin. Eğer nasihatimi tutarsan canım rahat eder.” Hz. Yusuf bu nasihatleri ettikten sonra yüce yaratıcıyı anlattı. Onun âşıkları başta ayırsa bile sonra kavuşturacağını, her şeyin onun elinde olduğunu ve onun hükmünün dışına çıkmaması gerektiğini ifade ederek şöyle dedi: “Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İshak ve babam Hz. Yakub hatırına sabret ki sonunda bana kavuşursun. Sabret ki ham hurma koruk olur, yenmez. Bilirsin ki önce diken, sonra gül olur. Sabret ki daha henüz gülün vakti gelmedi. Acele etmek şeytanın işidir. Düşünerek ve sabırla hareket etmek ise rahmanîdir.”

Zeliha ise Hz. Yusuf’a “Bana sabır ilacını tavsiye etme çünkü sabretmek ayrılığın zehrinden daha acıdır. Su, karşısında dururken, susuz için sabredecek güç olabilir mi? Niçin benimle zevk etmekten kaçarsın, sana mani olan şey nedir?” diye sordu. Hz. Yusuf da “Birincisi Kahhar olan Allah’ın helak etmesi, ikincisi de Aziz’in kahrına uğramaktır. Aziz’in haberi olursa beni perişan eder, kıyamet gününde de cezaya uğrarım.” dedi. Zeliha bu söze şöyle mukabelede bulundu: “Aziz’den korkma, onun işi kolay. Aziz’in kadehine zehir koyayım ve onun yeri, yerin altı olsun. Rabbine gelince, sen her zaman Huda’nın kerim olduğundan bahsederek onu översin. Senin sultanın kerim ise ne diye gam çekersin ki? Şah kerim olursa her iş kolay olur. Hem benim, içi hazine dolu sandığım var; onu sana vereyim, günahına karşılık feda et, onu Hak yolunda halka ikram et. Feda ettiğin bu mallarla başına gelecek kazaları def et.” Hz. Yusuf cevap verdi: “Hâşâ, nefse uyup yolumu mu şaşırırım? Önce zina ederek isyan edip ardından da kan dökülmesine razı mı olayım? Nefsinin hevasına uyup bir canı öldüren nasıl Müslüman olabilir ki? Hele bir de Aziz gibi yetimlerin anası babası olan iyilik sahibi birini öldüren nasıl Müslüman olabilir? Birçok iyiliğini gördüğüm Aziz’in katline asla razı olmam. Hakka gelince, onun katında rüşvet geçmez ki malını vererek canını kurtarasın. Kıyamet gününde insan, yaptıklarını bir bir karşısında bulur. Cihanın mutlak hâkimi odur. Zaten her şey onundur.”

Zeliha, yalvarmalarına devam etti. Bülbül gibi şevkle nice destanlar okudu fakat her seferinde Hz. Yusuf bir mazeret buldu. Zeliha dayanamayıp “Yeter artık! Sözlerle, mazeretlerle vaktimi talan etme. Ya benim ol, ya da hançeri kalbime saplarım. Aziz, senin önünde beni cansız bulunca, o da seni kurban eder.” diyerek hançerini çekti. Hz. Yusuf şimşek gibi yetişip bileğinden tuttu ve “Kendine kıyma, taze gülsün; yazık, açılmadan solma. Hançeri susuz canına vurma, visalimin

şerbetiyle canımı doyur.” dedi. Zeliha, Hz. Yusuf’tan bu tatlı sözleri işitip onun sevgi yüzünü görünce yüreği yerinden oynadı. Bu izni alınca yüz buldu ve boynuna elini sürüp dudaklarından öptü. Kendisini Hz. Yusuf’un okuna hedef gösterdi fakat Hz. Yusuf hedefe ok atmadı. Onun nefsi de bunu isterdi fakat Hz. Yusuf’un içine Hz. Yezdan’ın korkusu düştü ve eli titremeye başladı. Alt elbisesinin bağ yerini iki bağlıyor bir çözüyordu.

Hz. Yusuf, bu işin gecikmesi için çareler ararken gözü evin bir tarafında duran ve üzerinde süslü bir örtü bulunan bir şeye takıldı. Zeliha’ya “Bu örtünün altına gizli olan şey nedir?” diye sordu. Zeliha da “O benim gece gündüz ibadet ettiğim putumdur. Ondan utandım da beni bu işi yaparken görmesin diye üzerine örtü örttüm.” dedi. Hz. Yusuf, bu sözleri işitince içindeki hayret denizi coştı ve Zeliha’ya “Sen işitmeyen ve görmeyen bir taş parçasından utanırsın da ben işiten ve gören Rabbinden nasıl utanmam?” dedi ve rüzgâr gibi aceleyle kaçmaya başladı. Kâdir olan yüce Allah, parmağını, kilitli kapılar için anahtar kıldı ve kapılar teker teker açıldı. Zeliha arkasından koştu ve yedinci kapıda yetişerek gömleğini çekip yırttı. Gömleğin parçası Zeliha’nın elinde kaldı ve Hz. Yusuf yedinci kapıdan da çıktı.

Kapının hemen önünde Aziz’le karşılaştı. Aziz, Hz. Yusuf’un yüzündeki harareti, saçındaki dağınıklığı görünce “Ne oldu?” diye hatırmı sordu. Hz. Yusuf ise olan olayları anlatmadı. Edeple konuştu, hoş bir bahaneyle cevap verip sır perdesini açmadı, Zeliha’yı gammazlamadı. Aziz de onun elini tuttu ve ona iltifatlar etti. Beraberce saraya girdiler. Zeliha’nın yanına geldiler. Zeliha, Hz. Yusuf’u Aziz ile görünce Hz. Yusuf’un bütün olanları anlattığını düşünerek telaşlandı ve feryat etmeye başladı. Yalana bulanmış sözlerle gerçeğin yüzünü boyamaya başladı ve saçlarını yolarak Aziz’e: “Evinde sana hıyanet edenin cezası nedir? Odamda yalnız başıma huzur içinde yatarken bu İbrani köle hırsız gibi sokularak benden muradımı almak istedi. O esnada gözümü açtım ve ona zehir saçtım. O da önümden rüzgâr gibi kaçtı. Onu kaçarken görünce ben de gölge gibi peşine düştüm. Kapıdan çıkmadan ona yetişip eteğini tuttum; fakat o, vahşi kuş gibi uçup gitti ve yırtılan eteği elimde kaldı. Bu sözümde yalan yoktur, yırtılan eteği de benim doğruluğuma işaret eder. Eğer bu köleye ceza vermezsen yine bu kötülükleri yapar. Bunu bağlayıp döv, ayağına pranga vurup zindanın bir köşesine sal.” dedi. Bu sözleri işiten Aziz çok öfkelenmişti. Hz. Yusuf’a “Ben sana ne yaptım da sen bana böyle davrandın, sana her türlü iyiliği yapana bu mu yapılır?” dedi. Hz. Yusuf: “Ey Aziz, acele etme, benim bir günahım yok. İşin aslını bilmeden Zeliha’nın sözüne uyma. O yalan söylüyor.

Kadınların akli ne ki sözü muteber olsun? Erkek adam kadın sözüne uymaz. Bunların ‘Hak birdir ve yoğurt beyazdır.’ dediğinden başkasına inanmayacaksın. Hıyanet yoluna giren ve hıyanet eden kendisidir. Bana sevdalanıp, yanımda gölge gibi gezmeye ve utanmadan, uslanmadan beni kendine meftun etmeye, şeytan gibi beni azdırmaya çalıştı. Bugün de kendi halimde dururken Zeliha beni kendi halime bırakmadı ve götürüp işini bitirmek istedi fakat ben ona ram olmadım. Önünden yel gibi kaçınca o da arkamdan sel gibi yetişti. Ey âlemin şahı, vallahi, vaki olan olay budur.” dedi. Bu sözleri duyan Zeliha’nın yüreğine ateş düştü ve inleyip feryat etmeye, art arda nice yeminler etmeye, gözyaşlarını sel gibi akıtmaya başladı. Hem ağlayıp hem yeminler edince akılsız erkeği ona inandı. Hz. Yusuf’u cezalandırmak istedi ve bu iş için gözü bir adamını aradı. O sırada acımasız, şerli bir adamını gördü ve ona “Yusuf’u tut ve ona cezasını ver, ayağına ağır prangaları geçir ve zindana at.” dedi. O utanmaz adam, Hz. Yusuf’u tutup onu zindana götürürken Hz. Yusuf yüzünü semaya kaldırıp dua etti. Açığı da gizliyi de bilen Mevla’dan kendisini töhmetten kurtarmasını ve işin aslını ortaya çıkarmasını diledi.

Sarayda Zeliha’nın arkadaşı olan bir kadın vardı. Huda, daha kendini bile bilemeyen üç aylık çocuğuyla birlikte o kadını oraya sevk etti. O çocuk, bu hâli görünce gözünü Aziz’in yüzüne dikerek şunları dedi: “Ey akıllı adam, acele etme, düşünerek hareket et. Yusuf, ceza görmeye layık değil, sen onun gibi bir yardımcı bulamazsın. Onun hakkında sadece iyilik düşün.” Aziz çocuktan bu sözleri işitince hayret etti. Hatasını anladı. Aziz baktı ki Allah, çocuğa konuşma kuvvetini vermiş. Ona “Bu işi bize iyice açıkla, bu fitneyi kim çıkardı?” dedi. Çocuk: “Ben gammaz değilim. Bu işi sen teftiş et. Eğer Yusuf’un gömleği önden yırtıldıysa Zeliha’nın eteği temizdir, Yusuf hilecidir. Şayet gömlek arkadan yırtıldıysa Yusuf’un eteği temizdir, Zeliha fitnedir.” Bu sözleri işiten Aziz, Hz. Yusuf’un etrafında dolandı ve gömleğin arkadan yırtılmış olduğunu gördü. Hz. Yusuf’un doğru sözlü, Zeliha’nın yalancı olduğunu anlayan Aziz, Zeliha’ya açtı ağzını yumdu gözünü. Ona, “Bu hileyi sen ettin. Niçin adımı kötüye çıkardım. Niçin zulmettin. Utan, yüzünü resim gibi duvara vur, tövbe et, gözyaşlarınla kara yüzünü temizle.” diye neler neler söyledi. Hz. Yusuf’a iltifat ederek ona “Ey eteği temiz olan, ne olur bu olaydan kimseye bahsetme, bu sırrı gizle.” dedi. Daha sonra Aziz, odasına girdi ve Zeliha ile sohbet etmeye başladı. Zeliha’nın hâli kendine belli olmasına rağmen onunla yağlı ballı oldu.

Kadınların hilesi erkeklerin seddini yıkar. Kadınların hileleri çok sağlamdır ki bunlardan uzak olan Hakka yakındır. Yeryüzünde ilk kan kadınlar yüzünden döküldü. Bunlardan dolayı Kâbil katil, Hâbil maktul oldu. Bunların akli ve dini kısadır; dışları doğru ve temiz, içleri kinle doludur. Her işte acelecidirler, düşünmezler, Hz. Süleyman'ın mührünü şeytana bunlar vermiştir. Gerçi bunlar şeytana bile hile öğretirler. Cenneti Hz. Âdem'e dar eden de bu kadınlardır. Bunların dışı nur oldu fakat içleri nar. Bunlara uyanın başı gider, bunların hilesi dipsiz kuyudur. Bunlar, nice aslanları ceylana çevirirler. Bunların iyisi yoktur demem, bunların da iyisi iyidir; fakat iyisi işte şudur denemez. Erkek olsun kadın olsun şu iyidir, bu kötüdür demek çok zordur. Çünkü kişinin içi, dışından bilinmez. İyi sandığın kişiyi yoldaşından sor. Nasıl ki eldeki parmaklar düz değildir, bugünün insanların da hepsi düzgün değildir.

Kınanmışlık âşığa üzüntü vermez. Kınanmışlık aşk ehli için övünç kaynağıdır. Zeliha'nın bu sırrı bütün Mısır'a yayıldı. Mısır'ın kadınları bunu işitti. İçlerinde aşk şerbetini içenler Zeliha'yı kınamadılar. Fakat aşktan habersiz olanlar Zeliha'yı kınadılar. Zeliha'nın kölesine tutulduğu, kölenin ise ona yüz vermediği, Mısır'ın kadınları tarafından hayretle karşılandı. Hem içine düştüğü durumdan ötürü Zeliha'yı kınadılar hem de 'Zeliha'nın yerinde biz olsaydık o köle bize meftun olurdu.' diyerek kibirlendiler. Zeliha bunların sözlerinden haberdar olunca bunlardan intikam almak istedi. Muhteşem bir toplantı tertipleyip Mısır'ın önde gelen hanımlarının hepsini topladı. Her biri süslü püslü gelip yerlerine oturdular. Her biri bir yıldız gibi parlıyordu; fakat nasıl güneş doğunca yıldızlar belirsiz olursa Zeliha gelince de bunlar sönük kaldı. Türlü türlü yemeklerle, içeceklerle ve tatlılarla bezenmiş sofrada muhteşem bir ziyafet çektiler. Zeliha, her birine iltifat edip 'hoş geldiniz' dedi. Ziyafetten sonra çalgı faslı başladı, farklı makamlardan icra olunan musikiler bedenleri ve ruhları ferahlattı. Bir ay yüzlü rakkase çıkıp dönmeye ve şarkılar söylemeye başladı. Meclisteki içki içenler de içmeyenler de coşarak sarhoş oldular. Zeliha'nın intikam alma sırası geldi. Bunların her birinin eline; dışı sarı, içi acı bir turunçla keskin bir bıçak verdi. Zeliha kadınlara, "Benim hakkımda nice dedikodular yaptınız, arkamdan nice sözler söylediniz." diye serzenişte bulundu. Kadınlar yaptıklarına pişman olup başlarını öne eğdiler ve görmedikleri halde güzelliğine hayran kaldıkları Hz. Yusuf'u kendilerine göstermesini istediler. Bu dedikoduları, sırf onu görebilmek için, bir hile olarak yaptıklarını ifade ettiler. Zeliha, dadısını gönderip Hz. Yusuf'u çağırttı. Fakat Hz. Yusuf, dadının sözlerine

kulak asmadı, yerinden kılmıdamadı. Dadısının, Hz. Yusuf'un sözünü dinlemediğini ve gelmediğini söylemesi üzerine onu çağırma bizzat Zeliha gitti. Zeliha, Hz. Yusuf'un ayağına kapandı, ağlayarak şöyle yalvardı: "Senin yüzünden memleketimden kopup Mısır'a geldim, gurbet ile düştüm; senin aşkın yüzünden dillere düşüp herkese rezil oldum. Sen ise kenara çekilip bu hâlime bakıp durursun. Senin aşkına düştüğümden beri dost düşman herkes bana gülüyor. Düşmanlarımı mutlu ettiğin yeter, beni bu kadınların yanında utandırma, daha da hor ve hakir etme."

Zeliha'nın ağlayıp yalvarması, Hz. Yusuf'un gönlüne tesir etti. Füsün ve sihir sözleri, olsa olsa kadınların sözü olur. Bunların bildiğini şeytan bile bilmez, o bile bu kadar hile yapamaz. Her türlü sihri ve efsunu bunlar yaparlar ve dünyayı parmaklarında oynatırlar. Zeliha, Hz. Yusuf'un yumuşadığını görünce onu iyice süsledi. Siyah saçının üzerine beyaz bir sarık koyup ona birbirinden güzel elbiseler giydirdi, beline mücevherlerle süslü altın bir kemer taktı, hırkasını giydirdi. Dünyada hangi süs varsa Zeliha onu Hz. Yusuf'a giydirmişti. Eline altından bir ibrik verdi. Elinde gümüş bir leğen olan bir cariye de Hz. Yusuf'un arkasından gölgesi gibi geliyordu. Hz. Yusuf, Zeliha'nın eline su dökmek için salınarak meclise girdi. Onu gören kadınlar turunç yerine ellerini doğradılar, elleri kan oldu. Zeliha, hilesiyle turuncu nara çevirdi. Kimisi parmağını öyle bir dişledi ki parmakları Hz. Yusuf'un güzelliğini yazabilmek için kalem oldu, akan kanları da mürekkep. Kadınlar: "Bu bir beşer olamaz; bu, ya bir peridir yahut da melektir." dediler. Zeliha "İşte aşkına düştüğüm köle budur. Ne kadar yalvarsam da o bana yüz vermedi." dedi. Hz. Yusuf'un güzel yüzünü gören kadınlar kendilerini kaybettiler. Zeliha'yı ayıplarken bu defa kendileri rezil oldu.

Bir malın ne kadar çok müşterisi olursa kıymeti o kadar artar. Hz. Yusuf'un taliplileri çoğalınca Zeliha'nın gayreti, öncekinden çok daha fazla oldu. Onu gören kadınlar, aşkının müşterisi olunca pazar iyice kızıştı. Hz. Yusuf'un aşkı, Zeliha'nın gönlünde iyice arttı. Evvelden yoluna canını verirken şimdi onu bir kez görmeye binlerce canı olsa verecek hâle geldi. Zeliha kadınlara şöyle dedi: "İşte Yusuf'un yüzünü ve güzelliğini gördünüz. Aşkında beni mazur sayın ve artık beni ayıplamayın. Ben belaya düştüm, bu bela anında bana yâr olun. Zira gerçek yâr, bela zamanında kişinin yanında olur. Gelin el birliği edelim ve bu vahşi kuşu tuzağa düşürelim. Ona nasihat edin, hep beraber bu ceplana kement geçirelim. Eğer dediğimi yaparsanız başım üzerinde yeriniz olur ve iyiliğinize yüz misliyle karşılık

bulursunuz. Eğer sizden bana bir iyilik gelmeyecekse bari beni kendi halime bırakın da derdimin üstüne dert yüklemeyin.”

Kadınlar utanıp özür dilediler ve Zeliha'ya “Bunun için ne yapsan sana yakışır. Biz daha önce bilmeden seni kınadık, bizi bağışla. Böyle bir yâr köle de olsa sevilir; seven değil, sevmeyen kınanır.” dediler. Zeliha olmadan daha rahat konuşacakları için Zeliha ayrıldı ve bunlar Hz. Yusuf'a şöyle nasihat etmeye başladılar: “Ey dik başlı! Zeliha sudur, sen sakın ateş olma. O sana meftundur ve senin emrindedir, sen de onunla sefanı sür. O, seni sevdiği için her cefana katlanıyor. Fakat tekrar tekrar belaya gark olsa, oğul bile babasını ayağının altına alır. Ona hep itiraz edip cefa etme ki bir gün yüzünü senden çevirirse, gül bahçen diken olur. Seni zindana attırır. Karanlık zindanlarda kalırsın. Bu dik başlılığı artık bırak. Güzel yüzüye sert huy yakışmaz. Şayet Zeliha'yı beğenmediysen bu dünyada bir güzel o değil ya, bizler Zeliha'dan daha güzelizez. Bırak onu, bizimle zevk u sefa kıl. Senin vaslına biz erelim, cânı da cihanı da unutalım. Gençken bu cihanın lezzetini sür, sevgililerle sohbet et. Güçlü kuvvetli dönemlerin her zaman kalmaz, kaybedince gençlik geri gelmez. Zaman el verdikçe, elinde fırsatın oldukça eğlen.”

Mısır'ın kadınları nice efsunlu sözler söylediler, Hz. Yusuf'u hararetlendirmeyi umdular fakat bilemediler ki o güzel servi, dikenler içinde kendine yer tutmaz. O öyle bir hüma kuşudur ki göklerde uçar, her yere konmaz. Hz. Yusuf, bunların sözünü işitince hiç konuşmadı ve yüzünü Hakka çevirdi ve “Ey hikmetli Padişah, beni bu kadınların hilelerinden emniyette kıl. Gönlümde her daim senin zikrin ve fikrin taht kursun. Eteğimi heves ateşiyle yakma. Bu kadınlara da sen insaf ver. Beni onların ellerinden kurtar. Beni bunların arasından kurtar ve yüzlerini bir daha bana gösterme. Bunlarla gül bahçesi bana gerekmez, bunlar olmadan zindan bile bana gül bahçesidir.” diyerek dua etti.

Bu zor beladan kurtulmak için Hz. Yusuf, Cenabı Haktan zindan istedi. Huda da duasını kabul edip onun yerini zindan eyledi. Eğer Hak'tan afiyet isteseydi zindana girmezdi; ne kadınların sıkıntısını görür ne de zindanın zahmetini çekerti. Kişiyeye gereken, her an Cenabı Haktan afiyet istemektir. Hz. Yusuf, kendisine bu kötü tekliflerle gelen kadınlara hiç cevap vermedi; zira ahmağa verilecek en güzel cevap susmaktır.

Kadınlar ona el uzatılamayacağını, bu gül bahçesine ayak basılamayacağını görünce ona dil uzattılar. Zeliha'nın öfke ateşini körüklediler. Zeliha'ya: “Ey peri, sana yazık, Hak sana vefasız bir yâr vermiş. Güzelliğine diyecek yok ama o vefasızın

biridir. Onun başı göğe ermiş, senin elin ona nasıl ulaşsın. Bu dik başlı serviye ne kadar söz söylesek de fayda etmedi, bize cevap bile vermedi. Sanki insan dilini bilmeyen bir peri gibi davranıp bize hiçbir söz söylemedi. Bununla, iyilikle baş edemezsin. Demir ne kadar sert olursa olsun ateş onu yumuşatır. Onu zindana koyup yerini ateş eyle ki bu demir gönüllü peri yanarak yumuşasın. Çelik bile hararetle yumuşamazsa, en mahir üstad bile ondan kılıç yapamaz.” gibi birçok sözler söylediler. Şaşkın âşık Zeliha, bu sözlere kandı, tekrar kavuşma ümidiyle Hz. Yusuf'u zindana atmaya karar verdi. Kurtuluş ipi zannederek elini yılana uzattı. Zeliha öyle bir haldeydi ki “kavuşmanın yolu budur” diyerek cehennem kuyusunu gösterecekler oraya bile girecekti. İyiyle kötüyü ayıramaz olmuştu.

Zeliha, Aziz'in yanına gelerek önünde diz çöktü ve ağlamaya başladı. Aziz, onun bu üzgün hâlini görünce sebebini sordu. Zeliha da “Ağzımı açıp söz söyleyecek mecalim yok, adım o oğlan ile anılır oldu. Zeliha ona âşık olmuş, denildi. Adım kötüye çıktı. Doğru yanlış herkes bu hikâyeyi anlatır oldu. Benimle onun aynı evde durması hiç uygun olur mu? Onu zindana göndererek cezalandır. Münadiler, şehir içinde dolaşsın ve ‘Evine hıyanet edenin cezası budur!’ diye bağırsın. Benim öfke ateşimin yandığını görenler, söylentilerin iftira olduğunu düşünüp dillerini benden çekerler. Ben de rahat ederim, senin de üstünden bu utanç gider.” dedi. Aziz bu sözleri işitince ona hak verdi ve “İyi düşünmüşsün, beni de bu söylentiler çok üzmekteydi. Yusuf'u sana teslim ediyorum. Nasıl cezalandırmak dilersem öyle cezalandır.” dedi. Bu ruhsatı alan Zeliha, muradına ermek için fırsat bulduğunu düşünerek çok sevindi ve Hz. Yusuf'u yanına çağırdı. Onu şöyle tehdit etti: “Bugünden itibaren bana baş eğmezsen yerin ateş olur. Aziz'den izin aldım. Senin hakkında ne dilersem o olur. Eğer bana ram olmazsan boynuna zincir geçirir zindana attırırım. Benim vaslının sefasını süresin, zindanın cefasını çekmeyesin diye sana dostça nasihat ediyorum.”

Zeliha sözünü bitirince Hz. Yusuf her zamanki gibi yine onu reddetti. Zeliha iyice öfkelenildi ve “Elbiselerini çıkarın ve onu demirlerle bağlayın.” dedi. Bu sözü işiten hizmetçiler, onun güzel elbiselerini çıkardılar ve boynuna zincir geçirdiler. Bu zincirlerle onu şehirde dolaştırdılar. Münadiler “Sahibinin sofrasına göz dikenin, onun haremine gizlice girenin cezası budur.” diye bağırdılar. Onu görenler “Hâşâ sümme hâşâ, bu peri yüzlü kötü huylu olamaz, bu söze kimse inanmaz.” dediler. Kimin yüzü güzelse huyu da güzel olur. Yüzü kötü olanın yaradılışı da kötüdür. O sebeple şeriat sultanı “Bir ihtiyacınız olursa güzel yüzlülerden isteyin.” demiştir. Bu

hâl üzere Hz. Yusuf, gün boyunca şehirde gezdirildi ve sonunda onu zindana attılar. Onu hüznler kulübesine koydular.

Zindandakiler onun ay yüzünü görünce bütün dert ve kederlerini unuttular. Gece gündüz bayram ettiler, zindan mutluluk evine dönüştü.

Bu arada Zeliha gizlice zindancıya haber salarak Hz. Yusuf'un ayağından zincirleri çıkarmasını, güzel elbiseler giydirmesini, ona ibadet edeceği bir yer hazırlamasını ve her türlü hizmetini görmesini istedi. Hz. Yusuf ise, zindana girerek Zeliha'dan kurtulduğuna şükrediyordu. Kulluk makamında namaz kılıyordu. Riyazet ederek sürekli Hakka yalvarırdı. Kalbinin huzuruyla meşgul olup Hakkın makbul bir kulu oldu.

İnsanoğlu ne gafildir ki bir işin sonunu önceden düşünmez. Cahiller önce yapacağını yapar, sonra şaşırır kalır. Cahil, bir işe öfkeyle başlar, sonunda pişman olur ama pişmanlık fayda vermez. Cehalet eliyle öfke ateşini yakar ama o ateşin odununun, kendisi olduğunu bilmez. Gazap ateşine yumuşaklık suyunu serpmez, kendi huyu kendi başına sıkıntı olur. Kötü huylunun içini gam ateşi yakar, cehennem de kişinin kendi huyudur. İnsanların âdeti şaşılacak şeydir. Elinde olanın kıymetini bilmez, şükretmez. Nimetin kadrini bilmeyen kimse, adam kadrini nereden bilecek?.. Kişi yaşla rüşte ermez. Gaflet uykusunda olan nice yaşlılar vardır ki henüz rüşte ermemiştir. İnsan, gönlünde gaflet olduğu için bugün çektiğini yarın unuttur.

Zeliha da her gün Hz. Yusuf'u görürdü de onun bir gün elinden çıkacağını hesap etmezi. Sonunda ummadığı başına geldi, üstelik de bütün bunları kendi eliyle yaptı. Hz. Yusuf'un güzelliği, güneş gibi yüzü, gözünden uzak oldu. Ah u figan edip dövünmeye, ağlayıp inlemeye başladı. Hz. Yusuf'un gezdiği yerlerde gezer, izini sürer, ayağını bastığı yerleri koklardı. Hz. Yusuf'un elbiselerini bağrına basar, öper, gözlerine sürerdi. Kemerini kendi beline dolardı. Tacını eline alır, gözünü ondan ayırmazdı. Ayağına yüz sürdü diye ayakkabılarına yüzünü sürerdi. Her bir elbisesiyle bir başka matem tutardı. Gerçi kendi düşen ağlamaz ama Zeliha'nın ağlamaktan nerdeyse gözleri çıkacaktı. Kavuşmayı tadan bir can için ayrılık ne acıdır. Zeliha başını duvarlara vuruyordu. "Ayrılık acısına dayanmaktan ölüm yeğdir." diyerek hançerini kendisine saplayacağı sırada dadısı yetişti ve yalvar yakar onu bu işten vazgeçirdi. Dadısı ona nasihat etti, aşk ateşinin kendi başında da tüttüğünü, aşk ehlinin başına nice mihnetlerin geleceğini, âşğın bunlara sabretmekle yârine kavuşabileceğini anlattı. "Sabır zehri, acı da olsa, dert ehlinin tek ilacı odur." dedi. Zeliha, dadısının bu nasihatleri ile biraz rahatladı.

Gece olunca Zeliha'nın feryatları ve gözyaşları arttı. Nitekim geceleri âşıkların derdi daha da artar. Zeliha da geceleyin Hz. Yusuf'un halini düşünene düşünene sabrı kalmadı ve iradesini kaybedip zindanın yolunu tuttu. Dadısını da uyandırıp yanında götürdü. Zindancıya rüşvet vererek dilini bağladı ve zindan kapısını açtırdı. Zeliha, zindanda ay yüzlü Yusuf'una uzaktan seyretti. Nur yüzü, güneş gibi parlıyordu. Zeliha, uzaktan bakmakla yetinmedi; daha yakın bir köşeye gizlenip seyretmeye başladı. Sabah olmaya başlayınca Zeliha'nın içine keder doldu ve feleğe sitem etti.

Zeliha saraya döndü. Saraydan zindana doğru pencereler açtırdı. Saraydan zindanı seyrediyordu. "O yârin yüzünü seyretmek mümkün olmayınca, onun yüzünü seyreden duvara bakmak da yeter. Mücevheri göremem, bari mücevher kutusunu göreyim." diyordu. Zeliha, zindana imreniyordu. Geceleri zindana gidip Hz. Yusuf'u seyrederdi. Gündüzleri de zindanın duvarları ile sohbet ederdi. Dünya işlerini bir kenara bıraktı. Sürekli yârin hayal eder, aynı yerde oturur dururdu. O hâle geldi ki saçından assalar yahut etini kesseler hissetmez vaziyetteydi. Yemekten, içmekten kesilmişti.

Zeliha'nın bir gün kan aldırması gerekti. Cerrah kan alırken yere kan sıçradı ve "Yusuf" adı, kanlarla yere yazıldı. Zeliha aşkın derdiyle tek renk, tek yürek olmuştu.

Şimdi Hz. Yusuf'un zindandan nasıl kurtulduğunu dinle. Hz. Yusuf zindana girince zindan halkı dertlerini unutup mutlu oldular. Şahın yakınlarından Eşkem ve Ebkam adında, birisi saki, diğeri çeşneci olan iki kişi vardı. Sultana yakın kimselerdi. Bunlara kötü göz isabet etti. Şah bunlara öfkelenip bunları zindana attırdı. Nice zaman zindanda kaldıktan sonra Hz. Yusuf ile tanışıp güneş yüzünden nur alırlar. Dalgın dalgın yattıkları bir gece misal ülkesine girdiler. Birisinin rüyasında kurtuluşa, diğerkinde ise hayatın sona ermesine işaret vardı. İkisi de korku içinde uykularından sıçrayarak uyandılar. Hz. Yusuf'a gelip gördükleri rüyaları olduğu gibi anlattılar. Hz. Yusuf biraz düşündükten sonra birisine asılacağını, diğesine de selamete kurtulup mutlu olacağını söyledi. Hz. Yusuf kurtulacak olana: "Ey vefalı, senin yanında bitecek bir işim var. Fırsatını bulunca şaha benim zulme uğradığımı, suçsuz yere zindana atıldığımı söyle." dedi. Kurtulacak olan da "Eğer kurtulursam ne emrettiysen yerine getiririm. Üzülme, senin işini halledip muradını hâsıl ederim." dedi. Zindandan çıkıp yine sultanın has adamı oldu. Fakat verdiği sözü unuttu. Hz.

Yusuf, ağyara sarıldığı, yârin cefasına tahammül kılmadığı için bir müddet daha zindanda kaldı.

İnsan uykuda ten esaretinden kurtulur; doğuyu batıyı, geçmişi geleceği rüyasında görür. Sözü uzatmayalım, Mısır sultanı, odasında yatarken uykuya daldı. Rüyasında Mısır'ın etrafının cennet gibi olduğunu, Nil ırmağına Kevser sularının dolduğunu gördü. Fil gibi iri ve semiz yedi öküzün Nil'in kenarındaki otları yediğini, ardından Nil'in sularının tamamen kurduğunu; kuruyan topraktan yedi zayıf ineğin çıktığını ve bu zayıf ineklerin semiz inekleri yiyip tamamen yok ettiğini gördü. Hayretle bu olayı izlerken yedi tane taze ve dolgun buğday başağı gördü. Bu başakları seyrederken iyice solmuş, içinde tanesi kalmamış yedi kuru başak ortaya çıktı ve dolgun taze başakların etrafında dolaşarak onları da kuruttu.

Şah, dehşetle uykusundan uyandı, düşüncelere daldı. Sabah olunca hemen divanı topladı, ardından da Mısır'da ne kadar rüya tabircisi varsa sarayına çağırıldı. Düşünü bunlara anlatıp tabirini sordu. Fakat hiçbiri cevap vermeye kâdir olamayıp düşün tabirinin olmadığını söylediler. Bu sözlere sultan öfkelenildi ve hepsini huzurundan kovdu. Nerde bir rüya tabircisi varsa, bulunup saraya getirilsin, diye emretti. Bu düşün tabiri için tabirci aranırken sakinin aklına Hz. Yusuf ve kendisinin ona verdiği söz geldi. Bu sözü geciktirmesine çok üzüldü. Hz. Yusuf'u hatırlar hatırlamaz sultana, zindan içinde bir tabirci olduğunu söyledi. Tabirini sormak için zindana gitmeye sultandan izin istedi. Sultan "İzin istemene bile gerek yok, bir an önce bu işi bitir." dedi. Saki, Hz. Yusuf'un yanına gelip önce ondan özür diledi, sonra düşü anlattı. Hz. Yusuf "Bunun tabiri açıktır. Sultanın gördüğü öküzlerle başakların aslı maişet ve azıktır. Semiz öküzler ve yeşil başaklar ucuzluk ve bolluğa, zayıf öküzler ve kuru başaklar da ekinin olmaması ve kuraklığa işarettir. İlk yedi yıl ucuzluk ve bolluk olur, ambarlar ekinle dolar. Sonraki yedi yıl gözyaşından başka su olmaz, o da toprağın bağırını yumuşatmaz." diyerek rüyayı tabir etti.

Genç saki, işittiklerini sultana anlattı. Sultanın gözü açıldı ve "Var zindana, o kemal sahibini alıp yanına getir. Rüyanın tabirini bir de onun ağzından işitelim. Ravi her ne kadar doğru olsa da sözü sahibinden işitmek daha evladır." dedi. Saki, yine zindana gidip Hz. Yusuf'a müjdeyi ilettili. Sultanın kendisini beklediğini söyledi fakat Hz. Yusuf ona rağbet etmedi. Hakka tevekkül edip sakiye şunları söyledi: "Şaha var ve hürmetlerimizi ilet. Vatandaşlarının hakkına riayet etmek böyle mi olur, adalet böyle mi olur, diye sor. Eğer sultanda gayret varsa benim hâlimi araştırırsın. O kadınların hepsini bir araya toplasın da hapsedilmeme sebep ne imiş öğrensin." dedi.

Hız. Yusuf'tan bu sözleri işiten delikanlı, sultanın yanına gelip işittiklerini tek tek ona anlattı. Şah, bu sözlerden incindi ve Zeliha da dâhil olmak üzere kadınları huzurunda topladı. Şah, olayı teftiş ederek kadınlara “Ne oldu ise doğruyu söyleyin.” dedi. Kadınlar: “Ey şah, biz Yusuf'tan hiçbir kötülük görmedik, kötülük bizdeydi; onda iyilik vardı. Yüzü gibi sözü de, huyu da doğru ve düzgündür onun. Ayda bile eğrilik vardır, onda yoktur.” dediler. Şah, Hız. Yusuf'un doğru ve haklı olduğuna sevindi. Kadınları kınayıp huzurundan kovdu. Hız. Yusuf'un da zindandan çıkarılmasını emretti.

Dünyanın merasimi böyledir, tatlı can bile dokuz ay karanlıkta kalmadan elde edilemez. Hız. Yusuf da zindanın zahmetinin ardından mutluluk sabahına doğdu. Onu hürmetle zindandan çıkarıp saraya getirdiler. Şahın emriyle Mısır erkânı ona son derece saygı gösteriyordu. Sultan, tahtından inip onu karşıladı. Tahtına oturarak ona hürmet etti. Düşünü tekrar anlatıp onun güzel tabirini bizzat kendisinden dinledi. Sultan, “Yokluk zamanları için ne gibi bir çareye başvurmalı?” diye sordu. Hız. Yusuf, “Şimdiden tedbirini almak gerekir. Bu işin tedbiri, münadilerle her yere haber salınması ve bolluk yıllarında memleketin her bir yanına bol bol ekim yapılması; elde edilen buğdayların az bir kısmının yenilip çoğunluğunun saklanıp korunmasıdır. Fakat bu işleri çekip çevirecek işinin eri olan bilgili bir kimse gereklidir.” diye cevap verdi. Şah: “Ey müjdecî, bu işleri sen gerçekleştir, işlerin hepsi senin emrinle olsun. Ne emredersen işler öyle olsun.” dedi. Hız. Yusuf da işi üzerine aldı. Sultanın kederi gitti, içi huzurla doldu. Hız. Yusuf'u bütün devlet erkânının başına verdi ve herkesten onun emrine itaat etmelerini istedi.

Hız. Yusuf'u her türlü nimetle bezeli bir saraya yerleştirdiler. Hız. Yusuf günden güne terakki etti ve şahın ona olan rağbeti de günden güne arttı. Onun değeri artarken Mısır Aziz'inin talihi bozuldu. Onun çarhı bozuldu ve onun azlını felek sundu. Menzili toprak oldu.

Yârîne kavuşma mutluluğuna eremeyen kimse için, bu dünyanın gamı da mutluluğu da bir anlam ifade etmez. Ne mutlu bir haber o kişinin kederini giderir ne de hüznü bir haber derdini artırır. Aziz ölünce Zeliha'nın içindeki üzüntü ne arttı ne eksildi. Aziz sayesinde bolluk ve zenginlik içinde yaşıyordu. Felek Aziz'i ayaklar altına alınca Zeliha da baht atından inip yaya kaldı. Aziz gidince mihnet ve belalar geldi. Gerçi Zeliha'nın gamı ve derdi daha fazla artmadı. O yine zamanını Hız. Yusuf'la geçirir, hep onu yâd ederdi. Kendi eliyle onu kaybedişine hayıflanırdı. “Bugün artık hor ve hakir oldum, artık ona elim ulaşmaz.” diyerek inler, gözünden

kanlı yaşlar akıtarak dövünürdü. Yârinin hayaliyle sohbet ederdi. Yüzünü bir daha görsem, tatlı sözünü bir daha duysam diyerek ona kavuşmayı temenni ederdi.

Nice yıllar bu hâl üzere geçti. Zeliha'nın baharı güze döndü. Beli büküldü, yüzü sarardı ve buruştu. Saçı, kaş ve kirpikleri döküldü. Kalan saç, kaş ve kirpikleri de iyice beyazladı. Gözü görmez oldu. Yola çıkar, gelenden geçenden Hz. Yusuf'un haberini sorardı. Hz. Yusuf'tan haber getirene malını mülkünü verirdi. Bu hâl üzere nice zaman geçti ve Zeliha, bütün malını mülkünü tüketti. Zeliha ney gibi üryan kaldı.

Zaman zaman Hz. Yusuf, askerleri ile birlikte saraya giderdi. Zeliha onun yolu üstüne kamıştan bir bekçi kulübesi inşa etti. Hz. Yusuf'un alaca renkte müthiş bir atı vardı. Çok hızlı giderdi. Zeliha onun sesini kulübesinden işitince dışarı çıkar ve yol üzerinde biraz inler, Hz. Yusuf'a dua ve övgüler düzüp geri dönerdi.

Zeliha'nın taştan yontulmuş, mücevherlerle süslü bir putu vardı. Gece gündüz ona ibadet ederdi. Zeliha, putunun önünde yüzünü yere sürdü ve ağlayarak ona şöyle yalvardı: "Ey ibadet ettiğim, derdime derman ol. Sürekli sana ibadet ettim, bir gün bile iyilik görmedim. Başıma büyük büyük belalar geldi. Vatanımdan ayrı düştüm, hasret ateşiyle yanıp tutuştum. Gözüm görmez oldu, gözlerimi bana tekrar ver. Gözümü ver de Yusuf'u bir kez daha görebileyim."

Zeliha bu halde ağlarken Hz. Yusuf'un atının sesini işitti. Hz. Yusuf'un yoluna çıkıp feryat etti fakat atların kişnemesinden onun sesi hiç duyulmadı. Zeliha ağladı, kara bahtına "ah" etti, hüznle kulübesine girdi. O an anladı ki taşa ibadet etmek kişiye hiç fayda sağlamaz. Putunu ortaya çıkardı "Başıma bunca mihnet senden geldi." diyerek yere çaldı ve onu yüz parçaya ayırdı. Yüzünü Hakkın yüce dergâhına çevirip ona secde etti ve şöyle yalvardı: "Ey padişahlar padişahı olan Allah'm, bana merhamet et. Her şeyin anahtarı senin elindedir. Ya Rabbi, senin ortağın yoktur. Yerlerde ve göklerde ne varsa hepsi senindir. Bize çok nimetler ihsan ettin, bana göz nimetini tekrar ihsan et. Yârin cemalini tekrar görebileyim."

Yine bir gün Hz. Yusuf geçerken Zeliha hemencecik yola çıktı ve şöyle dedi: "Gizli sırlara vâkıf olan Huda'ya hamd olsun ki kimini köle iken şah eyler, kimini şah iken köle eder." Hz. Yusuf bu sözü işitti ve bu yanık sözler ona çok tesir etti. Hz. Yusuf, kölelerinden birine, bu sözleri söyleyeni hemen bulup onu hürmetle yanına getirmesini emretti.

Zeliha gelince Hz. Yusuf'a geldiği haber verildi. Hz. Yusuf, içeri alınmasını emretti. Zeliha, Hz. Yusuf'u görünce hamd u senalar etti, Hz. Yusuf'a dua etti. Hz.

Yusuf onu tanıyamadı ve “Kimsin, adın nedir? Bize gizli derdini anlat.” dedi. Zeliha “Ben, senin yolunda her sıkıntıyı çeken, cihan mülkünü senin yoluna terk edenim. Seninle tanışıklığımız evvelden vardır.” dedi. Hz. Yusuf kim olduğunu bildi. Hâline ağlayarak merhametle “Sana ne oldu ey Zeliha, güzel yüzün niçin böyle soldu?” diye sordu. Hz. Yusuf, ona “Ey Zeliha” diye seslenince Zeliha düşüp bayıldı. Biraz sonra kendine gelip Hz Yusuf’a baktı. Hz. Yusuf “Gençlik servetine ne oldu?” diye sordu, Zeliha “Onu ayrılık eşkıyası aldı.” diye cevap verdi. Hz. Yusuf “Lale yanaklarına ne oldu?” diye sordu, Zeliha “Hasret ateşiyle soldu.” diye cevap verdi. Hz. Yusuf “Gözlerin niçin kurudu? diye sordu, Zeliha: “Senden uzak olduğu için.” diye cevap verdi. Hz. Yusuf, Zeliha’nın bu sözlerini işitince, içindeki merhamet denizi coştı ve ona: “İsteğin her ne ise durmadan, çekinmeden bana söyle.” dedi. Zeliha: “Arzumu yerine getireceğine yemin etmen şartıyla söylerim.” dedi. Hz. Yusuf, arzusunu yerine getireceğine yemin edince Zeliha: “Benim senden isteğim, Hakka dua edip benim güzelliğimi ve gençliğimi bana geri vermesini niyaz etmendir.” dedi. Hz. Yusuf gönülden Huda’ya dua etti ve duasını Hak Teâlâ kabul etti. Zeliha önceki halinden daha güzel oldu. Hz. Yusuf: “Başka muradın var mıdır?” diye sordu. Zeliha: “Benden başkasını kendine eş edinmemenden başka senden isteğim yoktur.” dedi. Hz. Yusuf bu sözleri işitince ne evet ne de hayır dedi, başını öne eğip ilahi vahyin gelmesini bekledi. Hz. Cebrail gelerek Hakkın selamını Hz. Yusuf’a ilettikten sonra Hak Teâlâ’nın onu nikâhlanmasını emrettiğini tebliğ etti.

Hz. Yusuf, Hakkın muradının Zeliha ile evlenmesi olduğunu işitince öyle bir düşün yaptı ki dünya bunun bir benzerini görmedi. Hz. İbrahim’in dini, İsrailoğullarının âdeti üzere nikâhı kıyıldı. Gelin süsleyiciler Zeliha’yı iyice süslediler. Zeliha, örtüsünün altından yârinin yüzüne nazar ederken gözyaşları döküyordu. Nihayet akşam oldu ve herkes evlerine çekildi. Zeliha kızıl örtüsüyle dururken kendini kaybetti. Hz. Yusuf sevgiyle elini tuttu. İki yâr birbirine kavuştu. İlahi! Sen, bütün sevenleri bugün birbirine kavuştur, yarına bırakma.

Aşk ehlinin sermayesi doğruluktur. Eğer bir âşık, aşkında sadık olursa, sonunda maşuku da ona âşık olur. Zeliha’nın aşk güneşi her gün sadakatle doğduğu için Hz. Yusuf’un gönlüne de hararetini bıraktı. O yangın, onun gönlüne de tesir etti. Gözlerini Zeliha’nın gül yüzünden ayıramaz oldu. Hz. Yusuf, Zeliha’ya âşık olduktan sonra Zeliha mecâzi aşktan ilahi aşka geçti. Zeliha’nın içine hakikat güneşi doğdu. Bir gece Hz. Yusuf, Zeliha’ya vuslatı arzuladı. Ne kadar ısrar etse de Zeliha ona rağbet etmedi. Sonunda yanından kaçtı. Hz. Yusuf peşinden koştı. Zeliha’nın

eteğini çekince, etek yırtıldı. Zeliha tebessüm ederek “Bundan önce ben senin eteğini yırtmıştım. Şimdi de sen benim eteğini yırttın. Bu işte ikimiz de bir olduk.” dedi. Hz. Yusuf, onun Hak aşkıyla yandığını görünce onun için bir ibadethane yaptırdı. Zeliha, bu ibadethanede dünya işlerinden el çekerek kendini gece gündüz Hakka verdi. Gönlü huzura kavuştu. Bu hâl üzere nice yıllar geçti.

Bir sabah, Hz. Yusuf ata binerken, bir ayağını atın üzengisine bastı. Hz. Cebrail gelerek ona acele etmemesini; zira diğer ayağını üzengeye basmasının nasip olmayacağını haber verdi. Ölüm müjdesi Hz. Yusuf’a gelince içi mutlulukla doldu. Yerine vâris olacak birisini çağırıp kendi yerini ona bıraktı ve ona adaletten ayrılmamasını vasiyet etti. Hz. Cebrail’in elinde bir elma vardı. Onu Hz. Yusuf’a verdi. Hz. Yusuf elmayı koklayınca ruhunu teslim etti.

Ansızın ölüm hâli gelince herkes feryat etti, gözyaşları deniz oldu. Bu feryatlar Zeliha’nın kulağına gelince titremeye başladı. İçini korku kapladı ve “Bu ne hâldir?” diye sordu. Acı haberi işitince yere yıkıldı. Üç gün baygın yattı. Üç gün sonra kendine gelince yine bu ölüm haberi sebebiyle hâli, beterin beteri oldu ve üç gün daha baygın yattı. Nihayet aklı başına gelince; gözü yaşlı, bağı başlı bir muma döndü. Hz. Yusuf’un mezarına geldi. Yüzünü mezar toprağına sürüp “ah” etti. Gölge gibi yere düşüp can verdi.

Bu feleğin elinden kurtulan kimse yoktur. Onun elinde ağlamayan, ciğeri yanmayan kimse yoktur. İnsanoğlu bu âlemde adını hayırla andırmalıdır; zira bu âlemde adı kalır, kendisi gelir gider.

Allah’a hamdolsun ki bu nazım tamamlandı. Dileğim o ki sultanın katında da makbul olsun. Allah’ın gölgesi olan padişah, güneşten yeğdir. İlahi! Onun gölgesini üzerimizden giderme. Ona itaat etmeyen ve onu sevmeyenleri perişan eyle. Onun düşmanları kahrolsun, dostları mesrur olsun. Ya Rab, o ay gibi padişahı her an dolunay eyle. Günlerini bayram, gecelerini Kadir eyle. Dünyada baş çekenleri onun emrine ram et. Her iki âlemde de muradını ver. Bu nazım kutusu içinde toplanan inci sayısı yedi bin yedi yüz yetmiş yedidir.

II. BÖLÜM

ŞEYYAD HAMZA, HAMDULLAH HAMDİ VE KEMALPAŞAZADE’NİN YUSUF U ZÜLEYHA MESNEVİLERİNDE ANLATILAN OLAYLARIN KARŞILAŞTIRILMASI VE BU OLAYLARIN KAYNAKLARA GÖRE TAHLİLİ

Çalışmanın ana bölümü olan bu bölümde, incelenen üç mesnevîde geçen olaylar konu konu ayrıldı. Konu başlıklarına ayırmada mümkün olduğunca kronolojik sıra takip edildi. Anlatılan olayların, mesnevîlerin hangilerinde geçtiği tek tek gösterildi. Konunun işlenişindeki farklılıklara ve benzerliklere dikkat çekildi. İşlenen olayın, mesnevîlerdeki şekli tespit edildikten sonra incelenen kaynaklarda geçip geçmediğine bakıldı. Benzerlikler ve farklılıklar ortaya konularak kaynaklar nezdinde değerlendirmeleri yapıldı. Ayrıca yer yer, Türk Edebiyatında yazılan diğer Yusuf u Züleyha mesnevîlerinde ve halk hikâyelerinde konu ile ilgili olayların nasıl yer aldığına da değinildi.

2.1. Hz. Âdem’in, Hz. Yusuf’a Güzelliğın Üçte İkisini Vermesi

Bu olay, hem Hamdullah Hamdî’de (Onur, 1991, ss. 57-59) hem de Kemalpaşazade’de (Demirel, 1979, ss. 108-112) geçmektedir. Hz. Âdem, bütün nesline nazar etmiştir. Kemalpaşazade, “Misal ikliminde nazar etti.” (Demirel, 1979, s. 108) diyerek seyredişin rüyada gerçekleştiğini ifade etmiştir. Hamdullah Hamdî ise bu olayı “Hakkın ihsan ettiği nurla gayba baktı” diye açıklamaktadır (Onur, 1991, s. 57). Neticede her iki mesnevîye göre Hz. Âdem, güzelliğının üçte ikisini Hz. Yusuf’a verdi, kalan üçte birini de bütün halka dağıttı. Bu olay Şeyyad Hamza’da geçmemektedir.

Bu olay Câmî’nin mesnevîsinde şöyle geçmektedir: Hz. Âdem’in gözünü âleme açtıkları zaman ona evlatlarını gösterdiler. Peygamberler, mertebelerine göre bir yerde saf halinde dizilmişlerdi. Hz. Âdem’in gözü, Hz. Yusuf’un güzelliğine takıldı ve onun kim olduğunu sordu. Cenab-ı Hak onun “Hz. Yakub bahçesinin fidanı, Hz. İbrahim sahrasının ceylanı” olduğunu bildirdikten sonra “Hazine ne

varsa ona ihsan et!” diye emretti. Bunun üzerine güzelliğin üçte ikisi ona verildi, kalan üçte biri de tüm güzellere dağıtıldı (Molla Camî, 2003, ss. 21-22).

Görüldüğü üzere Hamdullah Hamdi ile Kemalpaşazade’de işlenen olay Camî’den alınmıştır. Her üçünün tek farklı yönü Hz. Âdem’in neslini seyredişinin nasıl olduğudur.

İncelenen mesnevilerde güzelliğin “üçte ikisi” Hz. Âdem tarafından Hz. Yusuf’a verilmektedir. Güzelliğin kaçta kaçının Hz. Yusuf’a verildiği ve ne şekilde verildiği hususunda incelediğimiz kaynaklarda farklı görüşler vardır.

Settarî, Hadâikü’l Hakaik isimli eserden bu konuda şunları nakleder: Allah güzellik ve cemal âleminde ne varsa Âdem’e verdi. Sürçtüğü için bu güzellik elbisesi ondan geri alındı. Tövbesi kabul edildikten sonra bunun üçte birini Âdem’e geri verdiler; üçte ikisini de Yusuf’a verdiler.” (Settarî, 2002, s. 72).

İncelenen kaynakların çoğunda güzelliğin yarısının veya üçte birinin Hz. Yusuf’a verildiğinden bahsedilmekte ve bu konuda hadisler nakledilmektedir. Güzelliğin yarısının Hz. Yusuf’a verilmesi, İsrâ ve Miraç konulu hadislerde geçmekte, muteber hadis kitaplarından Müslim’in “Sahih”inde ve Ahmed İbn Hanbel’in “Müsned”inde yer almaktadır (Aydemir, 2005, s. 82). Kaynaklarda nakledilen bu hadise göre Peygamber Efendimiz, üçüncü kat semada Hz. Yusuf ile karşılaşmış ve “Bir de baktım ki güzelliğin yarısı ona verilmiştir.” buyurmuştur (Kurtubî, 1999, s. 234; İbni Kesîr, 1989, s. 4065; Yıldırım, Ty., s. 2950; Aydemir, 2005, s. 82). İbni Kesir, İsrâ hadisi rivayetinde, El Bidaye ve’n-Nihaye isimli tarih kitabında da değinmiş ve güzelliğin yarısının verilmesinden maksadın Âdem aleyhisselama kıyasla olduğu yorumu üzerinde durmuştur. İki arasında gelip geçmiş insanlardan hiçbirisinin ikisinden daha güzel olmadığını söylemiştir¹³ (İbni Kesir, 1994, s. 304). İbni Kesir, İmam Ebu Kasım es-Süheylî’den naklen güzelliğin yarısının verilmesini şöyle açıklar: Hz. Yusuf, Hz. Âdem’in güzelliğinin yarısına sahipti. Zira Allah Teâlâ, Âdem’i (kudret) eliyle, en mükemmel surette ve en güzel

¹³ Mustafa Necati Bursalı, Râmuzu’l-Ehâdis isimli eserden naklen şöyle bir hadis zikreder: “Allah’ın gönderdiği peygamberlerin hepsi de güzel yüzlü ve güzel seslidirler. Sizin Peygamberinizin yüzü de onların hepsininkinden güzel, sesi de onların hepsininkinden güzeldir.” Bursalı, kaynak göstermeden bir de şöyle bir hadis nakletmektedir: “Kardeşim Yusuf benden beyazdı. Fakat ben ondan daha güzelim.” (Bursalı, 2005, s. 103). Kaynaklarda Hz. Aişe’den şöyle bir söz nakledilir: “Mısır ahalisi, Rasûlullah (s.a.v.)’ın yüzünün güzelliğini iştmiş olsalardı, Yusuf (a.s.)’un pazarlığında bir kuruş dahi harcamazlardı. Züleyha’yı kötüleyen kadınlar, Rasûl-i Ekrem’in parlak alnını görselerdi, elleri yerine kalplerini keserlerdi.” (Topbaş, 2004, s. 83). Hz. Aişe’nin, bu sözleri, Peygamber Efendimize olan muhabbeti sebebiyle söylemiş olması muhtemeldir. Mustafa Necati Bursalı’nın hadis olarak naklettiği ifadeler, incelediğimiz diğer kaynaklarda rastlamadık. Sahih olup olmadığı hakkında bilimiz yoktur.

şekilde yaratmıştı. Onun zürriyeti içinde, güzelliğinde ona denk olabilecek kimse yoktur. Hz. Yusuf'a onun güzelliğinin yarısı verilmişti (İbni Kesîr, 1989, s. 4065). Kurtubî, Ka'b el-Ahbâr'dan şöyle nakleder: Hz. Yusuf'un güzelliği, Allah'ın Hz. Âdem'i yaratıp da içine ruhunu üflediği ve Hz. Âdem'in henüz masiyet işlemediği haline benzerdi (Kurtubî, 1999, ss. 234-235).

İbni Kesîr'de güzelliğin üçte birinin Hz. Yusuf'a verilmesi ile ilgili hadisler de, rivayet zincirleriyle birlikte geçmektedir (İbni Kesir, 1989, s. 4065). Özetle söylersek konu ile ilgili nakledilen hadislerde güzelliğin yarısının veya üçte birinin Hz. Yusuf'a verildiği söylenmektedir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde Hz. Yusuf'un, Hz. Âdem'in ilk yaratıldığı günkü suretine benzediği, annesi Rahil ile ninesi Sâre'nin gerçekten çok güzel oldukları nakledilmektedir (Bursevî, 2007, s. 117). Taberî'de de, Hz. İbrahim'in eşi ve Hz. Yakub'un babaannesi olan Sâre validemizin çok güzel olduğu, Hz. İshak doğunca bu güzelliğin ona geçtiği, ondan Hz. Yakub'a, ondan da Hz. Yusuf'a geçtiği söylenmektedir (Taberî, Ty., s. 230). Dolayısıyla güzellik, Hz. Yusuf'a hem anne hem baba tarafından geçmiştir.

Hz. Yusuf'a güzelliğin üçte birinin veya yarısının verilmesi ile ilgili rivayetlerde, bu veriliş; mesnevilerimizdeki gibi Hz. Âdem tarafından olmamaktadır. Kimin tarafından verildiği meçhul olmakla birlikte Cenab-ı Hak tarafından verildiği anlaşılmaktadır.

2.2. Hz. Yusuf'un Nesli

Sadece Kemalpaşazade'nin verdiği bilgiye göre Hz. Âdem ölünce onun yerine Hz. Şit oturdu. O gitti, Hz. İdris geldi. Sonra bu nöbeti Hz. Nuh devraldı. Bu, böyle devam ederek sıra Hz. İbrahim'e geldi, o gidince de Hz. İshak geldi. Daha sonra nübüvvet tahtına Hz. Yakub oturdu. O da Hz. İbrahim'in şeriatına tâbi idi (Demirel, 1979, s. 114).

Kemalpaşazade'de yukarıda sırayla zikredilen peygamber isimleri aynen Câmî'nin mesnevisinde de zikredilmektedir (Câmî, 2003, ss. 22-23).

Mesnevideki bu sıralama, kaynaklardaki Peygamber sıralaması ile örtüşmektedir. M. Asım Köksal, çeşitli tarih kitaplarından naklen Hz. Nuh'un Hz. Âdem'e kadar olan şeceresini şu şekilde çıkarmıştır: Nuh b. Lemek b. Mettu Şelah b. İdris b. Yerd b. Mehlâl b. Kayn b. Enuş b. Şit b. Âdem aleyhisselam (Köksal, 2004, s. 87). Hz. İbrahim'den Hz. Nuh'a kadar olan kişileri de şu şekilde göstermiştir:

İbrahim b. Târah (Azer) b. Nahor b. Sarug b. Rau b. Falğ b. Âbir b. Şalıh b. Erfahşed b. Sâm b. Nuh aleyhisselam (Köksal, 2004, s. 141).

Görüldüğü üzere Kemalpaşazade'deki peygamberlerin kronolojik sıralaması, İslam tarihi kaynaklarındaki kronolojik sıralamaya uygundur.

2.3. Hz. Yakub'un Annesinin Hilesiyle Peygamber Olması ve Kardeşi İ's'ten Kaçarak Şam'a Gitmesi

Sadece Hamdullah Hamdi'de geçen bu olaya göre Hz. Lut'un kızıyla evlenen Hz. İshak'ın¹⁴ bu evlilikten ikiz çocuğu meydana geldi. İlk doğan çocuğa "İs", ikincisine "Yakub" ismini verdiler.¹⁵ Hz. İshak'ın muhabbeti, avcı olan İ's'e, annesininki ise çiftçi olan Yakub'a idi. Annesi, Hz. Yakub'un getirdiği kuzu kebabını, "Oğlum getirdi." diyerek Hz. İshak'a takdim etti. Babası da İ's'in getirdiğini zannetti. "Bu biryan kebabını getiren oğlum peygamber olsun." diye dua ederek peygamberlik duasını yaptı. Böylece annesinin hilesi ile Hz. Yakub peygamber oldu. Daha sonra İ's de biryan kebabı getirdi. Hz. Yakub ona da, bereketli olması ve Allah'ın çok evlat vermesi için dua etti. Rumlar ondan türedi. İ's, yapılan hileye vâkıf olunca Hz. Yakub'u katletmeye niyet etti. Hz. Yakub da İ's'ten korkup gece gündüz saklandı. Hz. İshak ölmeye önce Hz. Yakub'a, Şam'a giderek hem İ's'in hilesinden kurtulmasını hem de Şam'daki dayısının kızlarından birisi ile evlenmesini söyledi (Onur, 1991, ss. 51-54).

Bu olayın asıl kaynağı Tevrat'tır. Tekvin bâbının 27. bölümünde bu olay anlatılmaktadır (Kurt, 2005, s. 23; Settârî, 2002, ss.21-22; Tabbâra, 1982, ss. 182-183).

¹⁴ "İshak" kelimesi İbranice'de "gülüyor" manasına "Yashak" kelimesinden gelmektedir. Hz. İshak'a bu adın verilmesinin sebebi; melekler, annesine İshak'ı müjdeledikleri zaman annesi kendi kendine gülmüştü. Annesi Sâre o zaman doğurma çağını aşmıştı. Kendisi doksan yaşında, kocası İbrahim ise yüz yaşındaydı (Tabbâra, 1982, s. 180). Bu kelimenin sonradan kazandığı "fazla konuşma", "çok tamah", "çeşitli renklere girme", "hazin nâleleriyle şairlere ilham veren ve uğurlu sayılan bir kuş" anlamları da vardır (Gençosman, Ty., s. 110).

¹⁵ Kaynaklarda Hz. Yusuf veya Hz. Yakub dışındaki isimlerde farklı yazılış ve okunuşlar olabilmektedir. Mesela Naci Onur'un hazırladığı Hamdullah Hamdi'nin mesnevisinde İ's olarak okunan kelime, başka kaynaklarda Ays, Esay, Iys veya İys şeklinde geçebilmektedir. Hz. Yakub'un ve ikiz kardeşi İ's'in isimleri hakkında kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır: Yakub aleyhisselam, elini, ikiz kardeşi Iys'in ökçesinden tutmuş olduğu halde Iys'tan sonra dünyaya geldiği için kendisine "takip eden" manasına Yakub ismi verilmiştir (Topbaş, 2004, s. 41; Köksal 2004, 263). İkiz kardeşine de isyan edip önce çıktığı için Iys denmiştir (Bursevî, 2007, 18). Hz. Yakub'un lakabı "İsrail"dir. Gündüzleri saklanıp geceleri yürüdüğü için "gece yürüyen" manasına bu lakap verilmiştir (Köksal, 2004, s. 263). İsrail, gece içinde Allah'a giden" (Taberî, Ty., s. 207) ve "Allah'ın kulu" (Topbaş, 2004, s. 41; Soyak, 2012, s.11) mânalarına gelmektedir. Tabbâra'nın verdiği bilgiye göre İ'sra kelimesinin bir manası da "kul" dur. "İl" kelimesi de "Allah" manasına gelmektedir. Bu duruma göre İsrail "Allah'ın kulu" anlamındadır. Ayrıca "Allah'ın askeri" yahut da "Allah'la birlikte cihad eden lider" demek olduğunu söyleyenler de vardır (Tabbâra, 1982, s. 183).

Bu olay, Yahudi ve Hristiyan kaynaklarının tamamında işlenmektedir. Nitekim Alman yazar Thomas Mann'ın Yusuf ve Kardeşleri isimli Nobel ödüllü romanının 1. cildinde yukarıdaki olay Tevrat ekseninde detaylıca anlatılmaktadır (Mann, 2006, ss. 210-234). Tamer Ayan'ın Masonik Gözle Yusuf isimli kitabında da Tevrat eksenli olarak konu işlenmektedir (Ayan, 2008, ss. 60-61).

Asıl kaynağı Tevrat olan bu hikâye bazı İslamî kaynaklarda da geçmektedir. Taberî tarihinde, detaylarıyla birlikte aynen Hamdullah Hamdi'de anlatıldığı şekliyle konu işlenmiştir. (Taberî, ss. 205-206). Olay benzer şekilde Ruhu'l-Beyân tefsirinde ve Giritli Sırrı Paşa'nın tefsirinde de geçmektedir (Bursevî, 2007, ss. 18-19; Sırrı Paşa, 2006, s. 47).

Hamdullah Hamdi'deki anlatım ile, incelenen bütün bu kaynaklar arasında görebildiğimiz tek fark Hz. Yakub'un mesleğidir. Hamdullah Hamdi'de çiftçilik yaptığı söylenirken bütün bu kaynaklarda çobanlık yaptığı bildirilmektedir.

Yahudi ve Hristiyan kaynaklardan İslamî kaynaklara geçen ve İslam'ın ruhuna ters olan hikâyelere İsrâiliyat denilmektedir. Bu hikâyenin de İsrailiyat kabîlinden olduğu muhakkaktır. Peygamberliği, tıpkı bir saltanat gibi hile ile ele geçirilebilecek bir makam gibi gösteren bu hikâye, İslam'ın özüne ve ilahi vahyin ruhuna terstir. Nitekim pek çok İslamî kaynak, Tevrat'ın tahrif edilmiş olduğunu, Tevrat'ta ahlak dışı unsurların bulunduğunu ifade ederken bu hikâyeyi de örnek göstermektedir (Topbaş, 2004, s. 367; Kurt, 2005, s. 23).

Bazı İslamî kaynaklar ise bu olayı naklederken İslam'ın ruhuna ters olan kısımları çıkararak anlatmaktadır. Mesela Zeki Soyak, Hz. Yakub'un, babasının tavsiyesi üzerine dayısının yanına gitmesinden ve dönüşünde de kardeşi İys ile kucaklaşıp hasret gidermesinden bahsetmektedir. Kitabında, av getirme faslı gibi İsrailiyat türünden rivayetler hiç geçmemekte, kardeşlik duyguları içinde mutlu oldukları ifade edilmektedir. Hz. İshak'ın ölmeden evvel Hz. Yakub'a "Zürriyetinden peygamberler ve hükümdarlar gelsin." diye dua ettiği ve bu dua bereketiyle Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve Hz. İsa'nın, Hz. Yakub'un soyundan geldiği; Hz. İshak'ın İis için de "Zürriyetin toprak kadar çok olsun." diye dua ettiği ve onun da zürriyetinin pek çok olduğu, zürriyetinden peygamber olarak da Hz. Eyyub'un geldiği söylenmektedir (Soyak, 2012, ss. 11-13).

Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre bu olay Türk Edebiyatında Hamdullah Hamdi'den başka Nahifi ve Yahya Bey mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan,

2011, Ek 1, s. i). Yahya Bey'e göre Osmanoğulları ailesi de İ's'in soyundandır (Türkdoğan, 2011, s. 115).

2.4. Hz. Yakub'un Evlilikleri, Çocukları

Hamdullah Hamdi'de verilen bilgilere göre Hz. Yakub, dayısının yanına varınca, dayısı gelişine çok sevindi ve iki kızını da ona verdi. O zamanki şeriatla bu caizdi. Bunlardan birinin adı Leyyâ, diğerinin adı Rahil idi. Leyya'dan altı oğlu oldu. Bunlar: Şemun, Yehuda, Riyalun, Yeşcer, Lavi ve Rubil idi. Leyya'dan bir de Deyne adında kızı oldu. Fakat nice zaman geçmesine rağmen Rahil doğurmadı. Rahil'in Zülfe adlı bir cariyesi vardı, kendi neslinin devamı adına onu Hz. Yakub'a verdi. Hz. Yakub'un ondan iki oğlu oldu. Bunların adı Dan ve Yağşalal idi. Leyya da cariyesi Bülhe'yi Hz. Yakub'a verdi. Ondandır iki çocuk oldu. Onların adı da Câdu ve Aşer idi. Aradan nice yıl geçtikten sonra Rahil, Hz. Yusuf'a hamile kaldı. Hz. Yusuf¹⁶ doğdu (Onur, 1991, ss. 55-56). Hz. Yakub Kenan'a geldiği yıl Rahil, Bünyamin'e hamile kaldı. Bünyamin¹⁷ doğduğu gün anası öldü (Onur, 1991, s. 61).

Şeyyad Hamza'da Hz. Yakub'un, Hz. Yusuf ve Bünyamin dışındaki oğullarından Rubil, Şemun, Yehuda ve Zabil'in isimleri geçmektedir. Ayrıca Dünya Hatun adında üvey bir kızı olduğu bildirilmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 91-95). Diğer oğullarının, eşlerinin ve cariyelerinin isimleri geçmemektedir.

¹⁶ Kaynaklara göre "Yûsuf" ismi İbranice bir isimdir (Fahredden Razi, 1992, s. 159; Bursevî, 2007, s. 18; Sırrı Paşa, 2006, s. 46; Gençosman, Ty., s. 220; Hz. Yusuf, 2009). Bu kelimeyi Yûsif ve Yûsef şeklinde okuyanlarla (Fahredden Razi, 1992, s. 159; Sırrı Paşa, 2006, ss. 46-47) Yu'sif ve Yu'sef şeklinde okuyanlar da vardır (Kurtubî, 1999, s.187). Yönetmenliğini Faracullah Silahşör'ün yaptığı Hz. Yusuf dizisinin 13. bölümünde Yusuf isminin "hüzünlü" anlamına geldiği, teessüf ile aynı kökten olduğu bilgisi verilmektedir (Hz. Yusuf, 2009). Türk İsimleri Sözlüğünde "Eklenecek, ilave olunacak" anlamına geldiği söylenmektedir (Gençosman, Ty., s. 220). Envârü'l-Meşârik isimli eserden naklen Ruhü'l-Beyân Tefsirinde ve Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ında kelimenin manası hakkında şunlar söylenmektedir: "Güzel tesadüflerden biri de sözlükte *esef* lafzının "hüzün", *esif* lafzının da "köle" manasına gelmesidir. Her ikisi de tesadüfen "Yusuf" kelimesinde toplanmıştır (Bursevî, 2007, s. 18; Sırrı Paşa, 2006, ss. 46-47). Yaşar Kurt kelime hakkında şunları söyler: Yusuf, İbranice özel isimdir. Kederli, hüzünlü manasına "esef" kelimesinden türemiş Arapça bir kelime olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak Arapça isim olsa "munsarif" bir kelime olması, çekilmesi gerekirdi. Yusuf kelimesinin çekimi mümkün değildir. Dolayısıyla özel isim olması daha uygundur (Kurt, 2005, s. 17). Kurtubî ile Fahredden Râzi de kelimenin munsarif olmaması Arapça olmadığını gösterir, demektedir (Kurtubî, 1999, s. 187; Fahredden Razi, 1992, s. 159). Hıristiyanlar bu ismi Josef, Museviler Yasef, Ermeniler Osep biçiminde kullanmaktadır (Gençosman, Ty., s. 220).

¹⁷ Tamer Ayan, "Bünyamin" kelimesinin kökü olan "Yamin" in sağ ve güney anlamında olduğunu söylemektedir (Ayan, 2008, s. 62). Ruhü'l-Beyan tefsirinde bu konuyla ilgili olarak şu bilgi verilmektedir: Rahil, Bünyamin'i doğururken vefat etmişti. Bu yüzden ona Bünyamin adı verilmiştir. "Yamin" lafzı, onların lisanında doğum sancısı demektir. Ebü'l-Leys'in tefsirinde böyle geçmektedir (Bursevî, 2007, s. 325). Hz. Yusuf dizisinin 3. bölümünde geçtiğine göre Bünyamin ismini Hz. Yakub koymakta ve onun "Sağ kolum" anlamında olduğunu söylemektedir (Hz. Yusuf, 2009).

Kemalpaşazade’de ise, Bünyamin de dâhil olmak üzere Hz. Yakub’un oğullarının, eş ve cariyelerinin isimleri geçmemektedir.

Hamdullah Hamdi’deki “Hz. Yakub’un dayısının her iki kızını da nikâhladığı ve o dönemde bunun caiz olduğu” bilgisi kaynaklarda geçmektedir. İncelenen kaynaklara göre Hz. İbrahim’in şeriatında iki kız kardeşi nikâh altına almak caizdi. Bu durum Hz. Musa’nın zamanına kadar devam etti (Taberî, Ty., s. 207; Bursevî, 2007, s. 19; Topbaş, 2004, s. 42). Bu konuda farklı bir yoruma yer veren Kurtubî, Hz. Yakub’un Leyyâ öldükten sonra Rahil’i nikâhladığını söyler. Hemen ardından ise iki kız kardeşi bir arada nikâhladığına dair görüşlere yer verir ve bunun o zaman helal olduğunu, ancak Hz. Yakub’dan sonra hiç kimseye helal olmadığını, yüce Allah’ın Nisa suresi 23. ayetinde “Ve iki kızkardeşi birlikte almanız da (size haram kılındı)” buyurduğunu nakleder (Kurtubî, 1999, s. 201).

İncelenen mesnevilerdeki kişiler üzerinde duracak olursak Hamdullah Hamdi’de Hz. Yakub’un eşleri ve onlardan olan çocukları şöyle sıralanmıştır: “Leyya: Şemun, Yehuda, Riyalun, Yeşcer, Lavi, Rubil ve Deyne; Zülfe: Dan, Yağşalal; Bülhe: Câdu, Aşer; Rahil: Hz. Yusuf, Bünyamin.” Hz. Yakub’un eşleri ve çocukları İbni Kesir’de şöyle sıralanmıştır: “Leyya: Rabil, Şemon, Lavi, Yahoza, İsahir, Zabılan ve Dina; Belha: Dan, Niftali; Zülfa: Cad, Esir; Rahil: Hz. Yusuf, Bünyamin” (İbn Kesîr, 1994, ss. 285-291). Taberî’de şöyle sıralanmıştır: “Leyya: Rubil, Şemun, Yehuza, Lavi, Zeyalun, Yestahir; Zülfe: Darim, Zümrat; Mahravi: Haz, Uns; Rahil: Hz. Yusuf, Bünyamin” (Taberî, Ty., ss. 207-208). Tefsir-i Kebir’de şu şekilde geçmektedir: Leyya: Yehuda, Rubyal, Şemon, Lavi, Ribalon, Yeşcer ve Deyne; Belhe: Dan, Neftali; Zülfe: Cad, Aşir; Rahil: Hz. Yusuf, Bünyamin (Fahredden Razi, 1992, s. 167). Sırrı Paşa’da şöyle geçmektedir: Laya: Şemun, Yehuda, Lavi, Yescir, Zeyalon ve Deyne; Zülfe: Dan, Yeğsalı; Belhe: Cad, Aşir; Rahil: Yusuf, Bünyamin (Sırrı Paşa, 2006, ss. 47-48).

Yukarıda İslami kaynaklarda geçen isimler Tevrat’a dayanmaktadır. Tekvin kitabı 29. bölümün 24 ve 29. ayetlerinden, 34. bölümün 1. ayetinden ve 35. bölümün 23-26. ayetlerinden naklen Yaşar Kurt Hz. Yakub’un ailesinin isimlerini şu şekilde sıralamaktadır: Hz. Yakub’un on iki oğlu vardı. Dayısının kızı Lea’dan olan oğulları Ruben, Şimeon, Levi, Yahuda, İssakar ve Zebulun; diğer kızı Rahel’in oğulları Yusuf ve Bünyamin; dayısı Leban, kızı Lea’ya Zilpa, diğer kızı Rahel’e Bilha adında birer cariye verdi. Bilha’nın oğulları Dan ve Naftali; Zilpa’nın oğulları Gad ve Aşer’dir.

Hız. Yakub'un on iki oğlu ile birlikte Lea'dan doğma Dina adında bir de kızı vardı (Kurt, 2005, ss. 28-29).

Hamdullah Hamdi'de geçen kişi isimleri, incelediğimiz kaynaklardaki isimlerle birebir örtüşme de birden çok kaynağa bakınca her bir kişinin ismini birisinde bulmak mümkündür. Zaten değişiklikler de fonetik bakımdan olmaktadır. Özetle kaynakların bütünü göz önüne alındığında, Hamdullah Hamdi'de geçen kişi isimlerinin birebir karşılığı bulunabilir (İbn Kesir, 1994, ss. 285-291 ; Taberî, Ty., ss. 207-208; Fahreddin Razi, 1992, s.167). Fakat bu isimlerin asıl kaynağı Tevrat'tır.

Şeyyad Hamza'da verilen kişi isimlerinden "Rubil, Şemun ve Yehuda"nın isimleri Hamdullah Hamdi ile birebir örtüşmektedir. Şeyyad Hamza'daki "Zabil" isminin Hamdullah Hamdi'deki karşılığı "Riyalun" dur. Bu, şuradan anlaşılmaktadır: Zabil ismine en yakın isim İbni Kesir'de geçen Zabılan'dır. Onun da Taberî'deki karşılığı Zeyalun'dur.¹⁸ Zeyalun'un Hamdullah Hamdi'deki karşılığı da Riyalun'dur.

Hız. Yakub'un Leyya'dan olan kızının adı Hamdullah Hamdi'de "Deyne" iken Şeyyad Hamza'da "Dünye" olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkdoğan'm verdiği bilgiye göre bu isim Türk Edebiyatındaki mesnevilerde Dünya/Deyne/Dine olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkdoğan, 2011, s. 141).

Şeyyad Hamza, Dünye Hatun'dan "Hız. Yakub'un üvey kızı" olarak bahsetmektedir. Türkdoğan'm eserine göre Şeyyad Hamza'dan başka Ali ile Sule Fakih'in mesnevilerinde de bu karakter Hız. Yakub'un üvey kızı olarak geçmektedir. Türkdoğan "Yakub'un üvey kızı diye anılan bu karakterin dışında bir başka üvey kızın daha olduğuna dair açık bir bilgi yoktur." demektedir (Türkdoğan, 2011, s. 142). Bu mesnevilerde geçen "üvey kızı" tabiri yanlıştır. Çünkü bu karakter, Hız. Yakub'un öz kızıdır fakat Hız. Yusuf'un üvey kardeşidir.

Mesnevilerdeki kişi isimleri hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak, mesnevilerdeki isimlerin kendi aralarında uyuştuğunu ve aynı isimlere kaynaklarda da rastlandığını söyleyebiliriz.

Rahil'in Bünyamin'i doğurunca ölmesi Ruhu'l-Beyan tefsirinde, Giritli Sırrı Paşa'nın tefsirinde ve yönetmenliğini Faracullah Silahşör'ün yaptığı Hız. Yusuf dizisinin 2. bölümünde geçmektedir (Bursevî, 2007, s. 20; Sırrı Paşa, 2006, s. 48; Hız. Yusuf, 2009).

¹⁸ Bu isim Kurtubî'de de Zeyalun olarak geçer (Kurtubî, 1999, s. 201).

2.5. Hz. Yakub'un Şam'dan Kenan'a Dönmesi ve Kardeşi İs ile Barışması

Hamdullah Hamdi'de verilen bilgiye göre Şam'da dayısının yanında olan Hz. Yakub'un gönlüne memleket hasreti düştü. Dayısından izin alıp Şam'dan Kenan'a döndü. Her ne kadar İs'ten korksa da İs'in düşmanlığı geçmişti. Hz. Yakub gelince kucaklaşıp barıştılar (Onur, 1991, ss. 59-60).

Kemalpaşazade'de ise, Hz. Yakub hakkında sadece Şam'dan Kenan'a göçtüğü ve mallarıyla davarlarının sayılamayacak kadar çok olduğu bilgisi yer almaktadır (Demirel, 1979, ss. 114-115).

Bu konuda Şeyyad Hamza'da herhangi bir bilgi yoktur.

Hz. Yakub'un Şam'dan Kenan'a çok sayıda davarla dönmesi ve dönünce İs ile barışması kaynaklarda geçmektedir (Taberî, Ty., s. 209; Bursevî, 2007, s. 20; Sırrı Paşa, 2006, ss. 47-48; Tabbâra, 1982, s. 183). Bu konunun da esas kaynağı Tevrat'tır. Tekvin bölümünün 30, 31, 32 ve 33. bölümlerinde konu detaylıca anlatılmaktadır.

Hz. Yakub'un Şam'dan Kenan'a dönmesi, Câmî'nin mesnevisinde de anlatılmaktadır. Fakat Hamdullah Hamdi'deki gibi İsrailiyat türü hikâyeler geçmemektedir. Câmî'de geçtiğine göre Hz. İshak vefat edince Hz. Yakub'a peygamberlik vazifesi verilmiş, bu vazifeyi alınca Kenan'a gelmiştir. Hz. Yakub'un Kenan'a yerleştikten sonra serveti artmış, oğulları olmuştur. Koyun, keçi ve kuzuları, vadilerde karınca ve çekirge kadar çoğalmıştır (Câmî, 2003, s. 23).

2.6. Annesinin Ölümünün Ardından Hz. Yusuf'un Halasında Kalması ve Halasının Hileyle Onu Yanında Tutması

Olay her üç mesnevide de geçer.

Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 61-63) ve Kemalpaşazade'nin (Demirel, 1979, ss. 117-123) bildirdiğine göre annesi öldüğünde Hz. Yusuf iki yaşında idi. Annesinin ölümü üzerine Hz. Yusuf'a halası İnas baktı. Aradan aylar yıllar geçti. Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a olan muhabbeti arttı. Hz. Yakub, kızkardeşi İnas'tan Hz. Yusuf'u istedi. O da vermemek için hileler düşündü ve çareyi babası Hz. İshak'tan kalma kemeri Hz. Yusuf'un beline dolamakta buldu. Bu kemer, sıradan değildi, onu bir hasta kuşansa şifa bulurdu. Halası, Hz. Yusuf'u, babasının evine gönderdikten sonra "Kemerim gitmiş." diye feryat ederek kardeşinin evine geldi. Arama sonucunda kemeri Hz. Yusuf'un belinde buldu. O zamanki şeriatla hırsızlık yapan kişi, çaldığı malın sahibine, o kişi ölene kadar köle olurdu. İnas ölene kadar Hz. Yusuf onun yanında kaldı. İnas ölünce Hz. Yakub tekrar Hz. Yusuf'a kavuştu.

İnas ismi, Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, s. 61) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, s. 118) geçmektedir. Şeyyad Hamza'da İnas ismi geçmemektedir. Ayrıca Hz. Yusuf'a bakan kişinin halası değil "dadası" olduğu söylenmektedir. Hz. İshak'tan kalan kemer ve bunun kaybolması da Şeyyad Hamza'da geçmemektedir. Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yusuf'un dadısı, kızıl yakuttan yapılmış ve değeri on iki bin altın olan bir boncuğu Hz. Yusuf'un koluna dolamaktadır (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 237). Ayrıca Şeyyad Hamza'da "O zamanlar hırsızlık eden kişiler, malını çaldığı kişiye iki yıl kölelik ederlermiş." denilerek köleliğin ömür boyu olmadığı, iki yıl ile sınırlı olduğu bildirilmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 235).

Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, s. 63) ve Şeyyad Hamza'da (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 85) verilen bilgiye göre Hz. Yusuf yedi yaşındayken halası veya dadısı ölmüş ve böylelikle Hz. Yakub, Hz. Yusuf'a tekrar kavuşmuştur.

Bu olay Câmî'nin mesnevisinde de geçmektedir. Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de anlatılan bu olay Câmî'nin mesnevisi ile birebir aynıdır ve ondan ıktibas edilmiştir (Câmî, 2003, ss. 23-24). Halası öldüğünde Hz. Yusuf'un kaç yaşında olduğuna dair bir bilgi Câmî'de geçmez.

Annesi öldüğünde¹⁹ Hz. Yusuf'un iki yaşında olduğu bilgisi kaynaklarda yer almaktadır (Taberî, Ty., s. 211; Bursevî, 2007, s. 20).

¹⁹Hz. Yusuf çocukken annesinin ölüp ölmediği meselesi kaynaklarda tartışılmıştır. Tefsir-i Kebir'de de annesinin Hz. Yusuf Mısır'da iken vefat ettiği, daha sonra tahta oturanın teyzesi olduğu na dair bir bilgiye yer verilmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 161). Tefsir-i Kebir'de Hz. Yakub'un Hz. Yusuf ve Bünyamin'e olan aşırı sevgisi izah edilirken, daha çocukken annelerinin ölmesi muhtemel sebeplerden birisi olarak gösterilmiştir (Fahredden Razi, 1992, s. 170). Yine Tefsir-i Kebir'de, ileride Mısır'a gelip Hz. Yusuf'un önünde hürmetle eğilmelerini anlatan Yusuf sûresi 100. ayetindeki "ebeveyhi" (babası ve annesi) ifadesindeki annesinden maksadın ya teyzesi olduğu ya da Allahu Teâlâ'nın o anda Hz. Yusuf'un rüyasını gerçekleştirmek üzere annesini dirilttiği ihtimallerinden birisi olarak yorumlanmıştır (Fahredden Razi, 1992, s.343). Özetle söyleyecek olursak, vefat zamanıyla ilgili kendi içinde değişik rivayetler olsa da Tefsir-i Kebir'e göre annesi Hz. Yusuf küçükken vefat etmiş, Mısır'a teyzesi gelmiştir. Taberî ve Bursevî de ileride Mısır'a gelip tahta oturanın teyzesi olduğunu söylemektedir (Taberî, Ty., s. 267; Bursevî, 2007, 325). İbni Kesir ise, Hz. Yusuf'un annesinin öldüğüne dair görüşlerin Tevrat âlimlerince benimsendiğini söylemektedir. İslam âlimleri içinde Süddi ve Abdurrahman İbn Zeyd gibi bir kısmının annesinin öldüğü ve ileride tahta oturanın teyzesi olduğu görüşünde olduğunu, bir kısmının ise Kur'an'ın zahiri manasına bakıp annesinin hayatta olduğu görüşünde olduğunu söylemektedir. Bazılarının ise annesi ölmüş olmasına rağmen Cenâb-ı Allah'ın, o zaman Hz. Yusuf'un annesini dirilttiğini ve tahta annesinin oturduğunu söylediğini nakletmektedir (İbni Kesir, 1994, s. 325; İbni Kesir, 1989, s. 4137). Kurtubî, tıpkı mesnevilerdeki gibi, annesinin Bünyamin'i doğurunca öldüğünü ve Mısır'a gelenin teyzesi olduğunu söylemektedir. Allahu Teâlâ'nın annesini dirilttiğine dair rivayete de yer vermektedir (Kurtubî, 1999, s. 398). Tabbâra, Rahil'in vefat ettiğini, Mısır'a gelenin annesinin cariyesi ve Hz. Yusuf'un mürebbiyesi Bilha olduğunu; Arap örfünde annenin yerine kaim olduğu için mürebbiyeye de anne dendiğini söylemektedir (Tabbâra, 1982, s. 223). Ruhu'l-Beyan'a göre de annesi Bünyamin'i doğururken vefat etmişti, Mısır'a gelen teyzesiydi (Bursevî, 2007, s. 325). Sırrı Paşa Mısır'da annesinin tekrar dirilmesi rivayetini Konevî'nin zayıf gördüğünü söylemekte, böyle olsaydı bu olayın büyük bir mucize olup meşhur olması gerektiğini ifade etmektedir (Sırrı Paşa, 2006, s. 301).

Taberî’de, annesi ölünce Hz. Yusuf’a halasının baktığı ve halasının isminin İlya olduğu bilgisi yer almaktadır (Taberî, Ty., s. 211).

Hz. İbrahim’den Hz. İshak’a, ondan da halasına kalan kuşağı, halasının Hz. Yusuf’un beline doladığı ve böylece Hz. Yusuf’u yanında tuttuğu²⁰ bilgisi incelenen kaynaklarda geçmektedir (Taberî, Ty., s. 212; İbni Kesir, 1994, ss. 317-318; Kurtubî, 1999, s. 360; İbni Kesir, 1989, ss. 4121-4122; Köksal, 2004, s. 272).

Hırsızlık yapan kişinin, mal sahibine kaç yıl köle olduğu konusunda tıpkı mesnevilerimizdeki gibi incelenen kaynaklarımızda da görüş ayrılığı vardır. Taberî’ye göre, hırsızlık eden kişi, malını çaldığı kimseye, o kişi ölene kadar köle olurdu. Bu hüküm İbrahim aleyhisselamın dininden İsa aleyhisselamın dinine kadar böyle devam etmişti. Kuşak, Hz. Yusuf’un belinde bulununca halası, Hz. Yakub’a “Şimdi Yusuf benim kulumdur, sana vermem. İki yıldan sonra âzad ederim, o zaman sen alırsın.” demiş ve iki yıl sonra tesadüfen halası vefat etmiş, Hz. Yusuf, hür kalmıştı (Taberî, Ty., ss. 211-212). Taberî’nin ileriki sayfalarında ise hırsızın mal sahibine iki yıl kölelik ettiği ifade edilmiştir. Bu hükmün İbrahim aleyhisselamdan Musa aleyhisselamın şeriatına kadar bu şekilde devam ettiği ifade edilmiştir (Taberî, Ty., s. 255). Görüldüğü üzere Şeyyad Hamza’da geçen iki yıl kölelik etme süresi Taberî’de de geçmektedir fakat Taberî bizzat kendi içinde de çelişkiye düşmektedir. Sırrı Paşa ise, Hz. Yakub’un şeriatına göre hırsızlık yapanın bir sene müddetle köle edildiğini söylemektedir (Sırrı Paşa, 2006, ss. 244-245). Pek çok kaynakta da, hırsızın cezasının, kendisinden hırsızlık yapılan kimseye köle olarak verilmesi olduğu söylenirken herhangi bir kölelik süresi belirtilmemekte (İbni Kesir 1989, s. 4120; Fahreddin Razi, 1992, s. 298; Kurtubî, 1999, s. 353) ve böylece köleliğin tıpkı Hamdullah Hamdi’deki gibi süresiz olduğu anlaşılmaktadır.

2.7. Kardeşlerinin Kıskançlıklarını Artıran Olaylar

Hz. Yusuf’un güzellikte, ilim ve hünerde üstün olması ve Hz. Yakub’un ona meyledip diğer çocuklarını gözü görmemesi, kardeşlerinin Hz. Yusuf’a olan hasetlerini artırıyordu. Kardeşlerinin kıskançlıklarını artıran başka olaylar da vardı. Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 67-68) ve Kemalpaşazade’de (Demirel, 1979, ss.

²⁰ Settarî, Keşfü’l-Esrar isimli eserden naklen, halasının Hz. Yusuf’a kemer bağlaması olayının farklı versiyonunu şu şekilde aktarır: Hz. Yakub’un kızkardeşi, Hz. İbrahim’in gömleği ile Hz. İshak’ın kemerini Hz. Yusuf’a verdi. Bunu duyan kardeşlerinin canı sıkıldı. Halalarının yanına gelerek “Yusuf’a bu hediyeyi vererek bizim hakkımızı yemek de ne demek?” diye şikâyet ettiler. Oradan öfkeli ve kinle dolu kalktılar ve Yusuf’a düşmanlık güttüler (Settarî, 2002, s. 70).

302-308) verilen bilgiye göre Hz. Yakub'un evinin bahçesinde büyük bir ağaç bitti. Ne zaman bir oğlu olsa, bu ağaç budak verirdi. O oğlan yürüme çağına gelince o budak, ona âsâ olurdu. Hz. Yusuf doğunca ağaç budak vermedi. Bu duruma üzülen Hz. Yusuf, hâlini babasına arz edince o da Cenab-ı Hakka yalvardı. Duası kabul olundu ve Cebrail aleyhisselam ona cennetten bir âsâ getirdi. Tek parça, zebercetten, parlak, hiç balta değmemiş, pürüzsüz, görenleri hayran bırakacak mükemmellikte olan bu âsâ Hz. Yusuf'a verilince kardeşleri haset etti.

Bu olay Şeyyad Hamza'da geçmemektedir.

Sadece Hamdullah Hamdi'de verilen bir bilgiye göre Hz. Yakub, bir bayram günü Hz. Yusuf'u iyice süsleyip Hz. İbrahim'den kalma gömleği ona giydirdi. Bu olay da kardeşlerinin hasedini artırdı (Onur, 1991, ss. 64-66).

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de anlatılan Hz. Yusuf'a cennetten âsâ gelmesi olayı Câmî'nin mesnevisinde aynen geçmektedir (Câmî, 2003, s. 56).

Türkdoğan, bu epizotun Hamdi'de ve Şeriff'de geçtiğini (Türkdoğan, 2011, s. 104) söylemekte, kitabın sonundaki tabloda ise bu olayın Hamdi, Nahifi, Gubarî ve Şeriff'de geçtiğine dair işaret koymaktadır (Türkdoğan, 2011, Ek 1, s. i). Çalışmamızda görüldüğü üzere Kemalpaşazade'de de geçmektedir. Büyülü ağaç motifi, hâlk hikâyelerinde de geçmektedir (Daşdemir, 2012, s. 175).

Bu olayın aynısını, incelediğimiz dinî ve tarihî kaynaklarda bulamadık. Fakat bu olayın farklı bir versiyonu diyebileceğimiz başka bir âsâ hikâyesine kaynaklarda rastladık. Buna göre Hz. Yusuf yedi yaşındayken bir rüya görüyor. Rüyasında, on bir uzun sopanın bir daire oluşturacak şekilde yere çakılmış olduğunu, küçük bir sopanın da bu sopalarla didişip onları yerden sökmeye çalıştığını ve sonunda hepsini söktüğünü görüyor. (Fahredden Razi, 1992, s. 161; Bursevî, 2007, 20; Sırrı Paşa, 2006, s. 48).

Settarî'nin rivayetinde ve Hz. Yusuf dizisinin 4. bölümünde rüya şu şekilde geçmektedir: Hz. Yusuf yedi yaşındayken rüyasında, yerden on bir âsâ bittiğini ve bunların ardından çıkan küçük bir âsânın hızla büyüdüğünü, dallanıp yapraklandığını, diğer âsâların hepsini geride bıraktığını ve göklere doğru yükseldiğini görür (Settarî, 2002, s. 179; *Hz. Yusuf*, 2009).

Bu rüyanın benzeri Tevrat'ta geçmektedir. Tekvin kitabı 37. bölümün 5-8. ayetlerinde anlatıldığına göre Hz. Yusuf rüyasında, tarlada kardeşleri ile birlikte demet bağladıklarını, onun demetinin dikildiğini, kardeşlerinin demetinin ona eğildiklerini görüyor (Kurt, 2005, s. 32; Yıldırım, Ty., s. 2923).

Hamdullah Hamdi'de geçen, Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a, Hz. İbrahim'in gömleğini giydirmesi olayı kaynaklarda geçmekte fakat bu olay Hz. Yakub, Hz. Yusuf'u kardeşlerine teslim etmeden önce gerçekleşmektedir. Bu konu "Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'u Hazırlaması" bölümünde işlenmiştir.

2.8. Hz. Yusuf'un Rüyası

Her üç mesnevide de anlatıldığı üzere bir gece Hz. Yusuf rüyasında ayın, güneşin ve on bir yıldızın kendisine secde ettiğini gördü. Rüyasını babasına anlattı. Babası, "Ömrün sultanlıkla geçecek ve on bir kardeşin de sana hizmet edecek." (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 85), "Hak Teâlâ sana nimetini tamamlayacak, peygamberlik müyesser kılacak." (Onur, 1991, s. 69) diye rüyayı yorumlamadan önce "Rüyayı sakın kimseye anlatma, sakın kardeşlerine söyleme." diye sıkı sıkı tembih etti. Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yakub'un üvey kızı rüyayı ve yorumunu işitip kardeşlerine haber verdi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 87). Kemalpaşazade'ye göre ise Hz. Yusuf bunu bir arkadaşına anlattı, o da kardeşlerine anlattı. (Demirel, 1979, s. 310). Hamdullah Hamdi'de ne şekilde kardeşlerinin rüyadan haberdar olduklarına dair bir bilgi yoktur. Şeyyad Hamza'da (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 85) verilen bilgiye göre o zamanlar Hz. Yusuf yedi yaşında idi. Hamdullah Hamdi'deki bilgiye göre ise on iki yaşında idi (Onur, 1991, s. 69).

Bu rüya Yusuf sûresi 4 ve 5. ayetlerinde şu şekilde geçer:

"Bir zamanlar Yusuf, babasına (Yakub'a) demişti ki: "Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm. (Babası) "Yavrucuğum!" dedi, "Rüyamı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır. İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyunda da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir (Karaman, Özek, Dönmez vd., 2010, ss. 234-235).

Görüldüğü üzere Hz. Yakub, Hz. Yusuf'a rüyasını kimseye anlatmamasını söylemektedir. Kardeşlerinin rüyadan nasıl haberdar oldukları meselesinde, incelediğimiz mesnevilerle kaynaklar arasında farklılıklar vardır. Şeyyad Hamza'da geçen ve rüyayı kardeşlerine aktaran kişi olarak gösterilen üvey kız (Hz. Yusuf'un üvey kız kardeşi), Ali'nin ve Sule Fakih'in mesnevilerinde de aynen geçmektedir

(Türkdoğan, 2011, s. 142). Câmî'nin mesnevisine göre Hz. Yusuf rüyasını bir kişiye söyler; o da kardeşlerine yetiştirir (Câmî, 2003, s. 57). Taberî'ye göre Hz. Yusuf rüyasını hiç kimseye söylememiş; fakat rüyayı aktardığı sırada onlarla beraber olanlardan haber çıkıp yayılmıştı (Taberî, Ty., s. 213). Asım Köksal'ın Peygamberler Tarihi'nde geçtiğine göre Hz. Yakub, Hz. Yusuf'un rüyasını yorarken teyzesi Leyya'da oradaydı. Hz. Yakub ona da rüyayı kimseye anlatmamasını tembihledi. Rüyayı oğullarına anlatan Leyya idi (Köksal, 2004, s. 273). Tevrat'a göre Hz. Yusuf, rüyasını kardeşlerine bizzat kendisi anlatmaktadır (Kurt, 2005, ss. 31-32). İbni Kesir, Ehl-i Kitap kaynaklarına göre Hz. Yusuf'un gördüğü rüyayı, babasının yanı sıra kardeşlerine de anlattığını fakat bu bilginin yanlış olduğunu söylemektedir (İbni Kesir, 1994, s. 295). Kurtubî ise Yusuf suresi 21. ayetindeki "Allah emrinde galiptir" bölümünü izah ederken Yusuf suresinden pek çok örnek vermekte, örnekler arasında Hz. Yusuf'un rüyasını kardeşlerine anlatmasını da zikretmektedir. Hz. Yakub rüyasını kardeşlerine anlatmamasını emretmiş fakat Allah'ın emri ve isteği farklı olduğu ve Allah emrinde galip olduğu için Hz. Yusuf rüyasını anlatmıştır (Kurtubî, 1999, ss. 245-246). Bu konuda halk hikâyelerinde de pek çok varyant mevcuttur. Ağabeylerinden birisinin hanımı, kardeşlerden biri, Hz. Yakub'un hanımı, üvey kızı, cariyelerden birisi, rüyayı işitip kardeşlerine yetiştiren kimseler olarak geçmektedir (Daşdemir, 2012, s. 177).

Bu rüyayı gördüğünde Hz. Yusuf'un kaç yaşında olduğu Kemalpaşazade'de hiç geçmemektedir. Câmî'nin mesnevisinde de kaç yaşında olduğu geçmemekte fakat kardeşleri Hz. Yusuf için "küçük çocuk" ifadesini kullanmaktadırlar (Câmî, 2003, s. 57). Hz. Yusuf'un yaşı Şeyyad Hamza'da yedi, Hamdullah Hamdi'de ise on iki olarak geçmektedir.

İncelenen kaynaklarda bu konu hakkında çok farklı bilgiler yer almaktadır. Hz. Yusuf'un yedi yaşında olduğuna dair bilgiye rastlayamadık. Tefsir-i Kebir'de ve Ahsentü'l-Kasas'ta, Hz. Yusuf'un bu rüyayı on iki yaşında iken gördüğü söylenmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 161; Sırrı Paşa, 2006, s. 48). Nebiler Silsilesi isimli eserde de Hasan Basri'nin "Yusuf, kuyuya atıldığında on iki yaşında idi." dediği nakledilmektedir (Topbaş, 2004, s. 65). Ruhü'l-Beyan tefsirinin bir yerinde Hz. Yusuf bu rüyayı on iki yaşında (Bursevî, 2007, s.25), bir başka yerinde ise on yedi yaşında (Bursevî, 2007, s. 20) gördüğü söylenmektedir. Taberî de rüyayı gördüğünde Hz. Yusuf'un on yedi yaşında olduğunu söylemektedir (Taberî, Ty., s. 217). Aslında on yedi yaşıyla ilgili rivayetler Tevrat'a dayanmaktadır. Tevrat'a göre

Hız. Yusuf on yedi yaşında birbirine benzer iki rüya görmektedir. Güneşin, ayın ve on bir yıldızın kendisine secde ettiği rüya, ikinci rüyadır (Kurt, 2005, ss. 31-32; Tekvin, 37/2-10). Ahmet Cevdet Paşa'ya göre Hz. Yusuf, bu rüyayı gördüğünde ve kuyuya atıldığında on sekiz yaşında idi (Ahmet Cevdet, 2000, s. 8). Settarî ise Hz. Yusuf'un bu rüyayı on bir yaşında gördüğünü rivayet etmektedir (Settarî, 2002, s. 180).

Hız. Yusuf'un rüyayı gördüğünde kaç yaşında olduğuna dair bir bilgi açıkça Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedir. Fakat İslam âlimleri ayetlerde geçen kelimelerden yola çıkarak çeşitli yorumlar yapmışlardır. İbni Kesir, müfessirlerin ve tarihçilerin rivayetlerine göre, Hz. Yusuf'un, henüz bülüğ çağına ermemiş bir çocukken bu rüyayı gördüğünü, söylemektedir (İbni Kesir, 1994, s. 294). Seyit Kutub, Fî Zilâl-il Kur'an isimli tefsirinde, Hz. Yusuf'u bulan kişinin "Müjde, işte bir oğlan!" ifadesindeki "*gulam*" yani "oğlan" kelimesinin Arapça'da on üç, on dört yaşlarındaki çocuklar için kullanıldığı söylenilmektedir (Kutub, 1993, s. 380). Yaşar Kurt, Hz. Yusuf için kullanılan "*gulam*"²¹ kelimesinin, onun çocuklukla ergenlik arasında bir yaşta olduğunu gösterdiğini söylemektedir. Kur'an'ın başka yerlerinde ve başka ayetlerinde geçen "*gulam*" kelimelerinin de hep "çocuk" anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Hz. Yusuf için kullanılan "ticaret malı"²² tabirinin de bir çocuk için daha uygun olduğunu söylemektedir. Yine Kur'an'da, Hz. Yusuf'un Mısır'da geçirdiği süre için "Kuvvetlilik çağına erişince..."²³ ifadesi kullanılmakta ve bu çağdaki durumu "feta" yani "genç" kelimesi ile ifade edilmektedir. O halde Mısır'a gelmeden önce kuvvetlilik ve gençlik çağı olmayan çocukluk çağında olması gerekmektedir. Ayrıca çobanlıkla geçinen Hz. Yakub'un, ailesinin bir ferdi olan Hz. Yusuf'u kardeşleriyle birlikte sürülerin peşinde göndermemesinden ve kardeşlerinin "Biz onu mutlaka koruruz."²⁴ demelerinden; Hz. Yakub'un "Korkarım ki sizin haberiniz yokken onu kurt yer."²⁵ demesinden de Hz. Yusuf'un yaşının küçük olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca kardeşlerinin "Onu eşyamızın yanına bırakmıştık."²⁶ ifadesi de Hz. Yusuf'un kardeşleriyle koşup eğlenecek çağda olmadığını, küçük yaşta olduğunun bir başka delilidir (Kurt, 2005, ss. 40-41). Kurtubî de Hz. Yusuf'un kuyuya atıldığına henüz küçük bir çocuk olduğuna dair rivayetlere yer vermektedir. Bunun delili, Yusuf suresi 10. ayetinde geçen "Yolcu kafilenden biri onu alsın."

²¹ Yusuf, 12/19.

²² Yusuf, 12/19.

²³ Yusuf, 12/21.

²⁴ Yusuf, 12/12.

²⁵ Yusuf, 12/13.

²⁶ Yusuf, 12/17.

ifadesidir. Ayette geçen “*yeltekut*: onu alsın” ifadesi “buluntu” anlamını ihtiva eder. “*İltikat*” bir şeyi yoldan almak demektir. Alınan şey bir eşya ise *lukata*, çocuk ise *lâkit* ile ifade edilir. Buluntu çocuk anlamına gelen “*lâkit*” kelimesi küçük çocuklar için kullanılır. Kurtubî, Hz. Yakub’un “Onu kurt yemesinden korkarım.” demesiyle, kardeşlerinin “Biz onu mutlaka koruruz.” demelerinin de Hz. Yusuf’un henüz çocuk olduğunu gösterdiğini, söylemektedir (Kurtubî, 1999, ss. 205-206).

2.9. Kardeşlerinin Hz. Yusuf’u Kuyuya Atmaya Karar Vermeleri

Rüyayı işiten kardeşleri, Hz. Yusuf’a ne yapacaklarını kararlaştırmak üzere bir araya geldiler. “Biz babamın her işini yapıyoruz, gündüz davarına bakıyor, gece evini bekliyoruz, o ise yalancı Yusuf’u bize tercih ediyor. Gelin Yusuf’un işini bitirelim.” diyerek istişareye başladılar. Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 70-72) ve Kemalpaşazade’ye²⁷ (Demirel, 1979, ss. 315-319) göre Şemun onu öldürmeyi, Rubil uzak bir yere bırakıp aç-susuz ölüme terk etmeyi, Yehuda ise kervan yolu üzerindeki bir kuyuya atmayı teklif etti. Yehuda’nın görüşü kabul edildi. Şeyyad Hamza’ya göre ise, en başta hep beraber onu öldürmeye karar vermişler, hatta bunun için yemin etmişlerdir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 89). Öldürmeye götürürken, Yehuda Hz. Yusuf’a acıyıp kuyuya atma fikrini kardeşlerine yolda kabul ettirmiştir (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 93-95).

Hamdullah Hamdi ile Kemalpaşazade bu olayı ve konuşmaları, Câmî’nin mesnevisinden iktibas etmişlerdir. Hamdullah Hamdi fazladan kişi isimlerini kendisi eklemiştir. Kemalpaşazade’nin Câmî’yi birebir takip ettiğini görüyoruz. Câmî’nin mesnevisinde de kardeşlerinin isimleri geçmemektedir (Câmî, 2003, ss. 58-59). Kardeşlerinin isimleri Kur’an-ı Kerim’de de geçmez.

Temel kaynağımız Kur’an-ı Kerim, bu konuda Hamdullah Hamdi ile Kemalpaşazade’nin anlatımını desteklemekte; Şeyyad Hamza’yı desteklememektedir. Nitekim Yusuf suresi 9. ayetinde kardeşlerinin öldürme planları şu şekilde anlatılır: (Aralarında dediler ki) “Yusuf’u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondandır sonra da (tevbe ederek) salih kimseler olursunuz.” (Karaman, Özek, Dönmez vd., 2010, s. 235). Hemen ardından gelen 10. ayette, içlerinden birisinin onları bu işten vazgeçirdiği şöyle anlatılır: Onlardan biri: “Yusuf’u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız onu

²⁷ Kemalpaşazade bu olay anlatılırken aynen Hamdullah Hamdi’deki gibi anlatmakta fakat Kemalpaşazade’de kardeşlerin ismi geçmemektedir. Kemalpaşazade’nin mesnevisinin hiçbir yerinde hiçbir kardeşinin ismi geçmez.

kuyunun dibine atın da geçen kervanlardan biri onu alsın (götürsün).” dedi (Karaman, Özek, Dönmez vd., 2010, s. 235). Hemen ardından gelen 11. ayette de kardeşleri Hz. Yusuf'u babalarından istemektedirler. Dolayısıyla kardeşlerinin Hz. Yusuf'a ne yapacaklarını istişare etmeleri Hz. Yusuf'u alıp götürmeden önce olmaktadır. Şeyyad Hamza'nın anlatımı, yani Hz. Yusuf'u götürdükten sonra öldürme fikrinden yolda vazgeçmeleri, Kur'an'ın anlatımına uymamaktadır.

Hamdullah Hamdi'ye göre öldürme fikrini Şemun ve Rubil, kurtarma fikrini Yehuda ortaya atmaktaydı. Fahreddin Razi ve Kurtubî'deki rivayetlere göre Şemun veya Rubil, Hz. Yusuf'u öldürme fikrini ortaya atan kardeşleriydi.²⁸ Onun kuyuya atılmasını teklif eden ise Yehuda'ydı. Yehuda, fikir, fazilet ve yaşça onların ileri gelenlerinden idi (Fahreddin Razi, 1992, s. 172; Kurtubî, 1999, ss. 202-203). Taberî de aynı şekilde Hz. Yusuf'un öldürülmeyip kuyuya atılması fikrini kardeşlerine Yehuda'nın kabul ettirdiğini söyler (Taberî, Ty., s. 214). Bu görüş, İbn Abbas'a aittir (Kurtubî, 1999, s. 203).

Bu konuda başka kaynaklarda başka isimler de geçmektedir. İbni Kesir'de şu bilgiler yer alır: “Yusuf'u öldürme fikrine karşı çıkıp onu kuyuya attırma fikrini kabul ettiren kimse tefsirci Mücahid'e göre Şemun; Süddî'ye göre Yehuda; Katade ile Muhammed b. İshak'a göre Rubil'dir.” (İbni Kesîr, 1994, s. 296; İbni Kesir, 1989, s.4038). Tevrat'a göre ise Hz. Yusuf'u kuyuya atmayı teklif eden Rubil'dir²⁹ (İbni Kesîr, 1994, s. 298; Kurt, 2005, s.35; Tekvin, 37/21-22).

2.10. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u Babalarından İstemeleri ve Hz. Yakub'un Gördüğü Rüya

Kardeşleri, Hz. Yusuf'u oyun ve eğlenceye götürmek için Hz. Yakub'dan izin istediler. “Onu yarın bizimle gönder, yesin içsin, sabahtan akşama kadar ovaları seyretsin.” dediler. Hz. Yakub da “Korkarım siz oyuna dalınca onu ovada kurt yer.” dedi. Kurdu onlara andı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 87-89; Onur, 1991, ss. 73-74; Demirel, 1979, ss. 319-325). Kurdu anmasının sebebi gördüğü rüya idi. Hamdullah Hamdi'ye göre Hz. Yakub, kendisini yüce bir dağın zirvesinde görmüştü. Aşağıdaki vadide ise Hz. Yusuf vardı. On kadar kurt ona yapışıp onu lokma lokma kapıştılar. Hz. Yusuf aralarında kayboldu. Hz. Yakup uyanınca “Rüya imiş!” diyerek

²⁸ Kurtubî, Ka'b el-Ahbar'a göre öldürme fikrini ortaya atanın Dan olduğu rivayetini de ilave etmektedir (Kurtubî, 1999, s. 202).

²⁹ Tevrat'a göre kardeşleri Hz. Yusuf'u babalarından istememekte, Hz. Yakub onu kardeşlerinin yanına bizzat kendisi göndermekte; Hz. Yusuf gelirken kardeşleri onu öldürmeyi planlamakta, Rubil'in teklifiyle bu işten vazgeçmektedirler (Tekvin, 37, 13-22).

şükretti (Onur, 1991, ss. 74-75). Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yakub, rüyasında on bir kuzu gördü. Kuzularını güderken hepsinin dağıldığını ve aralarında en körpe olanı kurdun kaptığını gördü (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 89). Bu konuda Kemalpaşazade'de herhangi bir rüya geçmemektedir.

Babalarının “Onu kurt yer.” Sözü'nün üzerine oğulları: “Biz güçlü kuvvetli bir toplulukken onu kurt nasıl yer?” diyerek babalarının özrünü kabul etmediler. Bunun üzerine Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yakub, Hz. Yusuf'u öpüp kucakladı, beline kuşağını bağladı, sonra da onu kardeşlerine ısmarladı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 89). Hamdullah Hamdi'ye göre Hz. Yakub'u ikna edemeyen kardeşler, baharın güzelliğini anlatarak Hz. Yusuf'u kandırdılar. Hz. Yusuf da babasına, gitmek için o kadar yalvardı ki Hz. Yakub kendi eliyle biricik oğlunu kardeşlerine teslim etti.” (Onur, 1991, ss. 76-77). Kemalpaşazade'ye göre ise kardeşleri baharı, dağları ve ovaları Hz. Yusuf'a anlatarak önce onu kandırdılar, sonra onunla birlikte babalarına giderek izin istediler. Babaları başta vermek istemese de Hz. Yusuf'un yalvarmasına dayanamayarak razı oldu (Demirel, 1979, ss. 319-325).

Hamdullah Hamdi şöyle bir rivayet nakleder: İbni Abbas'a sordular: “Hz. Yakub rüyasının tevilini bildiği halde nasıl oldu da Hz. Yusuf'u kardeşlerine verdi?” İbni Abbas şöyle dedi: “Hak'tan ne zaman bir kaza gelse insanın basireti kör olur.” (Onur, 1991, s. 75).

Hamdullah Hamdi'deki kardeşlerin babalarını ikna meselesi Taberî'nin anlatımına benzemektedir. Taberî'ye göre Hz. Yakub'u razı edemeyen kardeşleri, Hz. Yusuf'u ikna ettiler ve o da babasına yalvardı. Hz. Yakub, ona da aldırış etmedi. Fakat kardeşleri ısrarla istemeye devam edince Hz. Yakub, Hz. Yusuf'u oğullarına teslim etti (Taberî, Ty., ss. 215-216). Kemalpaşazade'deki ikna meselesi de Asım Köksal'ın Peygamberler Tarihinde geçmektedir. Buna göre kardeşleri önce Hz. Yusuf'u kıra gitmeye heveslendirdiler. Sonra onunla birlikte babalarına müracaat ettiler (Köksal 2004, s. 274). Şeyyad Hamza'da Hz. Yusuf'un ikna edilmesinden bahsedilmemektedir. Kur'an-ı Kerim'de de iknadın bahsedilmemektedir. Yusuf suresi 11-14. ayetlerinde kardeşlerinin Hz. Yusuf'u babalarından istemeleri şu şekilde anlatılır:

“Dediler ki: ‘Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun! Oysa ki biz onun iyiliğini istemekteyiz. Yarı onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin (içsin), oynasın. Biz onu mutlaka koruruz.’ (Babaları) dedi ki: ‘Onu götürmeniz beni

mutlaka üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım.’ Dediler ki: ‘Hakikaten biz (kuvvetli) bir topluluk olduğumuz halde eğer onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten âciz kimseler sayılırız.’” (Karaman, Özek, Dönmez vd., 2010, s. 235).

Molla Câmî’de de konu Kur’an’daki gibi anlatılmakta, Hz. Yusuf’un iknası meselesinden bahsedilmemektedir (Câmî, 2003, ss. 59-60).

Hz. Yakub’un rüyası kaynaklarda geçmektedir. Hamdullah Hamdi’nin nakline benzer nakiller şunlardır: Rivayet olunur ki Hz. Yakub, bir rüya görmüştü. Kendisi bir dağın başında, oğlu Yusuf ise sahrada idi. Birden on kurt peyda olup Yusuf’a hücum ettiler. Yusuf aralarında kayboldu. Yakub aleyhisselam bu sebeple oğullarına Yusuf için “Onu kurt yemesinden korkarım!” diyerek tedirginliğini ifade etmişti (Topbaş, 2004, ss. 60-61). Hz. Yusuf dizisinin 5. bölümünde geçtiğine göre Hz. Yakub rüyasında kendisini bir tepede, Hz. Yusuf’u da bir vadide görmekte ve on kadar kurt ona saldırmaktadır (Hz. Yusuf, 2009). Kurtubî’nin tefsirinde ve Asım Köksal’ın İslam tarihinde rüya şöyle anlatılır: Hz. Yakub, rüyasında kendisini bir dağ başında, Hz. Yusuf’u da bir vadide görür. Öldürmek için Hz. Yusuf’un üzerine on kurdun saldırdığını, içlerinden bir kurdun ise onu koruduğunu, sonra da yer yarıp Hz. Yusuf’un içine girdiğini, ancak üç gün sonra oradan çıkabildiğini görmüştü (Kurtubî, 1999, s. 216; Köksal 2004, ss. 274-275). Rüyadaki on kurt, kendisine kötülük düşünen on kardeşidir, onu savunan kişi ise büyük kardeşi Yehuda’dır (Kurtubî, 1999, s. 216).

Ruhu’l-Beyan tefsirinde on bir tane kurdun Hz. Yusuf’a saldırdığı ve Hz. Yusuf aralarında kaybolduğu (Bursevî, 2007, s. 44) rivayet edilse de on bir rakam mantıklı değildir. Tefsir-i Kebir’de rivayet edildiğine göre ise, Hz. Yakub, rüyasında bir kurdun Hz. Yusuf’a saldırdığını görmüş ve bundan dolayı “Onu kurdun yemesinden korkarım.” demişti (Fahredden Razi, 1992, s. 176).

Ali’nin mesnevisinde, on kurdun Hz. Yusuf’a saldırıp kapmasıyla ilgili rüyayı Hz. Yakub’un üvey kızı Dine (Dünye) görmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 142). Hz. Yakub’un bu rüyası, Sule Fakih ve Yayha’nın mesnevilerinde de geçer (Türkdoğan, 2011, s. 316). Halk hikâyelerinde de, Hz. Yakub’un rüyasında, Hz. Yusuf’u on tane kurdun çevirdiğini görmesi geçmektedir (Daşdemir, 2012, ss. 177-178).

2.11. Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'u Hazırlaması

Hamdullah Hamdi'nin verdiği bilgiye göre o gece Hz. Yakub üzüntüden, Hz. Yusuf göreceği yerlerin heyecanından, kardeşleri de sevincinden uyuyamadı (Onur, 1991, s. 78). Seher vakti Hz. Yakup, Hz. Yusuf'u leğende yıkadı. Bu leğen Hz. İbrahim'den gelmekteydi. Hz. İbrahim, Hz. İsmail'i kurban edeceği zaman bu leğeni ona Hz. Cebrail getirmişti. Leğen ansızın titremeye, sallanmaya başladı. Daha önce leğen hiç titrememişti. Leğenin titrediğini gören Hz. Yakub da titremeye başladı ve "Ya Rabbi, sen Yusuf'u benden ayırma!" diye dua etti. Hz. Yusuf'u, Hz. Cebrail'in Hz. İsmail için getirdiği yağla yağlayıp süsledikten sonra ona Hz. İbrahim'in gömleğini giydirdi. Bu gömleği ona Hz. Cebrail getirmişti. Hz. İshak'ın ridasını ve kendi kuşandığı kemeri de ona giydirdi. Bazı râviler derler ki Hz. Yakub, bir heykelin içine Hz. İbrahim'in gömleğini koyup, diğer oğulları görmeden onu Hz. Yusuf'un koluna taktı (Onur, 1991, ss. 79-82).

Hamdullah Hamdi'de anlatılan yukarıdaki olaylardan, Hz. İbrahim'e cennetten gelen gömleğin hikâyesi, Kemalpaşazade'de de geçmektedir. Hamdullah Hamdi'dekinden farkı; cennetten gömleği getiren kişinin Hz. Cebrail değil, cennet meleği Rıdvan olması; ayrıca Hamdullah Hamdi'de heykel³⁰ yapılıp kola takılan gömleğin, Kemalpaşazade'de tavk³¹ yapılıp boyna asılmasıdır (Demirel, 1979, ss. 334-336).

Her iki mesnevîde geçtiği üzere bu gömleği, Hz. Yusuf kuyuya düşünce Hz. Cebrail, kolundan veya boynundan çıkarıp Hz. Yusuf'a giydirecektir.

Şeyyad Hamza'da da Cebrail aleyhisselamın Hz. Yusuf'a gömlek giydirmesi vardır fakat bu gömleğin Hz. İbrahim'den kaldığına ve babası tarafından koluna veya boynuna takıldığına dair bilgi yoktur. Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yusuf bu gömleği daha sonra gözleri görmeyen babasına gönderecektir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 259).

Hamdullah Hamdi'de geçen leğen hikâyesi Ruhu'l-Beyan'da geçmektedir. Bu leğenin içine, Hz. Cebrail'in Hz. İsmail'e fidye olmak üzere getirdiği koçun kanı akıtılmıştı. Hz. Yakub, Hz. Yusuf'un bu leğende yıkanmasını, saçlarının taranmasını ve Hz. Cebrail'in Hz. İsmail için getirdiği yağla yağlanıp gözlerine sürme

³⁰ "heykel" kelimesinin "gövde" ve "muska" anlamları da vardır (Kantar, 2009, s. 1342) Parçada bu anlamlarıyla kullanılmıştır.

³¹ Tavk: 1. Boyun için olan halka, yaka, tasma, gerdanlık. 2.Güç, beceri, iktidar (Redhouse, 2006, s. 1258). Parçada birinci verilen anlamda kullanılmıştır.

çekilmesini emretti (Bursevî, 2007, s. 49). Fakat Ruhu'l-Beyan'da leğenin titrediğine dair bir bilgi yoktur.

Tefsir-i Kebir'de Hz. İbrahim'den kalan gömlekten bahsedilmektedir. Buna göre Hz. İbrahim ateşe atıldığında elbiseleri çıkarılmıştı. Derken Cebrail ona cennet ipeğinden bir gömlek getirmiş ve onu giydirmişti. Sonra Hz. İbrahim bu gömleği Hz. İshak'a, o da Hz. Yakub'a vermiş, Hz. Yakub da bu gömleği bir muskanın içine koyarak onu Hz. Yusuf'un boynuna asmıştı (Fahredden Razi, 1992, s. 179, 339). Ruhu'l-Beyan'da da konu bu şekilde işlendikten sonra "İşte Yakub (a.s.) bu gömleği bir bohçaya koyup bohçayı Yusuf'un boynuna astı. El-Kâşifi, Hz. Yakub'un bu gömleği Hz. Yusuf'un koluna muska olarak bağladığını söyler (Bursevî, 2007, s. 49)." denilmektedir. Bu ifadeler de gösteriyor ki gömleğin koluna veya boynuna asıldığına dair kaynaklarda farklı görüşler mevcuttur.

Câmî'nin mesnevisinde de tıpkı Kemalpaşazade'deki gibi bu gömleği Hz. İbrahim'e, cennet bekçisi Rıdvan'ın getirdiği bilgisi yer almaktadır (Câmî, 2003, s. 63). Câmî'ye göre, Hz. Cebrail bu gömleği tıpkı Hamdullah Hamdi'deki gibi Hz. Yusuf'un kolundaki muskadan çıkarmaktadır (Câmî, 2003, s. 63).

Hamdullah Hamdi, Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a, Hz. İshak'ın ridasını ve kendi kuşandığı kemeri de giydirdiğini söylemektedir. Böyle bir bilgiye incelenen kaynaklarda rastlanılmadı.

2.12. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u Götürüp Kuyuya Atmaları

Hz. Yusuf'un kuyuya atılması her üç mesnevde de geçer (Demirci ve korkmaz, 2008, ss. 91-95; Onur, 1991, ss. 83-88; Demirel, 1979, ss. 326-332).

Hz. Yakub biricik oğlunu kendi eliyle oğullarına teslim etti, onlara kurttan sakınmalarını (Demirel, 1979, s. 326) ve Hz. Yusuf'a iyi bakmalarını (Onur, 1991, s. 83) tembihledi. Hz. Yusuf'a da her zaman Hakka sığınmasını ve onu anmasını tembihledi (Onur, 1991, s. 83).

Kardeşleri Hz. Yusuf'u severek aldılar ve onu seve seve götürdüler. Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yakub, Hz. Yusuf'u gönderdikten hemen sonra kızı Dünye Hatun'u, geri dönmesi için Hz. Yusuf'a gönderdi. Fakat Hz. Yusuf dönmek istemedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 91).

Her üç mesneviye göre de kardeşleri Hz. Yusuf'u güle oynaya götürdüler. Onu el üstünde tutuyorlardı. Evden iyice uzaklaşınca, onu yere çaldılar. Onu şiddetle dövdüler. Hz. Yusuf kime sığınsa o kişi daha beter dövüyordu. Nihayet kuyuya

geldiler. Hz. Yusuf'un gömleğini çıkardılar. Hz. Yusuf "Elbisemi bırakın, ölürsem bana kefen olsun." dedi. Fakat gömleğini çıkardılar, beline ip bağlayıp kuyuya sarkıttılar. İçlerinden birisi urganı kesti ve onu kuyuya attılar.

Kaynaklarda kardeşlerinin babalarının yanından uzaklaşınca Hz. Yusuf'a eziyet etmeleri, onu dövmeleri, ona sövüp saymaları, hangisine sığınsa o kardeşin daha beter dövmesi geçmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 178; İbni Kesir, 1989, s. 4040; İbni Kesir, 1994, s. 297; Kurtubî, 1999, ss. 217-218; Bursevî, 2007, s.50). Hz. Yusuf'un "Ah Yakub, bir bilsen oğluna neler yapılıyor!.." demesi üzerine Yehuda'nın "Siz bana onu öldürmeyeceğinize dair söz vermemiş miydiniz?" diyerek kardeşlerinin onu öldürmesine mani olması da kaynaklarda anlatılmaktadır (Fahredden Razi, 1992, s. 178; Kurtubî, 1999, s. 218; Bursevî, 2007, s. 50). Hz. Yusuf'un üzerinden gömleğini çıkarıp onu kuyuya sarkıttıkları ve kuyunun yarısına gelince ölmesi için ipi kesip kuyuya düşürmeleri de kaynaklarda aynen mesnevilerdeki gibi geçmektedir (İbni Kesir, 1989, s. 4040; Fahreddin Razi, 1992, s. 178; Kurtubî, 1999, s. 220; Köksal 2004, ss. 276-277; Bursevî, 2007, s. 51). Kardeşlerinin eziyet ederek Hz. Yusuf'u kuyuya götürmeleri, gömleğini çıkarmaları, kuyunun yarısına kadar sarkıttıktan sonra kuyuya bırakmaları Câmî'nin mesnevisinde de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 61-62).

Dünya Hatun'un Hz. Yusuf'un peşinden gitmesi, Şeyyad Hamza'dan başka Ali ile Sule Fakih'in mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 142). İncelediğimiz diğer kaynaklarda bu olaya rastlanılmadı.

2.13. Hz. Cebrail'in Hz. Yusuf'u Tutması ve Ona Müjde Vermesi

Her üç mesnevide de geçtiği üzere Huda, Hz. Cibril'e "Kuluma yetiş! Kuyunun dibine inmeden onu tut." diye emretti (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 95; Onur, 1991, ss. 88-89; Demirel, 1979, ss. 332-333).

Hamdullah Hamdi'nin rivayetine göre Hakkın emriyle kuyuya inen Hz. Cebrail, Hz. Yusuf'un ayağına kanadını gerdi. Kuyu fersah fersah genişlesin de Hz. Yusuf'un içi daralmasın diye kanadını kuyunun duvarlarına vurdu. Toprağını amber ile güle çevirdi. Suyunu şarap ile şekere çevirdi. Hz. Yusuf'un gönlünü aldıktan sonra elini Hz. Yusuf'un koluna vurdu ve heykeli açıp Hz. İbrahim'den kalan gömleği giydirdi. Hz. Yusuf'a pek çok müjdelere verdi. Sabrederse büyük nimetlere kavuşacağını ve Mısır mülkünü, emrine musahhar kılınacağını söyledi. Hz. Yusuf'un kuyudaki arkadaşı Hz. Cebrail oldu. Hz. Yusuf namaz kılabilsin diye

ayağının altındaki taşlar ve çukurlar öyle bir dizildi ki biri Beytullah oldu biri mihrap (Onur, 1991, ss. 88-90).

Kemalpaşazade'ye göre Hz. Yusuf'u tutan Hz. Cebrail, Hz. İbrahim'in gömleğinin sarılı olduğu tavrı açmış ve Hz. Yusuf'a giydirmişti. Hz. Cebrail kuyuda Hz. Yusuf'a arkadaş oldu. Bu başına gelenlere sabrederse kardeşlerinin ona muhtaç olacaklarını, kendisine köle olacaklarını haber verdi. Hz. Yusuf onun sözleriyle ferahladı ve Hakkın kazasına razı oldu (Demirel, 1979, ss. 334-336).

Şeyyad Hamza'ya göre ise, bir sonraki bölümde anlatılacağı üzere, önce Hz. Hud Hz. Yusuf'u tutmuş ve ardından o vefat edince Hz. Cebrail kuyuya inip "Kaygılanma, sen padişah olacaksın." diye müjde vermiştir. Hz. Cebrail gittikten sonra Hz. Yusuf'un gönlü tekrar endişeyle dolmuştur (Demirci ve Korkmaz 2008, s. 99).

Özetleyecek olursak her üç mesneviye göre de Hz. Cebrail'in Hz. Yusuf'u tuttuğunu ve ona müjdeler verdiğini söyleyebiliriz.

Hamdullah Hamdi'de, Hz. Cebrail'in tutmasının dışında Hz. Yusuf'un kuyunun ortasındaki bir taşa düştüğü (Onur, 1991, s. 88), başka bir yerde de Ad kavminden sâlih bir zatın onu tuttuğu (Onur, 1991, ss. 96-97) rivayeti de geçmektedir.³²

Hz. Cebrail'in Hz. Yusuf'u kuyunun dibine düşmeden önce tutması, kuyunun dibinde bulunan bir taşın üzerine oturtması kaynaklarda geçer (Kurtubî, 1999, s. 220; Bursevî, 2007, s. 51; Topbaş, 2004, s.65). Hz. Cebrail, ona cennet yiyecek ve içeceklerinden getirmekteydi (Bursevî, 2007, s. 51; Topbaş, 2004, s.65).

Hz. Yakub tarafından muska yapıp Hz. Yusuf'un boynuna veya koluna takılan Hz. İbrahim'den kalma gömleğin, Cebrail aleyhisselam tarafından çıkartılıp Hz. Yusuf'a giydirilmesi de kaynaklarda geçmektedir (Fahreddin Razi, 1992, s. 179; Kurtubî, 1999, ss. 220-221; Bursevî, 2007, s. 51; Topbaş, 2004, s.65). Câmî'nin mesnevisinde bunlara ilaveten, Hz. Cebrail'in kuyuda Hz. Yusuf'a arkadaş olduğu da söylenmektedir (Câmî, 2003, s. 63).

Cenab-ı Hakkın, Cebrail vasıtasıyla Hz. Yusuf'a müjde vermesi, bu sıkıntılardan kurtulup genişliğe kavuşacağını, yüksek bir makamda hükümlan olacağını, kardeşlerinin muhtaç bir şekilde kendisine geleceklerini, kardeşleri

³² Hamdullah Hamdi'nin birbirinden farklı ve çelişkili üç rivayete de yer vermesi konu bütünlüğü içinde mantıklı bir anlatım yerine, bulabildiği bütün bilgileri kullanma derdinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

farkında değilken bu işlerini onlara haber vereceğini söylemesi de kaynaklarda geçmektedir (İbni Kesîr, 1994, s. 297; Feridüddin Attar, 1996, ss. 162-163). Hz. Cebrail'in Hz. Yusuf'u müjdelemesi Câmî'de de geçer (Câmî, 2003, s. 63). Yusuf suresi 15. ayeti de bu konuyla ilgilidir: Cenâb-ı Hakk, "Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman biz Yusuf'a: 'Andolsun ki sen onların bu işlerini, onlar (işin) farkına varmadan, kendilerine haber vereceksin.' diye vahyettik." buyurmaktadır (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 236).

2.14. Kuyunun Hikâyesi ve Özellikleri

Kuyunun hikâyesi Hamdullah Hamdi'de ve Şeyyad Hamza'da geçmektedir. Bu iki mesneviye göre kuyuyu Ad kavminin hükümdarı Şeddat kazdırmıştı (Onur, 1991, s. 96; Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 97). Bu kuyuyu Ürdün diyarını abad etmek için kazdırmıştı (Onur, 1991, s. 96).

Kemalpaşazade; kuyunun, yerleşim yerlerinden uzak, ağzı dar, içi karanlık, âmânın gözü gibi nemsiz ve susuz olduğunu, Hz. Yusuf'un gözyaşlarının kuyuya maya olduğunu ve kuyunun ondan sonra suyla dolduğunu anlatmaktadır. Kuyu ayrıca pis kokuludur (Demirel, 1979, ss. 331-333).

Hamdullah Hamdi'de, Hz. Yusuf'un kuyunun ortasındaki taşa düştüğü rivayeti geçmekteydi. Kemalpaşazade'de ise Hz. Yusuf'un kuyuya düştükten sonra, kuyunun ortasındaki taşa kendisine bir yer edindiği bilgisi verilmektedir (Demirel, 1979, s. 334). Bu durumda her iki mesneviye göre de kuyunun ortasında bir taş bulunmaktadır.

Hamdullah Hamdi'de, bir önceki bölümde de geçtiği üzere, Hz. Cebrail'in kuyunun suyunu tatlandırığı bilgisine yer verilmektedir (Onur, 1991, s. 89).

Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre kuyuyu Şeddat'ın kazdırması Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi'den başka Ali, Sule Fakih ve Nahiff'nin mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 287).

Bu kuyuyu Şeddat'ın Ürdün şehirlerini imar ederken açtırdığı bilgisi kaynaklarda geçmektedir (Bursevî, 2007, s. 51; Topbaş, 2004, s. 64). Ömer Nasuhi Bilmen de, kardeşlerinin Hz. Yusuf'u attıkları kuyunun Ürdün diyarında veya Mısır ile Medyen arasında olduğunu söylemektedir (Bilmen, Ty., s.1542).

Kuyunun suyu çorak iken, Hz. Yusuf içine atılınca tatlı olduğu bilgisi Tefsir-i Kebir'de geçmektedir (Fahreddin Razi, 1992, s. 188). Ruhu'l-Beyan tefsirinde de kuyu anlamına gelen kelimeler üzerine durulmuş; Yusuf sûresi 10 ve 15. ayetlerinde

geçen “*cübb*”³³ kelimesinin, suyu çekilmiş olan kuyu için kullanıldığı, kuyu su verdiği zaman *bi’r* adını aldığı söylenmiştir ³⁴(Bursevî, 2007, s. 38). Taberî’ye göre ise, Hz. Yusuf’u attıkları kuyunun suyu pek çoktu (Taberî, Ty., s. 217).

Settarî, Keşfü’l-Esrâr isimli eserden (Settarî, 2002, s. 73) ve es-Sittînu’l-Câmi isimli eserden (Settarî, 2202, s. 79) naklen kuyunun suyunun acı ve tuzlu olduğunu fakat Hz. Yusuf düştükten sonra tatlandığını söyler. Câmi’ye göre de kuyuda acı su vardır. Kuyunun acı olan suyu, Hz. Yusuf düştükten sonra tatlanmıştır (Câmi, 2003, ss. 62-63).

Türkdoğan, Ali’nin mesnevisine göre kuyunun suyunun acı olduğunu söyler. Buna göre kuyu oldukça derindir. İçi, yılan, çıyan ve haşerat ile doldudur. (Türkdoğan, 2011, s. 287).

Kuyuda haşerelerin ve yılanın yaşadığı bilgisi Ruhu’l-Beyan’da da geçmektedir. Hz. Yusuf kuyuya düşünce yılan hariç bütün haşereler yuvalarına girmiştir (Bursevî, 2007, s. 51).

Kemalpaşazade’de geçen kuyunun ağzının dar ve içinin karanlık olması kaynaklarda geçer. Ruhu’l-Beyan’da, kuyunun üstünün dar, altının geniş olduğu bilgisi yer alır (Bursevî, 2007, s. 51; Topbaş, 2004, s. 64). Yusuf suresi 10 ve 11. ayetlerinde geçen “*fi gayâbeti’l cubb*” ifadesindeki *gayâbe* kelimesini Cühderî “Kuyunun gaybında” şeklinde okumuş ve dilciler bu kelimenin kuyunun derinliğine ve karanlığına işaret ettiklerini söylemişlerdir (Fahredden Râzi, 1992, s. 173).

Kemalpaşazade’de geçen kuyunun yerleşim yerlerinden uzak olduğu bilgisi de kaynaklarda tartışılmıştır. Tefsir-i Kebir’de İbn Abbas’tan naklen, kuyunun sadece çobanların işine yarayan, çölün meskûn mahallerinden uzak bir yerde olduğu rivayet edilmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 188). Fakat Ruhu’l-Beyan tefsirinde, bu bilginin mantıklı olmadığı, kuyunun yol güzergâhı dışında olmasının Yusuf suresi 10. ayetindeki “Kervanlardan biri onu görüp alsın.” ifadesiyle zıt olduğu, ayetteki bu ifadenin kuyunun emin ve işlek bir yerde olmasını, bu kervanın da kendi yolunda olmasını gerektirdiği söylenmektedir (Bursevî, 2007, s. 65). Bu konuda Sırrı Paşa da “İbni Abbas, kuyunun çölde çobanlara mahsus bir kuyu olduğunu söylese de sahih olan kuyunun belli bir yol üzerinde olmasıdır.” demektedir (Sırrı Paşa, 2006, ss. 90-91).

³³ Ayetlerde geçen “*cubb*”ün büyük ve etrafi örülmemiş kuyuya dendiği kaynaklarda zikredilmektedir. (Fahredden Razi, 1992, s. 173; Bilmen, Ty., s.1542).

³⁴ Kurtubî ise “*cubb*” kelimesinin duvarları örülmemiş kuyu demek olduğunu, duvarları örülecek olursa ona “*bi’r*” denildiğini söylemektedir (Kurtubî, 1999, s. 204).

Kuyunun ortasında bir kaya veya taş olduğu ve Hz. Yusuf'un kuyuya düşünce bu taşta tırmadığı bilgisi kaynaklarda geçmektedir (Taberî, Ty., s. 217; İbni Kesir, 1989, s. 4040; Fahreddin Razi, 1992, s. 178).

Kemalpaşazade'de geçen kuyu tanımı, Câmî'nin mesnevisindeki kuyu tanımı ile benzerdir (Câmî, 2003, s. 62). Kuyunun pis kokulu olması Câmî'de de geçer. Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Şerif'in mesnevisinde de kuyunun karanlık ve pis kokulu olması geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 287).

2.15. Kuyuda Bekleyen Salih Zâtın Hikâyesi

Kuyuda bekleyen kişinin hikâyesi Hamdullah Hamdi'de ve Şeyyad Hamza'da geçmektedir.

Hamdullah Hamdi'de şu şekilde geçmektedir: Hz. Yusuf'un kuyusunun hikâyesini yazan der ki: "Bu kuyuyu kazan Şeddad idi. Ürdün diyarını abad etmek için o kuyuyu kazdırmıştı. Orada abid, âlim bir zat vardı. Hz. Şit'in suhufunda Hz. Yusuf'un kıssasını gördü. Görmeden ona âşık oldu. Yüce Allah'tan uzun ömür diledi. Hak Teâlâ duasını kabul etti ve ona 'Şeddad'ın kazdığı kuyuya gir, Hz. Yusuf'u orada bekle.' dedi. Ona her gece Hak'tan bir nar geliyordu. Önünde Kevser misali bir pınar akıyordu. Üzerinde yağ ve fitili olmayan bir kandil yanyordu. Kardeşleri, Hz. Yusuf'u getirip kuyuya atınca, o zat, onu tuttu. Vaslına erdi. O zat Hz. Yusuf'a: 'Bunca senedir seni beklemekteyim. Senin güzelliğine âşığım. Sakın kardeşlerinden şikâyet ederek kalbini üzme. Bütün bu olanları beni sana kavuşturmak için Hak Teâlâ bahane etti. Benim vâdem şimdi doldu, sana selamete ömür dilerim.' dedi ve secdeye kapanıp canını teslim etti." (Onur, 1991, ss. 96-98).

Şeyyad Hamza'da ise yukarıdaki hikâye aynen anlatılmakla birlikte şu farklar vardır: Kuyuya giren salih zât, Hz. Hud aleyhisselamdır. Bir de o zatın (Hz. Hud'un) kuyuda tam bin iki yüz sene Hz. Yusuf'u beklediği bilgisi yer almaktadır (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 97-99).

Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevilerinden Ali ile Sule Fakih'in mesnevilerinde de kuyuda bekleyen zât için peygamber (Hud aleyhisselam) dendiği ve bu zâtın Hz. Yusuf'u bin yıl beklediği; Darir'in mesnevisinde ise o zât için âlim dendiği Türkdoğan'ın eserinde zikredilmektedir (Türkdoğan, 2011, ss. 128-129). Hud peygamberin Hz. Yusuf'u kuyuda beklemesi, bir halk hikâyesinde de geçmektedir (Daşdemir, 2012, s. 178).

Kuyudaki zatın Hz. Hud olması İslam tarihi kaynaklarına göre mümkün değildir. Hud aleyhisselamın, Ad kavminin helakinin ardından Mekke'ye gittiği ve orada vefat ederek Zemzem kuyusu ile Hacerülesved taşı arasında bir mevkiye defnedildiği rivayeti, kaynaklarda geçmektedir (Köksal, 2004, s. 122).

2.16. Kuyuya Attıktan Sonra Kardeşlerinin Hz. Yusuf'a Laf Atmaları

Sadece Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre kardeşleri, Hz. Yusuf'u kuyuya atınca, Şemun kuyunun ağzına gelip ona şunları söyledi: "Ey yalancı, biz sana galip geldik. Artık babamızın gözü seni görmez. İşte bu talihin de gösteriyor ki o gördüğün düş yalandan ibarettir." Hz. Yusuf şöyle cevap verdi: "Hüküm Allah'ındır. Çok şükür, düşman yüzüne bakmaktansa kuyunun belası daha iyidir. Belaya uğrayan sabrederse hazineye kavuşur. Ona sayısız ecir ve sevap verilir." Ardından Rûbil ona, "Sen yalancısın, gördüğün rüya da yalan." dedi. Hz. Yusuf, Rubil'e cevap bile vermedi. "Niçin cevap vermezsin?" diye sorulunca "Tınmamak en büyük cevaptır." dedi. Ardından Lavi "Hani sen misin bize sultan olacak, yerin kuyu oldu." diyerek laf attı. Hz. Yusuf ona "Senin kalbin taştan daha sert. Eğer kalbinde merhamet olsa idi haset edip de beni bu kuyuya salmazdın. Şeytan seni yoldan çıkardı." diye cevap verdi. Ardından Yehûda nida etti. Onun kalbinde şefkat ve merhamet vardı. Ona şefkatle hâlini sordu. O da "Merak etme, benim ecelim için endişe etme, ben burada Huda'nın lütfü üzereyim." diye cevap verdi ve şunları ekledi: "Tek derdim, babamın, hasretimden zayıflaması ve ağlamaktan gözünde nur kalmamasıdır. Ey kardeşim, nerede mazlum, yetim birisini görsen, beni hatırlayıp şefkatle ağla ki yarın bu gözyaşların ateşini söndürsün. Mazlumlar için ağlayan kişi rahmete kavuşur." (Onur, 1991, ss. 91-95).

Hamdullah Hamdi, bu olayı nakletmeden önce şunları der: "Yusuf kıssasını hikâye edenler, kardeşlerinin Hz. Yusuf'a yaptıkları eziyetlerden o kadar çok zikrederler ki bunları işiten kimse onlardan nefret eder. Benim sana nasihatim, bunları işitirsen sakın onlara su-i zanda bulunma. Bunlar başta zillet ehli idi fakat nihayetinde bunlar peygamberin ailesidirler (Onur, 1991, s. 90).

Hamdullah Hamdi'nin bu uyarısı, benzer şekilde Taberî'de de geçmektedir. Taberî, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin Peygamber çocukları olduklarını, hakkında kötü itikatta bulunulmaması ve kötü söz söylenmemesi gerektiğini, başta hata etseler de sonradan Hak Teala'nın onların suçlarını affettiğini ve Hz. Yusuf'la barışıklarını anlatmaktadır (Taberî, Ty., ss.214-215).

Hz. Yusuf'un kuyuda kardeşleriyle Hamdullah Hamdi'de geçtiği şekliyle konuşmasına kaynaklarda rastlamadık. Fakat kaynaklara göre kardeşleri, Hz. Yusuf'u kuyuya atınca yukarıdan ona seslendiler. Hz. Yusuf onların insafa ve merhamete geldiğini sanarak onlara karşılık verdi. Bunun üzerine kardeşleri hemen onu taşla ezmek isteyince Yehuda ayağa kalktı ve onlara mani oldu (Fahredden Razi, 1992, s. 178; Kurtubî, 1999, s. 220).

2.17. Hz. Yakub'a Hatiften Gelen Ses

Sadece Şeyyad Hamza'da geçtiğine göre oğulları her zaman akşam olmadan gelirlerdi. Bu defa gelmeyince Hz. Yakup, büyük bir ağacın altında, aç susuz bir şekilde, endişeyle onları beklemeye başladı. Hz. Yakub, ağacın altında "Yusufum ne zaman gelecek?" diye beklerken "Yetmiş" diye bir ses duydu ve Hz. Yusuf'a kavuşmak için yetmiş gün mü, yetmiş yıl mı beklemesi gerektiğini bilemedi. Yine Şeyyad Hamza'nın verdiği bilgiye göre Hz. Yakub'a "Kırk yıldan sonra göreceksin, bununla avun." diye bir ses geldi (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 99- 101).

Şeyyad Hamza'da Hz. Yakub'un, Hz. Yusuf'la kavuşması anlatılırken "Ayrılmış yetmiş yıl olmuştu, yetmiş yıldan sonra babasını bulmuştu." denilmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 271).

Taberî bu konuda şunları söyler: "Hz. Yusuf'un rüyası ile o rüyanın gerçekleşmesi arasında kırk yıl geçti. Bazıları, yetmiş yıl geçti, der." (Taberî, Ty., s. 269). Tefsir-i Kebir'de Hz. Yusuf'un gördüğü rüya ile bunun gerçekleşmesi arasındaki zaman hakkında şu bilgiler yer almaktadır: Âlimler, rüya ile, onun gerçekleşmesi arasındaki zaman hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bunun seksen sene veya yetmiş sene olduğu söylendiği gibi kırk sene olduğu da söylenmiştir ki bu, ekser ulemânın görüşüdür. Bundan dolayı onlar şöyle derler: "Rüyanın tevili ancak kırk sene sonra çıkar." (Fahredden Razi, 1992, s. 348).

Yukarıdaki kaynakların dışında kırk yıl rivayetinin geçtiği pek çok kaynak mevcuttur (İbni Kesir, 1989, s. 4034, s. 4139; Fahredden Razi, 1992, s. 161 ve s. 348; Kurtubî, 1999, s. 400; Bursevî, 2007, s. 219; Topbaş, 2004, s. 65). İbni Kesir, Ehli Kitap'ın da, baba ile oğulun kırk yıl süreyle birbirinden ayrı oldukları görüşünde olduğunu nakleder (İbni Kesir, 1994, s. 324).

Kırk ve yetmiş yıl rivayetlerinden başka kaynaklarda seksen üç (İbni Kesir, 1994, s. 324), seksen (İbni Kesir, 1989, s. 4034, s. 4139; İbni Kesir, 1994, s. 324; Fahredden Razi, 1992, s. 161; Kurtubî, 1999, s. 400; Bursevî, 2007, s. 51), otuz beş

(İbni Kesir, 1994, s. 324; Kurtubî, 1999, s. 400; İbni Kesir, 1989, s. 4139), otuz üç (Kurtubî, 1999, s. 400), yirmi iki (Kurtubî, 1999, s. 400), yirmi bir (Ahmet Cevdet, 2000, s. 14), on sekiz (Fahredden Razi, 1992, s. 348; İbni Kesir, 1994, s. 324; Kurtubî, 1999, s. 400) yıl sonra kavuştuklarına dair rivayetler de vardır.

İncelenen kaynaklarda Hz. Yakub'a hatiften ses geldiğine dair bilgiye rastlanmadı. Fakat halk hikâyelerinde bu bilgiye rastlanmaktadır. Daşdemir'in verdiği bilgiye göre hikâyenin Karakalpak, Uygur ve Türkmen varyantlarında Hz. Yakub'a ağaçtan "kırk" diye bir ses gelir. Hikâyenin Kazak varyantına ve Hezise Bayramğolova anlatısına göre gökyüzünden bir ses "yetmiş" diye seslenir (Daşdemir, 2012, s. 179).

2.18. Kardeşlerinin Ağlayarak Hz. Yakub'a Dönmeleri ve Hz. Yusuf'u Kurt Yedi Demeleri

Şeyyad Hamza'da ve Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre Hz. Yusuf'u kuyuya atan kardeşleri, üzerinden çıkardıkları gömleğini kana buladılar (Onur, 1991, s. 103). Bir oğlak boğazlayıp onun kanını gömleğe sürdüler (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 99). Ağız birliği yaptılar. Ağlayıp sızlayarak babalarının yanına geldiler ve yeminler ederek "Biz ok yarıştırdık,³⁵ Yusuf'u elbiselerimizin başına koymuştuk. Onu kurt yedi." dediler. Sonra kanlı gömleği Hz. Yakub'un önüne koydular (Onur, 1991, ss. 103-104).

Kemalpaşazade'de bu olay geçmemektedir.³⁶

Yusuf suresi 16 ve 17. ayetlerinde bu olay şöyle anlatılır: Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler. "Ey babamız!" dediler. "Biz yarışmak üzere uzaklaştık, Yusuf'u eşyamızın yanına bırakmıştık. (Ne yazık ki) onu kurt yemiş! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın." (Karaman, Özek, Dönmez vd., 2010, s. 236). 18. ayette de "Gömleğinin üstünde sahte bir kan ile geldiler." denilmektedir.

³⁵ Şeyyad Hamza'da "Geyiğe ok atmak için dağılmıştık." denilmektedir.

³⁶ Esasında Kemalpaşazade, Hz. Yusuf'un kuyuya düşmesinden sonra kardeşleriyle ve babasıyla alakalı olayları işlememiş, kuyuya düşmesinden itibaren kardeşlerinden ve babasından bahsetmemiştir. Kardeşleri sadece Hz. Yusuf'u Mâlik'e satarken tekrar karşımıza çıkar, başka da çıkmaz. Kemalpaşazade; olayları sadece Hz. Yusuf ve Züleyha ekseninde işlemiş; Hz. Yakub'un çektiği acılara, hasretine ve nihayetinde Hz. Yusuf'a kavuşmasına hiç temas etmemiştir. Aynı üslup Câmî'de de görülmektedir. Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasından itibaren Câmî'nin mesnevisinde de babasından ve kardeşlerinden bahsedilmez. Sadece kardeşleri tarafından satılmasından ve Hz. Yusuf'un ölmeden evvel anne ve babasını rüyada görmesinden bahsedilir.

Tefsir-i Kebir’de, Hz. Yusuf’un kardeşlerinin, babalarına söyledikleri “yarışma yapmak için gitmiştik” ifadesindeki yarışmanın ne yarışması olduğu ile ilgili görüşlere yer verilmektedir. Bunun ok yarıştırmak yani uzağa ok fırlatmak veya “koşu” yarışı olduğuna dair görüşlere yer verilmektedir (Fahreddin Razi, 1992, ss. 181-182). Kurtubî, buradaki yarışım ok atma yarışı olarak açıklandığını ifade eder. Abdullah b. Mesud’un kıraatine göre de ancak bu anlamın verilebileceğini ifade eder. Bunun dışında at yarışı veya hızlı koşu yarışı olabileceğine dair görüşlere de yer vermiştir (Kurtubî, 1999, s. 223).

Oğlak kesip Hz. Yusuf’un gömleğini onun kanına bulamaları kaynaklarda geçer (İbni Kesîr, 1989, s. 4042, İbni Kesir, 1994, s. 298; Fahreddin Razi, 1992, s. 182). Kurtubî, Mücahid’den naklen keçi veya oğlak; Katâde’den naklen de ceylanın kanına sürdüklerini nakleder (Kurtubî, 1999, s. 228). Taberî’de ise koyun boğazladıkları ifade edilir (Taberî, Ty., s. 217). Ruhu’l-Beyan’da ise tavşan kestikleri rivayet edilir (Bursevî, 2007, s. 59). Halk hikâyelerinde bütün bunlara ilaveten kuş, karga ve kurdun kanına sürdükleri de geçer (Daşdemir, 2012, s. 166).

2.19. Hz. Yakub’un Bayılması ve Gömleği Görünce Çocuklarına Gerçeği Sorması

Şeyyad Hamza’ya göre kanlı gömleği gören Hz. Yakub ağlaya ağlaya kendinden geçip bayıldı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 99). Hamdullah Hamdi’ye göre gömleği görür görmez bayıldı. Aylınca gömleği görüp tekrar bayıldı. Hz. Yakub, ikinci defa bayılınca Şemun: “Babamız bizim yalancı olduğumuzu anlar, gelin kuyuya gidip Yusuf’u çıkaralım ve onu parçalayalım. Parçalarını babamıza getirelim. O zaman doğru söylediğimizi anlar.” dedi. Yehuda bu söze çok öfkelenip “Yusuf’un kılına dokunamı yaşıttmam.” deyince diğerleri korkup seslerini çıkaramadılar (Onur, 1991, ss. 105-106).

Hz. Yakub aylınca gömleğe nazar etti. Gömleğin parçalanmadığını, gömlekte dış izi olmadığını görünce çocuklarına Hz. Yusuf’a ne yaptıklarını sordu (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 101; Onur, 1991, ss. 107-108).

Hamdullah Hamdi’de verilen bilgiye göre, sözlerinin mantıksızlığı ortaya çıkan çocukları bu defa “Biz dolaşmaya çıkmıştık, onu elbiselerimizin başında bırakmıştık. Haraminin birisi onu yalnız görünce gelip öldürmüş.” dediler. Hz. Yakub bu sözü işitince oğullarının yalan söylediklerine kesin kanaat getirdi ve onlara şunu söyledi: “Bu sözünüz de makul değil. Harami, birisini öldürüp onun elbisesini

bırakır mı? Tam tersine elbisesini ister, vermezse ancak o zaman başını alır.” dedi (Onur 1991, ss. 108-109).

Kurtubî, Süddî ve İbn Hibban’dan rivayetle, oğulları Hz. Yusuf’u kurdun yediğini söyleyince Hz. Yakub’un bayılıp yere düştüğünü, üzerine su dökmelerine rağmen hareket etmediğini, seslenmelerine cevap vermediğini nakleder. Vehb bin Münebbih’ten rivayetle de Yehuda’nın, ellerini Hz. Yakub’un nefes alıp verdiği yerlere koyduğunu, damarlarının hareketini ve nefes alışını fark edemediğini ve kardeşlerine “Din günü hesaba çekecek olandan vay halimize! Kardeşimizi kaybettik; babamızı öldürdük.” dediğini ve Hz. Yakub’un, ancak seher vaktinin serinliği ile ayılıp kendisine geldiğini nakleder (Kurtubî, 1999, s. 222).

Hamdullah Hamdi’de geçen Şemun’un Hz. Yusuf’u parçalama fikrini ortaya atması ve Yehuda’nın buna mani olması, benzer şekilde Kurtubî’de de geçer. Kurtubî’de olay babalarının gömleğe bakıp yalanlarını ortaya çıkarmasından sonra geçmektedir. Kurtubî’de parçalama fikrini ortaya atan kişi belli değildir ama buna mani olanın Yehuda olduğu bellidir (Kurtubî, 1999, s. 231).

Hz. Yakub’un, gömleğin parçalanmadığını görünce onu vahşi bir hayvanın yemediğini, çocuklarının yalan söylediğini anlaması İbni Abbas’tan naklen kaynaklarda geçmektedir. (İbni Kesir, 1989, s. 4042; Taberî, Ty., s. 218; Fahreddin Razi, 1992, s.184; Kurtubî, 1999, ss. 230-231).

Yalanları ortaya çıkan kardeşlerin, Hamdullah Hamdi’de geçtiği üzere bir başka yalana yönelmesi, onu hırsızlar öldürmüştür, demeleri; bunun üzerine Hz. Yakub’un “Hırsız küçük bir masumu öldürür de sırtındaki gömleği almaz mı?” diye sorarak çelişkilerini ve yalanlarını tekrar ortaya çıkarması kaynaklarda geçmektedir (Fahreddin Razi, 1992, s.184; Kurtubî, 1999, ss. 231-232; Sırrı Paşa, 2006, ss. 81-82).

2.20. Hz. Yakub’un Hz. Yusuf’u Araması ve Rüyasında Onu Görmesi

Sadece Hamdullah Hamdi’nin verdiği bilgiye göre Hz. Yakub yemeden içmeden tam yedi gün Hz. Yusuf’u aradı. Hz. Cebrail gelerek ona sabır tavsiye etti, o da sabrı cemil göstermeye azmetti (Onur, 1991, s. 112).

Hz. Yakub yüzünü Hakka çevirip gece gündüz ibadet ediyordu. Bir gece rüyasında Hz. Yusuf suretinde bir melek gördü ve onu Hz. Yusuf zannederek ayrılık acısını şikâyet etti. Hz. Cebrail gelerek Hz. Yakub’u uyardı, o da hemen tevbe etti (Onur, 1991, ss. 114-116).

Tefsir-i Kebir'de Hamdullah Hamdi'deki bilginin zıddı vardır. Yani Hz. Yakub oğullarının yalan söylediğini bilmesine rağmen “Artık bana düşen güzel bir sabırdır.”³⁷ demiş ve Hz. Yusuf'u aramamıştır. Bunun sebebi açıklanırken Allahu Teâlâ'nın Hz. Yakub'un mihnetini arttırmak ve meseleyi ona daha da zorlaştırmak için Hz. Yusuf'u aramaktan onu men ettiği veya Hz. Yusuf'u bulmada ileri giderse oğullarının ona eziyet vermesinden ve onu öldürmesinden korktuğu, söylenmektedir. Neticede Hz. Yakub, Hz. Yusuf'un hayatta olduğunu ve Allahu Teâlâ'nın onu koruyup yücelteceğini biliyordu. Çünkü Hz. Yusuf'un gördüğü rüya bunu gösteriyordu (Fahredden Razi, 1992, ss. 184-186).

Hz. Yakub'un, rüyasında Hz. Yusuf'u görmesi, Mantıku't-Tayr'ın birinci cildinde şu şekilde anlatılır:

Yusuf babasından ayrılınca Yakub'un gözleri, o ayrılık yüzünden ağardı. Gözlerine ak düştü, görmez oldu. Gözlerinden kan ırmakları akmakta, diline daima Yusuf'un adı gelmekteydi. Cebrail gelip Tanrı buyruğunu söyledi: “Gayri bir kere daha Yusuf'un adı diline gelirse adını peygamberler arasından sileceğiz.” Tanrının bu emri gelince dilinden Yusuf'un adı gitti. Dilinden gitti ama o ad, gönlüne yerleşmiş, durup duruyordu. Bir gece rüyasında Yusuf'u gördü, onu yanına çağırmak istedi. Tanrı buyruğunu hatırladı; derhal kendisini topladı, çağırmadı. Ama takatı da elden gitti; yürekten öyle bir dertli dertli ah çekti ki! O güzel rüyadan uyanıp yerinden kıpırdanınca Cebrail gelip Tanrı buyuruyor ki, dedi: “Yusuf'un adını anmadın ama o anda öyle bir ah ettin ki! O ahından anladım ki hakikatte tövbeni bozdun sen.” (Feridüddin Attar, 2001, ss. 84-85).

2.21. Hz. Yakub'un Kurt İle Konuşması ve Kurdun Hikâyesi

Şeyyad Hamza'da olay şu şekilde anlatılır: Gömlekte diş izi görmeyen Hz. Yakub, oğullarına: “Gidin, Yusuf'u yiyen kurdu yakalayın.” dedi. Gittiler, bir kurt yakalayıp geldiler. Ağzına kan sürüp “Yusuf'u bu yedi.” dediler. Hz. Yakub, “Yusuf'u sen mi yedin?” diye kurda sordu. Kurt “Ey Yakub, uyan! Peygamberler iftira atmaz. Ne ben yedim ne de diğer kurtlar yedi. Yemin ederim ki ben yemedim. Ben de yavrularımdan ayrılmışım. Gece gündüz onların hasretiyle geziyorum. Beni

³⁷ Yusuf, 12/18.

bırak da yavrularımın peşinden gideyim.” dedi. Hz. Yakub, kurdu bıraktı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 103).

Hamdullah Hamdi’de ise olay şu şekilde anlatılır: Hz. Yusuf’un kardeşleri babalarına: “Biz kurt yedi dedik. Sen sözüme inanmayınca harami öldürmüştür, dedik. Bir yerde doğru söz zarar ederse oraya eğri söz yerleşir. İstersen kurdu yakalayıp sana getirelim.” dediler. Hz. Yakub da “Peki, kurdu bana getirin.” dedi. Bunun üzerine kardeşleri çöle çıkıp uluyan bir kurdu yakalayıp bağladılar, dişlerini kırıp Hz. Yakub’a getirdiler. Hz. Yakub: “Bırakın onu, ipini çözün de dinlensin.” dedi. Sonra namaza durdu. Hz. Yakub: “Ey cansızlara can veren Rabbim, kuru toprağa dil veren Rabbim, bu kurda da fâsîh bir dil ver de Yusuf’un hikâyesini açıkça beyan etsin.” diye yalvardı. Kurt, kuyruğunun üzerine oturup “La ilahe illallah” dedikten sonra “Ey resul, ne sorun varsa buyur sor.” dedi. Hz. Yakub: “Sen benim Yusufumu yedin ise perişan olası, onu nasıl yedin?” dedi. Kurt, “Ya Nebiyallah, ben bu anlatılandan uzağım. Bize Nebi eti yemek haramdır. Biz edep gözetir, Nebi eti yemeyiz. Yemin ederim ki onu ben yemedim. Oğullarına uyup da bana iftira etme. Ben buraya garip olarak gelmişim. Şaşkınlıkla dolaşırken oğulların beni tuttu ve bana iftira attı. Ben bunlardan çare beklerken bunlar sebepsiz yere benim dişlerimi çektiler.” dedi. Hz. Yakub, kurdun anlattıklarını dinleyince yüreği ona acıdı. Kurdun bu sözlerini duyan oğullarının yalanı apaçık ortaya çıktı ve hepsi mahcup oldu. Hz. Yakub kurda: “Ne iş için gelmiştin buraya, bu memleketten ne talep ederdin?” diye sordu. Kurt: “Benim bir kardeşim vardı. Ben onunla hayat bulurdum. Fakat sonra o Mısır’ı terk edip Şam’a gitti. O gidince huzurum kalmadı. İzini araştırıp buralara kadar geldim. Fakat padişahın onu avladığını ve onu meydana çıkarıp öldüreceğini duyunca bunun derdinden yemek bile yiyemedim. Gözlerime uyku dahi girmez.” dedi. Kurdun bu sözlerini işiten Hz. Yakub’un üzüntüsü arttı. “Kurt bile bir kurt için böyle ağlarsa ben ceylanım (Yusuf’um) için nice yanmayayım?” dedi. Sonra oğullarına kızarak: “Niçin bu hayvancağıza cefa edersiniz?” dedi. Oğulları ise “Bizim sözüme doğrudur. Kenan’da pek çok kurt vardır. Bu yemediyse de bir başkası yemiştir.” dediler. Hz. Yakub kurdun kardeşini buldurdu, kurt da Hz. Yakub’un, Hz. Yusuf’a kavuşması için dua etti. Sonra kurt, bir tepe üzerine çıkarak bütün yırtıcı hayvanlara seslendi, her yan onun avazı ile doldu. Kurtlar ve bütün yırtıcı hayvanlar geldiler. Kurt, diğer kurtlara şöyle dedi: “Yakup’un oğulları Yusuf’u kurt yedi, demişler. Yakup’un size beddua edip neslinizin kesilmesinden korkarım, gidin Yakup’a, Yusuf’u yemediğinizi haber verin.” Kurtlar şehre girdiler,

bütün insanlar korkudan koyun gibi dağılıp kaçıştılar. Kurtlar hiç kimseye ilişmeden doğru Hz. Yakub'a geldiler ve Hz. Yusuf'u yemediklerine yemin ettiler. Hz. Yakub da "Bilirim, size bühtan etmektedirler, bana durum malumdur fakat sabredip sonunu gözlüyorum." dedi. Sonra bütün kurtlar meskenlerine geri döndüler (Onur, 1991, ss. 117-125).

Olayı bu şekilde anlatan Hamdullah Hamdi, gerçekliği hususunda şüphe duyulmamasını şu beyitle tembihliyor: "Enbiya hâlidir bu kıssa ey yâr /Sakın etme bu kıssayı inkâr" (Onur, 1991, s. 125).

Kurtubî'nin tefsirinde kurdun hikâyesi Hamdullah Hamdi'dekine benzer şekilde anlatılır. Hatta kurdun yabancı bir kurt olduğunu, Mısır'a bir kardeşini aramak için geldiğini, Hz. Yusuf'tan haberinin olmadığını, suçsuz yere oğullarının kendisini yakalayıp bağladıklarını, buraya getirerek kendisine ifira ettiklerini, peygamber eti yemenin kendisine ve bütün yirticılara yasak olduğunu söylemesi de geçer (Kurtubî, 1999, s. 231). Fakat tüm kurtların şehre inip tek tek Hz. Yusuf'u yemediklerine dair yemin etmesi geçmez.

Celal Settârî, "es-Sittinü'l-Câmi" ve "Tercüme ve Kıssa-yı Kur'an" isimli eserlerden naklen bu konuda şunları aktarır: Yakub, kardeşlerinin Yusuf'u yediğini iddia ettikleri ağzı kanlı ama Yusuf'u parçalamamış kurda "Neden Yusuf'u yedin?" diye sorar. Zavallı kurt, "Biz asla peygamber peşinde dolaşmayız. Peygamber eti bize haramdır. Oğulların bana ifira ediyor, yalan söylüyorlar. Onlar âsi." cevabını verir (Settarî, 2002, s. 124).

Hamdullah Hamdi'de geçen ve Hz. Yakub'la konuşan kurdun bir tepeye çıkıp bütün kurtlara "Yakup'un oğulları Yusuf'u kurt yedi, demişler. Yakup'un size beddua edip neslinizin kesilmesinden korkarım, gidin Yakub'a, Yusuf'u yemediğinizi haber verin." demesine kaynaklarda rastlamadık. Fakat hikâye kurgusu buna benzeyen, yani bir hayvanın yanlışını bütün türlerinin ve neslinin çekeceğini işleyen başka bir hikâyeye rastladık. Ruhu'l-Beyan'da, Hz. Yusuf kuyuya düşünce bütün haşerelerin, Hz. Yusuf'a saygılarından dolayı, yuvalarından çıkmadıkları fakat yılanın buna uymayıp Hz. Yusuf'a doğru yöneldiği; Hz. Cebrail'in yılanı bağırması üzerine yılanın sağır olduğu ve bu sağırlığın yılan neslinde devam edeceği anlatılmaktadır (Bursevî, 2007, s. 51).

Türkdoğan, çalışmasında incelediği mesneviler içinde, Hz. Yakub'un kurtla konuşmasının, Kemalpaşazade ve Gubarî hariç bütün mesnevilerde geçtiğini söylemektedir (Türkdoğan, 2011, s. 317). Hz. Yakub'un kurt ile konuşması pek çok

halk hikâyesinde de geçmektedir (Daşdemir, 2012, s. 178). Recep Demir'in verdiği bilgiye göre bu motif XV. yy. da yazılan Dâsitan-ı Geyik isimli mesnevide de kullanılmış, Çin'de yaşayan bir geyiğin, kardeşini aramak için Mekke'ye gelmesi anlatılmıştır (Demir, 2006, s. 145).

2.22. Yehuda'nın Gizlice Hz. Yusuf'a Yiyecek Götürmesi, Kardeşlerine Hz. Yusuf'u Kuyudan Çıkarmayı Teklif Etmesi ve Şeytanın Onları Bu İşten Vazgeçirmesi

Bu olay sadece Hamdullah Hamdi'de geçmektedir. Yehuda gizlice kuyuya varıp Hz. Yusuf'a yiyecek ve içecek getirirdi. Kuyuya varınca Hz. Yusuf'un izzet içinde olduğunu ve nur yüzlü birisinin ona ilim ve hikmet öğrettiğini gördü. Gördüklerini kardeşlerine haber verip Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarmayı teklif etti. "Yusuf'u tembihleriz, ona yaptığınız kötülükleri babamıza demez, bakın babamız da sürekli ağlamakta, gözüne bir zarar gelmesin." dedi. Yehuda'nın bu sözünü duyan kardeşleri, Hz. Yusuf'u taşıyıp öldürmeye kast ettiler. Bu hâlde Yehuda vâkıf olunca öfkeyle onları uyardı. Bu mazluma karşı zulme devam ederlerse yerlerinin ateş olacağını haber verdi. Yehuda'nın ikazları ve tesirli nasihatı üzerine kardeşleri Hz. Yusuf'u kurtarmaya karar verdiler.

Kuyuya doğru giderlerken yollarına insan suretinde şeytan çıktı. Şeytan onlara: "Sizin hiç aklınız yok mu? Peder size inanmış ve onu kurdun yediğini sanmışken Yusuf'u geri mi getireceksiniz. Hem artık bundan sonra babanız feryad etmez, gönlünü size bağlar. Hem herkes sizin anlattıklarınıza inandı. Şimdi Yusuf'u ortaya çıkararak kendi yalancılığınızı halkın ağzına destan mı yapacaksınız? Bundan sonra sözünüze kimse inanmaz. Herkes size hain ve yalancı, der. Babanız Yusuf'u daha çok sever, size daha çok gazaplanıp, sizi reddeder." dedi. Hz. Yusuf'un kardeşleri şeytanın bu sözüne inandılar. Eğri sözünü doğru sandılar. Hz. Yusuf'u kurtarmaktan vazgeçip geri döndüler. Hz. Yusuf da kuyunun içinde üç gece daha kaldı (Onur, 1991, ss. 126-130).

Yehuda'nın Hz. Yusuf'a yemek getirmesi (Taberî, Ty., s. 218; Fahreddin Razi, 1992, s. 178; Kurtubî, 1999, s. 220; Ahmet Cevdet, 2000, s.7; Köksal 2004, s. 278) ve kardeşlerine Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarmayı teklif etmesi (Taberî, Ty., s. 218) kaynaklarda geçmektedir.

Şeytanın insan kılığına girmesine³⁸ ve Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarmama konusunda kardeşlerini ikna etmesine incelenen kaynaklarda rastlayamadık. Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre şeytanın insan kılığına girmesi Şerifi ve Yahya'nın mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, ss. 121-122). Şeytanın insan kılığına girip kardeşleriyle görüşmesi Giritli Sırrı Paşa'nın tefsirinde, Hz. Yusuf'un rüyasından sonra olmaktadır. Kardeşleri Hz. Yusuf'un rüyası öğrenince, karşılarna yaşlı bir insan kılığında çıkan şeytan, Hz. Yusuf'u öldürme fikrini teklif etmektedir. Öldürme teklifi ilk şeytandan gelmektedir (Sırrı Paşa, 2006, s. 69).

Hz. Yusuf'un kuyuda üç gün kaldığı da kaynaklarda geçmektedir (Köksal 2004, s. 278). Ebu Bekir İbni Ayyaş'ın söylediğine göre Hz. Yusuf, kuyuda üç gün kalmıştır (İbni Kesir, 1989, s. 4043).

2.23. Mısır'da Yaşayan Mâlik İsimli Kervancının Elli Yıl Önce Gördüğü Rüya

Şeyyad Hamza'da (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 105-107) ve Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 130-134) geçen olay şu şekildedir:

Medyen'in bir kervanı Mısır'a hareket etmişti.³⁹ Bu kervanın başkanı Mâlik isimli tedbirli ve iş bilir birisi idi⁴⁰. Mâlik çocukken acayip bir rüya görmüştü. Rüyasında Kenan diyarına sefer ettiğini gördü. Kenan'da Ad kuyusunun yanında iken elbisesinin yeninden bir güneş girdiğini ve oradan çıkıp bütün cihana gözüktüğünü ve sonra bu nurun insan şekline girdiğini gördü. Sonra başının üzerinde, geniş bir çöl kadar büyük, beyaz bir bulut gördü. O buluttan kıymetli inciler saçılıyordu. Mâlik de mücevher kutusuna bunları doldururken uyandı.⁴¹

³⁸ İslam akaidi açısından şeytanın insan kılığına girmesi mümkündür. Mehmet Bulut, Delilleriyle İslam Akaidi isimli eserinde, normal şartlarda görülmeyen cinlerin tıpkı melekler gibi çeşitli şekillere girebileceklerini ve maddi bir şekle bürünürlerse insanlar tarafından görülebileceklerini, söylemektedir (Bulut, 2010, s. 341). Bulut, şeytanların, cinlerle aynı türde yaratıklar olduğunu, Bunun Kehf suresi 50. ayetinde geçen "O, cinlerden idi." ifadesiyle de sabit olduğunu söylemektedir (Bulut, 2010, ss. 345-346). İlyas Çelebi, şeytanın görülüp görülemeyeceği konusunun tartışmalı olduğunu ifade ettikten sonra Ehl-i sünnet kelâmcılarının, şeytanın çeşitli şekillere bürünüp (temessül) insanlara görünmesi için bir engelin bulunmadığı kanaatinde olduklarını söyler. Ehl-i sünnet âlimleri Kur'an'da ve hadis rivayetlerinde şeytanın Hz. Âdem, İbrahim, Musa, Süleyman ve Hz. Muhammed'e görünmesini; Bedir Gazvesi sırasında Sürâka b. Mâlik'in suretine girerek müşriklere önce cesaret vermesini, sonra da sırt çevirmesini delil olarak zikretmişlerdir. Şeytanın ve meleklerin hem gerçek hem temessüli varlıklarının olduğunu söyleyen Gazzâlî, gerçek şekillerinin ancak nübüvvet nuruyla görülebileceğini, temessülün ise insanlar tarafından da müşahade edilebileceğini ifade etmiştir (Çelebi, 2010, s.100).

³⁹ Kervanın Medyen'den Mısır'a hareket etmesi sadece Hamdullah Hamdi'de geçmektedir.

⁴⁰ Şeyyad Hamza'da Mâlik ismi geçmemektedir. Mâlik'ten bezirgân veya hoca olarak bahsedilmektedir. Bezirgânın ismi Kemalpaşazade (Demirel, 1979, s. 340) ve Hamdullah Hamedî'de (Onur, 1991, s. 131) "Mâlik" olarak geçmektedir. Mâlik ismi Câmî'de de geçmektedir (Câmî, 2003, s. 65).

⁴¹ Rüya her iki mesnevîde de birbirine benzer şekilde anlatılmıştır.

Tabirciye gidip sordu. Tabirci⁴² ona “Ey Mâlik, sen bir köleye sahip olacaksın. Onun sayesinde hazineye kavuşacaksın. Her iki dünyada da saadete erişeceksin. Bunlara nail olmak için Kenan iline sefer et.” dedi. Mâlik o sıralar Şam’a gidecekti. Bundan vazgeçip Kenan’a gitti. Orada sağna soluna bakıp dururken hatiften bir ses geldi: “Ey Mâlik, muradını şimdi bulamazsın. Bunun için elli yıl gerek.”

Bu olay Kemalpaşazade’de geçmemektedir.

Mâlik’in rüyasını taradığımız kaynaklarda bulamadık. Malik’in elli yıl öncesinde rüya görmesi Türkdoğan’ın verdiği bilgiye göre Ali’nin mesnevisinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, ss. 123-124; 161).

2.24. Bezirgânın (Mâlik’in) Hz. Yusuf’u Atıldığı Kuyudan Çıkarması

Bu olay her üç mesnevde de geçmektedir. Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade’de Hz. Yusuf’un kuyuda üç gün üç gece kaldığı, dördüncü gün Mâlik tarafından bulunup çıkarıldığı anlatılmaktadır (Demirel, 1979, s. 337; Onur, 1991, s. 130).

Mâlik, Medyen’den Mısır’a gidiyordu (Demirel, 1979, s. 337). Şeyyad Hamza’ya göre Mâlik, rüyasının ardından elli yıl tamamlandığı için o kuyuya hususi olarak tekrar dönüyordu (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 107). Hamdullah Hamdi’ye göre Şam’a sefer yapacak olan Mâlik, Büsrâ isimli kölesinin hatırlatmasıyla elli yılın tamamlandığını fark edip Şam seferinden vazgeçiyor, Mısır’a sefere çıkıyordu. Mâlik, Büsrâ isimli kölesine, “Aradığımı bulursam seni azad edip kızımı da sana vereceğim.” diye müjde verdi (Onur, 1991, ss. 131- 133).

Mâlik, Kenan’da muradını aramaya başladı. Kuyuya gelince kuşların kuyunun üzerinde tavaf ettiğini gördü. Bunun suya işaret olduğunu anladı. Aslında onlar melek idi. Develer kuyuyu görünce sarhoş oldular, kuyuya koşup kendilerini yere atıp toprağa yüz sürdüler (Onur, 1991, ss. 133-134).

Mâlik, isimleri Büsrâ ve Ünkûd (Onur, 1991, s. 134) veya Beşir ve Mamil olan (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 107) köleleriyle kuyuya geldi. Kovayı sarkıttılar. Cebrail aleyhisselam Hz. Yusuf’a “Kurtulma vaktin geldi, kovaya gir; ay ve güneş gibi ufuklara nurunu sal. Bu âlemde bedelinin olmayacağını düşünürdün, şimdi değerini gör.” dedi (Onur, 1991, s. 135; Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 107-109). Şeyyad Hamza’da geçtiğine göre, o sırada Hz. Yusuf eline bir ayna alıp güzelliğini

⁴² Şeyyad Hamza’nın verdiği bilgiye göre tabirci rüyayı iki altın karşılığında tabir ediyor. (Demirci ve Korkmaz, 2008, 105)

seyrediyor ve kendisine değer biçilemeyeceğini düşünüyordu (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 107-109).

Hamdullah Hamdi'de anlatıldığına göre Hz. Yusuf kovaya girince Unkûd kovayı çekemedi, Büşrâ'dan yardım istedi. Beraberce çektiler. Mâlik, kovanın içinde Hz. Yusuf'u görünce "*Hâzâ gulâm yâ Büşrâ*" dedi⁴³ (Onur, 1991, ss. 135-136).

Kemalpaşazade anlatıldığına göre ise Mâlik, karanlık gecede yolunu kaybeder. Şaşkın şaşkın dolaşırken kuyunun olduğu vadiye gelirler ve içinde su olabileceği ümidiyle kuyuya kova salınca Hz. Yusuf'u bulurlar (Demirel, 1979, s. 337).

Hz. Yusuf'u bulan bezirgânın isminin Mâlik b. Za'r olduğu İbn Abbas'tan naklen kaynaklarda geçmektedir (İbni Kesir, 1994, s. 300; Taberî, Ty., s. 218; Fahreddin Razi, 1992, s. 188). Bu isim Kurtubî'de Mâlik b. Du'r (Kurtubî, 1999, s. 234), Ruhû'l-Beyan'da Mâlik b. Zu'r (Bursevî, 2007, s. 65) olarak geçer.

Tefsir-i Kebir'de İbn Abbas'tan naklen verilen bir bilgiye göre Hz. Yusuf'u bulan kervan, Medyen'den Mısır'a giden, fakat yolu şaşırarak için izlemeleri gereken güzergâhın dışında giden, böylece de Hz. Yusuf'un atıldığı kuyuya uğrayan bir yolcu kafilesiydi (Fahreddin Razi, 1992, s. 188). Aynı bilgiler Câmî'de de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 63-64) Ehli Kitap kaynaklarında anlatıldığına göre bu kervan Şam'dan gelmekte ve Mısır'a gitmekteydi (İbni Kesir, 1994, s. 299). Kurtubî de kervanın Şam'dan Mısır'a gittiğini ve yolunu şaşırıldığını söylemektedir (Kurtubî, 1999, s. 234).

Hamdullah Hamdi'de geçen, Hz. Cebrail'in Hz. Yusuf'a "Kalk ve kovaya gir, cihanı aydınlat" demesi Câmî'de de geçmektedir (Câmî, 2003, s. 64). Fakat Câmî'de Hz. Cebrail'in "Şimdi değerini gör." demesi geçmemektedir.

Hamdullah Hamdi'deki Büşra isimli köle, kaynaklarda geçmektedir. İbni Kesir, Yusuf suresi 19. ayetindeki "Ya büşrâ (Müjde!)" ifadesini tefsir ederken; kuyuya kovayı sallayan kimsenin, erkek çocuğu bulunca seslendiği kişinin isminin Büşrâ olduğu şeklindeki yorumun İbni Abbas'tan gelen bir rivayete dayandığını ifade etmektedir (İbni Kesir, 1989, s. 4043). Katade Ebu Ali ve Zeccâc, "*Ya büşrâ*" sözüyle Hz. Yusuf'u bulan kişinin arkadaşına müjde verdiğini, Süddi ise kuyuya gelen sakanın arkadaşının isminin Büşrâ olduğunu söylemektedir (Kurtubî, 1999, s.

⁴³ Yusuf suresi 19. ayette Hz. Yusuf'un bulunması anlatılırken de kervanınucusu kuyudan Hz. Yusuf'u çıkarınca "*Yâ Büşrâ, hâzâ gulâm*. (Müjde, İşte bir oğlan)" dedi. Hamdullah Hamdi bu ayete telmihte bulunmaktadır.

235; Fahreddin Razi, 1992, 189). Bu konuda Taberî, Büşrâ'nın, Mâlik bin Za'r'ın Hindli kölesi olduğunu ve kovayı beraberce çektiklerini söylemektedir (Taberî, Ty., ss. 218-219). Şeyyad Hamza'daki Beşir, hem ses hem anlam yakınlığı göz önüne alınacak olursa Büşrâ ile aynı kişi olmalıdır. Taradığımız kaynaklarda, Ünkûd veya Mamil isimli diğer kölelerin ismine ve bilgisine rastlayamadık.

Hamdullah Hamdi'de geçen, Malik'in kuyunun üstünde kuşların tavaf ettiğini görmesi ve aslında bu kuşların melek olması, Sule Fakih'in mesnevisinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 292).

2.25. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u Satmaları

Olay her üç mesnevide de geçer. Şeyyad Hamza'da anlatıldığına göre kuyuda Hz. Yusuf'u bulamayan kardeşleri onu aramaya dağa çıktılar ve kervanı görünce koşarak kervana gittiler. "Kölemizi gizlemeyin, onu bize verin, yoksa başımızı belaya sokarız." dediler. Kervandakiler korkarak Hz. Yusuf'u çıkardılar. Kardeşleri Hz. Yusuf'u kendi dillerinde söyledikleri sözlerle korkuttuktan sonra kervandakilere "Bu aylığı köleyi alıp da başka memlekette satacaksanız size verelim. Bunun ayıbı yalancı, hırsız ve kaçak olmasıdır." dediler. "On dokuz" bakır akçeye onu sattılar. Mâlik, bir satış sözleşmesi yaptı. Sözleşmeye ayplarını da tek tek yazdılar (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 109-113).

Hamdullah Hamdi'de anlatıldığına göre Mâlik, Hz. Yusuf'u görünce onu kervana götürdü. Soranlara, bir dostun kölesi, dedi. Kervan halkı inanmadılar ve Hz. Yusuf sebebiyle kervanda bir kavga çıktı. Gürültüyü duyan kardeşleri kuyuya varıp nida ettiler, kuyudan ses gelmeyince öfkeyle kervana vardılar. "Bizim bir kölemiz kaçıp gitti. Üç gün, üç gecedir ortalarda yok. Eğer onu gizlerseniz kan dökeriz." dediler. Mâlik korktu. Bu arada Yehuda gizlice Hz. Yusuf'un yanına vardı, sevgi ve şefkatle hatrını sorduktan sonra "Biz bunlara senin köle olduğunu söyledik. Eğer sana gelip sorarlarsa sen bunu inkâr etme ki işin sonu daha da sıkıntılı olmasın. Yoksa kardeşlerin seni helak ederler. Çünkü babamıza Yusuf'u kurt yedi, dediler." dedi. Kervandakiler Hz. Yusuf'un köle olduğuna inanmayınca kardeşleri "Aslı han çocuğudur. Annesi, babamızın cariyesidir. Biz babamız adına onu ayıbıyla satıyoruz. Onun ayıpları kaçkınıcı olması, hırsız olması ve yalancı olmasıdır." dediler. Bu sözleri duyan kervan halkı Hz. Yusuf'tan soğudu. Mâlik ise sıcağı sıcağına pazarlık yapıp onu satın aldı. Âlimlerin çoğuna göre onu "yirmi" akçeye satın aldı (Onur,

1991, ss. 136-140). Mâlik'in isteği üzerine ayıplarını ve bedelini yazıp bir satış sözleşmesi düzenlediler (Onur, 1991, s. 142).

Kemalpaşazade'de anlatıldığına göre kardeşleri Hz. Yusuf'u merak eder, her sabah kuyuya gelip ona bakarlardı. O sabah geldiklerinde kuyuda bulamayınca kervanın su alırken bulduğunu anlayıp kervana koşular. Kervan içinde gezerken Hz. Yusuf'u buldular, kendi köleleri olduğunu iddia edip onu dövdüler. "Bu ayıplı köleden usandık, parasında değiliz, bu memlekette tutmamanız şartıyla size satarız." dediler. Onu "on altı" dirheme sattılar (Demirel, 1979, ss. 338-340).

Hamdullah Hamdi'de bu olayla ilgili şu ek bilgi nakledilir: Bir bayram günü Peygamber Efendimiz, o seçkin ravzasına doğru giderken, birkaç çocuk onu gördü. Ceviz istediler. Peygamber Efendimiz verecek bir şey bulamadı. Onlara, "Beni satın." dedi. O güzel Nebi, onlara eteğini verdi, çocuklar da efendimizi satmaya çıktılar. Yolda Hz. Ömer'i gördüler. Hz. Ömer, çocuklara ne yaptıklarını sordu. Onlar da "Resulü size satarız." dediler. Hz. Ömer yirmi cevize pazarlığı kesti. Fahri Kâinat Efendimiz tebessüm edip "Yusuf'a verilen fiyat bundan fazla idi." buyurdu (Onur, 1991, s. 141).

Yusuf suresi 19. ayetinde Hz. Yusuf'un kuyudan çekilmesi anlatıldıktan sonra onun bir ticaret malı olarak saklandığı ve 20. ayetinde de değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme satıldığı bildirilmektedir (Karaman, Özek, Dönmez vd., 2010, s. 236). Hz. Yusuf'u gizleyenlerin ve onu değersiz bedele satanların kim olduğu hususunda kaynaklarda farklı görüşler vardır. Birinci görüşe göre Hz. Yusuf'u ticaret malı olarak gizleyen ve onu ucuz bir bedele satanlar, onu kuyuda bulan kervancı ve arkadaşlarıydı (Karaman, Çağırıcı, Dönmez, vd., 2007, s. 222; Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 236). İsmail Yiğit bu görüşün Katade'ye ait olduğunu ve buna göre Hz. Yusuf'un bir defa olmak üzere Mısır kralının veziri ve maliye bakanı Aziz Potifâr'a ucuz bir fiyata satıldığını söyler. İsmail Yiğit, ikinci görüşün İbn Abbas, Mücahid ve Dahhâk'a ait olduğunu ve buna göre Hz. Yusuf'un birincisi kardeşleri tarafından ucuz bir bedele kervancılara, ikincisi kervancılar tarafından Potifâr'a olmak üzere iki defa satıldığını söyler (Yiğit, 2004, s. 315). İncelenen kaynakların büyük çoğunluğunun, tıpkı mesnevilerdeki gibi ikinci görüşü benimsediğini gözlemledik. Tıpkı mesnevilerde geçtiği gibi, kardeşlerinin üç günün sonunda kuyuya gelmeleri, Hz. Yusuf'u kuyuda bulamayınca kervana gidip sormaları kaynaklarda geçmektedir (İbni Kesir, 1989, s. 4045; Taberî, Ty, s. 219; Fahreddin

Razi, 1992, 191; Kurtubî, 1999, s. 236; Sırrı Paşa, 2006, s. 92; İbni Kesîr, 1994, s. 299; Ahmet Cevdet, 2000, ss.7-8).

Tefsir-i Kebir’de, Ahsenü’l-Kasas’ta ve Kurtubî’de, Yusuf suresi 19. ayetindeki “Onu bir ticaret malı olarak sakladılar.” ifadesindeki “sakladılar” fiilinin failinin kim olduğu hususunda iki görüş olduğu söylenmektedir: Birinci görüşe göre onu bulan saka ve yardımcısı Hz. Yusuf’u bulduklarını söylememişler, kervan halkı ortak olur düşüncesiyle bunu saklamışlardı. Soranlara suyun sahipleri bu köleyi Mısır’da satmamız için bize verdiler, demişlerdir. Mücahid bu görüştedir. İkinci görüş İbn Abbas’tan nakledilir. Buna göre “sakladılar” fiilinin faili Hz. Yusuf’un kardeşleriydi. Çünkü onlar Hz. Yusuf’un gerçek kimliğini sakladılar ve hatta “O, bizden kaçmış olan bir kölemizdir.” dediler. Hz. Yusuf da onların bu sözüne sesini çıkarmadı. Çünkü onlar Hz. Yusuf’u o anda, İbranice olarak ölümle tehdit etmişlerdi (Kurtubî, 1999, s. 236; Fahreddin Razi, 1992, 190; Sırrı Paşa, 2006, ss. 91-92).

Câmî’de de, tıpkı mesnevilerdeki gibi, Hz. Yusuf’u gizleyen Mâlik olduğu söylenir ve hâzine bulan kişilerin onu gizledikleri örnek verilir (Câmî, 2003, s. 64).

Taberî, bezirgânın Hz. Yusuf’u gizlemesiyle ilgili şunları söyler: Mâlik, Hz. Yusuf’u kuyudan çıkarınca ona başından geçenleri sordu. O da kardeşlerinin kendisini kuyuya attıklarını söyledi. Mâlik Hz. Yusuf’a, kardeşlerinin kendisini ölsün diye kuyuya attıklarını, bulurlarsa öldürebileceklerini söyleyip “Seni oğul edineyim veya Mısır’da büyük bir kişiye satayım.” dedi. Büşra’ya da “Bunu bulduğumuzu söylemeyelim, elimizden alırlar veya sattığımız pahaya ortak olurlar. Kuyu başındaki kişilerden Mısır’da satmak üzere aldık, karşılığında kumaş getireceğiz, diyelim.” dedi (Taberî, Ty, s. 219).

Görüldüğü üzere Taberî’deki bu anlatım mesnevilere uymamaktadır. Mesnevilere göre Hz. Yusuf köle olmadığını kervandakilere söylememekte, hatta kardeşleri bu konuda onu tehdit etmektedir. Hamdullah Hamdi’de geçtiğine göre kardeşlerinin Hz. Yusuf’u öldürmesinden endişelenen Yehuda da gerçeği söylememesi için Hz. Yusuf’u uyarmaktadır. Kardeşlerinin Hz. Yusuf’u, gerçeği söylememesi için tehdit etmesi kaynaklarda geçer (Kurtubî, 1999, s. 236; Fahreddin Razi, 1992, 190; Sırrı Paşa, 2006, s. 92). Yehuda’nın uyarısı da Kurtubî’nin tefsirinde geçmektedir. Yehuda’nın bu uyarıyı kendi dilleriyle yaptığı söylenmektedir. (Kurtubî, 1999, s. 236).

Hamdullah Hamdi’de geçen ve kervandakilerin Hz. Yusuf’un köle olduğuna inanmamasına benzer bir olay Kurtubî’de geçer. Buna göre kardeşleri Hz. Yusuf’un

kendi köleleri olduğunu söyleyince Mâlik, “Allah’a yemin ederim ki bunun siması köle simasına benzemiyor.” der. Kardeşleri, onun kendi yanlarında büyüdüğünü ve kendi huylarını aldığını iddia eder. Bunun üzerine Mâlik Hz. Yusuf’a, bunun doğru olup olmadığını, sorar. O da doğru söylediklerini, söyler (Kurtubî, 1999, s. 236).

İncelenen her üç mesnevide de kardeşlerinin Hz. Yusuf’u sattıkları bedel hakkında farklı rakamlar olduğu görülmektedir. Şeyyad Hamza’ya göre on dokuz bakır akçeye, Hamdullah Hamdi’ye göre yirmi akçeye, Kemalpaşazade’ye göre on altı dirheme satılmıştır. Türkdoğan’ın verdiği bilgiye göre bu değer Taşlıcalı Yahya’da on sekiz puldur (Türkdoğan, 2011, s. 177). Ali’nin mesnevisinde de on sekiz pul (bakır para) olarak geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 319). Halk hikâyelerinin kimisine göre Hz. Yusuf on yedi akçeye, kimisine göre kırk akçeye, kimisine göre on sekiz pula satılmıştır (Daşdemir, 2012, ss. 182-183).

Hamdullah Hamdi, yirmi akçe bedelinin, âlimlerin çoğunun görüşü olduğunu söylemektedir ki çalışmamız bu sözü doğrular. İncelediğimiz kaynakların büyük çoğunluğunda yirmi akçe bedeline rastladık. Kaynakların İbn Abbas, İbn Mesud, Nevf el-Bekâfî, Süddî, Katade ve Atiyye el-Avfi’den naklen verdikleri bilgiye göre Hz. Yusuf, yirmi akçeye satılmıştır ve her bir kardeş iki dirhem almıştır (İbni Kesir, 1989, s. 4045; İbni Kesir, 1994, s. 299; Kurtubî, 1999, s. 238; Fahreddin Razi, 1992, s. 192; Taberî, Ty, ss. 219-220; Bursevî, 2007, s.67; Sırrı Paşa, 2006, s.94). Tevrat’a göre de, Hz. Yusuf’u kuyuya atan ve bir kenarda oturan kardeşleri, oradan geçen bir kervana onu yirmi gümüşe satmaktadırlar (Kurt, 2005, ss. 42-43; Tekvin, 37/28).

Âlimlerden Süddî’ye, Mücahid’e, Ebu’l-Âliye ve Mukatil’e göre yirmi iki dirheme (Kurtubî, 1999, s. 238; İbni Kesir, 1989, s. 4045; İbni Kesir, 1994, s. 299, Bursevî, 2007, s.67; Sırrı Paşa, 2006, s.94), İkrime ve Muhammed b. İshak’a göre kırk dirheme (Kurtubî, 1999, s. 238; İbni Kesir, 1989, s. 4045; İbni Kesir, 1994, s. 299), Alusî’ye göre on veya otuz dirheme (Aydemir, 2005, s. 79) satıldığı bilgisi de kaynaklarda geçmektedir. İncelediğimiz kaynaklarda on dokuz pula veya on altı dirheme satıldığına dair bir bilgiye rastlamadık. İncelenen bütün kaynaklar bu konuda sadece Hamdullah Hamdi’nin verdiği bilgiyi doğrulamaktadır. Câmî’nin mesnevisinde ise kardeşlerinin az bir para karşılığında sattıkları söylenmekte fakat miktar belirtilmemektedir (Câmî, 2003, s. 65).

Kardeşlerinin satmadan önce onun kaçgın bir köle olduğunu söylemeleri Kurtubî’nin tefsirinde geçmektedir (Kurtubî, 1999, s. 240). Kurtubî’nin, Vehb bin Münebbih’ten naklen verdiği bilgiye göre, kardeşleri Mâlik ile satış sözleşmesi

yapmış, sözleşmede Hz. Yusuf'un kaçgın bir köle olduğunu yazıp onun zincirlere vurulmuş ve bağlanmış bir şekilde götürülmesini şart koşmuşlardır (Kurtubî, 1999, s. 242). Mantıku't-Tayr'ın ikinci cildinde, kardeşlerinin Hz. Yusuf'u satarken satış sözleşmesi yapması, bu sözleşmenin daha sonra Hz. Yusuf'un eline geçmesi ve Mısır Azizi iken kardeşleri huzuruna gelince, kendisinin ve adamlarının İbranice bilmediğini söyleyerek bu sözleşmeyi kardeşlerine okutmak istemesi fakat onların utançlarından yazdıkları şeyleri okuyamaması anlatılmaktadır (Feridüddin Attar, 2001, ss. 179-181).

Hamdullah Hamdi'de nakledilen ek bilginin benzeri Ruhu'l-Beyan tefsirinde, Ravzatü'l-Ahbar isimli eserden naklen şu şekilde anlatılır: Hz. Peygamber mescide giderken çocuklar çevresini kuşatarak "Hasan ve Hüseyin'e ikram ettiğin gibi bize de et. Sizi esir aldık." deyince Peygamber Efendimiz Bilâl'e "Eve git de kendimi bunların elinden satın alabilmem için ne bulursan getir." buyurdu. Bilâl de gidip sekiz tane ceviz getirdi. Hz. Peygamber bunların karşılığında kendisini kurtardı (satın aldı) ve şöyle buyurdu: "Kardeşim Yusuf'u az bir pahaya, birkaç dirheme sattılar; beni ise sekiz cevize sattılar." (Bursevî, 2007, s. 68).

2.26. Hz. Yusuf'un Kuyuya Düşme ve Ucuz Bir Bedele Satılmasının Sebebi

Hamdullah Hamdi'ye göre Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasına kendini beğenmesi sebep olmuştur. Hz. Yusuf, bir gün eline bir ayna alıp güzelliğini seyrederken "Güzellik içinde bana benzeyen biri var mıdır? Köle olarak satılsam bana paha biçilemezdi." demişti. İşte bu düşüncesinden sonra başına bu sıkıntılar geldi ve ucuz bir fiyata, Mısır'a giden kervana satıldı (Onur, 1991, s. 98).

Şeyyad Hamza'ya göre ise Hz. Yusuf, kuyunun içindeyken böyle düşünüyor. Kuyuya atıldıktan sonra orada bir ayna görmüş, aynada kendisine bakıp "Köle olarak satılsam bana paha biçilemezdi." diye düşününce kuyudan çıkarılıp çok ucuz bir pahaya satılmıştı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 107-109).

Görüldüğü üzere Hamdullah Hamdi'deki rivayet ile Şeyyad Hamza'daki rivayet arasındaki fark, birinde kuyuya düşmeden önce, diğesinde kuyunun içinde iken Hz. Yusuf'un aynaya bakıp kendisini beğenmesidir.

Bu olay, Kemalpaşazade'de ve Câmî'nin mesnevisinde geçmemektedir.

Hamdullah Hamdi'de geçen rivayetin aynısı Taberî'de ve Ruhu'l-Beyan'da geçmektedir (Taberî, Ty., s. 220; Bursevî, 2007, s. 56). Settarî'de ise hem Şeyyad

Hamza'da geçen rivayetin aynısı hem de Hamdullah Hamdi'de geçen rivayetin aynısı ayrı ayrı rivayet edilmektedir (Settarî, 2002, s. 74).

2.27. Hz. Yusuf'un Kardeşleriyle Vedalaşması

Sadece Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre, kardeşlerinin tavsiyesi üzerine Mâlik, Hz. Yusuf'un ellerini ve ayaklarını iyice bağladı. Kaçabilir korkusuyla kardeşleri de sabaha kadar Hz. Yusuf'u gözetlediler. Sabah olunca Hz. Yusuf Mâlik'ten, kardeşleriyle vedalaşmak için izin istedi. Mâlik, Eflah isimli bir kölesiyle onu kardeşlerine gönderdi. Kardeşleri başta Hz. Yusuf'tan yüz çevirdiler fakat daha sonra yumuşadılar ve aslında yaptıkları işe pişman olduklarını ama artık bu işten dönmelerinin mümkün olmadığını söylediler. Hz. Yusuf Yehuda'ya sarılıp ağlarken, Eflah, kervana yetişme bahanesiyle daha fazla görüşmelerine izin vermedi, onu çekip kervana getirdi. Eflah, Mâlik'e, elli yıl önce rüyasında müjdelenen bu zayıf çocuğun nasıl çok para edeceğine şaştığını, söyledi. Mâlik de aynı düşüncede olduğunu ifade etti. Hz. Yusuf'un cemalini ve kıymetini bilip takdir edemediler (Onur, 1991, ss. 144-147).

Mücahid'den naklen Tefsir-i Kebir'de, kardeşlerinin Mâlik'e "İyice bağlayın da kaçmasın." dedikleri nakledilir. (Fahredden Razi, 1992, 191). Kurtubî'ye göre kardeşleri, Hz. Yusuf'un kaçgıncı olduğunu söyleyip Mâlik ile yaptıkları satış sözleşmesinde onu zincirlere vurup iyice bağlamalarını şart koşmaktadırlar (Kurtubî, 1999, s. 242).

Kurtubî'de Hz. Yusuf'un kardeşleriyle vedalaşması vardır fakat Hamdullah Hamdi'den farklıdır. Kurtubî'ye göre Hz. Yusuf kardeşlerine "Siz beni korumadınız, Allah sizi korusun; siz beni yardımsız bıraktınız, Allah yardımcınız olsun; siz bana merhamet etmediniz, Allah size merhamet buyursun." diye hayır dua ederek veda etmiştir (Kurtubî, 1999, s. 242).

2.28. Kervan Mısır'a Doğru Giderken Hz. Yusuf'un, Annesinin Kabri Üzerine Kendisini Atması

Olay, Şeyyad Hamza'da (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 113-117) ve Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 148-155) geçmektedir. Mâlik, Hz. Yusuf'u iyice bağlatıp yola düştü. Hz. Yusuf yüzünü göğe çevirip şimdiye kadar hiç ağlamadığı kadar ağladı (Demirci ve Korkmaz, 2008, 113). Bir iki menzil gittikten sonra annesinin mezarına ulaştılar. Hz. Yusuf kendisini, deveden annesinin mezarının üzerine attı. Hamdullah Hamdi'nin anlattığına göre Hz. Yusuf, annesinin

mezarına sarılıp kardeşlerinin yaptığını anlatıp ağlayınca mezardan ‘Ey gözümün nuru, ağlama sen Mısır’a sultan olacaksın.’ diye ses geldi (Onur, 1991, s. 149).

Bu arada Eflah adında (Onur, 1991, s. 150), Habeşli siyahî bir köle (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 115) Hz. Yusuf’un kaybolduğunu söyleyince kervan durdu ve Hz. Yusuf’u aramaya başladı. Eflah, onu annesinin kabri üzerinde buldu. Acımasızca dövdü. Birden ortalık karardı ve fırtınalar kopmaya, şimşekler çakmaya başladı. Hamdullah Hamdi’ye göre Eflah nefes alamıyordu. Eliyle Hz. Yusuf’u işaret edince kervandakiler durumu anladı (Onur, 1991, s. 152). Şeyyad Hamza’ya göre ise bezirgân (Mâlik), başlarına gelenlerin, işledikleri bir günahtan olduğunu anlayıp ‘Burada suç işleyen biri var!’ deyince Habeşli köle Hz. Yusuf’u dövdüğünü itiraf etti (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 115). Bu olaylar üzerine Hz. Yusuf’tan af dilediler. Hz. Yusuf kendisini döven köleyi affedince bütün bu musibetlerden kurtuldular, köle de rahatladı. Bu olaydan sonra Mâlik, Hz. Yusuf’un değerini anladı. Elinin ve ayağınının bağlarını çözüp ona güzel elbiseler giydirdi (Onur, 1991, ss. 153-154). Diğer kölelere de, ‘Beyiniz artık bu çocuktur, her ne emrederse derhal yerine getireceksiniz.’ dedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 117).

Bu olay Kemalpaşazade’de ve Câmî’nin mesnevisinde geçmemektedir.

Kaynaklarda bu olay, mesnevilerdekine -özellikle Şeyyad Hamza’dakine- benzer şekilde anlatılır. Taberî’de şöyle geçer: Hz. Yusuf annesinin kabrinin yanından geçerken geride kalıp kendisini deveden aşağı bıraktı. Annesinin kabrine kapanıp ağladı. Kervanda, arkada kalan bir kişi, Hz. Yusuf’u görünce kaçtı sanarak ona bir yumruk attı. Her taraf birden karardı, şimşekler çaktı, yıldırımlar düştü. Az kalsın hepsi helak olacaktı. Kervan halkı bir yere toplanıp ‘Bugün hangimiz günah işledik?’ diye birbirlerine sordular. Hz. Yusuf’u yumruklayan kişi yaptığı işi anlatınca derhal ondan özür dileyip gönlünü almasını söylediler. Hz. Yusuf’un gönlünü alınca tufan durdu. Mâlik, ‘Ben size onu hoş tutun, demedim mi?’ dedi. Bu olaydan sonra Hz. Yusuf’u hoş tuttular (Taberî, Ty., s. 221) Kurtubî’de de bu olay genişçe işlenir. Kurtubî’ye göre Hz. Yusuf’u koruyan kişi siyahî bir bekçidir. Onun dalgın olduğu bir anda Hz. Yusuf kendisini annesinin kabrine atmıştır. Sihayî bekçi Hz. Yusuf’un olmadığını fark edince onu arar ve bulunca tekmeler, yumruklar. Hz. Yusuf kırk kalbiyle dua edince Hz. Cebrail gelir, kanadını toprağa vurur, her yan kararır, tozlar yükselir, güneş tutulur. Kâfile başkanı kim büyük bir günah işledi, diye sorunca siyahî bekçi yaptıklarını anlatır. Kendisinden rica edilmesi üzerine Hz. Yusuf bekçiyi affedince hava tekrar düzelir. Mâlik, bu olaydan sonra sabah akşam

Hız. Yusuf'u ziyaret eder ve ona ikramlarda bulunur (Kurtubî, 1999, ss. 243-244). Hız. Yusuf'un kendisini annesinin kabrinin üzerine atmasından Asım Köksal'ın Peygamberler Tarihinde de bahsedilmektedir (Köksal 2004, 279).

Bu olay pek çok halk hikâyesinde de geçmektedir (Daşdemir, 2012, ss. 166-167).

2.29. Yolculuk Esnasında Hız. Yusuf'un Uğradığı Şehirler ve Buralarda Yaşananlar

Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi'de anlatıldığına göre, kervan bazı şehirlerden geçerek Mısır'a doğru yol alıyordu. Şeyyad Hamza ile Hamdullah Hamdi'de geçen şehir isimleri farklı olmakla birlikte anlatılan olaylar aynıdır.

Kervan önce Nablus (Onur, 1991, s. 155) veya Beynan (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 117) şehrine uğradı. Buranın halkı puta tapardı. Hız. Yusuf'un güzelliğine hayran kalıp "La ilahe illallah" diyerek onu yaratan Tanrıya iman ettiler.

Kervan sonra Bisan (Onur, 1991, s. 157) veya Benlus (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 117) şehrine geldi. Bisan halkı Hız. Yusuf'un güzelliğini görünce kendilerini kaybedip onu ilah zannettiler. Hepsini Tanrı diye ona taptilar. Yüce Yaratan, Hız. Yusuf'un güzelliği ile kimilerine hidayet verirken kimilerini de saptırdı.

Daha sonra kervan Askalan (Onur, 1991, s. 159) veya Kudüs (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 117) şehrine geldi. Hız. Yusuf'u görenler deli divane oldu. Hamdullah Hamdi'ye göre Askalan emîri çok güçlü kuvvetli birisiydi. Emrindeki on iki bin zırhlı savaşçı ile kervanı yağmalamaya geldi. Hız. Yusuf'u görünce takati ve mecali kalmadı. Emrindeki askerler de kendisi de, sesi soluğu kesilmiş bir vaziyette yere düştü. Hız. Yusuf'un hayretinden, üç gün üç gece, kendilerinden geçmiş vaziyette, yerde yatıp kaldılar, böylece kervan yağmalanmadan oradan ayrılabilirdi (Onur, 1991, ss. 159-161). Şeyyad Hamza'ya göre ise Kudüs meliki düşünür Hız. Yusuf'u gördü ve uyanınca onu karşılamaya gitti. Melik, Hız. Yusuf'a putlarını göstermek istedi. Puthaneye girer girmez bütün putlar yüzüstü yere düşüp "Tanrı birdir ve Yusuf onun resulüdür." dediler. Kalan putları da melik kendi elleriyle kırdı ve Tanrı'nın birliğine iman etti (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 119-121).

Daha sonra Hız. Yusuf, kervanla birlikte Arış (Onur, 1991, s. 161) veya Aris (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 121) şehrine vardı. Şehre girerken, tıpkı önceki şehirlerde olduğu gibi, yaşlı genç herkesin kendisine hayran kalacağını zannetti. Fakat hiç kimse ona bakmadı bile. Tam tersine Hız. Yusuf, Arış halkının güzelliğine

hayran kaldı. Gaybtan Hz. Yusuf'a şöyle nida edildi: "Ey kendisini gzelliikte eşsiz zanneden Yusuf, Hak Teâlâ öyle güzeller yaratmıştır ki senin güzelliğin, deryalar yanındaki katre gibi kalır." Hz. Yusuf bu hitap karşısında yere kapanıp tövbe etti. Tövbe secdesinden başını kaldırınca insanların onun güzelliğine rağbet ettiklerini gördü fakat bu sefer o, nefisini fakir görüp övünmekten uzak durdu.

Hamdullah Hamdi burada Şöyle bir hikâye anlatır: Hz. Musa Rabbini görmek istediği zaman Rabbi, etrafına bakmasını nida etti. Ufuklar tamamen Rabbini görmek isteyen kullar ile doluydu. Ve Şöyle nida olundu: "Senin gibi Hakkın didârını görmek isteyen kullar her tarafta binlerce var." (Onur, 1991, ss. 163-164).

Bu olaylar Kemalpaşazade'de ve Câmî'de geçmemektedir.

İncelenen kaynaklarda bu olaya rastlamadık. Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre bu olay Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi'den başka Ali, Sule Fakih, Darir ve Nahiff'nin mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, Ek 1, s. iv). Türkdoğan, Yusuf'un kervan ile yaptĐı yolculuktaki bu mekânların, hayali mekân tasvirleriyle masalsı bir karaktere brndrldĞn söylemektedir (Türkdoğan, 2011, ss. 80-81).

2.30. Hz. Yusuf'un Nil'de Yıkanması, Yıkanırken Ejderhanın veya BalĐın Siper Olması

Her üç mesnevide de geçtiğine göre Hz. Yusuf, üzerinden yolculuğun tozunu atmak için Nil nehrinde yıkanmış, Nil nehri onun sayesinde nurlanmıŐ, o da yıkandıktan sonra güneş gibi parlamıŐtı. Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, s. 164) ve Kemalpaşazade'ye (Demirel, 1979, s. 341) göre kervan Mısır'a varmadan önce Nil kenarında konaklayınca Hz. Yusuf yıkanmıŐtı. Şeyyad Hamza'ya (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 123) göre ise Mısır'a vardıktan sonra Nil'de yıkandı.

Hamdullah Hamdi'ye göre Hz. Yusuf, Nil'e girmek için peştamalı beline dolayınca halk onu seyretmek için Nil'in kenarına üŐüŐtü. Hz. Yusuf, halkın kendisini görememesi için Tanrı'ya dua etti. Daha duası bitmeden kocaman bir ejderha ortaya çıktı. Halk korkuyla ejderhaya bakmaktan Hz. Yusuf'a bakamaz oldu. Hz. Yusuf, yıkanıp elbiselerini giydikten sonra ejderha kayboldu (Onur, 1991, ss. 165-166).

Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yusuf, Nil'e girince büyük bir balık gelip ona perde oldu. Hz. Yusuf da rahat rahat yıkandı. Bir rivayete göre Hz. Yusuf balĐın sırtına bindi. Balık da dile gelip çocuğunun olmadĐını ve kendisine dua etmesini

istedi. Hz. Yusuf, balığa dua etti. Balığın iki çocuğu oldu ki bu çocuklarından biri Hz. Yunus'u yutan, diğeri de Hz. Süleyman'ın mühürünü yutan balıktır (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 123-125).

Kemalpaşazade, Nil'de yıkanırken kendisine siper olan ejderha veya balık gibi bir şeyden bahsetmemektedir. Hz. Yusuf'un Nil'e girip yıkanması Câmî'nin mesnevisinde de genişçe tasvir edilir fakat onda da ejderha ve balık hikâyesi geçmez. Câmî'ye göre Hz. Yusuf padişahın sarayına gitmeden önce Nil'de yıkanmıştır (Câmî, 2003, ss. 66-67).

Hz. Yusuf'un Mısır'a gelince Nil'de yıkanması, üzerinden yolculuğun kirini ve yorgunluğunu atması Kurtubî'de de geçmektedir (Kurtubî, 1999, s. 244).

Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Malik'in Hz. Yusuf'u Nil'de yıkaması Ali, Sule Fakih ve Taşlıcalı Yahya'da da geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 125).

Masalsı özellik taşıyan ejderha ve balık hikâyesine kaynaklarda rastlamadık. Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Şeyyad Hamza'da geçen balık hikâyesi, Ali, Sule Fakih ve Nahif'de de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, Ek 1, s. iv). Türkdoğan, Sule Fakih'in mesnevisinden konu ile ilgili bölümü nakletmiştir (Türkdoğan, 2011, ss. 314-316). Şeyyad Hamza ile Sule Fakih'te anlatılan olay, birebir aynıdır.

Mesnevilerde anlatılana benzer bir balık hikâyesine de Neğime Veliyeva anlattığı olan bir halk hikâyesinde rastladık. Buna göre kervan Mısır'a giderken Hz. Yusuf temizlenmek için ırmağa girmiş. Kaçmasın diye bir bekçi onu gözetliyormuş. Pulları dökülmüş kocaman bir kör balık gelip Hz. Yusuf'a "Sırtıma çık" demiş. Bekçi korkup kaçmış. Yusuf, balığa teşekkür ederek yıkanmış, balığa dua etmiş, balığın gözü açılmış, balık da yüzüp gitmiş. Kervancılar Yusuf kaçtı diye düşünmüşler, o çıkıp gelince şaşırılmışlar (Daşdemir, 2012, s. 381).

2.31. Hz. Yusuf'un Mısır'a Girmesi, Yüzündeki Örtüyü Açınca Güneş Gibi Mısır'ı Aydınlatması ve Mısır'da Meydana Gelen Değişiklikler

Sadece Hamdullah Hamdi'de anlatıldığına göre Hz. Yusuf Mısır'a girince bir münadinin "Ey Mısır halkı uyanık olun. Mâlik öyle bir köleye sahiptir ki onu gören iki cihan saadetine kavuşur." dediği duyuldu. Sonradan Melik Reyhan'ın münadi görevlendirmediğini öğrenen halk bu münadinin melek olduğunu anladı. Bu nidayı duyan herkes Hz. Yusuf'u karşılamaya çıktı.⁴⁴ Mâlik'ten onu kendilerine göstermesini istedi. Mâlik ise Hz. Yusuf'un yol yorgunu olduğunu, hamamda yıkanıp

⁴⁴ Mısır halkının Hz. Yusuf'u karşılamaya çıkması Şeyyad Hamza'da da ifade edilmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 123). Fakat bir münadiden veya melekten bahsedilmemiştir.

güzel elbiseler giyindikten sonra onu göstereceğini söyledi. Fakat Mısır'ın seçkin zümresi de ısrar edince Mâlik herkese olmasa da Mısır'ın seçkinlerine göstermeye razı oldu (Onur, 1991, ss. 168-170).

Hamdullah Hamdi'ye göre Mâlik, Hz. Yusuf'un örtüsünü açınca her taraf aydınlandı. İnsanlar, başlarını semaya kaldırıncaya, güneşi bulutların içinde gizlenmiş vaziyette gördüler ve bu aydınlığın Hz. Yusuf'tan kaynaklandığını anladılar (Onur, 1991, s. 171). Bu olay Kemalpaşazade'de de geçmektedir. Buna göre Hz. Yusuf, Mısır'a girerken Mâlik ona yüzündeki örtüyü açmasını söyledi. O da örtüsünü açınca yüzünün nurundan her yan aydınlandı. Halk, aydınlığın güneşten kaynaklanmadığını anlayınca şaşırıldılar ve pervane gibi Hz. Yusuf'a koşuştular (Demirel, 1979, 344). Şeyyad Hamza, buna değinmemiştir.

Sadece Kemalpaşazade'de geçtiğine göre Hz. Yusuf pazardan geçerken pazardaki meslek sahiplerinin tamamı kendisini kaybetti, şaşırıp yaptığı işi unuttu (Demirel, 1979, ss. 345-347).

Hamdullah Hamdi'nin İbni Abbas'tan naklen verdiği bilgiye göre Hz. Yusuf, Mısır'a gelmeden önce Mısır'da müthiş bir kıtlık vardı. Mısır'ın havası ateş, suyu toprak olmuştu. Nil nehrinin suyu iyice azalmış, yüzde biri ancak kalmıştı. Ne zaman ki Hz. Yusuf Mısır'a girdi, Mısır'daki bu darlık ve sıkıntı gitti. Bereket ve bolluk geldi. Nil nehri taşı. Ağaçlarda çiçekler açtı (Onur, 1991, ss. 175-176).

Bir meleğin (münadînin) Hz. Yusuf'un geleceğini Mısırlılara müjdelemesine incelenen kaynaklarda rastlamadık.

Hz. Yusuf'un yüzünün güneş gibi parladığı (Köksal 2004, 271), Hz. Yusuf pazara çıkınca yüzünün nurunun güneş gibi dükkânlarla ve duvarlara düştüğü (Taberî, Ty., s. 230; Fahreddin Râzi, 1992, s. 221; Settarî, 2002, s. 77), yüzünün şimşek gibi parladığı (İbni Kesir, 1994, s. 304), le'âl yüzük taşına güneş vurduğunda nasıl parlarsa Yusuf'un yüzünün de öyle parlak olduğu (Taberî, Ty., s. 230), Mısır sokaklarında gezerken yüzünün parlısının güneşin gök yüzündeki aydınlığı gibi görüldüğü (Bursevî, 2007, s. 117; Settarî, 2002, s. 77) bilgileri kaynaklarda geçmektedir. Mevlana'nın mesnevisinde de "Sokaktan geçerken Yusuf'un yüzünün nuru, o civarda bulunan ev ve köşkerin pencerelerinden, kafeslerinden içeriye vururdu, köşkte bulunanlar oradan Yusuf'un geçtiğini anlardı." denilmektedir (Mevlana, 2002, s. 564).

Ayrıca yüzünün ay ışığı gibi parladığı (Settarî, 2002, s.71), Hz. Peygamber'in miraç gecesi, Hz. Yusuf'u, ayın on dördüncü gecesindeki dolunay gibi gördüğü (Fahredden Razi, 1992, s. 221) ile ilgili rivayetler de kaynaklarda geçmektedir.

Hz. Yusuf pazardan geçerken meslek sahiplerinin tamamının yaptığı işi untumasına incelenen kaynaklarda rastlamadık.

Hz. Yusuf, Mısır'a gelmeden önce Mısır'da kıtlık olması ve o gelince her tarafa bereket gelmesine incelediğimiz kaynaklarda tesadüf etmedik. Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre bu olaydan Türk Edebiyatında, Hamdullah Hamdi'den başka Nahifî ile Yahya Bey de bahsetmektedir (Türkdoğan, 2011, Ek 1, s. iv).

2.32. Mâlik'in Hz. Yusuf'u Gizlemesi ve Ücret Karşılığında İnsanlara Göstermesi

Hamdullah Hamdi'ye göre Hz. Yusuf Nil nehrinde yıkandıktan sonra Mâlik, Hz. Yusuf'u gizlemek için evine götürdü. Her yana perde astı. Mısır halkı evine üştüler. Üç gün boyunca kimseye Hz. Yusuf'u göstermedi. Üç günün sonunda gösterdiği her kişiden bir altın aldı (Onur, 1991, s. 174).

Şeyyad Hamza'ya göre ise bu olay, Hz. Yusuf henüz Nil nehrinde yıkanmadan önce gerçekleşmiştir. Bezirgân (Mâlik) Hz. Yusuf'u görenlerden birinci gün bir altın, ikinci gün iki altın almış ve nihayet onuncu gün görenlerden on altın almıştır (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 123).

Para karşılığında Mâlik'in Hz. Yusuf'u göstermesi Kemalpaşazade'de ve Câmî'de geçmemektedir.

İncelenen kaynaklarda bu bilgiye rastlamadık. Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Mâlik'in altın karşılığında Hz. Yusuf'u göstermesinden Türk Edebiyatında, Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi'den başka Ali, Sule Fakih (Türkdoğan, 2011, s. 124) ve Nahifî de bahsetmektedir (Türkdoğan, 2011, Ek 1, s. iv). Mâlik'in para karşılığı Hz. Yusuf'u göstermesi halk hikâyelerinde de geçmektedir (Daşdemir, 2012, s. 183).

2.33. Züleyha⁴⁵'nin Mısır'a Geliş Hikâyesi

Züleyha'nın hikâyesi Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 180-228) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 124-264) çok geniş olarak anlatılmaktadır. Zaten her iki mesnevimizde de olaylar hemen hemen aynı şekilde anlatılmaktadır. Züleyha'nın macerası Şeyyad Hamza'da (Demirci ve Korkmaz 2008, ss. 125-129) daha öz işlenmiştir. Konu bütünlüğünü bozmamak için bu bölümde olayı Kemalpaşazade'yi esas alarak anlatacak, Hamdullah Hamdi ve Şeyyad Hamza'daki farkları dipnotta göstereceğiz.

Mağrib'de, Taymus⁴⁶ adında, kudretli, zengin, adil ve cömert bir hükümdar vardı. Tek derdi hiç evladının olmamasıydı. Sonunda karısı hamile kaldı ve gül yüzlü bir kız evladı dünyaya getirdi. Taymus buna çok sevindi ve adını Züleyha koydu. Ona bakması için hünerli ve aslı temiz dadılar buldular. Züleyha'nın güzelliği günden güne arttı beş, yedi, on derken, on dört yaşına ulaştı.⁴⁷ Züleyha, zevk u sefa içinde eğlenerek günlerini geçirirdi.

Bir gece Züleyha rüyasında, aydan ve güneşten daha parlak, melekten daha güzel birisini gördü. Züleyha'nın gönlüne ateş düştü. Uyanıp da yâri kaybolunca bülbül gibi inlemeye başladı. Züleyha'nın günleri hasretle geçmeye başladı. Her ne

⁴⁵ Züleyha ismi ile ilgili kaynaklarda farklı görüşler vardır. İncelenen metinlerden Kemalpaşazade'nin mesnevisini, Mustafa Demirel doktora tezi olarak transkripsiyonlu metin olarak hazırlamıştır. Mustafa Demirel kelimeyi “Zelîhâ” olarak okumuştur. Naci Onur, Hamdullah Hamdi'nin mesnevisini transkripsiyonsuz yayınlamış ve kitabın sonuna Osmanlıca harekeli bir metin koymuştur. Harekeler “Zelîhâ” şeklinde okutmasına rağmen Naci Onur bu ismi “Züleyha” olarak almıştır. Ümit Özgür Demirci ve Şenol Korkmaz, Şeyyad Hamza'nın mesnevisini, bir sayfa harekesiz Osmanlıca metin, bir sayfa transkripsiyonlu Türkçe metin olarak neşretmişler ve onlar da bu çalışmalarında kelimeyi “Zelîhâ” olarak okumuşlardır. Dolayısıyla bizim, yaygın kullanımı esas alarak, Züleyha olarak kullandığımız bu isim, aslında her üç mesnevimizde de Zelîhâ olarak geçmektedir. Bu hususta Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya'sında şu bilgileri verir: “Bu kelimeyi Araplar Z harfini üstün ve L harfini esre okuyarak, yani Zeliha diyerek, İranlılara Z'yi ötre ve L harfini üstün okuyarak, yani Züleyha diyerek okurlar.” (Ahmet Cevdet, 2000, s. 8). İbni Kesîr'de Züleyha'nın ismi hakkında şu bilgiler yer alır: Yusuf'u satın alan Mısır Azizinin karısının adı, Remayıl kızı Rail idi. Diğerlerinin nakline göre adı Züleyha idi. Öyle görülüyor ki Züleyha, onun lakabıdır. Salebî'nin İbn Hişam er-Rifai'den naklettiğine göre adı, Yunus kızı Feka idi (İbni Kesîr, 1994, ss. 299-300). Tefsir-i Kebir'de “Aziz'in karısının adı Züleyhâ'dır.” dediler. Onun adının Rail olduğu da söylendi, denilmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 193). Kurtubî, Aziz'in karısının isminin Râ'il veya Zelîhâ olduğunu söyler (Kurtubî, 1999, ss. 241-242). Kur'an Yolu tefsirinde ise “Yahudiler ona Rail derler.” denilmektedir (Karaman, Çağırıcı, Dönmez vd., 2007, s. 224). Settârî'nin verdiği bilgiye göre Tevrat tefsirlerinden olan Midraş (Midrasch) metinlerinde de Kitfir'in eşinin adı Züleyha şeklinde geçmektedir (Settârî, 2002, s. 86).

⁴⁶ Her üç mesnevide de isim Taymus olarak geçmektedir. Şeyyad Hamza'da “Haça tapardı.” denilerek Taymus'un putperest olduğu ifade edilmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 125). Melike Gökcan Türkdöğân, Mağrib'in Avrupa; Taymus'un da Thomas olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır (Türkdöğân, 2011, s. 97). Settârî'nin nakline göre Züleyha'nın babasının ismi “Timus ya da Re'abil'dir (Settârî, 2002, s. 84).

⁴⁷ Hamdullah Hamdi ise, Züleyha'nın gördüğü rüyaları anlatmaya geçmeden önce, Züleyha'nın yedi yaşına bastığını, ayın on dördü gibi güzel olduğunu söylemektedir (Onur, 1991, s. 184).

kadar cariyeleriyle eğlenerek hâlini dışarıya belli etmemeye çalışsa da gözyaşları ve sararan benzi onu ele veriyordu. Ne yemek yiyordu ne su içiyordu.

Dadısı onun bu hâlimden, derdini anladı ve ısrar ederek sırrını anlattırdı. Züleyha'nın çaresiz derde düştüğünü anlayan dadısı Züleyha'yı bu sevdadan vazgeçirmek için çok uğraştı. Fakat Züleyha vazgeçmediği gibi dadısına da bu çabasından dolayı çok kızdı. Dadısı, nasihatlerinin fayda sağlamadığını görünce, gizlice gidip durumu annesine bildirdi.⁴⁸ Olaydan haberdar olan annesi de kızına öğüt verdi. Dillere düşüp rezil olmaması için aklından bu sevdayı çıkarması gerektiğini söyledi. Yapılan bunca nasihatler ona hiç fayda vermedi. Zira sevdaya düşene söz kâr etmez.

Yine bir gün Züleyha, kendinden geçmiş vaziyette inlerken uykuya daldı. Gül yüzlü sevgiliyi tekrar görünce yüzünü ayağına sürdü. Yalvararak ona kim olduğunu sordu. O, Züleyha'ya şu cevabı verdi: "Beni peri sanma, ben insanım. Gerçekte ben aciz bir kil idim; fakat gülün sohbetinde bulunarak aziz oldum, yüceldim. Bende görülen Hakkın cemalidir, seni çılgına çeviren de onun şevkidir."

Sabah oldu, Züleyha uykudan uyandı. Fakat yine ne yar vardı ne ağyar. Gözlerinden akan suyla elini yıkadı. Ağladı, inledi. Deliliğin resmi Züleyha'nın yüzünden okunmaya başladı. Ona bakanlar, onu sefih görüp babasına "Kızın delirmiş, aşk mumunun pervanesi olmuş, git kızına sahip ol, ona nasihat et, yoksa ayağına zincir geçirmek zorunda kalırsın." diye tembihte bulundular. Kızının aşk ateşine düştüğünü öğrenen babasının da yüreğine ateş düştü. Züleyha'nın yanına vardı, önce iltifat ederek ve merhamet göstererek onunla konuştu fakat nasihatini fayda etmeyeceğini görünce kızını bağlamaya karar verdi. Onu karanlık bir yere hapsetti. Kimse yanına giremez, yüzünü göremezdi.

Babası onu sıkıntıya sokarak, sıkıntılara dayanamayan gönlünün aşk hevesinden vazgeçmesini hedefliyordu. Fakat tam tersine Züleyha'nın gönlü bu sıkıntılardan hoşnuttu. Zincirlerine bakıp yârinin zülfünü hatırlıyordu. Züleyha, gündüz güneşi, gece de ayı görmeden zindanda iki yıl geçirdi.⁴⁹

⁴⁸ Şeyyad Hamza'da, Züleyha'nın dadısından ve annesinden bahsedilmemektedir. Benzinin sarardığını gören babası ne olduğunu Züleyha'ya sormakta ve durumu bizzat kendisi öğrenmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 127). Diğer mesnevilerde babası durumu, ikinci rüyadan sonra öğrenmektedir. Câmî'nin mesnevisinin, Kemalpaşazade ve Hamdullah Hamdi'ninkinden farkı, dadısının, birinci rüyanın ardından, nasihatini fayda vermediğini görünce, durumu gidip babasına bildirmesidir. Babası da bu hâle bir çare bulamayınca işi kadere havale eder (Câmî, 2003, s. 35).

⁴⁹ Şeyyad Hamza'da Züleyha'nın her bir rüyayı birer yıl ara ile gördüğü ifade ediliyor (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 127). İkinci rüya ile üçüncü rüya arası da bir yıl olduğuna göre Şeyyad Hamza'ya

Onca sıkıntı çeken Züleyha, bir gece rüyasında yârini yine gördü. Bu defa yemin vererek ve yalvararak kim olduğunu, adını, sanını, nerede bulunduğunu sordu. O da “Ben Mısır’ın aziziyim.” dedi. Züleyha, yârinin izini bulduğu için çok sevindi. Âdeta yeniden hayat buldu, içi huzurla doldu. Onun bu sevinçli halini görenler Taymus’u müjdelediler. Müjdeyi alan Taymus, kurbanlar keserek, insanlara ikramlarda bulunarak Celal sahibi Allah’a çok şükretti. Züleyha’nın güzelliğinin şöhreti her yana yayılmıştı. On yüce padişah ona talip olmuştu. Babası, taliplisi olan bütün padişahları⁵⁰ tek tek sayıp döktü fakat Züleyha’nın akli fikri Mısır’da ve Mısır’dan gelecek haberlerdeydi.

Babası onun Mısır Aziz’ine olan meylini ve hüznü halini görünce, kızını istemeye gelen elçilerin her birini geri gönderdi ve kızını Aziz’e vermeyi uygun buldu. Akıllı bir elçisini, birçok hediyelerle ve mektubuyla birlikte Mısır Aziz’ine gönderdi.

Mektubu alan Aziz, ummadığı bu teklif karşısında çok sevindi. Adeta havalara uçtu. Mısır sultanının öfkelenmesinden korktuğu için Züleyha’yı bizzat almaya gelemeyeceği için çok üzgün olduğunu ifade ederek, kıymetli hediyelerle birlikte Züleyha’yı istemeye bir elçi gönderdi.

Elçinin müjdeli haberi gelince Züleyha, sevincinden uçuyordu. Düğün hazırlıkları en kısa zamanda tamamlandı. Züleyha, bin güzel cariye, bin köle, birbirinden gösterişli bin at, sandık sandık çeyiz ve mücevherler taşıyan bin deveyle Mısır’a doğru yola çıktı. Hızla yol alan kervan, Mısır’a yaklaşınca, Aziz büyük bir kalabalıkla Züleyha’yı karşılamaya çıktı.

O zamanki Mısır Aziz’in ismi hakkında Kemalpaşazade’de herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Aziz’in ismi Hamdullah Hamdi’de “Kıtfir” (Onur, 1991, s. 227), Şeyyad Hamza’da ise “Kutayfer” (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 129) olarak geçmektedir.

göre Züleyha zindanda en fazla bir yıl kalmış oluyor. Câmî’nin mesnevisi de aynen Şeyyad Hamza’nınki gibi her bir rüya arasında bir yıl olduğunu bildirmektedir (Câmî, 2003, s. 36 ve 38).

⁵⁰ Hamdullah Hamdi’de yedi ülke padişahının talip olduğu bildirilmekte ve bu ülkelerin isimleri tek tek sayılmaktadır. Bunlar Yemen, Irak, Şam, Rum, Firenk, Huşenk ve Tibet’tir (Onur, 1991, s. 214). Kemalpaşazade’de ise on ülkenin padişahının talip olduğu söylenmekte fakat bu ülkelerden sadece dördünün ismi (Irak, Rum, Şam ve Hind) zikredilmektedir. Câmî’nin mesnevisinde de on elçinin geldiği söylenmekte fakat elçi gelen ülkelerden sadece Rum ile Şam’ın isimleri açıkça zikredilmektedir (Câmî, 2003, s. 41). Şeyyad Hamza’da Züleyha’ya talip olan padişahlardan hiç bahsedilmemektedir. Üçüncü rüyadan sonra Züleyha, gördüğü kişinin Mısır Aziz’ine mektup yazarak söyleyince, babası Mısır Aziz’ine mektup yazar.

Kemalpaşazade'de ve Hamdullah Hamdi'de anlatılan olaylar, Câmî'nin mesnevisinde de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 25-47). Kemalpaşazade'de olduğu gibi, Câmî'nin mesnevisinde de Aziz'in ismi geçmez.

Züleyha'nın rüyayı kaç yaşında gördüğü Câmî'de geçmemekte; Kemalpaşazade'de on dört, Hamdullah Hamdi'de ise yedi yaşında olarak geçmektedir. Settarî'nin, es-Sittî'nü'l-Câmi isimli eserden naklen verdiği bilgiye göre Hz. Yusuf köle olarak Mısır'a gelip de Züleyha onun cemalini görünce bayıldı. Ayıldığında kendisine ne olduğunu soran cariyelerine "Kaybolamı buldum. Yedi yaşımdayken rüyada bana gösterilen cemal, bu işte. Bugün de burada açık artırmada satılıyor." dedi (Settarî, 2002, s. 84).

Mesnevilerde anlatılan olaylar Ruhu'l-Beyan tefsirinde şöyle geçmektedir:

Anlatılır ki Züleyha kadınların en güzellerinden olup Mağrib Sultanı Taymus'un kızıydı. Bir gece rüyasında düşünülebilecek en ileri güzellik ve yakışıklılıkta bir delikanlı görüp kim olduğunu sordu. Delikanlı: "Ben Mısır'ın aziziyim." dedi. Rüyadan uyanan kız, gördüklerinin etkisinde kaldı. Bu rüya, kızın halinin değişmesine sebep oldu, fakat uzun süre durumunu herkesten gizledi. Sonra evlerinde bulunanlar, komşular ve diğer insanlar kıza bir şeyler olduğunu anladılar. Bazıları nazar değdiğine, bazıları büyü yapıldığına, bazıları cin çarptığına, bazıları da âşık olduğuna hükmettiler. Kızın durumu iyice araştırılınca, sebebinin aşktan başka bir şey olmadığı anlaşıldı. Civar ülkelerin hükümdarları kendisiyle evlenmek istemişse de o bunları reddedip sadece Mısır Azizi'nin teklifini kabul etti. Bunun üzerine babası, sayılamayacak kadar köle, cariye, mal ve mülkü çeyiz yaparak maiyetiyle birlikte Mısır'a gönderdi. Aziz de kalabalık bir grupla gayet süslü elbiseler giyinmiş olarak kıza karşıladı (Bursevî, 2007, ss. 81-82).

Görüldüğü üzere Ruhu'l-Beyan tefsirinin, mesnevilerden tek farklı yönü Züleyha'nın bir kez rüya görmesi⁵¹ ve evlenmek için önce Mısır Azizi'nin Züleyha'ya talip olmasıdır. Bunların dışında her yönüyle olayın anlatılışı, mesnevilere benzemektedir.

Settarî, bu konuda Hadaikü'l-Hakâik isimli eserden şunları nakleder:

⁵¹ Züleyha'nın üç kez rüyasında Hz. Yusuf'u görmesi halk hikâyelerinde geçmektedir (Daşdemir, 2012, s. 186).

Züleyha rüyasını, Batı ülkelerinden birinde padişah olan Timus ya da Re'abil adlı babasına anlatınca babası, kaygılanır. Doktorlardan, müneccimlerden ve rüya yorumcularından bunun çaresini söylemelerini ister. Müneccimler onun falına bakarak "Bu Mısır melikidir. Rüyasında ona gösterilmiş ve deli divane olmuştur." derler. Melik "Bu, şimdilik sır olarak kalsın. Bakalım sonu nereye varacak?" der. Bunun üstünden bir yıl geçer ve Züleyha, yine aynı yüzü rüyasında görür. Rüyasında gördüğü kişi ona dönerek "Gayb âleminde seninle birlikteyim. Bana vefa göstermeli ve hiç kimseyle evlenmemelisin. Çünkü eninde sonunda ben seninim, sen de benimsin." der. Züleyha çılgına döner ve eline ayağına zincir vurulur. Sonunda tâkati tükenir ve meseleyi babasına açar. Babası Mısır'a birini gönderir ve Azizi damadı olmaya davet eder. Aziz, Batı'daki o ülkeye gider ama Züleyha Azizi görünce "Bu benim rüyada gördüğüm, aklımı başımdan alan kişi değil." der ve düşüp bayılır. Gaibten gelen bir ses "Sabret, bu vuslatın ilk aşamasıdır." der (Settarî, 2002, s. 84).

O zamanki Mısır Azizi'nin ismi de kaynaklarda tartışılmıştır. İbn Abbas'a dayanan rivayetlere göre azizin isminin Kıtîr (İbnî Kesir, 1989, s. 4046; Fahreddin Razi, 1992, s. 193; Kurtubî, 1999, s. 241; Taberî, Ty., s. 221), Muhammed İbn İshak'a göre ise İtfîr (İbnî Kesir, 1989, s. 4046 Fahreddin Razi, 1992, s. 193; Kurtubî, 1999, s. 241) olduğu kaynaklarda zikredilir. İbn İshak'a göre Züleyha aynı zamanda Mısır hükümdarı Kral Reyyan'ın da kız kardeşidir (İbni Kesîr, 1994, s. 301). Kur'an, bu zatı ismiyle değil "el-aziz" ünvanıyla anar (Karaman, Çağırıcı, Dönmez vd., 2007, s. 223).

Tevrat'ta ise azizin ismi Potifar olarak geçmekte ve firavunun muhafız birliği kumandanı olduğu bildirilmektedir. (Kurt, 2005, s. 44; Tekvin 37/36; 39/1) Sidersky'ye göre Kıtîr, Potifar'ın bozulmuş şeklidir (Settarî, 2002, s. 86).

Kur'an'da Hz. Yusuf'un Mısır'da satıldığı zatın ismi değil de lakabı olan "Aziz" kullanılmakta ve aynı lakabın daha sonra Hz. Yusuf için de kullanılmasına bakarak bunun yüksek bir mevkiye karşılık geldiği anlaşılmaktadır (Kurt, 2005, s. 44).

Kur'an-ı Kerîm'de ve incelenen kaynak eserlerin çoğunluğunda Züleyha'nın Hz. Yusuf'u rüyada görmesi geçmez. Ama Züleyha'nın Hz. Yusuf'a aşkı geçer.

Yusuf suresi 31. ayetinde Mısırlı kadınlar Züleyhâ'nın dedikodusunu yaparken "Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş!" demektedirler. Ayette geçen "şegaf" kelimesinin "kalbin zarı, kalbin en iç noktası" gibi anlamları olup Züleyha'nın aşkının, kalbinin zarını delip geçtiği, ciğerine dokunduğu, kalbini sarıp bürüdüğü, onu yanıp tutuşma derecesine getirdiği tefsirlerde söylenmektedir (Fahreddin Razi, 1992, ss. 218-219; Kurtubî, 1999, ss. 267-269).

2.34. Züleyha'nın Aziz'i İlk Defa Görmesi ve Gayptan Ses İşitmesi

Olay Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 265-301) ve Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 229-240) şu şekilde anlatılır:

Aziz, atından inip doğru Züleyha'nın otağına doğru yürüdü. Hizmetçiler gelip onu karşıladılar. Aziz, hâl hatır sorduktan sonra dinlenmek üzere bir yere çekildi. Züleyha'nın ise sabrı kalmadı ve "Sözünü duymam belki mümkün değil, bari yüzünü uzaktan görsem." diyerek dadısına yalvardı. Sonunda dadısı, çadırın bir kenarını yırtıp, yırtık yerden Aziz'i gösterdi. Züleyha, Aziz'i görünce zehir içmiş gibi oldu, başını taşlara vurdu, yüzünü toprağa sürdü.

Züleyha, kendinden geçmiş bir vaziyette üzüntüyle yerde yatarken gayb meleğinden şöyle bir ses duydu: "Huda'nın lütfundan ümidini kesme. Acele etme. Yârine kavuşmak istersen Mısır Azizine hizmet etmen gerekir. Her ne kadar gönlünün muradı o değilse de, o olmadan da mutluluğun kapısı sana açılmaz. Onun elinde demir anahtar yokken evinin kilidini o hiç açabilir mi? Goncaya, o taze dikenden zarar yok. Hiç peykansız ok siperden geçebilir mi?" Züleyha, bu sözleri işitince çekeceği sıkıntıların sonunu ümitle beklemeye koyuldu. Mısırlılar, yoluna altın dokumalı ipekler sererek, üzerine inci ve mücevherler saçarak, her türlü hürmeti göstererek onu Aziz'in sarayına yerleştirdiler. Züleyha, günlerini sarayda hüznle ve rüyasındaki yârinin hayaliyle geçiriyordu.

Şeyyad Hamza'da olay çok daha farklı anlatılır. Züleyha Mısır'daki sarayına gelir ve tahtına oturur. Sonra yanına Aziz Kutayfer gelip oturur. Burkasının (yüz örtüsünün) altından onu görünce cariyelerine kim olduğunu sorar. Cariyeler, beyi olduğunu söyleyince ah ederek tahtından yere düşer. Cariyeler başına üşüşür, Aziz çıkıp gider. Züleyha kendine gelince "Bu adam, benim düşümde üç kez gördüğüm beyim değildir." der. Ona, "Sabret, sevdiğine ancak sabırla kavuşursun." derler (Demrici ve Korkmaz 2008, ss. 129-131).

Görüldüğü gibi Şeyyad Hamza'da sabır tavsiye eden sözün gayptan gelip gelmediği belli değildir. Hatta bu sözleri etrafındaki cariyelerin söyleği anlaşılmaktadır. Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre gayptan gelen ve Züleyha'yı teselli eden ses, Şerifî'nin mesnevisinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 323).

Kemalpaşazade'de ve Hamdullah Hamdi'de olaylar, birebir Câmî'nin mesnevisi istikametinde işlenmiştir (Câmî, 2003, ss. 47-55).

Ruhu'l-Beyan'da, Züleyha'nın Aziz'i görünce onun rüyasında gördüğü kişi olmadığını fark edip ağlaması ve hatiften "Üzülme ey Züleyha! Çünkü senin maksudun bu adam vasıtasıyla hâsıl olacak." diye bir ses duyması geçmektedir. Züleyha'yı saygıyla Aziz'in evine yerleştirmeleri, onun ise ayrılık ve elemelerden dolayı için için yanması ve bu durumun senelerce sürmesi de bahsedilmektedir (Bursevî, 2007, ss. 82-83).

Züleyha'nın Azizi görünce "Bu benim rüyada gördüğüm, aklımı başımdan alan kişi değil." deyip düşüp bayılması ve gaibten gelen bir sesin "Sabret, bu vuslatın ilk aşamasıdır." demesi Settari'de de nakledilmektedir (Settari, 2002, s. 84).

Mesnevilerde geçen Aziz'in iktidarsız olması meselesi, ileride "Züleyha'nın Bekâreti" konu başlığının altında işlenecektir.

2.35. Züleyha'nın ve Aziz'in, Açık Artırmadan Önce Hz. Yusuf'u Görmesi

Bu olay her üç mesnevide de farklı farklı geçmektedir.

Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yusuf pazara gelince zengin fakir herkes onu izlemeye geldi. Züleyha da köşkten ona baktı ve feryat etti. Düşünde gördüğü kişi olduğunu, onu görür görmez bildi. "Her ne malım varsa verin, onu satın alın." dedi. Kutayfer'e haber verdiler. O da varıp Hz. Yusuf'un güzelliğini görünce çok şaşırıp ve Hz. Yusuf'u almak için talip oldu (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 131-133).

Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre Mâlik, Hz. Yusuf için güzel bir yer yaptırıp onu tahta oturttu. Kıtıfir, Hz. Yusuf'u gözetleyebileceği bir yer yapmıştı. Züleyha'yı da oraya davet etti. Hz. Yusuf'un vasfını daha önce duymuş olan fakat saraydan kocasından izinsiz çıkmaya korkan Züleyha, bu davete çok sevindi ve aceleyle oraya gitti (Onur, 1991, ss. 178-180).

Züleyha Hz. Yusuf'u görür görmez düşüp bayıldı. Dadısı gül suyu ile ayılınca aşk derdiyle ağlamaya başladı. Züleyha "Ey dadı, düşümde gördüğüm suret bu ay yüzlüdür. O ilerde Mısır'a aziz olacak. Şükür Tanrıma ki ona kavuştum." dedi. Yirmi bin altın değerindeki heykelini dadısına hediye olarak verip "Yusuf'a git,

Mısır Azizi'nin hanımı seni evlat edinmek istiyor, başkası müşteri olursa razı olmasın diyor, dediğimi ilet.” dedi. Dadısı, Hz. Yusuf'a bu sözleri nakledince Hz. Yusuf, “Züleyha evlat edinme hikâyesini bir kenara bıraksın, yedi yaşındayken o güzel yüzlü benim hayalimi görüp hilale dönmüştü. Ben de o zaman onu görmüştüm ve benim de yüreğime onun yarası işlemiştir fakat çok seneler geçmeden ve çok bela çekmeden kavuşmak yok.” dedi. Bunları dinleyen dadı şaşırıp ve olup biteni Züleyha'ya haber verdi. Züleyha “Ah” çektiikten sonra düşüp bayıldı (Onur, 1991, ss. 245-248).

Kemalpaşazade'de anlatıldığına göre Züleyha, Hz. Yusuf'un şehre geldiğinden habersizdi. Fakat onun gelişi gönlüne malum oldu. Perişan gönlüne, sebebini bilemediği bir neşe ve sevinç gelmişti. Dolaşmak bahanesiyle dışarı çıktı. Nil'in kenarlarında dolaştıktan sonra, akşama doğru, tekrar şehre döndü. Evine dönerken yolları Mâlik'le birlikte gelen Hz. Yusuf'un yoluna düştü. Herkes Hz. Yusuf'u temaşa ediyordu. Züleyha, kalabalığın sebebini sordu. Bilenler, “Bir köle getirilmiş, halk başına üşüşüp ona bakıyor, gören kendini kaybediyor.” dediler. Züleyha “O halde gidip biz de görelim, o gonca dudaklı neyin nesiymiş öğrenelim” diyerek merakla ilerledi. O peri yüzlü, uzaktan göründü. Züleyha perişan oldu. Gönlü ona aktı fakat onun kendi dilberi olup olmadığını ilk başta tam bilemediği için “Bir gönülde iki dilber olmaz, bir mescitte iki mihrap olmaz.” diye kendisini yatıştırılmaya çalıştı. Biraz daha yaklaşınca gördü ki bu köle, kendi dilberidir. Züleyha'nın içinde feryat koptu. Aklı, sabrı kalmadı ve kendinden geçti. Bir “Ah” çekerek bayıldı, atından yere düştü. Onu saraya götürdüler. Dehşet içindeydi. Kimsenin yüzüne bakmıyor, kimseyle bir şey konuşmuyor, öylece titriyordu. Sabaha kadar baygın yattı. Sabah, olanları dadısına anlatınca dadısı: “Aman ha! Sakın bu sırrı kimseye söyleme. Çoğu gitti, azı kaldı. Biraz sabırlı ol, her maksat sabırla elde edilir.” diye nasihatte bulundu (Demirel, 1979, ss. 348-357).

Câmî'nin mesnevisinde de olay, biraz fark olmakla birlikte Kemalpaşazade'ninki ile benzerdir. Buna göre, Mâlik'in Mısır'a Hz. Yusuf'u getirdiğini haber alan padişah, Azizi onu karşılamaya gönderdi. Aziz, Mâlik'e, Hz. Yusuf'u padişahın sarayına götürmek istediğini söyledi. Mâlik ise dinlenmek, yıkayıp temizlenmek için üç dört gün müsaade istedi. Mâlik, Hz. Yusuf'u güzelce yıkayıp, güzel elbiseler giydirdikten sonra hevdece bindirdi. Padişah, sarayın dışında bir taht kurdurmuştu. Yanında Hz. Yusuf'a rakip olabileceğini düşündüğü güzeller vardı. Hz. Yusuf, hevdeçten güneş gibi doğunca padişahın yanındaki güzeller, süha

yıldızı gibi gizlendiler; onun yüzünde güzelliklerinin neshedildiğini okudular. Bu arada Züleyha'nın içinde sebebini bilmediği bir şevk ve heyecan vardı. Evde duyduğu kederi gidermek için kırlara çıktı. Padişahın kasrı, Züleyha'nın dönüş yolu üzerinde idi. Züleyha yol üstündeki kalabalığı görünce sebebini sordu. Ona, güzellikte parlak bir güneş gibi olan bir kölenin halka gösterildiğini söylediler. O da merakla hevdecinin örtüsünü kaldırdı. Gözü Hz. Yusuf'a ilişir ilişmez hemen tanıdı. Feryad edip kendinden geçti. Hevdecî sürenler onu hemen eve getirdiler. Evinde kendine gelince dadısı merakla ne olduğunu sordu. O da rüyasında gördüğü, kendisini perişan edip evinden barkından ayıran sevgilinin o gördüğü köle olduğunu söyledi. Dadısı da ona, bu ateşi içinde gizlemesini, sabırlı olmasını, her isteğine ancak sabırla kavuşabileceğini söyledi (Câmî, 2003, ss. 65-69). Görüldüğü üzere Câmî'nin Kemalpaşazade'den farkı, Züleyha'nın Hz. Yusuf'u sarayın bahçesinde görmesi ve onu ilk görüşünde tanınmasıdır.

Şeyyad Hamza'daki gibi Züleyha'nın Hz. Yusuf'u ilk defa pazarda satılırken görmesi, Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'deki gibi Züleyha'nın Hz. Yusuf'u görünce bayılması, Hamdullah Hamdi'deki gibi haber gönderip kendisinden başkasını tercih etmemesini istemesi Es-Sittî'nü'l-Câmi isimli eserden naklen Settârî'de şöyle geçer:

Züleyha, Yusuf'un cemalini görünce bir ah çekip bayıldı. Kendine geldiğinde dadılar, cariyeler başına toplanıp "Efendim ne oldu size?" diye sordular. "Kaybolanı buldum. Yedi yaşımdayken rüyada bana gösterilen cemal bu işte. Bugün de burada açık artırmada satılıyor." dedi. Bunun üzerine Yusuf'a birini göndererek "Bizden başkasını tercih etme. Neyim varsa senin yolunda feda ederim. Yedi yaşımda seni rüyamda gördüm, sana tutuldum." dedi. Yusuf cevap gönderdi: "O efendi hanıma söyleyin; biz de seni rüyada gördük. Fakat ilahi takdire göre vuslat şarabını içene kadar çok acı çekmemiz gerekiyor." (Settârî, 2002, s. 84).

2.36. Pazarın Kurulması ve İplikçi Kadının Hikâyesi

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de geçtiğine göre Mâlik, Hz. Yusuf'u pazara çıkardı. Dellallar Hz. Yusuf'un güzelliğini methediyorlardı. Zengin fakir bütün Mısır halkı Hz. Yusuf'a müşteri olmuştu. O zaman, çok yaşlı, çok fakir bir kadıncağz vardı. Bütün varlığı, eğireceği bir demet iplik olan bu kadın da Hz.

Yusuf'a müşteri oldu. Bu kadıncağz "Bu ay yüzlüyü almam mümkün değil, bunu biliyorum; fakat onun müşterisi olmak bile bana yeter." diyerek bütün varlığı olan bir demet ipliği ortaya koyuyordu (Onur, 1991, s. 250; Demirci 1979, ss. 357-358).

Bu hikâye Şeyyad Hamza'da geçmemektedir.

Bu olay Câmî'nin mesnevisinde geçer (Câmî, 2003, s. 69). Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Darir'in ve Nahifî'nin mesnevilerinde de geçer (Türkdoğan, 2011, Ek 1, s. v).

İplikçi kadının hikâyesi Mantiku't-Tayr'ın ikinci cildinde şu şekilde anlatılır:

Rivayet edilir ki Yusuf'u satarlarken, Mısırlılar, onu elde etmek aşkıyla yanıp yakılıyordu. Satın almak isteyenler çoğalıp üşüşünce satanlar, beş on misli ağırlığınca misk istediler. O sırada kanlara bulanmış bir kocakarı da elinde birkaç tane iplik yumağıyla kalabalığın tam orta yerine gelip coştı: "Ey Kenan Yusuf'unu satan tellal!" dedi. "Bu çocuğun iştiağıyla aklım başımda yok. Bunu almak için tam on yumak iplik eğirdim. Gel, yumaklarımı al da Yusuf'u bana sat. Hiç söz söyleme, hemen elini elime ver, teslim et Yusuf'u bana!" Adam güldü ve dedi ki: "A saf kadıncağz, bu eşi bulunmaz inci, senin harcım değil! Değeri yüz hazine dolusu altın. Sen nerede, yumaklarınla bunu almak nerede a kocakarı!" Kocakarı dedi ki "Biliyorum bu çocuğu, şu kadarlık yumakla hiç kimse satın alamaz. Fakat bana şu yeter: Dost olsun, düşman olsun görenler, bu kadın da onun alıcılarından derler ya!" (Feridüddin Attar, 2001, ss. 38-39).

Ruhu'l-Beyan tefsirinde de yaşlı bir kadının, bir parça ip getirerek Yusuf'u satın almak istemesi geçmektedir. İsmail Hakkı Bursevî, bu hikâyeyle, kişinin isteğine ulaşmak için elindeki tüm imkânları sarf etmesi gerektiğine işaret edildiğini ve böyle bir davranışın âşıkların alameti olduğunu söylemektedir (Bursevî, 2007, s. 71).

2.37. Hz. Yusuf'a Teklif Edilen Bedelleri Züleyha'nın İki Katına Çıkarması ve Aziz'in Hz. Yusuf Karşılığında Bütün Malını Vermesi

Hz. Yusuf'a verilen bedeller ve Aziz ile Züleyha'nın onu satın aldığı fiyat konusunda her üç mesnevi de birbirinden farklı bilgiler vermektedir.

Şeyyad Hamza'ya göre Aziz, Hz. Yusuf'un fiyatını sorunca bezirgân: "Bunu tartarız, her bir nesneden ağırlığınca isterim." dedi. Aziz buna razı oldu. Terazinin bir

kefesine Hz. Yusuf'u diğer kefesine 5000 altın koydular, yine de Hz. Yusuf ağır geldi. Kutayfer, hazinesindeki bütün malını getirdi, yine Hz. Yusuf terazide ağır geldi. Bunun üzerine bezirgân, bütün malını veren Aziz'e, Hz. Yusuf'u bağışladı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 133).

Hamdullah Hamdi'ye göre müşterinin birisi Hz. Yusuf için içi saf altınla dolu bir bedre verdi. Her bir müşteri bunu artıra artıra fiyat yüz bedreyi buldu. Buna ilaveten, Hz. Yusuf'un ağırlığınca misk ü anberler, yakutlar, mücevherler verildi. Sonunda Züleyha bütün verilen şeyleri iki misline çıkardı, Hz. Yusuf, Züleyha'ya kaldı (Onur, 1991, ss. 250-251).

Kemalpaşazade'de ise, bir bedre arta arta bin bedreyi bulmaktadır. Fiyata, Hz. Yusuf'un ağırlığınca misk ve mücevher eklenmiştir. Züleyha, bütün bu verilenleri iki misline çıkarıp Hz. Yusuf'u almıştır (Demirel, 1979, ss. 359-360).

Her üç mesneviye göre de Aziz, Hz. Yusuf karşılığında bütün malını vermiştir.

Şeyyad Hamza'ya göre Aziz, bütün malını verdiği halde Hz. Yusuf'un değerini yine de veremedi. Mâlik, Hz. Yusuf'u Aziz'e bağışladı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 133). Aziz de Hz. Yusuf'u Züleyha'nın yanına getirip "Bu köleyi aziz tut, bu bize oğul olsun." dedi. (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 137).

Hamdullah Hamdi'ye ve Kemalpaşazade'ye göre Züleyha bedeli iki katına çıkarıp Hz. Yusuf'u alınca Aziz: "Mücevherlerim, yakutlarım, gümüşlerim, dinarlarım bir araya gelse yine ben bunu alamam." dedi. Züleyha, içi mücevherlerle dolu sandığını açtı ve "Yusuf için bunları da ver, onu almayarak sakın zarar etme." dedi. Bu defa Aziz başka bir bahaneye yöneldi: "Hem ona sultan da müşteri." dedi. Züleyha bu defa "Sultan'a söyle, himmet buyursun da bu köleyi alıp evlat edinelim." dedi. Mısır sultanının da, Hz. Yusuf'u, çocuğu olmayan Aziz için uygun görmesinden sonra alışveriş tamamlandı ve Hz. Yusuf'a Aziz sahip oldu. "Bize faydası olur veya hanedanımıza oğul olur." diyerek onu Züleyha'ya ısmarladı (Onur, 1991, ss. 251-252; Demirel, 1979, ss. 360-362).

Görüldüğü üzere Hamdullah Hamdi'de ve Kemalpaşazade'de Hz. Yusuf için verilen altınlar bir bedre ile başlıyor. Bedrenin miktarı Kemalpaşazade'de açıklanmış ve bir bedrenin bin miskal altın olduğu ifade edilmiştir (Demirel, 1979, s. 359). Bir miskalin yaklaşık 4,8 gram civarında (Kallek 2005, s. 182) olduğunu göz önünde tutarsak bir bedre yaklaşık 4,8 kg altına tekabül etmektedir. Yüz bedre yaklaşık 480 kg, bin bedre yaklaşık 4800 kg altına karşılık geliyor. Bu duruma göre Züleyha'nın

her şeyi iki katına çıkardığını hesaba katarsak, Mâlik'in Hz. Yusuf'u, ağırlığının iki katı misk u anber ve mücevherlere ilaveten Hamdullah Hamdi'ye göre yaklaşık 960 kg altına, Kemalpaşazade'ye göre yaklaşık 9600 kg altına sattığı söylenebilir.

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade bu olayı, Câmî'nin mesnevisi ekseninde işlemiştir. Câmî'nin mesnevisinde de ilk teklif, bir kese altınla başlamakta ve Câmî o kesenin içinde bin tane altın olduğunu söylemektedir. Daha sonra arta arta, verilen bedel, yüz keseyi bulmaktadır. Yine bu bedele ağırlığınca miskler, mücevherler ve inciler eklenmektedir. Züleyha ise bütün verilen bu bedelleri iki misline çıkarmaktadır. Aziz, "Benim hazinemdeki misk, mücevher, altın, bu bedelin yarısını bile karşılamaz; ben bunu nasıl öderim?" diye endişelenince Züleyha, içinde pahabiçilemez mücevherlerin olduğu kutusunu Aziz'e verip Hz. Yusuf'u almasını istemektedir. Aziz, bu defa padişahın onu satın almak istediğini söyleyince Züleyha, padişahın huzuruna çıkıp onu evlat edinmek istediklerini söyleyerek padişahın izin istemesini önermektedir. Aziz, padişahın huzuruna çıkıp "Benim oğlum, sizin de köleniz olması için, o köleyi almama izin verin." deyince padişah Aziz'e arzu ettiği izni vermektedir (Câmî, 2003, ss. 69-70).

Dini ve tarihi kaynaklarda Hz. Yusuf'a verilen bedeller, mesnevilerdeki kadar mübalağalı değildir. Pek çok kaynağa göre Mısır Azizi, Hz. Yusuf için, ağırlığınca altın, gümüş, misk ve ipek vermiştir (Fahredden Razi, 1992, s. 193; Bursevî, 2007, s. 71). Kurtubî, Vehb bin Münebbih'ten naklen, ağırlığının birkaç katı altın, gümüş, misk ü anber, ipek ve mücevharatın verildiğini söylemektedir (Kurtubî, 1999, s. 242).

Mısır Azizi'nin onu yüz Mısır florisine⁵² (Taberî, Ty., s. 221) veya yirmi dinara (İbni Kesir, 1994, s. 300) aldığı söyleyen kaynaklar da vardır. Kurtubî, Aziz'in yirmi dinara ilaveten Mâlik'e bir takım elbise ve iki çift ayakkabı verdiğini söyleyenler de vardır, demektedir (Kurtubî, 1999, s. 242).

Aziz'in Züleyha'ya "Bize faydası olur veya hanedanımıza oğul olur." diyerek onu Züleyha'ya ısmarlaması Yusuf suresi 21. ayetinde geçmektedir.

2.38. Azîz'in Önce Pişman Sonra Memnun Olması; Mâlik'in İse Hz. Yusuf'un Kim Olduğunu Öğrenince Pişman Olması

Şeyyad Hamza'ya göre Aziz, Hz. Yusuf için bütün malını verdiğine pişman oldu. Hazinedarına "Git hazineye bir bak, içinde hiç malım kalmış mı?" dedi.

⁵² Filori, Osmanlılarda Avrupa menşeli paralara verilen addır. 3,5 gram ağırlığında altındır (İnalçık, 1996, s. 106).

Hazinedar hazinenin baştan başa dolu olduğunu görünce şaşırıp ve koşarak Kutayfer'e müjde verdi. Hazinedar ayrıca, bir kuşun gökten inerek Hz. Yusuf'a, "Kalk, Tanrıya secde et. Aynaya bakarken kendini övdüğün için değersiz bir paraya satıldın, şimdi kendini hakir gördüğün için değerini buldun." dediğini duydu. Hazinedar bunu da Kutayfer'e anlattı. Hz. Yusuf'u aldığı için Aziz'in memnuniyeti iki kat arttı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 135-137).

Şeyyad Hamza'da (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 133-135) ve Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 253-254) geçtiğine göre Mâlik, Hz. Yusuf'u satınca pişman oldu. Aziz'den müsaade alıp Hz. Yusuf'a gizlice "Beni sattıktan sonra sırrımı söylerim demiştin, haydi şimdi söyle." dedi. Hz. Yusuf da kimseye söylememesi şartıyla başından geçenleri anlattı. Mâlik ağladı. "Bana bunları niçin demedin, seni anne babana götürürdüm, beni affet." dedi. Hz. Yusuf, ona dua etti. Duadan sonra Mâlik'in gönlü ferahladı.

Hamdullah Hamdi'de şöyle bir rivayet geçer: Hz. Yusuf, Mâlik'e başından geçenleri anlatınca o, Aziz'in verdiği parayı kabul etmedi. "Ben buna yirmi dirhem verdim, sen bana onu ver, yeter." dedi (Onur, 1991, s. 256).

Şeyyad Hamza'ya göre ise Mâlik Hz. Yusuf'a "Madem senin aslın peygamberdir, bana dua et, Tanrı bana oğul versin." diyerek dua istedi. Hz. Yusuf'un duası bereketiyle Tanrı ona kırk tane oğul verdi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 135).

Hz. Yusuf dizisinin onuncu bölümünde, Mâlik'in Hz. Yusuf'u sattıktan sonra pişman olması, onunla özel konuşup kim olduğunu sorması, Allah'ın peygamberi Hz. Yakub'un oğlu olduğunu öğrenince çok üzülmesi, Aziz'e aldığı bütün parayı geri verip karşılığında Hz. Yusuf'u tekrar istemesi, işlenmektedir (*Hz. Yusuf*, 2009).

Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre çocuğu olmayan Mâlik'in Hz. Yusuf'tan dua istemesi ve bu dua bereketiyle kırk tane oğlunun olması Şeyyad Hamza'dan başka Ali ve Sule Fakih'in mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 124). Türkdoğan, Aziz'in boşalan hazinesinin tekrar dolmasını ve Hz. Yusuf'un kuşlarla konuşmasını, Ali'nin mesnevisinden nakletmiştir (Türkdoğan, 2011, ss. 318-319) Ali'nin mesnevisinde olayın işlenişi aynen Şeyyad Hamza'daki gibidir.

2.39. Mâlik Hakkındaki Bilgiler

Mâlik hakkında bilgiler Hamdullah Hamdi'de geçmektedir.

Mâlik'in daima dünya malına meylettiği, Hz. Yusuf gibi yüce birini sattığı için gafil biri olduğu söylenmektedir. Fakat sonra hatasını anlayıp pişman olmaktadır (Onur, 1991, s. 255).

Mâlik'in dini durumu hakkında şu bilgiler verilmektedir: “Ey gönül, Mâlik putperest iken Hak Teâlâ Hz. Yusuf'a sahip olmayı ona nasip etti. Hakka tapan birisi talip olsaydı kim bilir Huda ona neler ihsan ederdi, var bunu kıyas et.” (Onur, 1991, s. 134). Yine Hamdullah Hamdi'de şöyle bir rivayet geçer: “Hz. Yusuf, Mâlik'e başından geçenleri anlatınca o, Aziz'in verdiği parayı kabul etmedi. ‘Ben buna yirmi dirhem verdim, sen bana onu ver, yeter.’ dedi. O kâfir iken bile haramdan sakındı.” (Onur, 1991, s. 256). Görüldüğü üzere Hamdullah Hamdi'ye göre Mâlik, dini bakımdan putperest bir kâfir olmasına rağmen insafli birisidir. Hamullah Hamdi'de, Mâlik'in, Hz. Yusuf'un sırrını öğrenince, “Ya nebiyallah, kusurumu bağışla.” (Onur, 1991, s. 255) demesi de geçmektedir ki kâfirlik üzere olan birisinin Hz. Yusuf'a “Ya nebiyallah” diye hitap etmesi de kanaatimizce çelişkidir. Diğer mesnevilerde Mâlik'in dini durumu hakkında açık bir bilgi yoktur.

Hz. Yusuf dizisinin 10. bölümüne göre Mâlik mümindir. Hz. İsmail'in torunlarından ve Hz. İbrahim'in dini üzerindedir (*Hz. Yusuf*, 2009).

Türkdoğan, Türk Edebiyatındaki mesnevilere göre Mâlik'in becerikli, işbilir bir tüccar olduğunu, içinde bulunduğu durumu değerlendirebilen ve gerekli dersi çıkarabilen analitik zekâyâ sahip birisi olduğunu ifade eder. Malik tek yönlü yalınkat bir tip değildir. Maddi kârın peşindedir ama manevi kaybını da fark edip pişman olan, hatasını itiraf eden, bu yönüyle manevi bir tarafı da olan kompleks bir karakterdir (Türkdoğan, 2011, s. 125).

2.40. Aziz Hakkındaki Bilgiler

Aziz hakkında Hamdullah Hamdi'de “Ravi der ki Aziz ehli takva bir müslim idi.” ifadesi geçmektedir (Onur, 1991, s. 256). Fakat daha ileride, makamını Hz. Yusuf'a bırakması, gözden düşmesi ve kederinden ölmesi anlatıldıktan sonra Kıtıfır hakkında “Kadınlara uyup Hz. Yusuf'a cefa etmesinin neticesini gördü. Nice aman bilmeyen zalimler gitmiş, yerine onların kötü namı kalmıştır.” gibi ifadelerle Aziz'in zalim olduğu da ima edilmektedir (Onur, 1991, s. 373). Bu iki ifade çelişki olarak görülebileceği gibi Aziz'in başta iyi, sonra kadınlara uyarak zalim biri olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Kemaľpařazade’de ise Züleyha’nın Aziz’i öldürme teklifine Hz. Yusuf Şu cevabı veriyor: ‘Nefsinin hevasına uyup bir canı öldüren nasıl Müslüman olabilir ki? Hele bir de Aziz gibi yetimlerin anası babası olan, iyilik sahibi birini öldüren nasıl Müslüman olabilir? Birçok iyiliğini gördüğüm Aziz’in katline asla razı olmam.’ (Demirel, 1979, s. 532). Bu ifadelerden Aziz’in iyi birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Fakat hem Hamdullah Hamdi’de hem Kemaľpařazade’de Aziz, karısının hilesi ortaya çıktıktan sonra ona müsamahakâr davranması sebebiyle eleştirilmektedir (Onur, 1991, s. 333; Demirel, 1979, ss. 561-562). Bu eleştiri Molla Câmî’de de görülür (Câmî, 2003, s. 106).

Şeyyad Hamza’da Aziz’in nasıl biri olduğu hakkında bilgi yoktur.

Yusuf suresi 23. ayetinde Züleyha kapıları kapatıp Hz. Yusuf’u kendisine davet edince o, ‘Allah’a sığınırım! Doğrusu o benim efendimdir. O bana iyi bir mevki vermiştir. Gerçekten zâlimlerler kurtuluşa eremezler!’ demektedir. Tefsirlerde Hz. Yusuf’un bu sözleri Aziz’i kasederek veya Allah’ı kasederek söylemiş olduğuna dair görüşler vardır. Genel kabule göre Hz. Yusuf bu sözleri Aziz’i kasederek söylemiştir. Bu durumda Aziz’in, Hz. Yusuf’un ifadesiyle, iyi biri olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Yusuf dizisinde Aziz, mantıklı, işinin ehli olan, iyi birisi olarak gösterilmektedir. Amon tapınağına ve o zamanki Mısır rahiplerine karşıdır. Fakat Hz. Yusuf’a iman etmeden vefat etmekte ve bu duruma Hz. Yusuf çok üzölmektedir (Hz. Yusuf, 2009).

Türkdoğan, Türk Edebiyatındaki mesnevilerde Aziz için; özünde adil, cömert ve iyi niyetli ancak karısına karşı zayıf ve iradesiz bir erkek profili çizildiğini söylemektedir (Türkdoğan, 2011, s. 114).

2.41. Mısır Meliki Hakkındaki Bilgiler

Mısır Meliki hakkında Şeyyad Hamza’da ‘Melik Reyyan puta tapardı.’ ifadesi yer almaktadır (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 191). Fakat Şeyyad Hamza’ya göre daha sonra Melik iman etmektedir. Hz. Yakub’un ölümünden sonra Harmen adlı şehre Melik Reyyan girmek isteyince Hz. Yusuf ‘Kâfir bu şehre giremez.’ demektedir, bunun üzerine Melik Reyyan da gönülden iman etmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 281). Hamdullah Hamdi’de ise Mısır Meliki’nin, yedi bolluk yılının bittiği gece iman ettiği anlatılmaktadır. Melik Reyyan, o gece, açlığının acısından feryat etmekte; yemek yemesine rağmen bir türlü doymak bilmemektedir.

Hız. Yusuf gelip de elini Melik Reyyan'ın göğsüne koyunca Melik Reyyan iman etmektedir. İman edince açlığı da geçmektedir (Onur, 1991, ss. 398-399). Kemalpaşazade'de Melik'in dini durumu hakkında bilgi yoktur.

Mısır melikinin iman etmesi Taberî'de geçmektedir. Taberî'ye göre melikin iman etmesi Hız. Yakub'un Mısır'a gelmesinden sonradır (Taberî, Ty., s. 269). Ruhu'l-Beyan tefsirinde Mücahid'den naklen şu bilgi verilir: "Kral, Yusuf'un ve büyük bir insan topluluğunun önünde Müslüman oldu. Çünkü Yusuf, aralarında bulunduğu bu kavme Peygamber olarak gönderilmişti." (Bursevî, 2007, s. 198). Rivayetlere göre, Hız. Yusuf dönemindeki kral, Hız. Yusuf'a iman edip Müslüman olmuştur (Yiğit, 2004, s. 334).

Kurtubî tefsirine göre hükümdar Hız. Yusuf'a iman edip onun dini üzerine ölmüştür. Fakat ondan sonra başa geçen Kâbus isimli hükümdar kâfir idi. Hız. Yusuf onu İslam'a davet ettiyse de kabul etmedi (Kurtubî, 1999, s. 244). Asım Köksal da, Melik Reyyan b. Velid'in Hız. Yusuf'a iman ettiğini ancak ondan sonra gelen Kâbus b. Musab b. Muaviye isimli firavunun Hız. Yusuf'un davetine icabet etmeyip iman etmediğini söylemektedir (Köksal 2004, s. 299). Taberî'ye göre de melik ölünce yerine geçen Müslüman olmadı (Taberî, Ty., s.270).

Settarî, Mısır kaynaklarında, İkinci Ramses için yazılan Mısır yazıtlarının birinde Potifar'ın eşinin öyküsüne çok benzeyen bir öykü olduğunu söylemektedir (Settari, 2002, s. 27).

21 Ocak 2013 tarihli "Antik Mısır'ın Gizemleri" konulu Öteki Gündem programında Pelin Çift'in konuğu olan Talha Uğurluel, Hız. Yusuf'un II. Ramses'ten önce yaşadığını ifade etmekte ve o zamanki hükümdar hakkında şunları söylemektedir: O zamanki Mısır hükümdarı Akeneton idi. Akeneton "Aton" ismini verdiği tek tanrıya, yani Hız. Yusuf'un tanrısına inandı. Amon tapınağına ve putperestliğe ait şeyleri yok etti. Karısı Nefertiti ile birlikte Hız. Yusuf'a iman etti (Öteki Gündem, 2013). Talha Uğurluel'in verdiği bu bilgiler ve isimler Hız. Yusuf dizisinde de aynen işlenmektedir (Hız. Yusuf, 2009).

Yusuf suresi 76. ayetindeki "Melikin dinine göre kardeşini almasına imkân yoktu." ayetini tefsir eden Elmalılı Hamdi Yazır şunları söylemektedir: "Burada 'din' kelimesinin manası dikkat çekicidir. Belli ki bundan maksat Mısır ülkesinde yürürlükte olan şeriat ve özellikle de ceza kanunudur." (Yazır, Ty., s.78). Kurtubî de, İbn Abbas'tan naklen bu ayette geçen "din" kelimesinin "egemenlik hükümleri"

anlamında olduğunu söylemektedir (Kurtubî, 1999, s. 358). O halde bu ayete bakarak Melik'in farklı bir dinde olup olmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de, o dönemdeki Mısır hükümdarı için melik (kral) deniliyor. Tevrat'ta iki yerde kral, onun dışındaki yerlerde Firavun denilmektedir (Kurt, 2005, s. 43). Eski Mısır'ın hükümdarlarına "Firavun" denilmesi meşhur olduğu halde Kur'an'da "melik" denilmesini açıklayan Elmalılı Hamdi Yazır, iki inceliğe dikkat çekmektedir: Birincisi "Firavun" ünvanı zulüm ile şöhret bulmuş ve öyle anılmıştır. Ama Hz. Yusuf dönemindeki hükümdar zâlim değildi. İkincisi "Firavun" lakabını taşıyan hükümdarlar dil ve soy itibarıyla Mısırlıdır. Hz. Yusuf dönemindeki hükümdar, söz konusu Firavun soyundan ve Mısır kıbtilerinden değildir. Nitekim bazı tarih kaynaklarında Mısır melikinin Amalika'dan olduğu, Mısır tarihinde "Hiksoslar" adı verilen ve Arabistan tarafından geçip dört yüz sene kadar Mısır'da hükümranlık sürdüğü söylenen sülaleden olduğu ifade edilmektedir (Yazır, Ty., s. 57).

İncelenen kaynaklarda o zamanki Mısır hükümdarının Amalika kabilesine mensup olduğu ve adının Reyyan b. Velid olduğu geçmektedir (İbni Kesir, 1994, s. 299; Taberî, Ty., s. 221; Fahreddin Razi, 1992, s. 193). Tabbâra'ya göre Hz. Yusuf ile aynı ırktan olan bu kralın ismi Asiyo idi (Tabbâra, 1982, s. 205). Mısır kralı Hz. Yusuf'a "Hayat gıdası, canlıların azığı veya âlemin kurtarıcısı" anlamına gelen "Sâfinat-ı Fuayni" adını vermişti (Tabbâra, 1982, s. 208).

Celal Settarî de, tarih araştırmacılarının o dönemdeki Mısır hükümdarının Sami kökenli Hiksoslardan biri olduğunu tahmin ettiklerini söylemektedir (Settarî, 2002, s. 21).

Bu konuda Yaşar Kurt, Hz. Yusuf'un yaklaşık olarak M.Ö. 1906'da doğduğunu⁵³ ve kıssanın Mısır'da geçtiği yaklaşık M.Ö. 1890'lardan itibaren orada Mısır'ı yöneten XV. Hanedanın tarihte Hiksos kralları olarak bilindiğini ve bunların Arap ırkından olup M.Ö. 2000 yıllarında Suriye-Filistin'den göç edip Mısır'a geldiklerini, Arap tarihçileriyle Kur'an yorumcularının onlara Amâlik adını verdiklerini söylemektedir (Kurt, 2005, 27).

⁵³ Harun Yahya'nın Hz. Yusuf kitabının 81. sayfasında M.Ö. 1700-1550 döneminden kalma eski Mısır yazıtları gösterilmekte ve bu yazıtlarda yedi kıtlık yılının ayrıntılı olarak anlatıldığı ifade edilmektedir (Harun Yahya, 2001, s. 81). İsmail Yiğit'in verdiği bilgiye göre de Hz. Yusuf, Mısır'a I. Apopis zamanında (M.Ö. 1585-1542) gelmiştir (Yiğit, 2004, s. 334). Bu bilgilerle Yaşar Kurt'un Hz. Yusuf için verdiği doğum tarihi birbiriyle çelişmektedir.

Tabbâra; bu kralın, Mısır'a hücum eden ve Hiksoslular diye bilinen yabancılardan olduğunu, Hiksos'un "Çoban krallar" manasına geldiğini, bazı tarihçilerin bunları Arap, bazılarının ise Fenikeli olarak tanımladıklarını söylemektedir (Tabbâra, 1982, s. 201).

İsmail Yiğit'e göre de Suriye ve Filistin tarafından Mısır'a giren Sâmi asıllı Hiksoslar, XV ve XVI. Hanedan zamanında Mısır'da hüküm sürmüş yabancı bir hanedandır. Hiksoslar, tarihçilerin ekseriyetine göre Arap'tır. Çoban krallar olarak da isimlendirilen bu hanedanın Fenikeli oldukları da söylenir. Türk asıllı olduğunu ileri süren tarihçiler de vardır (Yiğit, 2004, s. 334). Yusuf Ziya Özer'e göre Mısır'da bir asırdan fazla hüküm süren ve XVII. Hanedan'ın başlangıcında Mısır'dan çıkarılan Hiksoslar, Türk asıllı olup Sas kabilesine mensuptur (Özer, 1939, ss. 178-179). İsmail Yiğit, Hz. Yusuf'un Mısır'a Hiksoslar zamanında geldiği hususunda tarihçilerin ittifak ettiğini fakat hangi hanedan zamanında geldiği hususunun ihtilafli olduğunu söyler. Mısırlı Arkeolog Yusuf Ahmed'in, onun XVI. Hanedan firavunlarından I. Apopi/Apopis⁵⁴ zamanında (M.Ö. 1585-1542) geldiğinin kesinleştiğini, o dönemden kalma bir mezar taşında Fûfî Fâri ismini gördüğünü, bu ismin Hz. Yusuf'u satın alan Potifar olduğunu belirttiğini söyler. Yine XVII. Hanedan'dan bahseden bazı kitabelerde, bu dönemden önce Mısır'da çıkan bir kıtlıktan bahsedildiğini hatırlatarak, bu kıtlığın Kur'an ve Tevrat'ta bahsedilen kıtlık olduğunu söyler (Yiğit, 2004, s. 334).

2.42. Baziga'nın Hikâyesi

Bu olay Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 256-262) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 364-377) geçmektedir. Hikâye şu şekildedir:

Mısır'da Baziga isminde çok güzel bir kız vardı. Babası Amalikalıların meliki, Melik Tabur idi⁵⁵. Öyle ki Ad kavmindeki Şeddad'ın torunlarındandı. Güzelliği dillere destan olan Baziga, Hz. Yusuf'un methini işitince kulaktan ona âşık oldu. Bin güzel yüzlü cariyesini ve bin deve yüklü mücevherlerini, incilerini alıp Hz. Yusuf'un satıldığı meydana geldi. Her zaman herkes kendisine yönelirken bu sefer kimse ona rağbet etmiyor, herkes Hz. Yusuf'a nazar ediyordu. Hz. Yusuf'u görünce

⁵⁴ Abdullah Yıldız, Mısır tarihini Tevrat ve İncil ile mukayeseli olarak inceleyen araştırmacılara göre, Mısır hükümdarlarından Hiksos kralları arasında yer alan Apophis'in Hz. Yusuf olabileceğini söylemektedir (Yıldız, 2008, s. 99). Fakat İsmail Yiğit'in verdiği bilgi yani Hz. Yusuf'un Apopis zamanında Mısır'a geldiği bilgisi daha mantıklıdır. Çünkü Hz. Yusuf'un, Mısır'ın kralı değil de Mısır'ın azizi olduğu bilinmektedir.

⁵⁵ Baziga'nın babasının isminin Melik Tabur olması, sadece Hamdullah Hamdi'de geçer (Onur, 1991, s. 257).

hayran oldu, yanına gelip ona methiyeler dizdi. “Seni kim yarattı?” diye sordu. Hz. Yusuf da “Yeri, göğü, zamanı, her şeyi yaratan, en yüce sanatkâr olan Huda yarattı.” diye cevap verince Baziga mecâzî aşktan ilahi aşka geçti. Bütün varlığını Allah için infâk etti. Öyle ki bir parça ekmeğe muhtaç hâle geldi. Nil kenarında kendisine kamıştan bir mabed yapıp son nefesine kadar gece gündüz orada ibadet etti.

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade bu rivayeti birebir Molla Cami’den almışlardır (Câmî, 2003, ss. 71-74). Nitekim Kemalpaşazade, “Bu gülistanı bezeyen Cami, bu nazmı yazarken şu hikâyeyi de rivayet etmiştir.” diyerek söze başlamıştır (Demirel, 1979, s. 364). Molla Câmî’de Baziga’nın Âd kavminden olduğu söylenmekte fakat babasının ismi geçmemektedir (Câmî, 2003, s. 71).

Settarî, Keşfü’l-Esrâr ve Es-Sittînu’l-Câmi isimli eserlerden naklen şunları söyler: Rivayete göre hanedana mensup çok zengin bir kadın olan Fari’a ve Kâri’a, Yusuf’un diğer görücüleriyle rekabete girdi. Hz. Yusuf’u Züleyha alınca bunlardan Fari’a, sevdasından ve hasretinden uğruna canını verdi. Başka bir rivayete göre Kâri’a’nın gözü Yusuf’a ilişince “Ey köle; seni satın almaya geldim. Ama gördüğüm kadarıyla dış ve iç güzelliğin buysa, bu senin değerinin değeridir. Bunların hepsi senin bir bakışına feda olsun.” dedi. Hz. Yusuf’un cemalini müşahededen sonra bütün malını Mısırlı fakirlere dağıttı. Dünyadan göçüp gidene kadar Hakk’a taptı (Settarî, 2002, ss. 83-84). Görüldüğü üzere Kari’a’nın hikâyesi mesnevilerde geçen Baziga’nın hikâyesine benzemektedir. Melike Gökcan Türkdoğan, Sule Fakih’in mesnevisinde Baziga rolünü üstlenen kahramanın Mağripli Karia olduğunu söylemektedir (Türkdoğan, 2011, s. 126). Türkdoğan, Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevilerinin üçünde (Hamdi, Taşlıcalı Yahya ve Şerifi) Baziga karakterine rastlandığını söylemektedir (Türkdoğan, 2011, s. 126). Fakat bu bilgi eksiktir. Çalışmamızda görüldüğü üzere Kemalpaşazade’de de Baziga’nın ismi ve hikâyesi geçmektedir.

2.43. Hz. Yusuf Sarayda İzzet ü İkrâm İçinde

Her üç mesneviye göre de Hz. Yusuf sarayda köle gibi değil, sultanlar gibi yaşıyordu. Her gün birbirinden farklı ve süslü, yeni yeni elbiseler giyiyordu (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 139; Onur, 1991, ss. 264-266; Demirel, 1979, ss. 378-382).

Hz. Yusuf’un sarayda hergün yeni bir elbise giymesi, Züleyha’nın onun her an hizmetinde olması Câmî’nin mesnevisinde de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 74-76).

Yusuf suresi 21. ayetinde “Onu satın alan Mısırlı, karısına dedi ki: Bunun yerini şerefli tut. Umulur ki bize faydası olur veya onu evlat ediniz” ifadesi tefsir edilirken “Bunun senin yanındaki makamını şerefli, güzel ve hoşnut olunacak bir makam kıl.” şeklinde tefsir edilmiş ve Züleyha’nın Hz. Yusuf’a saygı ve hürmetle davrandığı, ona saygı duyarak baktığı ifade edilmiştir (Fahredden Razi, 1992, s. 194).

Kurtubî’de geçtiğine göre Züleyha, Aziz’den Hz. Yusuf’u kendisine bağışlamasını istemişti. Aziz, onu ne yapacağını sorması üzerine Züleyha evlat edineceğini söylemişti. Züleyha, içindeki duygularla birlikte, onu yetişinceye kadar büyüttü. Onun önünde açılıp süslenir, onu yumuşak edalarla davet ederdi (Kurtubî, 1999, s. 269).

2.44. Hz. Yusuf’un Kuyuya Atıldığı Gün Züleyha’nın İçinin Sıkıntı İle Dolması

Bu olay Hamdullah Hamdi’de (Onur, 1991, ss. 267-269) ve Kemalpaşazade’de (Demirel, 1979, ss. 382-386) geçmektedir. Hz. Yusuf’a henüz kavuşmadan önceki günlerin birinde Züleyha’nın içine büyük bir sıkıntı oturmuştu. Ne yapsa, nereye gitse rahat edemiyor, gözyaşları sel gibi akıyordu. Dadısı, sıkıntısının sebebini sorduğunda, Züleyha niçin sıkıldığını bilmediğini söyledi. Gün geldi Züleyha Hz. Yusuf’a kavuştu. Birgün Hz. Yusuf, Züleyha’ya kuyuya atılışını anlattı. Züleyha haftaları, günleri hesapladı, Hz. Yusuf’un kuyuya atıldığı zamanla içine sıkıntı düştüğü zamanın aynı olduğunu fark etti.

Âşıkların hâli böyledir, nitekim Leyla’ya neşter vurduklarında Mecnun’un da kanı akmıştı.

Gerek Hamdullah Hamdi gerek Kemalpaşazade, bu hikâyeyi Molla Cami’den alıntılarını yapmışlardır. Nitekim Kemalpaşazade, “Bu hoş destanı tertip eden şöyle bir efsane yazar.” (Demirel, 1979, s. 382). diyerek söze başlamıştır. Ayrıca sadece anlatılan olay değil, olayın hemen ardından verilen Leyla ile Mecnun örneği bile Molla Câmî ile aynıdır (Câmî, 2003, ss. 76-77).

2.45. Züleyha’nın Hz. Yusuf’u Puthaneye Götürmesi

Bu olay sadece Şeyyad Hamza’da geçmektedir. Bir gün Züleyha, Hz. Yusuf’u puthaneye götürdü. Züleyha putlara: “Bu kulun sevdasına düştüm, layık mıdır?” diye sorunca putlar “O, büyük bir Nebidir, aklını başına toplu.” deyip yere düştüler, paramparça oldular. Hz. Yusuf, “Benim Rabbim bunları paramparça etti.” deyince Züleyha, Hz. Yusuf’tan tekrar putların tek parça olmasını istedi. O da dudağını

kıpırdatır kıpırdatmaz parçalar birleşip tek hâle geldi (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 139-141).

Yukarıdaki hikâyeye kaynaklarda rastlamadık. Fakat Züleyha'nın Hz. Yusuf'u Amon tapınağına götürüp ona Mısır dinini öğretmeye çalışması Hz. Yusuf dizisinde işlenmektedir (*Hz. Yusuf*, 2009).

Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre bu olay Türk Edebiyatında Şeyyad Hamza'dan başka Ali'nin ve Nahifî'nin mesnevisinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, Ek 1, s. vi). Türkdoğan, Şeyyad Hamza'da geçen olayın aynısını Sule Fakih'in mesnevisinden aktarmaktadır (Türkdoğan, 2011, ss. 329-330).

2.46. Hz. Yusuf'un Çobanlık Yapması

Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 279-281) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 386-390) geçtiğine göre bir ilkbahar günü Hz. Yusuf'un gönlüne çobanlık yapma sevdası düştü. Peygamberler, ümmetlerinin çobanı oldukları için, peygamberlerin hepsi çobanlık yapmışlardır. Hz. Yusuf'un her isteğini yerine getiren Züleyha, bu isteğini de anında yerine getirdi. Çoban kıyafetlerini, asasını, kuzu sürüsünü, çıkını en güzel şekilde hazırlayıp Hz. Yusuf'u ovaya gönderdi.

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade, bu olayı da Molla Câmî'den alıntılamaşlardır (Câmî, 2003, ss. 77-78).

Hamdullah Hamdi'de geçen her peygamberin çobanlık yaptığı bilgisi sahih bir hadise dayanmaktadır. Sahih-i Buharî'de Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber Allahu Teâlâ'nın koyun gütmemiş hiçbir peygamber göndermediğini buyurmakta, "Ya Resûlallah, sen de mi?" diye sorulunca "Evet, ben de Mekke'nin Karârî mevkinde koyun güderdim." buyurmaktadır. Bu hadis İbni Mace'de de geçmektedir (Zeynüddîn Ahmed ez-Zebidî, 1984, s. 28).

2.47. Dadısının Züleyha Adına Hz. Yusuf'a Gidip Yalvarması

Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 281-289) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 390-412) geçtiğine göre Züleyha, Hz. Yusuf'a her vesileyle yaklaşılmaya çalışıyor; o ise sürekli Züleyha'dan kaçıyor. Züleyha, gece gündüz Hz. Yusuf'a kavuşmayı arzuluyordu. Sabredemiyordu. Dadısı, Züleyha'yı üzüntülü görünce "Eline yârin geçtiği halde üzüntünün ve gözyaşlarının sebebini nedir?" diye sordu. Züleyha, hâlini dadısına anlattı ve dadısı vasıtasıyla Hz. Yusuf'a haber göndermeye karar verdi.

Dadısı, Züleyha adına Hz. Yusuf'a varıp yalvardı. Ona çok dil döktü ama Hz. Yusuf yüz vermedi ve dadısı vasıtasıyla Züleyha'ya bu hevesten vazgeçmesini tavsiye etti. Dadısından bu haberi alan Züleyha çok ağladı.

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de anlatılan bu olayların da kaynağı Molla Câmî'dir (Câmî, 2003, ss. 82-83).

2.48. Züleyha'nın Bizzat Hz. Yusuf'a Gidip Yalvarması

Bir önceki hikâyenin devamı olan bu hikâye Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 290-294) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 412-421) geçer. Dadısı, Hz. Yusuf'un red haberini Züleyha'ya verince Züleyha'nın gönlü dertten ve tasadan perişan oldu. Bizzat kendisi Hz. Yusuf'a gidip aşkını arz etti. Yalvarıp yakardı. Aşkından ne hallere düştüğünü anlattı. Züleyha'nın sözlerini işiten Hz. Yusuf ağlamaya başladı. Ağlamasının sebebini soran Züleyha'ya şu cevabı verdi: "Beni sevmekte fitneler çoktur, bana gönül verene huzur yoktur. Beni halam kendine yâr etti, sonunda bana iftira etti. Sonra babam muhabbet etti, kardeşlerim bana ziyan etti. Bu gözyaşlarım o yüzden akıyor ki şimdi senin sevdan yüzünden başıma kim bilir ne belalar gelecek."

Züleyha Hz. Yusuf'a nice diller döktü. Ona, "Asıl sultan sensin, köle olan benim." şeklinde iltifâtlarda bulundu. Söz böylece uzayacak olunca Hz. Yusuf baktı ki bu kadının sohbetinde fitne var, hizmet bahanesiyle ondan uzaklaştı ve Züleyha'ya da "Eğer gerçekten benim rızamı istiyorsan benden uzak dur." dedi. Züleyha, mecburen Hz. Yusuf'un isteğine boyun eğip bir müddet ondan uzak durmaya gayret etti.

Bu hikâyenin de kaynağı Molla Câmî'dir (Câmî, 2003, ss. 83-85).

Züleyha'nın, Hz. Yusuf'un önünde açılıp süslenmesi, onu yumuşak edalarla kendine davet etmesi Kurtubî'de geçmektedir (Kurtubî, 1999, s. 269). Yukarıdaki hikâyede geçen ve Züleyhâ'nın Hz. Yusuf'a aşkını arz edince Hz. Yusuf'un üzülmeye, kendisini sevenler yüzünden başına belaların geldiğini söylemesi, kaynaklarda geçmektedir. Settarî, Keşfü'l-Esrâr isimli eserden şunları nakleder: Züleyha Yusuf'a "Seni çok seviyorum ve bu sevgi yüzünden ne yapacağımı bilemez oldum." deyince Hz. Yusuf "Babam beni severdi, onun sevgisi beni kuyuya, zincire, köleliğe ve gurbete attı. Babamın sevgisinden bunları gördüm. Senin sevgin yüzünden neler göreceğimi bilmiyorum." cevabını verdi (Settarî, 2002, s. 195).

Settarî'de, bu hikâyenin farklı bir şekli de rivayet edilmektedir: Buna göre zindanda bir adam Hz. Yusuf'a, onu sevdiğini söyledi. Yusuf da: "Beni sevmen ne işe yarayacak? Bu sevgiyle benim başımı belaya sokar, kendin de bela bulursun. Babam beni sevdiği için gözlerinden oldu, beni de kuyuya attılar. Züleyha beni sevdiğini ilan etti, kendisi Mısırlılar tarafından kınandı. Ben ise yıllardır zindandayım." cevabını verdi (Settarî, 2002, s. 195). Settarî Ravzu'l-Cinân isimli eserden naklen halasının sevgisi sebebiyle iftiraya uğramasını da ilave etmektedir (Settarî, 2002, s. 195).

Hikâyenin bu versiyonu tefsirlerde de rivayet edilmektedir. İbni Kesir'de ve Ruhu'l-Beyan'da geçtiğine göre Hz. Yusuf zindanda iken padişahın sakisi ve ekmekçisi olan iki genç ona yakınlık duyular ve "Allah'a yemin olsun ki biz seni çok sevdi." dediler. Hz. Yusuf: "Allah sizi mübârek kılsın, beni kim sevmişse muhakkak onun sevgisinden bana zarar gelmiştir: Beni, halam sevmiştir, onun yüzünden zarara girdim, beni babam sevmiştir, onun yüzünden eziyete düşür kaldım, beni Aziz'in karısı sevdi, yine öyle oldu." dedi (İbni Kesir, 1989, s. 4068; Bursevî, 2007, s. 143). Kurtubî'ye göre Hz. Yusuf bu konuşmayı kendisini çok seven zindancıbaşı ile yapmaktadır (Kurtubî, 1999, ss. 285-286).

2.49. Züleyha'nın Güzel Bir Bahçe Yaptırması ve Cariyeleri Kullanarak Hz. Yusuf'u Elde Etmeye Çalışması

Bu olay Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 294-304) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 421-460) geçmektedir. Bahar gelince güller açmış, bülbüller şakımaya başlamıştı. Bu mevsimde yüreğinde aşkı olanın aşkı daha da depreşirdi. Züleyha'nın aşkı ve şevki iyice arttı. Hz. Yusuf için çiçekler ve ağaçlarla bezeli, içinde sular akan mükemmel bir bahçe yaptırdı. Biri süt, diğeri şarapla dolu iki süslü havuzun arasına Hz. Yusuf'un tahtını kurdu. Hz. Yusuf'u, bu güzel bahçenin bahçivanı yapıp emrine birbirinden güzel yüz tane cariye verdi. Züleyha, haram olduğu için kendisiyle birlikte olmayı uygun bulmayan Hz. Yusuf'a bu cariyeleri "Helalin olsun, dilediğini kendine eş edin." diyerek verdi. Fakat bu, Züleyha'nın bir oyunuydu. Zira Züleyha cariyelerini "Yusuf, gece sizden kiminle beraber olmayı isterse bir bahane ile ayrılıp hemen bana haber verin." diye tembihledi. Niyeti, o cariyenin yerine geçip Hz. Yusuf'u elde etmektir. Fakat planı umduğu gibi olmadı. Hz. Yusuf, bu huri gibi güzel cariyeleri, cennet gibi güzel bahçenin içinde bırakıp ibadet etmek için odasına çekildi.

Akşam olunca Hz. Yusuf odasından çıkıp tahtına oturdu. Cariyeler pervane gibi etrafına doluştular. Her biri, birbirinden tatlı sözlerle, cilveli tebesümlerle gönlünü almaya çalıştılar. Fakat onların sözleri Hz. Yusuf'a hiç tesir etmedi. Cariyelere nazar bile etmeyen Hz. Yusuf, sabaha kadar onlara nasihat etti, onları Hakka davet etti. Onun nasihatleri, gönüllerde yer etti ve cariyeler şirkten kurtuldular, kelime-i şهادet getirip Müslüman oldular.

Sabah olunca Züleyha, cariyelerin zünnarlarını kesmiş, putlarını ters yüz etmiş vaziyette Hakkı zikrettiklerini gördü. Bunun Hz. Yusuf'un talimiyle olduğunu anladı. Hz. Yusuf'un yanına geldi. Güzel sözler söyleyerek Hz. Yusuf'la sohbet için laf açtı, sorular sordu. Hz. Yusuf başta karşılık vermedi, sonra ise hep ölümü hatırlatarak cevaplar verdi.⁵⁶ Züleyha, tatlı tatlı sorduğu sorulara acı acı cevaplar alınca gönlü gamla doldu; ağlayarak odasına gitti, ağladı, ağladı..

Feleğe, muma ve pervaneye seslendi. Feleğin karalığı, kendi kara bahtına benziyor; mum, başına degen ateşle eriyor; pervane de ateşe doğru uçuyordu. Onların bu halini başta kendi haline benzetti fakat sonra onların her birinde bir eksiklik bularak bunların gerçek âşık olamayacağına kanaat getirdi ve kendine uygun arkadaş aramaktan vazgeçti.⁵⁷ Hz. Yusuf da Züleyha'nın bu tavırlarından iyice korkmaya başladı.

Yukarıdaki hikâye Câmî'de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 86-90). Câmî'nin mesnevisinde Züleyhâ'nın feleğe, muma ve pervaneye seslenişi geçmemektedir. Ayrıca Câmî'ye göre, Züleyha'nın iltifatlarına ve söz açmalarına karşı Hz. Yusuf hep sükût etmekte, hiç cevap vermemekte, yüzü kızarmış vaziyette başını öne eğmektedir. Züleyha, üzüntü ile Hz. Yusuf'a veda edip hüznlerle dolu evine dönmektedir. Yani Câmî'de Hz. Yusuf'un ölümü hatırlatan cevaplar vermesi de geçmemektedir. Hamdullah Hamdi de olayı, Câmî ile birebir aynı işlemiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde Hz. Yusuf'un, Züleyha'nın sarayındaki bahçeye ibadet etmek, gözyaşı dökmek ve Allah'ı zikretmek için çekildiği, peşinde olan Züleyha'dan kaçmak için hep bu bahçeye geldiği anlatılmakta fakat mesnevilerdeki gibi cariyelerden ve bu cariyeleri kullanarak Züleyha'nın kendisini elde etmek istemesinden bahsedilmemektedir. Züleyha'nın tatlı sözlerine Hz. Yusuf'un ölümü hatırlatan cevapları da Ruhu'l-Beyan'da geçmektedir fakat zamanı

⁵⁶ Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre Züleyha'nın sorularına Hz. Yusuf hiç cevap vermemekte, başını öne eğmektedir.

⁵⁷ Züleyha'nın feleğe, muma ve pervaneye seslenmesi Hamdullah Hamdi'de geçmez.

mesnevilerdekinden farklıdır. Ruhu'l-Beyan tefsirine göre bu konuşmalar, Züleyha'nın yedi kapıyı da kilitleyip Hz. Yusuf'u kendisine davet ettiği zaman gerçekleşmektedir (Bursevî, 2007, ss. 84-85). Kurtubî tefsirinde de aynı şekilde buna benzer konuşmalar Züleyha'nın Hz. Yusuf'u davetinde gerçekleşmektedir (Kurtubî, 1999, s. 252).

Züleyha'nın iltifatlarına, Hz. Yusuf'un ölümü hatırlatan cevaplar vermesi, Taberî'de de mesnevilerden farklı zamanda geçer. Taberî'ye göre bu olay gömleğin yırtılmasından ve Mısır kadınlarının ellerini kesmesinden sonra olmaktadır. Taberî olayı şöyle anlatır: Züleyha Hz. Yusuf'u zorla elde edemeyeceğini anlayınca ona naziklikle sözler söyledi. Züleyha, "Ey Yusuf ne güzel yüzün var." deyince Hz. Yusuf "Bu yüz toprak olacaktır." dedi. "Ey Yusuf, ne güzel gözlerin var." deyince Hz. Yusuf "Bu gözlere kabir içinde kurtlar düşecektir, o kurtların yemeğidir." dedi (Taberî, Ty., s.232). Bu rivayet Tefsir-i Hazin'de de İbn İshak'tan naklen geçmektedir (Soyak, 2012, s. 28). Züleyha'nın iltifatlarına Hz. Yusuf'un ölümü hatırlatarak cevaplar vermesi Asım Köksal'ın Peygamberler Tarihinde de geçmektedir (Köksal 2004, s. 280).

2.50. Züleyha'ya Hekimin Gelmesi

Sadece Şeyyad Hamza'da (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 141-143) geçtiğine göre Züleyha'nın gün geçtikçe aşk ateşiyle teni sararıyordu. Bu hâli gören Kutayfer, gidip bir tabip getirdi. Hekim, Züleyha'nın hâlini görünce, derdinin aşk ateşinden kaynaklandığını anladı ve "Bunun ağrısı içindedir." deyip gitti. Tabip gidince dadısı, Züleyha'ya derdini sordu. O da "O İmrani kul, beni bu hale getirdi." diye cevap verdi.

Şeyyad Hamza'nın Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'den bir farkı da dadısının, Züleyha'nın aşkıdan bu olaydan sonra haberdar olmasıdır. Nitekim bu olaydan sonra dadısı Züleyha'ya, "Eğer sen bana bunu önceden deseydin sana tez bir çare bulurdum." demiştir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 143).

Türkdoğan'a göre Züleyha'ya doktorun gelmesi ve tabibin çaresizce gitmesi Şeyyad Hamza'dan başka Ali'nin, Sule Fakih'in ve Yahya Bey'in mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, Ek 1, s. vi).

2.51. Dadının Planı ile Züleyha'nın Saray Yaptırması ve Hz. Yusuf'u Çağırması

Dadısının, Hz. Yusuf'a kavuşabilmesi için saray yaptırmasını teklif etmesi her üç mesnevide de geçmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 143-149; Onur,

1991, ss. 304-316; Demirel, 1979, ss. 460-512). Mesnevilere göre dadısı Züleyha'ya, Hz. Yusuf'a kavuşabilmesi için şunları tavsiye etti: "Güzel bir bahçe içine, muhteşem bir saray yaptıralım. En usta nakkaşları bulup içine senin Yusuf'la kucak kucağa, sarmaş dolaş resimlerini çizdirtelim. Bunları gören Yusuf, dayanamaz ve günahsızlık perdesini yırtar." Bu fikri Züleyha da beğendi. Mükemmel bir nakkaş ve usta bir mimar olan birisini buldular. Mimar, birbiri içinde yedi hane olan muhteşem bir saray yaptı.⁵⁸ Her hanenin içine Hz. Yusuf ile Züleyha'nın vuslat resimlerini kademe kademe çizdi. Züleyha sarayı teftişe gelip de resimleri görünce kendinden geçip yüzünü duvarlara sürdü. Züleyha usta mimara çok değerli hediyeler verdi.

Züleyha sarayın içini döşetip güzel kokular döktürdü. Sonra da iyice süslendi ve Hz. Yusuf'u saraya çağırdı. Hz. Yusuf içeri girince Züleyha birinci kapıyı kilitledi. Bu şekilde sırayla bir kapıdan diğerine giriyorlar ve her girişte Züleyha, odaların kapılarını kilitliyordu. Her girdikleri hanede Züleyha türlü türlü diller döküyor ve Hz. Yusuf'u kendisine davet ediyordu. Hz. Yusuf ise ona nasihat ediyor ve bu işten vazgeçmesini söylüyordu. Böylece yedinci haneye geldiler ve Züleyha onun da kapısını kilitledi.

Bu olayın Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'deki anlatımı, birebir Molla Câmî'nin mesnevisinde geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 90-97).

Settarî'nin, Keşfü'l-Esrâr ve Hadaikü'l-Hakâik eserlerinden naklettiğine göre Züleyha, dadısının teklifiyle, yedi kubbesi ve yedi kapısı olan, mermerle ve Çin kristalleriyle süslü bir ev yaptı. Evin duvarlarında Yusuf ile Züleyha'yı birlikte gösteren ve tavanında da yatakta birlikteyken gösteren resimler vardı (Settarî, 2002, s. 91).

Ruhu'l-Beyan tefsirinde ifade edildiğine göre Züleyha, Hz. Yusuf'tan murad almak istedikçe o kendisinden kaçıyordu. Bu iş böyle sürüp giderken Züleyha'nın rengi değişti, yüzü sarardı. Yanına gelen nedimelerinden birine meseleyi açtı. Nedime Züleyha'ya, Yusuf'a kavuşması için, kendisiyle yaklaşmasını sağlayacak, olabildiğince süslü ve hoş kokulu bir köşk yaptırmasını tavsiye etti. Ustalar köşkü bitirince Züleyha önce Aziz'i davet etti. Aziz köşke girdi ve güzel bir mimari üsluba sahip köşkü beğendi. "Bu köşke darü's-surur/sevinç köşkü adını ver." dedi ve köşkten ayrıldı. Züleyha Aziz'in ardından Yusuf'un getirilmesini istedi. Görevliler Yusuf'u mümkün olduğu kadar süslediler. Züleyha bembeyaz, çok güzel bir kadın

⁵⁸ Yedi haneli veya yedi odalı bir saray olduğu bilgisi Şeyyad Hamza'da geçmemektedir. Şeyyad Hamza'da sadece süslü bir sarayın yapıldığı bildirilmektedir.

olup gözlerinin arasında güzellikten parıldayan bir ben vardı. Saçlarını dört örgü yapıp inci ve yakutlarla bezedi. Üzerinde yedi kat giysi vardı ve kolyelerini göğüslerine sarkıtmıştı. Nihayet Yusuf'u getirdiler. Yusuf köşkün ilk bölümünde Züleyha'nın huzuruna çıkınca Züleyha Yusuf'u aldattı, kapıyı kilitledi ve her türlü yola başvurarak ondan kâm almak istedi. Sonra onu bitişigindeki bölüme soktu ve kapıyı kilitleyerek yine mümkün olan her yolla ondan kâm almak istedi. Fakat Yusuf ona iltifat etmedi. Züleyha'yı olanca gücüyle kendinden uzaklaştırdı. Bu durum köşkün yedinci bölümüne kadar böyle devam etti. Yedinci bölüme girince Züleyha onun da kapısını kilitledi (Bursevî, 2007, ss. 84-85).

Kaynakların çoğunda yedi haneli köşk geçmese de Züleyha'nın yedi tane kapıyı kilitlemesi geçmektedir. Tefsir-i Kebir'de ve Kurtubî'de, Yusuf suresi 23. ayeti izah edilirken, Züleyha'nın kapıyı kilitlemesiyle ilgili kullanılan "ğalleka" sigasına dikkat çekilmiş ve bunun teksiri yani çokça kapamayı ifade ettiği söylenmiştir. Züleyha'nın yedi kapıyı kilitlediği ve sonra Hz. Yusuf'u kendisine çağırdığı söylenmiştir (Fahredden Razi, 1992, s. 199; Kurtubî, 1999, s. 248).

Mesnevilere ve kaynakların çoğuna göre Züleyha Hz. Yusuf'u çağırılmaktadır. Tek farklı görüşe Taberî'de rastladık. Taberî'ye göre Hz. Yusuf uyurken Züleyha geliyor, kapıyı sıkıca kilitleyor ve Hz. Yusuf'u uyandırıp "Heytelek (Haydi gelsene)!" diyor (Taberî, Ty., s.223).

2.52. İblisin Ağlaması

Sadece Şeyyad Hamza'da geçtiğine göre Züleyha ile Hz. Yusuf yalnız kalınca oraya İblis geldi. Onlara fitne dolu gözlerle bakmaya başladı. O melun İblis'e hatiften gelen bir ses, fitne ve fesattan vazgeçmesini söylüyordu. Bunun üzerine İblis üzülüp ağladı. Tanrı Hz. Yusuf'u onun şerrinden sakladı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 149-151)

Kaynaklarda İblis'in ağlaması yoktur. Tam tersine Settârî'deki bir rivayete göre Züleyha, İblis'in gücüyle Hz. Yusuf'u yere yıkıyor; bir başka rivayete göre İblis, ikisinin kolunu birbirinin boynuna atıyor (Settârî, 2002, s. 127). Abdullah Aydemir'in İslami Kaynaklara Göre Peygamberler isimli eserinde, Beğavi ve Hazin tefsirlerinden naklen, şeytanın aralarına girip bir eliyle Hz. Yusuf'un, diğer eliyle Züleyha'nın boynunu tutması ve onları bir araya getirmesi rivayet edilmektedir (Aydemir, 2005, s. 83).

2.53. Yedinci Hanede Yaşanılanlar

Bu bölümde yaşananlar her üç mesnevîde de geçmektedir. Hamdullah Hamdi ile Kemalpaşazade'de olay benzer şekilde anlatılırken Şeyyad Hamza'da çok farklı geçmektedir. Bu sebeple Şeyyad Hamza ile diğer mesnevîleri ayrı ayrı ele alacağız. Zaten daha önce de temas ettiğimiz gibi Şeyyad Hamza'da, sadece saray yaptırıldığı bilgisi vardır. Sarayın yedi haneli oluşundan bahsedilmemektedir. Bütün olanlar, Hz. Yusuf'un, Züleyha'nın daveti üzerine bu saraya gelmesinden sonra şu şekilde gerçekleşir:

Hz. Yusuf, Züleyha ile halvette kalınca onun da Züleyha'ya gönlü oldu. Tam ona meyiledeceken elinin ayasında şu yazıyı gördü: "Allah'a döneceğiniz günden korkunuz (Bakara, 2/281)." Hz. Yusuf bunu görünce sabreyledi. Züleyha ağlayarak yalvarınca Hz. Yusuf tekrar ona niyet etti. Bunun üzerine duvar yarıldı ve içinden bir el çıkarak Hz. Yusuf'a "Beri gel! Ey kişi, Tanrıdan kork ve bu işi yapma." dedi. Onu görünce vazgeçti. Sabretti. Bu defa Züleyha ayağa kalkıp onu kucakladı. Yusuf tekrar niyetlendi. İçinde "Zinaya yaklaşmayın (İsra, 17/32)!" yazan bir el göründü. Hz. Yusuf yine geri durdu. Bir saat geçince yine niyetlendi. Bu sefer duvar yarıldı ve içinden Hz. Yakub'un sureti göründü. Parmaklarını ısırarak Hz. Yusuf'u uyardı. Hz. Yusuf utanıp geri döndü. Züleyha tekrar çağırınca Hz. Yusuf, Züleyha'ya tekrar niyetlendi. O sırada Hz. Yakub'a benzeyen suret, şunları söyledi: "Zerre kadar şer işleyen (Zilzal, 99/8) ve zina eden cehennemde yanar." Hz. Yusuf bu sözü işitince tekrar tekrar tövbe etti. Bir saat geçince yine tövbesini unutup aşk ile Züleyha'ya dönüp baktı. Sonunda gökten bir melek indi ve Hz. Yusuf'un sırtını sıvazladı. Züleyha'ya karşı bütün şehveti parmağından döküldü ve sakinleşti. Allah ona günahsızlık kapısını açtı. Sonra Hz. Yusuf kaçtı, Züleyha kovaladı. Gömlek yırtıldı, kapıda Kutayfer'le karşılaştılar (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 151-155).

Burada görüldüğü üzere Hz. Yusuf altı defa Züleyha'ya niyetlenip her seferinde ilahi yardım ile bundan kurtulmaktadır.

Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 316-326) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 513-541) olay şöyle geçer:

Yedinci haneye geçilince Züleyha, Hz. Yusuf'a yalvarmaya devam etti. Züleyha'nın iradesi kayboldu ve Hz. Yusuf'u çekip göğsüne bastı. Elini, kemer gibi beline doladı. Dudağının şarabından içti. Bunlarla da yetinmeyip can bağına

girmesini istedi fakat bahçıvan buna razı olmadı ve gül bahçesinin kapısını açmadı.⁵⁹ Hz. Yusuf, utancından ve hayâsından yere baktı. Hz. Yusuf yere bakınca Züleyha ile kendisini yatakta zevk ile kucaklaşırken gördü. Bakışını başka tarafa çevirince başka bir resim gördü. Başını göğe doğru kaldırdı ki orada da benzer görüntüler vardı. İşte o anda Züleyha'ya meyli oldu. Züleyha, yalvarmalarına devam etti. Hz. Yusuf ise ona sabır tavsiye ederek “Belli bir zaman sonra zaten senin yârin olacağım, acele edip şeytanın isteğini yerine getirme.” dedi.

Züleyha ise “Niçin sonraya bırakıyoruz, bu işi şimdi yapmaya mani olan şey nedir?” diye sordu. Hz. Yusuf, “Birincisi Huda'nın gazabı, ikincisi Aziz'in öfkesi. Yarın kıyamet gününde zinakârlar rezil olur.” dedi. Züleyha: “Sen Aziz'den korkma, ben onun kadehine zehir katıp öldürürüm. Diğer taraftan sen değil miydin benim Rabbim kerimdir, günahkârlara merhametlidir, diyen? Bu sarayda benim mücevherlerle dolu hazinem var, eğer Rabbin öfkelenecek olursa, bu günaha karşılık onların tamamını infak edeyim.” dedi. Hz. Yusuf, “Önce zina ederek isyan edip, ardından da kan dökülmesine razı mı olayım? Aziz gibi yetimlerin anası babası olan iyilik sahibi birini öldüren nasıl Müslüman olabilir? Birçok iyiliğini gördüğüm Aziz'in katline asla razı olmam. Hem sen işlediğin günaha karşı mücevherlerini infak ederek Hakka rüşvet mi vereceksin? Zaten bütün varlığı yaratan odur, her şey onun mülküdür.” dedi.

Hz. Yusuf'un verdiği cevaplar karşısında Züleyha çok üzüldü. Çünkü hilesi için ne kadar bahane ortaya koysa, Hz. Yusuf hepsinin cevabını veriyordu. Bütün bu hileleri boşa çıkan Züleyha artık işi son noktaya getirdi ve “İster, isteyerek; ister, istemeyerek emrime ram ol.” dedi. Hz. Yusuf yine yanaşmayınca eline hançeri aldı ve boğazına dayayarak “Eğer beni reddedersen kendimi öldürürüm. Senin vaslına eremedikten sonra yok olsam yeridir. Aziz, senin önünde beni cansız bulunca, o da seni katlettirir.” dedi. Hz. Yusuf şimşek gibi yetişip Züleyha'nın bileğinden tuttu ve “Kendine kıyma, taze gülsün; yazık, açılmadan solma.” dedi. Bunun üzerine Züleyha ümide kapıldı, dudağını hazır etti, bileğini baldırına koyup Hz. Yusuf'un hamle yapmasını bekledi fakat Hz. Yusuf ona elini uzatmadı.⁶⁰

Hz. Yusuf biraz durakladı. Onun nefsi de bunu istedi fakat Hz. Yusuf'un içine Allah korkusu düştü ve eli titremeye başladı. Alt elbisesinin düğümünü bir

⁵⁹ Züleyha'nın Hz. Yusuf'u çekip göğsüne basması ve dudağından öpmesi sadece Kemalpaşazade'de geçmektedir (Demirel 1971, ss. 519-520).

⁶⁰ Kemalpaşazade'de, Züleyha'nın Hz. Yusuf'un boynuna elini sürüp onu dudaklarından öptüğü ve kendisini onun okuna hazır hale getirdiği de söylenmektedir (Demirel, 1971, ss. 537-538).

çözüyor iki bağlıyordu. Hz. Yusuf bu işin gecikmesi için çareler ararken gözü evin bir tarafında duran ve üzerinde süslü bir örtü bulunan şeye takıldı. Züleyha'ya örtünün altında ne olduğunu sordu. Züleyha örtünün altında putunun olduğunu söyledi. Putundan utandığını, kendisini günah işler vaziyette görmemesi için üzerini örtüyle kapattığını söyledi. Onun bu hâli Hz. Yusuf'a çok tesir etti ve "Sen işitmeyen ve görmeyen bir taş parçasından utanırsın da ben, işiten ve gören Rabbimden nasıl utanmam?" diyerek gaflet uykusundan uyandı. Aniden sıçradı ve çabucak Züleyha'dan kaçmaya başladı. Hangi kapıya varsa eli, anahtar gibi o kapıyı anında açıyordu. Bu şekilde kaçarken yedinci kapıda Züleyha ona yetişti ve gömleğini arkadan çekerek yırttı. Gömleğin parçası Züleyha'nın elinde kaldı. Hz. Yusuf kendisini dışarı attı.

Şeyyad Hamza ile diğer iki mesnevide olay tamamen farklı işlendiği için biz de önce Şeyyad Hamza'da anlatılan olayların kaynaklarını, daha sonra diğer iki mesnevide anlatılan olayların kaynaklarını göstermeye çalışacağız.

Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yusuf, Züleyha'ya altı defa meyletmekte ve her defasında mucizevî bir olayla (burhan) vazgeçmektedir. Bunları tek tek ele alalım:

Hz. Yusuf ilk defa Züleyha'ya meyledecekken, kendi elinin ayasında "Allah'a döneceğiniz günden korkunuz (Bakara, 2/281)." yazısını görmektedir. Abdullah Aydemir, bu ayetin yazılı olduğu bir el ayasının peyda olmasını, İbnü'l-Cevzi'nin tefsiri ile Ahmed el-Gazzali'nin Bahru'l-Muhabbe isimli kitabından nakletmektedir (Aydemir, 2005, s. 85). Bu ayetin dışında, Allah'ın her şeyi gördüğü, bildiği meallerinde olan üç ayet daha gördüğü kaynaklarda nakledilmektedir. Bu ayetler; İnfitar suresi 10. ayeti, Yunus suresi 61. ayeti ve Ra'd suresi 33. ayetidir (İbni Kesir, 1989, s. 4050; Aydemir, 2005, s. 85). İbni Kesir'e göre bu ayetleri duvarda yazılı olarak görmüştür (İbni Kesir, 1989, s. 4050). Kurtubî, Hz. Yusuf'un İnfitar suresi 10. ayetini, bir elin üzerinde yazılı bir şekilde gördüğünü İbn Abbas'tan naklen rivayet eder (Kurtubî, 1999, s. 258). Aydemir, Hz. Yusuf'un yere bakınca Nisa suresi 123. ayetini gördüğünün de kaynaklarda geçtiğini ilave eder (Aydemir, 2011, s. 85). Kaynaklarda geçen İsra suresi 32. ayet de, aşağıda detaylıca işlenmiştir.

Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yusuf ikinci defa niyetlenince duvar yarıldı⁶¹ ve içinden bir el çıkarak Hz. Yusuf'a "Beri gel! Ey kişi, Tanrıdan kork ve bu işi yapma." dedi. Bir önceki paragrafta görüldüğü ve bir sonrak paragrafta görüleceği

⁶¹ Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre duvarın yanlıp içinden bir elin çıkması Şeyyad Hamza'dan başka Ali, Sule Fakih ve Darir'in mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 320).

üzere kaynaklarda ortaya bir elin çıkması geçmektedir. Fakat buradaki sözleri söyleyen bir ele veya bu sözlere, kaynaklarda rastlamadık. Onun dışında başka sözlü uyarılar kaynaklarda geçmektedir. Mesela kendisine gökten gelen ve “Kuşlar gibi olmamasını, zina sebebiyle güzelliğinin kaybolmamasını” ikaz eden bir ses (Fahredden Razi, 1992, s. 210; İbn Kesîr, 1989, s. 4056; Aydemir, 2005, s. 84) veya omzuna konan bir kuşun “Bu kötü işi yapma, eğer yaparsan peygamberler sınıfından düşersin.” demesi (Aydemir, 2005, s. 85) veya “Ey Yusuf, sen peygamberler arasında kayıtlısın, beyinsizlerin amelini mi işliyorsun?” tarzında bir sesin gelmesi (Kurtubî, 1999, s. 258; Bursevî, 2007, s. 90; Aydemir, 2005, s. 84) kaynaklarda geçmektedir. Settarî, Mesâriü'l-Uşşâk isimli eserden naklen, Hz. Yusuf'un pantolonundaki iliklerden birini çözünce “Allah, kullarını gözlemektedir.” diye, ikinci iliği çözünce “Gizli veya açıktan rezillik peşinde koşmayın” diye bir ses işittiğini nakleder (Settarî, 2002, s. 63).

Şeyyad Hamza'ya göre üçüncü defa niyetlenmesi, Züleyha'nın ayağa kalkıp onu kucaklamasından sonra olmakta ve bu sefer Hz. Yusuf'a “Zinaya yaklaşmayın (İsra, 17/32)!” yazan bir el görünmektedir. Hz. Yusuf'un bu ayeti görmesi, kaynaklarda geçmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 209; İbni Kesir, 1989, s. 4050; Kurtubî, 1999, s. 258; Bursevî, 2007, s. 90; Aydemir, 2011, ss. 84-85). Şeyyad Hamza'daki gibi bu yazının el ayasında ortaya çıkmasını Abdullah Aydemir, İbnü'l-Cevzi ve Ahmed el-Gazzali'nin eserlerinden nakletmektedir (Aydemir, 2011, s. 85). Aydemir, bu yazıyı, bir meleğin, kadının (Züleyha'nın) yüzüne kanla yazdığını İbnü'l-Cevzi'den nakleder (Aydemir, 2011, s. 84). Tefsir-i Kebir'deki ve Kurtubî'deki rivayete göre bu yazıyı Hz. Yusuf, odanın tavanında yazılı olarak görmüştür (Fahredden Razi, 1992, s. 209; Kurtubî, 1999, s. 258). İbni Kesir tefsirinde evin duvarında (İbni Kesir, 1989, s. 4050), Ruhu'l-Beyan'da evin köşesinde (Bursevî, 2007, s. 90) gördüğü söylenmektedir.

Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yusuf dördüncü defa niyetlenince duvar yarıldı ve içinden Hz. Yakub'un sureti görüldü. Parmaklarını ısırarak Hz. Yusuf'u uyardı. Hz. Yusuf'un, Hz. Yakub'u parmağını ısırırken görmesi, başta İbn Abbas olmak üzere İkrime, Mücahid, Hasan el-Basri, Said b. Cübeyr, Katâde, Dahhâk, Mukatîl, Ebu Salih, İbn Sîrîn'den naklen kaynaklarda geçmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 210; Kurtubî, 1999, s. 258; İbni Kesir, 1989, s. 4050; Taberî, Ty., s. 224; Bursevî, 2007, s. 91; Aydemir, 2005, s. 84) İbni Kesir, alimlerin çoğunun Hz. Yusuf'un gördüğü burhanın bu olduğu görüşünde olduğunu söylemektedir (İbni Kesir, 1989, s.

4050). Tefsir-i Kebir’de parmağını ısırmasına ilâveten Hz. Yakub’un ‘‘Peygamberler zümresinden takdir edilmiş olduğun halde facirlerin işini mi yapıyorsun? Bundan utan!’’ demesi de nakledilmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 210). Kurtubî tefsirinde, tıpkı Şeyyad Hamza gibi, Hz. Yusuf’un, Hz. Yakub’un silüetini ‘‘duvarda’’ gördüğü bilgisi de verilmektedir (Kurtubî, 1999, s. 258). Fakat duvarın yarılmaması geçmemektedir.

Şeyyad Hamza’ya göre Hz. Yusuf, beşinci defa niyetlenince, Hz. Yakub’a benzeyen suret, şunları söyledi: ‘‘Zerre kadar şer işleyen (Zilzal, 99/8) ve zina eden cehennemde yanar.’’ Hz. Yakub’un böyle bir söz söylemesine veya uyarı niteliğinde Zilzal suresinin 8. ayetinin de geçtiği bu sözlerin karşısına çıkmasına, incelenen kaynaklarda rastlamadık.

Şeyyad Hamza’ya göre Hz. Yusuf altıncı defa niyetlenince gökten bir melek indi ve Hz. Yusuf’un sırtını sıvazladı. Züleyha’ya karşı bütün şehveti parmağından döküldü ve sakinleşti. Allah ona günahsızlık kapısını açtı. Sonra Hz. Yusuf kaçtı. Aydemir, bir meleğin gelip Hz. Yusuf’un sırtını sıvazlayıp şehvetini almasını Ahmed el-Gazzali’den nakleder (Aydemir, 2005, s. 85). Tefsir-i Kebir’in ve İbn Kesir’in, İbn Abbas’tan, Aydemir’in de İbnü’l-Cevzi’den naklen verdiği bilgiye göre babasının silüetine ve işittiği ikazlara rağmen Hz. Yusuf teskin olmayınca Hz. Cebrail geldi, Hz. Yusuf’u itti veya onun sırtına vurdu. Böylece şehveti döküldü (Fahredden Razi, 1992, s. 210; İbni Kesir, 1989, s. 4056; Aydemir, 2005, s. 84; Settârî, 2002, s. 127). Settârî’de, Hz. Cebrail’in elini Hz. Yusuf’un kalbine koyduktan sonra şehvetinin dökülmesi Mesârî’ü’l-Uşşâk isimli eserden nakledilir (Settârî, 2002, s. 63). Bazı kaynaklarda Said b. Cübeyr, Âmeş ve Mücahid’den naklen Cebrail yerine, Hz. Yusuf’a vuranın Hz. Yakub olduğuna ve bu vuruştan sonra şehvetinin parmak uçlarından çıkıp gittiğine dair rivayetler de vardır (Fahredden Razi, 1992, s. 210; İbni Kesir, 1989, s. 4050; Kurtubî, 1999, s. 258). Türkdoğan’ın verdiği bilgiye göre Hz. Cebrail’in gelmesi, kanadıyla Hz. Yusuf’un sırtını sıvazlayarak onu teskin etmesi Ali’nin mesnevisinde de geçer. Cebrail’in gelmesi, Sule Fakih’de de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 118).

Seyid Kutub, müfessir ve muhaddislerin eserlerinde geçen bu hikâyeleri İsrailiyat ve efsane olarak nitelemekte; Hz. Yakub’un parmağını ısırarak bakması veya Hz. Yusuf’un, üzerinde Kur’an ayetleri yazılı levhaları görmesi veyahut da Hz. Cebrail’in gelerek Hz. Yusuf’un göğsüne vurması gibi rivayetleri uydurma olarak nitelemektedir (Kutub, 1993, s. 383).

Hamdullah Hamdi ile Kemalpaşazade'de geçen olaylar Molla Câmî'den alınmıştır (Câmî, 2003, ss. 97-102). Molla Câmî'ye göre yedinci haneye geçilince Züleyha, Hz. Yusuf'un elini kendi eline alıp, onu tahtının yanına kadar götürmekte (Câmî, 2003, s. 97) fakat Kemalpaşazade'deki gibi ilk başta dudağından öpmemektedir. Züleyha'nın yalvarmaları, Hz. Yusuf'un öne bakması, yerdeki ve etraftaki resimleri görmesi, Züleyha'nın bu işten niçin geri durduğunu sorması, Hz. Yusuf'un Allah korkusu ve Aziz'in öfkesi sebebiyle uzak durduğunu söylemesi, Züleyha'nın Aziz'i öldürmeyi, mücevherle dolu sandığını günahına keffaret olmak üzere infak etmeyi teklif etmesi, Hz. Yusuf'un ise iyiliğini gördüğü kimsenin katline asla razı olmayacağını ve Allah katında rüşvetin geçmeyeceğini söylemesi⁶²aynen Molla Câmî'de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 97-100). Settârî, Kısasu'l- Enbiya isimli eserden naklen Züleyha'nın Hz. Yusuf'a "Kocamdan korkuyorsan, ona öyle bir şurup içirtirim ki anında ölür. Tacı tahtı sana kalır." dediğini nakleder (Settârî, 2002, s.91).

Züleyha'nın hançerini çekip boğazına dayaması, Hz. Yusuf'un, bileğinden tutup ona mani olması da Molla Câmî'de geçer (Câmî, 2003, ss. 100-101). Molla Câmî'ye göre Züleyha, Hz. Yusuf, bileğinden tutunca ümide kapılıyor, Hz. Yusuf'un dudağını öpüyor, kolunu boynuna halka yapıyor, bacaklarını da Hz. Yusuf'un beline doluyor ve kendisini Hz. Yusuf'un okuna hedef yapıyor (Câmî, 2003, s. 101). Bu aşırı tasvirleri Hamdullah Hamdi kullanmazken Kemalpaşazade kullanmaktadır (Demirel 1971, ss. 537-538). Hem Hamdullah Hamdi'de hem Kemalpaşazade'de geçen Hz. Yusuf'un, Züleyha'nın elinden hançeri aldıktan sonra işi ağırdan alması, elbisesinin düğümlerini bir çözüp iki bağlaması da Molla Câmî'de geçmektedir (Câmî, 2003, s. 101).

Mesnevilerdeki bu aşırı tasvirlerin daha fazlasını incelenen kaynaklarda bulmak mümkündür. Kurtubî, pek çok müfessirin, onun, kocanın hanımının önünde oturduğu gibi oturduğu görüşünde olduğunu nakleder (Kurtubi, 1999, s. 254) Yine Kurtubî, bu yöndeki rivayetleri şu şekilde aktarır: İbn Abbas der ki: Uçkurunu çözdü ve onun önünde sünnetçinin oturduğu gibi oturdu. Yine ondan nakledildiğine göre kadın sırtı üzere yattı, o da bacakları arasında oturup elbiselerini soydu. Said b.

⁶² Ruhul-Beyan tefsirinde "Cami der ki" denilerek Molla Cami'den naklen Züleyha'nın Hz. Yusuf'a bu işe yanaşmamasının sebebini sorması, onun da Aziz'in öfkesi ile Rabbinin gazabından çekindiğini bildirmesi, bunun üzerine Züleyha'nın, Aziz'i zehirleyip öldüreceğini, Rabbinin affı için de hazinelerini feda edeceğini söylemesi ve Hz. Yusuf'un bu sözlerle verdiği cevaplar geçmektedir (Bursevî, ss. 86-87). Bu da bize gösteriyor ki dini eserler edebi eserlere kaynaklık ettiği gibi bazen edebi eserler de dini eserlere kaynaklık edebilmektedir.

Cübeyr der ki: Şalvarının uçkurunu çözdü. Mücahid der ki: Şalvarını kaçalarına kadar indirdi ve erkeğin hanımının karşısında oturuşu gibi oturdu⁶³ (Kurtubî, 1999, s. 254). Kurtubî'deki bu nakilleri Abdullah Aydemir de çeşitli kaynaklardan nakletmektedir (Aydemir, 2005, s. 83).

Kaynaklarda, Vahidî'den ve Süddî'den naklen, Hz. Yusuf'un elbisesinin düğmesini çözmeyi istemesi ile ilgili rivayetler de geçmektedir⁶⁴ (İbni Kesir, 1989, s. 4051; Fahreddin Razi, 1992, s. 225). Settarî, Hz. Yusuf'un elbisesinde on dokuz adet düğme olduğunu (Settarî, 2002, s. 63), elbiselerindeki düğmelerden yedi tanesini çözdüğünü (Settarî, 2002, s.127) çeşitli kaynaklardan rivayet etmektedir.

⁶³Tefsir-i Kebir'de, Yusuf suresi 56. ayetindeki "Muhsinlerin mükâfatını zayi etmeyiz." bölümü açıklanırken şunlar söylenmektedir: Bil ki bu, Hz. Yusuf'un muhsinlerden olduğuna dair Allah tarafından yapılmış olan bir şehadettir. Binaenaleyh Hz. Yusuf'un, o kadının dört şubesi arasına (kucağına) oturduğu, yani onunla cinsi münasebete hazırlandığı şeklindeki iddia doğru olsaydı o zaman Hz. Yusuf'un muhsinlerden olduğunun söylenmesi imkânsız olurdu (Fahreddin Razi, 1992, s. 273).

⁶⁴ Bu görüşler Yusuf suresi 24. ayetindeki "Eğer rabbinin burhanını görmemiş olsaydı o da ona meyletmişti." ifadelerine dayanmaktadır. Vahidi gibi bazıları, ayetteki "*hemm* (meyletmek)" kelimesini aşırı derecede yönelme olarak anlamışlardır. İbni Kesir, Hz. Yusuf'un zinaya yönelmediğinin, kendisi de dâhil pek çok müfessir, kalamcı ve muhakkikin görüşü olduğunu ifade etmektedir (İbni Kesir, 1989, ss. 4051). İbni Kesir bu meyanda geniş açıklamalarda bulunmuş, Vahidi gibi Hz. Yusuf'un yasak fiile yöneldiğini söyleyenlerin fikirlerini eleştirmiş ve meyletmekle kastedilenin hatırdan geçirmek manasına geleceğini örneklerle açıklamıştır (İbni Kesir, 1989, ss. 4054-4056). Bu konuda Tefsir-i Kebir'de de geniş izahlar yapılmış ve Vahidi ciddi olarak eleştirilmiştir. Buradaki "yönelme" ile ilgili pek çok örnekler verilmiştir. "*Hemm* (yönelme, niyet etme)" kelimesi, kadını dövmeye veya uzaklaştırmak için mücadeleye niyetlenme veyahut da şehevi kuvvet veya kalpten geçen düşünce olarak yorumlanmıştır. Kalpten geçen düşünceden dolayı kimseye bir günah olmayacağı da şu örnekle açıklanmıştır: Oruçlu biri, sıcak yaz günü, soğuk gül şerbeti görse; nefsi, kendisini o gül şerbetini içmeye zorlar ama dini ve hidayeti buna mani olur. Nefsinin onu arzulamasından dolayı ona hiçbir günah yoktur (Fahreddin Razi, 1992, ss. 208-209). Bu örneğin benzerini Kuşeyri'den nakleden Kurtubî, kendisinin de aynı kanaatte olduğunu, buradaki meylin, "karar vermek söz konusu olmaksızın nefsin içinden geçirdiği eğilimler" olduğunu söyler. Hatırdan geçip giden bayağı bir düşünceden dolayı hiçbir kimsenin mesul olmadığını ifade eder (Kurtubî, 1999, ss. 253-255). Kurtubî'ye göre Hz. Yusuf, hiçbir şekilde Aziz'in karısına zina maksadıyla yaklaşmamış, onun murad alma isteğine olumlu karşılık vermemiş; aksine ondan yüz çevirmiş, ondan kaçmıştır (Kurtubî, 1999, s. 256). Bu konuda en sert sözleri İsmail Hakkı Bursevî söylemekte, zinaya azmetmek ve benzeri çirkin davranışları kim peygamberlere isnad ederse kâfir olur, demektedir (Bursevî, 2007, ss. 88-89). "Kadın ona niyeti kurmuştu. O da kadına kurmuştu." ayeti hakkında Muhyiddin Arabi "Kadın onu celbetmek için niyetlendi. Yusuf ise onu defetmeye niyetlendi." demektedir. Abdülaziz Debbağ'a göre Hz. Yusuf onu dövmeye niyetlenmişti (Tabbâra, 1982, s. 193). Hz. Yusuf'un meyli ona vurmak, itip uzaklaştırmak idi; burhan ise ona vurmaktan vazgeçmesi idi. Vursaydı haram bir şekilde yaklaşma kasdı güttüğü, buna karşı koyarken o kadını dövdüğü, intibai verirdi (Kurtubî, 1999, s. 254; Settarî, 2002, ss. 131-132). Ebu's-Suud Efendi, tefsirinde bu konuda şunları söyler: "Yusuf'un o kadına yaklaşma niyeti, insanın yaratılışı gereği olan tabii bir meyil manasındır. Yoksa Hz. Yusuf, serbest iradesiyle kadımla birlikte olmaya niyet etmiş değildir. Onun daha önce geçen, bu işe karşı tam isteksizliğini ve nefretini gösteren ve zalimlerin iflah bulmayacaklarına dair hükmünü ifade eden Allah'a sığınmasına baksanıza! Onun bu ifadesi böyle bir niyetin mümkün olmadığını gösteren sağlam bir delilden başka bir şey değildir." (Yiğit, 2004, ss. 320-321). Zemahşerî; iffetli ve erdemli olmanın, insanın içinde kötü arzuların hiç uyanmaması değil, fakat kişinin bu arzulara yenik düşmemesi olduğunu, bu olaydan yola çıkarak ifade etmiştir (Yiğit, 2004, s. 321).

Mesnevilerdeki aşırı tasvirlerle benzer rivayetlere, kaynaklarda rastlasak dahi, incelediğimiz kaynakların tamamı bu rivayetleri şiddetle eleştirmektedir.

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de geçen Züleyha'nın putunu örtmesi ve bundan ibret alan Hz. Yusuf'un "Sen işitmeyen ve görmeyen bir taş parçasından utanırsın da ben, işiten ve gören Rabbimden nasıl utanmam?" diyerek kaçması ve hangi kapıya varsa elinin o kapıyı anahtar gibi açması Molla Câmî'de geçmektedir (Câmî, 2003, s. 101). Bu olayın rivayetleri incelenen kaynaklarda geçmektedir (Kurtubî, 1999, ss. 257-258; Fahreddin Razi, 1992, s. 210; İbni Kesir, 1989, s. 4055; Bursevî, 2007, s. 93; Aydemir, 2005, s. 84). Kurtubî, bu olayı Ali b. Ebi Talib (r.a.)'den nakletmekte ve Hz. Yusuf'un gördüğü burhanlarla ilgili açıklamalardan en güzeli olarak nitelemekte, sebep olarak da bu şekildeki bir cevapla Züleyha'ya, şirkine karşı delil getirilmiş olduğunu söylemektedir (Kurtubî, 1999, ss. 257-258). Fahreddin Razi ise, bu görüşün de, tıpkı Hz. Yusuf'un Hz. Yakub'u görmesi, Hz. Yusuf'un kendini ikaz eden ses işitmesi ve Hz. Cebrail'in kendisine vurması gibi, Hz. Yusuf'un bu günaha yöneldiğini iddia edenlerin (Vahidi gibi) burhanla ilgili açıklamaları olduğunu söylemekte ve bu görüşleri iddia edenleri eleştirmektedir⁶⁵ (Fahreddin Razi, 1992, ss. 210-211).

Hz. Yusuf, Züleyha'dan kaçarken kapıların açılması ile ilgili Ruhu'l-Beyan'da, "Ka'b'dan rivayet edilmiştir ki Yusuf kaçarken, bütün kapılardan çıkana kadar kilitler teker teker açılıp düşmeye başladı." denilmektedir (Bursevî, 2007, s. 95).

İkisinin de kapıya doğru koşmaları, kadının Hz. Yusuf'un gömleğini arkadan yırtması Yusuf suresinin 25. ayetinde geçmektedir.

⁶⁵ Tefsir-i Kebir'de burhanın, peygamberler için olan güzel huyun tahakkuk etmesi veya zina edecek kimseye terettüp eden cezanın bilinmesi olduğu, söylenmiştir (Fahreddin Razi, 1992, s. 209). Fahreddin Razi burhanla ilgili tefsirlerde geçen ve bizim mesnevilerimize kaynaklık eden rivayetleri eleştirmektedir. Celal Yıldırım da burhanı, Hz. Yusuf'un içine doğan Allah korkusu ve köklü iman nuru olarak tanımlamakta ve Hz. Yusuf'un bu burhanı kalp gözüyle gördüğünü söylemektedir (Yıldırım, Ty., s. 2945). Tefsirlerde Hz. Yusuf'un gördüğü burhan ile ilgili daha pek çok rivayet vardır. Kıtîr'in hayalini görmesi (İbni Kesir, 1989, s. 4050), kendisine nefsin fiillerinin gerçek yüzünün kocaman bir ejderha olarak gösterilmesi (Topbaş, 2003, ss.214-215; Bursevî, 2007, s. 91; Aydemir, 2005, s. 85), cennetteki çok güzel bir huriyi görmesi (Settârî, 2002, s. 127; Aydemir, 2005, s. 85), Züleyha ile aralarına perde çekilmesi (Aydemir, 2005, s. 85), kadını çirkin görmesi (Aydemir, 2005, s. 85) bunlardan bazılarıdır. Burhanla ilgili rivayetlerin çoğunu, İslami Kaynaklara Göre Peygamberler isimli eserinde nakleden Aydemir, bu konudaki rivayetlerin bu kadar abartılmasının, söylenenlerin asılsızlığına bir delil olduğunu ifade etmektedir (Aydemir, 2005, s. 86).

2.54. Kapıda Aziz'le Karşılaşmaları ve Züleyha'nın Hz. Yusuf'u Suçlaması

Bu olay Şeyyad Hamza'da kısaca şöyle anlatılır: Kapıda Kutayfer'le karşılaştılar. Züleyha, "Bu bana kötülük düşündü, onu zindana at." dedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 155).

Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 327-330) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 542-553) Aziz'in maiyetiyle birlikte olduğu ve Hz. Yusuf'un yüzündeki fevkalade durumdan olağanüstü bir şeyler olduğunu tahmin edip Hz. Yusuf'un hatırını sorduğu; fakat Hz. Yusuf'un olayı anlatmayıp geçiştirdiği bilgisi yer almaktadır. Bunun üzerine Aziz, Hz. Yusuf'un elini, eline alıp; onunla birlikte içeri girdi. Onları böyle samimi vaziyette gören Züleyha, Hz. Yusuf'un bütün olanları anlattığını düşünerek bağırmaya ve Hz. Yusuf'a ifira atmaya başladı. "Ben uyurken hırsız gibi sokulup beni taciz etmek istedi. Uyanınca kaçtı. Herkese ibret olması için buna ya zindan ya da şiddetli bir dayak gerekir" dedi. Aziz Hz. Yusuf'a "Bunca iyiliğe karşılık nasıl nankörlük edersin?" diye kızınca Hz. Yusuf, Züleyha'nın yalan söylediğini bildirdi. Fakat Züleyha, gözlerinden yaşlar döküp yeminler edince Aziz, ona inandı ve o anda beraberinde olan acımasız bir adamna Hz. Yusuf'u iyice dövmesini, ayağına prangalar vurup zindana atmasını emretti.

Hamdullah Hamdi'deki ve Kemalpaşazade'deki bu olaylar, birebir Molla Câmî'de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 102-104).

İbni Kesîr, önce kadının söze başlayarak, kocasını Hz. Yusuf'a karşı kıskırtmak, Hz. Yusuf'u suçlayarak kendi namusunu temize çıkarmak istediğini söyler. Hz. Yusuf'un, mecburiyet karşısında gerçeği söyleme ihtiyacı duyduğunu ifade eder (İbni Kesîr, 1994, s. 302). Tefsir-i Kebir'de de, Hz. Yusuf'un, işin başında kadının sırrını ifşa etmediği ancak kendi namusunun lekelenmesinden korkunca işi ortaya vurduğu ifade edilmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 214). Görüldüğü üzere kaynaklarda, Hz. Yusuf'un başta Züleyha'nın sırrını ifşa etmek istememesi fakat mecburiyet karşısında kendisini müdafaa sadedinde gerçekleri söylemesi geçmektedir.

Hz. Yusuf'un Aziz ile el ele tutuşup Züleyha'nın yanına girmesi incelenen kaynaklarda geçmemektedir.⁶⁶

⁶⁶ Burada gerek Kemalpaşazade'nin gerek Hamdullah Hamdi'nin ve gerek Molla Câmî'nin düştüğü çelişkiye işaret etmekte fayda vardır. Bu mesnevilerde Aziz'in Hz. Yusuf ile beraber saraya girdiği söylenmektedir. Daha öncesinde ise, önceki bölümlerde de geçtiği üzere, Züleyha'nın sarayın içine çizdiği vuslat resimlerinden bahsedilmektedir. Böyle çırılçıplak resimlerin bulunduğu bir saraya

Yusuf suresi 25. ayetinde bu hadise şu şekilde anlatılır: İki de kapıya doğru koşular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: “Senin ailene kötülük etmek isteyen cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!” (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 237).

Ömer Nasuhi Bilmen ve Seyyid Kutub’a göre, Züleyha’nın, kocasına: “Senin ailene kötülük dileyen bir kimsenin cezası zindana atılmasından veya acıklı bir azaptan başka nedir?” demesinin sebebi, Hz. Yusuf’a olan aşkı idi. Çünkü o, kocasının Hz. Yusuf’u öldürebileceğinden endişe etmiş ve bir müddet sonra kurtuluşu mümkün olan hapis veya darp gibi bir cezayı tayin ve tavsiye etmişti (Bilmen, Ty., s. 1553; Kutub, 1993, s. 386). Züleyha, kendisini büsbütün töhmet altında bırakacağı için Hz. Yusuf hakkında ceza istememeye cesaret edememişti (Bilmen, Ty., s. 1553).

2.55. Beşikteki Bebeğin Hz. Yusuf’a Tanıklık Etmesi

Her üç mesnevîde de olay benzer şekilde anlatılmaktadır (Demirci ve Korkmaz, 2008 ss. 155-157; Onur, 1991, ss. 331-333; Demirel, 1979, ss. 555-559). Aziz’in acımasız adamı Hz. Yusuf’u zindana götürürken, Hz. Yusuf ellerini semaya açar ve “Ya Rabbi, her şeye şahit olan sensin, beni bu töhmetten kurtar.” diye dua eder. Hz. Yusuf Aziz’e, “Beşikteki bebek bana tanıktır.” deyince bebek Allah’ın izniyle şöyle konuşur: “Ey Aziz, Yusuf’un gömleğine bak ki gerçeği sana o haber versin. Gömlek önden yırtılmış ise Züleyha doğru sözlü, Yusuf yalancıdır. Şayet arkadan yırtılmış ise Yusuf doğru sözlü, Züleyha yalancıdır.” Aziz bakar ki gömlek arkadan yırtılmış, Züleyha’nın yalan söylediğini anlar.

Beşikteki bebek Hamdullah Hamdi’ye göre Züleyha’nın akrabası (hısım) olan bir kadının üç aylık çocuğudur (Onur, 1991, s. 331). Kemalpaşazade’ye göre Züleyha’nın arkadaşı (hem-ser) olan bir kadının üç aylık çocuğudur (Demirel, 1979, s. 556). Şeyyad Hamza’da ise sadece bebeğin yeni doğmuş bir bebek olduğu söylenmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 157).

Gerçeğin ortaya çıkmasından sonra Şeyyad Hamza’ya göre Aziz, Züleyha’ya nasihat eder (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 157). Hamdullah Hamdi’ye göre Züleyha’yı azarlar ve “Siz kadınların hilesi ne büyüktür!..” dedikten sonra Hz.

Aziz’in girmesi başlıbaşına Züleyha’nın suçluluğunu göstermeye kâfidir. Bu da gösteriyor ki Züleyha’nın yedi bölümlü bir saray yaptırması ve içini resimle doldurması olayı mantık dışıdır.

Yusuf'a dönüp "Ey Yusuf, bu sırrı sen kimseye açma." der. Züleyha'ya da "Be kadın, günahına tövbe kıl." deyip çekip gider. Onun Züleyha'ya olan sabrı ve barışı meşhur olur. Hamdullah Hamdi, "Sabır, yerinde iyidir. Eğer bir erkek eteği kirlî kadına sabrederse şeref ve haysiyeti tozlanır." diyerek Aziz'i eleştirmektedir (Onur, 1991, ss. 332-333).

Kemalpaşazade de olayı aynen Hamdullah Hamdi gibi anlatır. O da, "Daha sonra Aziz odasına girdi ve Züleyha ile sohbet etmeye başladı. Züleyha'nın hâli kendine belli olmasına rağmen onunla yağlı ballı oldu." diyerek Aziz'i eleştirir (Demirel, 1979, ss. 560-562).

Bu olaylar Molla Câmî'de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 105-106). Molla Câmî'ye göre tanıklık eden üç aylık bebek, Züleyhâ'nın sarayda bulunan bir akrabasının çocuğudur. Aziz'in, Züleyha'ya kızması, tövbe etmesini söylemesi, Hz. Yusuf'a da bu işi gizlemesini söyledikten sonra çekip gitmesi Molla Câmî'de de işlenmekte, karısına karşı aşırı müsamahakâr olduğu için Aziz kınamaktadır (Câmî, 2003, s. 106).

Şahitlik eden kimsenin Züleyha'nın akrabalarından olması Yusuf suresi 26. ayetinde geçmektedir. Kaynaklarda şahidin Züleyha'nın amcasının oğlu (Taberî, Ty., s.228; Fahreddin Razi, 1992, s. 215), teyzesinin oğlu (Kurtubî, 1999, s. 262) veya dayısının oğlu (Bursevî, 2007, s. 97; Soyak, 2012, s. 29) olduğuna dair farklı bilgiler yer almaktadır.

Tefsirlerde bu şahitle ilgili pek çok yorum yapılmıştır. İncelenen kaynakların tamamında, şahitlik edenin, beşikteki küçük bir bebek olmasıyla ilgili rivayetler yer almaktadır (Taberî, Ty., s. 228; Kurtubî, 1999, ss. 262- 263; İbni Kesir, 1989, s. 4059; s. 4061; Fahreddin Razi, 1992, s. 215; İbni Kesir, 1994, s. 302; Bursevî, 2007, s. 97; Aydemir, 2005, s. 88; Soyak, 2012, s. 29). Şahidin, beşikteki bebek olması görüşünün genel kabul görmesinin sebebi, İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadistir. Bu hadiste, beşikte konuşan dört kişiden bahsedilmekte ve bunlar arasında Hz. Yusuf'un şahidi de geçmektedir (Kurtubî, 1999, s. 262; İbni Kesir, 1994, s. 302; Fahreddin Razi, 1992, s. 215; İbni Kesir, 1989, s. 4059; s. 4061).

Bebeğin kaç aylık olduğuna dair kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Taberî'ye göre bebek henüz iki haftalık idi (Taberî, Ty., s. 228). Ruhu'l-Beyan'a göre şahitlik eden bebek üç veya dört aylıktı (Bursevî, 2007, s. 97).

Şahidin, gömleği örnek göstererek yaptığı şahitlik, Aziz'in hanımına kızması ve Hz. Yusuf'a bu işi gizli tutmasını söylemesi Yusuf suresi 26-29. ayetlerinde işlenmektedir.

2.56. Züleyha'nın Mısır Kadınlarının Diline Düşmesi ve Mısır Kadınlarının Elleri Kesmeleri

Bu olay her üç mesnevide de anlatılmaktadır (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 157-161; Onur, 1991, ss. 334-340; Demirel, 1979, ss. 564-602).

Züleyha bütün olanlardan sonra hâlâ akıllanmayıp sürekli Hz. Yusuf'u çağırma devam etti. Nihayet halkın diline düştü. Mısır kadınları, "Kölesinden murad almak istemiş, onun aşkı gönlüne işlemiş." diye Züleyha'nın arkasından konuşmaya başladılar. Bu dedikodular Züleyha'nın kulağına gelince onlara bir ziyafet tertiplemeye karar verdi. Turunç getirtti.⁶⁷

Kemalpaşazade'deki bilgiye göre Züleyha, gelen kadınlara, "Benim hakkımda nice dedikodular yaptınız, arkamdan nice sözler söylediniz." diye serzenişte bulundu. Kadınlar yaptıklarına pişman olup başlarını öne eğdiler ve görmedikleri halde güzelliğine hayran kaldıkları Hz. Yusuf'u kendilerine göstermesini istediler. Bu dedikoduları, sırf onu görebilmek için, bir hile olarak yaptıklarını ifade ettiler (Demirel, 1979, ss. 582-584).

Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, s. 337) ve Kemalpaşazade'deki (Demirel, 1979, ss. 585-586) bilgiye göre Hz. Yusuf'u çağırma üzere Züleyha dadısını göndermiş fakat Hz. Yusuf gelmeyince bizzat kendisi gidip yalvarmış ve Hz. Yusuf'u ikna etmişti. Züleyha Hz. Yusuf'u iyice süsledi. Sonra da kadınlar, ellerine verilen turunçları soyarlarken Züleyha, Hz. Yusuf'u yanlarına çıkarttı. Onu gören kadınlar hayret ve şaşkınlıklarından ellerini kestiler. "Haşa, bu bir insan değildir, bu kesinlikle bir melektir." dediler. O zaman Züleyha "İşte beni, aşk ateşiyle yakan köle budur. Siz bir kere gördünüz, elinizi kestiğinizi bile fark etmediniz. Ben onu her an görüyorum, gece gündüz ateşiyle yanıyorum. Ben, onu istedim; fakat o benden uzak durdu. Eğer beni kabul etmezse yeri, zindanın derinlikleri olur." dedi. Kadınlar Züleyha'ya hak verdiler.

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de anlatılanlar Molla Câmî'de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 106-110). Kemalpaşazade'de geçen, kadınların bütün

⁶⁷ Şeyyad Hamza'ya göre turunçlar yemekten önce (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 159), Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, s. 336) ve Kemalpaşazade'ye göre yemekten sonra verilmektedir (Demirel, 1979, s. 597).

bu dedikoduları Hz. Yusuf'u görebilmek için yaptıklarını söylemesi, Molla Câmî'de de geçer (Câmî, 2003, s. 108). İbni Kesir, Muhammed ibn İshak'tan naklen Mısır kadınlarının Hz. Yusuf'un güzelliğini görebilmek için bu dedikoduları yaptıklarını nakleder (İbni Kesir, 1989, s. 4064). Tefsir-i Kebir'de de kadınların Hz. Yusuf'u görmek ve onun yüzüne bakmak için dedikodu yaptıkları zikredilmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 219).

Züleyha'nın kadınlara bıçakla soyulacak turunç verdiği bilgisi kaynaklarda geçmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 220; Kurtubî, 1999, s. 270; İbni Kesir, 1994, s. 303; Taberî, Ty., s. 230; İbni Kesir, 1989, s. 4064). Turunç ikram etmeden önce Züleyha'nın kadınları bir güzel yedirip içirdiği de kaynaklarda geçer (Taberî, Ty., s. 230; İbni Kesir, 1989, s. 4064).

İncelenen kaynaklarda Züleyha'nın, Hz. Yusuf'a, kadınların karşısına çıkması için yalvarmasına rastlamadık. Tersine Hz. Yusuf'a kadınların karşısına çıkmasını emrettiği (İbni Kesir, 1994, s. 304; İbni Kesir, 1989, s. 4064) "Kadınların yanına çık!" deyince Hz. Yusuf'un korkusundan karşı gelemediği (Sırrı Paşa, 2006, s. 138) geçmektedir.

Züleyha'nın Hz. Yusuf'u kadınların karşısına çıkarmadan önce ona en güzel elbiseleri giydirerek süslemesi de kaynaklarda geçer (Kurtubî, 1999, s. 272; İbni Kesir, 1994, ss. 303-304).

Ellerini kesen kadınlara Züleyha'nın "Siz bir kere bakmakla böyle yaptınız. O halde ben nasıl ayıplanırım?" demesi de kaynaklarda geçer (İbni Kesir, 1989, s. 4065).

Bu konu Yusuf suresi 30-32. ayetlerinde şu şekilde anlatılır:

Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: Aziz'in karısı, delikanlısının nefsinden murad almak istiyormuş; Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz. Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara davetçi gönderdi; onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyveleri soyarken Yusuf'a): "Çık karşılarına!" dedi. Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki: Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir. Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murad almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o

kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır! (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, ss. 237-238).

2.57. Mısır'ın Kadınlarının, Züleyha ve Kendileri İçin Hz. Yusuf'u İkna Etmeye Çalışmaları

Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 341-344) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 602-615) anlatıldığına göre kadınlar, Hz. Yusuf'un güzelliği karşısında Züleyha'ya hak verdiler. Onlar da Hz. Yusuf'a âşık olunca Züleyha'nın aşkı da gayreti de arttı. Çünkü bir malın müşterisi ne kadar çok olursa değeri o kadar artar. Züleyha, aşkında kendisini mazur gören, kendisine hak veren kadınlardan Hz. Yusuf'u ikna etmelerini istedi. Rahat konuşabilmeleri için Züleyha oradan ayrıldı. Kadımlar Hz. Yusuf'a gelip "Ne olur Züleyha'nın gönlünü hoş et, o senin yoluna toprak olmuş. Hem o, bu aşk sebebiyle ya kendi canına kasteder ya da seni zindanlara mübtela eder." dediler. Bir taraftan Züleyha adına böyle konuşurken diğer taraftan da nefislerinin arzusu istikametinde "Eğer Züleyha'yı istemezsen her birimiz senin olmaya hazırız." dediler.

Bu olay Şeyyad Hamza'da geçmemektedir.

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'nin anlatımı Molla Câmî ile aynıdır (Câmî, 2003, ss. 110-112). Ruhu'l-Beyan tefsiri de Molla Câmî'den naklen konuyu işlemiştir (Bursevî, 2007, ss. 124-125).

İncelenen kaynaklarda, orada bulunan diğer kadınların, hanımına itaat etmesi ve emrini dinlemesi için Hz. Yusuf'a tavsiyede bulunmaları geçmektedir (Taberî, Ty., s. 231; İbni Kesir, 1994, s. 304). Kurtubî tefsirinde ve Ahsenü'l Kasas'ta geçtiğine göre, ellerini kesen o kadınlar, Aziz'in karısı için Hz. Yusuf'a nasihatte bulunmak istediler. Bunun için onunla baş başa kalmak istediler. Ancak her birisi onunla baş başa kalınca Hz. Yusuf'a: "Ey Yusuf! Benim ihtiyacımı gör, ben senin için efendinden daha iyiyim." diyerek ondan murad almak istediler (Kurtubî, 1999, s. 280; Sırrı Paşa, 2006, s. 146). Tefsir-i Kebir'e göre Züleyha "Yemin ederim, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve muhakkak zillete uğrayanlardan olacak." deyince diğer Mısırlı kadınlar Hz. Yusuf'a yüklenmiş ve "Onun emrine karşı direnmeye fayda yok. Aksi halde hapse düşer, zillete uğrarsın." demişlerdir. Mısırlı kadınlar Hz. Yusuf'u zorlamış, her biri onu bu hususta teşvik etmeye ve başka yollarla tehdit etmeye başlamışlardı (Fahredden Razi, 1992, ss. 225-

226). Tefsir-i Kebir’de, Yusuf suresi 50. ayetindeki “Ellerini kesen kadınların zoru neydi, kendisine sor?” bölümü açıklanırken, kadınların tuzağı iki şekilde izah edilmiştir: Birincisi her biri Hz. Yusuf’a arzu duymuş, gayelerine ulaşamayınca onu tenkid etmeye ve ona kötü şeyler isnad etmeye başlamışlardı; ikincisi her biri Hz. Yusuf’u, sahibesi olan o kadının isteğine uyması için arzulanırmaya çokça uğraşmışlardı. Yine bir sonraki ayette geçen “Yusuf’un nefsinden murad almak istediğiniz zaman ne halde idiniz?” cümlesi de iki şekilde açıklanmıştır: Birincisi, onlardan her biri Yusuf’tan murad almak istemişti; ikincisi onlardan her biri vezirin karısından dolayı, onun adına Yusuf’tan murad almak istemişti (Fahredden Razi, 1992, ss. 256- 257). Ruhu’l-Beyan’da, Yusuf suresi 33. ayetindeki “Ey Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir.” bölümü tefsir edilirken, kadınların Hz. Yusuf’tan isteklerinin Züleyha’ya karşı gelmeme noktasındaki nasihatleri veya bütün kadınların Yusuf’u kendilerine râm olmaya çağırmaları olabileceği ifade edilmiştir (Bursevî, 2007, s. 127). Kurtubî, 33. ayetteki “Bunların tuzaklarını benden savmazsan...” ifadesindeki “*keyd* (tuzak, hile)” den maksadın bütün kadınların onun nefsinden murad alma isteği olduğunu ifade etmekte; yalnız Züleyha’nın tuzağının kastedildiğini söyleyenler olsa da umum (kadınların tamamı) ifade etmesinin daha uygun olduğunu söylemektedir (Kurtubî, 1999, s. 281).

Özetle söyleyecek olursak, Mısırlı kadınların, gerek Züleyha adına gerek kendileri adına Hz. Yusuf’u zinaya davet etmeleri, incelenen kaynaklarda geçmektedir.

2.58. Hz. Yusuf’un Zindanı Tercih Etmesi

Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, s. 345) ve Kemalpaşazade’de (Demirel, 1979, ss. 616-618) geçtiğine göre Hz. Yusuf, kadınlardan yüz çevirdi ve elini açıp şöyle dua etti: “Ey Rabbim! Duaları kabul eden, beni günahlardan koruyan senin lütfundur. Bu kadınlar beni zinaya davet ediyorlar. Bunların davetinden zindan bana daha sevimlidir.” Hz. Yusuf zindanı isteyerek dua ettiği için Hak Teâlâ onu zindana koydu, eğer kurtuluşu için dua etseydi Cenab-ı Hak, gam hapsinden ve her türlü sıkıntıdan onu kurtarırdı.

Hz. Yusuf’un zindanı tercih etmesi Yusuf suresi 33 ve 34. ayetlerinde şu şekilde işlenir: (Yusuf) “Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden

olurum!” dedi. Rabbi onun duasını kabul etti ve hilelerini ondan uzaklaştırdı. Çünkü O, çok iyi işiten, pek iyi bilendir (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 238).

Hz. Yusuf’un duası ve duası sebebiyle zindana girmesi, aynen mesnevilerdeki gibi, Molla Câmî’de geçer (Câmî, 2003, s. 112). Kaynaklarda, Hz. Yusuf’un bu şekilde dua etmesi sebebiyle zindana girdiği yani dilinin söylediklerinin kendisi hakkında hüküm olduğu bildirilmektedir (Taberî, Ty., s. 236; Bursevî, 2007, s.127). Kurtubî tefsirinde geçtiğine göre Hz. Yusuf “Ben zindanı... tercih ederim.” deyince yüce Allah da kendisine şöyle vahyetmiş: “Ey Yusuf! Sen, ben zindanı tercih ederim demekle kendini zindana atmış oldun. Eğer ben âfiyet ve esenliği tercih ederim, demiş olsaydın hiç şüphesiz esenliğe kavuşurdun.” (Kurtubî, 1999, s. 279). Taberî’de, Hz. Yusuf zindanda iken kendini ikaza gelen Hz. Cebrail’e “Hak Teala’nın kendisini niçin zindana koyduğunu” sorması üzerine Hz. Cebrail’in “Sen kendini zindana layık gördün.” diye cevap vermesi geçmektedir (Taberî, Ty., s. 238).

2.59. Kadınların Hz. Yusuf’u Züleyha’ya Şikâyet Edip Onu Zindana Atmayı Tavsiye Etmeleri

Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 345-346) ve Kemalpaşazade’de (Demirel, 1979, ss. 619-623) geçtiğine göre kadınlar Hz. Yusuf’u kandırmaktan ümitlerini kesince Züleyha’ya gelip onu şikâyet ettiler, “Yusuf laftan anlayacak biri değil, onu zindana at ki oranın sertliğini görüp yumuşasın. Nitekim çelik bile ateş ile yumuşatılmazsa, usta ona bir şekil veremez.” dediler. Bu sözler üzerine Züleyha, Hz. Yusuf’a kavuşma ümidini onu zindana attırmakta buldu.

Mesnevilerdeki bu olay aynen Molla Câmî’de geçmektedir (Câmî, 2003, s. 113). Ruhu’l-Beyan tefsirinde, kadınların Züleyha’ya tavsiyesi Kâşifî’den naklen şöyle geçer: “Rivayet edilir ki kadınlar Yusuf’tan ümidi kesince Züleyha’ya: ‘Onun ıslahı, onu iki üç gün zindanda bırakmandır. Bu eziyet sebebiyle boyun eğer, nimet ve rahatın kıymetini bilir. Senin fermanına baş eğer.’ dediler.” (Bursevî, 2007, s. 132). Ruhu’l-Beyan’da bu konuyla ilgili Câmî’nin şiirinden alıntılar da yapılmıştır (Bursevî, 2007, s. 133).

2.60. Hz. Yusuf’un Zindana Atılması

Olay Şeyyad Hamza’da şöyle anlatılır: Züleyha, Hz. Yusuf’a, “Bana naz etme, yoksa seni zinada attırırım.” dedi. Hz. Yusuf, bu teklifi yine reddedince Züleyha sinirlendi. Hz. Yusuf’un üzerindeki güzel elbiseleri çıkarttırdı. Melik Reyyan’a gidip ondan Hz. Yusuf’u cezalandırmasını istedi. Melik Reyyan “Kul

senindir, istediğin gibi cezalandır.” deyince Züleyha, Hz. Yusuf’u zindana attırdı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 163).

Hz. Yusuf’un zindana atılması, Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 347-350) ve Kemalpaşazade’de (Demirel, 1979, ss. 623-636) şöyle anlatılır: Züleyha, kocası Aziz’e gitti ve ağlayarak ona “Bütün Mısır’ın diline düştüm. Adım o oğlan ile anılır oldu. Benimle onun aynı evde durması hiç uygun olur mu? Onu zindana göndererek cezalandır. Yusuf’u, hıyanet etti diyerek şehirde gezdirelim, sonra da rezil bir şekilde hapse attıralım ki bu dedikodulardan kurtulalım. Ben de rahat edeyim, senin de üstünden bu utanç gitsin.” dedi. Bu fikri beğenen Aziz, bu işi halletmek için bütün yetkiyi Züleyha’ya verdi. Züleyha, Aziz’den aldığı yetkiyi Hz. Yusuf’a bildirip “Eğer benden yüz çevirirsen, bil ki seni zindana attırırım.” diyerek Hz. Yusuf’u tehdit etti. Hz. Yusuf’tan yine red cevabını alınca Hz. Yusuf’un bütün yeni ve süslü elbiselerini çıkarttırıp, ona eski ve yırtık elbiseler giydirtti. Boynuna ve ayağına zincir geçirtti. Bir münadinin “Sahibinin yatağında gözü olan hainin cezası budur.” sözleri eşliğinde Hz. Yusuf’u Mısır’da dolaştırıp zindana attırdı. Hz. Yusuf zindana girince, hüznler kulübesi olan zindan, mutluluk evine dönüştü. Zindandakiler, onun ay yüzünü görünce, bütün dert ve kederlerini unuttular. Hz. Yusuf da böylelikle kadınların hilesinden korunmuş oldu. Züleyha, zindancıya gizlice Hz. Yusuf’u hoş tutmasını tembihledi.

Yusuf suresi 35. ayetinde Hz. Yusuf’un zindana atılması şu şekilde anlatılır: “Sonunda kesin delilleri görmelerine rağmen onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uygun göründü.” (Karaman, Özek, Dönmez vd., 2010, s. 238).

Kurtubî, “Bir süreye kadar” onu zindana atmakta kastedilenin sürenin belirsiz bir süre olduğunu söylemekte ve İbn Abbas’tan naklen bu sürenin “Şehirde yaygınlık kazanmış olan haber kesilinceye kadar” demek olduğunu söylemektedir (Kurtubî, 1999, s. 283).

Olayın Hamdullah Hamdi ile Kemalpaşazade’deki anlatımı birebir Molla Câmî ile aynıdır (Câmî, 2003, ss. 113-115). Ruhu’l-Beyan’da da Molla Câmî’den nakiller yer almaktadır (Bursevî, 2007, ss. 133-135).

Züleyha’nın, Hz. Yusuf’u elde etmek için düşündüğü hile Ahsenü’l Kasas’ta şöyle anlatılır: Züleyha bir gün ağlayarak Aziz’in huzuruna çıktı ve “Şu İbranî köle, beni dile düşürüyor. Ben ise halktan ayrı yaşadığım için onlara özrümü anlatamıyorum. Ya beni de bırak meydana çıkıp kendimi savunayım yahut beni saray içine hapsedtiğin gibi onu da hapsed ki halkın biraz dili tutulsun.” dedi. Bunun üzerine

Aziz, önceki fikrini değiştirip halkın dilinden bu macera düşünceye kadar Hz. Yusuf'u hapsedmeye karar verdi (Sırrı Paşa, 2006, s. 149).

Her üç mesnevîde geçen, Züleyha'nın Hz. Yusuf'un üzerindeki giysisini çıkarttırması Ruhu'l-Beyan'da geçer. Ruhu'l-Beyanda, ona yünden bir aba giydirildiği, sonra demir bir pranga vurdurulduğu da ifade edilir. (Bursevî, 2007, s.133). Vehb İbn Münebbih ve diğer bazı ravilerin dediğine göre Hz. Yusuf, zindana, merkep üzerinde ve bağlı vaziyette götürülmüş; halk, sağında solunda, önünde arkasında dolaşp, "Hanımefendisine baş kaldıranın cezası budur!" demiştir. Bütün bu söylenilenlere Hz. Yusuf: "Bu, cehennemde zakkum yemekten, irin içmekten, ateşten elbiseler giymekten ve katran gömleklere bürünmekten daha yeğdir!" tarzında karşılık vermiştir (Aydemir, 2005, s. 89; Kazancı, 1997, s. 58).

Taberî'de, Hz. Yusuf'un zindandakilerin hatırını sorup onları teselli etmesi, hasta olanlarını tedavi etmesi, düş görenlerin düşünüyü tabir etmesi, yoksul olup da nafakası olmayanlara bir şeyler vermesi, verecek bir şey bulamadığında diğerlerinden toplayıp vermesi ve böylece zindan ehlinin onun sayesinde rahata ve huzura kavuşması anlatılır (Taberî, Ty., s. 232). İbn Abbas'tan yapılan bir nakle göre, Hz. Yusuf zindana girdikten sonra, mahzunları teselli eder, hastaları ziyaret eder, yaralıları tedavi eder, bütün gece namaz kılar ve ağlardı. Hapis onun sayesinde tertemiz oldu ve hapistekiler onunla teselli buldu (Kurtubî, 1999, s. 285; Aydemir, 2005, s. 89).

2.61. Züleyha'nın Pişmanlığı ve Gizlice Zindana Gidişleri

Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 350-360) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, ss. 637- 669) geçtiğine göre Züleyha, Hz. Yusuf'u zindana attırdı ama attırıldığına da pişman oldu. Elbiselerini koklamaya, yüzüne gözüne sürüp gözyaşları dökmeye başladı. İçine düştüğü gaflete yandı. Üzüntüsünden hançerini çekip canına kastetmişti ki dadısı yetişip elinden tuttu ve ona sabırlı olmasını tavsiye etti.

Gece olunca Züleyha'nın feryatları ve gözyaşları artıyordu. Nitekim geceleri âşıkların derdi daha da artar. Yine bir gece Züleyha, birkaç saat Hz. Yusuf'u düşündükten sonra, dadısının yanına gitti ve "Ne olur dadı, zindana gidip de Yusuf'u seyredelim." dedi. Dadısıyla beraber zindana gidip zindan kumandanına gizlice işaret ettiler, rüşvet ile dilini susturdular ve Hz. Yusuf'u göstermesini istediler. Züleyha, uzakça bir yere oturup Hz. Yusuf'u seyretmeye başladı. Sabaha kadar seyretti.

Dadısı, güneşin doğuşunu gösterip “Haydi, artık dönelim.” dedi. Züleyha istemeye istemeye saraya döndü.

Züleyha, gündüzleri zindanı seyredebilmek için, saraydan zindana doğru pencereler açtırdı. Züleyha geceleri zindana gitmekle, gündüzleri zindanın duvarlarını seyretmekle vakit geçiriyordu. Dünya işlerinden avare olmuş, yemekten içmekten kesilmişti.

Züleyha'nın pişmanlığını anlatan bu olaylar birebir Molla Câmî'den alınmıştır (Câmî, 2003, ss. 115-122). Bu olay Molla Câmî'den naklen Ruhu'l-Beyan tefsirinde de geçmektedir (Bursevî, 2007, s. 136).

2.62. Züleyha'nın Zindana Yemek Göndermesi

Sadece Hamdullah Hamdi'de anlatıldığına göre Züleyha, Hz. Yusuf için yemek pişirir, onu yakın bir sırdaşı ile zindana gönderirdi. Hz. Yusuf'un hâlini, yemekleri yiyip yemediğini o sırdaşından öğrenirdi (Onur, 1991, s. 359).

Molla Câmî'de, Züleyha'nın, gündüzleri bir cariye ile zindana yemek göndermesi geçmektedir (Câmî, 2003, s. 121). Bu olay Câmî'den naklen Ruhu'l-Beyan tefsirinde de vardır (Bursevî, 2007, s. 136).

Hz. Yusuf dizisinin 21. bölümünde anlatıldığına göre zindana giren iki genç, rüyalarını Hz. Yusuf'a anlatıyorlar. Hz. Yusuf rüyalarını yorumlamadan önce, onların kalplerinin iyice mütmain olması, yüce yaratıcının varlığına ve birliğine inanmaları, ayrıca rüyaların yorumunun kesinlikle çıkacağına inanabilmeleri için bir işaret (mucize) gösteriyor. Bu işaret, gelecek olan ve mahkûmlar tarafından bilinmesi mümkün olmayan yemeğin ne olduğunun Hz. Yusuf tarafından önceden söylenmesidir. Hz. Yusuf “Bugün size rızık olarak ızgara balık, buğday ekmeği ve birkaç tane de hurma gelecek.” deyince zindandaki mahkûmlar bu söylenene inanamayıp gülerler. Zira bu yemekler ancak saraylarda yenebilecek yemeklerdir. Zavira zindandaki mahkûmların bu yemekleri hayal bile etmeleri mümkün değildir. Ama Hz. Yusuf'un dediği aynen gerçekleşir. Çünkü bütün bu yemekleri Züleyha hazırlatıp zindana göndermiştir (Hz. Yusuf, 2009). Aslında Hz. Yusuf dizisinde anlatılan bu olay Kur'an-ı Kerim ile de birebir örtüşmektedir. Yusuf suresi 37. ayetinde Hz. Yusuf, zindandaki arkadaşlarına hitaben şunları söyler: “(Yusuf) dedi ki: Size yedirilecek yemek gelmeden önce onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindedir. Şüphesiz ben Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzaklaştım. Onlar ahireti inkâr edenlerin kendileridir.”

(Karaman, Özek, Dönmez, vd., s. 238). Ömer Nasuhi Bilmen bu ayete istinaden, gelecek olan bir rızıkı önceden haber vermesinin, Hz. Yusuf'un mucizelerinden olduğunu söylemektedir. Nitekim böyle bir şeyi haber vermek, tıpkı rüya yorumu yapmak gibi, gayba ait haber vermektir (Bilmen, Ty., s. 1562).

2.63. Züleyha'nın Yere Akan Kanının “Yusuf” Yazması

Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, s. 361) ve Kemalpaşazade'de (Demirel, 1979, s. 670) verilen bilgiye göre Hz. Yusuf'un derdiyle hasta olan Züleyha'nın, bir gün kan aldırması gerekti. Cerrah, kan alırken yere kan sıçradı ve “Yusuf” adı, kanlarla yere yazıldı. Züleyha'nın içi dışı “Yusuf” olmuştu.

Bu olay Molla Câmî'de geçmektedir (Câmî, 2003, s.123). Bu olay, Câmî'den naklen Ruhu'l-Beyan'da da aktarılır (Bursevî, 2007, ss. 136-137).

2.64. Hz. Yusuf'un Rüyalarn Tabirini Öğrenmesi

Şeyyad Hamza'da anlatıldığına göre Hz. Yusuf zindandayken Aziz (Kutayfer) ölmekte ve yerine kardeşi Reyyan geçmektedir. O da Hz. Yusuf hariç zindandaki bütün mahkûmları affeder. Hz. Yusuf yalnız kalınca gökten Cebrail aleyhisselam gelip ona sabrı tavsiye eder ve cennetten getirdiği ak renkli bir taş besmeleyle ağzına koyar. Sonra da ona rüyaların tabirini öğretir (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 163-165).

Diğer iki mesnevi, Şeyyad Hamza'dan tamamen farklıdır. Her ikisine göre de Aziz, Hz. Yusuf zindandan çıktıktan sonra ölmektedir ve zindandakilerin affedilmesi mevzusu geçmemektedir.

Hamdullah Hamdi'de, zindanda rüyaları tabir ettiği anlatılmaktadır (Onur, 1991, s. 363). Fakat rüya tabirini zindanda mı yoksa daha öncesinde mi öğrendiği bildirilmemektedir.

Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Hz. Cebrail'in cennetten inci gibi bir taş getirip Hz. Yusuf'un ağzına koyması ve ona rüyaların tabirini öğretmesi Şeyyad Hamza'dan başka Ali ve Sule Fakih'in mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 119).

Şeyyad Hamza'da geçen bu bilgilere incelenen kaynaklarda rastlanılmamıştır.

2.65. İki Gencin Zindana Atılması

Olay, her üç mesnevide de geçmektedir. Zindana iki genç atılır. Bu gençler için Hamdullah Hamdi'de “şahın yakınları” denilmektedir (Onur, 1991, s. 363).

Şeyyad Hamza'da bu iki gencin birisinin Melik'in sakisi, diğ erinin hon-saları (ekmekçi baş ı) oldu ğ u bildirilmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 165). Bu gençler hakkında en geniş bilgiyi veren Kemalpaş azade'dir. Biri ş ahın sakisi, diğ eri ç eş nicibaş ısı (yemek düzeninden sorumlu kiş i) olan bu iki gencin isimleri Eş kem ve Ebkam'dır (Demirel, 1979, s. 673).

Şeyyad Hamza, bu gençlerin zindana düş me sebeplerini ş u şekilde anlatır: Rum hükümdarı Kayser, bir askerini, sarayın sakisi ve sofracıbaş ısı ile ittifak kurarak Melik Reyyan'ı öldürmesi için Mısır'a gönderdi. Melik Reyyan, bunların kendi aralarındaki konuşmalarını duyup her ikisini de zindana attırdı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 165). Diğ er iki mesnevide gençlerin zindana düş me sebepleri iş lenmez.

Molla Câmî'de de Hamdullah Hamdi'deki gibi, gençlerin isimleri ve zindana düş me sebepleri iş lenmez. Bunlardan, "padiş ahın yakını olan iki genç" diye bahsedilir (Câmî, 2003, s. 124).

Zindana düş en bu iki gençten birisinin sâki/ş erbetçi/ş arapdar oldu ğ u diğ erinin ekmekçi baş ı/ç eş nigîr/fırıncı oldu ğ u kaynaklarda geçer. Tevrat'a göre bu iki gençten birisi kralın baş sakisi, diğ eri baş ekmekçisidir (Kurt, 2005, s. 54; Tekvin, 40/1).

Bunlardan sâkinin ismi Nebvâ/Nebo/Nöbo (İbni Kesir, 1989, s. 4067; İbni Kesir, 1994, s. 305; Tabbâra, 1982, s. 196), Mencâ (Kurtubî, 1999, s. 286) veya Ebruha yada Yuna (Bursevî, 2007, s. 140) idi; ekmekçisinin ismi Micles/Mecles/Mücelles/Melhap/Mahleb (İbni Kesir, 1989, s. 4067; Kurtubî, 1999, s. 286; İbni Kesir, 1994, s. 305; Tabbâra, 1982, s. 196; Bursevî, 2007, s. 140) yada Galip (Bursevî, 2007, s. 140) idi. Hz. Yusuf dizisinin 21. bölümünde bu gençlerin isimleri İnarus ve Apopis olarak geçmektedir (*Hz. Yusuf*, 2009).

Kurtubî'nin en-Nekkaş'tan yaptı ğ ı nakle göre bu gençlerin isimleri Ş erhem ile Serhem'dir (Kurtubî, 1999, s. 286). Bu iki isim Kemalpaş azade'deki Eş kem ve Ebkam'a yakın isimlerdir.

Şeyyad Hamza'da geçen, Rum hükümdarının bir adamının bunlarla iş birli ğ i yaparak hükümdarı zehirlemek istemesi, Taberî'de ş u şekilde anlatılır: Rum elçisi, Melik'i zehirlemek için Mısır'a gelip bir kadının evinde kalmaya başladı fakat sırrını bir türlü kimseye aç amadı. Bir gün evinde kaldığı kadının Mısır Meliki'nden ş ikâyet ettiğini iş itince maksadını ona aç tı. O da zehirleme iş ini ancak iki kiş inin yapabileceğini; bunlardan birinin ş araptar, diğ erinin de ç eş nigir oldu ğ unu söyledi. O da önce ş araptara yanaş tı fakat onu razı edemedi. Sonra ç eş nigir ile samimi oldu, ona çok hediyeler verdi, pek çok vaatlerde bulundu ve onu razı etti. Daha sonra evinde

kaldığı kadına maksadına ulaştığını söyleyip Rum diyarına döndü. Kadına bu ikisinden hangisini zehir katmaya razı ettiğini söylemedi. Kadın da Melik'in yanına gelip olanları ona haber verdi. Melik de her ikisini birden zindana attırdı (Taberî, Ty., ss. 232-233). Tefsir-i Kebir'de şunlar söylenir: Krala, yemeğini hazırlayanın kendisini zehirlemek istediği bildirilince, kral, ötekinin de ona yardım ettiğini sandı ve her ikisinin de hapsolünmalarını emretti (Fahredden Razi, 1992, s. 230). Kurtubî ve Ruhu'l-Beyan tefsirinde bu olay şöyle anlatılır: Bazı Mısırlılar aralarında uzun süre hüküm süren bu kraldan usandılar ve bunlara kralı zehirlemesini telkin edip karşılığında servet garantisi verdiler. Onlardan içecek işlerine bakan kişi kralı zehirlemekten vazgeçerken fırıncı kararından vazgeçmeyerek ekmeğe zehir kattı. Yemek hazırlanınca sâki: "Hükümdarım, yemeği yemeyin. Çünkü zehirlidir!" dedi. Fırıncı da: "Hükümdarım, asıl şarap içmeyin. Çünkü zehirli!" dedi. Bunun üzerine kral sâkiye: "İç bakayım şunu!" dedi. Sâki de içti, kendisine bir şey olmadı. Fırıncıya: "Sen de şunu ye bakalım!" dedi. Fırıncı ayak sürüdü. Kral ekmeği bir hayvana yedirip deneyince hayvan ölüverdi. Bu sebeple kral ikisinin de zindana atılmasını emretti. İkisini de bir sene hapse attı. İkisi de bu süre zarfında Hz. Yusuf ile birlikte kaldılar (Kurtubî, 1999, s. 286; Bursevî, 2007, s. 140). Bu olay, Hz. Yusuf dizisinin 17. ve 18. bölümlerinde de bu şekilde işlenmektedir. Bu dizide, bu iki genci, hükümdarı öldürmeye ikna eden Mısırlıların, Amon tapınağının rahipleri olduğu işlenmektedir (Hz. Yusuf, 2009). Kur'an Yolu tefsirinde Şevkanî'den naklen Mısırlıların teşvikiyle şarapçının şaraba, ekmekçinin ekmeğe zehir kattığı ve bunların birbirlerini jurnallediği nakledilmektedir (Karaman, Çağırıcı, Dönmez vd., 2007, s. 232). Fakat sakinin daha sonra çıkarılması ve ekmekçinin idam edilmesi göz önüne alınırsa sakinin zehir katmadığı yani Taberî, Ruhu'l-Beyan ve Hz. Yusuf dizisindeki anlatımın daha doğru olduğu görülür.

Kur'an'a göre bunlar Hz. Yusuf ile birlikte zidana girmektedirler. Tevrat'a göre ise Hz. Yusuf'tan sonra girmektedirler (Kurt, 2005, s. 54).

2.66. Hz. Yusuf'un Zindana Atılan Gençlerin Rüyasını Yorması ve Tabirin Gerçekleşmesi

Gençlerin rüya görmesi ve Hz. Yusuf'un tabir etmesi her üç mesnevide geçmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 165-169; Onur, 1991, ss. 362-363; Demirel, 1979, ss. 672-675). Fakat rüyanın içeriği sadece Şeyyad Hamza'da şu şekilde anlatılmaktadır: Padişahın sakisi olan genç, rüyasında üç üzüm salkımını

sıkıp suyunu efendisine verdiğini gördü. Sofracıbaşı ise rüyasında, üç fırıncının yaptığı ekmekleri başı üstünde götürdüğünü, efendisinin yanına gelince “dur” diye bir ses geldiğini ve bu sırada gökten kuşların gelip başı üstündeki ekmeği kaptıklarını gördü (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 165-167).

Bu rüyaları dinleyen Hz. Yusuf, sakiye kurtulacağını ve tekrar padişahın yakını olacağını; diğer gence ise asılacağını söyledi.

Şeyyad Hamza'ya göre bu tabiri dinleyen gençlerden asılacak olan sofracıbaşı korktu ve “O düşü ben görmedim.” diyerek gördüğü rüyayı inkâr etti. Lakin üç gün sonunda onu astılar. Diğer de üç gün sonunda kaftan giyip zindandan çıktı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 167).

Gençlerin gördüğü rüya, Yusuf suresi 36. ayette şu şekilde anlatılır: Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: “Ben (rüyada) şarap sığıdığımı gördüm.” Diğer de “Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmeğe taşıdığımı gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz.” dedi (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 238). Hz. Yusuf, gençlerin rüyalarını yormadan önce onları Hak dine davet etmektedir (Yusuf, 12/37-40). Daha sonraki 41. ayette Hz. Yusuf rüyayı şu şekilde yorumlamaktadır: “Ey zindan arkadaşlarım! (Rüyalarınıza gelince), biriniz (daha önce olduğu gibi) efendisine şarap içirecek; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından (beynini) yiyecekler. Yorumunu sorduğunuz iş (bu şekilde) kesinleşmiştir.” (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 239).

Şeyyad Hamza'da geçtiği gibi, sakininin üç üzüm salkımını sıkması, aşçının ise başı üzerinde üç sepet ekmeğe taşıması ve bu üç salkım ile üç sepetin, birisinin üç gün sonra kurtulacağına, diğeri de üç gün sonra asılacağına işaret etmesi kaynaklarda geçmektedir (Fahredden Razi, 1992, ss. 230-231; 242; İbni Kesir, 1994, s. 306; Kurtubî, 1999, 288; 292). Rüyadaki üç çubuk ve üç sepetin üç güne işaret etmesi ve rüyanın üç gün sonra aynen gerçekleşmesi Tevrat'ın Tekvin kitabının, 40. babında da anlatılır (Yiğit, 2004, s. 329).

Yusuf suresi 41. ayette Hz. Yusuf'un “Yorumunu sorduğunuz iş kesinleşmiştir” demesinin sebebi açıklanırken, bu gençlerin gördükleri rüyayı inkâr ettiklerine dair rivayetlere yer verilmektedir (Taberî, Ty., s. 235; Fahreddin Razi, 1992, ss. 242-243; İbni Kesir, 1994, s. 307; İbni Kesir, 1989, s. 4072). Ruhu'l-Beyan'da bu rivayet şu şekilde açıklanır: Burada sözü edilen inkâr herhalde fırıncıdan gelmiştir. Çünkü sâkinin inkâr etmesini gerektiren bir şey yok. Ancak

böyle olmasına rağmen inkâr eden delikanlının durumu dikkate alınarak her ikisinin de inkâr ettiği ifade edilmiştir (Bursevî, 2007, s. 156). Kurtubî, tıpkı Şeyyad Hamza'daki gibi sadece asılacak olanın, yorumunu işittikten sonra rüyasını inkâr ettiğini söyler (Kurtubî, 1999, s. 292). Hz. Yusuf dizisinde de asılacak olan kişi korkmakta ve rüyasını inkâr etmektedir.

2.67. Hz. Yusuf'un Sâkî'den Medet Umması ve Hz. Cebrail'in Sorular Sorarak Hz. Yusuf'u İkaz Etmesi

Hz. Yusuf'un kurtulacak olan gence "Melik'in yanına gittiğin zaman benden ona iyi sözlerle bahset, ona suçumun olmadığını bildir." Demesi, Hak Teâlâ'nın o gence Hz. Yusuf'u unutturması ve Hz. Yusuf'un zindanda bu söz sebebiyle bir müddet daha kalması her üç mesnevide de geçer (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 169; Onur, 1991, ss. 363-364; Demirel, 1979, ss. 675-676).

Sadece Şeyyad Hamza'da geçtiğine göre Hz. Cebrail geldi ve Hz. Yusuf'a şu soruları sordu: "Yakub'a seni kim sevdirdi, kardeşlerinden seni kim kurtardı? Seni kuyudan kim çıkardı? Seni Züleyha'dan kim sakladı, Kutayfer'e karşı seni kim bekledi? O küçük çocuğu konuşuran kimdi?" Hz. Yusuf "Bütün bunların hepsini yapan Tanrıdır." dedi. Hz. Cebrail "O halde neden Tanrı'yı dile getirmedin de kurtuluşu bir kâfirden bekledin?" diye sordu. Hz. Yusuf secdeye kapandı, tövbe etti. Hz. Cebrail ona geri geldi ve Tanrı'nın selamını ilettikten sonra, bir yıl daha zindanda kalacağını, sonra çıkıp sultan olacağını müjdeledi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 169).

Kemalpaşazade'ye göre Hz. Yusuf, ağyara sarıldığı, kurtuluşu bir başkasından beklediği için bir müddet daha zindanda kalmaktadır fakat kaç sene kaldığı bildirilmemektedir (Demirel, 1979, s. 676).

Hamdullah Hamdi'de de Hz. Yusuf'un hatasını anladığı ve nice yıl zindanda kaldığı söylenmekte fakat kaç yıl kaldığı bilgisi yer almamaktadır (Onur, 1991, s. 364).

Bu olay Yusuf suresi 42. ayetinde şöyle anlatılır: Onlardan kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: "Beni efendinin yanında an, (umulur ki beni çıkarır)." Fakat şeytan ona, efendisine anmayı unutturdu. Dolayısıyla (Yusuf), birkaç sene daha zindanda kaldı (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 239). Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber "Allah Yusuf'un iyiliğini versin. O, eğer 'Efendine benden bahset.' dememiş olsaydı, hapiste böyle uzun kalmazdı."

buyurmuştur (Fahredden Razi, 1992, s. 245, 247; İbni Kesir, 1994, s. 308; Kurtubî, 1999, s. 296; İbni Kesir, 1989, s. 4073).

Şeyyad Hamza'da geçtiği gibi, Hz. Cebrail'in "Seni kardeşlerinden kurtaran kimdi, kuyudan çıkararak kimdi, seni hayâsızlıktan ve kadınların şerrinden koruyan kimdi?" şeklindeki sorularına Hz. Yusuf'un "Yüce Allah idi" şeklinde cevap vermesi ve Hz. Cebrail'in "Peki nasıl olur da bir mahlûka güvenden de Rabbini terk edip kurtuluşu ondan diledin?" diye onu ikaz etmesi ve ardından Hz. Yusuf'un ağlayarak tövbe etmesi ve bu hatası sebebiyle hapislik süresinin uzatılması kaynaklarda geçmektedir (Kurtubî, 1999, s. 296; Taberî, Ty., ss. 237-238).

Hz. Yusuf'un hapislik süresinin ne kadar uzadığı ve toplamda ne kadar hapiste kaldığı konusu kaynaklarda uzun uzun tartışılmıştır. Ayetteki birkaç ifadesinin üç ila dokuz veya üç ila on arasındaki sayılar için kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu durumda Şeyyad Hamza'daki gibi, sâkinin rüyasından sonra bir yıl daha zindanda kalması, incelenen kaynaklarda geçmemektedir. İncelediğimiz kaynakların hemen hepsinde geçen ve genel kabul gören görüşe göre Hz. Yusuf, ilk beş yılı iki gencin rüyasından önce, sonraki yedi yılı da gençlerin rüyasından sonra olmak üzere toplam on iki yıl zindanda kalmıştır (Fahredden Razi, 1992, s. 229; Kurtubî, 1999, ss. 298-299; İbni Kesir, 1994, s. 307; Bursevî, 2007, s. 159; Ahmet Cevdet, 2000, s.9). Tevrat'a göre Hz. Yusuf sakinin rüyasından sonra zindanda iki yıl daha kalmıştır (Tekvin, 41/1).

2.68. Hz. Yusuf'un Zindandan Babasına Selam Göndermesi

Bu olay Şeyyad Hamza'da (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 171-175) ve Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 269-279) geçmektedir. Fakat Hamdullah Hamdi'deki olay, Hz. Yusuf henüz zindana girmeden önce gerçekleşmektedir. Ayrıca Şeyyad Hamza'da Arap, kim olduğunu bilmeden Hz. Yusuf'un selamını Hz. Yakub'a iletiyor, Hamdullah Hamdi'de ise bilerek iletiyor.

Hamdullah Hamdi'de olay şu şekilde anlatılmaktadır: Bir gün Hz. Yusuf'un gönlüne gurbet acısı oturdu. Memleketine, babasına haber yollamak istiyordu. O sırada bir Arap, Mısır'daki işlerini bitirmiş, Kenan'a dönüyordu. Fakat devesi bir türlü gitmiyordu. Deveyi vurmakla yola getiremeyeceğini gören Arap, bunda bir hikmet olduğunu sezdi ve deveyi serbest bıraktı. Deve, Hz. Yusuf'un yanına geldi, gözyaşları ile ağladı. Yalnız oldukları bir anda fırsatını bulan Arap, Hz. Yusuf'a kim olduğunu sordu. O da Hz. Yakub'un oğlu olduğunu söyleyip kardeşlerinin kendisine

reva gördüğü eziyetleri anlattı. Arap'a babasını sordu. Arap, babasının yol üzerine Beytü'l Ahzan'ı (Hüzünler evini) yapıp orada kendisinin yolunu beklediğini, üzüntüden belinin büküldüğünü anlattı. Hz. Yusuf'un kalbi hasret ile doldu. Arap'tan, haberini babasına iletmesini istedi ve şu tenbihte bulundu: "Seher vakti babam ibadet eder ve yalnız olur. Gece vakti kimse yokken babama haberimi ulaştırırım." Hz. Yusuf dua ettikten sonra Arap'ın devesi kalktı, süratle Kenan'a doğru yol aldı. Arap bir seher vakti Hz. Yakub'un yanına varıp "Yusuf'tan haber getirdim." deyince Hz. Yakub düşüp bayıldı. Ayılınca gördüklerini tamamen aktardı. Hz. Yakub'un narasını işiten oğulları gelip yine fitne çıkardılar, Arap'ı yalanladılar. Fakat Hz. Yakub ona teşekkür etti, onu cennet ile müjdeledi (Onur, 1991, ss. 269-279).

Şeyyad Hamza'da ise olay şöyle geçer: Zindanda bir teras vardı. Hz. Yusuf orada gezinirken bir Arap gördü. Ona nereden geldiğini sordu. Arap, Kenanlı garip bir Bezirgân olduğunu, söyledi. Hz. Yusuf ona Hz. Yakub'u sordu. Daha sonra ondan Hz. Yakub'a varmasını, "Zindandaki bir garibin sana selamı var, senden dua istiyor." demesini istedi. Arap'a değerli bir bilezik verdi. Arap, selamı Hz. Yakub'a ilettilti. Hz. Yakub "Onun adını sordun mu, yüzünü gördün mü?" diye sordu. Arap, adını sormadığını, yüzünün de örtülü olduğunu söyledi. Hz. Yakub "Aceba Yusufum mudur, yoksa beni tanyan başka bir garip midir?" diye düşündü. "Yusuf'umsa da başka biriye de Allah'ım sen onu zindandan bir an önce kurtar." diye dua etti (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 171-175).

Şeyyad Hamza'da anlatılan bu olay, Hz. Yusuf dizisinin 21. bölümünde geçmektedir. Buna göre Zavira zindanındaki mahkûmlar, dışarıdaki taş ocaklarında çalıştırılmaktadır. Hz. Yusuf, dışarıda çalışırken, Kenanlı bir Arap'ın devesi kaçır ve Arap, devesinin peşinden koşarak mahkûmların çalıştığı yere kadar gelir. Hz. Yusuf, onun elbiselerinden Kenanlı olduğunu anlar ve ona "Kenan'ın büyüklerini tanıyor musun?" diye sorar. O da "Evet, Kenan'da Yakub Peygamber vardır." diye cevap verir. Hz. Yusuf: "Onun meyve dolu on iki dalı olduğunu duymuştum." deyince Arap "Ama bir dalını kopardılar." der. Hz. Yusuf: "Yakub peygamber nasıl?" diye sorunca Arap "Ayrılık acısından yanyor. Yakub Peygamber, koparılan bu dal için yastadır." der. Hz. Yusuf: "Kenan'a gidersen Yakub Peygambere, tutuklu bir gencin selam yolladığını söyle. Ona 'Özlem ve ayrılığın sıkıntısı sende şiddetlendiği zaman, babalarından uzak evlatlar ve garipler için de dua et.' de." der. Bunun üzerine Arap: "Sen kimsin? Adın, lakabın nedir?" diye sorar. Hz. Yusuf: "Beni mazur gör. Bunu

söylemeye iznim yok. Sen sadece Yakub peygambere koparılan dalı için üzülmemesini söyle” der. Bu esnada Arabın kaçan devesi sakinleşir ve kendiliğinden Arabın yanına gelir (Hz. Yusuf, 2009).

Bu olayın Hamdullah Hamdi’deki şekli bize mantıklı gözükmemektedir. Hamdullah Hamdi’de geçtiği gibi Hz. Yusuf, Arap’a kimliğini açıklasa idi, böyle bir durumda babasının derhal Mısır’a gelmesi veyahut da birisini göndermesi gerekirdi.

Türkdoğan’ın verdiği bilgiye göre bu hikâye Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi’den başka Türk Edebiyatında Ali’nin, Sule Fakih’in ve Taşlıcalı Yahya’nın mesnevilerinde de geçmektedir. Sule Fakih’in mesnevisine göre de Hz. Yusuf kimliğini ve yüzünü gizlemiştir (Türkdoğan, 2011, s. 130).

2.69. Mısır Meliki’nin Gördüğü Rüya

Mısır Meliki’nin gördüğü rüya iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde yedi zayıf inek, yedi semiz ineği yemektedir ki bu olay her üç mesnevide de geçmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 177; Onur, 1991, s. 365; Demirel, 1979, ss. 679-681). Kemalpaşazade’de biraz daha detaylıdır. Kemalpaşazade’ye göre melik rüyasında, Mısır’ın etrafının cennet gibi yemyeşil olduğunu; Nil ırmağının Kevser suları gibi suyla dolu olduğunu gördü. Fil gibi iri ve semiz yedi öküzün Nil’in kenarındaki otları yediğini, ardından Nil’in sularının tamamen kurduğunu, kuruyan topraktan yedi zayıf ineğin çıktığını ve bu zayıf ineklerin semiz inekleri yiyip tamamen yok ettiğini gördü (Demirel, 1979, ss. 679-681).

Rüyanın ikinci bölümü ise mesnevilerde biraz değişik anlatılmaktadır. Şeyyad Hamza’ya göre melik, rüyasında; yedisi yaş, yedisi kuru sümbül ve buğdayın gökyüzüne uçtuğunu, görünmez olduğunu gördü (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 177). Hamdullah Hamdi’ye ve Kemalpaşazade’ye göre yedi kuru başağın, yedi taze başağa dolaşıp onları da kuruttuğunu gördü (Onur, 1991, s. 365; Demirel, 1979, ss. 681-682).

Hükümdarın rüyası Yusuf suresi 43. ayette şöyle anlatılır: Kral dedi ki: “Ben (rüyada) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek gördüm. Ayrıca yedi yeşil başak ve diğerlerini de kuru gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da yorumlayınız.” (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 239).

Kemalpaşazade’de anlatıldığı gibi kralın rüyasında yedi tane semiz ve arık ineğin Nil nehrinden veya kuru bir nehirden çıkması, kaynaklarda geçmektedir (Taberî, Ty., s.239; Kurtubî, 1999, s. 300; İbni Kesir, 1994, s. 309; Fahreddin Razi ,

1992, s. 248; Bursevî, 2007, s. 164). İneklerin Nil nehrinden çıkması Tevrat'ta da geçer (Tekvin, 41/1-3).

Rüyanın ikinci kısmında, kuru başaklar yeşil başakları kurutmakta, yok etmektedir. Kaynaklarda Şeyyad Hamza'daki gibi başakların göğe uçup görünmez olmasına tesadüf edilmedi. Fakat Kurtubî'de geçtiğine göre, rüzgârın esmesi üzerine kuru başaklar yeşil başakların üzerine gitmekte ve onları yakmaktadır (Kurtubî, 1999, s. 319). Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de geçtiği üzere yedi kuru başağın yedi taze başağa dolaşıp onları kurutması kaynaklarda geçmektedir (Sırrı Paşa, 2006, ss. 176-177).

2.70. Sakilik Yapan Gencin Rüyanın Tabirini Öğrenmesi

Konu, her üç mesnevide de aynı şekilde işlenmektedir. Melik dehşet içinde uyanınca rüya tabircilerine rüyasının tabirini sordu. Fakat onlar bilemediler ve bu rüyanın tabiri olmaz, dediler. Sultan onların bu sözlerine öfkeleni ve hepsini huzurundan kovdu. O zaman zindandan çıkan gencin aklına Hz. Yusuf geldi. Melikten izin alıp zindana gitti. Hz. Yusuf rüyayı dinleyince, "Bu başaklar ve inekler yıllara işaretir. Taze başaklarla semiz inekler bolluk ve saadet yıllarını, kuru başaklarla zayıf inekler de kıtlık ve sıkıntı yıllarını haber verir. İlk yedi yıl her yer nimete ve bolluğa gark olur, sonra gelen yedi yılda çetin bir yokluk olur." diyerek rüyayı tabir etti. Bu tabiri dinleyen Melik'in gönlü rahatladı ve "Hemen zindana gidin ve Yusuf'u getirin. Onu has adamım yapayım." dedi. Fakat Hz. Yusuf, "Elini kesen kadınların hâli ne imiş, şah bu durumu araştırmadan, ihanet etmediğim halde bana atılan iftirayı ortaya çıkarmadan gelmem." dedi. Bu haberi alan melik, kadınları sarayına çağırıldı. "Yusuf, ne zulüm etti de siz onu zindana attırdınız?" diye sordu. Kadınlar: "O tertemizdir, iffetlidir, asla hıyanet etmemiştir." dediler. Züleyha da orada hazır idi. O da suçunu itiraf etti. Melik, kadınları kınadı ve Züleyha'ya çok kızdı. Hz. Yusuf'un da zindandan çıkarılmasını emretti (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 177-181; Onur, 1991, ss. 365-369; Demirel, 1979, ss. 682-691).

Bu olaylar Yusuf suresi 44-53. ayetlerde şöyle anlatılır:

(Yorumcular) dediler ki: "Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz." (Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yusuf'u) hatırlayarak dedi ki: "Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen (zindana) gönderin." (Yusuf'un yanına gelerek dedi ki:) "Ey Yusuf, ey doğru

sözlü kişi! (Rüyada görülen) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri de kuru olan (başaklar) hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki, insanlara (isabetli yorumunla) dönerim de belki onlar da doğruyu öğrenirler.” Yusuf dedi ki: “Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında (stok edip) bırakınız. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir. Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara (Allah tarafından) yardım olunacak ve o yılda (meyvesuyu ve yağ) sıkacaklar.” (Adam bu yorumu getirince) kral dedi ki: “Onu bana getirin!” Elçi, Yusuf’a geldiği zaman, (Yusuf) dedi ki: “Efendine dön de ona: ‘Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?’ diye sor. Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir.” (Kral, kadımlara) dedi ki: “Yusuf’un nefisinden murad almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?” Kadımlar, “Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik.” dediler. Aziz’in karısı da dedi ki: “Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefisinden murad almak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir.” (Yusuf dedi ki): “Bu, Aziz’in yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah’ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağımı (herkesin) bilmesi içindir. (Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” (Karaman, Özek, Dönmez, vd., ss. 240-241).

Hız. Yusuf’un hemen zindandan çıkmayıp suçsuzluğunun araştırılmasını istemesi, Tirmizi’nin Ebu Hureyre’den rivayet ettiği bir hadiste Hız. Peygamber tarafından şöyle övülmüştür: “O, şerefli oğlu, şerefli oğlu, şerefli oğlu şerefli (yani İbrahim’in oğlu, İshak’ın oğlu, Yakub’un oğlu Yusuf) dir. Eğer ben onun kaldığı süre kadar zindanda kalsam, sonra da elçi yanıma gelse, çıkma isteğini kabul ederdim.” (Kurtubî, 1999, ss. 311-312).

Hız. Yusuf dizisinin 25. bölümünde Hız. Yusuf’un zindandan çıkmayıp “Elini kesen kadınların hâli ne imiş, şah bu durumu araştırmadan, ihanet etmediğim halde bana atılan iftirayı ortaya çıkarmadan gelmem.” deyince eski zindan arkadaşı İnarus,

Züleyha'yı ve sana yaptıklarını araştırmasını hükümdardan isteyelim, demek; fakat Hz. Yusuf buna karşı çıkmakta, Potifâr ve Züleyha'nın çok iyiliğini gördüğünü ve bu sebeple Züleyha'nın ismini vermek istemediğini dile getirmektedir (Hz. Yusuf, 2009). Tefsir-i Kebir'de Yusuf sûresi 50. ayeti açıklanırken Hz. Yusuf'un Züleyha'nın ismini zikretmeyip Mısırlı kadınları zikrettiği; böylece Züleyha'nın hakkını gözettiği, haysiyetini ayaklar altına sermeyip işi örtülü bırakmak istediği söylenmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 258). Sırrı Paşa da Hz. Yusuf'un Züleyha'nın adını zikretmemesinin, efendisinin hakkını gözetmekten ve edebe riayetten ileri geldiğini söylemektedir (Sırrı Paşa, 2006, s. 190). Nitekim bu iyilikten utanan Züleyha da suçunu itiraf etmiştir (Sırrı Paşa, 2006, s. 193).

2.71. Hz. Yusuf'un Mısır Sarayına Gelmesi ve Mısır'ın Yeni Azizi Olması

Her üç mesneviye göre de Hz. Yusuf, büyük bir merasimle karşılandı. Hatta Şeyyad Hamza'ya göre melik bizzat Hz. Yusuf'u karşılamaya zindana gitti. Zındandakiler Hz. Yusuf'tan kendileri için de af çıkartmasını istediler. Hz. Yusuf, diğer suçluların da bağışlanmasını isteyince Melik Reyyan onları da serbest bıraktı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 183).

Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 369-371) ve Kemalpaşazade'ye (Demirel, 1979, s. 692) göre sarayda büyük bir merasim tertip edildi. Bütün devlet erkânı ve askerler saf saf dizildiler. Şah, onu bizzat ayakta karşılayıp tahtına oturttu. Rüyasının yorumunu tekrar dinledi.

Her üç mesnevimize göre melik, Hz. Yusuf'a nasıl tedbir almak gerektiğini sordu. Hz. Yusuf: "İlk yedi yıl her bir taraf bol bol ekilmeli, ekinler dövülmeden başaklarıyla saklanmalı; sonraki yedi yılda bunlar tüketilir. Bu işleri çekip çevirecek, işi iyi bilen, emin bir kimsenin bulunması şarttır. Ben hem işi iyi idare ederim hem de güvenilir birisiyim, bu işi bana tevdi edin." dedi. Bunun üzerine melik, herkesi ve her şeyi Hz. Yusuf'un emrine vererek onu Mısır'ın azizi yaptı⁶⁸ (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 191-193; Onur, 1991, ss. 371-372; Demirel, 1979, ss. 693-695).

Hamdullah Hamdi'nin verdiği bilgiye göre Hz. Yusuf farklı dillerdeki evrakları da okuyabilmekteydi. Onun farklı dillerdeki evrakları okuyabildiğini gören Melik'in ona karşı hayranlığı daha da arttı (Onur, 1991, s. 371).

⁶⁸ Hz. Yusuf, alınması gereken tedbirler için ehil bir kişiye ihtiyaç olduğunu söyledikten sonra Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi'de doğrudan vazifeyi kendisi istemektedir. Kemalpaşazade'de ise sultanın teklifi üzerine vazifeyi üzerine almaktadır.

Yusuf suresi 54. ve 55. ayetlerinde bu konu şöyle geçer: Kral dedi ki: “Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim.” Onunla konuşunca: “Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin.” dedi. (Yusufi) “Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim.” dedi (Karaman, Özek, Dönmez, vd., s. 241).

Kralın “Onu bana getirin” sözü, Hz. Yusuf’un saraya gelmesini göstermektedir. İncelenen kaynaklar da Kur’an’daki bu mananın dışına çıkmamıştır. Şeyyad Hamza’da geçen kralın zindana gittiği bilgisi kaynaklara terstir.

Şeyyad Hamza’da geçen ve mahkûmların Hz. Yusuf’un şefaatiyle affedilip zindandan çıkarılması olayı Hz. Yusuf dizisinin 26. bölümünde geçmektedir. Diziye göre hükümdar Hz. Yusuf’u saraya çağırdıktan sonra rüyasının yorumunu bir kez de ondan dinlemekte ve onu kendisine baş danışman yapmaktadır. Hz. Yusuf da hükümdardan iki şey istemektedir: Birincisi Züleyha ve Mısır kadınlarının cezalandırılmaması, ikincisi de Zavira zindandaki mahkûmların affedilmesi. Hükümdar “Bundan sonra ferman senindir, dilediğini affedebilirsin.” diyerek her türlü yetkiyi Hz. Yusuf’a vermekte ve o da ilk iş olarak Zavira zindandaki mahkûmlara af çıkarmaktadır (Hz. Yusuf, 2009).

Mesnevilerde geçtiği üzere hükümdarın Hz. Yusuf’u tahtına oturtması ve ona hürmet göstermesi incelenen kaynaklarda da geçer (Kurtubî, 1999, s. 319; Bursevî, 2007, s. 196). Tefsir-i Kebir’e göre Melik, parmağındaki meliklik yüzüğünü çıkarıp Hz. Yusuf’a takmış, kılıcını boynuna asmış ve ona altından bir taht yaptırmıştır. Hz. Yusuf tahta oturmuş, halk da kendisine itaat etmiştir (Fahreddin Razi, 1992, s.271). İbn Kesir’in Ehl-i Kitap kaynaklarından naklen verdiği bilgiye göre Firavun (o zamanki Mısır kralı) Hz. Yusuf’u gerçekten ağırlamış, onu tüm Mısır halkı üzerinde yetkili kılmış, mührünü ona vermiş, ipek kaftan giydirmiş, başına altın taç takmış, onu ikinci bineğine bindirmiştir. Huzurunda, “Ey kralımız, efendimiz! Sen ve sultanımız Yusuf!” diye çağırılır olmuştur. Kral, ona: “Şahsen ben senden daha büyük değilim. Sadece kürsüm seninkinden biraz daha büyüktür.” dermiş (İbni Kesir, 1994, s. 312).

Hükümdarın, rüyasının yorumunu bizzat Hz. Yusuf’tan tekrar dinlemesi kaynaklarda geçer (Fahreddin Razi, 1992, ss. 267-268; Kurtubî, 1999, s. 319). Hükümdar nasıl tedbir alınması gerektiğini sorunca Hz. Yusuf “Buğday, başağında ne kadar dursa kurt yemez ve ziyan olmaz. Amma dökülüp savrulan buğday çok durmaz (Taberî, Ty., s. 241).” diyerek buğdayı başağında saklamalarını (Kurtubî,

1999, s. 319), büyük depolar yaptırıp bu depolarda muhafaza etmelerini (Fahredden Razi, 1992, s.268; Kurtubî, 1999, s. 319) tavsiye ediyor.

Kralın “Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin.” demesi üzerine Hz. Yusuf’un “Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim (Yusuf, 12/54-55) demesi, vazifeyi kendisinin istediğini göstermektedir. Molla Câmî’ye göre de Hz. Yusuf vazifeyi kendisi istemektedir (Câmî, 2003, s. 129). Kaynaklarda geçtiğine göre Hz. Yusuf, alınması gereken tedbirleri sıraladıktan sonra sultan “Bu anlattıkların kimin elinden gelir?” diye Hz. Yusuf’a sorar. O zaman Hz. Yusuf, bu işi kendisinin iyi yapacağını söyler (Taberî, Ty., s. 246; Fahredden Razi, 1992, s.268; Kurtubî, 1999, s. 320; Sırrı Paşa, 2006, s. 206). İncelenen İslâmî kaynakların tamamında vazifeyi Hz. Yusuf kendisi istemektedir. Kemalpaşazade’de geçen ve hükümdarın teklifi üzerine Hz. Yusuf’un vazifeyi kabul etmesi görüşü İslâmî kaynaklara terstir. Tevrat’ta ise Kur’an’dakinin aksine Hz. Yusuf idareyi talep etmemektedir.⁶⁹ Krala akıllı ve hikmet sahibi bir adam aramasını ve onu bu işlerin başına atmasını önermektedir. Kral da “Senin gibi akıllı ve hikmet sahibi adam yoktur.” diyerek ülke yönetimine Hz. Yusuf’u atamaktadır (Kurt, 2005, s. 64; Tekvin, 41/33-41).

Hamdullah Hamdi’de geçen Melik’in yetmiş dil bilmesi, Hz. Yusuf’a bu dillerle hitap etmesi; Hz. Yusuf’un her bir dille yaptığı hitaba cevap vermesi ve Melik’in Hz. Yusuf’un bilgisine hayran kalması, kaynaklarda geçmektedir (İbni Kesir, 1994, ss. 312-313; Taberî, Ty., s. 245; Kurtubî, 1999, ss. 318-319; Bursevî, 2007, s. 197; Sırrı Paşa, 2006, s. 204).

Melik’in Kıtıfir’i azledip yerine Hz. Yusuf’u tayin etmesi de kaynaklarda geçer (Fahredden Razi, 1992, s.271; İbni Kesir, 1994, s. 312; Kurtubî, 1999, s. 321; İbni Kesir, 1989, s. 4107; Ahmet Cevdet, 2000, ss. 9-10).

2.72. Aziz’in Ölümünden Sonra Züleyha’nın Durumu

Hamdullah Hamdi (Onur, 1991, ss. 373-374) ve Kemalpaşazade’ye (Demirel, 1979, s. 695) göre Kıtıfir, makamını ve yetkisini kaybedip gözden düşünce derdinden ve kederinden öldü. Züleyha da dul kaldı. Şeyyad Hamza’ya göre ise Kutayfer

⁶⁹ Kaynaklarda Hz. Yusuf’un Mısır yönetimine zindandan çıktıktan bir yıl sonra geldiğine dair rivayetler de vardır. İbn Abbas’tan naklen şöyle bir hadis zikredilmektedir: “Allah, kardeşim Yusuf’a merhamet etsin. Şayet o: ‘Beni memleketin hazineleri üzerine memur et’ demeseydi, o padişah onu, hemen o anda o işle görevlendirirdi. Ancak ne var ki o bunu deyince, padişah, bu vazifeyi ona vermeyi bir yıl geciktirdi.” (Fahredden Razi, 1992, s. 268; Kurtubî, 1999, s. 318,321; Bursevî, 2007, s. 210; Yazır, Ty., s. 60).

(Kıtfir) daha öncesinde, Hz. Yusuf zindanda iken ölmüştür (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 163).

Her üç mesnevide de Aziz'in ölümünün ardından Züleyha'nın perişan hâli işlenmektedir. Aziz'in ölümünün ardından Züleyha iyice yaşlandı. Hz. Yusuf'un aşkıdan ağlaya ağlaya gözleri kör oldu. Hz. Yusuf'tan haber getirenlere malını mülkünü dağıtıyordu. Öyle ki malını dağıta dağıta iyice fakirleşti, bir dilim ekmeğe muhtaç hâle geldi. Ne dadısı ne cariyeleri kaldı. Malı mülkü kalmayınca Hz. Yusuf'tan haber getirenler de kalmadı. Bu hal üzerine nice yıllar geçti (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 199; Onur, 1991, ss. 373-378; Demirel, 1979, ss.696-714).

Kaynaklarda, makamından azledilen Kıtfir'in, bu acıya dayanamayarak ölmesi geçmektedir (Fahreddin Razi, 1992, s. 271; Kurtubî, 1999, s. 321; İbni Kesir, 1989, s. 4107; Bursevî, 2007, s. 201). Taberî'ye göre Aziz, Hz. Yusuf zindandan çıktıktan iki yıl sonra ölmüştür (Taberî, Ty., s. 246). Şeyyad Hamza'da geçtiği gibi Aziz'in Hz. Yusuf zindandayken ölmesiyle ilgili Kurtubî'de bir rivayet vardır (Kurtubî, 1999, s. 322).

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de geçtiği şekliyle Aziz'in ölümü ve bunun ardından Züleyha'nın yaşlanması, ağlamaktan gözlerinin kapanması ve perişan bir hâlde Hz. Yusuf'un aşkıyla yaşaması Molla Câmî'de işlenmektedir (Câmî, 2003, s. 129-132). Ruhu'l-Beyan'da da, Aziz'in ölümünün ardından, Hz. Yusuf'un hicranı sebebiyle Züleyha'nın perişan olduğu, dünyadan el etek çektiği, bütün mücevherlerini Yusuf'la ilgili bir şey söyleyene verdiği, belinin büküldüğü ve iyice ihtiyarladığı söylenmektedir (Bursevî, 2007, ss. 201-202).

Taberî'ye göre Züleyha suçunu ikrar edince Aziz onu boşadı. Çok kimseler istediye de o hiç kimseye varmadı. Hz. Yusuf'un aşkıdan mest olmuştu. Kim Hz. Yusuf'tan haber getirse ona çok mal verirdi. Tam on sekiz yıl ağladı. Gözleri görmez oldu, beli büküldü. Malı da kalmayıp iyice fakir oldu. Bütün dostları ondan yüz çevirdiler (Taberî, Ty., s. 248). Kurtubî'de, Vehb b. Münebbih'ten rivayetle verilen bilgiye göre, Aziz'in ölümünün ardından Züleyha'nın elindeki malı gitmiş ve Hz. Yusuf'a ağladığından gözleri de kör olmuştu. Züleyha, insanlardan dilenir olmuştu; onlardan kimisi o kadına acıyor, kimisi acımyordu (Kurtubî, 1999, s. 322).

2.73. Züleyha'nın Hazreti Yusuf'un Geçtiği Yola Kulube Yaptırması

Olay her üç mesnevimizde de geçmektedir. Hz. Yusuf'un aşkıdan perişan olan Züleyha Hz. Yusuf'un geçtiği yola kamıştan bir kulübe⁷⁰ yaptırdı. Hz. Yusuf'un mükemmel bir atı vardı. Rüzgâr gibi hızlı olan bu at kişnediği zaman, her bir yerden sesi duyulurdu. Hz. Yusuf'un beraberinde pek çok asker olurdu. Hz. Yusuf atıyla ve askerleriyle Züleyha'nın kulübesinin önünden geçerken Züleyha da yola çıkardı. "Ah" eder, ağlayıp inler, Hz. Yusuf'a dualar ederdi (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 197-201; Onur, 1991, ss. 378-381; Demirel, 1979, ss. 714-716).

Şeyyad Hamza'ya göre Züleyha, Hz. Yusuf'un geçişini haber vermesi için bir kadını tembihlemişti. Hz. Yusuf gelirken bu kadın, elinden tutup Züleyha'yı yola çıkarırdı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 199-201). Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'ye göre ise Züleyha, kendi başına dışarı çıkmaktaydı. Hatta Hamdullah Hamdi'ye göre etrafındakiler, geçen askerlerin içinde olduğu halde "Yusuf bunların arasında yok." deseler veya olmadığı halde "Yusuf geçiyor" deseler, Züleyha onlara inanmaz, Hz. Yusuf'un olup olmadığını bizzat onun kokusunun anlardı. Züleyha, Hz. Yusuf geçtikten sonra kendisini, onun izinin üstüne atardı (Onur, 1991, s. 380). Nice zaman böyle geçti.

Hz. Yusuf'un alaca renkli, rüzgâr gibi süratli atının olması, Züleyha'nın kamıştan ev yaptırması ve orada Hz. Yusuf'un geçişini beklemesi, atın kişnemesini duyunca kendisini Hz. Yusuf'un yoluna atması; fakat Hz. Yusuf'un maiyetindeki çavuşların kendisini uzaklaştırması sebebiyle bir türlü sesini Hz. Yusuf'a duyuramaması Molla Câmî'de geçmektedir. Etraftaki çocukların kendisini kandırmak için, askerlerin içinde olduğu halde Hz. Yusuf yok demelerine veya olmadığı hâlde var demelerine Züleyha'nın inanmayıp Hz. Yusuf'un olup olmadığını kokusundan anlaması da Câmî'de geçer (Câmî, 2003, ss. 133-134). Bu konu Ruhu'l-Beyan'da şu şekilde işlenmiştir: Züleyha, Yusuf'un geçiş yolu üzerinde, kamıştan yapılmış bir kulübede yaşamaya başladı. Yusuf bazı vakitler bir bineğe binerdi. Kişnemesi iki mil öteden duyulabilen bir atı vardı. Bu at, sadece Hz. Yusuf üzerine bindiği zaman kişner, insanlar da Hz. Yusuf'un ata bindiğini anlardı. Züleyha ise yolun kenarında durur, Yusuf oradan geçerken var gücüyle bağırırdı. Fakat sesler birbirine karıştığı için Yusuf onun sesini duymazdı (Bursevî, 2007, s. 202). Züleyha'nın Hz. Yusuf'un yolu üzerine çıkması Vehb b. Münebbih'ten naklen

⁷⁰ "Kamıştan kulübe" ifadesi Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de geçmektedir. Şeyyad Hamza'da "Büyük bir ev" olarak geçmektedir.

Kurtubî'de geçmektedir fakat yukarıdaki anlatım gibi kamıştan evde yaşamasından ve sesini Hz. Yusuf'a duyuramamasından bahsedilmemektedir (Kurtubî, 1999, s. 322).

2.74. Züleyha'nın Putunu Kırması

Her üç mesnevide de geçtiğine göre Züleyha bir gün putuna iltica etmeye başladı. Putundan, Hz. Yusuf'u görecek göz vermesini ve kendisini Hz. Yusuf'a kavuşturmasını istedi. Züleyha bu halde ağlarken Hz. Yusuf'un atının sesini işitti. Hemen Hz. Yusuf'un yoluna çıkıp feryat etti fakat atların kişnemesinin sesinden onun sesi hiç duyulmadı. Kargaşa esnasında ayaklar altında kaldı. Züleyha ağlayarak kulübesine döndü. O an, taşa ibadet etmenin kişiye hiçbir fayda sağlamayacağını anladı. Sonra putuna öfkeyle "Ben sana gece gündüz taparım, ne hallere geldim. Yusuf'un Tanrısı, kul iken onu sultan yaptı." diyerek putunu yere vurdu, yüz parçaya ayırdı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 201; Onur, 1991, ss. 381-383; Demirel, 1979, ss. 716-719).

Züleyha'nın putunu parçalaması Molla Câmî'de de aynı şekilde işlenmiştir (Câmî, 2003, s. 135).

Bu konu Ruhu'l-Beyan'da şu şekilde anlatılır: Züleyha birgün, hiç yanından ayırmayıp tapındığı putunun karşısına geçip: "Sana da, sana secde edene de yazıklar olsun!" Yaşlılığıma, körlüğüme, fakirliğime ve gücümün kuvvetiminin azalmasına acıman gerekmez miydi? Bugünden itibaren seni inkâr ediyorum işte!" dedi. Böyle söyleyip putunu sert bir taşa vurdu, paramparça etti (Bursevî, 2007, s. 203). Nebiler Silsilesi isimli eserde, Ali Hemadanî'nin Zahiratü'l-Mülük isimli eserinden naklen, Züleyha'nın, putunun karşısına geçip onu inkâr ettiği ve Hz. Yusuf'un Rabbine iman ettiği bilgisi verilmektedir (Topbaş, 2004, s. 107).

Züleyha'nın Müslüman olması Taberî'de de geçer. Taberî'ye göre Hz. Yusuf Züleyha ile evlenmeden önce Züleyha Müslüman olmuştu. Evlendikten sonra da Hz. Yusuf ona dinini, diyanetini öğretti (Taberî, Ty., s. 249).

2.75. Züleyha İman Ettikten Sonra Hz. Yusuf'un Züleyha'yı İşıtmesi

Züleyha putunu kırdıktan sonra Hak Teâlâ'ya iman etti, gözyaşları içinde ona yalvardı. Bunca yıl puta taptığı için tövbeler etti. Gözlerinin nurunu ve Hz. Yusuf'u, Cenâb-ı Haktan diledi. İman ettikten sonra bir gün Züleyha, yine Hz. Yusuf'un geçişini duydu ve yola çıktı. Hz. Yusuf'a doğru şöyle seslendi: "O yüce zât ki şahları düşünün biçare eder, nice aciz ve muhtaç köleleri de şah eder." Hz. Yusuf bu sözleri

işitti ve bu sözler ona çok tesir etti. Yardımcılarından birisine “Bu sözleri söyleyen kadını bul, bana getir. Onun sözleri bana çok tesir etti. Yüreğinde ateş olmasa sözleri bu kadar tesir etmezdi.” dedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 201; Onur, 1991, ss. 383-385; Demirel, 1979, ss. 719-722).

Bu olay Molla Câmî’de de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 135-136). Bu olay Ruhu’l-Beyan’da şöyle geçmektedir: Hz. Yusuf geçerken, kamyş kulübesinden çıkan Züleyha, “Günahları yüzünden kralları köle, taatleri sayesinde de köleleri kral yapanı tesbih ederim, o noksanlardan yücedir.” deyince Allah Teâla rüzgâra bu sözü Hz. Yusuf’un kulağına götürmesini emretti. Bu söz Hz. Yusuf’a çok tesir etti ve kölesine: “Git şu kadıncağzın ihtiyacı neyse hallet.” dedi (Bursevî, 2007, ss. 203-204). Züleyha’nın Hz. Yusuf’a söylediği söz, Ali Hemadanî’nin Zahiratü’l-Mülük isimli eserinden şu şekilde nakledilir: “Tesbih ederim o kudreti ki, sultanları günahları sebebiyle köle eder; köleleri de Hakk’a kullukları sâyesinde sultan eder.” Rüzgâr, bu sözleri Hz. Yusuf’a ulaştırmıştır (Topbaş, 2004, s. 107). Bu olay Taberî’de şu şekilde anlatılır: Hz. Yusuf gezintiye çıkmıştı. Dönüşünde Züleyha’ya “İşte Yusuf geliyor.” dediler. Züleyha “Beni onun yoluna iletin.” dedi. Hz. Yusuf yaklaşınca Züleyha “Nefsine sabreden kişi kul iken sultan olurmuş ve nefesine uyan kişi de sultan iken kul olurmuş.” dedi. Hz. Yusuf bu sözleri kimin söylediğini sordu. Züleyha, dediler. Atının başını çekip onun yanına geldi (Taberî, Ty., s. 248). İbni Kesir bu olayı Fudayl İbn İyaz’dan şöyle nakleder: Aziz’in karısı yolun ortasında durmuş ve nihayet Yusuf oradan geçince şöyle demiş: “Allah’a itaati sebebiyle köleleri kral, Allah’a isyanları sebebiyle kralları köle yapan Allah’a hamd olsun.” (İbni Kesir, 1989, s. 4108). Bu olay Kurtubî’de de geçmektedir (Kurtubî, 1999, s. 322).

2.76. Züleyha’nın Sarayda Hz. Yusuf İle Görüşmesi

Şeyyad Hamza’da, Züleyha’nın saraya getirilmesi yoktur. Şeyyad Hamza’ya göre Züleyha, sesini duyurunca Hz. Yusuf ile oracıkta görüşmeye başladı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 201-203). Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade’ye göre ise Hz. Yusuf, kalabalığın arasından sarayına geçti. Yardımcısı huzura çıkıp “Efendim, getirmemi arzu ettiğiniz yaşlı kadın kapıdadır.” dedi (Onur, 1991, s. 385; Demirel, 1979, s. 722).

Hamdullah Hamdi’ye göre Hz. Yusuf: “Ne ihtiyacı varsa giderin, gönlünü hoş edin.” diye buyurdu. Yardımcısı ise “Efendim, gizli bir dileği var imiş, eğer

müsaadeniz olursa size söyleyecekmış.” dedi (Onur, 1991, s. 385). Bunun üzerine içeri aldılar.

Her üç mesneviye göre de Züleyha, Hz. Yusuf’la karşılaşınca, Hz. Yusuf onu tanıyamadı ve “Kimsin?” diye sordu. Züleyha “Senin arzundan her şeyini kaybeden yaşlı ve düşkün kişiyim.” deyince Hz. Yusuf, Züleyha’yı tanıdı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 201-203; Onur, 1991, s. 386; Demirel, 1979, ss. 722-723).

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade’ye göre Züleyha’yı bu halde gören Hz. Yusuf “Ey Züleyha ne hâle düşmüşsün; güneş idin, zevale ermişsin.” dedi. Züleyha, “Ey Züleyha” hitabını işitince düşüp bayıldı. Aylınca Hz Yusuf ona, güzelliğini, gözlerini ve bunca varlığını nasıl kaybettiğini sordu. Züleyha, aşkının derdinden ve ağlamaktan gözlerini ve güzelliğini kaybettiğini, haberini getirenlere altın-gümüş vererek varlığını kaybettiğini anlattı. Bütün her şeyini “Yusuf” yolunda kaybedişini ve onun aşkıdan sarhoş olduğunu anlattı (Onur, 1991, ss. 386-387; Demirel, 1979, ss. 723-724).

Şeyyad Hamza’ya göre Hz. Yusuf, Züleyha’dan aşkının alametini göstermesini istedi. O da Hz. Yusuf’tan kamçısını istedi. Hz. Yusuf kamçıyı verince Züleyha kamçıyı tuttu, bir “ah” çekti. Kamçı ateş alıp yandı. Hz. Yusuf bunu görünce şaşırıp kaldı ve “Tanrı sana ne güzel bir aşk vermiş.” dedi (Demirci 1979, s. 203).

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade’de anlatılanlar Molla Câmî’de de geçmektedir. Hamdullah Hamdi’de geçtiği gibi Züleyha saraya getirilince Hz. Yusuf’un ihtiyaçlarının görülmesini emretmesi, yardımcısının “Efendim sırrını sadece size anlatacakmış.” demesi üzerine Züleyha’nın Hz. Yusuf’un huzuruna alınması da Molla Câmî’de geçer (Câmî, 2003, ss. 137-138).

İncelenen tefsirlerde bu konu işlenirken Züleyha’nın saraya getirilmesi geçmez. Konuşmalar Şeyyad Hamza’daki gibi yol üstünde olur, Züleyha’nın, Hz. Yusuf’un yanına getirildiği söylenir. Ruhu’l-Beyan’da bu olay şöyle işlenir: Yusuf’un kölesi, Hz. Yusuf’un emriyle Züleyha’nın yanına gelerek ona “Ne ihtiyacın var?” diye sordu. Züleyha “Benim ihtiyacımı ancak Yusuf halleder.” diye cevap verdi. Bunu üzerine Hz. Yusuf’un kölesi, Züleyha’yı Hz. Yusuf’a götürdü. Hz. Yusuf Züleyha’yı tanıyamadı. Züleyha kendini tanıttı (Bursevî, 2007, ss. 204-205).

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade’de anlatıldığı gibi Hz. Yusuf’un Züleyha’ya güzelliğini, gözlerini ve malını nasıl kaybettiğini sorması ve Züleyha’nın bütün bunları kendisinin aşkında kaybedişini söylemesi Taberî’de geçmektedir (Taberî, Ty., s. 248).

Kurtubî'ye göre Züleyha, Hz. Yusuf ile görüşmesinde, bu perişan hâle günahı sebebiyle düştüğünü anlatmaktadır (Kurtubî, 1999, s. 322).

Şeyyad Hamza'daki kamçının alev alması olayının aynısını Celal Settari nakletmektedir (Settari, 2002, ss. 113-114). Bu olay Taberî'de şu şekilde geçmektedir: Hz. Yusuf, Züleyha'ya "Daha aşkını unutmadın mı?" diye sorunca Züleyha kamçısını istedi. Züleyha bir kere ah edince kamçı ateş aldı. Hz. Yusuf, elinin yanmaması için kamçıyı bıraktı (Taberî, Ty., s. 248). Bu olayı Kurtubî biraz daha değişik anlatır: Buna göre Hz. Yusuf Züleyha'ya hâlâ kalbinde eski aşkının olup olmadığını sordu, Züleyha da Hz. Yusuf'un kamçısının bir ucunu alıp göğsüne koydu. Kalbinin hafakanından dolayı kamçının sallandığını gören Hz. Yusuf, Züleyha'nın bu hâline ağladı (Kurtubî, 1999, s. 322).

Züleyha'nın, aşkını bilmesi için Hz. Yusuf'un kamçısını alması, ah ederek yakması, halk hikâyelerinde de pek çok farklı versiyonla karşımıza çıkmaktadır (Daşdemir, 2012, ss. 172-173).

2.77. Züleyha'nın Gençliğine ve Güzelliğine Kavuşması

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de geçtiğine göre Hz. Yusuf, Züleyha'ya merhamet edip kendisinden bir dileğinin olup olmadığını sordu. Züleyha ise gençliğinin, güzelliğinin ve gözlerinin ferinin geri gelmesini diledi. Hz. Yusuf, gözyaşları içinde dua etti. Hak Teâlâ Züleyha'ya gençliğini verdi. Yüzündeki kırışıklıkları giderdi. Gözlerini verdi. Önceki halinden daha güzel bir kız oldu. Hz. Yusuf "Daha başka dileğin var mıdır?" diye sordu. Züleyha da "Sana kavuşmaktan, seninle evlenmekten başka dileğim kalmadı." dedi. Hz. Yusuf bu dileği işitince sustu ve gelecek olan vahyi beklemeye başladı. Hz. Cebrail gelerek, Hak Teâlâ'nın onu nikâhlanmasını emrettiğini tebliğ etti (Onur, 1991, ss. 387-389; Demirel, 1979, ss. 724-727).

Şeyyad Hamza'ya göre ise, önce gökten Hz. Cebrail gelmekte, Hak Teâlâ'nın Züleyha ile evlenmesini emrettiğini Hz. Yusuf'a tebliğ etmekte; sonra Hz. Cebrail, Züleyha'yı sıvazlamakta, Züleyha gençleşip güzelleşmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 203).

Hamdullah Hamdi'ye göre Züleyha "on sekiz" yaşında genç bir kız oldu (Onur, 1991, s. 388). Şeyyad Hamza'ya göre ise "on dört" yaşında genç bir kız oldu (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 203).

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'nin anlatımının aynısı Câmî'de geçmektedir. Hamdullah Hamdi'de geçtiği üzere Hz. Yusuf'un duasının ardından Züleyha'nın on sekiz yaşında genç kız olması da Câmî'de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 138-139).

Bu olay kaynaklarda da geçmektedir: Hz. Yusuf, Züleyha'nın ihtiyarlanmış halini görünce şaşırıldı ve ona, ne olduğunu sordu. Züleyha'da aşkı sebebiyle başına gelenleri anlattı. Hz. Yusuf, isteklerini sordu. O da üç isteğinin olduğunu; gözlerini ve gençliğini vermesi için Allah'a dua etmesini ve kendisiyle evlenmesini istedi. Hz. Yusuf ilk ikisi için dua etti. Züleyha'nın gözleri görmeye başladı ve gençleşti. Eskisinden daha güzel oldu. Üçüncü isteğe gelince Hz. Yusuf sükût edip başını öne eğdi. Hz. Cebrail gelip Rabbinin selamını ve evlilik fermanını ilettiler (Bursevî, 2007, ss. 205-206; Topbaş, 2004, ss. 107-108; Settarî, 2002, ss. 114-115).

Bu olayı Taberî de şu şekilde aktarmaktadır: Cebrail aleyhisselam gelip "Ya Yusuf, Züleyha'ya sor ki Hak'tan dileği nedir?" deyince Züleyha gençliğini, güzelliğini ve Hz. Yusuf'un helali olmayı diledi. Hz. Yusuf dua edince gençliği ve güzelliği geldi, Hz. Yusuf da ona âşık oldu (Taberî, Ty., s. 249).

Kurtubî'deki rivayete göre Hz. Yusuf önce Züleyha ile evlenmekte, zifaf gecesi namaz kılp beraberce dua edince Allahu Teâlâ Züleyha'nın gençliğini ve güzelliğini ona tekrar bahşetmektedir (Kurtubî, 1999, s. 323).

Hz. Yusuf'un duasının ardından Züleyha'nın on sekiz yaşında genç bir kız olmasına sadece bir kaynakta rastlandı (Elçioğlu, 1977, s. 52).

2.78. Hz. Yusuf ile Züleyha'nın Evliliği

Züleyha ile evlenmesinin Hakkın murâdı olduğunu işiten Hz. Yusuf, hemen nikâh kıydı. Hz. İbrahim'in dini, İsrailoğullarının âdeti üzere nikâhları kıydı (Onur, 1991, s. 389; Demirel, 1979, s. 728). Şeyyad Hamza'ya göre nikâhlarını Melik kıydı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 203).

Gelin süsleyiciler Züleyha'yı iyice süslediler. Züleyha gözlerine inanamıyor, sevincinden kâh gülüyor kâh ağlıyordu. Nihayet akşam oldu ve herkes evlerine çekildi. Hz. Yusuf, sevgiyle Züleyha'nın elini tuttu. İki yâr birbirine kavuştu.

Allah'ın emri gereğince Hz. Yusuf'un Züleyha ile evliliği Molla Câmî'de de anlatılmıştır. Molla Câmî, zifaf gecesini çok fazla detaylandırmış, ilginç benzetmeler kullanmıştır (Câmî, 2003, ss. 139-140).

Bu olay Ruhu'l-Beyan'da, mesnevilere benzer olarak işlenmiştir. Buna göre Hz. Yusuf, Mısır'ın kralını ve bütün ileri gelenlerini davet edip ziyafet verdi. Hz. İbrahim'in şeriatı, Hz. Yakub'un dini üzere ve güzel adetler yerine getirilerek Züleyha ile evlendi (Bursevî, 2007, s. 206; Topbaş, 2004, s. 108).

Mesnevilerin paralelinde bir diğer anlatımı, Settarî, Ebû Nasr-i Hemedânî'nin es-Seb'ıyyat adlı risalesinden şöyle nakleder: Aziz'in ölümünden sonra Züleyha yoksullaştı; aciz ve kör biri oldu ama aşkı eskisi gibi devam etti, hatta günden güne arttı. Nihayet bir gün geldi, putperestliği terk ederek tek Tanrı'ya iman etti. Bir Cuma gecesi "Ya Rabbi, ya beni Yusuf'a kavuştur ya içindeki sevgiyi soğut." diye dua etti. Melekler de şefaâtçi oldular ve Tanrı katından "Onun kurtulma vakti geldi" diye bir nida geldi. Bir gün Züleyha Yusuf'un yoluna çıktı; kendini tanıttı; ağlayıp inledi. Tekrar eski güzelliğine, mala ve vuslata ermekten ibaret olan üç arzusunu Yusuf'a ilettiler. Bunun üzerine Tanrı Yusuf'a Züleyha ile vuslata ermesini emretti. Züleyha'ya gençliğini ve güzelliğini geri verdi; Yusuf'un gönlüne Züleyha'nın sevgisini yerleştirdi. Böylece maşuk, âşık; âşık da maşuk oldu (Settarî, 2002, s. 60).

İslamî kaynakların çoğunluğunda Hz. Yusuf ile Züleyha'nın evlenmesi işlenmekte fakat mesnevilerde geçen bu uzun macerâ geçmemektedir. Kaynaklara göre Aziz ölünce padişah, Hz. Yusuf'u onun karısıyla evlendirmiştir (Fahredden Razi, 1992, s. 271; Kurtubî, 1999, s. 321; İbni Kesir, 1989, s. 4107; İbni Kesir, 1994, s. 313; Taberî, Ty., s. 245; Ahmet Cevdet, 2000, ss. 9-10). Taberî'de hükümdarın Hz. Yusuf'u Züleyha ile evlendirmesi şöyle anlatılır: Hz. Yusuf'un, Mısır'ın hazinedarı olmasının üzerinden birçok gün geçtikten sonra bir gün sultan Hz. Yusuf'a "Sen Aziz'e karşı hep doğru oldun, asla ihanet etmedin. Şimdi de gönlüm ister ki onun hanımını helalin olmak üzere kabul edesin." demiş, Hz. Yusuf da padişahın bu sözünü kabul ederek Züleyha ile evlenmiştir (Taberî, Ty., s. 246).

Hz. Yusuf'un Züleyha ile evlenmesi, Kur'an'da geçmemekle birlikte tefsirlerde işlenmektedir. Buna mukabil Tevrat'ta, kralın, Hz. Yusuf'u, On şehrinin kâhini olan Potifar'ın kızı Asenat ile evlendirdiği geçmektedir (Kurt, 2005, ss. 65-66; Yiğit, 2004, s. 351; Tekvin, 41/45). İsmail Yiğit, Züleyha'nın önceki kocası olan Potifar ile On şehri kâhini Potifera'nın isimlerinin karıştırılabileceğine dikkat çekmektedir (Yiğit, 2004, s. 351). Hz. Yusuf dizisini 32. bölümünde ise kral Hz. Yusuf'u tek tanrıya inanan Aton Tapınağının rahibinin kızı Asenat ile evlendirmektedir. Asenat da babası gibi tek Tanrıya inanmaktadır (Hz. Yusuf, 2009). Aynı dizinin ilerleyen bölümlerinde Hz. Yusuf, ikinci eş olarak Züleyha ile de

evlenmektedir. Kurtubî’de, Hz. Yusuf’un Züleyha ile evlenmediğine dair bir rivayet de geçmektedir (Kurtubî, 1999, s. 328).

Tevrat’ta, Züleyha hakkında hiçbir şefkat izine rastlanmadığını söyleyen Settârî, Tevrat’a göre Züleyha’nın, heva hevesine uyduğu için belki de azaptan asla kurtulamayacak, melun ve cehennemlik bir kadın olduğunu söylemektedir (Settârî, 2002, s. 43).

Türkdoğan, Tevrat çıkışlı Yusuf öykülerinde Züleyha’nın, nefsanî hırsların kural tanımazlığı ile hareket eden, sinsice pusu kuran, gözünü hırs bürümüş azgın bir nefis olarak gösterildiğini söyler (Türkdoğan, 2011, s. 96). Batı edebiyatında Züleyha, yakışıklı kölesine heves ve arzu duyan, onunla gününü gün etmek isteyen, düşük ahlaklı bir kadından başka bir şey değildir. Onun sınır tanımayan hâleri müptezel kişiliğinden kaynaklanır⁷¹ (Türkdoğan, 2011, s. 99).

2.79. Züleyha’nın Bekâreti

Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi’nin verdiği bilgiye göre Hz. Yusuf, Züleyha’yla gerdeğe girince, onun daha kız olduğunu gördü. Şeyyad Hamza’da Züleyha’nın bekâreti kendi ağzından şu şekilde anlatılmaktadır: “Kutayfer ne zaman gelse, Tanrı bir peri kızı yaratırdı. Kutayfer o peri kıızıyla yatardı.” (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 205).

Hamdullah Hamdi’de geçtiğine göre Züleyha, Hz. Yusuf’a bekâretinin sebebini açıklarken Kıtîr’in iktidarsız olduğunu söylemektedir. Ayrıca kendisini düşte gördüğü zamandan beri hazinesini onun için sakladığını söylemektedir (Onur, 1991, ss. 391-392). Hamdullah Hamdi ayrıca, “Rivayet” başlığı altında, Aziz’in Züleyha görünümünde bir peri kızı ile birlikte olup onunla zevk bulmasını da anlatır (Onur, 1991, s. 237).

Kemalpaşazade, yukarıda anlatılanlardan, sadece Aziz’in iktidarsız oluşuna değinmiştir. Züleyha, Mısır’a gelip de Aziz’i ilk defa görünce düşüp bayılmış ve gayp meleğinden şunları işitmişti: “Hüda’nın lütfundan asla üminidi kesme. Sonunda yârine kavuşacaksın. Aziz’den sakınma, her ne emrederse tereddütsüz yerine getir, onunla teklifsizce sohbet et. Onun elinde demir anahtar yokken evinin kilidini hiç

⁷¹ Türkdoğan, “Züleyha” karakteri için şunları söyler: Doğu hikâyelerinde, bir âşık olarak Züleyha, erkek kahramanın rolünü üstlenir. Naz makamında Yusuf durur, niyaz makamında Züleyha. Onu elde etmek için açıktan mücadele eder. Rüyalarında gördüğü sevgilinin peşinden uzak diyara sürüklenen de, maşuktan visal dileyen de, ona kavuşmak için gözü kara olarak her maceraya atılan da Züleyha’dır (Türkdoğan, 2011, s. 99).

açabilir mi? Goncaya o taze dikenden zarar yok. Hiç peykansız ok siperden geçebilir mi?” (Demirel, 1979, ss. 272-275).

Mesnevilerde geçen bu bilgi, Molla Câmî’de de geçer. Hz. Yusuf, Züleyha’nın bakire olmasına şaşırınca Züleyha, Aziz’in iktidarsız olduğunu, mevki ve rütbe elde etmede hızlı olsa da muradını alma noktasında damarlarının gevşek olduğunu söylemektedir. Züleyha, ayrıca kendisini düşte gördüğünden beri incisini sakladığını, kimsenin elmas ucunun incisine değmediğini söylemektedir. Bu sözleri işiten Hz. Yusuf’un Züleyha’ya olan sevgisi iki kat artmaktadır (Câmî, 2003, s. 141). Molla Câmî’de peri kızı masalı geçmez.

Mesnevilerde anlatılan bu olay Taberî’de şöyle geçer: Evlendikleri gece Züleyha Hz. Yusuf’a, kocasının iktidarsız olduğunu, kendisinin de Hz. Yusuf’tan başka hiç kimseye gönül vermediğini, hiç kimsenin kendisine el uzatmadığını, bekâretinin devam ettiğini söyledi. Yusuf aleyhisselam bu sözü işitince mutlu oldu. Züleyha’ya el uzatınca onu, dediği gibi bakire buldu. Züleyha ömrünün sonuna kadar Hz. Yusuf’la yaşadı. Hak Teala da bütün peygamberlerin hanımlarını zinadan saklamıştır, kafir dahi olsa zinaya meyletmemiştir (Taberî, Ty., s.247). Aziz’in iktidarsız oluşu ile ilgili Taberî şunları da söyler: “Bu aziz dedikleri kişi süst endam idi, avrete yaklaşamazdı. O sebepten oğlu ve kızı yoktu.” (Taberî, Ty, ss. 221-222).

Kurtubî, Yusuf suresi 21. ayetinde geçtiği üzere Aziz’in “Belki bize faydası dokunur yahut onu evlat ediniriz.” sözünü tefsir ederken İbn Abbas’tan naklen Aziz’in kısır olduğunu söyler (Kurtubî, 1999, s. 244). İncelenen kaynakların hemen hemen tamamında Aziz’in kısır olması ve Züleyha’nın bâkire kalması işlenmektedir⁷² (İbni Kesir, 1994, s. 312; İbni Kesir, 1989, ss. 4107-4108; Fahreddin Razi, 1992, s. 214; Kurtubî, 1999, s. 323; Bursevî, 2007, ss. 82-83 ve s. 207; Settari, 2002, s. 85, 117).

Hz. Yusuf gerdek gecesi Züleyha’nın yanına girince “Bu, senin daha önce istediğinden daha hayırlı değil midir?” diye sormuş (Fahreddin Razi, 1992, s.271; Kurtubî, 1999, s. 321; Bursevî, 2007, s 207) Züleyha da “Ey doğru sözlü, beni kınama. Ben senin gördüğün gibi güzel bir kadın idim, fakat benim eski kocam kadınlara yaklaşamıyordu ve sen de Allah’ın sana verdiği böyle bir güzelliğe sahip

⁷² Tefsirlerin İbn Abbas’tan yaptıkları rivayet olmasa dahi, Yusuf suresi 21. ayetin Aziz’in kısır olmasına işaret ettiği kanaatindeyiz. Çünkü çocuğu olan birisi bir başkasını evlat edinmez. Şayet kısırlık Züleyha’dan kaynaklıysaydı Aziz gibi güçlü birisi, o zamanki şartlar içinde muhtemelen bir başkası ile de evlenirdi. O halde evlat sahibi olamamalarının eksikliği Aziz kaynaklı olmalıdır.

idin, o bakımdan ben senin etkinin altına girdim.” diye cevap vermişti. Hz. Yusuf Züleyha’nın bakire olduğunu görmüştü (Kurtubî, 1999, s. 321).

Aziz’in Züleyha’yı arzuladığında peri kızı, cin kızı, şeytan kızı ile birlikte olması halk hikâyelerinde geçmektedir (Daşdemir, 2012, ss. 198-199).

2.80. Hz. Yusuf ile Züleyha’nın Çocukları

Sadece Şeyyad Hamza’nın verdiği bilgiye göre Hz. Yusuf’un Züleyha’dan on dört oğlu oldu. Bunlardan en büyük ve en akıllıların adı Mişelüm idi. Çocuklarından birinin adı Şemdin, birininki Mamil ve bir diğeri Kasan idi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 205).

Kaynaklarda, Hz. Yusuf’un Züleyha’dan Efrayim/Efrahîm/Efracim/İfracim ve Menşa/Mişâ/Midta adında iki oğlu olduğu (Taberî, Ty., s. 267; İbni Kesir, 1994, s. 312; Kurtubî, 1999, s.321, 323, 328, 408; Fahreddin Razi, 1992, s.271; İbni Kesir, 1989, s. 4108; Ahmet Cevdet, 2000, s. 10; Bilmen, Ty., s. 1611) ve bazı kaynaklarda da Rahmet/Rahme isminde bir kızı olduğu (İbni Kesir, 1989, s. 4108; Kurtubî, 1999, s. 408; Ahmet Cevdet, 2000, s. 10; Bilmen, Ty., s. 1611) geçmektedir. Ruhu’l-Beyan’da, Efracim ve Mişa’nın ikiz olduğu söylenir (Bursevî, 2007, s. 207). Efracim’in de Nûn isminde bir oğlunun olduğu ve Nûn’un da Yûşâ isminde bir oğlu olduğu, Yûşâ’nın Hz. Musa’nın arkadaşı olan genç olduğu kaynaklarda geçer (Fahreddin Razi, 1992, s. 352; İbni Kesir, 1989, s. 4108; Kurtubî, 1999, s. 408; Bursevî, 2007, s. 334). Rahmet’in ismi Ruhu’l-Beyan’da Hamme olarak geçmektedir ve kaynaklara göre Hz. Yusuf’un bu kızı, Hz. Eyyub’un karısıdır (İbni Kesir, 1989, s. 4108; Kurtubî, 1999, s. 408; Bursevî, 2007, s. 333).

Tevrat’a göre Hz. Yusuf Asenat ile evlenmekte ve bu evlilikten Manaşşe/Mişa ve Efracim/Efracim isminde iki oğlu olmaktadır. Mişa büyük oğlu, Efracim küçük oğludur (Kurt, 2005, ss. 65-66; Tekvin, 41/51-52).

Görüldüğü üzere Şeyyad Hamza’daki gibi on dört çocuktan kaynaklarda bahsedilmemekte, iki oğlu ve bir kızı olduğu söylenmektedir. Şeyyad Hamza’nın en büyük oğlu olarak haber verdiği Mişelüm kaynaklarda Menşa/Mişâ/Midta/Manaşşe olarak geçmektedir. Şemdin, Mamil ve Kasan isimli oğulları kaynaklarda geçmez. Şeyyad Hamza’da bu kadar çok çocuk olması Eski Türk destanlarının etkisinden kaynaklanıyor olabilir. Nitekim Ali’nin mesnevisine göre Hz. Yusuf’un on iki çocuğu olduğunu söyleyen Türkdoğan, bunun sebebini şu şekilde açıklar: “Eski Türk destanlarında hükümdarın çok sayıda erkek çocuğa sahip olması çok önemlidir.

Yusuf'un 12 oğlu olduğuna dair kurgu bu gerekçeye bağlanabilir, zira Kutsal Kitap'ta (Tevrat'ta), Kur'an tefsirlerinde ve Firdevsi'de de Yusuf'un iki oğlu vardır (Türkdoğan, 2011, s. 41).

2.81. Züleyha'nın İlahi Aşka Ulaşması, Kendisini İbadete Vermesi, Hz. Yusuf'tan Kaçması ve Gömleğinin Yırılması

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de anlatıldığına göre Züleyha, artık gece gündüz Hz. Yusuf ileydi. Züleyha, aşk ile kendini kaybetti, aşk ile memleketini terk etti, aşk ile darlığa düştü, sonunda aşk ile sürura ve visale ulaştı. Hz. Yusuf da Züleyha'ya âşık oldu. Aşkta zirveye ulaşan Züleyha, Hz. Yusuf'a kavuştuktan sonra mecâzi aşktan ilahi aşka geçti. Züleyha'nın içine hakikat güneşi doğdu. Artık gönlünde Hz. Yusuf'un şevki kalmadı, hakiki aşka ulaştı (Onur, 1991, ss. 392-394; Demirel, 1979, ss. 730-731).

Züleyha'nın aşk güneşi her gün sadakatle doğduğu için Hz. Yusuf'un gönlüne de hararetini bıraktı. O yangın, onun gönlüne de tesir etti. Gözlerini, Züleyha'nın gül yüzünden ayıramaz oldu. Bir gece Hz. Yusuf, Züleyha'ya vuslatı arzuladı. Ne kadar ısrar etse de Züleyha ona rağbet etmedi. Sonunda yanından kaçtı. Hz. Yusuf peşinden koştu, Züleyha'nın arkasından çekti ve gömleğini arkadan yırttı. Züleyha "Bundan önce ben senin gömleğini yırtmıştım. Şimdi de sen benim gömleğimi yırttın. Bu işte ikimiz de bir olduk." dedi. Hz. Yusuf, onun Hak aşkıyla yandığını görünce, onun için bir ibadethane yaptırdı. Züleyha, bu ibadethanede, dünya işlerinden el çekerek kendini gece gündüz Hakka verdi. Gönlü huzura kavuştu. Bu hâl üzere nice yıllar geçti (Onur, 1991, ss. 394-396; Demirel, 1979, ss. 731-732).

Hamdullah Hamdi'de ve Kemalpaşazade'de geçen bu olaylar Molla Câmî'de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 141-143). Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Hz. Yusuf'un Züleyha'nın gömleğini yırtması Sule Fakih ve Darir'in mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 298).

Züleyha'nın kendisini ibadete vermesi, ilahi aşka ermesi ve tam tersine Hz. Yusuf'un Züleyha'ya meylinin olup onun gömleğini arkadan yırtması Taberî'de ve Ruhu'l-Beyan'da geçmektedir (Taberî, Ty., s. 249; Bursevî, 2007, ss. 207-208). Settârî, Ebu Nasr-i Hemedânî'nin Es-Seb'iyat isimli eserinden bu olayı şöyle nakleder: Yusuf, Züleyha ile baş başa kalmak istedi ama Züleyha önce namaza durdu. Yusuf namaz bitene kadar beklemeye koyuldu ama dayanacak gücü kalmayınca Züleyha'nın gömleğini arkadan çekip yırttı. Bunun üzerine Cebrail

inerek ‘‘Bu gömlek, o gömleğin karşılığı. İşte şimdi deştiniz.’’ dedi (Settarı, 2002, s. 60). Settarı bu konuyla ilgili daha birçok rivayet nakletmektedir (Settarı, 2002, ss. 113-115). Bu konuda nakledilen rivayetlerden birisi de Kurtubı tefsirinde şöyle geçer: Yüce Allah Hz. Yusuf’un kalbine, hanımının kalbindeki sevginin kat kat fazlasını koydu. Hz. Yusuf hanımına şöyle dedi: ‘‘Sana ne oluyor ki ilk seferki gibi beni sevmiyorsun?’’ Kadın ona şu cevabı verdi: ‘‘Yüce Allah’ın sevgisinin tadını aldıktan sonra bu beni her şeyden alıkoydu.’’ (Kurtubı, 1999, s. 323).

2.82. Hz. Yusuf’un Bolluk Zamanındaki Faaliyetleri

şeyyad Hamza’da bolluk yılları şu şekilde anlatılır: Hz. Yusuf, hazinedeki bütün parayla yedi yıl boyunca ekin ektirdi. Buğdayları başağıyla birlikte toplattı. Ambarlar tahıl ile doldu. Yedi yıl tamamlanınca Hz. Yusuf halka kuraklığın başlayacağını söyleyip ekin ekmemelerini istedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 193).

Hamdullah Hamdi’de bu bilgilere ek olarak Hz. Yusuf’un ambar olarak kullanmak üzere çok büyük bir hisar yaptırđı, hisarın dört tarafında dört kapısının olduğu ve her bir kapısını bin muhafızın beklediği anlatılmaktadır (Onur, 1991, ss. 397-398).

Hz. Yusuf’un bolluk zamanında dağ tepe demeden her yere ekin ektirmesi ve ekinleri başaklarıyla birlikte büyük ambarlarda ve mahzenlerde depolaması kaynaklarda geçer. Ruhu’l-Beyan tefsirinde bu konuda şu bilgiler verilir: Hz. Yusuf, tüm köylü ve şehirliere, bütün işlerini bırakıp ekin ekmekle meşgul olmalarını emretti. Halk da ekmedik bir yer bırakmadı. Vadilere ve dağ tepelerine varıncaya kadar yedi sene boyunca her yeri ektiler. Hz. Yusuf halka, mahslatı başaklarında bırakmalarını emrediyor, ürünün beşte birini alıyor ve ambarlara koyduruyordu. Aynı şeyleri hükümdarın ekip bitirdiği mahslat için de uyguluyordu (Bursevı, 2007, s. 211).

21 Ocak 2013 tarihli ‘‘Antik Mısır’ın Gizemleri’’ konulu teki Gündem programında Pelin ift’in konuğu olan Talha Uğurluel, Mısır Piramitlerine Osmanlı döneminde Yusuf ambarları denildiğinden bahsetmekte ve Piramitlerin ilk olarak Hz. Yusuf döneminde inşa edildiğini ve buralara buğdaylar depolandığını söylemektedir. Piramitlerin zel olarak tasarlandığından bahseden Uğurluel, piramitler inşa edilirken güneş aıların titizlikle hesaplandığını ve güneşin içeride uygun bir atmosfer oluşturduğundan bahsetmektedir. Uğurluel, piramitlere girip ölen kedilerin kokmadığından, kirli suyun kendiliğinden artıldığından ve içeri konulan buğdayların

bozulmadığından bahsederek, bu pramitleri Hz. Yusuf'un, buğdayları saklamak için bizzat kendisinin inşa ettirdiğini söylüyor. Firavunların burada mezarlarının olması ile ilgili de Uğurluel şu yorumu yapmaktadır: “Piramitleri ya Hz. Yusuf, buğdayların çürümesini engelleyen depo olarak yaptırdı ve sonraki Firavunlar çürümeyi engellediği için bunları kendilerine mezar edindi veyahut da Hz. Yusuf piramit tarzında bozulmayı engelleyici buğday siloları yaptı ve sonraki gelen Firavunlar bunlardan etkilenerek, aynı mimariyle kendilerine ait pramitleri inşa ettirdi.” Bu yoruma göre her halükarda piramitlerin mimarı ve mucidi Hz. Yusuf olmaktadır (*Öteki Gündem*, 2013).

Hamdullah Hamdi'de ambar olarak kullanıldığı söylenen ve her bir kapısında bin muhafız bekleyecek kadar büyük olan hisar ile Uğurluel'in primait açıklamasının, birbirini tamamladığı kanaatindeyiz.

2.83. Kuraklık Yıllarının Başlaması ve Kuraklığın Şiddeti

Yedi yılın sonunda bir gece bu bolluk dönemi kapandı.

Sadece Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre o gece Hz. Cebrail, Hakkın emriyle yerdeki bereketi kaldırdı, açlık ve kuraklık getirdi. O anda karnı acıkmamış kimse kalmadı. Melik Reyyan o gece, açlığının acısından feryat etti. Askerler doymak bilmedi. Padişahın mutfağı kaç kere boşaldı. Bu vaziyet Hz. Yusuf'u davet edene kadar devam etti. Melik Reyyan doymak bilmeyen açlığını Hz. Yusuf'a anlattı. Hz. Yusuf, elini melik Reyyan'ın göğsüne koydu. Melik Reyyan imana geldi. İman edince açlığı gitti. Hz. Yusuf, “Dünya sapıklıkla doldu. Bu açlık onun neticesidir. Kul, nefsinin halini değiştirmeseydi Kadir Mevlam lütfunu değiştirmezdi.” dedi. Nice açlık senesi geçti, nice hür kimseler köle oldu, taç sahibi nice sultan bir parça ekmeğe muhtaç oldu. Padişahların bile ekini kalmadı, herkes Hz. Yusuf'a gelip ona müşteri oldu (Onur, 1991, ss. 398-399).

Hamdullah Hamdi İbn-i Abbas'tan rivayet ile kuraklık yıllarında suyun kalmadığını, rüzgârın esmediğini, esince de kavurucu sam yeli estiğini söylemektedir (Onur, 1991, s. 399).

Hamdullah Hamdi'de anlatılan bu olay Kurtubi'de şu şekilde geçmektedir: Açlığın başladığı gün erkekler, kadınlar, çocuklar “Açlık, açlık!” diye bağrışarak uyandılar. Yiyorlar fakat doymuyorlardı. Hükümdar da uyandığında “açlık, açlık” diye bağırdı. Bunun üzerine Hz. Yusuf ona dua etti. Allah da onun bu hastalığını iyileştirdi. Daha sonra Hz. Yusuf bütün Mısır topraklarında insanlara şöyle seslendi:

“Ey insanlar, sizden hiç kimse hiçbir şey ekmesin! Çünkü tohum da zayi olacak ve hiçbir şey bitmeyecektir.” (Kurtubî, 1999, ss. 328-329).

Kuraklık yıllarının başladığı gün Mısır hükümdarının karnının bir türlü doymaması Hz. Yusuf dizisinin 32. bölümünde de işlenmektedir. Fakat Hamdullah Hamdi gibi Müslüman olunca açlığının geçmesi söz konusu değildir. Çünkü Mısır kralı bu olaydan çok daha önce Müslüman olmuştur. Hükümdarın gece yarısı açlıkla uyanıp bir türlü doymaması kıtlık yıllarının başlangıcının işareti olarak işlenmiştir (Hz. Yusuf, 2009).

2.84. Halkın Kuraklık Yıllarındaki Durumu ve Sonunda Karnılarını Hz. Yusuf'a Bakarak Doyurmaları

Kuraklık yılları Şeyyad Hamza'da ve Hamdullah Hamdi'de sene sene işlenmiştir. Şeyyad Hamza'ya göre Mısır halkı birinci sene altınlarını, ikinci sene gümüşlerini, üçüncü sene atlarını, katırlarını vererek buğday alırlar. Dördüncü yıl bağlarını, bostanlarını sattılar. Beşinci yıl verecek bir şeyleri kalmadı. Altıncı yıl oğlanlarını kızlarını Hz. Yusuf'a köle olarak verdiler. Yedinci yıl buğday için kendileri köle oldular. Yedi yılın bitmesine üç ay kala buğdaylar tükendi. Hz. Yusuf, şehrin dışına çıkıp halka göründü. Böylece halkın karnı doydular, açlıklarını unuttular. Hz. Yusuf'u satan hoca da geldi. Kırk oğluyla birlikte o da Hz. Yusuf'a köle oldu (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 193-195).

Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre Mısır halkı buğday almak için ilk sene paralarını, ikinci sene keçilerini, üçüncü sene davarlarını verdiler. Dördüncü sene zenginler kapısındaki köleleri ve beşinci sene bütün mülklerini verip buğday aldılar. Altıncı sene buğday almak için evlatlarını köle olarak verdiler. Yedinci sene buğday karşılığında kendileri köle oldular. Mısır'ın bütün malı ve ahali devlet oldu. Son sene hiç mahsul kalmadı ve insanların gücü tükendi. O zaman her kim ki açlığını Hz. Yusuf'a arz etse o, cemalini onlara gösterir, kimsede açlık kalmaz idi. O gül yüzden öyle haz alırlardı ki gözleri sayesinde karnılarını doyardı (Onur, 1991, ss. 399-402).

Görüldüğü üzere gerek Şeyyad Hamza'ya gerek Hamdullah Hamdi'ye göre Mısır halkı, buğday karşılığında ilk beş yıl bütün mallarını, altıncı yıl evlatlarını, yedinci yıl da köle olarak kendilerini Hz. Yusuf'a verdiler. Yedinci yıl bitmeden buğday bitince de Hz. Yusuf'un cemalini seyrederek karnılarını doydurdular.

Mesnevilerde geçen bu olay kaynaklarda da geçmektedir. Kaynaklara göre de Mısırlılar, ilk beş yıl bütün paralarını, mallarını ve emlaklarını buğday karşılığında

Hz. Yusuf'a vermişler, altıncı yıl evlatlarını, yedinci yıl da köle olarak kendilerini vermişlerdi (İbni Kesir, 1994, s. 326; İbni Kesir, 1989, 4109; Taberî, Ty., ss. 249-250; Fahreddin Razi, 1992, ss. 271-272; Kurtubî, 1999, s. 329; Bursevî, 2007, ss. 211-212; Köksal 2004, ss. 297-298).

Ruhu'l-Beyan tefsirinde Kaşifî'den naklen, Mısırlıların köle olmasının hikmeti şu şekilde açıklanır: Mısırlılar, Hz. Yusuf'un satıldığı vakitte onu kölelik kıyafetinde görmüşlerdi. Ezeli kudret onların hepsini onun kölesi eyledi ki kimsenin onun hakkında söyleyecek sözü olmasın (Bursevî, 2007, ss. 211-212).

Mesnevilerde geçen son sene buğday kalmaması olayı Taberî'de de geçmektedir. Fakat buğdaysız geçen süre Şeyyad Hamza gibi üç ay değildir. Taberî'ye göre son kırk gün buğday kalmamıştı. Halk, Hz. Yusuf'un cemaline bakıp karınlarını doyuruyordu (Taberî, Ty., ss. 249-250). Kuraklığın son kırk gününde buğday kalmaması ve halkın Hz. Yusuf'un cemaline bakarak karınlarını doyurması bir halk hikâyesinde de geçmektedir (Daşdemir, 2012, s. 312).

Hz. Yusuf'un bütün Mısırlılara hürriyetlerini ve bütün mal mülklerini iade etmesi de kaynaklarda geçer (Fahreddin Razi, 1992, ss. 271-272; Kurtubî, 1999, ss. 329-330; İbni Kesir, 1989, 4109; Bursevî, 2007, ss. 211-212). İbn Kesir'in verdiği bilgiye göre ürünün beşte birini krala vermeleri karşılığında özgürlüklerini ve tarlalarını bağışlamıştır. Bu uygulama, o günden sonra Mısırlılar için bir kanun haline gelmiştir (İbni Kesir, 1994, s. 326).

2.85. Mısır Halkı Kuraklık Yıllarında İman Ediyor

Sadece Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre Mısır'ın bütün malı ve ahali devlet olunca, bunlar hakkında Hz. Yusuf, Melik Reyyan'a görüşünü sordu. O da "Mısır'ın asıl idarecisi sensin. Dilediğin gibi hareket edersin." dedi. Bunun üzerine Hz. Yusuf, bütün Mısır halkını azat edip mallarını da geri verdi. Karşılığında sapıklığı bırakıp Hak dine inanmalarını şart koştu. Genç yaşlı bütün Mısır halkı iman ile hidayet buldu. Putlar kırıldı, her taraf mescit oldu (Onur, 1991, s. 401).

Daha önce de geçtiği gibi Hamdullah Hamdi'ye göre Mısır halkından önce Melik iman etmişti (Onur, 1991, s. 398).

Şeyyad Hamza'da ise Mısır halkının ve Melik'in iman etmesinin zamanı çok daha farklıdır. Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yakub vefat ettikten sonra Cebrail aleyhisselam Hz. Yusuf'a gelerek "Ağlayıp durma, kalk; halkı, hak dine çağır." dedi. Hz. Yusuf halkı topladı, dine çağırdı. Kilise yıktı, haç parçaladı. Halk, Melik

Reyyan'a şikâyete geldi. Reyyan, Hz. Yusuf'a "Gel bu işten vazgeç." dedi. Hz. Yusuf, "Vazgeçmem, gerekirse şehri terk ederim, şehir halkına bela gelir." dedi. Şehri terk edip Nil suyunun ayrıldığı ve daha önce babasıyla geldikleri bir yere, inananlarla birlikte yerleşti. Nil'in ayrıldığı yerin iki yanına büyük bir şehir kurdu. Bu şehrin adı Şehrü'l-Gayyum idi. Ona Harmen de dendi. Melik Reyyan onu görmek istedi. Yusuf Nebi "Kâfir bu şehre giremez." dedi. Melik Reyyan gönülden iman getirdi. Hz. Yusuf'un yanına gelirken şehri gezdi, hayran oldu (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 279-283).

Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre, Hz. Yusuf'un kıtlık yıllarında kendisine köle olan Mısır halkını azat etmesi, bunun üzerine onların da iman etmesi Darir'in mesnevisinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 272).

Kaynaklara göre Hz. Yusuf, Mısır'a peygamber olarak gönderilmişti. Yusuf suresi 22. ayetinde geçen "Ergenlik çağına gelince ona hüküm ve ilim verdik." ifadeleri, peygamberlik verilmesi olarak yorumlanmaktadır (İbni Kesir, 1989, s. 4046; Kurtubî, 1999, s. 247; Fahreddin Razi, 1992, 198).

Taberî'ye göre Hz. Yusuf'a kırk yaşında iken peygamberlik veriliyor. Taberî'ye göre zindandan otuz yaşında çıktığına göre (Taberî, Ty., s. 222.9 peygamberlik yılları kuraklık yıllarına denk geliyor.

İbni Kesir, "Kardeşlerinin geldiği senelerde, yani kıtlık senelerinde, Yusuf Mısır'ın hem dünyevi hem dini lideriydi." demektedir (İbni Kesir, 1994, s. 313).

Hz. Yusuf'un Mısır'a gönderilen bir peygamber olduğu ve Mısır Meliki'nin kendisine iman ettiği kaynaklarda geçmekle birlikte, kaynaklarda Mısır halkının ne kadarının iman ettiğine dair net bir bilgi yoktur.

2.86. Hz. Yusuf'un Kendisine Yardımcı Bulması

Sadece Şeyyad Hamza'da geçtiğine göre Cebrail aleyhisselam, Hz. Yusuf'a "Şehrin dışına çık, karşına kim çıkarsa onu kendine danışman yap." dedi. Hz. Yusuf, şehrin dışına çıkınca elbisesi yırtık, hasta ve garip bir adam gördü. Bu güçsüz ve zayıf adam olamaz, deyip geçti. Hz. Cebrail gelip Hz. Yusuf'u uyardı ve o adamın, yardımcısı olduğunu, onu hoş tutması gerektiğini söyledi. Hz. Yusuf ona kaftan giydirdi. Onu yardımcısı yaptı ve hoş tuttu (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 197-199).

Türkdoğan bu olayın benzerini Sule Fakih'in mesnevisinden naklen şöyle anlatır: "Aziz olan Yusuf, bir gün şehirde dolaşmaya çıkar. Karşısına kötü giyimli, düşkün bir genç çıkar. Yusuf onun hallerinden hoşlanmayıp ondan yüz çevirir. O an

Cebrail gelerek Yusuf'u ihtar eder ve o gencin yıllar önce dört aylık bebek iken dile gelerek Yusuf'un suçsuz olduğunu ispatlayan kişi olduğunu söyler (Türkdoğan, 2011, s. 119).

2.87. Hz. Yusuf'un Kardeşleri Mısır'a Geliyor

Kardeşlerinin ilk defa Mısır'a gelmesi Şeyyad Hamza (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 205-211) ve Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 402-404) şu şekilde işlenir:

Züleyha matlubuna erişince Hz. Yusuf'un visaline kavuşma sırası Hz. Yakub'a geldi (Onur, 1991, s. 402).

Kıtlık yıllarında insanlar akın akın Mısır'a buğday almaya geliyordu. Şeyyad Hamza'da geçtiğine göre Hz. Yusuf, Mısır'daki kapılardan birine bir kulübe yaptırdı ve artık bütün Mısır halkı o kapıdan şehre girmeye başladı. Kapıya bekçi koydu. Bekçi şehre girenlerin kimliklerini soruyordu. Hz. Yusuf'un maksadı kardeşlerini bulmaktı. Bulduktan sonra o kulübeyi yıktırdı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 205-207). Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre Mısır'a gelen her kişi Hz. Yusuf'a arz olunurdu. Kardeşleri Mısır'a gelince Hz. Yusuf onları bildi (Onur, 1991, s. 404).

Hz. Yakub, oğlunun hasretiyle yaşarken Mısır'dan bir kervan geldi. Kervandakiler Mısır Azizi'nin izzet ve cömertliğini anlattılar. Anlatılanlar üzerine Hz. Yakub, Mısır Azizi'nin enbiya mı evliya mı olduğunu düşünürken çocukları gelip "Baba, bu kıtlık belimizi büktü, geçimimiz çok darlaştı." dediler. Hz. Yakub, Mısır Azizi'ni överek oğullarına Mısır'a gitmelerini söyledi.

Şeyyad Hamza'nın verdiği bilgiye göre bir deve yükü buğdayın bedeli iki yüz altın idi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 211).

Hamdullah Hamdi'de anlatıldığına göre çocukları "Bizde yeterince mal yok." dediler. Hz. Yakub "Siz de nesebinizi söyleyin, nesebinizi nimete vesile kılın." dedi. Çocukları, "Nesebimize hürmet etmezse ne yapalım?" diye sordular. Hz. Yakub da "Açlık sebebiyle acı çekiyoruz, deyin." dedi. Babalarının bu görüşü üzerine Hz. Yusuf'un kardeşleri, Mısır'a geldiler (Onur, 1991, ss. 403-404).

Kardeşleri ve babalarıyla ilgili olaylar Kemalpaşazade'de geçmez. Kemalpaşazade hikâyeyi kurarken Molla Câmî'yi örnek almıştır. Molla Câmî'de de Hz. Yusuf'un babası ve kardeşleri sadece Hz. Yusuf kuyuya atılana kadar işlenmiştir.

Kaynaklarda Hz. Yusuf'un gelenlerin kimliğini sorması, hallerini araştırması geçmektedir. Tefsir-i Kebir'e göre Hz. Yusuf, uzak beldelerden kapısına gelen

herkesin, kendi kardeşleri olup olmadığını anlamak için, durumlarını araştırıyor, hallerini öğreniyordu. Kardeşleri Hz. Yusuf'un kapısında geldiklerinde, onların durumlarını da araştırınca, onların kendi kardeşleri olduğunu anladı (Fahredden Razi, 1992, s. 275). Hz. Yusuf dizisinde, görevlilerin şehre giren her bir kişinin isim listesini Hz. Yusuf'a getirmesi işlenmektedir (*Hz. Yusuf*, 2009).

Hz. Yakub'un, Mısır'ın hazinedarının Müslüman ve dindar olduğunu duyması ve oğullarını Mısır'a gönderirken "İşittim ki Mısır sultanının bir hazinedarı varmış, tahıl ambarlarının hepsi onun elinde imiş. Ve o, İbrahim dini üzere imiş. Görün ki ne kişidir? Biz de İbrahim oğullarındanız, diye ona bildirin. Belki aslınızın İbrahim Peygamber olduğunu bilince sizi esirger ve halka sattığından size daha ucuz satar." diyerek göndermesi Taberî'de geçmektedir (Taberî, Ty., s.250). Yani Hz. Yakub, Taberî'de de, tıpkı Hamdullah Hamdi'deki gibi, neseplerini nimete vesile kılmaktadır.

Hz. Yakub'un Mısır'da buğday olduğunu ve başında salih bir insanın bulunduğunu duyup oğullarını Mısır'a göndermesi tefsirlerde geçer (Fahredden Razi, 1992, s. 275; Kurtubî, 1999, s. 331). Hz. Yakub'un, oğullarını Mısır'a göndermesi Tevrat'ta da geçer (Kurt, 2005, s. 67; Tekvin, 42/1-3).

Şeyyad Hamza'daki gibi bir deve yükü buğdayın değeri kaynaklarda geçmemektedir. Fakat kaynaklarda, Hz. Yusuf'un, buğdayın herkese yetişmesi ve diğer kimselerin de istifade edebilmesi için hiç kimseye bir deve yükünden fazlasını satmadığı geçmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 272; Bursevî, 2007, s. 212).

2.88. Hz. Yusuf'un Yoksullara ve Mısır'a Gelen Her Yabancıya Ekmek Vermesi

Bu bilgi sadece Şeyyad Hamza'da geçer.

Kardeşleri Mısır'a gelince Hz. Yusuf'un cömertliğine hayran kaldılar. Zira Hz. Yusuf, Mısır'a gelen her yabancıya bütün bir ekmek verirdi. O ekmek, akşama kadar o kişiye yeterdi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 209).

Kardeşleri Kenan'a dönünce Hz. Yakub, onlara, Mısır Azizi'nin nasıl biri olduğunu sordu. Onlar da "Dini İslam'dır, kendi de yoksullara sürekli ekmek veren cömert biridir." diye cevap verdiler.

Hz. Yusuf dizisinde Hz. Yusuf'un fakirleri tespit ettirip onlara ücretsiz buğday vermesi işlenmektedir (*Hz. Yusuf*, 2009). Kaynaklarda, Hz. Yusuf'un açları unutmama korkusuyla kıtlık boyunca karnını tam doyumadığı da geçmektedir (Kurtubî, 1999, s. 330; Bursevî, 2007, s. 212).

2.89. Kardeşleri Hz. Yusuf'un Karşısında

Hamdullah Hamdi'ye göre Mısır'a gelen her kişi Hz. Yusuf'a arz olunurdu. Kardeşleri Mısır'a gelince Hz. Yusuf onları bildi. Üç gün boyunca, çeşit çeşit nimetlerle bezeli ziyafetlerde onları yedirip içirdi (Onur, 1991, s. 404).

Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yusuf, köşkten bakarken, kardeşlerini görünce düşüp bayıldı. Aylınca vezirine "Kaç gündür burada olduklarını öğren." dedi. Beş gündür Mısır'da olduklarını öğrenince "Onları saraya çağır ve çeşitli nimetlerle güzelce ağırla." dedi. Vezir onları sarayda güzelce ağırladı (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 211).

Vezir gittikten sonra kardeşleri "Sultan herhalde bizde çok altın olduğunu zannediyor, o sebeple bizi ağırlıyor" diye düşündüler. Yehuda "Babamızı işitmiştir, babamıza olan hürmetinden dolayı bize yardım ediyordur." dedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 211).

Sonra Hz. Yusuf'un huzuruna çıktılar. Heybeti karşısında şaşkırdılar (Onur, 1991, s. 404).

Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yusuf yüzünü örtüp yanlarına geldi ve onlardan haberlerini sordu. Kardeşleri, Yakuboğullarından olduklarını, on iki kardeş olup birini evde bıraktıklarını söylediler. Babamızın çok sevdiği bir kardeşimizi de kurt yedi, dediler (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 213).

Hamdullah Hamdi'ye göre kardeşleri, huzura çıkınca, selam verip neseplerini arz ettiler. Hz. Yusuf onlara heybetle bakıp: "Siz de enbiya nesebi yok, hile ve riya eseri var. Mısır'da fitne fesat çıkaracak casuslara benziyorsunuz. Hem ayrıca İran Şahının veya Rum Kayserinin buğday için Mısır'a saldırmasına da şaşılmaz. Siz ya casussunuz ya da hırsız, ben sizin doğru söyleyip söylemediğinizi sezemiyorum." dedi. Kardeşleri ağlayarak "Ey şah, bizi töhmet altında bırakma, bize zulmetme, biz Yakub'un oğullarıyız. Karışıklık çıkaran kişilerden değiliz. Bu töhmet ile bizi hapsetme. Babamızın kerametini, hüznü halini bir bilsen, bizi hayırla yâd edip muradımızı verirdin." dediler. Hz. Yusuf "Siz babanıza cefa etmeseniz o niçin mahzun olsun ki?" dedi. Kardeşleri "Hâşâ, babamız eza ve cefayı bizden görmüyor. Onun bir oğlu vardı, ölmüştü. Ona ağlamaktan gözleri kör oldu. Şimdi korkarız ki sen bizi ondan uzaklaştırırsan canına da bir şey olur." dediler. Hz. Yusuf: "Peki sizden birisi niçin yaşlı babanızın yanında kalmadı?" diye sordu. Kardeşleri: "Bir kardeşimiz babamızın yanındadır, onun hizmetini görmektedir." dediler. Hz. Yusuf, "Sözlerinizin doğruluğunu test edebilmem gerekir. Bu sebeple içinizden birisi geri

dönmeyip burada kalsın. Bahsettiğiniz diğer kardeşinizi de bir sonraki gelişinizde mutlaka yanınızda getiriniz. Eğer diğer kardeşinizi de getirmezsensiz benden size buğday yok.” dedi. Kardeşleri Yehuda’yı orada bıraktılar (Onur, 1991, ss. 405-406).

Şeyyad Hamza’ya göre, Yehuda veya herhangi biri Mısır’da kalmamakta, hepsi Kenan’a dönmektedir.

Hz. Yusuf, buğdaylarını verdi ve buğday için getirdikleri yüklerini, verdiği buğdayın içine koydu. “Bir dahaki gelişte küçük kardeşinizi de getirin.” dedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 215; Onur, 1991, s. 406).

Bu olaylar Yusuf suresi 58-62. ayetlerinde şu şekilde anlatılır:

(Derken) Yusuf’un kardeşleri çıkageldiler ve yanına girdiler. Yusuf onları tanıdı, onlar ise Yusuf’u tanımiyorlardı. Yusuf onların yüklerini hazırlatınca dedi ki: “Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ölçeği tam dolduruyorum ve ben misafir ağırlayanların en iyisiyim. Eğer onu bana getirmezsensiz, artık benim yanımda size verilecek tek ölçek (zahire) bile yoktur ve bir daha da bana yaklaşmayın.” Dediler ki: “Onu babasından isteyeceğiz ve muhakkak bunu yaparız.” Yusuf adamlarına dedi ki: “Onların ödedikleri zahire bedellerini yüklerinin içine koyun. Umulur ki ailelerine varınca onu anlarlar da belki yine dönüp gelirler (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 241).

Görüldüğü üzere Hz. Yusuf’un, kardeşlerini tanıdığı halde onların kendisini tanıyamaması Kur’an’da geçmektedir. Bilmen, kardeşlerinin kendisini tanıyamamasının sebebi olarak İbni Abbas’tan rivayetle, aradan kırk sene gibi uzun bir sürenin geçmiş olmasını ve Hz. Yusuf’un yüksek bir makamda bulunması sebebiyle kendisine dikkatlice bakılmasına ictimai terbiyenin müsaade etmemesini göstermektedir (Bilmen, Ty., s. 1579). Şeyyad Hamza’da geçtiği gibi Hz. Yusuf’un yüzünün örtülü olması, Ruhü’l-Beyan’da Kâşifî’den naklen geçmektedir (Bursevî, 2007, ss. 252-253). Feridüddin Attar’ın Mantıku’t-Tayr eserinin ikinci cildinde, İlahînâme eserinin birinci cildinde, Hz. Yusuf’un, buğday almak için gelen kardeşleriyle görüşürken, yüzünde nikap olduğu söylenmektedir (Feridüddin Attar, 2001, s. 50; Feridüddin Attar, 1992, s. 86,90). Hz. Yusuf’un kardeşleriyle yüzü örtülü olarak görüşmesi halk hikâyelerinde de geçmektedir (Daşdemir, 2012, s. 193).

Hamdullah Hamdi’de geçtiği gibi Hz. Yusuf’un kardeşlerine sert bir üslupla hitap etmesi ve onları casuslukla suçlaması, onları üç gün tutuklaması ve içlerinde

biri hariç diğerlerini göndermesi birebir Tevrat'ta da geçmektedir. Tevrat'taki tek fark Mısır'da tutuklu kalan kardeş Yehuda değil Şimon/Şemun'dur (Yiğit, 2004, s. 338; Kurt, 2005, ss. 67-68; Tekvin, 42/7-24).

Tevrat'ta geçen bu anlatım Kur'an'da olmadığı halde İslâmî kaynaklarda geçmektedir. İncelediğimiz pek çok kaynakta Hz. Yusuf'un, kardeşlerini casuslukla suçlamasından ve Şemun'un Mısır'da kalmasından bahsedilmektedir (Taberî, Ty., s. 251; Fahreddin Razi, 1992, s. 277; İbni Kesir, 1994, ss. 313-314; İbni Kesir, 1989, s. 4110; Kurtubî, 1999, s. 333; Ahmet Cevdet, 2000, s. 11).

Taberî; dokuz kardeşin dönüp Şemun'un kaldığını söyleyenlerin olduğunu fakat bu sözün sahih olmadığını ifade etmektedir (Taberî, Ty., s. 252).

Kurtubî ise Süddî'den naklen şunları söylemektedir: Kardeşleri on kişi oldukları halde yanlarında on bir deve vardı. Hz. Yusuf'a: "Geride bıraktığımız bir kardeşimiz de var. Devesi de bizimle birlikte." dediler. Hz. Yusuf onlara, kardeşlerinin niçin geride kaldığını sordu. Onlar da "Babasının ona olan sevgisinden ötürü" diyerek bu kardeşlerinin, kendisinden büyük bir kardeşinin daha olduğunu ve çöle çıkıp öldüğünü söylediler. Hz. Yusuf onlara: "Sözünü ettiğiniz bu kardeşinizi görmek isterdim ki böylece babanızın onu niçin sevdiğini ve sizin de doğru söyleyip söylemediğinizi anlamış olurum." dedi (Kurtubî, 1999, ss. 332-333).

Hamdullah Hamdi'de kardeşleri, babalarının ağlamaktan gözlerinin kör olduğunu söylemektedirler. Kaynaklara göre Hz. Yakub'un gözleri iyice zayıflamıştı. Oğullarının, Bünyamin'i Mısır'da bıraktıkları ikinci gelişlerinden sonra ise, üzüntüden tamamen görmez olmuştu. Bu, Yusuf suresi 84. ayetinde ifade edilmektedir (Yıldırım, Ty., s. 2977).

2.90. İblis'in Yolda Hz. Yusuf'un Kardeşlerine Musallat Olması

Sadece Şeyyad Hamza'da geçtiğine göre İblis, kardeşlerinin üzerine sinen Hz. Yusuf'un güzel kokusunu gidermek için yolda bunlara musallat oldu. Hz. Yakub, oğulları gelince önce güldü, sonra ağladı. "Önce sizden güzel koku geldi, sonra kötü koku geldi." dedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 215-217).

Bu bilgiye incelenen kaynaklarda rastlanmadı.

2.91. Hz. Yusuf'un Kardeşlerinin Kenan'a Gelip Babalarından Bünyamin'i İstemeleri

Şeyyad Hamza'da (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 217-219) ve Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 406-407) geçtiğine göre, kardeşleri babalarının yanına

gelince başlarından geçenleri anlattılar ve bir sonraki gidiş için Bünyamin'i istediler. Hz. Yakub, "Ben size nasıl güveneyim, vaktiyle Yusuf'u da size vermemiş miydim?" dedi. Oğulları, yüklerini açınca, verdikleri malları da yükleri içinde bulup çok sevindiler.⁷³ Babalarına "Aziz sana hürmet etmiş, Bünyamin'i de bizimle gönder, biz onu korumakta emin kimseleriz. Umulur ki Aziz daha çok nimet verir." dediler. Hz. Yakub, onu geri getireceklerine dair oğullarına yemin ettirdi ve onlara şu nasihatte bulundu: "Mısır'ın kapısına varınca şehre hep birlikte girmeyin. Nazarlardan emin olmak için ayrı ayrı girin (Onur, 1991, s. 407). Şeyyad Hamza'da da Hz. Yakub, oğullarına şehre ikişer ikişer girmelerini tembihliyor (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 219).

Bu olaylar Yusuf suresi 63-68. ayetlerinde şu şekilde geçmektedir:

Babalarına döndüklerinde dediler ki: "Ey babamız! Erzak bize yasaklandı. Kardeşimizi (Bünyamin'i) bizimle beraber gönder de (onun sayesinde) ölçüp alalım. Biz onu mutlaka koruyacağız." Yakub dedi ki: "Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında size ne kadar güvendiysen, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! (Ben onu sadece Allah'a emanet ediyorum) Allah en hayırlı koruyucudur. O, acıyanların en merhametlisidir." Eşyalarını açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz. İşte sermayemiz de bize geri verilmiş. (Onunla yine) ailemize yiyecek getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu (seferki aldığımız) az bir miktardır." (Yakub) dedi ki: "Kuşatılmanız (ve çaresiz kalma durumunuz) hariç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına bana sağlam bir söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem!" Ona (istediği şekilde) teminatlarını verdiklerinde dedi ki: "Söylediklerimize Allah şahittir." Sonra şöyle dedi: "Oğullarım! (Şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. (Onun için) ben yalnız O'na dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na dayansınlar." Babalarının kendilerine emrettiği yerden (çeşitli kapılardan) girdiklerinde (onun emrini yerine getirdiler.

⁷³ Şeyyad Hamza'da buğdayların içinden yükleri çıkıp da oğulları sevinince Hz. Yakub "O bunları beğenmediği için geri gönderdi." diyor (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 217).

Fakat bu tedbir) Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı; ancak Yakub, içindeki bir dileği açığa vurmuş oldu. Şüphesiz o, ilim sahibiydi, çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bilmezler (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, ss. 241-242).

Görüldüğü üzere Kur'an'a göre kardeşleri yüklerini açınca seviniyorlar. Şeyyad Hamza'daki gibi babalarının "Götürdüklerinizi beğenmemiştir de ondan geri göndermiştir." tarzında olumsuz bir cevap vermesi İslamî kaynaklarda geçmez. İncelenen tefsirlere göre Hz. Yusuf bu malları, beğenmediği için değil kardeşlerinin tekrar gelmesi için yüklerine koyduruyor. İbni Kesir'de ifade edildiğine göre Hz. Yusuf kardeşlerinin para bulamayıp tekrar gelememelerinden endişe ediyor ve bu sebeple getirdiklerini yüklerinin içine koyduruyor (İbni Kesir, 1989, s. 4110). Tevrat'a göre ise Hz. Yakub, götürdükleri mallar geri yüklerinden çıkınca, bu durumdan korkmaktadır (Tekvin, 42/35).

Hz. Yakub'un oğullarına ayrı ayrı kapılardan şehre girmelerini emretmesinin sebebi İbni Abbas, Muhammed İbn Kâ'b, Mücahid, Dahhâk, Katâde ve Süddî'nin de söyledikleri gibi onlara göz değmesinden korkmasındandı. Gerçekten de onlar son derece güzellik sahibi idiler (İbni Kesir, 1989, s. 4113; Kurtubî, 1999, s. 340).

2.92. Hz. Yusuf'un Kardeşlerinin Tekrar Mısır'a Gelmeleri ve Hz. Yusuf'un Bünyamin'e Özel İlgi Göstermesi

Şeyyad Hamza'ya göre, kardeşleri Mısır'a giderken yol boyunca Bünyamin'i sakladılar. Şehre girdiklerinde ikişer ikişer girdiler. Bünyamin tek kaldı. Şemdin (Hz. Yusuf'un oğlu), onu kapıda bekledi. Cebrail aleyhisselam Hz. Yusuf'a, kardeşinin geldiğini haber verdi. Hz. Yusuf deveye binip kardeşinin yanına gitti, kardeşine selam verdi, nereden geldiğini sordu. Bünyamin, Kenan'dan kardeşleriyle birlikte geldiğini, kendisinin tek kaldığını ve bu kapıdaki nöbetçinin dilini bilmediğini söyledi. Hz. Yusuf'tan kendisine yol göstermesini istedi ve ona bu dili nereden öğrendiğini, sordu. Hz. Yusuf "Ben Kenan ülkesini gördüm ve küçükken bu dili öğrendim." dedi. Hz. Yusuf, Bünyamin'e, kısl yakuttan bir bilezik verdi ki bu bilezik on iki bin Mısır altını değerindeydi. Bünyamin onun değerini bilemedi, onu sırça zannetti. Hz. Yusuf "Koluna tak." dedi ve Bünyamin'i alıp kardeşlerine götürdü. Bünyamin, Hz. Yusuf'tan ayrılınca çok üzüldü ve başından geçenleri kardeşlerine anlattı. Yehuda bileziği istedi. O da sırça zannetti. Kendi koluna taktı.

Bilezik az sonra tekrar Bünyamin'in koluna geldi. Kim takarsa taksın o bileziği, o yine gelir Bünyamin'in koluna girerdi (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 219-223).

Hamdullah Hamdi'de anlatıldığına göre Hz. Yusuf'un kardeşleri, Hz. Yakub'un nasihatleri istikametinde şehre girdiler. Hz. Yusuf'un yanına varıp yine ziyafetine nail oldular. Hz. Yusuf, Bünyamin'e özel bir alaka gösterdi. Onu taht üzerinde oturmaya davet etti. Hz. Yusuf, Bünyamin'in elbisesinde "Yusuf" isminin yazılı olduğunu görünce bu yazının ne olduğunu sordu. Bünyamin de "Çok güzel bir kardeşim vardı. Onu ovada kurt yedi. Bu yazı onun ismidir. Onu hatırlayınca yüreğim parçalanır, bu yazıya bakıp teselli olurum." dedi. Hz. Yusuf "O kardeşini ovada kurt kaparken sen de gördün mü?" diye sordu. Bünyamin, "Ben görmedim, diğer kardeşlerim haber verdi." dedi. Hz. Yusuf, kardeşlerine dönüp "Bize haberleriniz geldi. İçinizde öyle güçlü biri varmış ki ağacı çekse kökünden koparırmış." dedi. Hz. Yusuf'a Rubil'i gösterdiler. Hz. Yusuf, "Yine içinizde öylesi varmış ki aslan bile o yiğidin önünden kaçarmış. Korkmadan aslanın çenesini ayırırmış." dedi. Herkes Şemun'a baktı. Hz. Yusuf, "İçinizde öyle birisi varmış ki öfke anında bir bağırsa herkesin korkudan aklı başından gidermiş." deyince Hz. Yusuf'a Yehuda'yı gösterdiler. Hz. Yusuf, "Bütün bunlar gerçek ise o kardeşiniz sizinle birlikteken onu kurdun yemesi imkânsızdır." dedi. Kardeşlerinin hiçbirisi cevap veremeyip sustu (Onur, 1991, ss. 408-409).

Kurtubî'nin verdiği bilgiye göre o zaman Mısır'ın dört kapısı vardı (Kurtubî, 1999, s. 340).

Gerek Şeyyad Hamza gerek Hamdullah Hamdi'de bu konu ile ilgili anlatılanlara kaynaklarda rastlamadık.

Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Şeyyad Hamza'da geçen bilezik hikâyesi Sule Fakih'te (Türkdoğan, 2011, s. 143), ayrıca Ali ve Nahiff'nin mesnevilerinde de (Türkdoğan, 2011, s. 312) geçmektedir.

2.93. Ziyafete Geçilmesi ve Herkesin İkişerli Oturup Bünyamin'in Yalnız Kalması

Bu olay da Şeyyad Hamza ile Hamdullah Hamdi'de geçmektedir.

Şeyya Hamza'da anlatıldığına göre Hz. Yusuf, büyük bir saray yaptırdı. Çocukluk yıllarını ve kardeşlerinin kendisine yaptıklarını sarayın içine resmettirdi. Kardeşleri saraya girince çok üzüldüler ve önlerine konulan yemekleri yiyemediler. Hz. Yusuf, niçin yemediklerini sorunca "Buna benzer bir kardeşimiz vardı, onu kurt

yedi.” dediler. Hz. Yusuf, karınlarını doyrabilinler diye, onları başka bir saraya götürdü. Bu sefer de Bünyamin ağlamaktan yemek yiyemez, oldu. Hz. Yusuf’tan tekrar o saraya gitmeyi rica etti. “Buna benzer bir kardeşim vardı, bunlar kurt yedi, dedi. Ona biraz bakıp da avunayım.” dedi. Hz. Yusuf, onu tekrar saraya götürdü. Oğlu Mişelum’a “Orada duran senin amcandır. Yanına var ve gerçekleri ona söyle.” dedi. Bünyamin, Mişelum’u görünce onu Hz. Yusuf’a benzetip ağladı. Mişelum, “Ben Mısır azizi Yusuf’un oğluyum, o senin kardeşindir.” deyince Bünyamin düşüp bayıldı. Aylınca, Mişelum onu babasının yanına götürdü. Beraber oturup ağlaştılar. Hz. Yusuf, babasını sordu. Bünyamin, babasının ağlamaktan gözlerinin görmez olduğunu, kız kardeşleri Dünye Hatun’un da kırk yıldır üzerine düzgün bir elbise giymediğini haber verdi. Hz. Yusuf, Bünyamin’e, kendisini yanında tutmak için başvuracağı tedbiri anlattı. Beraberce diğer kardeşlerinin yanına gittiler. Sultan olması sebebiyle Hz. Yusuf’un yüzü örtülüydü. Kardeşler, sofrada ikişer ikişer oturdular, Bünyamin yalnız kaldı. Hz. Yusuf, ona yoldaş oldu, beraberce yemek yediler (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 225-233).

Hamdullah Hamdi’de anlatılanlara göre ise doğrudan ziyafete geçilmektedir. Her iki kişiye bir tabak düştüğü için kardeşler, yemekleri ikişer ikişer yiyordu. Bünyamin tek kalınca “Ah, şimdi benim de kardeşim burada olsa idi beraber yemek yerdik.” dedi. Hz. Yusuf, “Senin kardeşin ben olayım.” diyerek onu kendi sofrasına davet etti. Bünyamin, Hz. Yusuf’un elini ve baktığı her azasını kardeşine benzetiyordu. Bunun üzerine Hz. Yusuf “Üzülme Bünyamin, gerçekten de yitirdiğin kardeşin benim. Fakat bu sırrı sakın açığa çıkarma. Çünkü Sübhan’ın emri böyledir.” dedi (Onur, 1991, ss. 409-410).

Hamdullah Hamdi’de geçen bu olay, kaynaklarda geçmektedir. Ruhu’l-Beyan tefsiri, bu olayı Kâşîfî’den naklen şu şekilde aktarır: Yusuf yüzünü örtmüştü. Elini yemeğe uzatıyordu. Bünyamin Yusuf’un elini görünce ağladı. Yusuf, Bünyamin’e niçin ağladığını sordu. Bünyamin: “Ey Melik, senin elin tıpkı kardeşimin eline benziyor.” dedi. Hz. Yusuf bu kelimeyi işitince tâkati kalmadı. Yüzünden perdeyi kaldırdı ve Bünyamin’e “Senin kardeşin benim.” dedi. El Kıyas’ta şöyle denilir: Yemeğe başlayan Bünyamin, bir taraftan yiyor öte taraftan lokmalarını zorla yutarak Yusuf’u süzüyordu. Yusuf: “Bana çok dikkatli baktığımı görüyorum?” deyince Bünyamin “Kurdun yediği kardeşime ne kadar benziyorsun.” dedi. Bunun üzerine Hz. Yusuf “Ben senin kardeşimim.” cevabını verdi (Bursevî, 2007, ss. 252-253).

Bu olay Tefsir-i Kebir’de Şu Şekilde anlatılır: Bil ki onlar, Yusuf’un öz kardeşi Bünyamin’i ona getirince Hz. Yusuf onlara ikramda bulunup, misafir etti. Onları ikişer ikişer ayrı sofralara oturttu. Bunun  zerine Bünyamin tek kalıp ağladı ve ‘‘Kardeşim Yusuf sağ olsaydı o da beni yanına oturturdu.’’ dedi. Bunun  zerine Hz. Yusuf onlara ‘‘Kardeşiniz tek kaldı.’’ deyip onu da kendisinin bulunduğu sofrada yanına oturttu. Sonra onların ikişer ikişer ayrı ayrı odalara yerleŐtirilmelerini emretti ve ‘‘Bu, tek kaldı. Onu da benim yanında bırakın.’’ dedi. Böylece o, Bünyamin’i kendi yanına aldı. Hz. Yusuf onun, öldüğünü sandığı kardeşi için üzüldüğünü görünce ‘‘Benim, senin o ölen kardeşinin yerini almamı ister misin?’’ dedi. O: ‘‘Senin gibi kardeşi kim bulabilir? Fakat sen Yakub’un ve Rahil’in oğlu değilsin.’’ dedi. Bunun  zerine Hz. Yusuf ağladı, kalkıp onu kucakladı ve ‘‘Ben, senin o kardeşimin. Binaenaleyh onların yaptıklarına aldırma.’’ dedi (Fahredden Razi, 1992, s. 293).

Tefsir-i Kebir’deki anlatımın benzeri Kâşif’den naklen Ruhu’l-Beyan’da da geçmektedir (Bursevî, 2007, s. 251).

Hz. Yusuf’un kardeşlerini ikişer ikişer misafir etmesi ve tek kalan Bünyamin’i yanına alıp kendisini tanıtması Taberî’de ve Kurtubî’de de geçmektedir (Taberî, Ty., s. 255; Kurtubî, 1999, s. 345). Bu olay Feridüddin Attar’ın İlahinâme isimli eserinde de geçmektedir (Feridüddin Attar, 1992, ss. 86-90).

Bu konu Yusuf suresi 69. ayetinde Şu Şekilde anlatılır: Yusuf’un yanına girdiklerinde öz kardeşini yanına aldı ve ‘‘Bilesin ki ben senin kardeşimin, onların yaptıklarına  z lme!’’ dedi (Karaman,  zek, Dönmez, vd., 2010, s. 242).

Türkdoğan’ın verdiği bilgiye göre Şeyyad Hamza’da geçen Hz. Yusuf’un saray yaptırması ve oğlu Mişelum’un gerçekleri orada Bünyamin’e söylenmesi Sule Fakih’te de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 143).

2.94. Bünyamin’in çocuklarının İsmi

Sadece Şeyyad Hamza’da geçer. Hz. Yusuf Bünyamin’e ‘‘Evlendin mi?’’ diye sorar. O da evlendiğini ve üç çocuğunun olduğunu s yer. Çocuklardan birinin adı Kurt, biri Kan, biri de Yusuf’tur. Bünyamin, ‘‘Bir oğluma Kurt dedim, kurdu hatırlayıp ağlayayım. Diğerine Kan dedim, kanlı elbiseyi hatırlayıp ağlayayım.   nc ye de Yusuf dedim ki seni hiç unutmuyayım.’’ der (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 233).

Ruhu’l-Beyan tefsirinde bu olay, El-Kıyas isimli eserden naklen Şöyle anlatılır: Hz. Yusuf kardeşi Bünyamin’e evlendin mi diye sorunca o da evlendiğini

ve üç erkek çocuğunun olduğunu söyledi. Hz. Yusuf isimlerini sorunca Bünyamin: “Birisinin adı Zi’b yani Kurt’tur. Kardeşlerim onu kurt yedi dedikleri için oğluma bu ismi verdim, onu çağırduğmda kardeşimi yâd edip ağlıyorum. Bir diğeri Dem yani Kan’dır. Kardeşlerim babama kardeşimin gömleğini kana bulanmış vaziyette getirmişler. Onu çağırınca kardeşimi yâd edip gözyaşı dökeyim diye bu ismi verdim. Üçüncüsüne de Yusuf adını verdim ki onu her çağırışta kardeşimi hatırlayıp gözyaşı dökeyim.” dedi. Bu cevaplar üzerine Hz. Yusuf ağladı ve “Kardeşim bu kadar üzölmüşse kim bilir babam ne hâdedir?” dedi. Daha sonra Hz. Yusuf Bünyamin’e kendisinin öz kardeşi olduğunu bildirdi (Bursevî, 2007, ss. 251-252). Bu olay kaynak zikredilmeksizin Kıssalar Hisseler Hz. Yusuf isimli kitapta da anlatılmaktadır (Soyak, 2012, ss. 58-59).

Settarî, Bünyamin’in Zi’b, Dem ve Yusuf diye, sembolik isimli üç oğlunun olmasını Tercüme ve Kıssa-yı Kur’an isimli eserden nakleder (Settarî, 2002, s. 182).

Türkdoğan’ın verdiği bilgiye göre Bünyamin’in çocuklarının ismi Sule Fakih’te de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 143).

2.95. Hz. Yusuf’un Bünyamin’i Yanında Alıkoyması

Hem Şeyyad Hamza’da hem Hamdullah Hamdi’de anlatılan bu olay Hamdullah Hamdi’de şöyle geçer: Hz. Yusuf ile Bünyamin, birlikteliklerinin devamı için bir hileye başvurmaya karar verdiler. Her birinin tahılları yüklendi. Hz. Yusuf, kardeşinin yüküne padişahın kabını koydurdu. Hepsi mutlu bir şekilde dönerken arkalarından “Bizi kandırdınız, hükümdarın kabını çaldınız.” diye bağırarak kafileyi durdurdular. Hepsi birden: “Allah korusun, bizde hükümdarın kabı ne gezer? Biz buraya zahire almak için geldik, fesat çıkarmak için değil; kabı biz çalmadık.” dediler. Hz. Yusuf, “Eğer yalan söylüyorsanız ve kap sizden çıkarsa bunun cezası sizde nedir?” diye sordu. Kardeşleri de “Hırsızlık yapan kimse, mal sahibine köle olur.” dediler. Hz. Yusuf, tek tek yüklerini aratmaya başladı; en sonunda Bünyamin’in yükünü açınca kap, onun yükünün içinden çıktı. Utançlarından yüzleri yere indi (Onur, 1991, ss. 410-411).

Olay, Şeyyad Hamza’da benzer şekilde geçmekle birlikte fazladan şu bilgi vardır: O zamanlar hırsızlık eden kişiler, malını çaldığı kişiye iki yıl kölelik ederlermiş (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 235).

Bu olay Yusuf suresi 70-76. ayetlerinde şu şekilde işlenir:

(Yusuf) onların yükünü hazırladığı zaman maşrabayı kardeşinin yükü içine koydu! (Kafle hareket ettikten) sonra bir tellal: “Ey kafil! Siz hırsızınız!” diye seslendi. (Yusuf’un kardeşleri) onlara dönerek: “Ne arıyorsunuz?” dediler. “Kralın su kabını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü (bahşiş) var.” dediler. (İçlerinden biri) “Ben buna kefilim.” dedi. “Allah’a andolsun ki, bizim yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz.” dediler. (Yusuf’un adamları) dediler ki: “Peki, siz yalancıysanız, bunun cezası nedir?” “Onun cezası, kayıp eşya, kimin yükünde bulunursa işte o (şahsa el koymak) onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız.” dediler. Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini (aramaya) başladı. Sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz Yusuf’a böyle bir tedbir öğrettik, yoksa kralın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı. Ancak Allah’ın dilemesi hariç. Biz kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz. Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 243).

Hz. İbrahim’in şeriatına göre hırsızın cezasının, kendisinden hırsızlık yapılan kimseye köle olarak verilmesi olması, kaynaklarda geçmektedir (İbni Kesir 1989, s. 4120; Fahreddin Razi, 1992, s. 298; Kurtubî, 1999, s. 353). Bu kaynaklarda kölelik süresi ile ilgili bir bilgi geçmemektedir. Taberî’de ise, tıpkı Şeyyad Hamza’daki gibi, hırsızlık yapan kişinin mal sahibine iki yıl kölelik ettiği geçmekte ve bu hükmün İbrahim aleyhisselamdan Musa aleyhisselamın şeriatına kadar bu şekilde devam ettiği ifade edilmektedir (Taberî, Ty., s. 255). Taberî tarihinin bir başka yerinde ise hırsızlık eden kişinin, malını çaldığı kimseye, o kişi ölene kadar köle olduğu ve bu hüküm İbrahim aleyhisselamın dininden İsa aleyhisselamın dinine kadar böyle devam ettiği de nakledilmektedir (Taberî, Ty., ss. 211-212). Sırrı Paşa ise Hz. Yakub’un şeriatine göre hırsızlık yapanın bir sene müddetle köle edildiğini söylemektedir (Sırrı Paşa, 2006, ss. 244-245).

2.96. Kardeşlerinin Bünyamin’e Kızmaları ve Hz. Yusuf’a İftira Atmaları

Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi’de anlatıldığına göre su kabı Bünyamin’in yükünden çıkınca, kardeşleri Bünyamin’in başına üşüşüp “Ey hırsız kardeşi hırsız, niçin böyle yaptın?” diye onu azarlamaya başladılar. Bünyamin onları

yatırtırmaya çalıştı. Sonra, Hz. Yusuf'a, "Bu oğlanın sütü bozuk. Bunun bir kardeşi vardı, o da bundan beter hırsızdı." dediler. Hz. Yusuf bu söze sabretti. İçinden "Asıl şerir olan sizsiniz. Alim olan Allah biliyor." dedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 235-237; Onur, 1991, ss. 411-412).

Kardeşlerinin Hz. Yusuf'a da hırsız demelerinin sebebi, halasının Hz. Yusuf'u yanında tutabilmek için beline kemer bağlaması idi. Şeyyad Hamza'ya göre ise dadısının koluna değerli bir boncuk dolması idi. Bu olay daha önce geçtiği için detayına girmiyoruz.

Şeyyad Hamza'da "Bir rivayete göre de Yusuf, yemek yerken yiyecekleri alır, onları gizler; sonra da yoksul zengin herkese onları yedirirdi." denilerek kardeşlerinin kendisine hırsız demelerinin bir başka sebebi açıklanmıştır (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 237).

Şeyyad Hamza'da geçtiğine göre, kardeşleri kendisine hırsız deyince Hz. Yusuf, "Sizin gönlünüz bozuktur. Siz, babanızı niye azarladınız, küçük kardeşinizi köle olarak satıp niye haram para yediniz." diye sorar ve ardından Bünyamin'in iki yıl tutsak olacağını söyler (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 237-239).

Kardeşlerinin Bünyamin'e kızmaları ve ona çıkışmaları kaynaklarda geçmektedir. İncelenen kaynaklara göre kardeşleri Bünyamin'e yüklediler ve neden bu su kabı senin yükünden çıktı diye sordular. O ise "Bunu benim yüküme, daha önce sizin yükünüze sermayelerinizi koyan koymuştur." diye cevap verdi (Fahredden Razi, 1992, s. 303; Kurtubî, 1999, s. 354; Bursevî, 2007, s. 263; Sırrı Paşa, 2006, s. 250).

Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u hırsızlıkla itham etmeleri Yusuf suresi 77. ayetinde şu şekilde ifade edilir: (Kardeşleri) dediler ki: "Eğer o çaldıysa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı." Yusuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı. (Kendi kendine) dedi ki: Siz daha kötü durumdasınız! Allah, sizin anlattığınızı çok iyi bilir (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 243).

İncelenen kaynaklarda, kardeşlerinin Hz. Yusuf'u niçin hırsızlıkla itham ettikleri işlenmektedir. Hamdullah Hamdi'de geçtiği üzere halasının, Hz. Yusuf'u yanında tutabilmek için Hz. İbrahim'den Hz. İshak'a, ondan da kendisine kalan kuşağı, gizlice Hz. Yusuf'un beline dolması ve Hz. Yusuf çalmış gibi göstermesi kaynaklarda geçmektedir (Taberî, Ty., s. 212; İbni Kesir, 1994, ss. 317-318; Kurtubî,

1999, s. 360; İbni Kesir, 1989, ss. 4121-4122; Köksal, 2004, s. 272). Bu konu daha önce işlendiği için detayına girmiyoruz.⁷⁴

Şeyyad Hamza'da ikinci bir rivayet olarak geçen Hz. Yusuf'un evdeki yiyecekleri gizlice alması, götürüp yoksullara yedirmesi de kaynaklarda geçer⁷⁵(Fahredden Razi, 1992, s. 303; İbni Kesir, 1994, s. 318; Kurtubî, 1999, s. 361).

Ruhu'l-Beyan'da kardeşlerinin "Eğer o çaldıysa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı." demelerinin üzerine Hz. Yusuf'un kendi kendine "Siz daha kötü durumdasınız." demesinin sebebi olarak kardeşlerinin küçük bir çocuğu (kendisini) babalarından çalması ve suçsuz birine (kendisine) iftira atmaları gösterilmiştir (Bursevî, 2007, s. 267). Taberî de tıpkı Şeyyad Hamza gibi, Hz. Yusuf'u satıp parasını alan kardeşlerinin haram para aldıklarını, aslı hür olanın pahasının haram olduğunu söylemektedir (Taberî, Ty., s.220).

2.97. Çalınan Tasın Kardeşlerinin Bütün Yaptıklarını Haber Vermesi

Bu olay Şeyyad Hamza'da ve Hamdullah Hamdi'de farklı zamanlarda geçmektedir. Hamdullah Hamdi'de kardeşlerinin ikinci gelişinde bu olay geçmektedir. Zaten konuşan tas da Bünyamin'in yükünden çıkarılan hükümdarın tasıdır. Kardeşlerinin, "Bünyamin hırsızsa bunun bir kardeşi vardı, o da hırsızdı." demeleri üzerine Hz. Yusuf, has elamanlarından birine "Git, o bulunan tasan bunların haberini öğren." dedi. Tasa vurulunca tas çınladı ve o has elaman tasın söylediklerini şöyle anlattı: "Sözümü dinleyin ki sözüm doğrudur, bu kişiler geçmişten beri hırsızdır. Hür iken bir yetimi çaldılar ve babası Seyyid iken onu horladılar. Bunların dış görünüşüne bakmayın. Bunlar yalancıdır. Sana kardeşimizi kurt yedi, dediler fakat kardeşleri sağ imiş ve babalarından uzak imiş. O yaşlı adamı hasta eden, gönlünü kıran, bunlarmış." Tas gerçekleri haber verdikçe kardeşleri yalvararak: "Kerem et, sırrımızı açığa çıkarma. Ne kadar hata yapmışsak da Yakuboğullarını rezil rüsvay etme. Kerem et, o yaşlı babamızı daha fazla üzüntülere gark etme. Bünyamin yerine içimizden bir başkasını köle edin." dediler. Hz. Yusuf

⁷⁴ Settarî, Keşfü'l-Esrar isimli eserden naklen bu rivayetin farklı versiyonunu şu şekilde anlatır: Hz. Yakub'un kızkardeşi Hz. İbrahim'in gömleği ile Hz. İshak'ın kemerini Hz. Yusuf'a verdi. Bunu duyan kardeşlerinin canı sıkıldı. Halalarının yanına gelerek "Yusuf'a bu hediyeyi vererek bizim hakkımızı yemek de ne demek?" diye şikayet ettiler. Oradan öfkeli ve kinle dolu kalktılar ve Yusuf'a düşmanlık güttüler (Settarî, 2002, s. 70).

⁷⁵ Bu konuda, mesnevilerdeki bilgilerin dışında, kardeşlerinin "Onun kardeşi de çalmıştı" diyerek yalan söyledikleri veya Hz. Yusuf'un, anne tarafından dedesinin putunu çalıp onu kırması ve bir kenara atması ile ilgili rivayetler de kaynaklarda zikredilmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 303; İbni Kesir, 1989, s. 4121; Kurtubî, 1999, s. 361; Bursevî, 2007, ss. 265-266).

bu teklifi kabul etmedi, “Resulün yolu bu mudur ki ben bir başkasını rehin alayım?” dedi (Onur, 1991, ss. 413-414).

Şeyyad Hamza’da tasın Allah’ın izniyle konuşması bir sonraki gelişlerinde, yani babalarının mektubuyla birlikte üçüncü gelişlerinde gerçekleşmektedir. Olay şöyle gerçekleşir: Hz. Yusuf, kardeşlerine, kendisini köle olarak sattıkları satış sözleşmesini okuyunca, kardeşleri bu sözleşmeyi kendilerinin yapmadığını söyleyerek gerçeği inkâr ettiler. Bunun üzerine Hz. Yusuf, “Bana tası getirin.” dedi. Altından bir mili tasa vurunca, tas çınlamaya başladı ve içindeki sırları ortaya döktü. Kardeşlerinin neler yaptığını bir bir anlattı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 253-257).

Kur’an-ı Kerim’de tasın çınlaması geçmez. Fakat Hz. Yusuf ile kardeşlerinin konuşmaları, kardeşlerinin, içlerinden bir başkasını köle olarak almasını istemeleri ve Hz. Yusuf’un bunu kabul etmemesi Yusuf suresi 78-79. ayetlerinde şu şekilde anlatılır: Dediler ki: “Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizim birimizi alıkoy. Zira biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz.” Dedi ki: “Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah’a sığınırız, o takdirde biz gerçekten zalimler oluruz! (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, ss. 243-244).

Tasın çınlaması ve kardeşlerinin yaptıklarını haber vermesi olayı Taberî’de geçmektedir. Taberî’de rivayet edilen bu olay, tıpkı Hamdullah Hamdi’deki gibi, kardeşlerinin Mısır’a ikinci gelişlerinde olmaktadır. Taberî’de geçen rivayete göre Hz. Yusuf, tasa parmağı ile vuruyor ve tas şunları şunları söylüyor diyerek başlarından geçen bütün olayları kendisi rivayet ediyor. Fakat Taberî bu sözün sahil olmadığını, bu gibi şeylerle küçük çocukların kandırıldığını, peygamber olan Hz. Yusuf’un böyle bir şey yapmayacağını söylemektedir (Taberî, Ty., ss. 260-261).

İbni Kesir, Hz. Yusuf’un kuyuya atılışını anlatan Yusuf suresinin 15. ayetinin “Biz kendisine vahyettik ki sen onlara, kendileri hiç farkında olmadan yaptıklarını bir bir haber vereceksin.” kısmını izah ederken bu olayı aktarmakta ve bu olayı İbni Cerir’in, İbni Abbas’a ulaşan nakline dayandırmaktadır. Buna göre kardeşleri yanına geldiklerinde Hz. Yusuf onları tanımış, onlar ise kendisini tanımamışlardı. Gümüş bir ölçek⁷⁶ getirildi ve Hz. Yusuf onun içine üfledi, ölçek tınladı. Hz. Yusuf da

⁷⁶Hükümdarın su kabı olan bu ölçeğin gümüşten olduğu (İbni Kesir, 1989, s. 4118; Kurtubî, 1999, s. 346; Bursevî, 2007, ss. 255-256), mücevheratla işlemeli olduğu (Kurtubî, 1999, s. 346) kaynaklarda geçmekle birlikte bu kabın altından (Kurtubî, 1999, s. 346; İbni Kesir, 1989, s. 4118) veya billurdan yahut yeşil zümrüitten ya da kırmızı yakuttan (Bursevî, 2007, ss. 255-256) olduğuna dair rivayetler de kaynaklarda geçmektedir. Aydemir bunlara ilaveten bakırdan, misikten veya mis denilen bir madenden olduğuna dair rivayetler olduğunu da söylemektedir (Aydemir, 2005, s. 94).

kardeşlerinin bütün yaptıklarını ölçekten rivayet ederek haber verdi (İbni Kesir, 1989, s. 4041).

Hz. Yusuf'un elini su tasının üzerine koyması, sonra tasa vurması ve tasta ses çıkınca Hz. Yusuf'un kardeşlerinin yaptıklarını onlara bir bir haber vermesi Ruhu'l-Beyan tefsirinde ve Ahsenü'l Kasas'ta da geçmektedir (Bursevî, 2007, s. 54; Sırrı Paşa, 2006, s. 79). Bu olay, Mantıku't-Tayr'ın ikinci cildinde de anlatılmaktadır (Feridüddin Attar, 2001, ss. 50-51).

Hz. Yusuf'un gayptan haber veren tasının özellikleri ve bununla ilgili rivayetler Settarî'de de geçmektedir. Settarî bu kadehi ortaçağ Hıristiyan edebiyatındaki kutsal "graal" kadehine benzetmektedir (Settarî, 2002, s. 183).

Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre bu olay Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi'den başka Sule Fakih ve Şerif'nin mesnevilerinde de geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 302). Türkdoğan, tasta bahsettiği bir başka yerde bu olayın Nahif'de geçtiğini de söylemekte ve Nahif'nin mesnevisinden örnekler vermektedir (Türkdoğan, 2011, ss. 311-312).

2.98. Hz. Yusuf'un Kardeşlerinin, Savaşarak Bünyamin'i Kurtarmayı Düşünmeleri

Şeyyad Hamza'da ve Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre kardeşleri bütün yalvarmalarına ve "İçimizden başka birisini rehin al." demelerine rağmen Bünyamin'i kurtaramayınca; babalarına söz verdikleri, Bünyamin'i getirmeye yemin ettikleri için savaşarak da olsa onu geri almayı düşündüler. Yehuda "Kılıç kalkan kuşanalım, savaşalım, Bünyamin'i kurtarıp gidelim." dedi. Yehuda çok güçlü kuvvetliydi. Onun öfkelenişini gören Hz. Yusuf, Mısır halkına zarar vermemesi için oğluna (Mamil'e) "Git amcanın sırtını elinle sıvazla." dedi. Oğlu da amcasının sırtını sıvazlayınca Yehuda'nın bütün gücü kuvveti çekildi (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 239-241; Onur, 1991, s. 414).

Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre bütün gücü aniden çekilen Yehuda'nın gönlünü bir şüphe kapladı. Yehuda, "Acaba bu çocuk Hz. Yakub'un soyundan mı, acaba bu şah, Hz. Yakub'un oğullarından mı?" diye düşünmeye başladı ve bunu yapanın ancak peygamber soyundan gelebileceğini düşündü (Onur, 1991, s. 414).

Şeyyad Hamza'da geçtiğine göre bu olaylar sonunda Hz. Yusuf, kardeşlerini saraya çağırdı. Onlara, "Siz bu şehir halkını kıralım, diye konuşursunuz. Benim gücümü ve kuvvetimi bilseniz bunu konuşmaya bile cesaret edemezsiniz." dedi ve

ayağını yere vurdu. Saray sallandı. Hepsi korkup bayıldı. Hz. Yusuf onlara, “Babanız hatırına sizi bırakıyorum, gidin.” dedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 241).

Bu olayın benzeri, Tefsir-i Kebir’de İbn Abbas’tan naklen şöyle anlatılır: Hz. Yusuf, “Eşyamızı nezdinde bulduğumuz kimseden başkasını yakalamamızdan Allah’a sığınırım.” deyince Yehuda sinirlendi. O, sinirlenip bağırınca sesini duyan her gebe kadın çocuğunu düşürdü (yani öylesine korkunç bağırdı) ve bedenindeki bütün kıllar diken diken olurdu; Yakub soyundan bir kimse elini ona dokunmadıkça da teskin olmazdı. O, kardeşlerinden birine: “Mısır halkının pazarcılara karşı beni koruyun, ben de sizi padişaha karşı koruyayım.” dedi. Bunun üzerine Hz. Yusuf, küçük oğluna “Ona dokun.” dedi. O da ona dokununca Yehuda’nın gazabı teskin oluverdi. Yehuda yeniden bağırma niyetlenince Hz. Yusuf yere indi, onun elbisesinden tutup çekti, o yere düştü ve o anda “Ey Aziz kişi (bize acı)” dedi. Onlar Hz. Yusuf’un, isteklerini kabul etmesinden ümitlerini tamamen kesince aralarında istişare etmeye başlayarak, “Şüphesiz babamız bizden Allah adına büyük bir söz aldı. Hem sonra biz zaten Yusuf hadisesinden dolayı da töhmet altındayız. Bu beladan nasıl kurtulacağız?” dediler (Fahredden Razi, 1992, s. 310).

Yukarıdaki olay Taberî tarihinde geçmektedir. Taberîye göre büyük kardeşleri Yehuda değil Rubil’dir. Olay şöyle anlatılır: Rubil öfkelendiği zaman vücudundaki kıllar elbisesinden dışarı çıkardı ve bu halde iken bağırca, sesini işiten kimse helak olurdu. Ancak Hz. Yakub’un soyundan gelen birisi sırtını sıvazlarsa öfkesi ve gücü çekilirdi. Tüyleri elbisesinden çıkmış olduğu halde öfkeyle Hz. Yusuf’a gelip Bünyamin’i istedi. Onun bu halini bilen Hz. Yusuf oğlu Efraim’e, elini hissettirmeden amcasının sırtına koymasını söyledi. Efraim, babasının dediğini yapınca Rubil’in öfkesi geçti, kuvveti çekildi. Hz. Yusuf ona Bünyamin’i vermeyeceğini söyledi. Rubil bağırdı fakat avazı çıkmadı. Dışarı çıkınca, olanları kardeşlerine anlattı ve burada Hz. Yakub’un ailesinden birisinin olduğunu söyledi (Taberî, Ty. s. 259-260).

Aynı olay Ruhu’l-Beyan’da hem Tefsir-i Kebir’e hem Taberî’ye benzer şekilde anlatılmıştır (Bursevî, 2007, 268). Kurtubî bu olayı daha da detaylı anlatmıştır (Kurtubî, 1999, ss. 365-366). Bu olaylar halk hikâyelerinde de geçmektedir (Daşdemir, 2012, ss. 193-194).

2.99. İçlerinden Birisi Hariç Kardeşlerinin Kenan'a Dönmesi

Kardeşleri ricadan ümitlerini kestiler ve Kenan'a dönmeye başladılar. Şeyyad Hamza'ya göre Yehuda, Hamdullah Hamdi'ye göre Şemun dönmedi ve Mısır'da kaldı. Kardeşlerine de: "Benim babamın yanına girecek yüzüm yok. Ona Bünyamin'i koruyacağımıza dair yemin etmiştik. Ben burada Bünyamin'in yanında kalıyorum. Siz varın, olanları babama haber verin." dedi. Oğulları Kenan'a dönünce bütün olanları Hz. Yakub'a anlattılar. "Eğer bize inanmıyorsan, olanları kafileye sor." dediler. Hz. Yakub, "Bu, geçmişteki hikâyenin aynısı, nefsi emmâreniz yaptıklarınızı size süslü göstermiş." dedi ve onlardan yüz çevirerek Rabbine yöneldi. Her iki oğluna kavuşmayı Allah'tan diledi, ümitsizliğe kapılmadı (Şeyyad Hamza 2008, 243; Onur, 1991, 415-416).

Bu olay Yusuf suresi 80-83. ayetlerde şu şekilde anlatılır:

Ondan ümitlerini kesince, (meseleyi) gizli görüşmek üzere ayrılıp (bir kenara) çekildiler. Büyükleri dedi ki: Babanızın sizden Allah adına söz aldığını, daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam bana izin verinceye veya benim için Allah hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. O hükmedenlerin en hayırlısıdır. Babanıza dönün ve deyin ki: "Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik. Biz gaybın bekçileri değiliz. (İstersen) içinde bulunduğumuz şehre (Mısır halkına) ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz." (Babaları) dedi ki: "Hayır, nefisleriniz sizi (böyle) bir işe sürükledi. (Bana düşen) artık, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O, çok iyi bilendir, hikmet sahibidir." (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 244).

Mısır'da kalıp Kenan'a dönmeyen kardeşleri hakkında kaynaklarda üç isim geçmektedir. Bunlar Yehuda, Rubil ve Şemun'dur. Ahmet Cevdet Paşa "Hepsinin büyüğü dönmedi." demektedir (Ahmet Cevdet, 2000, s. 13). Kaynaklara göre yaşça büyük olan kardeşleri Rubil idi ve bir görüşe göre Mısır'da kalan o idi (İbni Kesir, 1989, s. 4123; Taberî, Ty., s. 261; Fahreddin Razi, 1992, s. 309; Kurtubî, 1999, s. 364; Bursevî, 2007, s. 273). Bir diğer görüşe göre Hz. Yusuf'un öldürülmesine mani olan, ilimde ve akılda büyük olan kardeşleri Yehuda dönmedi (İbni Kesir, 1989, s. 4123; Taberî, Ty., s. 261; Fahreddin Razi, 1992, s. 309; Kurtubî, 1999, s. 364;

Bursevî, 2007, s. 273). Bir diğerk görüşe göre ise başkanları olan, kardeşlerine söz dinletebilen ve görüş itibariyle en ileri derecede olan Şemun geri dönmedi (Kurtubî, 1999, s. 346; Bursevî, 2007, s. 273). Kurtubî'nin beyanına göre dönmeyen kardeş şunları söyledi: “Ya Allah benim lehime kılıç kullanacağıma dair hüküm verir, ben de savaşarak kardeşimi alırım yahut bu konuda acze düşerek mazereti olan birisi suretiyle geri dönerim.” Çünkü Hz. Yakub “Etrafinız kuşatılmadıkça onu bana kesin olarak getireceğinize dair Allah'tan sağlam bir taahhüd vermediğiniz sürece...(Yusuf, 12/66)” demişti. Savaşıp acze düşen bir kimsenin ise etrafı kuşatılmış demektir⁷⁷ (Kurtubî, 1999, s. 365).

2.100. Hz. Yakub'un Esefle Hz. Yusuf'u Anması ve Oğullarından Yüz Çevirmesi

Olay Şeyyad Hamza'da ve Hamdullah Hamdi'de geçer. Hamdullah Hamdi'de rivayet edildiğine göre bütün bu olanlardan sonra Hz. Yakub, eseifle Hz. Yusuf'u anmaya devam etti. Oğulları toplanıp Hz. Yakub'a gelerek: “Artık Yusuf'u anmayı bırak. Nazik bedenini hasta etme, senin bu dertten helak olmandan korkarız.” dediler. Hz. Yakub, oğullarından yüz çevirerek “Benim kimseye ihtiyacım yok, münacatım sadece Hakkadır. Üzüntümü de ancak ona şikâyet ederim. Sizin yalanlarınızdan usandım, ben sadece onun rahmetini umuyorum.” diye onlara cevap verdi (Onur, 1991, s. 417).

Şeyyad Hamza'da, Hamdullah Hamdi'deki bilgilere ilaveten Hz. Yakub'un, Hz. Yusuf için ağlayıp Allah'a dua ederken yere düşüp bayıldığı bilgisi de yer almaktadır (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 245-247).

Hz. Yakub'un oğullarından yüz çevirip Allah'a yönelmesi Yusuf suresi 84-86. ayetlerinde şu şekilde anlatılır:

Onlardan yüz çevirdi, “Ah Yusuf'um ah!” diye sızlandı ve kederini içine gömmesi yüzünden gözlerine boz geldi. (Oğulları:) “Allah'a andolsun ki sen hâlâ Yusuf'u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın ya da büsbütün helâk olacaksın!” dediler. (Yakub:) Ben gam ve kederimi sadece Allah'a arz ediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz

⁷⁷ İsmail Hakkı Bursevî bu konuda ilginç bir değerlendirmede bulunarak şunları söylemektedir: Yusuf kıssası “Bela ağızdan çıkan söze bağlıdır” sözünü doğru çıkarmaktadır. Çünkü Yakub aleyhisselam ilk olarak Yusuf hakkında “Onu kurt yemesinden korkarım (Yusuf, 12/13)” demiş ve bu sözü ile ilgili bir belaya düşer olmuştur. Bünyamin hakkında da “Hepiniz kuşatılıp engellenmedikçe mutlaka onu bana getireceğinize dair Allah adına bana sağlam bir söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem (Yusuf, 12/66)” şeklinde bir söz sarf etmiş, bununla imtihan edilmiş, çocukları kuşatılmış ve zorla tutulmuşlardır (Bursevî, 2007, s. 233).

şeyleri Allah tarafından (vahiy ile) biliyorum, dedi (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 244).

Şeyyad Hamza'daki gibi Hz. Yakub'un hüznü ve kederinden düşüp bayıldığına dair bir bilgiye kaynaklarda raslamadık.⁷⁸

2.101. Hz. Yakub'un Azrail'le Görüşüp Hz. Yusuf'un Hayatta Olduğunu Öğrenmesi

Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre Hz. Yakub ümidini hiç kaybetmedi. Çünkü bir gün Hz. Yakub, Azrail aleyhisselamı gördü. "Yusuf'un canını aldın mı?" diye sordu. Azrail aleyhisselam, Hz. Yusuf'un canını almadığını, onun şu anda sağ olduğunu, bildirdi.⁷⁹ Bunun üzerine Hz. Yakub Cenab-ı Hakk'a olan yakarışını artırdı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 243-245; Onur, 1991, ss. 417-418).

Kaynaklarda Hz. Yakub'un Azrail ile görüşmesi, ona Hz. Yusuf'un canını alıp almadığını sorması, Azrail'in de almadığını söylemesi geçmektedir (Fahreddin Razi, 1992, s. 325; Kurtubî, 1999, s. 379; Sırrı Paşa, 2006, s. 271). Azrail, Hz. Yusuf'u araştırması için Hz. Yakub'a Mısır tarafını işaret etmiştir (Fahreddin Razi, 1992, s. 325; Kurtubî, 1999, s. 380). Hz. Yakub da oğullarına "Ey oğullarım, gidin Yusuf'u ve kardeşini arayın." demiştir (Sırrı Paşa, 2006, s. 271).

Bazı kaynaklara göre ise Hz. Yakub, Azrail ile bu görüşmeyi rüya âleminde yapmıştı (Taberî, Ty., s. 263; Bursevî, 2007, s. 291; Bilmen, Ty., s. 1599; Settârî, 2002, s. 124).

2.102. Cebrail Aleyhisselamın Hz. Yakub'a Hz. Yusuf'u Müjdelemesi

Sadece Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre, Hz. Yusuf için Hak Teâlâya yalvaran Hz. Yakub'a Cenab-ı Hak, Hz. Cebrail'i gönderdi ve ona Hz. Yusuf'un müjdesini verdi. Bu müjde mukabilinde Hz. Yakub nice kurbanlar kesti, fakir ve miskinleri doyurdu. Sonra da oğullarına "Mısır'a gidin, orada Yusuf'u ve kardeşini

⁷⁸ Kaynaklarda Hz. Yakub'un hüznü ve kederi hakkında şöyle bir rivayet geçmektedir: Hz. Yusuf Hz. Cebrail'e "Yakub hakkında bir bilgin var mı?" diye sorduğunda Cebrail aleyhisselam "Evet" dedi. Hz. Yusuf: "Onun hüznü ve kederi ne noktadadır?" diye sorunca Hz. Cebrail: "Onun kederi yetmiş tane 'sekla'nın kederi gibidir." diye cevap verdi. "Sekla", tek çocuğu olup, sonra da o çocuğu ölen kadına denilir. Bunun üzerine Hz. Yusuf: "Onun için bu hususta bir mükâfat var mıdır?" diye sordu. Hz. Cebrail "Evet, yüz şehit mükâfatı vardır." cevabını verdi (Fahreddin Razi, 1992, s. 318; Bursevî, 2007, ss. 291-292; Topbaş, 2004, s. 70).

⁷⁹ Şeyyad Hamza'da sağ olmasına ilaveten Azrail Aleyhisselam, Hz. Yusuf'un şimdi sultan olduğunu da söylemektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 245).

iyice araştırın, onları bulup hasretimi dindirir. Rahmanın lütfundan ümidinizi kesmeyin ki onun rahmetine erişebilirsiniz.” dedi (Onur, 1991, ss. 418-419).

Hz. Yakub’un Hz. Cebrail ile görüşmesine kaynaklarda rastlamadık. Fakat Hz. Yakub’un oğullarına söylediği söz Yusuf suresi 87. ayetinin neredeyse tercümesidir. Bu ayet şu şekildedir: “Ey oğullarım! Gidin de Yusuf’u ve kardeşini iyice araştırın, Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümit kesmez.” (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 245).

2.103. Hz. Yakub’un Mısır Azizine (Hz. Yusuf’a) Bünyamin İçin Mektup Yazması

Olay hem Şeyyad Hamza’da hem Hamdullah Hamdi’de geçer. Şeyyad Hamza’ya göre Hz. Yakub, mektubu Şemun’a yazdırdı. Hamdullah Hamdi’ye göre ise kendisi yazdı. Hz. Yakub besmeleyle başladığı mektubunda, oğlu Bünyamin’in böyle bir şey yapmayacağını, Yusuf’un kokusunu ondan alıp teselli bulduğunu, ciğerparesinin asla hırsız olmayacağını, bu işten vazgeçip Bünyamin’i bırakmazsa kendisine beddua edeceğini, zalimlerin mahşer günü zarara uğrayacağını yazdı. Mektubu oğullarıyla birlikte gönderdi. Oğulları da mektupla beraber üçüncü defa Mısır’a gittiler. Kendi perişan hallerini arz ettikten sonra babalarının mektubunu Aziz’e verdiler (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 247-251; Onur, 1991, ss. 420-421).

Tefsir-i Kebir’de bu olay şu şekilde geçer: Rivayet edildiğine göre Hz. Yakub’un oğulları, onun şu muhtevadaki mektubunu Hz. Yusuf’a verdiler: “Halilullah İbrahim’in oğlu, Zebihullah İşhak’ın oğlu Abdullah Yakub’dan, Mısır padişahına... İmdi soyumuza hep belalar ve imtihanlar verildi. Dedemin eli ayağı bağlandı ve yansın diye ateşe atıldı. Ama Allah onu kurtardı. Babamın boynuna kesilmesi için bıçak dayandı ama Allah onun yerine bir koç gönderdi. Bana gelince benim bir oğlum vardı ve o, evlatlarım içinde en çok sevdiğim idi. Derken kardeşleri onu sahraya götürdüler. Sonar da kana bulanmış gömleğini bana getirerek “Onu kurt yedi.” dediler. Ona ağlamamdan ötürü gözlerimi kaybettim. Benim, onun öz kardeşi bir diğer oğlum daha vardı. Onunla teselli buluyordum. Onlar onu sana getirdiler ve sonra geri dönerek onun hırsızlık yaptığını ve bu yüzden onu hapsedtiğini söylediler. Bizim soyumuz hırsızlık yapmaz. Bizim soyumuzdan hırsız çıkmaz. Eğer onu bana gönderirsen ne âlâ, aksi halde yedi nesline tesir edecek bir beddua ederim.” Yusuf aleyhisselam mektubu okuyunca kendini tutamadı, sabretmeyi bıraktı ve kendisinin

Yusuf olduğunu onlara bildirdi (Fahredden Razi, 1992, s. 331). Bu mektup Ruhu'l-Beyan'da da aynen bu şekilde geçmektedir (Bursevî, 2007, ss. 298-299). Hz. Yakub'un yazdığı bu mektuptan bahseden Sırrı Paşa, "Mektupta Hz. İshak hakkında Zebihullah (Allah'ın kurbanı) denilmesi sebebiyle mektubun sahih olduğu şüphelidir." demektir. Çünkü İslam âlimlerince tercih edilen görüşe ve ilgili ayetin anlam uyumuna göre Hz. İbrahim'in Allah'a kurban ettiği oğlu Hz. İsmail'di (Sırrı Paşa, 2006, s. 280).

İbni Kesir, Hz. Yakub'un mektup yazması olayını nakletmeden önce "İsrailiyat anlatanlar nakleder ki" diyerek giriş yapmakta ve bu mektup olayının İsrailiyat türünden olduğunu ifade etmektedir. Mektubun muhtevsından da bahseden İbn Kesir, İsrailiyat anlatanların bu olayla ilgili uzun bir hadis zikrettiklerini fakat bunun sıhhatli olmadığını da söylemektedir (İbni Kesir, 1989, s. 4126).

Kurtubî, bu mektubu İbn Abbas'tan naklen rivayet etmektedir. Fakat Kurtubî tefsirinin tercümesini yapan ve yayına hazırlayan M. Beşir Eryarsoy dipnotta Suyûtî'nin ed-Durru'l-Mensûr isimli eserini kaynak göstererek bu rivayetin Vehb b. Münebbih'ten nakledildiği bilgisini vermektedir. İbn Abbas'tan böyle bir rivayetin gelmesini mümkün görmeyen Eryarsoy, gerekçe olarak da İbn Abbas'ın, kurban edilmesi emredilen kişinin Hz. İshak olmadığını bilmemesinin mümkün olmadığını söylemektedir. Eryarsoy bu rivayetin İsrailiyat olduğunu da ifade etmektedir (Kurtubî, 1999, ss. 386-387).

Nebiler Silsilesi isimli eserde Hz. Yakub'un mektup yazması geçmekle birlikte bazı farklılıklar vardır. Mektubun muhtevası benzerdir. Hz. Yakub, peygamber olan cedlerinden bahsetmekte, onların çok çileler çektiğini söylemekte ve kendi soyundan hırsız gelemeyeceğini ifade ederek Bünyamin'i bırakmasını istemektedir. Fakat bu mektubu oğulları ile göndermemektedir. Hz. Yusuf mektubu alınca cevabî bir mektup yazmakta ve mektubunda "Ey yaşlı kimse! Mektubun geldi. Okudum ve muhtevasını anladım. Orada salih babalarından bahsedip her birinin belalara düşer olduklarını ve sabrettiklerini yazıyorsun. Onlar nasıl iptilalara sabrettilerse sen de öyle sabret! Vesselam" demektir. Hz. Yakub bu mektubu okuyunca "Allah'a yemin ederim ki bu bir melik mektubu değil, bir peygamber mektubudur. Ve bunu yazan olsa olsa Yusuf'tur." diyerek oğullarını meselenin aslını öğrenmeleri için tekrar Mısır'a göndermektedir (Topbaş, 2004, ss. 127-128).

Kardeşlerinin Hz. Yusuf'un huzuruna girince perişan hâllerini arz etmeleri Yusuf suresi 88. ayetinde şu şekilde anlatılır: Yusuf'un yanına girdiklerinde dediler

ki: “Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz değersiz bir sermaye ile geldik. Hakkımızı tam ölçerek ver. Ayrıca bize başta da bulun. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır.” (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 245).

2.104. Hz. Yusuf’un Mektubu Gözyaşıyla Okuması, Kendisini Tanıtması ve Kardeşlerini Affetmesi

Şeyyad Hamza’da ve Hamdullah Hamdi’de anlatılan bu olay Hamdullah Hamdi’de şöyle geçer: Hz. Yusuf, babasının mektubunu okuyunca gözleri yaşla doldu ve kardeşlerine “Siz cahil kimseler iken Yusuf’a ve kardeşine ne yaptığınızı biliyor musunuz?” dedi. Kardeşleri bu sözleri işitince şaşırıp “Yoksa sen Yusuf musun?” dediler. Hz. Yusuf, “Evet, ben Yusuf’um, bu da kardeşim, çok bela gördü bu başım, sonunda Hak Teâlâ bize yardım etti, bize çok nimetler ikram etti. Her kim sabra ve takvaya yapışırsa Celil olan Allah onun emeğini zayi etmez.” dedi. Kardeşleri “Bunca ikramı sana Huda, keremiyle ihsan etmiş. Takdiri değiştirmek için biz güya tedbir aldık. Fakat sonunda Hak seni mükemmel etti ve cümlemize üstün kıldı.” dediler. Hz. Yusuf, onları şu sözüyle mutlu etti: “Bugün sizi kınamam, size sıkıntı vermem. Rabbinden dilerim ki o da lütfuyla sizi bu zilletten kurtarsın.” (Onur, 1991, ss. 422-423).

Şeyyad Hamza’da geçtiğine göre Hz. Yusuf kendisini tanıtmadan önce kardeşlerinin kendisine yaptıklarını bir bir dile getirmektedir. Şeyyad Hamza’ya göre olay şu şekilde gelişir: Hz. Yusuf, babasından gelen mektubu aldı. Öpüp alınma götürdü. Okurken gözlerinden seller gibi yaşlar akıttı. Sonra hazinedara, “Git hazineden sandığı getir.” dedi. Sandıktan satış namesini çıkarttı. “Bu kulun üç ayıbı vardır.” diye yazdıkları satış namesini bunlara gösterdi.⁸⁰ Yazıyı aldılar, şaşkınlıkla birbirlerine baktılar. “Biz bunun ne olduğunu bilmeyiz.” dediler. Hz. Yusuf, “Yusuf adında bir oğlanı satmışınız, üç ayıbı vardır, diye yazmışınız.” dedi. Hepsinin dili tutuldu, korkudan benizleri sarardı. “Biz böyle bir satış namesi yazmadık.” diyerek yaptıklarını inkâr ettiler. Hz. Yusuf, “Bana taşı getirin.” dedi, taşı getirdiler. Mili tasa vurunca tas çnlamaya başladı ve içindeki sırları döktü. Kardeşlerinin neler yaptığını bir bir anlattı. Hz. Yusuf, “Suçlarını yüziüne vurun. Bunları bağlayıp öldürün.” diye

⁸⁰ Kardeşlerinin Hz. Yusuf’u Mâlik’e satarken satış sözleşmesi yapmaları ve bu sözleşmeye ayıplarını yazmaları Hamdullah Hamdi’de de geçmektedir (Onur, 1991, s. 142). Hamdullah Hamdi’de bu olay Hz. Yusuf kuyudan çıkarılıp kardeşleri tarafından satılırken işlenmekte ve “Gelecek âhir ihveti katına / Hüccet etti anulla ihvetine” (Onur, 1991, s. 143) denilerek Hz. Yusuf’un ileride, kendisine gelecek olan kardeşlerine bu satış sözleşmesini delil olarak göstereceği bildirilmiştir. Fakat ileride, yani kardeşlerinin kendi yanına gelişlerinde, Hamdullah Hamdi bu konuyu tekrar işlememiştir.

emir buyurdu. Hepsi ağladılar. “Bizim kardeşimiz öldü diye babamız sabah akşam ağladı. Birimizin ölüsüne böyle ağlarsa, hepimizin öldüğünü duyunca babamız helak olur.” dediler. Bu söze Hz. Yusuf’un içi parçalandı. O güne kadar örtülü olan yüzünü açtı. Hz. Yusuf, “Gördüğünüz kişi benim, Allah beni sultan yaptı.” dedi. Kardeşleri “Suçumuzu affet.” dediler. Hz. Yusuf onları affetti. Kucaklaşıp sohbet ettiler (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 251-259).

Tefsir-i Kebir’de ve Kurtubî’de rivayet edildiğine göre Hz. Yusuf, babasının mektubunu okuyunca bütün vücudu titremeye başladı, tüyleri diken diken oldu, kalbi rikkate geldi, ağladıkça ağladı ve kendisinin Yusuf olduğunu onlara söyledi (Fahredden Razi, 1992, s. 331; Kurtubî, 1999, s. 387). Ruhu’l-Beyan’da, Kâşifî’den nakledildiğine göre oğulları, Hz. Yakub’un mektubunu Hz. Yusuf’un tahtının bir köşesine koydular. Hz. Yusuf mektubu okuyunca ağlamaya başladı. Kendini tutamadı ve “Siz cahilken Yusuf’a ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?” dedi (Bursevî, 2007, 303).

İbni Kesir tefsirinde anlatıldığına göre kardeşleri perişan hallerini ve babalarının iki çocuğunu kaybetmekten doğan üzüntüsünü anlatınca Hz. Yusuf dayanamayıp ağladı ve kendisini kardeşlerine tanıttı. Kardeşlerinin önceki gelişlerinde Hz. Yusuf’un kendisini gizlemesi ve üçüncü gelişlerinde kendisini tanıtmaması hep Allah Teâlâ’nın bu husustaki izni ile gerçekleşmişti (İbni Kesir, 1989, s. 4129).

Hz. Yusuf’un kendisini kardeşlerine tanıtmaması Yusuf suresi 89-92. ayetlerinde şu şekilde anlatılır:

Yusuf dedi ki: “Siz, cahilliğiniz yüzünden Yusuf ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?” “Yoksa sen, gerçekten Yusuf musun?” dediler. O da: “(Evet) ben Yusuf’um, bu da kardeşim. (Birbirimize kavuşmayı) Allah bize lütfetti. Çünkü kim (Allah’tan) korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez.” dedi. (Kardeşleri) dediler ki: “Allah’a andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kılmış. Gerçekten biz hataya düşmüşüz.” (Yusuf) dedi ki: “Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.” (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 245).

Şeyyad Hamza’da anlatılanlar, kaynaklarda birebir geçmemektedir. Kurtubî’de Şeyyad Hamza’dakine benzeyen bir anlatım vardır. Fakat bu ikinci

gelişlerinde olmaktadır ve satış sözleşmesi hiç geçmemektedir. Kardeşleri Bünyamin'i kurtarmak için mücadele edince Hz. Yusuf ayağıyla değirmen taşına vurup onu yuvarlamakta ve tek eliyle Yehuda'yı yakalayıp yere yılmaktadır. Sonra su kabına vurmakta, çınlayan su kabından naklen kardeşlerinin yaptıklarını tek tek anlatmaktadır. Sonra onları herkese ibret olacak şekilde cezalandıracağını söylemektedir. Bunun üzerine kardeşleri ağlayıp yalvarmakta, yaptıklarına pişman olduklarını söylemektedirler. Onların bu durumuna acıyan Hz. Yusuf, babası hatırına onları serbest bırakmaktadır (Kurtubî, 1999, ss. 366-367).

2.105. Hz. Yusuf'un, Gömleğini Hz. Yakub'a Göndermesi

Şeyyad Hamza ve Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre Hz. Yusuf kardeşlerine tekrar bir ziyafet çekti. Ziyafetten sonra "Babama gömleğimi ulaştırın. Onu yüzüne örtünce tekrar gözüne fer gelsin. Siz ondan, suçunuzu affetmesini isteyin. Ailelerinizi, hayvanlarınızı, her şeyinizi toplayıp Mısır'a gelin; buradaki nimetlerden istifade edin." dedi (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 259; Onur, 1991, s. 424).

Şeyyad Hamza'nın verdiği bilgiye göre, Hz. Yusuf kuyuya atıldığı zaman kardeşleri gömleğini çıkartmışlardı. Onun yerine Hz. Cebrail cennetten gömlek getirmişti. İşte Hz. Yusuf, Hz. Yakub'a bu gömleği gönderdi ki bu gömleği hasta giyse şifa bulurdu (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 259-261).

Gömleği getiren kişi yolda iken Hz. Yakub, "Bana Yusuf'un kokusu geliyor." dedi. Müjdeli haber henüz yola düşmeden rüzgâr gömleğin kokusunu Hz. Yakub'a ulaştırdı. Torunları "Sen daha hâlâ Yusuf mu diyorsun?" dediler (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 263; Onur, 1991, ss. 425-426).

Gömleği Hz. Yakub'a kimin getirdiği hususunda mesnevilerde ihtilaf vardır. Hamdullah Hamdi'ye göre Hz. Yusuf, gömleğini, babasına ulaştırması için Yehuda'ya vermiş, gömleği Hz. Yakub'a Yehuda götürmüştü. Çünkü kanlı gömleği babasına o getirmişti, onun özü olmak üzere bu sefer de müjdeli gömleği Yehuda getiriyordu (Onur, 1991, ss. 424-425). Şeyyad Hamza'ya göre ise Hz. Yusuf, yazdığı mektupla birlikte gömleğini, Beşir isimindeki bir yardımcısıyla göndermektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 263).

Yusuf suresi 93. ayetinde Hz. Yusuf'un "Şu benim gömleğini götürün de onu babamın yüzüne koyun, (gözleri) görececek duruma gelir. Ve bütün ailenizi bana getirin." demesi geçmektedir (Karaman, Özek, Dönmez, vd., s. 245).

Hamdullah Hamdi'de geçtiği gibi Yehuda'nın "Kana bulanmış gömleği götürüp babamı ben hüznlendirmiştim. Onu ben hüznlendirdiğim gibi, ben sevindireceğim." diyerek Hz. Yusuf'un gömleğini Mısır'dan Kenan götürmesi, incelenen kaynaklarda geçmektedir (Fahredden Razi, 1992, s. 338; Kurtubî, 1999, s. 391; Bursevî, 2007, s. 311; Bilmen, Ty., s.1606). Şeyyad Hamza'da geçen Beşir isimli birisinin gömleği götürmesi bilgisine incelenen kaynaklarda rastlanmadı.

Şeyyad Hamza'da Hz. Yusuf'un babasına gönderdiği gömleğin cennet gömleği olduğu bilgisi kaynaklarda geçmektedir. Tek farklı yönü şudur: Şeyyad Hamza'ya göre Hz. Yusuf kuyuya düştüğü zaman, Hz. Cebrail bu gömleği cennetten getirip ona giydirmişti. Kaynaklara göre ise bu gömlek Hz. İbrahim'den Hz. İshak'a, ondan da Hz. Yakub'a kalan gömlek idi. Nemrud, Hz. İbrahim'i ateşe atarken bu gömleği Hz. Cebrail ona cennetten getirmişti. Hz. Yakub bu gömleği Hz. Yusuf'un boynuna asmıştı. Kaynaklarda geçen bu olay Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen merfû bir hadise dayanmaktadır (Kurtubî, 1999, s. 391; Fahreddin Razi, 1992, s. 339; Bursevî, 2007, s. 310; Bilmen, Ty., s.1606; Bursalı, 2005, s. 61).

Kurtubî; bu gömleğin Züleyha'nın yırttığı gömlek olduğunu ve Hz. Yusuf'un Hz. Yakub'a, zinadan korunduğunu bildirmek için bu gömleği gönderdiğini söyleyenlerin olduğunu fakat Enes bin Mâlik'ten rivayetle gelen ilk görüşün daha sahih olduğunu ifade etmektedir (Kurtubî, 1999, s. 391).

2.106. Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'tan Ayrılmasının Sebebi

Şeyyad Hamza (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 261-263) ve Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, ss. 99-100) geçen rivayete göre Hz. Yakub'un, çok sevdiği oğlu Hz. Yusuf'tan ayrılmasına şu olay sebep olmuştur:

Rahil ölünce Hz. Yakub, Hz. Yusuf'u emzirmesi, ona dadılık yapması için bir cariyeye almıştı. Bu cariye'nin Beşir⁸¹ isimli bir çocuğu vardı. Kadıncağız hem Hz. Yusuf'u hem kendi çocuğunu emzirirdi. Hz. Yakub, sütün Hz. Yusuf'a kalması için bu çocuğu sattı. Kadın da Hz. Yakub'a beddua etti. Yaptığı bu zulme karşılık, onu da

⁸¹ Hamdullah Hamdi'de "Beşir" ismi geçmiyor. Şeyyad Hamza'da "Beşir" ismi geçiyor ve Hz. Yusuf'un gömleğini Mısır'dan Hz. Yakub'a getiren kişinin de Beşir olduğu söyleniyor. Hamdullah Hamdi'de ise gömleği getiren kişinin Yehuda olduğu ifade ediliyor ama "Pirehen bûyun andan aldı revan / Ol Beşir'in beşiri oldu heman." (Onur, 1991, s. 425). denilerek gömleği getiren müjdecinin Beşir olduğu ihsan ediliyor. Fakat bu ifadeden, gelen kişinin Beşir isimli biri olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Zira "beşir" kelimesi "müjdecî, müjde veren" anlamına gelmektedir. Kelime manasıyla düşününce bu beyitten "Gömleğin kokusunun, müjdecinin müjdecisi olduğu" manası çıkmaktadır. Beşir kelimesi "Müjdecî" anlamıyla Yusuf sûresi 96. ayeti kerimesinde de geçmektedir.

sevdiğinden ayırmasını Cenabı Hak'tan diledi. Bu beddua, Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'tan ayrılmasına sebep oldu ve Hz. Yakub Hz. Yusuf'a, ancak o kadın oğluna kavuştuktan sonra kavuşabildi.

Bu olay Kemalpaşazade'de geçmemektedir ve Hamdullah Hamdi'de "Bu haber gerçi kim rivayettir / İlle âkillere nasihattir." (Onur, 1991, s. 100) denilerek bunun bir rivayet olduğu özellikle vurgulanmıştır.

Yukarıda anlatılan bu olay, başta kendi içinde çelişkilidir. Zira annesi öldüğünde Hz. Yusuf iki yaşında idi. İki yaşındaki bir çocuk süttan kesilir ve iki yaşındaki bir çocuğu emzirmek için cariyeye gerek yoktur. Hz. Yakub, Hz. Yusuf'u değil de Bünyamin'i emzirmek için bir cariye satın alsaydı, mantığa daha uygun olacaktı.

Halk hikâyelerinde (Daşdemir, 2012, s. 195) karşımıza çıkan bu olay, Ruhu'l-Beyan tefsirinde de geçmektedir. Mesnevilerdekinden farkı, Hz. Yakub, Hz. Yusuf'un annesi ölünce değil, Hz. Yusuf doğunca ona sütannelik etmesi için bir cariye almaktadır. Sonrasında anlatılanlar mesnevilerdekiyle aynıdır. Fakat Ruhu'l-Beyan'da, böyle bir davranış sergilemenin peygamberler açısından uzak bir ihtimal olduğu da vurgulanmaktadır⁸² (Bursevî, 2007, ss. 55-56).

Bu olayı İslam inancı bakımından ele alacak olursak, bu hikâyenin gerçekten uzak olduğu söylenebilir. Zira İslam'da peygamberlerin beş temel vasfından birisi de ismet (günahsızlık) tir. Zalimlik eden, anneyi çocuğundan ayıran birisinin ismet sıfatıyla nitelenemeyeği de açıktır. Nitekim Ruhu'l-Beyan'da, Tirmizi, İbn Mace, Darimî ve Ahmed bin Hambel'in Müsned'inden naklen verilen bir hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: "Kim bir anneyi yavrusundan ayırırsa, Allah Teâlâ da kıyamet günü onu sevdiklerinden ayırır." (Bursevî, 2007, s. 55).

Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Taşlıcalı Yahya'nın mesnevisinde, Hz. Yakub'un, bir baba olarak oğluna gösterdiği aşırı zaafın ind-i ilâhide hoş karşılanmaması, ayrılık sebebi olarak işlenmiştir (Türkdoğan, 2011, s. 104). Bu ayrılık sebebi kaynaklarda geçmektedir. Taberî'ye göre Hak Teala, Hz. Yakub'un, kendisinden başkasını sevmemesi için onu oğlundan ayırmıştır (Taberî, Ty., s. 238). Kurtubî'de de bu konuda şöyle bir rivayet vardır: Denildiğine göre Hz. Yakub namaz kılarken Hz. Yusuf önünde enine doğru yatıyordu. Uykusunda hafif horladı, Hz.

⁸² Ayrıca Ruhu'l-Beyan'da, Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'tan ayrılmasının sebebi olarak, bir rivayete göre bir buzağıyı annesinin gözleri önünde kesmesi, bir başka rivayete göreyse kapısına gelen bir miskine kestikleri koyundan bir parça et vermemesi de gösterilmektedir (Bursevî, 2007, s. 280).

Yakub ona doğru baktı. İkinci bir defâ daha horladı, yine Hz. Yakub ona baktı. Sonra üçüncü bir defâ horladı, yine Hz. Yakub hem ondan hem horlamasından dolayı sevinç ile ona baktı. Yüce Allah meleklerine şunu vahyetti: “Şu benim seçkin kuluma ve halilimin oğluna (torununa) bakınız. Bana münacaatta iken benden başkasına iltifat edip bakıyor. İzzetim ve celalim hakkı için yönelip baktığı o iki gözbebeğini (gözünü) ondan alacağım. Dönüp baktığı o kişiden onu seksen yıl süreyle ayıracağım. Tâ ki amel edenler, benim huzurunda duranların benim gözetimim altında olduğunu bilsinler.” (Kurtubî, 1999, ss. 373-374).

2.107. Beşir’in Hikâyesi

Beşir’in hikâyesi Şeyyad Hamza’da şöyle geçer: Beşir’in annesi, Hz. Yakub’un cariyesi idi. Hz. Yakub, Hz. Yusuf’un annesi Rahil ölünce onu, Hz. Yusuf’u emzirsin diye satın almıştı. Oğlu Beşir’i de süt Hz. Yusuf’a kalsın diye satmıştı. Annesi Yakub Nebiye “ah” etti. “Dilerim sen de evladından ayrı kalırsın.” diye beddua etti. Kadın, “Sen oğluna, Yakub’un Yusuf’a kavuşmasından önce kavuşacaksın.” diye hatiften gelen bir sesle müjdelenmişti. Beşir, Hz. Yusuf’un mektubunu ve gömleğini Hz. Yakub’a getirirken çamaşır yıkayan bir kadın gördü ki bu annesi idi. Ona Yakub Nebinin evini sordu. Oğlunun müjdesini ve mektubunu getirdiğini söyledi. Kadın üzüldü, “Yakub, Yusuf’una kavuşuyor, ben ise oğluma daha kavuşamadım.” dedi. Beşir durumu anladı ve annesini kucakladı. Böylelikle kadıncağz oğluna, Hz. Yakub’un Hz. Yusuf’a kavuşmasından daha önce kavuşmuş oldu. Beşir, daha sonra gömleği, Hz. Yakub’a götürdü. Yakub Nebi gömleği gözlerine sürünce gözleri açıldı (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 261-267).

Hamdullah Hamdi’de Beşir’in hikâyesi geçer fakat “Beşir” ismi kullanılmaz ve olay Şeyyad Hamza’daki gibi açık ve detaylı anlatılmaz. Hamdullah Hamdi’de gömleği getirenin Yehuda olduğu bildirilmektedir. Bununla birlikte “müjdecî, müjde veren” anlamındaki “Beşir” kelimesi, özellikle “Beşir” ismini ima edecek şekilde şöyle kullanılmıştır: “Pîrehen bûyun andan aldı revan / Ol Beşîrin beşîri oldu hemân” (Onur, 1991, s. 425).

Ayrıca bir önceki bölümde de temas edildiği üzere, cariyeye oğluna kavuştuktan sonra Hz. Yakub’a Hz. Yusuf’un müjdesi gelecektir. Bu durum şöyle ifade edilir: “Tâ kenizek erince hasretine / Geldi Yakub’a ol piser âhir / Etti Yusuf beşaretin zahir” (Onur, 1991, s. 100).

Taberî tarihinde Beşir'den bahsedilir fakat mesnevilerdeki gibi Hz. Yakub tarafından satılmasından bahsedilmez. Hz. Yusuf, Beşir'i önden babasına müjde vermesi için gönderir. Beşir, Kenan'a gelince bir kadına Hz. Yakub'u sorar ve Hz. Yusuf'tan müjde getirdiğini söyler. Kadın, o delikanlıya kim olduğunu sorar. O da isminin Beşir olduğunu ve küçükken köle olarak satıldığını söyleyince kadıncağz oğluna sarılıp ağlar. Kendisini oğluna kavuşturduğu için Hak Tealaya şükreder (Taberî, Ty., s. 265). Taberî Tarihinde Beşir, sadece müjde getirir, gömlek getirmez. Taberî ile Hamdullah Hamdi'de anlatılanlar bu yönüyle örtüşmektedir. Ayrıca, aynen Hamdullah Hamdi'de geçtiği gibi, gömleği Yehuda'nın getirdiği, önceden kanlı gömleği getirmesinin mukabili olarak bu defa da müjdeli gömleği getirmesi, Taberî'de de geçmektedir (Taberî, Ty., s. 266).

Halk hikâyelerinde, gömleği hem Beşir'in getirdiğine dair örneklere hem de Yehuda'nın getirdiğine dair örneklere rastlanır (Daşdemir, 2012, ss. 195-196).

Gömleğin ve gömlekten önce Hz. Yusuf'un kokusunun Hz. Yakub'a gelmesi Yusuf suresi 94-95. ayetlerinde şu şekilde anlatılır: Kafil (Mısır'dan) ayrılınca, babaları (yanındakilere): "Eğer bana bunamış demezeniz inanın ben Yusuf'un kokusunu alıyorum!" dedi. (Onlar da:) "Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığındasın." dediler (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 245).

Tefsir-i Kebir'e göre, Hz. Yusuf gömleği babasına gönderince, gömlek cennetten geldiği için, Hz. Yakub'un burnuna cennet kokusu geldi ve bunun Hz. Yusuf'tan geldiğini anladı (Fahredden Razi, 1992, s. 339). Gömleğin kokusunu, esen bir rüzgârın getirdiği de kaynaklarda İbn Abbas'tan nakledilir (Kurtubî, 1999, s. 392).

2.108. Hz. Yakub'un, Gömleği Yüzüne Sürmesi, Çocukları İçin Allah'tan Af Dilemesi

Şeyyad Hamza (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 267-269) ve Hamdullah Hamdi'de (Onur, 1991, s. 426) geçtiğine göre Hz. Yakub, Hz. Yusuf'un gömleğini yüzüne sürünce gözleri açıldı. Sonra kardeşleri de Hz. Yusuf'un gönderdiği hediyelerle birlikte babalarının yanına geldiler. Suçlarını itiraf edip "Baba, bizi affeyle; başışlanmamız için Rabbimize niyaz eyle." dediler. Yakub Nebi onları affetti. Allahu Teâlâ'nın da affetmesi için dua etti.

Bu olaylar Yusuf suresi 96-98. ayetlerinde şu şekilde anlatılır:

Müjdeci gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Yakub) görür oldu. “Ben size: ‘Allah tarafından (vahiy ile) sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim.’ demedim mi!” dedi. (Oğulları) dediler ki: “Ey babamız! (Allah’tan) bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik.” (Yakub:) “Sizin için Rabbimden af dileyebileceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” dedi (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 246).

İbni Kesir’de ve Tefsir-i Kebir’de geçtiğine göre, Hz. Yusuf kardeşlerini ve Hz. Yakub da oğullarını affettikten sonra onlar aralarında “Babamız ve kardeşimiz bizi affetti, fakat asıl önemlisi Allah Teâlâ bizi affetti mi?” diye konuşmuşlar ve içlerindeki bu dertle babalarına müracaat etmişler. Babaları onlar için dua etmiş, Hz. Yusuf da “Âmin” demiş. Hz. Yakub yirmi yıl onlara dua etmiş, nihayet yirminci senenin başında Hz. Cibril, Allahu Teâlâ’nın çocukları hakkındaki duasına icabet ettiğini bildirmiş (İbni Kesir, 1989, 4143; Fahreddi Razi, s. 342).

İbn Abbas, Hz. Yakub’un ayette geçen “Sizin için Rabbime istiğfar edeceğim.” Sözüyle, duasını seher vaktine ertelediğini söylemekte, yine bu konuda Rasûlullah (s.a.v.)’dan “Cuma gecesine kadar, sizin için Rabbime istiğfar edeceğim, sözü, kardeşim Yakub’un oğullarına söylediği sözdür.” hadisini nakletmektedir (Kurtubî, 1999, s. 397; İbni Kesir, 1994, ss. 323-324). Hz. Yakub’un bu sözünü “Önce Yusuf’a soracağım, eğer o sizi affedecek olursa, ben de sizin için Rabbimden mağfiret dileyebileceğim.” şeklinde yorumlayanlar da vardır (Kurtubî, 1999, s. 397).

2.109. Hz. Yakub’un Bütün Aile Efradıyla Birlikte Mısır’a Gelmesi

Hz. Yakub, akrabalarını ve çocuklarını toplayıp Hz. Yusuf’un yanına varmak üzere yola çıktı. Hamdullah Hamdi’nin verdiği bilgiye göre ailesi yetmiş kişiyi bulmuştu (Onur, 1991, s. 424). Şeyyad Hamza’nın verdiği bilgiye göre de yetmiş üç günde Mısır’a ulaştılar (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 269).

Hamdullah Hamdi’de geçen Hz. Yakub’un, yetmiş kişilik ailesi ile Mısır’a geldiği bilgisi kaynaklarda geçmektedir (Fahreddin Razi, 1992, s. 338; Taberî, Ty., s. 267; İbni Kesir, 1994, s. 325; Settari, 2002, s. 183). Hz. Yakub’un ailesinin yetmiş kişi olduğu bilgisi Tevrat’ta da geçmektedir (Kurt, 2005, s. 85; Tekvin, 46/27).

Kaynaklarda ailesinin yetmiş üç kişi (Fahreddin Razi, 1992, s. 338), altmış üç veya seksen üç veya üç yüz doksan kişi (İbni Kesir, 1994, s. 325), seksen iki veya doksan üç veya doksan veya yetmiş iki bin kişi (Kurtubî, 1999, s. 405), yetmiş iki

veya dört yüz kişi (Settarî, 2002, s. 183) olarak Mısır'a geldikleri de geçmektedir.

2.110. Hz. Yusuf'un Babası Hz. Yakub'u Karşılması

Şeyyad Hamza'da ve Hamdullah Hamdi'de geçer.

Hamdullah Hamdi'ye göre, bütün ailesiyle birlikte Hz. Yakub'un Mısır'a yaklaştığının haberi gelince, Melik ve Hz. Yusuf, üç yüz bin atlı askerle ve muazzam bir orduyla Hz. Yakub'u karşılamaya çıktılar. Hz. Yakub, Mısır askerlerinin sel gibi kendisini karşılamaya geldiğini görünce Rabbini tesbih etti. Bu kadar askeri görünce şaşırды. Hz. Cebrail Hz. Yakub'a, yerle gök arasının meleklerle dolu olduğunu haberini verdi. Bütün melekler, baba ile oğul ayrı kaldıkları için ağlaşırdı ve bugün kavuşacakları için sevinç içindeydiler. Hz. Yakub, Hz. Cebrail'e "Yusuf'um hani?" diye sordu. O da "Üzerinde beyaz bulut olan Yusuf'tur." dedi. Hz. Yakub kendini kaybetti, gölge gibi kendini yere attı. Hz. Cebrail, Hz. Yusuf'a "Baban senin için atından indi, eğer sen de Allah'ın rahmetine kavuşmayı istiyorsan atından in." dedi. Hz. Yusuf da atından indi. Hz. Yusuf ile Hz. Yakub birbirine kavuştular. Birbirlerine sarılıp ağlaştılar. Bu hâli gören insanların ve meleklerin sevinç çığlıklarından, tekbir seslerinden dünya titredi. Bu konuda gerçeği bilmeyen birisi, Hz. Yusuf'un attan inmediğini söyleyerek Hz. Yusuf'a iftara attı (Onur, 1991, ss. 427-428).

Şeyyad Hamza'da da Hz. Yusuf ve askerlerinin atlarından inerek Hz. Yakub'u karşıladıkları anlatılır. Dadısı, Hz. Yusuf'u görünce ağlar. Hz. Yusuf, babasının gelişi sebebiyle bütün Mısır halkını toplayıp "Siz kimin kölesisiniz?" diye sorar. Hepsi de "Senin köleniz." diye cevap verir. Yusuf Nebi de "Babama kavuşmam hürmetine hepinizi azat ettim" deyince bütün Mısır halkı çok sevinir ve Yakub Nebiye hürmet edip onu en iyi şekilde ağırlarlar (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 269-271).

Hz. Yakub'un Mısır'a girişi Yusuf suresi 99. ayetinde şöyle anlatılır: (Hep beraber Mısır'a gidip) Yusuf'un yanına girdikleri zaman, ana-babasını kucakladı, "Güven içinde Allah'ın iradesiyle Mısır'a girin!" dedi (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 246).

Kurtubî'nin verdiği bilgiye göre Hz. Yusuf, babasını, hükümdar ile birlikte karşılamaya çıktı. Beraberinde dört bin emir vardı. Her bir emir ile birlikte sayısını ancak Allah'ın bilebileceği kadar kimseler vardı. Mısır ahali de onlarla birlikte bineklerine binip Hz. Yakub'u karşılamaya çıktılar (Kurtubî, 1999, s. 404). Kralın, çok fazla sayıda askerinin ve Mısır halkının Hz. Yusuf'a eşlik ederek Hz. Yakub'u

karşılması, İbni Kesir’de de geçer (İbni Kesir, 1994, s. 325; İbni Kesir, 1989, s. 4136). Ruhü’l-Beyan’da dört bin asker ya da üç yüz bin süvariyle birlikte Hz. Yusuf, Kral Reyyan, ileri gelenler ve bütün Mısırlılar Hz. Yakub’u karşılamaya çıktı, denilmektedir (Bursevî, 2007, s. 323). İbni Kesir’e göre Hz. Yakub, krala dua etti. Onların gelişlerinin uğur ve bereketi dolayısıyla, kıtlığın geri kalan süresi dolmadan, Cenâb-ı Allah kıtlığa son verdi (İbni Kesir, 1994, s. 325).

Hamdullah Hamdi’de geçtiği üzere yerle gök arasının meleklerle dolduğu bilgisi, Ruhü’l-Beyan’da şöyle geçer: Hz. Yakub sahranın süvarilerle dolu ve envai çeşit süsle süslenmiş olduğunu görünce onlara beğenerek baktı. Cebrail gelerek: “Gökyüzüne bak! Daha önce senin için tasalanan melekler şu durumunuza sevinerek gelmişler!” dedi. Melek ordusu yerden tâ feleklere kadar seyr etmeye gelmişlerdi (Bursevî, 2007, s. 324). Ahsenü’l Kasas’ta da meleklerin karşılamaya gelmesi şu beyitle ifade edilmektedir “Yerde beşer, gökte melek üşdüler / Seyr ü temaşaya bütün koştular.” (Sırrı Paşa, 2006, s. 299).

Her iki mesnevide de geçen Hz. Yusuf’un atından inmesi kaynaklarda geçer. Ruhü’l-Beyan’da bu konuda şunlar söylenir: Hz. Yakub, Hz. Cebrail’e “Hangisi oğlum Yusuf?” diye sordu. Hz. Cebrail “Şu başının üzerinde gölgelik bulunan.” deyince Hz. Yakub bineğinden aşağı atladı ve Yehuda’ya yaslanarak yürümeye başladı. Cebrail aleyhisselam Hz. Yusuf’a “Ey Yusuf! Baban senin için bineğinden indi, sen de kendisine hürmeten in!” buyurdu. Bunun üzerine o da atından indi (Bursevî, 2007, s. 324). Bu konuda Mahmud Sami Ramazanoğlu Ravdatü’l-Ulema isimli eserden naklen şunları söylemektedir: Vehb bin Münebbih’ten mervidir ki Hz. Yusuf, Mısır meliki olduktan sonra, Kenan diyarından ebeveynini ve aileleriyle birlikte kardeşlerini Mısır’a getirmek için hususi adamlarla binek hayvanları göndermişti. Hz. Yakub, evlatları ve aileleri Mısır’a geldiklerinde Hz. Yusuf mükemmel alaylar ve birçok hazırlıklarla onları karşılamaya çıkmıştı. Hz. Yusuf Mısır meliki olması sebebiyle maslahat icabı atından inmemişti. Hak Teâlâ Hz. Yusuf’a vahy ile “Ey Yusuf! Ebeveyn haklarına riayet etmek üzere atından inmелisin. Eğer inmeyecek olursan neslinden gelecek yetmiş kadar enbiyayı keser ve onları kardeşlerinin sulbüne naklederim.” buyurmuş, bunun üzerine Hz. Yusuf derhal atından inip babası Hz. Yakub’u tevazu ve hürmetle sarayına yerleştirip ikramlarda bulunmuştu (Ramazanoğlu, 1984, s. 170).

Baba oğul karşılaştınca önce Hz. Yakub selam verdi. Sevinç gözyaşları dökerek birbirlerine sarıldılar (Kurtubî, 1999, ss. 404-405; Bursevî, 2007, s. 324).

Gökteki melekler de sevinçten ağlıyordu. Atlılar şöyle bir dalgalandı, atlar kişnemeye başladı. Melekler tesbih getiriyor, defler ve davullar vuruluyordu. Sanki kıyamet kopuyordu (Bursevî, 2007, s. 324).

Şeyyad Hamza'da geçen ve Hz. Yusuf'un babası gelince bütün Mısırlılara "Siz kimin kölesisiniz?" diye sorması ve kıtlık yıllarında kendilerini Hz. Yusuf'a satan Mısırlıların hep bir ağızdan "Senin köleniz." diye cevap vermesi ve bunun üzerine Hz. Yusuf'un babasının yüzü suyu hürmetine Mısırlıların tamamını azat edip hürriyetlerini iade etmesi Sırrı Paşa'nın tefsirinde, tefsiri sadeleştiren Tahir Galip Seratlı'nın verdiği dipnotta Bustan'ul-Kuds isimli eserden nakledilmektedir. Hatta Şeyyad Hamza, bu olayın hemen akabinde Hak Teala'nın kıyamet gününde bu günahkar ümmeti Hz. Muhammed hürmetine affedeceğini anlatmakta, bu bilgi de adı geçen eserden naklen dipnotta aynen verilmektedir (Sırrı Paşa, 2006, ss. 298-299).

2.111. Hz. Yakub'un Züleyha İle Tanışması

Sadece Şeyyad Hamza'da geçtiğine göre Hz. Yakub, Hz. Yusuf'un oğulları ve Züleyha ile tanışır. Züleyha'ya hâl hatır sorar. Züleyha memnun olup Hz. Yusuf'a, "Babamı ağrlamak için saray yaptırmak istiyorum." der. Hz. Yusuf, "Peygambere saray gerekmez, sen ona Kenan'daki evi gibi mütevazı bir ev yaptır." deyince Züleyha da Hz. Yakub'a Kenan'daki evi gibi bir ev yaptırır. Çok güzel yemekler hazırlatıp davet eder. Hz. Yakub, evin kendi evine çok benzediğini görünce şaşırır. Yemekleri yiyince "Yüz yirmi yıl yaşadım, ben böyle güzel yemek yemedim, fakat peygambere böyle yemekler yemek yakışmaz." der (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 273-275).

Ruhu'l-Beyan tefsirinde bu olay şöyle geçer: Hz. Yusuf babasına, Züleyha ile yaşadığı macerayı anlattı ve çocukların Züleyha ile olan evliliğinden olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Yakub Züleyha'yı yanına çağırdı. O da gelip elini öptü. Züleyha Hz. Yakub'dan, yanlarında kalmasını istedi. Hz. Yakub: "Sizin bu şatafatlı yaşantınız benim hoşuma gitmez. Bana tıpkı Kenan diyarındaki gibi kamıştan ve hurma dallarından bir çardak yapsanız yeter." diye cevap verdi. Hz. Yakub'un bu isteği üzerine istediği şekilde bir çardak yaptılar. O da büyük bir sevinç içerisinde bu çardakta yaşamaya başladı (Bursevî, 2007, s. 334).

2.112. Hz. Yakub'un ve Oğullarının Hz. Yusuf'un Önünde Hürmetle Eğilmeleri

Sadece Hamdullah Hamdi'de anlatıldığına göre baba ile oğul buluşup görüştükten, bir müddet konuştuğundan sonra Hz. Yusuf onları ziyafete davet etti.

Cennet bahçesi gibi güzel bir yere varıp çeşit çeşit yemekler yediler. Yemekten sonra hep beraber şehre geldiler. Hürmet görerek saraya girdiler. Sarayda hepsi birden Hz. Yusuf'un önünde secde etti. Secde dediğimiz şey hürmetle biraz eğilmektir ve o zaman şahların önünde bu hürmeti göstermek âdet idi. İşte o zaman Hz. Yusuf, babasına, "İşte çocukken gördüğüm rüyanın tabiri bu idi. Rabbimden bana çok rahmet erdi, kardeşlerim de katıma muhabbetle geldiler." dedi (Onur, 1991, ss. 428-429).

Hamdullah Hamdi'de geçen bu olay Yusuf suresi 100. ayette şöyle anlatılır:

Ana ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için (ona kavuştukları için) secdeye kapandılar. (Yusuf) dedi ki: "Ey babacığım! İşte bu, daha önce (gördüğüm) rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Doğrusu Rabbim bana (çok şey) lütfetti. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirdi. Şüphesiz ki Rabbim dilediğine lütfedicidir. Kuşkusuz O, çok iyi bilendir, hikmet sahibidir." (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 246).

Taberî, buradaki secdenin yer öpmek olduğunu (Taberî, Ty., s. 267), İbni Kesir de onların şeriatında insana secde etmenin mubah olduğunu, bunun bizim dinimizde yasaklandığını (İbni Kesir, 1994, s. 325) ve bu hükmün Hz. Âdem'den Hz. İsa zamanına kadar böyle devam ettiğini (İbni Kesir, 1989, s. 4137) söylemektedir.

2.113. Hz. Yakub'un Ölümü

Şeyyad Hamza'da ve Hamdullah Hamdi'de geçer.

Şeyyad Hamza'da Hz. Yakub'un ölümü şöyle anlatılır: Hz. Yakub Mısır'a geldiğinde yüz yirmi yaşındaydı. Hz. Yakub Mısır'da kırk yıl kaldı. Sonra Azrail aleyhisselam gelip "Senin ölümün yakındır. Mısır senin yurdun değildir. Babanın kabrini ziyaret et de canını orada alayım." dedi. Hz. Yakub on bir oğlunu alıp Kenan'a doğru yöneldi. İshak Nebinin kabrinin yanında meleklerin kabir kazdığını gördü. "Bu kabir kimindir?" diye sordu. Melekler, "Bu mezar, Allah'ın sevdiği bir kula aittir." dediler. Hz. Yakub'un canı mezarı çekti. Bir melek içi şarapla dolu büyük bir kadeh sundu. Hz. Yakub, "Bismillah" deyip onu içti, canı uçtu. Melekler, Hz. Yakub'u yıkadılar, on bir oğlu orada hazır bulundular. Hz. Yakub'u kefenleyip İshak Nebinin yanına defnettiler. Orada dört ulu kişinin mezarı vardır. Biri Hz.

İbrahim, biri Hz. İshak, biri Sara validemiz, biri de Hz. Yakub (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 275-279).

Hz. Yakub'un ölümü Hamdullah Hamdi'de şöyle anlatılır: Nice yıllar geçmişti ki sonunda Hz. Yakub, başını ecel yastığına koydu. Evlatlarını yanına çağırıp onlara nasihatlerde bulundu. Canlarını Müslüman olarak teslim etmelerini ve hep iyilik üzere olmalarını vasiyet etti. Sonra da selamet yurduna göç etti. Hz. Yakub'un bütün ailesi Hak din üzere kaldılar (Onur, 1991, ss. 429-430).

Hz. Yakub'un Mısır'da kaldığı süre Şeyyad Hamza'da kırk yıl olarak ifade edilirken, Hamdullah Hamdi'de sayı verilmeyip nice yıllar kaldığı söylenmektedir. Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Ali'nin mesnevisinde de bu süre kırk yıl olarak geçmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 119). Kırk yıllık süreyi halk hikâyelerinde de görmekteyiz (Daşdemir, 2012, s. 173).

İncelenen kaynaklarda kırk yıllık süreyi Kurtubî şöyle zikretmektedir: "Kimi hadis bilgini Hz. Yakub'un Mısır'da kırk küsür yıl kaldığını söylemişlerdir." (Kurtubî, 1999, s. 400). Hz. Yakub'un Mısır'da kaldığı süre için kaynaklarda genellikle farklı sayılar zikredilmektedir. Hz. Yakub'un Mısır'da kaldığı sürenin yirmi dört yıl (Fahreddin Razi, 1992, s. 352; Kurtubî, 1999, s. 405; Bursevî, 2007, s. 335), yirmi yıl (Kurtubî, 1999, s. 400), on sekiz yıl (Kurtubî, 1999, s. 400), yedi yıl (Taberî, Ty., s. 269) ve on yedi yıl (Ahmet Cevdet, 2000, s.16) olduğuna dair rivayetler kaynaklarda geçer.

Hz. Yakub'un Mısır'da on yedi yıl yaşadığı bilgisi Tevrat'a dayanır. Tevrat'a göre Hz. Yakub Mısır'a geldiğinde 130 yaşında idi (Tekvin, 47/9; İbni Kesir, 1994, s. 328), on yedi yıl yaşayıp yüz kırk yedi yaşında öldü (Kurt, 2005, s. 87; İbni Kesir, 1994, s. 327; Tekvin, 47/28).

Hamdullah Hamdi'de geçtiği üzere Hz. Yakub'un ölmeye önce oğullarına Müslüman olarak ölmelerini nasihat etmesi Bakara suresi 130-133. ayetlerinde şu şekilde anlatılır:

İbrahim'in dininden kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? Andolsun ki, biz onu dünyada (elçi) seçtik, şüphesiz o ahirette de iyilerdendir. Çünkü Rabbi ona: "Müslüman ol." demiş, o da: "Âlemlerin Rabbine boyun eğdim." demişti. Bunu, İbrahim de kendi oğullarına vasiyet etti, Yakub da, "Oğullarım! Allah sizin için bu dini (İslâm'ı) seçti. O halde sadece müslümanlar olarak ölünüz." (dedi). Yoksa Yakub'a ölüm geldiği zaman siz orada mı idiniz? O zaman

(Yakub) oğullarına: “Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?” demişti. Onlar: “Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilâhı olan tek Allah’a kulluk edeceğiz; biz ancak O’na teslim olmuşuzdur.” dediler. (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 19).

İncelenen kaynaklara göre Hz. Yakub’un ölümü Şeyyad Hamza’da anlatılandan farklıdır.⁸³ Kaynaklara göre Hz. Yakub Mısır’da ölmüş, ölmeden önce Hz. Yusuf’a, cenazesini babası Hz. İshak ile dedesi Hz. İbrahim’in yanına defnetmesini vasiyet etmiş, Hz. Yusuf cenazeyi, kardeşleriyle birlikte Kenan’a götürüp defnetmiştir (Taberî, Ty., s. 269; Fahreddin Razi, 1992, s. 352; Kurtubî, 1999, s. 405; Bursevî, 2007, s. 335; İbni Kesir, 1994, ss. 327-328; Yıldırım, Ty., ss. 2995-2996; Yiğit, 2004, s. 350). Kurtubî’nin verdiği bilgiye göre ikiz kardeşi de aynı gün (yüz kırk yedi yaşında) vefat etmiş ve Hz. Yakub ile yan yana gömülmüştür (Kurtubî, 1999, s. 405). Bazı kaynaklarda verilen bilgiye göre Hz. Yusuf, babasının cesedini Kenan’a götürmeden önce mumyalatmıştır (İbni Kesir, 1989, 4143; İbni Kesir, 1994, s. 328; Yıldırım, Ty., s. 2996).

2.114. Hz. Yusuf’un Üzüntüsü

Hz. Yakub’un oğulları Hz. Yusuf’un yanına gelip babalarının öldüğünü söylediler (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 279). Ona kavuştuğundan beri mutlu olan Hz. Yusuf, babasının ölümüyle hüzne gark oldu (Onur, 1991, s. 430).

Şeyyad Hamza’nın verdiği bilgiye göre Hz. Yusuf “Ah” edip ağladı. “*Teveffeni müslimen ve elhiknî bi’s-sâlihîn / Beni Müslüman olarak öldür ve salihlerin arasına kat.*” diye dua etti. “Hz. Cebrail, Hak’tan selam getirdi ve vadesinin yetmesine altmış ay olduğunu söyledi (Demirci ve Korkmaz, 2008, 279). Yine Şeyyad Hamza’ya göre Cebrail Hz. Yusuf’a, halkı hak dine çağırması gerektiğini bildirdi. O da halkı hak dine çağırınca, Kral Reyyan bu işten vazgeçmesini istedi. O ise vazgeçmeyip kendisine inananlarla birlikte şehri terk etti. Nil’in ayrıldığı yerin iki yanına şehir kurdu. Bu şehre, Şehrü’l-Gayyum dendi. Bu şehre Harmen de denildi. Melik Reyyan buraya girmek isteyince Hz. Yusuf “Kâfir bu şehre giremez.” dedi, bunun üzerine Melik Reyyan da gönülden iman etti (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 279-281).

⁸³ Türkdoğan’ın verdiği bilgiye göre Sule Fakih’in mesnevisinde (Türkdoğan, 2011, ss. 178-179) ve Ali’nin mesnevisinde (Türkdoğan, 2011, ss. 313-314) konu Şeyyad Hamza’daki gibi işlenmiştir.

Hz. Yusuf'un Şeyyad Hamza'da geçen duası Yusuf suresi 101. ayetinde şu şekilde geçer: "Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!" (Karaman, Özek, Dönmez, vd., 2010, s. 246).

Şeyyad Hamza'ya göre, babasının ölümünden sonra Hz. Yusuf, altmış ay (beş yıl) yaşıyor. Türkdoğan'ın verdiği bilgiye göre Sule Fakih'te bu süre altmış yıl (Türkdoğan, 2011, s. 119) ve kırk yıl (Türkdoğan, 2011, s. 182 ve 273) olarak geçmektedir. Hem kırk yıl hem altmış yıl sayılarının aynı mesnevîde yer alması Sule Fakih'in mi kendi içinde bir çelişkisi yoksa Türkdoğan'ın mı hatası bilemiyoruz.

Kaynakların çoğunluğuna göre Hz. Yusuf, babasının vefatından sonra yirmi üç yıl daha yaşamaktadır (Kurtubî, 1999, s. 400; Taberî, Ty., s. 269; Fahreddin Razi, 1992, s. 352; Bursevî, 2007, s. 335). Ahmet Cevdet Paşa'ya göre babasının ölümünden sonra elli dört sene daha yaşadı (Ahmet Cevdet, 2000, s.16). Molla Câmî'ye göre ise Hz. Yusuf babasının ölümünün ardından kırk yıl daha yaşamıştır (Câmî, 2003, s. 144).

Hz. Yusuf'un babasının ölümünden sonra, ahiret mülkünü temenni etmesi ve ölümü istemesi kaynaklarda geçer (Fahreddin Razi, 1992, s. 352). Kaynakların çoğuna göre Hz. Yusuf "Beni Müslüman olarak öldür." duasını ölüm döşeginde iken yapmış ve Hz. Peygamber'in ölüm döşeginde Refik-i A'la'yı istemesi gibi o da ölmeyi temenni etmiştir (İbni Kesir, 1994, s. 327; İbni Kesir, 1989, s. 4140-4141). Onların şeriatında sıhhatliken ve fitne tehlikesi yokken de ölümü temenni etmenin caiz olması da kaynaklarca muhtemel görülmektedir (İbni Kesir, 1994, s. 327). Kimilerine göre ise Hz. Yusuf burada ölümü değil de Müslüman olarak ölmeyi istemektedir (Kurt, 2005, ss. 86-87).

Şeyyad Hamza'da geçen, Hz. Yusuf'un Nil'in iki kenarına şehir kurduğu bilgisi, Ruhu'l-Beyan'da, El-Kıyas isimli eserden şöyle nakledilir: Hz. Yusuf; ailesi, çocukları, kardeşleri ve kendisine inananlarla birlikte Mısır'dan çıktı. Hz. Cebrail, Hz. Yusuf'un yanına inip Nil'den Feyyum bölgesine doğru bir körfez açtı. Birçok insan daha ona katıldı. Hz. Yusuf'a inananlar burada iki şehir inşa ederek bunlara Hameyn adını verdiler. Hz. Yusuf da ölünceye kadar burada yaşadı (Bursevî, 2007, s. 342).

Türkdoğan'ın kitabına göre Şeyyad Hamza'daki bilginin aynısı Sule Fakih'te de geçmektedir. Sule Fakih'te de bu şehrin adı Hameyn olarak geçmektedir. Hz.

Yusuf, şehre girmek isteyen Melik Reyyan'a, bu şehrin Haremeyn olduğunu ve kâfirlerin bu şehre giremeyeceğini söyler (Türkdoğan, 2011, ss. 273-274).

Muhtemelen Şeyyad Hamza'daki "Harmen" kelimesi bir yazım hatasının sonucudur. Hem Ruhu'l-Beyan'da hem Sule Fakih'te "Haremeyn" olarak geçmesi, bu şehrin Nil'in iki yanına kurulan iki bölgeyi karşılaması ve kâfirlerin girememesi de düşünülürse şehrin adının "Haremeyn" olması daha mantıklıdır.

"Az zaman geçti kim ol şar yapılır/ Yusuf'un şehri bu kez kayyum olur" (Türkdoğan, 2011, s. 273) diyen Sule Fakih, kanaatimizce şehrin diğer adı olan Kayyum'a dikkat çekmektedir.

Talha Uğurluel'e göre Hz. Yusuf değil de ona iman eden hükümdar ve karısı yeni bir şehir inşa etmektedir. Antik Mısır'ın Gizemleri başlıklı 22 Ocak 2013 tarihli Öteki Gündem programında konuşan Talha Uğurluel, Hz. Yusuf dönemindeki kralın tek tanrıya inanan Akeneton olduğunu söylemekte, karısı Nefertiti'nin de iman ettiğini bildirmektedir. Putperestliği reddedip karısı ile birlikte tamamen tevhit ekseninde yeni bir şehir kurduklarını ve bugünkü Tel Amarna şehrini Akenoton ile Nefertiti'nin inşa ettiklerini söylemektedir. Nefertiti ile Akenoton'un damatları olan Tutankamon'un Akeneton'dan sonra tahta çıktığını ve tekrar Amon tapınaklarını açıp Amon rahiplerini geri çağırdığını söylemektedir (*Öteki Gündem*, 2013).

Hükümdarın iman edip etmediği ile ilgili görüşlere "Mısır Meliki Hakkındaki Bilgiler" başlığı altında yer verdiğimiz için burada tekrar değinmeye gerek görmüyoruz.

2.115. Vefatından Önce Hz. Yusuf'un Gördüğü Rüya

Sadece Hamdullah Hamdi'de geçtiğine göre Hz. Yusuf bir gece, yalnız olarak mihraba girdi. Mevla'ya kulluk ederken uykuya dalıp gayb âlemini seyretmeye başladı. Annesi ve babasını, ayın on dördü gibi parlak yüzleriyle, birden karşısında gördü. Onlar, Hz. Yusuf'a "Oğlum, can kuşuna bu ten nasıl bağ olur. Onu, tenden kurtarıp ruhlar âlemine uçur. Biz burada sana kavuşmaya hasretiz. Sen de cennet kuşusun, sen de yuvana gel." dediler.

Hz. Yusuf rüyadan uyanınca gönlü zevk ile doldu. Gördüğü rüyayı Züleyha'ya anlatınca, Züleyha'nın gönlü gamla doldu. Hz. Yusuf'un sevinci, Züleyha'nın da kederi arttı. Hz. Yusuf, Mevlaya "Benim her iki âlemde dostum ve yardımcım sensin. Beni bu gamlar ülkesinde tutma. Canımı rahmetine gark et, beni sâlihler zümresine ilhak et." diye dua etti. Peygamberin bu duasının çabuk kabul

olacağını anlayan Züleyha da ellerini yüce dergâha açıp “Benim bu canımı Yusuf’tan uzak etme. Benim canımı, Yusuf’unkinden önce al ki canımı Yusuf’suz bulmayayım, bu cihanı Yusuf’suz görmeyeyim.” diye dua etti (Onur, 1991, ss. 430-432).

Hamdullah Hamdi’de anlatılanların hepsi birebir Molla Câmi’de geçmektedir (Câmi, 2003, ss. 143-145).

Bu olay Ruhu’l-Beyan’da, Kâşif’den naklen şöyle anlatılır: Hz. Yusuf babasını rüyada gördü. Hz. Yakub: “Sana kavuşmayı çok arzu ediyorum. Üç güne kadar yanıma gelesin.” diyordu. Hz. Yusuf rüyasından uyandı. Kardeşlerini çağırarak onlara tavsiyelerde bulundu. Yerine Yehuda’yı bıraktı. Oğullarını ona ismarladı. Müslüman olarak ölmeyi dileyerek dua etti (Bursevî, 2007, 336). Hz. Yusuf, bu rüyasını Züleyha’ya anlatıp ölümü temenni ederek dua edince o da, Allah’ın Hz. Yusuf’un duasını kabul edeceğini ve birbirlerine kavuşmuşken ayrılacaklarını anladı ve şöyle dua etti: “İlahî, Yusuf’un hicranına ben dayanamam. Onun canıyla benim canımı da tenden çek al. Önce benim ruhumu kabzet, sonra da onun.” (Bursevî, 2007, ss. 339-340).

2.116. Hz. Yusuf’un ve Züleyha’nın Vefatı

Hamdullah Hamdi’de ve Kemalpaşazade’de Hz. Yusuf’un vefatı şu şekilde anlatılır: Bir sabah, Hz. Yusuf atına binerken, ayağının birini atın üzengisine bastı. Hz. Cebrail gelerek ona acele etmemesini; zira diğer ayağını üzengiye basmasının nasip olmayacağını haber verdi. Ölüm müjdesi Hz. Yusuf’a gelince içi mutlulukla doldu. Hemen yerine vâris olacak birisini çağırıp kendi yerini ona bıraktı ve ona adaletten ayrılmamasını vasiyet etti.⁸⁴ Hz. Cebrail’in elinde bir elma vardı. Onu, Hz. Yusuf’a verdi. Hz. Yusuf elmayı koklayınca ruhunu teslim etti. Ansızın ölüm hâli gelince herkes feryat etti, gözyaşları deniz oldu. Bu feryatlar Züleyha’nın kulağına gelince titremeye başladı. İçini korku kapladı ve “Bu ne hâldir?” diye sordu. Acı haberi işitince yere yıkıldı. Üç gün baygın yattı.⁸⁵ Nihayet akli başına gelince, gözü yaşlı, bağıri başlı bir muma döndü. Hz. Yusuf’un mezarına geldi. Yüzünü mezar

⁸⁴ Hamdullah Hamdi’de Hz. Yusuf, yerine birini bıraktıktan sonra, vedalaşmak üzere Züleyha’yı çağırmasını istiyor. Ona, “Züleyha bu acıya dayanamaz, onu kendi haline bırakalım. Derdini veren Allah, dermanını da verir” diyorlar. Bunun üzerine Hz. Yusuf, Züleyha ile vedalaşmadan vefat ediyor (Onur, 1991, ss. 433-434). Hz. Yusuf’un vedalaşmak için Züleyha’ya haber göndermek istemesi ve yakınlarının tavsiyesi ile vedalaşmaktan vazgeçmesi Molla Câmi’de de aynı bu şekilde geçmektedir (Câmi, 2003, s. 145).

⁸⁵ Kemalpaşazade’ye göre Züleyha, üç gün sonra kendine gelince yine bu ölüm haberi sebebiyle hâli, beterin beteri oldu ve üç gün daha baygın yattı (Demirel, 1979, s. 736). Molla Câmi’de ve Ruhu’l-Beyan tefsirinde ise üç gün baygınlığın ardından ayılınca tekrar üç gün bayıldığı ve bunun üç kere devam ettiği söylenmektedir (Câmi, 2003, s. 146; Bursevî, 2007, s. 341).

toprağına sürüp “ah” etti. Gölge gibi yere düşüp can verdi (Onur, 1991, ss. 432-437; Demirel, 1979, ss. 733-737).

Hamdullah Hamdi ile Kemalpaşazade’de, Hz. Yusuf ile Züleyha’nın ölümü aynı iken Şeyyad Hamza’da tamamen farklıdır. Şeyyad Hamza’ya göre önce Züleyha öldü, az bir zaman sonra da Hz. Yusuf öldü (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 283).

Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade’de anlatılanlar Molla Câmî’de de geçmektedir (Câmî, 2003, ss. 145-148).

Ruhu’l-Beyan tefsirinde, Hz. Yusuf ve Züleyha’nın ölümünü, hem Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade mesnevilerindeki gibi, hem de Şeyyad Hamza’daki gibi anlatan rivayetlere yer verilmiştir. Ruhu’l-Beyan’ın Kâşif’den naklettiği rivayete göre Hz. Yusuf ile Züleyha’nın ölümü aynen Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade mesnevilerindeki gibi işlenmiştir (Bursevî, 2007, s. 340-341). Ruhu’l-Beyan’ın El-Kıyas isimli eserden naklettiğine göre ise önce Züleyha vefat etti. Hz. Yusuf onun ölümüne çok üzüldü. Ondan sonra bir başka kimseyle evlenmedi. Ölüm vaktinin yaklaştığını hisseden Hz. Yusuf oğlu Efrayim’e insanları yönetmesini vasiyet etti (Bursevî, 2007, s. 342). Ruhu’l-Beyan’da, yerine Yehuda’yı bıraktığına dair bir rivayet de yer almaktadır (Bursevî, 2007, 336).

Settarî’nin naklettiği rivayetlere göre Hz. Yusuf ölüm döşegindeyken, kardeşleri, “Züleyha’ya haber verelim mi, ne dersin?” dediler. Hz. Yusuf “Hayır, onun bir saatlik ayrılığa dayanacak gücü yoktu, ebedi ayrılığa nasıl dayanır?” dedi. Vefat edince “Sevgili eşin dünyadan göçtü.” diye Züleyha’ya haber verdiler. Züleyha yalınayak, bir çırpıda koşup geldi. Yetmiş tel saçını kesip tabutun koluna bağladı ve tabuta sarıldı. İki gözünü çıkarıp tabutun üstüne koydu⁸⁶ ve “Yusuf’un güzelliğini görmeyecek göz bu fani dünyayı görmese de olur” dedi.⁸⁷ Yusuf’un tabutuna başını vura vura bayıldı. Ayıldığında ağıt yakarak “Allah’ım, senin katında bir değerim varsa şimdi canımı al ve Yusuf’la sohbe erdir.” dedi. Allah duasını kabul etti. Dünyada olduğu gibi ahrette de birbirlerine eş oldular (Settarî, 2002, s. 117).

Hz. Yusuf’un yüz yirmi (Taberî, Ty., s. 270; Kurtubî, 1999, s. 400; İbni Kesir, 1994, s. 328; Bursevî, 2007, s. 335) veya yüz on yaşında (Ahmet Cevdet, 2000, s.16; Kurt, 2005, s. 87; Tekvin, 50/22-26) vefat ettiğine dair rivayetler kaynaklarda yer almaktadır.

⁸⁶ Züleyha’nın iki gözünü çıkarıp Hz. Yusuf’un tabutunun üstüne koyması Karakalpak ve Uygur varyantlı halk hikâyelerinde geçmektedir (Daşdemir, 2012, s. 200).

⁸⁷ Molla Câmî’de, Züleyha’nın iki gözünü Hz. Yusuf’un toprağına saçmasından bahsedilmektedir (Câmî, 2003, s. 148).

2.117. Hz. Yusuf'un Vefatından Sonra Yaşanılanlar

Sadece Şeyyad Hamza'da geçtiğine göre Hz. Yusuf, Nil'in diğer yakasında, kendi yaptırdığı şehirde yaşlandı ve orada vefat etti. Hz. Yusuf'u tabuta koydular ve ıssızca bir yere gömdüler. Mısır'da kuraklık oldu. Hz. Yusuf'un gömülü olduğu şehirde bolluk, bereket vardı. Melik Reyyan, Hz. Yusuf'un oğluna adam gönderip Hz. Yusuf'un tabutunu Mısır'dan yana koymalarını istedi. Aksi takdirde onları mahvedeceğini söyledi. Tabutu, Mısır'dan yana koydular. Bu sefer diğer tarafta kuraklık oldu. Oğulları, Reyyan ile görüştüler. Tabutu Nil'in tam ortasına koydular. Her iki taraftaki şehirde de bolluk oldu. Tabut orada gizli kaldı. Sonra Musa Nebi'ye Allah, Hz. Yusuf'un tabutunu bulup babasının yanına gömmesini emretti. Hz. Musa, Nil'e geldi, tabutu bulamadı. Tabutun yerini bilen bir kadın, şefaati karşılığında tabutun yerini Hz. Musa'ya söyledi. Hz. Musa; Hz. Yusuf'u, babası Hz. Yakub'un yanına götürdü, oraya defnetti (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 283-285).

Sadece Şeyyad Hamza'da geçen, Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de geçmeyen bu hikâyeyi Molla Câmî, "Bu tatlı hikâyeyi eski ihtiyarların rivayetinden nakleden der ki" diyerek şöyle anlatır: Yusuf'un temiz cesedini Nil'in hangi tarafına naklettilerse, nehrin öteki tarafından kıtlık ve veba zuhur etti; nimetler yerine belalar yağmaya başladı. Nihayet onun cesedini taş bir tabuta koyup, taşın açık kalan yerini zift ile kapatarak Nil nehrinin ortasına bırakmaya karar verdiler. Şu vefasız fелеğin hilesine bak ki Züleyha'yı, ölümünden sonra Yusuf'undan ayırdı. Bilmiyorum; onlara neden kin bağlamıştı? Toprağın altında dahi rahat bırakmadı (Câmî, 2003, s. 148). Hz. Yusuf ile Züleyha'nın tabutu gömüldükten sonra Nil'in kurduğunu rivayet eden Settârî, bereket olması için tabutları (her iki tabutu da) tekrar Nil'e gömdüklerini söylemektedir (Settârî, 2002, s. 117).

Taberî'de geçtiğine göre Hz. Yusuf, vefat etmeden önce Yehuda'ya şöyle vasiyet etti: "Beni Mısır'a defnedin. Atamızın neslinden İmran oğlu Musa isminde bir peygamber gelecek. O, İsrailoğullarını Mısır'dan alıp gidecektir. O giderken, benim tabutumu da alıp Kenan'a götürsün, beni atalarımın yanına defnetsin. Siz bu sözlerimi oğuldan oğula vasiyet ederek Musa Nebiye ulaştırın." (Taberî, Ty., s. 270).

Tevrat'a göre, Hz. Yusuf, ölmeden önce yakınlarına, vadedilen topraklara giderken kemiklerini de götürmeleri için ant içirmektedir (Tekvin, 50/24-25). Tevrat'a göre yakınları onu mumyalayıp bir tabuta koymakta (Tekvin, 50/26), daha sonra Hz. Musa Mısır'dan çıkarken beraberinde Hz. Yusuf'un kemiklerini de götürmektedir (Çıkış, 13/19; Yıldırım, Ty., s. 2997).

Kaynaklarda verilen bilgilere göre Mısır ahali si onun defni meselesinde ihtilaf ettiler. Herkes onun, kendilerinin mahallesine defnedilmesini istiyordu. Neredeyse bu yüzden savaşıacaklardı. Daha sonra en uygun olanın onun için mermerden bir sanduka yapıp cenazesini onun içine koymak ve Nil nehrinde suyun aktığı bir yere gömmek olduğu görüşüne vardılar. Böylece onun bereketi Mısır'da olan herkese ulaşacaktı. (Fahre d d in Razi, 1992, s. 352; Bursevî, 2007, s. 342).

H z. Yusuf'un vefatından sonra Nil'in ortasına defnedilmesi ve H z. Musa'nın Mısır'dan çıkarken onun mermer tabutunu da alıp götürmesi pek çok kaynakta geçmektedir (Kurtubi, 1999, ss. 407-408; İbni Kesir, 1994, s. 328; Taberî, Ty., s. 270; Fahre d d in Razi, 1992, s. 352; Yıldırım, Ty., s. 2996).

Şeyyad Hamza'da geçtiği gibi, tabutun yerini bilen yaşlı bir kadının, H z. Musa'ya, şefaati karşılığında tabutun yerini göstermesi kaynaklarda geçmektedir: Ruhu'l-Beyan'da geçtiğine göre H z. Musa, H z. Yusuf'un defnedildiği yeri bilen birini aramışsa da İsrailoğullarından yaşlı bir kadıncağz dışında orayı bilen çıkmadı. Bu kadın, H z. Musa'ya "Ey Allah'ın peygamberi şayet beni Mısır'da bırakmaz, beraberinde götürürsen seni oraya götürürüm." dedi, H z. Musa da "Tamam" dedi. Yine zikredilir ki kadın: "Cennette seninle beraber olmak şartı ile..." deyince H z. Musa'ya biraz ağır gelir gibi oldu. Fakat "Ona istediğini ver." denildiği için o da verdi (Bursevî, 2007, s. 343). Bu olay Asım Köksal'ın Peygamberler Tarihinin ikinci cildinde de geçer. Yaşlı kadın H z. Musa'dan dört şey istemektedir: Birincisi gözlerinin görmesi, ikincisi ayaklarının tutması, üçüncüsü gençliğinin gelmesi ve dördüncüsü de cennet köşküne H z. Musa ile girmek. Bu teklif H z. Musa'ya ağır geliyor fakat ilahi vahiy gelince H z. Musa kabul ediyor (Köksal 2004, ss. 57-58).

III. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

3.1. İncelenen Mesnevilerin Değerlendirilmesi

3.1.1. Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Değerlendirilmesi

Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha mesnevisinin dili oldukça sade ve akıcıdır. Demirci ve Korkmaz'ın verdiği bilgiye göre eserde yaklaşık 1657 kelime vardır. Bunların yaklaşık % 65'i Türkçe'dir; % 24'ü Arapça, % 10'u Farsça asıllı kelimeler olup bunlar Türkçe'ye yerleşmiş kelimelerdir. Kişi ve yer adları yaklaşık %1'dir. Bir tane de İtalyanca asıllı bir kelime vardır (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 21).

Ahmet Atilla Şentürk, Yusuf u Züleyha mesnevisi için, “Şeyyad Hamza, her türlü edebi sanattan, benzetmelerden ve edebî tasvirlerden mümkün olduğu kadar arınmış, sade bir eser ortaya koymuştur.” demektedir (Şentürk, 2002, s. 49).

Eserde, edebi tasvirler pek bulunmamakla birlikte edebi sanatlardan mübalağaya (abartıya) sıklıkla rastlanmaktadır. Mesela Hz. Yusuf'un dadısı, değeri on iki bin altın olan kıymetli bir boncuğu Hz. Yusuf'un koluna koymaktadır. Hz. Yusuf'un duası sayesinde bezirgânın kırk tane çocuğu olmaktadır. Hz. Yusuf satılırken terazinin öbür kefesine ne koyarlarsa koysunlar Hz. Yusuf'tan hafif gelmektedir. Aziz, hazinesini tamamen boşalttığı halde yine de onu alamamakta ve bezirgânın bağışlamasıyla ona sahip olmaktadır. Hz. Yusuf, Mısır'a gelen Bünyamin'e, değeri on iki bin Mısır altını olan kızıl yakuttan bir bilezik vermektedir. Hz. Yusuf zindandayken yolunu kaybedip gelen bir Arap'a değeri on bin altın olan bilezik vermektedir. Bunların dışında gerek Züleyha'nın gerek Hz. Yusuf'un yaptırdığı saraylarda da abartılı pek çok unsur göze çarpmaktadır.

Bazen abartılar yüzünden eser mantıksız bir hâle bürünebilmektedir. Mesela Züleyha'nın saray yaptırıp Hz. Yusuf'u davet etmesi şu şekilde anlatılır: “Zeliha, Hz. Yusuf'a ‘Gel beri! Elli yıldır yanarım senin hasretinle...’ dedi. Hz. Yusuf ‘Ey deli, benim yaşıma dokuzdur ya da ondur.’ dedi.” Bu anlatıma göre Hz. Yusuf dokuz on yaşındadır ki bu mantıksızlıktır. Diğer taraftan Züleyha'nın elli yıldır onu beklemesi mantıksızlıktır. Çünkü bu takdirde Züleyha'nın yaşı ellinin üzerinde olmalıdır.

Eserde abartılı unsurların yanı sıra masalsi anlatımlar da mevcuttur. Mesela Kutayfer Züleyha'yı arzulayınca bir peri kızının yanına gelip onunla yatması anlatılmaktadır. Beynan isimli şehirde Hz. Yusuf'a "Seni kim yarattı?" diye sorulunca Hz. Yusuf'un "Tek olan Tanrı yarattı. Ne kadar dev ve peri, insan ve cin varsa hepsini o yaratmıştır." demesi geçmektedir.

Peri, dev gibi masal kahramanlarının yanı sıra, halk hikâyelerinde göze çarpan olağanüstü olaylara da eserde sıklıkla rastlanmaktadır. Mesela Hud aleyhisselamın bin iki yüz yıl kuyuda Hz. Yusuf'u beklemesi, Hz. Yusuf Nil'de yıkanırken büyük bir balığın gelerek insanların görmemesi için ona siper olması, çocuğu olmayan balığın Hz. Yusuf'tan dua istemesi, Hz. Yusuf'un duasının ardından balığın iki tane evladının olması, bu evlatlarının birisinin Yunus peygamberi, diğerinin Hz. Süleyman'ın mührünü yutan balıklar olması, Hz. Yusuf'u satın aldıktan sonra Aziz'in boşalan hazinesinin kendiliğinden dolması, Hz. Yusuf'un Bünyamin'e verdiği bileziği kim takarsa taksın onun yine gelip Bünyamin'in koluna girmesi gibi olağanüstü olaylar mesnevide geçmektedir.

Şeyyad Hamza, mesnevisinde çok samimi bir dil kullanmıştır. Sohbet havası içinde yazılan eserin üslubundan, bunun canlı olarak icra edildiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ey hoca, ey amca, ey dedem, ey dostlar gibi nida cümlelerinin yanı sıra "Şimdi şunu işit", "Bak aklıma burada neler geldi", "Ver salavat", "Şimdi yeni bir hikâyeye geldim", "Şimdi dinleyin size bir haber vereyim" gibi, karşıda muhatap kitlenin olduğunu gösteren pek çok ifade göze çarpmaktadır. Eserdeki bütün bu ifadeler, "şeyyad" kelimesinin "kıssahan, âşık, ozan" tipinin karşılığı olduğu görüşünü teyit etmektedir (Demirci ve Korkmaz, 2008, ss. 11-13).

Eserde zaman zaman hikâyenin akışı içinde farklı konulara değinilir. Mesela zindandaki mahkûmların Hz. Yusuf'un şefaatiyle azat olduklarını anlatan Şeyyad Hamza "Dilime hoş bir nükte geldi" diyerek kıyamet gününe konuyu intikal ettirmekte ve cehennem ateşinde yanacak kulların Peygamberimizin şefaatiyle ateşten azat olacağını da anlatmaktadır. Benzetmeler yoluyla zaman zaman farklı konulara geçilmesi bir yönüyle mesaj ve öğüt verirken diğer bir yönüyle mesnevideki anlatıma canlılık katmaktadır.

Eserde ifade ve vezin hataları bulunmaktadır. Mesela eserde "Harameyn" olması gereken şehir ismi yanlışlıkla "Harmen" olarak yazılmıştır. Bu hata muhtemelen müstensihin hatasıdır. A. Atilla Şentürk eserde müstensihe ait hataların yanı sıra müellife ait hatalar da olduğunu ifade etmekte ve bu durumu, eserin

yazıldığı dönemde nazım dili olarak Türkçe'nin yeteri kadar işlenmemiş olmasına bağlamaktadır (Şentürk, 2002, s. 49).

Müellifin yaptığı hatalara örnek vermek gerekirse Hz. Yakub'un üvey kızı olarak takdim edilen Dünye Hatun'u örnek gösterebiliriz. Halbuki Dünye Hatun, Hz. Yakub'un öz kızıdır fakat Hz. Yusuf'un üvey kardeşidir. Ayrıca bu "üvey kız" hem Hz. Yusuf'un rüyasını kardeşlerine anlatmakla ona kötülük yapmakta hem de Hz. Yusuf kardeşleriyle giderken gitmemesi için arkasından koşmaktadır. Eğer bu "üvey kız", ismi Dünye Hatun olan tek bir kişi ise çelişkili bir profil çizmektedir. Dünye Hatun dışında bir başka "üvey kız" daha varsa ve Hz. Yusuf'un rüyasını kardeşlerine bu kız anlatmışsa, bundan da açıkça bahsedilmemektedir.

Şeyyad Hamza'daki bir diğer çelişki de Hz. Yakub'un, Hz. Yusuf'un hayatta olup olmamasıyla ilgili düşüncesinde karşımıza çıkmaktadır. Şeyyad Hamza, Hz. Yakub'un Azrail ile görüşüp Hz. Yusuf'un hayatta olduğunun haberini ondan aldığından bahsetmektedir. Birkaç sayfa ilerisinde ise Hz. Yakub Mısır Azizi için yazdığı mektupta, zindana atılan oğlunun kardeşini kurdun yediğini söylemektedir. Ayrıca daha öncesinde geçtiği üzere Hz. Yakub, kurt ile de görüşmüş ve ondan Hz. Yusuf'u yemediğini işitmiştir.

Eserde, çelişkiye sebep olan bir diğer husus, yazıldığı günün düşünce yapısıyla olayların ele alınmasıdır. Mesela Züleyha'nın babası Taymus'tan bahsederken "Tapardı haça" denilmekte, Hz. Yusuf'tan bahsederken de "Kilise yıktı, haç parçaladı" denilmektedir. Malum olduğu üzere kilise ve haç, Hıristiyanlığa ait unsurlardır. Hz. Yusuf döneminde olması mümkün değildir. Fakat Şeyyad Hamza'nın yaşadığı dönemde farklı bir din olarak, batıl bir din olarak ilk akla gelen Hıristiyanlıktır. Müslüman ülkelerin savaştığı topluluklar da Hıristiyan topluluklardır. Bu sebeple Şeyyad Hamza, Hz. Yusuf'un farklı dinlere savaş açışını o günkü bakış açısıyla anlatmaktadır.

3.1.2. Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Değerlendirilmesi

İncelediğimiz edebiyat tarihlerinde ve Hamdullah Hamdi üzerine çalışmış araştırmacıların yazılarında, Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha mesnevisinden övgüyle bahsedilmektedir. Bu övgü dolu sözlerden bazıları şunlardır: "Herhalde Hamdi'nin Yusuf u Züleyha'sı, gerek lisan ve üslup, gerek nazım tekniği bakımlarından o zamana kadar bu mevzuda yazılmış Türkçe mesnevilerin en güzelidir ve şairimizin mesnevileri arasında en muvaffakiyetlisidir." (Köprülü, 1997,

s. 184). ‘Hamdi’nin Yusuf u Züleyhasının, o zamana kadar bu konuda yazılanların en mükemmeli olduğunda bütün tezkireciler birleşmektedir.’ (Öztürk, 1997, s. 453). ‘Bu eser, şöhretine layık bir ustalıkla, sağlam ve sanatlı bir dille yazılmış; içinde aşk halleri, iman halleri, tabiat güzellikleri, yer yer lirik ve ahenkli mısralarla tasvir ve hikâye edilmiştir.’ (Banarlı, 2001, s. 476). ‘Bütün tarihi kaynaklar bu eserin Hamdi’nin şaheseri olduğunu ve bir benzerinin yazılmasının mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Nitekim esere konu olan aşk hikâyesi gerçekten de daha sonra çeşitli şairler tarafından nazma çekilmiş fakat aşılammıştır.’ (Özyıldırım, Ty., s.7). ‘Devrin en güzel Yusuf u Züleyhası vasfını Hamdullah Hamdi’nin bu eseri kazanmıştır.’ (Şentürk ve Kartal, 2004, s. 199). ‘Şairin özellikle kardeşlerinden gördüğü kötü muameleden sonra kendisini Hz. Yusuf ile özdeşleştirme sonucu, hissederek yazdığı Yusuf u Züleyha’sı gerek lisan ve üslup gerekse nazım tekniği bakımından o zamana kadar bu konuda yazılmış Türkçe mesnevilerin en güzelidir.’ (Şentürk ve Kartal, 2004, s. 199).

Eserin yüzlerce nüshasının bulunması bu övgüleri haklı çıkarmaktadır. Fakat biz burada II. Beyazıt’ın bu esere niçin iltifat etmediği hakkında tahminde bulunmak istiyoruz. Daha önce de geçtiği gibi Hamdullah Hamdi, Yusuf u Züleyha’sını II. Beyazıt’a ithaf etmişse de padişah tarafından iltifat görmemiştir. Bunun üzerine şair, eserin baş tarafındaki padişaha ait methiyeleri kitabından çıkarmış, yerine zamanındaki anlayışsızlıktan, değerbilmezlikten şikâyet eden yeni bir bölüm eklemiştir. Kanaatimizce II. Beyazıt’ın bu esere iltifat etmemesinin iki sebebi olabilir. Birincisi, II. Beyazıt bu eseri İslamî hassasiyetleri sebebiyle beğenmemiş olabilir. İkincisi, orijinal bulmadığı için esere iltifat etmemiş olabilir. Bu eserde Hz. Yakub’un, annesinin hilesiyle peygamber olması anlatılmaktadır. Asıl kaynağı Tevrat olan, Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında geçen bu hikâye İslam’ın ana prensiplerine terstir. İslam inancında peygamberlik saltanat gibi hile ile ele geçirilebilecek bir makam değildir. Bu mesnevde, İslam’a açıkça ters olan bir olay da Hz. Yakub’un, Beşir isimindeki bir bebeği annesinden ayırıp satmasını anlatan olaydır. İslam inancında Peygamberler masumdur, büyük günah işlemekten ve zulmetmekten korunmuştur. Kanaatimizce, dindar bir padişah olan ve bu dindarlığı sebebiyle Beyazıt-ı Veli diye anılan II. Beyazıt, İslam’ın özüne ters olan bu rivayetlere eserde yer verilmiş olmasından rahatsız olmuş, bu sebeple eseri beğenmemiş olabilir. Çünkü II. Beyazıt, İslamî hassasiyetleri her zaman sanat kaygısından önde tutan bir padişaktır. Nitekim Latifi tezkiresinde, Lıkâyî isimli

şairin, Yusuf u Züleyha mesnevisini II. Beyazıt'a gururla sunduğu fakat padişahın peygamber menkıbelerindeki hatasını görüp bu kitabını ateşe attığı ve "Ehli olmayan bu tür büyük işlere girişmesin." dediği nakledilmektedir (İsen, 1999, s. 289). II. Beyazıt'ın bu hassasiyetinin bir başka örneğini de Leonardo da Vinci'nin mektubuna verdiği cevapta görmekteyiz. Meşhur İtalyan mimar ve ressam Leonardo da Vinci, II. Beyazıt'a mektup yazarak İstanbul'daki cami ve diğer eserlerin plan ve projelerini bizzat yapmayı teklif etmiştir. Vezirler tarafından heyecanla karşılanan bu teklife II. Beyazıt karşı çıkarak "Şayet bunu kabul edersek, ülkemizde üslup ve ruh itibarıyla kilise mimarisinin taklitçisi bir mimari hâkim olur, kendi İslamî mimarimiz inkişaf edemez ve şahsiyet kazanamaz." demiştir (Topbaş, 1999, s. 141). Balyan ailesi gibi batılı mimarların Osmanlı'nın son dönemlerindeki eserlerine bakılırsa II. Beyazıt'ın bu görüşünde isabet ettiği görülebilir. II. Beyazıt, Leonardo da Vinci'nin İstanbul'a gelme teklifini reddetmese idi öz mimarimizin dehaları olan Mimar Sinan, Sedefkâr Mehmet Ağa gibi sanatçılar belki de yetişemeyecekti. II. Beyazıt'ın sanattan uzak olduğu da düşünülmemelidir. Adfî mahlasıyla şiirler yazan II. Beyazıt, şairliğinin yanı sıra aynı zamanda iyi bir bestekâr ve hattattır. II. Beyazıt'ın kendi şahsi parasından Herat'ta bulunan Molla Câmî'ye maaş bağladığı da bilinmektedir⁸⁸ (Topbaş, 1999, s. 142). Herat'ta yaşayan Molla Câmî'ye maaş bağlatıp da hemen yanı başında kendisine eser takdim eden Hamdullah Hamdi'ye iltifat etmemesi, Hamdullah Hamdi'nin eserini orijinal bulmamasından da kaynaklanabilir. Hamdullah Hamdi gerek Yusuf u Züleyha'sında gerek Leyla vü Mecnûn'unda Molla Câmî'den etkilenmiş, eserdeki pek çok olayda onu birebir taklit etmiştir. Ayrıca Molla Câmî'nin eserinde, Hamdullah Hamdi'deki gibi İslam'ın özüne ters olan rivayetler yer almamaktadır.

Hamdullah Hamdi'nin bu eserine eleştirel gözle bakılacak olsa eserdeki kimi çelişkili ifadeler de rahatlıkla fark edilebilir. Mesela Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasını anlatan Hamdullah Hamdi, bir taraftan Hz. Yusuf'un kuyudaki bir taşla düştüğünü söylerken diğer taraftan Hz. Cebrail'in onu havada tuttuğunu söylemekte, bir başka yerde ise Ad kavminden salih bir zâtın onu tuttuğunu anlatmaktadır (Onur, 1991, ss. 88-89, 96-97). Birbiriyle çelişkili üç rivayete de eserinde yer vermesi, Hamdullah

⁸⁸ II. Beyazıt, sanatçıları, âlim ve şairleri desteklemiştir. İdris-i Bitlisi'ye Farsça, Kemalpaşazade'ye Türkçe Osmanlı Tarihi yazdırtan padişah, bu müelliflere çok büyük ikramlarda bulunmuştur. 1503-1511 yılları arasında muhtelif kimselere verilen ihsan ve hediyeleri ihtiva eden bir İn'âmât Defteri'nde birçok şairin, sanatkârın, ulemanın ve meşayihin ismine rastlanması onun ilim ve kültüre verdiği değeri açıkça ortaya koyar (Turan, 1992, s. 237).

Hamdi'nin, anlatılan konudaki mantık bütünlüğüne dikkat etmekten ziyade bulduğu her rivayeti eserinde kullanma derdinde olduğunu göstermektedir. Bazen çelişkiler karakter tiplerinde göze çarpmaktadır. Mesela Züleyha, Hz. Yusuf Mısır'a gelince onun gelişini duymuş fakat kocasından izinsiz olarak saraydan çıkamadığı için onu görmeye gidememişti. Kıtır davet edince çok sevinmiş ve hemen Hz. Yusuf'u görmeye gitmişti. Züleyha burada kocasından korkan ve ondan izinsiz bir şey yapamayan bir kadın profilinde gösterilirken mesnevinin ilerleyen yerlerinde Hz. Yusuf'u elde edebilmek için kendi başına saray yaptırabilmekte, içine vuslat resimleri çizdirebilmekte, Hz. Yusuf'u zindana attırdıktan sonra sık sık zindana gidip onu seyredebilmektedir. Hz. Yusuf ile olan macerasında kendisinin suçlu olduğu kocası tarafından tespit edildikten sonra bile kocasıyla muhabbete devam edebilmekte, hiçbir şey olmamışcasına kocası ile iletişim kurabilmeyi becerebilmektedir. Özetle söylersek mesnevide, başta kocasından korkan bir Züleyha varken sonra kocasını parmağında oynatabilen Züleyha göze çarpmaktadır.

Hamdullah Hamdi'nin mesnevisinde masalsı unsurlar da göze çarpmaktadır. Mesela Hz. Yusuf, Nil'de yıkanırken bir ejderha belirmekte ve Hz. Yusuf'u seyretmek için başına üşüşen insanlar, ejderhanın korkusundan ona bakamamaktadırlar. Hamdullah Hamdi, rivayet başlığı altında aktardığı bir olayda da Aziz'in Züleyha görünümlü bir peri kızı ile birlikte olup ondan zevk aldığı söylemektedir. Kimi tefsirlerde de karşımıza çıkan bazı olağanüstü olayları Hamdullah Hamdi'de de görmekteyiz. Mesela çınlayan taşın, kardeşlerinin Hz. Yusuf'a yaptıkları eziyetleri haber vermesi veya kurdun Hz. Yakub ile konuşması gibi...

3.1.3. Kemalpaşazade'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Değerlendirilmesi

Kemalpaşazade, Yusuf u Züleyha mesnevisini, çift kahramanlı bir aşk hikâyesi olarak ele almıştır. Olayları sadece Hz. Yusuf ile Züleyha ekseninde işleyen Kemalpaşazade, Hz. Yakub'un hasretine ve nihayetinde oğluna kavuşmasına veya Hz. Yusuf'u kuyuya atan kardeşlerinin daha sonra perişan bir şekilde huzuruna gelmesine hiç değinmemiştir. Kemalpaşazade'nin eseri bu yönüyle dini eser görünümünden ziyade edebi eser görünümü arz etmektedir.

Kemalpaşazade'nin mesnevisi Hamdullah Hamdi'ninki kadar şöhret bulmamış olsa da bize göre hem teknik bakımdan hem konunun işlenişi bakımından Hamdullah Hamdi'ninkinden daha mükemmeldir. Kemalpaşazade, Hamdullah

Hamdi'nin yaptığı gibi bulabildiği her bir rivayete yer vermek yerine konuyu aşk ekseninde işlemiş, aşkı ve âşıkların hallerini anlatmıştır. Kemalpaşazade'nin konuyu bu şekilde işlemesi, Molla Câmî'yi örnek almasının bir neticesidir.

Kemalpaşazade gerek Hz. Yakub'un gerek Hz. Yusuf'un mucizelerine yer vermekle birlikte Hamdullah Hamdi ve Şeyyad Hamza'da görülen masal unsurlarına ve halk hikâyelerini anımsatan örneklere eserinde yer vermemiştir. Kemalpaşazade'de, Hz. Yakub'un kurt ile konuşması, hükümdarın tasının çınlayınca Hz. Yusuf'un kardeşlerinin yaptıklarını haber vermesi, Hz. Yusuf Nil'de yıkanırken balığın veya ejderhanın ona siper olması, bir peri kızının Aziz ile yatması gibi olaylar geçmez. Kemalpaşazade'de Beşir'in hikâyesi yahut Hz. Yakub'un annesinin hilesi ile peygamber olması gibi İsrailiyat türü olaylar da geçmemektedir.

Bize göre Kemalpaşazade'nin eseri, akıcılık ve sadelik bakımından da Hamdullah Hamdi'nin eserinden ileri düzeydedir. Kaynaklarda Riyazi'den naklen Kemalpaşazade'nin “Hamdi'nin mesnevisini evvelce görmüş olsaydım bu mevzuya el sürmezdim” dediği nakledilmektedir ki bu nakil bize göre yanlıştır. Nitekim Âşık Çelebi ile Hasan Çelebi, Kemalpaşazade'nin, Hamdullah Hamdi'nin eserini her vesileyle tenkit ettiğini belirtmektedirler. Kemalpaşazade'nin bu eserde tasavvur olunan ahenk ve selasetin “fâilâtün/mefâilün/fa'lün” vezniyle yazılmasından ibaret olduğunu söylediğini nakletmektedirler. Hasan Çelebi, Kemalpaşazade'nin bu değerlendirmesini “insafsızca verilmiş bir hüküm” olarak değerlendirmektedir (Köprülü, 1997, s. 184; Öztürk, 1997, s. 453). Hasan Çelebi'nin dediği gibi Kemalpaşazade, Hamdullah Hamdi'yi belki biraz insafsızca tenkit etmiş olabilir ama kanaatimizce onun eseri edebi bakımdan daha ileri seviyededir.

Her ne kadar Kemalpaşazade'nin eseri, konunun işlenişi bakımından daha sağlam bir yapıda ise de çelişiklere ve hatalara da rastlamak mümkündür. Mesela Züleyha yedi haneli bir saray yaptırmakta ve içine kendisi ile Hz. Yusuf'un vuslat resimlerini çizdirmektedir. Daha sonra Hz. Yusuf'u davet etmekte ve ondan muradını almak istemektedir. Züleyha'dan kaçan Hz. Yusuf, kapıda Aziz ile karşılaşmakta, durumu ona belli etmemektedir. Aziz de Hz. Yusuf'un elini eline alıp saraya girmektedir. Burada akla şu soru gelmektedir: Madem sarayın içi resimlerle dolu da niçin Aziz o resimleri görememektedir? Aynı çelişki Şeyyad Hamza'da, Hamdullah Hamdi'de ve Molla Câmî'de de vardır. Molla Câmî'yi ve daha önce yazılan mesnevileri taklit ederek konuyu işleyen şairlerimizin hepsi bu çelişkiye düşmektedir. Kemalpaşazade'nin bir taraftan kınanmışlığı överken bir taraftan da

Züleyha'nın kınanmışlık yüzünden Mısır kadınlarından intikam almasını anlatması da çelişki olarak görülebilir. Kemalpaşazade hem kınanmışlık aşığı üzüntü vermez demekte hem de Züleyha'nın kendisini kınayan kadınlardan intikam almasından bahsetmektedir. Diğer bir taraftan Kemalpaşazade, Şeyyad Hamza'da da görüldüğü gibi dini kavramları o günün şartlarını düşünerek değil yaşadığı zamanın şartlarıyla ele almıştır. Mesela Baziga ile konuşan Hz. Yusuf ona şunları söylemektedir: "Her kim beş vakit ona kulluğa devam ederse sonsuz hayatta sürekli izzet bulur. Onun zatında ikilik yoktur, o birdir. Ona üç diyenler kâfirdir." Bilindiği üzere beş vakit namaz Hz. Muhammed'in ümmetine farz kılınmıştır. Ayrıca Tanrıya üç diyenler Hıristiyanlardır. Hz. Yusuf dönemini düşünürsek ne Hıristiyanların varlığı ne de beş vakit namazın farzıyeti söz konusudur.

Kemalpaşazade her ne kadar âlim bir zât da olsa İslamî kaynaklardan farklı anlatımlar onda da görülebilmektedir. Mesela Kemalpaşazade'de anlatıldığına göre Hz. Yusuf zindandan çıkınca hükümdarın teklifi üzerine vazife almaktadır. Halbuki İslamî kaynaklara göre vazife almayı bizzat Hz. Yusuf kendisi istemektedir.

Züleyha'nın teklifi üzerine Hz. Yusuf'un da ona niyetlenişi ile ilgili aşırı tasvirlerin kaynaklarda geçtiğini ve incelediğimiz kaynakların bu aşırı tasvirleri şiddetle eleştirdiğini işlemiştik. Mesela muallim-i sâni olarak bilinen Ebu's-Suud Efendi, tefsirinde bu konuda şunları söylemekteydi: "Yusuf'un o kadına yaklaşma niyeti, insanın yaratılışı gereği olan tabî bir meyil manasınadır. Yoksa Hz. Yusuf, serbest iradesiyle kadınla birlikte olmaya niyet etmiş değildir." (Yiğit, 2004, ss. 320-321). II. bölümde incelediğimiz kaynakların Hz. Yusuf'un harama yönelmediğini söylemelerini ve yöneldiğini iddia edenleri eleştirdiklerini detaylıca işlemiştik. Fakat Kemalpaşazade, her ne kadar muallim-i evvel olarak anılsa da bu konuyu yine Molla Câmî örnekliliği ile işlemiş ve aşırı denilebilecek tasvirlerle eserinde yer vermiştir.

3.2. Mesnevilerde Anlatılan Olayların Kaynakları Hakkında Değerlendirme

3.2.1. Antik Mısır Yazıtlarında Geçen İki Kardeş Hikâyesinin Değerlendirilmesi

Özkan Daşdemir, Halide Dolu ve Ahmed Ziya'dan nakiller yaparak M.Ö. 1500 yıllarına ait İki Kardeş masalının Yusuf hikâyesinin en eski örneği olabileceğini söylemektedir (Daşdemir, 2012, s. 3). Melike Gökcan Türkdoğan, Kitab-ı Mukaddes araştırmacılarının, bu hikâyeyi yazan saray kâtibinin Yusuf ile Aziz'in karısı ve Yusuf ile kardeşlerinin hikâyelerinden etkilenmiş olabileceğini düşündüklerini söylemektedir (Türkdoğan, 2011, s. 30).

Biz bu iddiaları kabul edilebilir bulmuyoruz. İki Kardeş Masalı'nın Hz. Yusuf kıssasının kaynağı olması mümkün değildir. Celal Settarî bu masalı "Züleyha'nın Aşk Derdi" isimli eserinde nakletmiştir (Settarî, 2002, ss. 37-42). Bu hikâyede aynı evde yaşayan iki kardeşten bahsedilmektedir. Bu iki kardeşten büyük olan evli, küçük olan bekârdır. Büyük kardeşin karısı, eşinin kardeşinden muradını almak istemiş, o ise buna yanaşmamıştır. Bunun üzerine, olanları eşine söylemesinden korkan kadın, kaynına iftira atmıştır. Bu masalın başka hiçbir yönü Yusuf kıssasına benzememektedir. Aynı ortamda kalan insanlar için böyle bir yanlış harekete yönelme ihtimali her zaman mevcuttur. Her zaman gerçekleşmesi muhtemel bir olayı, zorlama bir yorumla Yusuf kıssasının kaynağı olarak kabul etmenin yahut Yusuf kıssasının en eski versiyonu olduğunu iddia etmenin bilimsel bir yaklaşım olamayacağı kanaatindeyiz. Nitekim Celal Settarî de, Yusuf u Züleyha kıssası ile İki Kardeş masalının alakasız olduğunu şu sözleriyle ifade eder: "İki Kardeş öyküsü ile Yusuf u Züleyha hikâyesi arasında, evli bir kadının, oğlu yerindeki genç bir adama âşık olması gibi temel unsur dışında ortak yön yoktur." Settarî, üvey ananın, kocasının oğluna yahut kadının kaynına âşık olması gibi muhtelif şekillerde rivayet edilen bu temel unsurun birçok milletin halk hikâyelerinde, edebiyatında, mitolojisinde ve kıssalarında bulunabildiğini de ifade etmektedir (Settarî, 2002, s. 42). Fuad Köprülü de A. Christensen'den naklen, bu hikâyenin esasını teşkil eden motifin çok umumi olduğunu ve dünyanın her tarafındaki efsaneler ve masallarda buna tesadüf edildiğini söylemektedir (Köprülü, 1997, s. 184).

Her ne kadar İki Kardeş masalının Hz. Yusuf kıssasının kaynağı olmadığını düşünsek de bu kıssanın ilk izlerine Antik Mısır yazıtlarında rastlanılabileceği kanaatindeyiz. Settarî, Mısır kaynaklarında, İkinci Ramses için yazılan Mısır yazıtlarının birinde Potifar'ın eşinin öyküsüne çok benzeyen bir öykü olduğunu söylemektedir (Settarî, 2002, s. 27). Harun Yahya tarafından neşredilen Hz. Yusuf kitabının 81. sayfasında M.Ö. 1700-1550 döneminden kalma eski Mısır yazıtlarının resimleri gösterilmekte ve bu yazıtlarda yedi kıtlık yılının ayrıntılı olarak anlatıldığı ifade edilmektedir (Harun Yahya, 2001, s. 81). Tarihçiler Hz. Yusuf'un Mısır'da çoban krallar olarak bilinen Hiksoslar döneminde yaşadığı hususunda hem fikirdir. Genel kanaate göre Hz. Yusuf dönemindeki kral Hz. Yusuf'a iman etmiştir. Fakat bu kralın ismi hakkında ulaştığımız kaynaklarda verilen bilgiler birbirinden farklıdır. Talha Uğurluel, Hz. Yusuf'un, II. Ramses'ten önce, Akeneton döneminde yaşadığını söylemekte, Akeneton'un, karısı Nefertiti ile tek tanrıya iman ettiği bilgisini

vermektedir. İsmail Yiğit ise Mısırlı arkeolog Yusuf Ahmed'in verdiği bilgilerden hareketle Hz. Yusuf'un XVI. hanedan firavunlarından I. Apopis döneminde yaşadığını, XVII. hanedandan bahseden kitabelerde, bu dönemden önce Mısır'da çıkan kıtlıktan bahsedilmesinin de bu bilgiyi desteklediğini ifade etmektedir (Yiğit, 2004, s. 334). Mesnevilerde, tefsirlerde ve İslam tarihlerinde o dönemdeki Mısır kralının ismi Reyyan olarak geçmektedir.

Çalışmamızın II. bölümde yer alan "Mısır Meliki Hakkındaki Bilgiler" konu başlığı altında bu konuda ulaşabildiğimiz kaynakların verdiği bilgiler sıralanmıştır. Fakat burada verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere bu bilgileri birbiriyle bağdaştırmak mümkün değildir. Hangi bilginin tam olarak doğru olduğuna karar verip tercihte bulunabilecek kadar Antik Mısır tarihi hakkında yeterli birikimimiz de yoktur.

Hz. Yusuf kıssasının izlerine Antik Mısır tarihinde rastlandığını söyleyebilmekle birlikte kaynaklardaki farklı bilgiler yüzünden bu konuda net bilgiler verememekteyiz. Hz. Yusuf kıssasının izlerini Antik Mısır'da sürecekle ve ortaya daha bilimsel ve daha net bilgiler koyacak tez çalışmalarına ihtiyaç olduğunu düşünmekteyiz.

3.2.2. Tevrat'ın ve Tevrat Tefsirlerinin Etkisinin Değerlendirilmesi

Hz. Yusuf kıssasına Tevrat'ta çok geniş yer verilmiştir. Hristiyanlar ve Batılı yazarlar bu kıssada Tevrat'ın anlatımını esas almaktadırlar. Çünkü İncil'de Hz. Yusuf'un başından geçen olaylar oldukça kısa anlatılmıştır. Tevrat'ta anlatılan olaylar adeta özetlenmiştir (Öztürk, 1993, s. 12; Elçilerin İşleri, 7/8-16). Tevrat tefsirlerinden olan Midraş (Midrasch) metinlerinde bu kıssa genişçe yer bulmuştur. Settari'nin verdiği bilgiye göre kıssanın ana kahramanı olan "Züleyha'nın ismi Midraş'ta geçmektedir⁸⁹ (Settarî, 2002, s. 86).

Kıssanın Tevrat'taki şekliyle Kur'an'daki şekli arasında ciddi farklılıklar vardır. Tevrat'a göre Hz. Yusuf, kendini beğenen, kardeşlerine karşı övünen bir tiptir. Görmüş olduğu rüyayı kardeşlerine karşı övünerek anlatır. Hz. Yakub, beşeri zaafı olan, basiretsiz bir kişiliktir. Hz. Yusuf'un rüyasını dinleyince "Ne biçim düş bu? Ben, annen, kardeşlerin gelip önünde yere mi eğileceğiz yani?" diyerek Hz. Yusuf'u azarlar. Oğullarının sözlerine inanıp Hz. Yusuf'un öldüğüne inanır. Züleyha

⁸⁹ Aziz'in karısının isminin Rail veya Züleyha olduğuna dair bilgiler tefsirlerde ve İslam tarihlerinde de geçmektedir.

ise düşük ahlaklı kadın tipinde gösterilir, ona karşı hiçbir merhamet izine rastlanmaz. Hz. Yusuf daha sonra Asenat isimli başka biriyle evlenir.

Konunun işlenişinde de Tevrat'ın, Kur'an'dan ve İslamî kaynaklardan farklı yönleri çok fazladır. Mesela Tevrat'a göre Hz. Yakub bizzat kendisi Hz. Yusuf'u kardeşlerinin yanına göndermektedir. Hz. Yusuf, Mısır'a gelen kardeşlerine kendisini, Bünyamin ile beraber geldikleri ikinci seferde tanıtmaktadır. Tevrat'a göre Züleyha, Hz. Yusuf'a, teklifini reddettiği için iftira atar. Aziz'in eve gelmesini bekler ve eve gelince Hz. Yusuf'un elbisesini Aziz'e gösterir. Aziz, karısının iftirasına derhal inanır ve sorgulamaksızın Hz. Yusuf'u zindana attırır. Tevrat'ta elini kesen Mısırlı kadınlardan ve daha sonra hükümdarın bunları sorgulamasından hiç bahsedilmez. Hz. Yakub'un Mısır'a giden oğullarına ayrı ayrı kapılardan girmelerini tavsiye etmesi ve Hz. Yusuf'un babasına gözlerinin açılması için gömleğini göndermesi de Tevrat'ta geçmez. Tevrat ile Kur'an arasında daha pek çok farklılıklar mevcuttur. Bunların bir kısmına çalışmamızın II. bölümde temas edilmiştir. Yukarıdaki örneklere de dikkat edilince rahatlıkla görülür ki Türk Edebiyatındaki mesneviler Tevrat eksenli bir anlatımı değil, Kur'an eksenli bir anlatımı model almışlardır.

Bizi ilgilendiren asıl kısım Tevrat'ın edebiyatımızdaki mesnevilere etkisinin olup olmadığıdır. Bu noktada söz söyleyen pek çok araştırmacı edebiyatımızdaki Yusuf u Züleyha kıssasının kaynaklarından birisinin de Tevrat olduğunu söylemekte ve çalışmasının başına Tevrat'taki ilgili bölümleri olduğu gibi koymaktadır. Melike Gökcan Türkdoğan, mesnevilerin zaman zaman Tevrat anlatısını esas aldıklarını ifade ederek şunları söylemektedir: “Hikâyenin oluşumunda İsraili unsurların katıldığı metinler ve sadece Kur'an-tefsir çizgisine bağlı kalanlar arasında olay örgüsü ve bakış açısı farklılıkları doğmuştur. Eserler birbiriyle karşılaştırılırken bu ayrımın kaynağını da tespit etmek gerekmektedir.” (Türkdoğan, 2011, s. 24). Türkdoğan'ın bu değerlendirmeleri tashihe muhtaçtır. Öncelikle mesnevilerin zaman zaman Tevrat anlatısını esas almaları ile ilgili değerlendirmeyi tashih etmek gerekir. Türkdoğan bu konuda Hz. Yakub'un, annesinin hilesi ile, babasının duasını alarak peygamber olmasını örnek vermekte ve bu epizotun Hamdullah Hamdi, Taşlıcalı Yahya ve Nahifî'de geçtiğini ifade etmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 24-25). Tevrat'ta geçen bu hikâye, Türkdoğan'ın da ifade ettiği gibi gerçekten İslam anlayışına ve İslam'daki peygamber ahlakına yakışmayan bir hikâyedir (Türkdoğan, 2011, s. 25). Fakat Tevrat'taki bu hikâyenin Taberî tarihinde de geçtiğini biz bu çalışmamızda

göstermiştik. Bizim bu konudaki iddiamız şudur: Mesnevilerde geçen hiçbir hikâye yoktur ki Tevrat'ta geçtiği halde tefsirlerde yahut İslam tarihlerinde geçmesin. Yani bizim iddiamıza göre mesnevilerimiz Tevrat'ı esas almamıştır. Mesnevilerde yer bulan Tevrat eksenli bir hikâye mutlaka İsrailiyat olarak İslamî kaynaklara girmiştir. O halde Tevrat, iddia edildiği gibi mesnevilerimiz için doğrudan bir kaynak değil, dolaylı bir kaynaktır. Türkdoğan'ın, "Hikâyenin oluşumunda İsraili unsurların katıldığı metinler ve sadece Kur'an-tefsir çizgisine bağlı kalanlar arasında olay örgüsü ve bakış açısı farklılıkları doğmuştur." cümlesi de bu noktada düzeltilmelidir. Çünkü İsraili unsurlar en fazla tefsirlerde yer almaktadır. Nitekim ilahiyatçılar da bu problemi sıklıkla gündeme getirmektedirler.

Türkdoğan, bazı mesnevilerde Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a olan sevgisinin nedeninin Hz. Yakub'un çok sevdiği eşini kaybetmesi ve Hz. Yusuf'a yaşlılık döneminde sahip olması olarak açıklandığını ifade ederek bunun Tevrat kaynaklı olduğunu iddia etmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 25). Halbuki bu bilgiler de tefsirlerde yer almaktadır.

Melike Gökcan Türkdoğan, mesnevilerde geçen Hz. Yusuf'un aynanın karşısında kendisini beğenmesi olayı ile Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a gömlek giydirmesinin Tevrat metinleriyle ilişkilendirilebileceğini iddia etmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 27). Biz bu iddiaya da katılmıyoruz. Mesnevilerde geçtiği üzere Hz. Yusuf'un kuyuya düşmesine veya ucuz bir bedelle köle olarak satılmasına sebep olan aynanın karşısında kendisini beğenmesi olayı bize göre Tevrat'tan izler taşımaz. Tersine Tevrat'a zıttır. Nitekim Tevrat'ta Hz. Yusuf sürekli kendini beğenen, bencil, kardeşlerine hava atan bir tiptir. Mesnevilerde geçen bu hikâyede ise Hz. Yusuf, aynanın karşısında bir anlık kalbine gelen kendini beğenme duygusunun bedelini ağır ödemiştir. Mesnevilerde, bir anlık duygunun, Hz. Yusuf'un çektiği sıkıntıların sebebi olarak gösterilmesi başlı başına Tevrat'taki kendini beğenen ve şımarık Yusuf tipinin zıddıdır. Bir anlık kendini beğenme duygusu sebebiyle ağır bedel ödeyen birisi, sürekli şımarık ve kendini beğenen birisi olamaz. Diğer taraftan Hamdullah Hamdi'de geçen Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a, Hz. İbrahim'in gömleğini giydirmesi olayı ile Tevrat'ta geçen Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a renkli ve uzun bir giysi yaptırması (Tekvin, 37/3) da bize göre birbirinden farklı olaylardır. Bir elbise giydirilmesi yönüyle olay benzer gibi görülse de elbisenin niteliği bakımından oldukça farklıdır. Çünkü mesnevilerde geçen elbise eski ve manevi değeri olan bir gömlektir. Tevrat'ta geçen ise yeni ve maddi değeri olan bir elbisedir.

Tevrat'ın tıpkı Kur'an gibi mesneviler üzerinde etkisinin olduğunu ısrarla iddia eden bir diğer araştırmacı da İsmail Hikmet Ertaylan'dır (Ertaylan, 1960, s. 1,4,5). Ertaylan, Molla Câmî öncesinde yazılan Yusuf u Züleyha mesnevilerinin Tevrat'tan ve Kur'an'dan faydalanılarak yazıldığını iddia etmektedir (Ertaylan, 1960, s. 4) ki bu konudaki görüşleri tamamen mesnetsizdir.

Buraya kadar anlattıklarımızı şu şekilde özetleyebiliriz: Türk Edebiyatındaki mesnevilere Tevrat'ın yahut Tevrat tefsirlerinin doğrudan bir etkisi söz konusu değildir. Hem Tevrat'ta hem mesnevilerde geçen bir hikâye mevcutsa bu hikâye mutlaka tefsirlerde yahut İslam tarihlerinde de geçmektedir. Vehb b. Münebbih gibi, Ka'b el-Ahbar gibi evveliyatı Yahudî olan pek çok İslam âliminin Kur'an'da geçmeyen konularla ilgili rivayetleri tefsirlerde yer almakta ve bu rivayetlerin bazıları Tevrat'taki anlatım ile örtüşebilmektedir. Bazen de tefsirler yahut İslam tarihleri "Bu konuda ehli kitap diyor ki" diyerek bizzat ehli kitabı kaynak göstererek nakiller yapmakta ve çoğunlukla onların görüşlerini eleştirmektedir. Biz bu duruma daha çok İbni Kesir'de rastladık. Türk Edebiyatındaki mesnevilerin Tevrat'tan beslenmediğinin bir diğer kanıtı da şudur: Bir olay anlatılırken İslamî kaynaklarla Tevrat'taki anlatımda çelişki ve farklılıklar olduğu zaman mesneviler İslamî kaynaklardaki rivayetler ekseninde konuyu işlemektedir. Mesela Tevrat'a göre Hz. Yusuf'un öldürülmeyip kuyuya atılmasını öneren Ruben (Rubil)'dir. Tefsirlerdeki genel kabule ve mesnevilere göre ise Yehuda'dır. Tevrat'a göre Hz. Yusuf kuyuya atıldığında on yedi yaşındadır. Fakat tefsirlerde Kur'an-ı Kerim'deki "gulam/çocuk" kelimesinden yola çıkarak daha küçük yaşlarda kuyuya atıldığı ifade edilmektedir. Mesneviler de tefsirleri esas almaktadır. Nitekim Hamdullah Hamdi'ye göre Hz. Yusuf kuyuya atıldığında on iki, Şeyyad Hamza'ya göre yedi yaşındadır. Tevrat'a göre Hz. İbrahim tarafından kurban edilecek peygamber Hz. İshak'tır. İslamî kaynaklara göre Hz. İsmail'dir. Nitekim Hamdullah Hamdi'nin mesnevisine göre de Hz. İsmail'dir (Onur, 1991, ss. 79-80). Daha bunun gibi pek çok olayda, Tevrat ile tefsirlerin ayrılma noktasında, mesnevilerin tefsirlerin yanında yer aldığı rahatlıkla görülmektedir. Çalışmamızın II. bölümünde bununla ilgili pek çok örneğe rastlanabilir. Bu da bize mesnevilerin, Kur'an'da olmayan hususlarda Tevrat'tan değil, İslamî kaynaklardan beslendiğini göstermektedir. Az sayıda da olsa, İslamî kaynaklarda görülebilen Tevrat kaynaklı hikâyeler ise bir İsrailiyat problemi olarak ilahiyatçıların meselesidir.

3.2.3. Kur'an Tefsirlerin ve İslamî Kaynakların Etkisinin Değerlendirilmesi

Çalışmamızın sonucunda görülmüştür ki Yusuf u Züleyha mesnevileri, Kur'an-ı Kerim'den başka tefsirlerden, İslam tarihlerinden ve tasavvufi eserler gibi İslam kültürünün diğer kaynaklarından beslenmektedir. Nasıl ki Batılı yazarlar bu kıssayı Tevrat'ın anlattığı istikamette yazmışlarsa Müslüman müellifler de İslamî kaynaklarda geçen bilgiler istikametinde konuyu ele almışlardır. Bir önceki bölümde, bu hususla alakalı bazı örneklere yer vermiştik. Çalışmamızın ana bölümü olan ve yüz on yedi konu başlığına ayırdığımız ikinci bölüm incelenince görülecektir ki mesnevilerde geçen olayların büyük bir çoğunluğu ya aynen veya benzer şekilde İslamî kaynaklarda da geçmektedir.

Mesnevilerdeki anlatılan olayların çoğunluğu İslamî kaynaklarda geçtiği için bu konudaki örnekleme tersinden yapmak daha kolay olacaktır. Mesnevilerde geçtiği halde İslamî kaynaklarda rastlamadığımız olayların örneklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Hz. Yakub'un bahçesinde yetişen ve doğan her bir çocuğu için bir budak veren (büyülü) ağacın hikâyesine, bu ağacın Hz. Yusuf'a budak vermemesi üzerine Hz. Yakub'un dua etmesine ve Hz. Yusuf için cennetten bir asa gelmesine, kuyuda bekleyen salih zatın (Hz. Hud veya âlim birisi) hikâyesine, endişeyle Hz. Yusuf'un gelmesini bekleyen Hz. Yakub'a hatiften (yahut ağaçtan) gelen bir sesin kırk veya yetmiş demesine, kardeşlerinin Hz. Yusuf'u kuyuya attıktan sonra ona laf atmalarına, Yehuda'nın teklifi üzerine Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarmak isteyen kardeşlerinin yoluna insan kılığında şeytanın çıkmasına ve onları bu düşüncelerinden vazgeçirmesine, Malik isimli bir bezirgânın elli yıl öncesinde bir rüya görmesine, kervanla Mısır'a giden Hz. Yusuf'un yol üzerinde uğradığı şehirlere, Hz. Yusuf Nil'de yıkanırken bir balığın veya ejderhanın, halkın onu görmemesi için kendisine siper olmasına, Mâlik'in Hz. Yusuf'u para karşılığında insanlara göstermesine, Hz. Cebrail'in cennetten ak bir taş getirip Hz. Yusuf'un ağzına koymasına ve rüyaların tabirini ona öğretmesine, Mısır dönüşü Hz. Yusuf'un kardeşlerine İblis'in musallat olmasına, kardeşleri ikinci defa Mısır'a gelince Hz. Yusuf'un Bünyamin'i tahtına oturtmasına veya ona değerli bilezik vermesine kaynaklarda rastlanmamıştır.

Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'u kardeşleriyle birlikte göndermeden önce ona gömlek giydirmesi kaynaklarda geçmekle birlikte Hamdullah Hamdi'de geçen Hz. İshak'ın ridası ile kendi kemerini de kuşatması bilgisine de kaynaklarda rastlanmadı.

Bir iki konuda mesnevilerdeki bazı bilgilerin kaynaklarda tam zıttına rastlanıldı. Mesela Şeyyad Hamza'da Züleyha ile Hz. Yusuf yalnız kalınca İblis'in

ağlaması anlatılırken kaynaklarda İblis'in onları bir araya getirmeye çalışması geçmektedir. Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de Züleyha'nın Hz. Yusuf'a, Mısırlı kadınların yanına çıkması için yalvarması geçerken kaynaklarda Züleyha'nın Hz. Yusuf'a kadınların huzuruna çıkması için emir vermesi geçmektedir.

İncelediğimiz İslamî kaynaklarda örneklerine rastlayamadığımız konuların kaynakları hakkında üç şekilde tahmin yürütebiliriz: Birincisi, biz her ne kadar bu konulara incelediğimiz kaynaklarda rastlamasak da inceleme imkânı bulamadığımız diğer İslamî kaynaklarda bu konuların bazılarında tesadüf edilmesi mümkündür. İkincisi, incelediğimiz kaynaklarda rastlamadığımız bu örneklerin bir kısmı Yusuf u Züleyha mesnevileri yazan müelliflerin kurgusu olabilir. Mesela Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a gömlek giydirmesi kaynaklarda geçer. Bu bilgiye ilaveten Hamdullah Hamdi'de Hz. İshak'ın ridasını ve kendi kemerini giydirmesi de geçmektedir. Bu ek bilginin Hamdullah Hamdi'nin ilavesi olması muhtemeldir. Müelliflerin başka kaynaklarda geçen örneklerden hareketle kurgulama yapmaları da muhtemeldir. Mesela menakıp kitaplarında şeytanın tecessüm etmesi ve insanların karşısına çıkması ile ilgili menkıbelere rastlanmaktadır. Şeytanın insan kılığına girip Hz. Yusuf'un kardeşlerinin karşısına çıkması ile ilgili anlatılan olaylarda, müellifler bu menkıbelerden esinlenerek kurgulamada bulunmuş olabilirler. Üçüncüsü, bazı halk hikâyelerindeki konular veya motifler de müelliflerce benimsenmiş olabilir. Nitekim mesnevilerdeki bazı olağanüstü olaylar halk hikâyesi görünümü arz etmektedir. Mesela balığın veya ejderhannın, Nil'de yıkanan Hz. Yusuf'a siper olması buna örnek verilebilir. Nitekim buna benzer bir halk hikâyesinin varlığına Özkan Daşdemir'in hazırladığı Halk Hikâyesi Olarak Yusuf ile Züleyha kitabında da tesadüf edilmiştir.

Burada ilahiyatçıların problemi olan bir başka hususa daha temas etmekte fayda vardır. Bu problem de halk hikâyesi örneklerinin veya edebi eserlerde yer alan kurguların tefsirlere geçmesi problemidir. Mesela Molla Câmî'de geçen pek çok olayın, her ne kadar kaynak gösterilerek alınsa bile, tefsirlere geçmesi, edebi eserlerin dini eserlere etkisinin olabileceğini göstermektedir. Hükümdarın tasına Hz. Yusuf'un altın mil ile vurunca çınlaması ve kardeşlerinin yaptıklarını haber vermesi biçim olarak halk hikâyelerini andırmaktadır ki tefsirlerde bu olaya rastlamak mümkündür. Nitekim bu konuda Yaşar Kurt, Muhammed Bakır es-Sadr'dan naklen şunları söylemektedir: "Müfessirler, Kuran-ı Kerim'deki kıssaları ele aldıklarında, onların anlamakta zorluk çektikleri taraflarını ister istemez düşünmek durumunda kalmışlar ve bu kısımları muhtelif rivayet ve hadislerle kapatmaya çalışmışlar,

bununla da emellerine ulaşamayınca son çare olarak hikâye, efsane ve hurafelere başvurmuşlardır.” (Kurt, 2005, s. 23). Yaşar Kurt, bu konu ile ilgili Suyutî’den de şu sözleri nakleder: “Güvenilir tefsirlerde bile bu kıssalar işlenirken mitolojik İsraili rivayetlere rastlamak mümkündür. Bu durum Ahmed b. Hanbel gibi bazı ilim adamlarının tefsir, melahim ve meğazi kitaplarının aslı olmadığı doğrultusunda hüküm vermeye sevk etmiştir.” (Kurt, 2005, s. 23).

3.2.3.1. Kur’an Tefsirlerinin Yusuf u Züleyha Mesnevilerine Etkisi Üzerine Yapılan Yorumların Değerlendirilmesi

Bu bölümde, edebiyat araştırmacılarının, özellikle incelediğimiz mesnevilerin kaynakları hakkında dile getirdikleri görüşleri nakledilecek ve bu görüşler hakkında değerlendirmede bulunulacaktır.

Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Züleyha’sının kaynağı üzerine yapılan değerlendirmeler şu şekildedir: “Eser konusu itibariyle klasik tertibe uygundur, Kur’an’daki Yusuf kıssasına dayanan dinî bir aşk hikâyesidir. Eseri yazarken Kur’an tefsirinden de istifade eden Şeyyad Hamza, konuyu kendi duygu ve düşünce dünyası içerisinde geliştirerek anlatmıştır.” (Şentürk ve Kartal, 2004, s. 120). “Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyha mesnevisinde, kıssanın daha çok Kur’an’daki şekline bağlı bulunmakla beraber, ayrıca tefsirlerdeki izahlardan da faydalanmış ve böylece mevzuyu kendi duygu ve düşünceleri ile işleyerek sâde ve samimi bir dille oldukça canlı bir şekilde nakletmeğe muvaffak olmuştur.” (Buluç, 1997, s. 499).

Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha’sı hakkında kaynaklarda yapılan değerlendirmeler de şu şekildedir: “Hamdi, bu mesneviyi Ehl-i Sünnet müfessirlerinin rivayetlerine en uygun şekilde yazan şairlerden biri olarak da dikkat çekmektedir.” (Şentürk ve Kartal, 2004, s. 199). “Hamdi, bu mesnevisinde Câmî’yi takip ederek bu meşhur hikâyeyi başlıca İslam tefsircilerinin rivayetlerine uygun bir şekilde yazmıştır.” (Köprülü, 1991, s. 184). “Ayrıca eserin (H.Hamdi’nin eseri) özellikle Kuran’daki Yusuf kıssasına uygun olması ve dönemine göre nispeten sade denilebilecek bir dille yazılmış olması da geniş bir okuyucu kitlesine erişmesinde etkili olmuştur.” (Yıldırım, Ty., s. 8).

Edebiyat araştırmacılarının bu konudaki genel değerlendirmeleri de şu şekildedir: “Türk Edebiyatında sayıları 50’yi geçen Yusuf u Züleyhalar ortaya çıkmıştır. Ayrıca hiçbir şair bu kıssayı yazdığı şiirlerde bir mazmûn olarak kullanmayı da ihmal etmemiştir. Yusuf kıssasını mazmûn olarak kullanırken dahi

tefsir dışına çıkmamaya özen göstermişlerdir. Yazdığı Yusuf u Züleyha mesnevisinde tefsir dışına çıkan da, Likâf'de olduğu gibi, eseri yakılarak cezalandırılmıştır.” (Ayan, 1997, s. 32). “Dini eserlerin kökünü İslam dininin kutsal kitabı Kur’an ve Peygamberin hadisleri veya tefsirlerde aramalıyız.” (Onur, 1991. s. 13).

Aslında bizim bu çalışmamız ve özellikle II. bölümde ortaya koyduğumuz veriler, edebiyat araştırmacılarının yukarıda geçen sözlerini temellendirmekte ve kanıtlamaktadır. Klasik Türk Şiirinin hakkıyla anlaşılabilmesi için tefsirlerin ve Peygamberler tarihinin okunmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

3.2.3.2. Hz. Yusuf ile Züleyha'nın Evlenmesinin İslamî Kaynaklardaki Yerinin Değerlendirilmesi

Yusuf u Züleyha mesnevilerinin temel kaynağının Kur’an, Kur’an tefsirleri, İslâm tarihleri gibi İslamî kaynaklar olduğu, Tevrat’ın ve Yahudî-Hıristiyan kaynaklarının mesnevilere kaynaklık etmediği görüşümüzü de destekleyen en güzel örnek, Hz. Yusuf ile Züleyha'nın evlenmesidir. Malum olduğu üzere Yusuf u Züleyha mesnevilerinin tamamında Züleyha, macerasının nihayetinde Hz. Yusuf'a kavuşmakta ve onunla evlenmektedir. Batı ve Yahudi kaynaklarındaki Züleyha karakteri ile mesnevilerdeki Züleyha karakteri tamamen birbirinden farklıdır. Celal Settarî, Tevrat'ta Züleyha hakkında hiçbir şefkat izine rastlanmadığını, Tevrat'a göre Züleyha'nın, hevasına uyduğu için belki de azaptan asla kurtulamayacak, melun ve cehennemlik bir kadın olduğunu söylemektedir (Settarî, 2002, s. 43). Türkdoğan, Tevrat çıkışlı Yusuf öykülerinde Züleyha'nın, nefsanî hırsların kural tanımazlığı ile hareket eden, sinsice pusu kuran, gözünü hırs bürümüş azgın bir nefis olarak gösterildiğini söyler (Türkdoğan, 2011, s. 96). Batı edebiyatında Züleyha, yakışıklı kölesine heves ve arzu duyan, onunla gününü gün etmek isteyen, düşük ahlaklı bir kadından başka bir şey değildir. Onun sınır tanımayan hâlleri müptezel kişiliğinden kaynaklanır (Türkdoğan, 2011, s. 99). Doğu hikâyelerinde ise, bir âşık olarak Züleyha, erkek kahramanın rolünü üstlenir. Naz makamında Yusuf durur, niyaz makamında Züleyha. Onu elde etmek için açıktan mücadele eder. Rüyalarında gördüğü sevgilinin peşinden uzak diyara sürüklenen de, maşuktan visal dileyen de, ona kavuşmak için gözü kara olarak her maceraya atılan da Züleyha'dır (Türkdoğan, 2011, s. 99).

Bütün bunları göz önüne alınca Tevrat'a ve Batılı kaynaklara göre Yusuf u

Züleyha mesnevisi yazmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü Batı kaynaklarındaki Züleyha'da sadece şehvet ve hile vardır, aşk yoktur. Aşkı sayesinde arınan ve yücelen bir Züleyha'ya rastlamak mümkün değildir.

Doğu hikâyelerinde ve Yusuf u Züleyha mesnevilerinde Züleyha'ya karşı olumlu bakışın sebebini dinî kaynakların Züleyha'ya karşı olumlu bakışında aramak gerekir. Kur'an'da, Hz. Yusuf'un aşkının, Züleyha'nın yüreğinin zarına işlemesi geçmektedir (Yusuf, 12/30). Tefsirlerde ise, kocasının ölümünden sonra Züleyha'nın Müslüman olması ve Mısır Meliki'nin onu Hz. Yusuf ile evlendirmesine dair rivayetler yer almaktadır.

Hidayete erip Müslümanlığı kabul eden birisinin geçmişteki bütün hata ve kusurları affedilir. Bütün bunları göz önüne alınca bir peygamber olan Hz. Yusuf'un Züleyha ile evlenmesinin dinen ve aklen hiçbir sakıncası yoktur.

İslami kaynakların Züleyha'yı, Tevrat'taki gibi aşüfte bir kadın olarak görmemesinin sebebini, yaşanan hadiseleri Kur'an-ı Kerim ve tefsirlerde geçen bilgiler ekseninde yorumlayarak şu şekilde açıklayabiliriz: Züleyha bütün hatalarını düşük bir kadın olduğu için değil; gençliğine ve güzelliğine rağmen, iktidarsız olan kocasından kocalık vazifelerini göremediğinden ve Hz. Yusuf'un aşkının, yüreğinin zarına işlemesi sebebiyle yapmıştı. Her ne kadar zinaya niyet etmişse de Allahu Teâlâ'nın Hz. Yusuf'u koruması sayesinde o da bu çirkin fiili işlemekten korunmuş oldu. Hz. Yusuf'a iftira atarken bile kocasına "Senin hanıma kötülük yapmak isteyen" diyerek tevîl edilebilecek (vurmak, azarlamak, isteğini reddetmek) bir ifade kullanmış, açıkça zina iftirası atmamıştı. Hz. Yusuf'un daha ağır bir cezaya (ölüm) çarptırılmasından korktuğu için Aziz'e hapis veya dayak cezasını önermişti. Hükümdarın huzurunda suçunu itiraf etmiş, pişmanlığını dile getirmişti. Ayrıca Hz. Yusuf da Züleyha'nın kendi üzerindeki hakkına riayet etmişti. Suçsuzluğu ortaya çıkmadan zindandan çıkmak istemeyen Hz. Yusuf açıkça Züleyha'yı suçlamamıştı. "Ellerini kesen kadınların zoru neydi?" diye sordurarak Züleyha'nın ismini gizlemiş, Züleyha'ya karşı incelik ve edeb göstermişti. Züleyha, Hz. Yusuf ile evlenmeden önce Müslüman olmuştu.

Mesneviler, dini kaynaklardaki bilgilere zıt düşmeyecek şekilde Züleyha hakkındaki kurguyu genişletmişler onun âşık kişiliğini ön plana çıkarmışlardır. Hikâyeye rüyada âşık olma motifini de ekleyerek Züleyha'nın aşkını rüyada başlatmışlardır. Böylece zaten rüyaların ön planda olduğu kıssaya bir rüya da şairler eklemiştir.

Mesnevilerde, kocasının ölümünden sonraki dönemde Züleyha, aşkı sebebiyle iyice düşkün bir hâle getirilmekte ve böylece nefsi iyice ezilmektedir. Hikâyenin Hz. Yusuf'un zindandan çıkışından sonra devam eden kısmında, azgın nefisli serkeş Züleyha gitmekte yerine her türlü varlığını Hz. Yusuf yolunda feda eden âciz Züleyha karşımıza çıkmaktadır. Nihayet aşkıta bu derece ileri giden Züleyha, putunu kırarak hidayete ermektedir. Züleyha, geçirmiş olduğu bu manevi değişimden sonra Hz. Yusuf ile evlenebilmektedir.

Daha önce de işaret edildiği gibi mesnevilerde ön plana çıkarılan Züleyha'nın aşkı kesinlikle mesnetsiz değildir. Yusuf suresi 30. ayetinden, Züleyha'nın Hz. Yusuf'a âşık olduğu anlaşılmaktadır. Züleyha'yı kınayan Mısırlı kadınlar "Yusuf'un aşkı onun yüreğinin zarına işlemiş" diyerek bu aşkı tarif etmişlerdir. Ayette Züleyha'nın aşkı ifade etmek için kullanılan "şegâfe" kelimesi, kalbi sarıp bürüyen, kalbini zarını delen, içe işleyen bir aşkı ifade etmektedir. Türkçe tabirle bu bir kara sevdadır.

Züleyha'yı Hz. Yusuf ile evlendiren mesneviler, onun bakire kaldığını da özellikle vurgulamaktadır. Her ne kadar dul birisi ile evlenmenin dinen bir sakıncası olmasa da mesneviler Hz. Yusuf'a dul bir Züleyha'yı yakıştıramamışlar ve Aziz'in iktidarsızlığından yola çıkarak Züleyha'nın bakire olduğunu özellikle vurgulamışlardır. Mesnevilerdeki bu bilgi de mesnetsiz değildir. Züleyha'nın bakire olması ve Aziz'in iktidarsız olmasıyla ilgili bilgiler tefsirlerde geçmektedir ve esasında bu bilgi de Yusuf suresinin 21. ayetine dayanmaktadır. Ayette geçtiği üzere Aziz, Züleyha'ya, Hz. Yusuf'a iyi bakmasını ve onu evlat edinebileceklerini söylemektedir. Aziz'in evlat edinme düşüncesi, onların çocuklarının olmadığına işaret etmektedir. Çocuk sahibi olamama Züleyha kaynaklı olsaydı muhtemelen Aziz, bir başka eş alarak çocuk sahibi olurdu. O günün şartlarını ve Aziz'in sahip olduğu güç ve iktidarı düşününce bunun böyle olabileceği ve çocuk sahibi olamamanın Aziz kaynaklı olduğu akla gelmektedir. Bütün bu çıkarımlardan yola çıkınca tefsirlerde ve mesnevilerde geçtiği gibi Aziz'in iktidarsız olması ve Züleyha'nın bakire kalması pekala düşünülebilir.

Mesneviler ve onların beslendiği İslamî kaynaklar, Züleyha'nın o büyük hatasına yani Hz. Yusuf'un nefsinden murad almak istemesine de hafifletici sebepler aramışlardır. Aziz'in iktidarsız olmasını ve Hz. Yusuf'un aşırı derecede güzel olmasını Züleyha'yı bu hataya iten faktörler olarak göstermişlerdir. Mesneviler ve tefsirler Allahu Teâla'nın Hz. Yusuf'u koruması sebebiyle Züleyha'nın da bu

hatadan korunduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim Taberî: “Hak Teâlâ bütün peygamberlerin hanımlarını zinadan saklamıştır. Kâfir dahi olsa zinaya meyletmemiştir.” demektedir (Taberî, Ty., s. 247).

Bütün bu bilgilerin ışığında şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Yusuf u Züleyha mesnevilerinin en temel konusu olan Züleyha'nın Hz. Yusuf'a kavuşması ve onunla evlenmesi, İslamî kaynaklara dayanmaktadır.

3.2.4. Aynı Konuda Yazılan Mesnevilerin Birbirleri Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi

Hiç şüphesiz bir edebi eser, en fazla başka bir edebi eserden etkilenmektedir. Nitekim bu konuda Agah Sırrı Levend şunları söylemektedir:

“Türk edebiyatında, her büyük şair, kendi çevresinde birçok şairlerce taklit edilmiştir. Kendi de, henüz kişiliğini bulmadan bir çıraklık dönemi geçirmiş, önce Türk edebiyatında, sonra da İran edebiyatında beğenip sevdiği şairlerin etkisi altında kalmıştır. Divan şairleri, hamsede Nizamî başta olduğu halde Dehlevî ve Câmî'ye; tasavvuf vadisinde Attar ile Sadi'ye; kaside ve gazel tarzında -karakterinin özelliğine göre- başlıca Unsurî, Enverî, Ferruhî, Hakanî, Kemal-i İsfahanî, Hacû-yı Kirmanî, Selman-ı Sâvecî, Hafız-ı Şirazî, daha sonra Feyzî-i Hindî, Örfî, Kelîm, Sâib gibi ustalara; rubaîde Ömer Hayyam'a borçludurlar.” (Levend, 1998, ss. 44-45).

Yusuf u Züleyha mesnevileri açısından edebiyatımızı ele alacak olursak en fazla etkilenmenin Molla Câmî'den olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sebeple Molla Câmî'nin etkisini ayrı bir başlık altında ele alacağız. Fakat pek çok araştırmacının yaptığı gibi Türk Edebiyatındaki etkiyi sadece Câmî ile sınırlamak kolaylık olacak ve birçok hususu izahsız bırakacaktır. Mesela Hamdullah Hamdi'de, Câmî'de geçen olaylardan daha fazla Câmî'de geçmeyen olaylar anlatılmaktadır. Bu durum nazarı dikkate alınınca “Hamdullah Hamdi bu mesneviyi yazarken Câmî'den etkilenmiştir.” tarzında klişe bir sözün eksik bir hüküm olduğu rahatlıkla görülür. Ayrıca Türk Edebiyatının geneline bakılınca Câmî öncesi eserlerin olduğu bir dönem de vardır. Edebiyat araştırmacılarının, Ali, Şeyyad Hamza, Sule Fakih, Erzurumlu Darir gibi Câmî öncesi dönemde yazılan mesnevilerinin beslendiği kaynakları bulma vazifelerinin olduğu da açıktır.

Türk Edebiyatında Molla Câmî öncesi dönemde yazılan Yusuf u Züleyha

mesnevilerine bakılınca bu eserlerin birbirine benzediği rahatlıkla görülmektedir. Nitekim biz bu benzerliği Melike Gökcan Türkdoğan'ın çalışmasında verdiği örnekler vasıtasıyla kısmen görebildik. Türkdoğan'ın, Ali ve Sule Fakih'ten verdiği örneklerin pek çoğunun Şeyyad Hamza'da da geçtiğini tespit ettik. Nitekim bu benzerliğe edebiyat araştırmacıları da temas etmektedirler. Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha'sını ilk defa yayınlayan Dehri Dilçin, Şeyyad Hamza'nın eseriyle Ali'nin Yusuf u Züleyha'sı arasındaki benzerlikleri çalışmasında göstermiştir (Demirci ve Korkmaz, 2008, s. 18). Sadettin Buluç da bu konuda şunları söylemektedir: “Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha mesnevisi ile, Ali adında bir şâirin (630=1232) aynı isimde ve şark Türkçesi ile yazdığı eser arasında da ifade bakımından göze çarpacak kadar büyük bir benzerlik bulunduğu tesbit edilmiştir.” (Buluç, 1997, s. 499). Orhan Kemal Tavukçu da “Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha mesnevisi, Sule Fakih'in aynı adlı eserinden özetlenerek kaleme alınmıştır.” demektedir (Tavukçu, 2010, s. 105). Edebiyat araştırmacılarına göre Şeyyad Hamza, Sule Fakih'ten önce yaşamış olduğu için bu sözün yanlış olma ihtimali büyüktür. Fakat Şeyyad Hamza ile Sule Fakih'in eserlerinin birbirine ne kadar benzediğini göstermesi bakımından bu söz dikkate şayandır. Nitekim Dehri Dilçin, Sule Fakih'in mesnevisinden 40 beyti Şeyyad Hamza'nın eseri ile karşılaştırmış ve birbirine az çok benzeyen beyitleri örnek olarak vermiştir (Mazıoğlu, 1999, s.169). Bu eserler birbirine bu kadar çok benziyor olduğuna göre bunların evveliyatının da olması gerekmektedir. Ali, Şeyyad Hamza ve Sule Fakih'in hangi edebi eserden veya eserlerden beslendiğinin ortaya çıkaracak çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu noktada Arapça ve Farsça Yusuf u Züleyha mesnevileri ile Hz. Yusuf kıssasını anlatan Arapça ve Farsça dini eserler de mutlaka mütaala edilmelidir. Fuad Köprülü bu mevzunun İran Edebiyatında ilk olarak Muayyed Belhî ve sonra da Bahtiyari Ahvâzî tarafından yazıldığını söylemekte ve bu konunun Hâtif İsfehânî ve Âzer gibi sonraki dönem şairlere kadar başlıca mesnevi konusu olarak kullanıldığını ifade etmektedir (Köprülü, 1997, s. 184). Bu eserlerin Türk Edebiyatına etkisinin olup olmadığını görebilmek için öncelikli olarak bu eserlerin Türkçe'ye tercüme edilmesi gerekmektedir. Züleyha Muş, hazırladığı yüksek lisans tezinde Arapça yazılmış “El Bedrû't-Temmam Fi Kıssati Seyyidina Yûsuf Aleyhisselam” adlı manzum Yûsuf hikâyesini incelemiş ve bu hikâyenin Türk Edebiyatına olan etkileri üzerinde durmuştur. Buna benzer çalışmaların yaygınlaşması Arapça ve Farsça eserlerin Türkçe mesneviler üzerindeki etkisini görmemize katkı sağlayacaktır. Bu noktada özellikle Doğu Dilleri

Bölümlerinde çalışan araştırmacılara büyük iş düşmektedir. Özellikle Molla Câmî öncesi dönemlerde yazılan Yusuf u Züleyha mesnevilerinin ve Yusuf kıssalarının Türkçe tercümelerinin yapılması, Yusuf u Züleyha mesnevilerinin kaynakları hakkında daha net bilgiler vermemize imkân sağlayacaktır.

Farsçanın büyük şairlerden Firdevsî'nin ve Nizâmî'nin, bu konuda Türk Edebiyatına etkisinin ne olduğu da mutlaka mütalaa edilmelidir. Nitekim Hamdullah Hamdi eserinin sebab-i telif bölümünde bu nazmı yazarken Firdevsî'den ve özellikle Molla Câmî'den etkilendiğini söylemekte, Câmî'nin eserini tercüme ve nazire yolu ile bu konuyu işlediğini bildirmektedir (Onur, 1991, s. 50). Firdevsî'nin Hamdullah Hamdi'deki etkisi hakkında Gibb, Hamdullah Hamdi'nin eserinin ilk kısmında Firdevsî'nin Yusuf u Züleyha'sından, ikinci kısmında ise bir takım ilavelerle Câmî'nin Yusuf u Züleyha'sından mülhem olduğunu söylemekte ve bu eseri, Fuzulî'nin Leyla ve Mecnûn'u meydana çıkıncıya kadar Türk mesneviciliğinin en mühim eseri ve ilk inkişaf merhalesi saymaktadır. Fuad Köprülü, Gibb'in bu görüşlerinin yanlış olduğunu ifade ederek Firdevsî'ye ait olan Yusuf u Züleyha mesnevisinin ona ait olamayacağının oldukça kuvvetli delillere dayanılarak Müctebâ Minovi tarafından ileri sürüldüğünü; ayrıca Osmanlı mesneviciliğinin menşei ve inkişafı hakkında sağlam bilgilere sahip olmayan Gibb'in Hamdi'nin bu mesnevisi hakkındaki mütalaasının da yerinde olmadığını söylemektedir (Köprülü, 1991, s. 184). Gerçekten Fuad Köprülü'nün de belirttiği gibi Firdevsî'ye ait olduğu iddia edilen mesnevinin ona ait olmadığı ispatlanmıştır. Bu konuda Mehmet Kanar şunları söylemektedir: "Yakın zamana kadar Firdevsî'ye bir de Yusuf u Züleyha adlı bir mesnevi isnat edilmekteydi. Ancak eserin yeni bulunan bir nüshasının ön sözünde Alparslan oğlu şemseddin Ebü'l-Fevâris Togan şah'ın (ö.1072) övülmesi, dilinin terim ve terkipler bakımından Sâ mânî dönemi Farsça'sından farklı oluşu ve üslubunun şehnâme'den oldukça geri olması eserin Firdevsî'ye ait olmadığı hususunda şüphe bırakmamaktadır." (Kanar, 1996, s.127). Bu eser her ne kadar Firdevsî'ye ait olmasa dahi kanaatimizce Türkçe'ye tercüme edilmeli ve Hamdullah Hamdi'nin eserine etkisinin olup olmadığı mütalaa edilmelidir. Hamdullah Hamdi, eserini yazarken Firdevsî'den etkilendiğini ifade etmektedir. Hamdullah Hamdi ya Firdevsî'ye ait olduğu zannedilen bu eserden etkilenmiştir veya büyük şair olan Firdevsî'nin bizatihi kendisinden, şiir söyleme üslubundan etkilenmiştir. Bu konuda net bir söz söyleyebilmek için de Firdevsî'ye ait olmasa da ona isnat edilen manzumenin Türkçe tercümesinin elimizde bulunması zaruridir.

Diğer taraftan Kemalpaşazade de eserinde, Nizâmî'den etkilendiğini ifade etmektedir. Söz söylemede şeyhler şeyhi olduğunu söyleyen Kemalpaşazade, Nizami Şeyhin müridi olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: “Sakin sen sanma kim Şeyhoğlıyam ben / Degül Şeyhoğlı Şeyhî şeyhiyem ben / Tarîkumda çi-ger şeyh-i ferîdem / Nizâmî şeyha cân ile mürîdem/ Didüğüm şol Nizâmî Fârisîdür / Ki söz meydânınun ol fârisîdür” (Demirel, 1979, ss. 99-100). Nizâmî, Fars Edebiyatında hamse türünün kurucusu sayılan şairdir. Türk bir baba ile Kürt bir anneden doğmuştur (Kanar, 2007, s. 183). Prof. Dr. Gönül Ayan “Fuad Köprülü, Nizâmî'nin Yusuf u Züleyha mesnevisi yazdığını belirtiyorsa da Nizâmî'nin böyle bir eseri ele geçmemiştir.” demektedir (Ayan, 1997, s. 32). Hamsesinde ve eserleri arasında Yusuf u Züleyha mesnevisi bulunmadığı halde Kemalpaşazade ondan bahsetmekte ve onu kendisine üstad kabul etmektedir. Bu durumda Köprülü'nün verdiği bilgi doğru olabilir. Nizâmî'ye ait böyle bir kitabın olmadığı bilgisinden yola çıkarsak, ki bize göre bu ihtimal daha kuvvetlidir, Kemalpaşazade'nin onu kendisine üstad kabul etmesini iki türlü açıklamak mümkündür: Birincisi, Kemalpaşazade, Nizâmî'nin mesnevi sahasında üstad olmasını kendisine örnek almış olabilir. İkincisi, Türk olduğu ve ana dili Türkçe olduğu halde Nizâmî'nin Farsça'yı Farslardan daha iyi kullanmasını, Farsçayla Farslardan daha güzel eserler yazmasını kendisine model almış ve bu noktada Nizâmî'yi kendisine üstad kabul etmiş olabilir. Nitekim Kemalpaşazade'nin Farsça hakkında yazdığı bir risalede kendini, Arapça'ya dair kitabını Harem-i şerifte eline alıp Araplara “Gelin, atanızın dilini benden öğrenin.” diyen Zemahşerî'ye benzettiği söylenmektedir (Turan, Çelebi, Saraç, Özen, 2002, s. 239).

3.2.5. Molla Câmî'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Etkisinin Değerlendirilmesi

Yusuf u Züleyha mesnevileri bakımından Türk Edebiyatını en fazla etkileyen şair hiç şüphesiz Molla Câmî'dir. Mehmet Kanar, Türk Edebiyatında yazılan Yusuf u Züleyha mesnevileri için “Bu eserlerde Câmî'nin Yusuf u Züleyha'sı örnek alınarak tanzir, tercüme ve telif çalışmaları yapılmıştır.” demektedir (Settarî, 2002, s. 9).

İncelenen mesnevilerin müelliflerinden Hamdullah Hamdi, Molla Câmî'den etkilendiğini bizzat söylemekte, Câmî'nin eserini tercüme ve nazire yolu ile bu konuyu işlediğini bildirmektedir (Onur, 1991, ss. 48-50). Molla Câmî'nin Hamdullah Hamdi'nin üzerindeki etkisi hakkında kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır: “Molla

Camî'nin aynı isim ve mevzûdaki Farisî mesnevisinden tesir ve kuvvet alınarak yazılan bu eser, Hamdi'ye haklı bir şöhret sağlamış ve çok sayıda yazmaları, minyatürlü nüshaları meydana getirilerek geniş ölçüde okunmuştur.” (Banarlı, 2001, s.476). “Hamdullah Hamdi XV. yüzyılın ikinci yarısındaki edebi anlayış ve zevkin dışına çıkmamış ve bu dönemde Türk şiirinde hâkim olan Câmî tesirinden kurtulamamıştır.” (Köprülü, 1997, s. 185; Öztürk, 1997, s. 452). “Hamdi, bu mesnevisinde Câmî'yi takip ederek bu meşhur hikâyeyi başlıca İslam tefsircilerinin rivayetlerine uygun bir şekilde yazmıştır.” (Köprülü, 1991, s. 184). “Hamdî Çelebi, Yusuf ve Züleyha kıssasını nazma çekerken özellikle İranlı şair Câmî'nin aynı adlı mesnevisini kendisine örnek almış, bu eseri kısmen tercüme ederek kendi eserini oluşturmuştur.” (Yıldırım, Ty., s. 7). “Aşık Paşa, Hamdullah Hamdi'nin Camî'ye mektuplar gönderdiğine dair bir rivayet nakletmektedir. Fakat bu mektuplardan hiç biri ele geçmemiştir.” (Köprülü, 1997, s. 186; Onur, 1991, ss. 18-19; Öztürk, 1997, s.453).

Görüldüğü üzere kaynaklarda Molla Câmî'nin Hamdullah Hamdi'ye olan etkisine mutlaka değinilmekte, hatta mektuplaşacak kadar aralarında bir yakınlık olduğu ifade edilmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmada biz de Molla Câmî'nin Hamdullah Hamdi üzerindeki etkisini somut bir şekilde göstermiş olduk. Fakat Hamdullah Hamdi sadece Câmî'den etkilenmiş bir şair değildir. Molla Câmî'de geçmeyen pek çok olay Hamdullah Hamdi'de geçmektedir. Ayrıca eserini “fâilâtün/mefâilün/fa'lün” vezniyle yazan Hamdullah Hamdi'nin mesnevisinin vezninin de Câmî'ninkinden farklı olduğunu Fuad Köprülü şu şekilde dile getirir: “Câmî'nin mesnevisi “mefâilün/mefâilün/feûlün” vezniyle yazıldığı halde Hamdi, zamanın zevkine daha uygun olarak mesnevisini başka bir vezin ile yazmıştır.” (Köprülü, 1997, s. 184).

Molla Câmî, eserini sadece Yusuf ve Züleyha ekseninde yazmış, Hz. Yakub'un çektiği acılara, Hz. Yusuf'a kavuşmasına veya Hz. Yusuf'un kardeşlerinin Mısır'a gelmelerine hiç temas etmemiştir. Fakat Hamdullah Hamdi bu konuları da detaylıca işlemiştir. Bu yönüyle de bakıldığı zaman Molla Câmî'nin, Hamdullah Hamdi'den daha çok Kemalpaşazade'yi etkilediği rahatlıkla söylenilebilir. Bu konuda İsmet Parmaksızoğlu, “Kemalpaşazade'nin mesnevi tarzında yazmış olduğu Yusuf u Züleyha isimli eseri, Molla Câmî'nin bu isimdeki eserinden istifade edilerek kaleme alınmış, hatta bazı parçaları aynen tercüme edilmiştir.” demektedir. (Parmaksızoğlu, 1997, s. 565). Çalışmamızın neticesine göre Kemalpaşazade'deki

bazı parçaların değil, parçaların büyük çoğunluğunun Câmî'den tercüme olduğu rahatlıkla söylenilebilir. Kemalpaşazade'de hikâyenin Yusuf ve Züleyha ekseninde kurulması ve olayların verilmiş düzeni de aynen Câmî'deki gibidir. Hatta sebep-i telif bölümünde anlatılan olaylarda bile benzerlik vardır. Mesela Molla Cami'nin sebep-i telif bölümünde anlatılan şu hikâye aynen Kemalpaşazade'de geçmektedir: Bir mürid, kendisini irşat etsin diye bir pirin huzuruna gitmiş. Pir ona, "Eğer aşka düşmedinse bir şey olacağı yoktur. Git, âşık ol, sonra bana gel." demiş (Molla Cami, 2003, s. 18, Demirel, 1979, s. 94).

Çalışmamızın II. bölümünde, Câmî'nin mesnevisinde geçen olayların, Hamdullah Hamdi'nin ve Kemalpaşazade'nin mesnevilerinde nasıl geçtiği gösterilmektedir. Câmî'de anlatılan bir olay genellikle Hamdullah Hamdi ve Kemalpaşazade'de aynen geçmektedir. Biz burada örnekleri tersinden verecek; Câmî'nin, Hamdullah Hamdi'nin ve Kemalpaşazade'nin bir konunun anlatılışında ihtilafa düştükleri noktaları göstereceğiz: Molla Câmî'de ve Kemalpaşazade'de Hz. Yusuf'un babası ve kardeşleri Hz. Yusuf kuyuya atılana ve kardeşleri tarafından satılana kadar işlenmekte, daha sonra bunlardan bahsedilmemektedir. Hamdullah Hamdi'de ise babasının ve kardeşlerinin macerası da anlatılmaktadır. Hamdullah Hamdi'ye göre Hz. Yusuf yedi yaşındayken halası ölmektedir. Kemalpaşazade ve Câmî'de halası öldüğünde Hz. Yusuf'un kaç yaşında olduğu geçmez. Hamdullah Hamdi'ye göre Hz. Yusuf, ayın, güneşin ve on bir yıldızın kendisine secde ettiği rüyayı on iki yaşında görmektedir. Kemalpaşazade ve Câmî'de kaç yaşında gördüğü geçmemektedir. Hamdullah Hamdi'de Hz. Yusuf'un kardeşlerinin ismi geçer. Kemalpaşazade ve Câmî'de geçmez. Hamdullah Hamdi'de kardeşleri Hz. Yusuf'u götürebilmek için önce Hz. Yakub'a varırlar, onu ikna edemeyince Hz. Yusuf'a gelirler, Hz. Yusuf'u ikna ederler ve onunla birlikte Hz. Yakub'u ikna ederler. Kemalpaşazade'de önce Hz. Yusuf'a varırlar, onunla birlikte Hz. Yakub'a gelip babalarını ikna ederler. Câmî'de Hz. Yusuf'un iknası hiç geçmez. Hamdullah Hamdi'ye göre Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'un boynuna veya koluna astığı gömlek Hz. İbrahim'e ateşe atılmadan önce cennetten Hz. Cebrail tarafından getirilmiştir, Kemalpaşazade ve Câmî'ye göre bu gömlek cennet meleği Rıdvan tarafından getirilmiştir. Kemalpaşazade'ye göre Hz. Yakub bu gömleği muska yapıp Hz. Yusuf'un boynuna tavrak yapmaktadır, Hamdullah Hamdi ve Câmî'ye göre Hz. Yusuf'un koluna sarmaktadır. Hz. Yusuf'u attıkları kuyunun tanımı ve tarifi Kemalpaşazade ile Câmî'de birbiriyle aynıdır. Züleyha'nın Hz. Yusuf'u düşünce

görmeden önce kaç yaşında olduğu Câmî'de geçmez, Hamdullah Hamdi'de Züleyha'nın yaşı yedi, Kemalpaşazade'de ise on dört olarak geçer. Câmî'ye göre Züleyha'nın birinci rüyasından sonra dadısı, durumunu babasına haber verir. Kemalpaşazade ve Hamdullah Hamdi'de ise annesine haber verir. Câmî'de Züleyha'nın her bir rüyasının arası bir yıldır. Kemalpaşazade ve Hamdullah Hamdi'de kaç yıl aralıkla rüya gördüğü geçmez fakat ikinci rüyanın ardından Züleyha'nın zindanda iki yıl kalması geçer ki bu durumda ikinci rüya ile üçüncü rüya arasının en az iki yıl olması gerekir. Hamdullah Hamdi'ye göre Züleyha'ya yedi ülkenin padişahı talipken, Kemalpaşazade ve Câmî'ye göre on ülkenin padişahı taliptir. Hamdullah Hamdi'de Mısır Azizinin ismi Kıtır olarak geçer, Kemalpaşazade ve Câmî'de Aziz'in ismi geçmez. Kemalpaşazade'de Yusuf için 1000 bedre altın teklif edilir, Hamdullah Hamdi ile Câmî'de 100 bedre (kese) teklif edilir. Bazıga'nın babasının ismi Hamdullah Hamdi'de Melik Tabur'dur, Kemalpaşazade ve Câmî'de herhangi bir isim geçmez. Züleyha'nın muma, pervaneye ve feleğe seslenmesi Kemalpaşazade'de geçerken Hamdulah Hamdi ve Câmî'de geçmez. Yüz tane cariye'nin Müslüman olmasının ardından Züleyha Hz. Yusuf'a iltifat edince, Câmî'de ve Hamdullah Hamdi'de Hz. Yusuf başını öne eğer, Kemalpaşazade'de ise ölümü hatırlatan cevaplar verir. Mısırlı kadınların, Züleyha hakkındaki dedikodularını sırf Hz. Yusuf'u görebilmek için yaptıklarını söylemeleri Kemalpaşazade ile Câmî'de geçerken Hamdullah Hamdi'de geçmez. Zindana düşen iki gencin isimleri Kemalpaşazade'de Eşkem ve Ebkam olarak geçerken Hamdullah Hamdi'de ve Câmî'de bu gençlerin isimleri geçmez. Zindandan çıkan Hz. Yusuf'un Mısır hazinelerinin başına geçme görevini doğrudan kendisinin istemesi Hamdullah Hamdi ve Molla Câmî'de geçer, Kemalpaşazade'de ise kralın teklifi üzerine Hz. Yusuf vazifeyi kabul etmektedir. Hz. Yusuf'un yoluna çıkan Züleyha'nın çevresindekilerin, Hz. Yusuf geçmediği halde geçiyor diyerek veya geçtiği halde geçmiyor diyerek onu kandırmaya çalışmaları Hamdullah Hamdi ve Molla Cami'de geçer, Kemalpaşazade'de geçmez. Hamdullah Hamdi ve Molla Câmî'de Hz. Yusuf'un duasının ardından Züleyha on sekiz yaşında genç bir kız olmaktadır, Kemalpaşazade'de herhangi bir yaş geçmemektedir. Aziz (Kıtır)'in Züleyha'yı arzulayınca bir peri kızının yanına yatması Hamdullah Hamdi'de geçmekte iken Câmî ve Kemalpaşazade'de geçmez. Hz. Yusuf'un ölmeden önce rüyasında anne babasını görmesi Hamdullah Hamdi ve Molla Câmî'de geçer, Kemalpaşazade'de geçmez. Vefat etmeden önce Hz. Yusuf'un Züleyha ile vedalaşmak istemesi,

etrafındakilerin “Züleyha bu acıya dayanamaz.” demeleri üzerine Hz. Yusuf’un vedalaşmaktan vazgeçmesi Hamdullah Hamdi ve Molla Câmî’de geçer, Kemalpaşazade’de geçmez. Hamdullah Hamdi’ye göre Züleyha Hz. Yusuf’tan 3 gün sonra, Kemalpaşazade’ye göre 6 gün sonra, Molla Câmî’ye göre 9 gün sonra vefat etmektedir. Vefatından sonra Mısırlıların Hz. Yusuf’un tabutunu Nil’in ortasına bırakmaları Molla Câmî’de geçerken Kemalpaşazade ve Hamdullah Hamdi’de geçmez.

Yukarıda verdiğimiz örnekler de gösteriyor ki gerek Hamdullah Hamdi gerek Kemalpaşazade Molla Câmî’den etkilenmiş olsalar dahi eserleri, doğrudan Câmî’nin eserinden tercüme değildir. Hele Hamdullah Hamdi’deki farklılıklar ve ilaveler çok daha fazladır.

Molla Câmî, sadece mesnevileri ve edebi eserleri değil bazı dinî kaynakları da etkilemiştir. Mesela Ruhü’l Beyan tefsirinin pek çok yerinde Câmî’nin şiirlerinden alıntılar yapılmıştır. Bu konuda da şu örnekleri verebiliriz: Ruhü’l Beyan tefsirinde Mısır kadınlarının Züleyha’ya Hz. Yusuf’u şikâyet etmeleri anlatıldıktan sonra konu ile ilgili Câmî’nin şiirinden alıntılar yapılmıştır. Hz. Yusuf’un Züleyha’nın teklifine yanaşmaması üzerine Züleyha’nın sebebini sorması, Hz. Yusuf’un Aziz’in öfkesi ile Allah’ın gazabından korktuğunu söylemesi, Züleyha’nın Aziz’i öldürmeyi, mücevher dolu sandığını da Allah için infâk etmeyi teklif etmesi, Hz. Yusuf’un masum ve iyi bir insanın ölümüne asla razı olmayacağını ve Allah’ın katında rüşvetin geçmeyeceğini söyleyerek cevap vermesi Ruhü’l Beyan tefsirinde “Cami der ki” denilerek nakledilmiştir. Hz. Yusuf’u zindana attıran Züleyha’nın yaptığı bu işten pişman olması ve sık sık zindana gitmesi, Züleyha’nın zindana yemek göndermesi de Molla Câmî’den naklen Ruhü’l Beyan’da geçmektedir. Kan aldırın Züleyha’nın kanının yere sıçraması ve yerdeki kanda “Yusuf” yazması da yine Ruhü’l Beyan tefsirinde Molla Câmî’den nakledilmektedir.

Burada Molla Câmî’nin eserini güzel bir Türkçeye tercüme eden Ali Nihat Tarlan Hocamızı yâd etmemek vefasızlık olur. Şayet Ali Nihat Tarlan bu eseri tercüme etmeseydi, Câmî’nin edebiyatımız üzerindeki etkisini gösterme imkânımız olmayacaktı.

SONUÇ

Muhtevastındaki ilginçlik ve çekicilik sebebiyle çok beğenilen Yusuf kıssası edebiyatımızda da pek çok mesneviye konu olmuştur. Diğer mesnevi konularının kaynakları hakkında pek yorum yapmayan edebiyat araştırmacılarımız, belki de konusu itibariyle evrensel olduğu için Yusuf u Züleyha mesnevilerinin kaynakları hakkında mutlaka bir şeyler söylemektedirler. Yapmış olduğumuz bu çalışma, edebiyat araştırmacılarımızın, kıssanın kaynağı hakkında söyledikleri sözlerdeki yanlışlıkları tashih etmekte, doğru ifadeleri de temellendirmektedir.

Şüphesiz bu kıssanın ilk izlerine antik Mısır yazıtlarında rastlamak mümkündür. Bu konuda yapılan çalışmalar bu gerçeği göstermektedir. Fakat bazı araştırmacıların, özellikle Batılı araştırmacıların beyanlarından yola çıkarak, antik Mısır yazıtlarında geçen İki Kardeş masalının, bu hikâyenin ilk versiyonu olduğunu iddia etmeleri kabul edilebilir değildir. Çünkü bu hikâyede anlatılan olay, yani bir kadının, kaynının nefsinden murat almak istemesi, alelade bir olaydır. Masalın devamında da Hz. Yusuf kıssasına benzer başka hiçbir unsura rastlanmaz.

Çalışmamızın belki de en önemli sonuçlarından birisi, Tevrat'ın ve Batı kaynaklarının edebiyatımızdaki Yusuf u Züleyha mesnevilerine doğrudan kaynaklık yapmadığının gösterilmesidir. Tevrat'ta geçen ve mesnevilerde de karşımıza çıkan bilgilerin ve olayların aynalarına Kur'an tefsirlerinde ve İslam tarihlerinde de rastlanması, buna mukabil Kur'an tefsirleri ve İslam tarihlerinde geçmediği halde Tevrat'ta geçen herhangi bir olaya veya bilgiye mesnevilerde tesadüf edilmemesi bizi bu sonuca götürmektedir. Hem Tevrat'ta hem mesnevilerde geçen az denilebilecek sayıdaki olayların, mesnevilerimiz açısından doğrudan kaynağı Kur'an tefsirleri ve İslam tarihleridir. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak mesnevi yazarlarımız, İsrailiyat türünde olup olmadığını ayırt etmeden tefsirlerdeki bilgileri eserlerinde kullanmışlardır. Nitekim çalışmamızda, incelediğimiz mesnevilerden hareketle Yusuf u Züleyha mesnevilerinde anlatılan olayları toplam yüz on yedi konu başlığına ayırıp her bir konunun geçtiği kaynakları ciddiyetle araştırdık. Kur'an tefsirlerinde ve İslam tarihlerinde bulunmadığı halde Tevrat'ta bulunan hiçbir bilgiye rastlamadık. Yapmış olduğumuz bu çalışma, bazı edebiyat araştırmacılarımızın, Yusuf

u Züleyha mesnevilerinin kaynaklarından birisinin de Tevrat olduğu noktasındaki iddialarının mesnetsiz ve geçersiz olduğunu açıkça göstermektedir.

Züleyha'nın, hikâyenin sonunda Hz. Yusuf'a kavuşması ve onunla evlenmesi, Yusuf u Züleyha mesnevilerinin en temel konusudur. Mesnevilerin bu ana teması, Tevrat'ın ve Batılı kaynakların mesnevilere kaynaklık etmediğinin bir başka delilidir. Tevrat'a göre Züleyha kötü bir kadındır ve Hz. Yusuf Asenat isimli birisiyle evlenir. Tevrat'ta çizilen olumsuz Züleyha karakteri sebebiyle Batılı kaynaklarda sadece Yusuf kıssası vardır; Yusuf u Züleyha hikâyesi yoktur.

İslamî kaynaklara göre Züleyha'nın yüreğinde aşk vardır. O, başta hata da yapsa sonra suçunu itiraf etmiş, yaptığı yanlışlıklar için pişmanlığını dile getirmiştir. Tefsirlere göre Mısır Meliki, Müslümanlığı seçen Züleyha'yı, kocasının ölümünden sonra Hz. Yusuf ile evlendirmiştir. Yusuf u Züleyha mesnevilerinin yazarları, dini kaynakların Züleyha hakkındaki olumlu bakışı sayesinde Züleyha'nın âşık kişiliğini ön plana çıkararak Yusuf u Züleyha mesnevilerini kurgulamışlardır.

Tefsirler, İslam tarihleri ve dini kaynaklar, Yusuf u Züleyha mesnevilerinde anlatılan diğer konulara da kaynaklık yapmaktadır. Bu gerçek, çalışmamızda açıkça gösterilmiştir. Edebiyat araştırmacıları, Kur'an tefsirlerinin mesnevilerde anlatılan konulara kaynaklık ettiğini söylemektedir. Onların bu sözleri, yapmış olduğumuz çalışmanın neticesinde afaki yorumlar olmaktan çıkmış, ete kemiğe bürünmüştür. Nitekim incelediğimiz mesnevilerde geçen olayların büyük çoğunluğunun karşılığını İslamî kaynaklarda bulmak mümkündür. İslamî kaynaklarda karşılığı bulunamayan az sayıdaki konu başlığının bir kısmının, inceleme imkânı bulamadığımız başka İslamî kaynaklarda bulunabileceği ihtimali üzerinde durulmuş, diğer taraftan bunlardan önemli bir kısmının da müellif kurgusu olabileceği ifade edilmiştir.

Çalışmamızda edebi eserlerin birbiri üzerindeki etkisi de gösterilmiştir. Özellikle Molla Câmi'nin Türk edebiyatında yazılan Yusuf u Züleyha mesnevileri üzerindeki etkisine temas edilmiş, bu etki Hamdullah Hamdi'nin ve Kemalpaşazade'nin eserleri üzerinde konu konu gösterilmiştir. Mesnevilerde anlatılan olayların Molla Câmi'deki karşılığının tek tek gösterilmesi, Câmi'nin edebiyatımız üzerindeki etkisinin somut bir şekilde görülmesini sağlamış, edebiyat araştırmacılarımızın bu konu hakkındaki sözleri gözle görülür hale getirilmiştir.

Çalışmamızda, Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevileri üzerindeki etkinin sadece Molla Câmi'nin etkisi ile açıklanamayacağı da özellikle vurgulanmıştır. Câmi'nin edebiyatımız üzerindeki etkisinden bahsedenler, özellikle

Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha mesnevisi üzerinden örnek vermektedirler. Hatta bazı araştırmacılar, Hamdullah Hamdi'nin eserinin sebab-i telif bölümündeki ifadelerden de yola çıkarak, Hamdullah Hamdi'nin mesnevisini Molla Câmî'nin mesnevisinin tercümesi gibi göstermektedirler. Bu değerlendirme son derece yanlıştır. Zira Hamdullah Hamdi'nin mesnevisinde Molla Câmî'de geçen olaylardan daha fazla Molla Câmî'de geçmeyen olayların olduğu bu çalışmamızda gösterilmiştir.

Molla Câmî'nin, Kemalpaşazade üzerindeki etkisinin Hamdullah Hamdi üzerindeki etkisinden daha fazla olduğu da bu çalışmanın neticesinde ortaya çıkmaktadır. Örneklendirmelerin genellikle Hamdullah Hamdi üzerinden yapılması kanaatimizce Kemalpaşazade'nin eserinin yeterince tanınmamasından ve üzerinde yeterli sayıda çalışmanın yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Kemalpaşazade'nin, Mustafa Demirel tarafından hazırlanan mesnevisi, halen yayınlanmamış doktora çalışması konumundadır. Mustafa Demirel'in 1983 yılında Kültür Bakanlığı yayınları arasında neşrettiği seçme beyitler, eserin toplamda %28'ine dahi denk gelmemektedir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde M.A. Yekta Saraç'ın bu eseri neşre hazırladığı bilgisi verilse de henüz eserin neşri gerçekleşmemiştir.

Molla Câmî'nin Yusuf u Züleyha mesnevisinin, Türkçe mesneviler üzerinde etkisinin olduğu tartışmasız bir gerçektir. Fakat dikkatlerden kaçmaması gereken bir başka nokta daha vardır ki o da Câmî öncesi dönemde yazılan Türkçe Yusuf u Züleyha mesnevilerinin mevcudiyetidir. Nitekim incelediğimiz eserlerden biri olan Şeyyad Hamza'nın mesnevisinde, Câmî'deki anlatımdan tamamen farklı bir anlatım olduğu açıkça görülmektedir.

Çalışmamızda göze çarpan bir başka husus da Câmî öncesi dönemde yazılan Türkçe Yusuf u Züleyha mesnevilerinin birbirleriyle olan benzerliğidir. Çalışmamızda Ali ve Sule Fakih'in Yusuf u Züleyha mesnevileriyle Şeyyad Hamza'nın mesnevisi arasındaki benzerlik, mümkün merteye gösterilmeye çalışılmıştır. Bu üç mesnevi arasındaki benzerlik, bize bunun evveliyatının da olduğunu düşündürmektedir. Ali'nin mesnevisinin, bilinen en eski Türkçe Yusuf u Züleyha mesnevisi olduğu ifade edilmektedir. Bu eserin yazıldığı 1232 tarihinden önce kaleme alınan Arapça ve Farsça Yusuf u Züleyha mesnevilerinin ve Yusuf kıssasını anlatan Kısas-ı Enbiya türü eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi ve bu eserlerin Türkçe mesneviler üzerindeki etkilerinin olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Böylelikle Ali'nin mesnevisinden önce Türkçe yazılmış bir başka

Yusuf u Züleyha mesnevisinin olup olmadığı hakkında daha sağlıklı tahminlerde bulunulabilir.

Çalışmamızda, seçmiş olduğumuz üç Yusuf u Züleyha mesnevisinden hareketle yüz on yedi konu başlığı oluşturulmuştur. Diğer Türkçe mesnevilerin de incelenmesi bu konu başlıklarının sayısını bir miktar daha artıracaktır. Yusuf kıssası üzerine yazılan Arapça ve Farsça eserlerin tercümele yapıldıkça, özellikle 14. yüzyıldan önce yazılan Arapça ve Farsça Yusuf u Züleyha mesnevilerinin tercümele yapılarak bunların Türk Edebiyatındaki mesneviler üzerindeki etkileri araştırıldıkça bizim açıklayamadığımız bazı noktalara da açıklık getirilecektir. Başlatmış olduğumuz bu çalışmanın diğer araştırmacılar tarafından daha da genişletilmesi ve Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevilerinde anlatılan konuların şeceresinin eksiksiz bir şekilde ortaya çıkarılabilmesi en büyük beklentimizdir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa. (2000). *Kıyas-ı enbiya* (3. baskı). (Cilt 1). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Altıkulaç, T. (2002). Kurtubî, Muhammed b. Ahmed *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 26, ss. 455-457). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ayan, G. (1997). *Ahmet Yesevi etkisiyle yazılan iki Yusuf u Züleyha*. Türkiyat Araştırmaları Dergisi. Sayı 3. (ss. 31-38). Konya.
- Ayan, T. (2008). *Hakk ehline masonik gözle Yusuf*. Ankara: Yurt.
- Aydemir, A. (2005). *İslami kaynaklara göre peygamberler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Banarlı, N.S. (2001). *Resimli Türk edebiyatı tarihi* (Cilt 1). İstanbul: MEB.
- Bilmen, Ö. N. (Ty.). *Kur'anı Kerim'in Türkçe meâli âlisi ve tefsiri* (Cilt 3). İstanbul: Sentez.
- Buluç, S. (1997). Şeyyad Hamza. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, ss.497-499). Eskişehir: MEB.
- Bulut, M. (2010). *Delilleriyle İslam akaidi: İslam inanç esasları*. İstanbul: Erkam.
- Bursalı, M. N. (2005). *Peygamber güzeli hazreti Yusuf ve Züleyha*. İstanbul: Çelik.
- Bursevî, İ. H. (2007). *Rûhu'l- beyan* (Cilt 9). M. Sülün (Çev.). İstanbul: Erkam.
- Can, Ş. (2002). *Konularına göre açıklamalı mesnevî tercümesi* (4. baskı). (Cilt 5-6). İstanbul: Ötüken.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü* (Genişletilmiş 2. basım). İstanbul: Anka.
- Çelebi, İ. (2010). Şeytan. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 39, ss. 99-101). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Daşdemir, Ö. (2012). *Halk hikâyesi olarak Yusuf ile Züleyha*. Erzurum: Fenomen
- Demir, R. (2006). *Hatâyî-i Tebrizî ve Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevîleri üzerinde karşılaştırmalı bir inceleme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Demirci, K. (1997). Hârût ve Mârût. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 16, ss. 262-264). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Demirci, Ü. Ö. ve Korkmaz Ş. (2008). *Şeyyad Hamza Yusuf u Zeliha*. İstanbul: Kaknüs.
- Demirel, M. (1979). *Kemalpaşazade'nin Yusuf u Zelihâsı ve dil hususiyetleri* (Cilt 2 Metin). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Demirel, M. (1983). *Kemalpaşazade Yusuf u Züleyha seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Elçioğlu, A. N. (1977). *Hz. Yusuf aleyhisselâm kıssasından alacağımız ibretler ve öğütler*. İstanbul: Gençlik.
- Ertaylan, İ. H. (1960). *Yusuf ile Züleyha*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi.
- Eski Ahit (2013, 11 Mayıs). Tekvin ve Çıkış bölümleri. *Vikikaynak* sitesinden alınmıştır. http://tr.wikisource.org/wiki/Eski_Ahit/
- Fahreddin Razi. (1992). *Tefsir-i kebir* (Cilt 13). S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç vd. (Çev.). Ankara: Akçağ.
- Fayda, M. (2010). Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 39, ss. 314-318). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Feridüddin Attar (1992). *İlahiname* (Cilt 1). A. Gölpınarlı (Çev.). İstanbul: MEB.
- Feridüddin Attar (1996). *İlahiname* (Cilt 2). A. Gölpınarlı (Çev.). İstanbul: MEB.
- Feridüddin Attar (2001). *Mantık al-tayr* (Cilt 1-2). A. Gölpınarlı (Çev.). İstanbul: MEB.
- Gençosman, K. Z. (Ty.). *Türk isimleri sözlüğü*. İstanbul: Tempo.
- Harekat, İ. (2003). Mağrib. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 27, ss. 314-318). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Harun Yahya. (2001). *Hazreti Yusuf*. İstanbul: Vural.
- Hatiboğlu, İ. (2001). İsrâiliyat. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 23, ss. 195-199). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İbni Kesîr. (1989). *Hadislerle Kuran-ı Kerim tefsiri* (Cilt 8). B. Karlığa ve B. Çetiner (Çev.). İstanbul: Çağrı
- İbn Kesîr. (1995). *El bidaye ve'n-nihaye* (Cilt 1). M. Keskin (Çev.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İnalçık, H. (1996). Filori. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 13, ss. 106-107). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İsen, M. (1999). *Latîfî Tezkiresi*. Ankara: Akçağ.

- Kabaklı, A. (1997). *Türk edebiyatı* (Gözden geçirilmiş 9. baskı). (Cilt 2). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Kallek, C. (2005). Miskal. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 30, ss.182-183). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kanar, M. (1996). Firdevsî. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 13, ss.125-127). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kanar, M. (2007). Nizâmî-i Gencevî. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 33, ss.183-185). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kanar, M. (2009). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Say.
- Kandemir, Y. (2001). Kâ'b el-Ahbâr *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 24, ss. 1-3). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Karaman, H., Özek A., Dönmez İ. K. vd. (2010). *Kur'ân-ı Kerîm ve açıklamalı meâlî* (25. baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karaman, H., Çağrıç, M., Dönmez, İ. K. vd. (2007). *Kur'an yolu Türkçe meal ve tefsir* (3. baskı). (Cilt 3). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kazancı, A. L. (1997). *Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e Kuran'ın tanıttığı Peygamberler: Peygamberler tarihi*. İstanbul: Zaman Gazetesi.
- Köksal, A. (2004). *Peygamberler tarihi* (Cilt 1-2). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Köprülü, F. (1997). Hamdullah Hamdi. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5/1, ss. 183-186). Eskişehir: MEB.
- Kurt, Y. (2005). *Hz. Yusuf'un tarihsel hayatı mukayese ve değerlendirme*. Ankara: Araştırma.
- Kurtubî. (1999). *El-câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Cilt 9). M. B. Eryarsoy (Çev.). İstanbul: Buruc.
- Kutub, S. (1993). *Fizılâl-il Kur'an* (Cilt 8). E. Saraç, İ.H. Şengüler, B. Karlağa (Çev.) İstanbul: Çelik.
- Levend, A. S. (1968). Hamdi'nin Yusuf u Züleyha'sı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1968, ss. 173-211.
- Levend, A. S. (1969). Kemal Paşa-zade'nin Yusuf u Züleyha'sı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1969, ss. 251-281.
- Levend, A. S. (1998). *Türk edebiyatı tarihi*. (4. baskı). (I. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mann, T. (2006). *Yusuf ve kardeşleri Yakub'un hikâyeleri* (Cilt 1). Z.C. Arda (Çev.). Ankara: Hece

- Mazioğlu, H. (1999). *Yûsuf u Züleyhâ yazarı Sulu Fakih'in adı sorunu*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. Sayı 42. (ss. 169-176). Ankara.
- Molla Câmî (2003). *Nureddin Abdurrahman ibni Ahmed-i Câmî: Beşinci taht: Yusuf ve Züleyhâ*. A. N. Tarlan (Çev.). G. Kut (Yayına haz.). Boston: Harvard Üniversitesi.
- Onur, N. (1991). *Yusuf u Züleyha Hamdî*. Ankara: Akçağ.
- Özer, Y. Z. (1939). *Mısır tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özaydın, A. (1999). İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 20, ss. 132-134). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öztürk, Z. (1993). *Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha mesnevisinde tipler ve motifler*. (Cilt 1). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, Z. (1997). Hamdullah Hamdi. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 15, ss. 452-454). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özyıldırım, A. E. (Ty.). *Hamdullah Hamdî divanı*. Yyy.(e-kitap): Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü* (Cilt 1-2). Ankara: Akçağ.
- Parmaksızoğlu, İ. (1997). Kemâl Paşa-zâde. *İslam Ansiklopedisi*. Eskişehir: MEB.
- Ramazanoğlu, M. S. (1984). *Hz. Yusuf aleyhisselam*, İstanbul: Erkam.
- Redhouse, S. J. (2006). *Turkish and English lexicon*. İstanbul: Çağrı.
- Sahillioğlu, H. (1989). Akçe. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 2, ss. 224-227). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Settarî, C. (2002). *Züleyha'nın aşk derdi: Hz. Yusuf kıssası* (3. baskı). M. Kanar (Çev.). İstanbul: İnsan.
- Sırrı Paşa. (2006). *Hikâyelerin en güzeli: Güzel insan Yusuf a.s.: Yusuf sûresi tefsiri* (2. baskı). T. G. Seratlı (Yayına Hazırlayan). İstanbul: Elest.
- Silahşör, F. (2009). *Hz. Yusuf* [Dizi (1-45 Bölüm)]. İstanbul: Nakkaş
- Soyak, Z. (2012). *Kıssalar hisseler Hz. Yusuf aleyhisselam* (2. kitap). Nevşehir: İlkadım.
- Şentürk, A. A. (2002). *XVI. asra kadar Anadolu sahası mesnevîlerinde edebî tasvirler*. İstanbul: Kitabevi.
- Şentürk, A. A., Kartal, A. (2004). *Eski Türk Edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergah.
- Tabbâra, A. A. (1982). *Kur'an'da peygamberler ve peygamberimiz*. A. R. Temel ve Y. Aklın (Çev.). İstanbul: Gonca.

- Taberi. (Ty.). *Tarih-i Taberi tercemesi* (Cilt 1). Konya: Can.
- Tavukçu, O. K. (2010). Şeyyad Hamza. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 39, ss. 104-105). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Topbaş, O. N. (1999). Abide şahsiyetleri ve müesseseleriyle Osmanlı. İstanbul: Erkam.
- Topbaş, O. N. (2003). *Mesnevi bahçesinden bir testi su*. İstanbul: Erkam.
- Topbaş, O. N. (2004). *Kur'ân-ı Kerim ışığında nebiler silsilesi* (Cilt 2). İstanbul: Erkam.
- Turan, Ş. (1992). Bayezid II. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 5, ss. 234-238). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Turan, Ş., Çelebi, İ., Saraç, M. A. Y., Özen, Ş. (2002). Kemalpaşazade. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 25, ss. 238-247). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1998). *Yusuf ile Zeliha* (Cilt 8, ss. 619-621). İstanbul: Dergah.
- Türkdoğan, M. G. (2011). *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha mesnevileri üzerine mukayeseli bir çalışma*. Yyy.(e-kitap): Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Uğurluel, T. ve Çift, P. (2013). *Antik Mısır'ın Gizemleri* [Haber Türk kanalındaki 21 Ocak tarihli Öteki Gündem Programı].
- Ünver, İ. (1986, Temmuz, Ağustos, Eylül). Mesnevi. *Türk dili Türk şiiri özel sayısı II* 415- 416- 417, ss. 430-463.
- Yavuz, Y. Ş. (1995). Fahreddin er-Râzî. *Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 12, ss. 89-95). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yazır, M. H. (Ty.). *Hak dini Kur'an dili* (Cilt 5). İ. Karaçam, E. Işık, N. Beelli vd. (Sad.). İstanbul: Azim.
- Yeğin, A., Badıllı A., İsmail, H. vd. (1999). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik büyük lughat*. İstanbul: TÜRDAV.
- Yeni Ahit (2013, 15 Haziran). Elçilerin İşleri bölümü. *Vikikaynak* sitesinden alınmıştır. http://tr.wikisource.org/wiki/Yeni_Ahit/
- Yıldırım, C. (Ty.). *İlmin ışığında asrın Kuran tefsiri* (Cilt 6). İstanbul: Anadolu.
- Yıldız, A. (2008). *Yusuf'un üç gömleği* (4. baskı). İstanbul: Pınar.
- Yiğit, İ. (2004). *Peygamberler tarihi*. İstanbul: Kayhan.

Zeynüddîn Ahmed ez-Zebidî (1984). *Sahih-i Buharî muhtasarı tecrîd-i sarîh tercemesi ve şerhi* (7. baskı). (Cilt 7). K. Miras (Mütercimi ve şârîhi). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Mete HALICI

Doğum Tarihi ve Yeri: 10.03.1980- NEVŞEHİR

Eğitim Durumu

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
[Yüksek Lisans]	Nevşehir Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	2013
[Lisans]	İ. Ü. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği	2003
[Lisans (Çift Ana Dal)]	İ. Ü. H. A. Y. E. F. İlköğretim Matematik Öğret.	2003
[Ön Lisans]	Anadolu Üniversitesi A. Ö. F. Ön Lisans İlahiyat Programı	2008
[Lise]	Nevşehir Anadolu Lisesi	1998

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar: MEB'e bağlı okullarda Türkçe öğretmenliği 2003- ...

İletişim

Yazışma Adresi: Yeni Mah. Okul Sok. H. Ömer Yamangil Apt. No: 27/11

NEVŞEHİR

E-Posta Adresi: metehalici@gmail.com